

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 11

3

Львів
2004

Одинадцятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1255 слів на літеру З (затрачене — злечитисл); тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. *Д. Гринчишин* (відп. ред.),
к.ф.н. *У. Єдлінська*, д.ф.н. *Л. Полюга*,
к.ф.н. *Н. Осташ*, к.ф.н. *Г. Войтів*,
проф. *М. Флаер* (Гарвардський університет),
к.ф.н. *М. Чікало*,
к.ф.н. *О. Кровицька* (секретар)

Редактори 11-го випуску

Д. Гринчишин, *У. Єдлінська*, *О. Кровицька*,
М. Чікало

Рецензенти

д.ф.н. *М. Худаш*, к.ф.н. *І. Ощипко*

Словник української мови

XVI — першої половини XVII ст:

У 28-ми вип. / НАН України

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;

відп. ред. *Д. Гринчишин*.

Вип. 11 (затрачене — злечитисл)

Укладачі кандидати філол. наук

Р. Осташ, *Г. Войтів*

Львів, 2004. — 256 с.

Від редакційної колегії

*Одинадцятий випуск уклали
кандидати філол. наук
Р. Осташ (затрачене — забороти),
Г. Войтів (збавене — злечитисл).*

*Випуск до видання підготували
к.ф.н. Г. Войтів, к.ф.н. У. Єдлінська
Комп'ютерна верстка — Л. Голощук, О. Тріль
Комп'ютерний набір — Л. Голощук, О. Тріль*

*Консультували: д.і.н., акад. НАНУ Я. Ісаєвич,
к.і.н. Я. Книш, к.філос.н. І.Паславський*

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

Випуск опублікований завдяки сприянню Українського Наукового Інституту
Гарвардського Університету

ISBN 966-02-2705-1 (серія)

ISBN 966-02-3554-2 (Вип. 11)

© Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

НАН України, 2004

З

ЗАТРАЧЕНЄ, ЗАТРАЧЕНЬЄ, ЗАТРАЧЕНЯ, ЗАТРАЧЕНА, ЗАТРАЧѢНЬЄ, ЗАТРАЧИНЄ с. Знищення, погибель: проси(т) тимько по(д) затрачино(м) д̄ши твоєи, абы есь вызналь... што есь далъ выше вѣсьмъдеса(т) златы(х) грицови таємною рѣчѣ ѡ(т) на(с) (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДИАЛ 37, 16, 17); розмаитыхъ ересей намножилосе, ...которые не ку спасенію, але ку вѣчному затраченю, овцы Христовы съ правдивое овчарни выводечы до своихъ пустынь, великую пилность в томъ мають (Вильна, 1595 Ун. гр. 113); многіи наследовати буду(т) ихъ... чере(з) которы(х) дорога пра(в)диваа буде(т) зганена...//...которы(х) потопе(н)е споча(т)ку не заме(ш)кивае(т) и которы(х) затраче(н)е не дрѣмле(т) (II пол. XVI ст. КА 198-199); А такъ що для збавѣн̄а оучинити старалесьса, тѣе зо всѣхъ сторѡнъ на затрачѣн̄е тобѣ ѡберноулоса (Дермань, 1605 Мел. Л. 38 зв.); тоу бѣсѡве поткаютьса з мешканцы вавило(н)скіми и вѣсплашдѣтъ; танецъ и пласана бѣсѡв̄, значи(т) радѡсть, котѡрїи възрадѣютса, с погїбели и затрачѣна грѣшныхъ и непокѣтѣючихъ людїи (Почаїв, 1618 Зерц. 38); Єнѡхѣ з' Илїєю трѡха зфолкговала, Єднакѣ ѡстрѣю косѣ на нихъ зготовала: Бо ихъ помордѣетъ человекъ затрачѣня, Взавши ѡ(т) Ба з' Нба нато порѣчѣня (Київ, 1622 Єак. В. 50); Гѣбїтелство: мѡрѣ,

морѡвѡе повѣтре, затрачѣн̄е (1627 ЛБ 28); еслибы в' ѡтрѡбѣ матери(н)ской зостало живѡе немѡва(т)ко, а мѡтка бы ѡме(р)ла // тогды пови(н)ность хрестїан̄'скаа вытагѣеть, абы было вїнѡтое распорѡвши мѡткѡ ѡмѣр'лѣю, инѡчей еслибы хто могѣчи ѡчынїти, занѣд'балъ, бы(л)бы вїненъ вѣчно-го затрачѣн̄'а ѡного дитѡтка (Львїв, 1645 О тайн. 16-17); такъ и дѣмонѡни, и грѣшныци свою моу(д)рѡсть; и самѡвлѡстїе, ѡбращають на злѡе, такѡвыи вѣчное затрачѣна, дѣшїи свѡей готѣють (Чернїгїв, 1646 Перло 77).

ЗАТРАЧЕННЫЙ прикм. (який морально, духовно занѡпастиѡ себе) пропащїи: а то вши(ст)коса сталоса за выстоупокъ а грѣ(х) праѡца нашего адама и(ж) є(с)мы са были стали сн̄ми затраченными а сѣмерѣтїю ѡною вѣ(ч)ною тѣдысмы были ѡсоуж(д)є(н)ными анѣ для че(м)ны(х) рѣчїи є(д)но за неѡуста(ж)ливо(ст) тѣла своего (к. XVI ст. УС № 31, 101 зв.).

Див. ще **ЗАТРАЧОНЫЙ**.

ЗАТРАЧЕНЬЄ див. **ЗАТРАЧЕНЄ**.

ЗАТРАЧЕНЯ див. **ЗАТРАЧЕНЄ**.

ЗАТРАЧЕНА див. **ЗАТРАЧЕНЄ**.

ЗАТРАЧИНЄ див. **ЗАТРАЧЕНЄ**.

ЗАТРАЧОВАТИ¹ дієсл. недок. (використовувати) затрачати, витрачати: мѡвиль єдинь из' оучениковъ єго... для чоґо жѣ

тоє міро не прбдано было... речé же іс не затрачоуйте. але заховайте ей на днь погребеніа моего (поч. XVII ст. УЄ № 91, 27).

ЗАТРАЧОВАТИ² дієсл. недок. (що) Знищувати, руйнувати: Пыха вшелакое цнотъ богатство и справы добрыи роспоробшдетъ, внѣвечъ ѡборочаетъ и затрачдетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 4).

Див. ще **ЗАТРАТИТИ, ЗАТРАЧАТИ.**

ЗАТРАЧОНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (який морально, духовно занапастив себе) пропаций: Яко(ж) вы не оуважите, и не оустрашаете(с) бны(х) слбвъ, же запаматгалы(м) и затрачбны(м) люде(м) зда(ст)са бѣти мнѣйша повѣга, в' африце поставлены(х) еп(с)по(в) ни(ж)ли рѣ(м)скы(х) (Острог, 1599 Кл. Остр. 225).

Див. ще **ЗАТРАЧЕННЫЙ.**

ЗАТРАЧѢНЬЕ див. **ЗАТРАЧЕНЕ.**

ЗАТРВОЖАЮЧІЙ дієприкм. у знач. ім. (той, хто чинить неспокій, заколот) заколотник: Амѣнъ: Смѣщѣючі(и), затрвожѣючі(и) або рбстыркъ чѣначі(и), або приготовлѣючі(и) (1627 ЛБ 175).

ЗАТРВОЖЕНЕ див. **ЗАТРЕВОЖЕНЬЕ.**

ЗАТРВОЖЕНЫЙ, ЗАТРЪВОЖЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (занепокоєний; переляканий) стривожений, діал. затривожений: Вшаку(ж) есте(м) тои надѣи, же мл(с)тивы(и) бѣ мае(т) печѣ ѡ вѣсь, котры(и) зе вшелакы(х) фрасѣ(н)кѣвѣ ва(с) выбави(т),... ты(м) способо(м) яко нѣкгда и в' корабли затрвожены(х) ап(с)лѣвѣ свои(х) (Ясси, 1614 ЛСБ 451, 1); Матѣжень: Трѣвбжачій собою, затрѣвбжєный (1627 ЛБ 67); Валаам', и(л) Балѣнъ: Застарѣлы(и), затрѣвбжєны(и) (Там же, 190).

ЗАТРВОЖЕНЬЕ див. **ЗАТРЕВОЖЕНЬЕ.**

ЗАТРВОЖИТИ див. **ЗАТРЫВОЖИТИ.**

ЗАТРВОЖИТИСА див. **ЗАТРИВОЖИТИСА.**

ЗАТРВОЖОНЫЙ, ЗАТРЪВОЖОНЫЙ дієприкм. 1. У знач. прикм. (переляканий;

занепокоєний) стривожений, діал. затривожений: Котрымъ не даѣ ѡ Пнѣ затрѣвбжбнымъ бѣти, Кгда ты(ж) боудѣ(т) дѣши с' тѣль наші(х) выходѣти (Львів, 1615 Лям. Жел. 6 зв.); Явѣль са Женамъ, потымъ и Петрѣви, Жѣбъ онъ знѣти дѣль и всемѣ Дворѣви, Единѣдцатемъ Оучнѣомъ (!) затрѣвбжбнымъ (Київ, 1630 Имнол. 2).

2. У знач. ім. Стривожений, -ого: александе(р) македонскый... кды трѣдностю дорбгы всѣ(х) видѣ(л) затрвожбны(х), з конѣ зсѣдши прѣвѣй са(м) в снѣгъ вскбчилъ оутороваль дорбгоу (поч. XVII ст. Проп. р. 19).

ЗАТРВОЖѢНЕСА с. (стан збентеження, неспокою, тривоги, переляку) стривоженість: Оужасновеніе: Здѣмѣ(н)е, зжахне(н)еса, перѣстрахъ, перелакнѣ(н)еса, затрвожѣ(н)еса (1627 ЛБ 137).

Пор. **ЗАТРИВОЖИТИСА.**

ЗАТРЕВОЖЕНЬЕ, ЗАТРВОЖЕНЕ, ЗАТРВОЖЕНЬЕ, ЗАТРЪВОЖЕНЕ, ЗАТРЪВОЖЕНЬЕ с. (неспокій) тривога: то все князь староста и врадники его на себе ѡтбирають,... и за нежкие вины кони въ подданных нашихъ берѣтъ, дла того часѣ потребы и въ затрвоженью от Татаръ кѣ слѣдбже нашей способни бити не могѣтъ (Варшава, 1566 AS VII, 105); будучи есмо подѣ тотъ часъ у великомъ затрвоженью и небезпечєствѣ отъ непрѣтеля отъ Татаръ,.. мы предѣся послали кѣ вашей королевской милости брата нашего, пана Яцковского (Брацлав, 1576 АЗР III, 187); А не толко я, [але часть не малая] людей въ тыхъ ту краяхъ и земляхъ..., которые правє зъ великимъ затрѣвбжєнемъ (кгдажъ идетъ не о тело, ани о маєтностъ,... але о сумненъе и о збавєнъе душное) почувѣють, же не только зъезды свое на тоє мети, але порозумєвати, зносити, до короля его милости слати, и на сеймєхъ о то устне опоноватисє хочутъ (Вільна, 1599 Ант. 651);

Такъоаа по́мо(ч) котораа ста́ласа Хр(с)ті́а-
но(м) о(т) всеі́лнои Воєво́ды Б҃гомѣре, не
то́лко враго́въ воє́ннико́въ оупа́докъ прѣд'
Гре́ки спра́вила, але и Воєво́дѣ Скі́ѡско҃го
в' затрвоже́н'є и вонтплі́вость впрова́дила
(Київ, 1627 *Тр.* 660); Сма́тєні́є: Трѣво́га, за-
трѣвоже́(н)є, метáньє собо́ю (1627 *ЛБ* 118).

Пор. **ЗАТРЫВОЖИТИ.**

ЗАТРЕНТВѢНЄ *с.* (*стп.* *zatrętwienie*)
перен. (*стан байдужості, відсутності спів-*
чуття) заціпеніння, закам'яні́сть: ѓмиле́-
ні́є: Скрѣ́ха серде́чнаа, коло(т)є, албо бо́-
лєсть серде(ч)наа: // и тѣ́жъ затрентвѣ́(н)є,
закаменѣ́лость, непокаа́(н)є, ненавернѣ́(н)є-
са до покѣ́ты (1627 *ЛБ* 138-139).

ЗАТРЕПЕТАТИ *дієсл. док., перен.* (*зане-*
покоїтиса, перелякатиса, затремтіти) за-
трепетати: е́сли не бы́(л) Бѣ́, Адѣ́ чї́й го́ло(с)
оуслѣ́шавши затрепетáл' (Київ, 1625 *Сур.*
Сл. 126).

ЗАТРИВОЖИТИ *див.* **ЗАТРЫВОЖИТИ.**

ЗАТРИВОЖИТИСА, ЗАТРВОЖИТИСА
дієсл. док. (*захвилюватиса, занепокоїтиса*)
затривожитиса, стривожитиса: оуслѣ́шав-
ши то іро́(д) затриво́живса, и послалѣ́ слѣ́-
гы до архі́ерей, звѣ́дѹючиса, якѣ́ є́(ст) пі́-
сано о́ писмѣ́ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 161);
Што ві́дачи дѣ́чнкѹ́ве стриво́жилисa, а всѣ́
о́пдѣ́стївши е́го розбѣ́глиса... стал' вѣ́трѣ́
бѣ́рний, и поднеслі́са во́лны е́го затрво́жи-
лисa дѣ́ченикѹ́ве и порѣ́шилиса (Київ, 1637
УЄ *Кал.* 615).

ЗАТРИМАВАТИ *дієсл. недок.* (кого) (*мар-*
нувати час) затримувати: Ачкѹ́лвекѣ́ Читѣ́л-
никѣ́ ла́скавий, мнѹ́го причї́нѣ́ до вы́да́на
Кнї́ги то́єи мѣ́лемъ, котѹ́рыми притисне́-
ный пра́ве бѣ́дѣ́чи, тала́нтѣ́ о(т) Б҃га мнѣ́
да́нного тра́тити, албо те́жъ бе́(з) по́жит-
кѣ́ Правосла́вныхъ христі́а́нѣ́ да́рмо затри-
мава́ти не хотѣ́лемъ (Львів, 1640 *Окт.* 3 зв.
нєнум.).

Див. ще **ЗАТРИМАТИ.**

ЗАТРИМАНЄ, ЗАТРИМАНЯ, ЗАТРЫ-
МАНЄ *с. 1.* (*утримання кого-небудь у пев-*
ному місці) затримання: А потомъ самого
его милость отца Шибиньского отецъ вла-
дыка Луцкый до Литвы, ажъ до Вилна,
через тогожъ слугу своего пана Бульгака
на затримане запровадилъ (Луцк, 1632
АрхЮЗР 1/VI, 654); а кгда там дний кил-
ка в затриманю зоставал, въ томъ отецъ
Кассиянъ, одежджаючи... з монастыра, то-
му Панасови приказал, абы его не выпуска-
ли (Луцк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730);

(*віднімання*) затримання, захоплення: Ко-
торы(х) шко(д) собе протє(с)тантѣ́ в омеш-
каню я(р)ма(р)ковъ поменєныхъ... быти
ошацовавши, и такѣ́ о́ тѣ́ шкоды свое, яко
те́(ж) и о́... затриманє́ и неви́(н)ное зага-
мова́(н)є кнї́ги вы́шеи менованое, которое
урядовне... реквизи́ова(л) (Володимир, 1638
ТУ 307);

(*зоставлення, залишення чого-небудь со-*
бі) затримання: ѓро́жоная Пани зѣ́за(н)на
стрѣ́бче(в)ская... право себе на то(т) боб-
рыкѣ́ претє́(н)дѣ́ючи и до пристя́ по(с)сє́сии
ѓро́жономѣ́ Панѣ́ Кирикѣ́ боронячи в затры-
маню тѣ́ добра при... Панѣ́ Кие́(в)ско(м)
Старостє́ Новогоро́(д)ско(м) арештовала
(Черні́гів, 1636 *ЛНБ* 5, III 4061, 17).

2. (*перешкода, уповільнення, гальмува-*
ння чого-небудь) затримання: Лѣ́та нѣ́ши на
то(м) свѣ́тѣ́ ба́р'зо соу́(т) проу́(д)ки и ја́ко
найбыстрѣ́йшаа рѣ́ка бѣ́жи(т) бе́(з) жа́дньо-
го затрима́на (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ*
№ 29515, 299 зв.).

3. (*затримка з поверненням чого-небудь*
у домовлений термін) затримання, заборго-
ваність: кгда ся... панъ Иванъ Терлецкий
слова его и убєзпечє́нства и те́жъ запла́ты
за послуги тоє́сть затриманя мы́та и барвы
за пять летѣ́ прошлыхъ, за которые ему
ничего не далѣ́, упоминаль,... место слова
своего и нагоро́ды,... золжилѣ́ и злаялѣ́ и

здаваня послугъ его и личбы... слухати не хотелъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 275); жальди же(с) еще... та(к) дво(р)ны(и) кѣ слѣхѣню нови(н) а смотрѣна на чѣ(д)нїи рѣчи,... та(к) хтївый кѣ имѣню многи(х), а та(к) скѣпы(и) кѣ даваню, та(к) стислы(и) кѣ затриманю, та(к) неопатрнїй в мовеню... тоты... недоста(т)ки твои // ...вы(з)навши... постанови... полѣпшати животá твоего (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52-53); погинули... мембрамъ отъ... Яна Сурина на золотыхъ шестсотъ... контрактъ одъ жида миргородского... розного браня борошна до майдану... также взглядомъ затриманя мембрану голого съ подписомъ рукъ шляхецких и зъ печатми повереного ему яко арендаторови манифестантисъ (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

4. *Перен. (збереження, утримання чого-небудь однаковим, незмінним)* затриманя: Яко ж... я сам и многіе,... о том... розмову мѣли и зычили собѣ упрейме, абыхмо... способъ яко найснаднѣйший вынайшли до затриманя благочестія и до исправленія обычаевъ зепсованых (Городок, 1640 *ПККДА* I-1, 69); урожоный панъ Янъ Сосницький... утяжливую занеслъ протестацию, противко... ихъ милости паном: Адамови Душинскому, войска Запорозского, пулъку Переяславъского, водлугъ ординации речи посполитое // для затриманя въ добромъ порядку войска Запорозкого Козаковъ и, для забеженя своеволи (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 390-391).

Пор. **ЗАТРИМАТИ.**

ЗАТРИМАНЫЙ, ЗАТРИМАНЫЙ, ЗАТРИМАНИЙ *дієприкм.* 1. *У знач. прикм. (збережений протягом якогось часу в незмінному стані)* затриманий: четвѣртаа причина ранъ затриманы(х) есть, абы ты(м) спѣсобо(м) мл(с)ть свою на(м) оswѣ(д)чилъ, и на(с) до мл(с)ти самого себе побоудиль (поч. XVII ст. *Проп.р.* 168 зв.).

2. *У знач. ім. с. р.* **затриманое, затриманое** — (*те, що вчасно не сплачене, не повернуте*) заборговане, -ого; борг: Се(с)сія четирынедѣльная была, при которо(и) братия скла(д)ку мѣсячнѣю о(т)дали до скриньки бра(т)ское, кромѣ ты(х), которіе на то(т) ча(с) в дома(х) не были вшакъ же и тые... приехавши будѣ(т) пови(н)ни затриманое о(д)дати (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 34 зв.); вшакъ же на се(и) ча(с) затриманое кажды(и) бра(т) по шести потро(и)ны(х) до скры(н)ки о(д)далъ (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.).

ЗАТРИМАНЯ *див.* **ЗАТРИМАНОС.**

ЗАТРИМАТИ, ЗАТРИМАТИ, ЗАТРИМАТЬ *дієсл. док.* 1. (кого) (*залишити, утримати кого-небудь у певному місці*) затримати: постара(и)са абы(м) гроши мѣлъ албо я тебе затримати постараяся (к. XVI ст. *Розм.* 32 зв.); хто затрима(л) дѣа в рѣка(х) свои(х)? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 198); оныхъ [грѣшныхъ] еще вѣчный огонь не огорнулъ, але суть в темностяхъ затримани, гдѣ ани свѣта, ани жизни челоувѣцскія немашь, ани свѣтлость облица Божого ихъ не навѣжаеть (1603 *Пит.* 66); теды тот отецъ Касиян, казавъши з места и коляску з речами сведчачого привезти до монастыра, оного зо всимъ въ монастыру своемъ затримал и выпусътити не хотел (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730); тыхъ хлоповъ затримать не могу, кгдажъ и мене дня вчорайшого мало хлоппи, посполу съ паномъ Калускимъ и товариствомъ, слугами не забили (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 527); позванный...//...през той насланный люд страж..., поймавъши и затримавши, а потомъ под место подступивъши,... людомъ збройнымъ... оточил (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181-182).

2. (кого) (*перешкодити чиемусь рухові, загальмувати просування кого-, чого-небудь*) затримати: та(м)... ры(б) а звѣра(т) мо(р)ски(х) великаа мощь є(ст)... // еднїи сѣ(т) тои фо(р)-

мы яко ра́къ. але ба́рзо вели́кий. но́гою чл̄ка за́тримае(т). и забіе́тъ (Львiв, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.-27); **Ω**за затрима(л) роукѡю архоу, хотѣчи за́дръжа́ти вѡза; а́бы во́лы не́ звернѣли. в'схла емѡ рѣка (Там же, 20 зв.);

(що) (*зупинити з певною метою; стримати*) затримати: та(к) ты(ж) бы́ти не могло, абы справедливости сл̄нце х̄с тѣмною см̄рти крайною, и грѡбо(м) мѣ(л) быти затриманый, ижебы сн̄ь бж̄й̄и ѡ(т) см̄рти до живота не встѣль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 153 зв.); Ты авраа́моу мѣ(ч) на(д) шй̄ею послоу́шного исаа́ка висѣ́чий затримале(с) (Там же, 288);

(вiд чо́го) (*зупинити, стримати, вiдмовити вiд певного вчинку*) затримати: теды сам... праве утекающих каплановъ католицких и католиковъ самых, такъ же и инъных обывателевъ луцких, од которых теж протестансъ до того был ужитый, од выезде з места затрымал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308);

(*перенести проведення якогось заходу на пiзнiший термiн*) затримати; Се(с)ия... затриманая... // мѣсяца октѡврия (Львiв; 1635 *ЛСБ* 1043, 43); Се(с)ия *затриманая* пре(з) причинѡ ста(р)шого брата... аже бг̄ь ѡ(т)мениль ср(д)це зя(т)реное его и засѣль мѣсце ста(р)шенства своего, прето братия любезно до скри(н)ки затрыманое... ѡ(д)дали (Львiв, 1636 *ЛСБ* 1043, 44);

перен. (*перешкодити розвиткові чого-небудь*) затримати: небожчикъ... до дому се поспешиль,... болестъ окрутьную терпячи,... кгдыжъ былъ от доктора лекарства такъ долго затриманый, с того света смертю зшоль (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); панъ Рафахъ Давидовичъ... протес(с)товалься ...ѡ то, и(ж)... панъ Чехо(в)ски(и),... не уважы(в)шы у се(и)ме покою, бе(з)пече(н)ства и поваги судовъ... не то(л)ко того не за-

трыма(л), лечь е(ш)че до такового бе(с)пече(н)ства по(д)даны(х) княжати его м(л). ...привель (Київ, 1643 *ДМВН* 266).

3. (кого, що) (*не вiддати чого-небудь у певний термiн*) затримати, заборгувати: Григоре(и) Не(в)мири(ц)ки(и). ку записа(н)ю до кни(г) со(з)на(л) в тые слова... и(ж) положило(м) припозо(в)... кѡ вывола(н)ю з земл̄ь и па(н)ствѡ // коро(н)ны(х), а то и(ж) п̄нзи(и) поборѡ... чере(з) бѡ(р)мистра и ра(и)це киевские выбраное... и ѡ(т) то(г) та(м) чере(з) не(г) взятое а до ска(р)бѡ не ѡ(т)даное и при себе затриманое, также те(х) п̄нзе(и) ланово(г) и чопово(г)... выбраны(х) и до ска(р)бѡ не ѡ(т)даны(х) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 16 зв.-17); его м(л) па(н) Алекса(н)де(р) пясечи(н)ски(и)... тѡю сѡмѡ на та(м)то(м) записе спецификовандю две тисечи золоты(х) по(л)ски(х) на сво(и) пожито(к) ѡбе(р)нути хотечи при себе его м(л) затрима(л) и кгва(л)то(в)не пограбилъ (Житомир, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 38 зв.); а воловъ тры... при себе заграбивъшы затрымалъ и до тых часъ, непоеднокрот будучы реквизируваным, не оддаеъ и оддати не хочет (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 369);

(що) (*не вiддавши, залишити у себе*) затримати: Теды поменены(и) ѡте(ц) протопопа,... усадивши се и задаючи слова протес(с)туючому се усчипливые, якобы тую книгу украденую с це(р)квы неслушне продава(л) — задаючи, те(ж) помененую книгу... на ме(ст)цу судовомъ ѡ(д)нявши, загамова(л) и затрима(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 307).

4. *Перен.* (що) (*зберегти що-небудь однаковим, стабільним*) затримати: х̄с хотѣ(л) по в̄скр(с)н̄и ты ра́ны затримати, абы см̄рть и в̄скр(с)н̄іе егѡ было значн̄йшее (поч. XVII ст. *Проп. р.* 168); Потрѣба абы(с)са цвѣчи(л) ѡ мно́ги(х) рѣча(х) самого себе прелом̄ити, если х̄бче(ш) покѡи и (з)гѡдѡ

з иными затримати (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 20 зв.).

Див. ще ЗАТРИМАВАТИ, ЗАТРИМОВАТИ, ЗАТРИМУВАТИ.

ЗАТРИМАТИСЯ *див. ЗАТРИМАТИСА. ЗАТРИМАТИСА, ЗАТРИМАТИСЯ*

дієсл. док. 1. (продовжити перебувати, залишитися ще на якийсь час де-небудь) затриматися: **Ω** ти(и) ли(с)ти причин(и)и что є(с)те ваша м(с̄) просили **ω**(т)слали(с) ваши(м) мл(с̄)те(м): до є(г) мл(с)ти симеона воево(ди) не би(л) таковии ча(с) ани є(ст), бо є(г̄) м(с̄) имає(т) что чинити з собою и ти(л)ко жеби се мо(г) затрима(т) (*Ясси, 1602 ЛСБ 371. 1*); **Ω** дѣше моа... Якса вь мнѣ, а(ж) грѣшно(м), мѡжешъ затримати; Якъ мѡжешъ вѣ такѡй тѣзѣ тѣло посилат(и) (*Львів, 1631 Волк. 11 зв.*).

2. (припинити чи уповільнити свій рух) затриматися: соу(т) бовѣ(м) нѣакієсь на свѣтѣ тѣла котрыи с поўнктоу своего и прирѡжѡного мѣсца порѣшившиа затриматиса и зостати не могу(т) (*поч. XVII ст. Проп. р. 153 зв.*).

3. (утриматися від якогось учинку, не робити чого-небудь у певний час) затриматися: Кгды былъ одъ ойца казнадея прошоный, абы такого кгвалту и спрофанована костелови не чинилъ, але се рачей до завтрея затрималъ, розгневаний килка полличковъ... округныхъ задалъ..., а потомъ ногою у перси далъ (*Луцьк, 1634 АрхЮЗР 6/1, 500*).

ЗАТРИМАТЬ *див. ЗАТРИМАТИ.*

ЗАТРИМОВАТИ *дієсл. недок. (що) (не віддавати чого-небудь у певний термін)* затримувати, заборговувати: але ижъ естъ емъ справе(д)ливый, я(л)мѡжны оубогимъ даю, десатини не затримѡю: пощѣ два разы вѣ ты(ж)ни (*поч. XVII ст. Пчела 17 зв.*).

◊ **затримовати в собѣ** — (*приховувати від інших певні відомості*) затаювати: а таа

вода силож(м)скаа была в мѣстѣ іерс̄лимѣ, а коли шо(л) до неи то(т) чл̄кь, теды многи жидове пострѣчали его, того слѣпого, а пыталися его хто ти **ω**чи помаза(л), а **ω**(н) затримова(л) тоє в собѣ (*к. XVI ст. УЄ № 31, 72 зв.*).

Див. ще ЗАТРИМАТИ.

ЗАТРИТИ *дієсл. док., перен. (що чим) (приховати суть чого-небудь)* затерти. прикрити: Таже паки Василий Великий по оном вску и напечатанию на нем, затривши страсти добродѣтели, показывает мѣсто, гдѣ се тоє справовати имѣет (*1615-1616 Виш. Поз. мисл. 241*).

Див. ще ЗАТЕРТИ, ЗАТИРАТИ.

ЗАТРОСКАТИ *дієсл. док. (стп. zatoskać (кого) (навіяти кому-небудь смуток)* зажури-ти: Єв(г)листа повѣдаєтъ... якъ **хс** соухоую роукоу оуз(д)оровиль..., якъ тыжъ затроскаль закон'ники, которыи просили знаменіи (*1556-1561 ПЄ 55*).

ЗАТРУБИТИ *дієсл. док. (почати трубити, видавати звуки за допомогою труби, сурми)* затрубити: трѣбы аг̄глскии тогды затрѣба(т) (*Вільна, 1596 З. Каз. 74*); пє(р)ши(и) аньге(л) затруби(л) и ста(л)са гра(д) и **ω**го(н) змѣшени(и) с кро(в)ю (*XVI ст. КАЗ 617*); 617); И тогды затрубитъ труба, и умерлыи устануть (*XVI ст. НЄ 51*); Потѡмъ затрѣбать аг̄гли Бж̄їи, **ω**зываючи вшітокъ на ро(д)жай чл̄вечій (*поч. XVII ст. Пчела 20*); гды затрѣбать аг̄глове, прійдетъ до кѣпы згромажѡный **ω**(т) концѡвъ земли, и **ω**(т) всѣхъ живіѡловъ, весь чл̄ч(с)кій рѡжай до іер(с)лїмѣ (*Київ, 1627 Тр. 58*); Бг̄ъ на трѣбѣ затрѣбитъ (*Чернігів, 1646 Перло 9 зв.*); затрѣбишь вѣ трѣбѣ м(с)ца семогѡ десатого дна (*серед. XVII ст. Хрон. 125 зв.*).

ЗАТРУДНЕНЄ, ЗАТРУДНЕНЬЄ, ЗАТРУДНЕНЬЄ *с. (стп. zatrudnienie) 1. (перешкода)* труднощі: пан Гаврило..., не хотачи к том межи ними некоторого затрѣднена

видети, жедал и намовил панов Загоровских..., абы панове Загоровские пенязи свои от них взали, а им селища того постѣпили (Володимир, 1549 *АС VI*, 4); ни́хто з... моих... близкихъ... шкоды и переказы и затрудне́нъя никому, хто бы... тую половину замъку... вживаль, чинити и задавати не маеть (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР 8/III*, 285); а мы... в де(р)жа(н)ю и вжива(н)ю его мл(с) ниякое переказы и затру(д)не(н)я сами и потомки нѣши чинити и задавати не маемъ (Толпижин, 1576 *ЛНБ 5, II 4043*, 148); А упатрѣючи и видячи то съ причинъ певныхъ напредъ абы о подаваню тое церкви... для якое кольвекъ незгоды припалое затрѣднене не вросло и стрежъ Боже абы кѣ... знищеною того домоу убогого... не пришло (Почаїв, 1597 *ПВКРДА IV-1*, 49); владыка Володимеръский ани мыслилъ о томъ, жебы коли до такового дела прыйти мело, видечи въ той заматерелой сцызме великое затрудне́нне и неподобный прыступъ до тое единости... церкъвей светыхъ (Вильна, 1599 *Ант.* 573); для того насъ ѿ(т) таково́го бе(з)потре́бного затроу(д)не́нъя вызвола́ючи бѣгъ, лѣпши(х) рѣчій оумѣ(е)тность в насъ вложивъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 58); Стѣжѣнїе: Трѣдностъ: затрѣдне(н)е, перешкѣда, траплѣ(н)е, непрїемностъ (1627 *ЛБ* 123); онъ не патречи на вти(с)ки... вси(х) насъ вбогое шля(х)ты не веда(т) для якое причины протѣ(с)тацы(и) на я(с)не ве(л)мо(ж)ного его м(л) пана... вчиненое... на бо(л)шое затрѣднене на(с)... не хоте(л)... и вблагене вси(х) спра(в) наши(х)... для которы(х) пре(з)... ты(ж)де(н) бавячисе мѣсили(с)мо... не(с)прави(в)ши ѿ(д)ѣхать (Житомир, 1647 *ЦДІАК 11, 1, 12, 77*).

2. Затримування, зволікання: Бра(т) мо(и) гаврили(и) повине(н) буде(т) дати... золоты(х) ·л· ли(ч)бы по(л)ско(и)... до вѣ(р)ны(х) рѣ(к) бра(т)ствѣ црковному лвовскому... на

мѣрованя того храма сто́го бе(з) всякого затрѣд(д)неня (Львѣв, 1594 *ЛСБ 265*, 1).

3. (праця) зайнятїсть: а естли-же быхъ я або сын мой князь Яхим на оный вышей помененый рок, знайдуючи вымову яким-ж колвек причинами, службою господарьскою, або затрудненем яким-же колвек домовым, хотели ся с того зрывает... // тогды обовезуюсе... заруки на... короля его милость петнадцат тысячей коп грошей литовскихъ... заплаити (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР 8/III*, 291-292).

Див. ще ЗАТРУДНЕНІЄ.

Пор. ЗАТРУДНИТИ.

ЗАТРУДНЕНИЙ *див.* **ЗАТРУДНЕННЫЙ**.

ЗАТРУДНЕНІЄ *с.* Те саме, що **затруднене** у 1 знач.: а ѿсѣблїве тоу(т) гѣ оставиль на(м) потѣхоу я(к) сѣ тѣшити маемо ча(с)у кр(с)та то е(ст) часоу затрѣдненїа ал'бо смоу(т)коу якого (Чалгани, 1603 *УЄ № 78*, 96).

Пор. ЗАТРУДНИТИ.

ЗАТРУДНЕНЪ *див.* **ЗАТРУДНЕННЫЙ**. **ЗАТРУДНЕНЪЄ** *див.* **ЗАТРУДНЕНЄ**.

ЗАТРУДНЕННЫЙ, ЗАТРУДНЕНИЙ, ЗАТРУДНЕНЪ *дієприкм. у знач. прикм.*

1. (трудний для вирішення) важкий: А такъ мы г(с)дръ... в тую рѣ(ч) вгланувъши справу... великую и затрудненую за инъши... на инъши(и) ча(с) есмо тую справу ѿ(т)ложили (Варшава, 1571 *ЛНБ 5, II 4043*, 80 зв.); теды врядъ рѣскы(и) зрозѣми(в)ши рѣчь быти барзо затрѣдненѣю которы(и) рѣчи в дны пѣстны(и) в правѣхъ мѣстца мѣти не могѣть прето тѣю справѣ обо(х) сторонъ ѿ(т)ложили до пе(р)во(и) середы по неѣдли прово(д)нѣ(и) (Кам'янець, 1577 *ЛСБ 1201*);

(несприятливий) важкий, трудний: Правду, ей, рекл в похлѣбствѣ своем до кроля, Скарго, молвлячи, "яко на затрудненые часы и на дивные люде вашей королевской ми-

лости панство пришло". О воистину на затрудненные часы! (1600-1601 Виш. Кр. отв. 165).

2. (сповнений турбот) складний, турботний: оужа́лѣса на(д) оупалы(м) чл̄комъ,... абысь и в затрѣднѣны(х) припа(д)кахъ не былъ затроу(д)нѣный, абысь чоловѣко(м) быти не оутра́пилъ (Острог, 1614 Тест. 18).

3. (який займається якимись справами, поринув у них) зайнятий: Естли бы который з нас был затрудненъ якими послугами господарьскими, албо теж якими пилными потребами своими, тогда на тот рок, в листех наших назначеный, мели... есмо себе пофолкговати (Луцьк, 1569 АрхЮЗР 8/III, 190); А кгда бѣдетъ братство знаменемъ обсылано в четыре недѣли или якъ потреба прилѣчиться или на погребѣ не схочеть ли при(и)ти которы(и) братъ за трѣдностями своими пилными маеть ся шповѣсти передъ ста(р)шимъ братомъ. А естли бы досвѣдченъ ижъ не былъ затрѣдненъ маеть быти каранъ фѣнѣтомъ воскѣ (Львѣв, 1586 ЛСБ 71); а если бы досвѣдчо(н) иже не был(л) затрудне(н), мае(т) быти кара(н) фѣнѣто(м) воску (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); але и(ж) бѣдучи затрѣдненеными на то(т) ча(с) и(н)ши(ми) трѣд(д)но(с)тѣми дѣла замешана што(с) тепе(р) замешало и не посылае(м) тепе(р) чере(з) си(х) посла(н)цо(в) ваши(х) ниче(г) (Сучава, 1599 ЛСБ 345, 1); а и(ж) па(н) Мигаль за обе(с)ланя(м) знаменія до бра(т)ства не стави(л)ся, прето братія повторе, на(д)то на(д) звыча(и), и по трети(и) ра(з) посылали а ижъ при(и)ти не хотѣль, прислалъ... Паисия че(р)нца шповѣдаючи ижъ бы мѣль быти затрѣднени(м) (Львѣв, 1633 ЛСБ 1043).

4. Прокажений: Ев(г)листа выписоуе якъ х̄с оуздоровиль в дн̄ь ст̄чныи водою затроудненого чл̄ка (1556-1561 ПС 283).

ЗАТРУДНЕНЬЄ див. **ЗАТРУДНЕНЄ**.

ЗАТРУДНИТИ дієсл. док. (що) (створити перешкоду у вирішенні якої-небудь справи) утруднити, ускладнити: самижъ оные Львовяне апелевали, хочечи оный декретъ комисарский, въ справе моей мне на нихъ выданный, ...тымъ декретомъ митрополимъ затруднити и въ ни во што обернути, а себе у права, за онымъ же декретомъ митрополимъ, подпору мѣти, передъ его королевскою милостью (Луцьк, 1594 АрхЮЗР 1/I, 438); Писа(н)є в̄м в справа(х)... це(р)кви... было(м) гото(в) в то(м) во все(м) в̄м служити, лечь справы речи посполитое, которие в то(м)... велико(м) небеспече(н)стве ш(т) ту(р)ковъ то(т) съе(м) теперешни(и) такъ затрѣднили, же... тая справа в̄м жа(д)ною мерою ш(т)прави(т)се не могла (Варшава, 1596 ЛСБ 295, 1); панованье его к(р) м(л) затрѣднити, и потомствѣ его к(р) м(л) до него за часо(м) дорогѣ загородити мыслите (Острог, 1598-1599 Апокр. 220 зв.); Позывае(т)... дми(т)ра радевича слѣги в(м)л)... котори(и) сме(л) и важи(л)се ...// ка(р)тѣ змышленю сфабрикованю до кни(г) пода(л) и ты(м) волю небо(ж)чици за(т)ру(д)ни(л) до актыкова(н)я (Вінниця, 1624 ЛНБ 5, II 4058, 52-52 зв.).

Див. ще **ЗАТРУДНЯТИ**.

ЗАТРУДНИТЬСЯ дієсл. док. (стати важчим або складнішим для виконання чого-небудь) утруднитися: Тра́пить мене ра́чей и фрасѣтъ, еслѣ бѣмъ протѣвъ тѣхъ обмѣвискъ и фалшѣвогѣ оудава́нѣа поставитиса не хотѣль, снадне бы се, немáлый подѣбно добрѣго бѣдовáнѣа ѳвоць, // в' мнѣгихъ побѣжныхъ ср(д)цахъ,... затрѣднить и перешкѣдѣ ш(д)нести мѣгъ (Єв'е або Вільна, п. 1616 Прич. отех. 1 зв.-2).

ЗАТРУДНЯТИ, ЗАТРУДНАТИ дієсл. недок. (що і без додатка) (чинити перешкоди у вирішенні яких-небудь справ або у функ-

ціонуванні чого-небудь) утруднювати, ускладнювати: мы сами... пану миколаю жо(л)кевскому и пото(м)ко(м) его в оно(м) де(р)жа(н)ю и ѳжива(н)ю ниякое кривды шкоды и переказы чинити и ничи(м) затру(д)нати не мае(м) (1588 *ЛСБ* 98); Смотрите абы есте тыми ростырѣками своими соймовѣ не затрудняли (Вільна, 1597 *РНБ* XIX, 215); А мы вже са(ми) пото(м)ки нѣши жа(д)ного перенагаба(н)я правѣно(г) и неправѣного его м(лсти) пнѣ по(д)коморомѣ... чинити... и затрѣ(д)няти на (!) мае(м) и мочы не бѣде(м) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.); Если ж христіанство добро, якож ест, пребывайтежъ в нем, а если не добро, идѣте жъ вон. Чому затрудняете церковь? (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); о которомъ то попе своемъ ничего не ведаю, где его подѣли, затрудняючи и затлумяючи справу и слушную справедливость цорки моее (Володимир, 1615 *АрхЮЗР* 8/III, 543); Пакошѣ: Перешкажаю,... затрѣднѣю справѣ, задаю, дрѣчѣ, наприкрѣюса, габаю, нахѣждю когѣ, мѣшаю, страшѣ, мѣчѣ, колочѣ (1627 *ЛБ* 80); Постъ вѣспомагаѣтъ и посилкѣѣтъ, недопѣскаючи ѳбжѣрствѣ и ѳпѣлствѣ слабити еѣ [молитву] та жаромъ телѣснымъ. И борѣначи ѳ(т) пѣры, котѣраа зъ нихъ похѣдить, абы... не затрѣднѣла рѣздмѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 147).

Див. ще ЗАТРУДНИТИ.

ЗАТРУДНАТИ *див. ЗАТРУДНЯТИ.*

ЗАТРУИТИ *дієсл. док., перен. (нав'язати кому-небудь чужі думки, ідеї, переконання і т.ін.) одурманити:* Не правѣ той визаній проклатій геретѣкъ, мнѣгѣ наше(г) нѣрѣда затрѣдиль; тимъ блюзнѣрствомъ лѣжнои наѣк(и) свои(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

ЗАТРУЧѢНЕ *с.* Скидання, зіштовхування, *діал.* затручення: Подвръзѣніе: ѳмилѣніе, ...падѣнѣе, ѳмылѣнѣе, затрѣчѣ(н)е, велѣкаа и тѣжкаа ѳспѣлость (1627 *ЛБ* 90).

ЗАТРУШАТИ *дієсл. недок., перен. (чим) Прикриватися, виправдовуватися:* А што се тѣкне(т) яковы(х) си ты(х)... копѣцовѣ, которыми... панове Стрыбылове затрушаю(т), якобы мели ту(т) межи Ло(в)ковомъ а Лещино(м) всыпаные, тѣды..., по(з)ваные за копѣцы и границы не при(з)наваю(т) (*Житомирщина*, 1639 *ККПС* 212).

ЗАТРѢВОЖЕНЕ *див. ЗАТРЕВОЖЕНЬЕ.*

ЗАТРѢВОЖЕНЬЙ *див. ЗАТРВОЖЕНЬЙ.*

ЗАТРѢВОЖЕНЬЕ *див. ЗАТРЕВОЖЕНЬЕ.*

ЗАТРѢВОЖИТИ *див. ЗАТРЫВОЖИТИ.*

ЗАТРѢВОЖИТИСА *дієсл. док. (схвилюватися, занепокоїтися) затривожитися:* Ада(м) пополнивши грѣ(х) // оуслышѣвши гла(с) г(с)нѣ, карѣна за оучинѣкъ злѣй гѣтѣючій барзо са затрѣвоживши оутѣкъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296 зв.-297).

ЗАТРѢВОЖОВАТИ *дієсл. недок. (кого) (занепокоювати) стривожувати:* кгдѣ бѣ была лѣюдѣскѣсть твоѣ мѣла таковѣго, котѣрый бѣ с тобѣю... розмовлѣлъ, и тѣе намѣвы... (котѣрые и найоучѣнѣшихъ лѣудѣй затрѣвождѣютъ)... розезналѣ, нѣкъды бысь бѣылъ // на такій гакъ не пришѣлъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 36 зв.-37).

Див. ще ЗАТРЫВОЖИТИ.

ЗАТРѢВОЖОНЬЙ *див. ЗАТРВОЖОНЬЙ.*

ЗАТРЫВОЖИТИ, ЗАТРВОЖИТИ, ЗАТРВОЖИТИ, ЗАТРѢВОЖИТИ *дієсл. док. (що, чим) (стривожити, викликати відчуття страху перед небезпекою) затривожити:* для того абы ѳны(м) прокла(т)ство(м) не были бѣлыи головы затривожѣны тѣшити и(х) ты(м) блг(с)вѣнѣствомъ которѣе и(м) да(л) бо(г) вѣ рѣженью и вѣхованью дѣто(к) (II пол. XVI ст. *КА* 508); Али вне(т) нови-

нами затрѣвожишь моего сѣрца силы, которыхъ тѣжкость ле(д)во смѣсла сѣрца моего знѣсѣли (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 23); Нѣмцы стали февраля 9, але злыи, же увесь Хмелникъ затривожили, и рѣдко хто ся одержаль: всѣ мещане утекли прочь (1636-1650 *ХЛ* 81);

(кого) (*насторожити, викликати підозру, непевність*) схвилювати: щожъ теды бра-тѣа, абы слоувко тое прелѣженое, своєю вонтпливостю слоухачовъ бѣлшей не затривожило, ... всю ва(м) мѣць и поважно(ст) того слова протол'мачоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 147).

Див. ще ЗАТРѢВОЖОВАТИ.

ЗАТРИМАНЕ *див. ЗАТРИМАНЕ.*

ЗАТРИМАНИЙ *див. ЗАТРИМАНИЙ.*

ЗАТРИМАНИЙ *див. ЗАТРИМАНИЙ.*

ЗАТРИМАТИ *див. ЗАТРИМАТИ.*

ЗАТРИМЫВАТИ *дієсл. недок., перен.* (шо) (*зберігати що-небудь однаковим, незмінним, стабільним*) утримувати: онъ, не обавляючись ничого на острость права посполитого, которое станъ шляхецкий поровнаньемъ одинаковымъ в волностяхъ и свободахъ цале затримуваеъ, ... важил се... // ... послушенъство подъданныхъ всее волости руменское на себе обняти (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 165-166).

Див. ще ЗАТРИМАТИ.

ЗАТРАСТИСЯ, ЗАТРАСТИСА, ЗАТРАСТИСЕ *дієсл. док. (почати трястися, коливатися; задвигіти)* затрастися: земля затряслася (1489 *Чет.* 322 зв.); тогда трѣбы аггл(с)кѣи въстроуба(т)... тогда всѣ фоудаменты земныи затрасоу(т)са и мр(т)вѣи кторѣи соу(т) въ гробѣ(х) встѣти моу(с)а(т) (Львѣв, 1585 *УЄ* № 5, 21, на полях); и коли са ѡни молили затра(с)лосе тое мѣ(ст)це где са ѡни были зобрали и напо(л)нени вси дѣа свѣтого а ѡповедали смѣле

слово бжеє (II пол. XVI ст. *КА* 20); Тогда фѣ(н)даме(н)ти, на которихъ земля вѣрѣ(н)тованна естъ за(т)расѣтъса и ме(р)твѣи, з гробо(в) встанѣтъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 9); нѣо бовѣмъ пороушитса, и земля затрасѣтъса с фѣндамен'тоу своѣго (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); Тогда фѣндаменты, на которы(х) земля оугрѣнтѣвана естъ, затрасѣтъса и мѣртвыѣ всѣ з' грѣбѣ(в) // встанѣтъ, в' единомъ взрѣстѣ всѣ бѣдѣтъ' (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 40-41).

ЗАТРАСЕНЬЕ *с., перен. (підрив основ, докорінні зміни чого-небудь)* потрясіння: Кгда теды оуважаю, щѣ бы за пожитокъ... ѡ(т)несла цер'ковъ... из' ѡного придѣткѣ..., и з' затрасѣнья и стурбованѣа всего свѣта, тѣмъ в'зновѣньемъ нѣвых' вѣмысловъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 27).

Див. ще ЗАТРАСЕНЕ.

Пор. ЗАТРАСТИ.

ЗАТРАСЕНЕ, ЗАТРАСЕНЬЕ *с.* Те саме, що **затрасенье**: якого есте преслѣдованѣа, якѣо оурѣганѣа, ... якѣо замеша(н)а і затрасне(н)а, якѣо на остѣто(к) крѣвопролѣйства, ... напѣлнили и набрѣили (Острог, 1598 *Отп.КО* 16); оповеданье наше, якъ и прошлые небезпеченства и вноутрней войны затраснение, ижъ не жаднымъ злымъ оумыслѣмъ, але толко изъ зы(ч)ливости... кѣ ѡ(т)чи(з)не сполной чинимо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 221 зв.).

Пор. ЗАТРАСНУТИ.

ЗАТРАСЕНЬЕ *див. ЗАТРАСЕНЕ.*

ЗАТРАСНУТИ *дієсл. док. (чим) (сильно хитнути)* струснути: И затраснѣвши мѣчно столпѣми оупѣлъ дѣмъ на вси княжѣта, и на ѣный людъ котѣрый та(м) бѣлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 187 зв.).

Див. ще ЗАТРАСТИ.

ЗАТРАСТИ *дієсл. док. 1. (кого) (почати трясти, хитати кого-небудь ривками)* затрасти: И пог'розилъ емоу іс рекоучи,

оумляк'ни а вы(и)ди из него и затрасль его доухъ нечистыйи и закрычалъ великы(м) гласомь. и вышел' // из' него и оустрашили(с) вси (1556-1561 *ЛС* 131-131 зв.); Дѣше, мѡвѣтъ, нѣмѣй и глѣхѣй, я тобѣ роскѣзю, вѣйди з' него, а ѣжъ // бѡлей не входи в' него. А ѣжъ дѣхомъ дѣвола назвѣл; показѣтъ'са з' того, же затрѣс' млоденца бѡного (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 451-452).

2. (чим) (*вѣкликати коливання, двигѣння чого-небудь*) затрясти: знѣгла вѣтръ кгвалтѡвнѣй припѣлъ з пѣстыни и затрѣсль чотѣрма оуглѣма дѡмѣ, котѡрѣи ѡбалѣвши-са побѣлъ вси дѣти твои (серед. XVII ст. *Хрон.* 56).

Див. ще ЗАТРАСНУТИ.

ЗАТРАСТИСА *див. ЗАТРЯСТИСЯ.*

ЗАТУЛИТИ *дѣсл. док.* (що чим) (*притиснувши, притуливши що-небудь до чогось, закрити, заслонити*) затулити: почѣлоса море бѣрити, и ѡнъ // почѣлъ оутапѣти, а вола(л) гѡлосо(м) велѣкимъ затѣливши рѣкѣми бѣчи свой (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 384-384 зв.).

Див. ще ЗАТУЛЯТИ.

ЗАТУЛЯТИ *дѣсл. недок.* Затуляти. ◊ **затуляти очи** — (*навмисно не помѣчати чого-небудь, залишати поза увагою*) затуляти очѣ: А штожъ надъ то можетъ быти яснѣйшого?! Ото попросту хлѣбомъ называетъ Лука, а не докладаетъ, чы кислый, чы прѣсный? А якѣй же былъ уважмо, а не затуляймо очю отъ такъ ясное речы (Вильна, 1608 *Гарм.* 204); **затуляти уши** *див. УХО*; **речь затулати** *див. РѢЧЬ.*

Див. ще ЗАТУЛИТИ.

ЗАТУРБОВАНЄ *с.* Стурбованѣсть: тако-вѣйи оумѡмъ и пѡмысло(м) подѡбны сѣтъ свѣтѣ, а порѣшѣню, ... затѣрбованю и бѡазни, як' и вси ѣншѣй члѣвци по(д)леглыи (Вильна, 1627 *Дух. б.* 52).

Пор. ЗАТУРБОВАТИ.

ЗАТУРБОВАНЬЙ *дѣеприкм. у знач. прикм.* Затурбований, стурбований: Сѣклащѣннѣй: Затѣрбѡваны(и) (1627 *ЛБ* 127).

ЗАТУРБОВАТИ *дѣсл. док.* Затурбуватися, занепокѡитися: Котѡраа [смерть] злѣкшисѣа и затѣрбовѣвши, иде(т) до слѣгъ свойхъ, и збирѣетъ вси мѡцарства и кнажата злѡсти, добывѣетъ цѣрографѡвъ, и мѡвѣтъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 97).

ЗАТЫКАНЄ *с.* (чого) (*притискування, притулювання чого-небудь до чогось*) затыканнѣя, затулювання: кгдым кгвалѣту волать почала, первой битемъ, а потомъ затыканемъ губы, хотячи мене забить, заборонили (Луцк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 477).

Пор. ЗАТЫКАТИ.

ЗАТЫКАТИ, ЗАТИКАТИ *дѣсл. недок.* (*закривати*) затыкати: oppilo, as, затыкаю, заграждаю (1642 *ЛС* 293); **затыкати уста** *див. УСТА*; **затыкати уха** *див. УХО.*

Див. ще ЗАТКАТИ, ЗАТКНУТИ.

ЗАТЫЛОКЪ *ч. 1.* Потилиця: у Ониска Толстого на левомъ боку, въ затылку головы, рана тѣтая (Луцк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 385).

2. (*задня часть, тильний бѣк чого-небудь*) затѣлля: а въ затылку дворовъ тѣхъ же на выгонъ и на дорогу на Залѣсе и до Клевенка полъ шнура кгрунту (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 315).

ЗАТЫМЪ, ЗАТИМЪ, ЗАТѢМ *присл.*

1. (*пѣзнѣше, згодом*) потѣм: Затымъ почали всѣмъ соборо(м) и сѣ стѣго николаы стѣительский санъ снимати (1489 *Чет.* 107 зв.); а заты(м) повели на(с) старци пустыньски(и) ѡ(т) верхне(г) оустѣя рѣки злѣнки дорогою старою (Киѣв, 1508-1523 *ПИ* № 5); а затѣм ѡн ходил ѡт нас ѣ посѡлство до кралѣ (Гирлов, 1513-1513 *Cost. DB* № 88); Тыи два человеки... Левонца подданым моим, Порядѣбцом выдали были в той шкодѣ и ѡни ѡт подданных моих втекли и крили са, а

затым Татарове их поймали (Шайно, 1538 AS IV, 174); Желехъ затымъ ѿтскочивши назадъ, закликалъ нѣакого Петра, мовечи: “што пане Петре видишь, же ма шарпають” (Петрків, 1565 AS VI, 261); сторо(ж)... поведи(л) намъ и(ж) кнѣзя кѣ(р)пѣского тѣтъ нѣтъ еха(л) до гридковичъ а вря(д)никъ тѣтошни(и) не веле(л) васъ ѿ место пѣска(т)и затымъ вышоль слѣдга кнѣзя ... // захария москвити(н) з двора к намъ до воротъ и поведилъ и(ж)... тѣтъ кнѣзя нѣтъ (1572 ЖКК I, 41-42); Пан владыка ему на то рек: “не справся, нецнот!” И за тым ему у губу дал и оного розкрывавил (Володимир, 1601 АрхЮЗР 1/VI, 312); заты(м) вече(р) ся зближы(л) и змоле(с)тованые братия розешлися з ѿ(д)ложенямъ ѿстатнихъ справо(к) а(л)бо пѣ(н)ктѡвъ до бли(с)ко прышло(и) сѣсии (Львѣв, 1644 ЛСБ 1043, 63 зв.); А гды к немѣ... бра(т)... познати его не могѣчи, пристѣпи(л) ближе(и)... в твѣръ пригледѣлъ саж..., заты(м) до ногъ его ѡпѣлъ, котори(м) поклонѣнѣ(м)... привѣлъ всѣ(х) до дѣвѣ котрѣи то видѣли (серед. XVI ст. Кас. 53); Жо(л)нѣре до Кіева прѣихали с ти(м) и(н)те(н)томъ, абы впро(д) козаковъ, а заты(м) во вши(т)кой вкраинѣ рѣ(с) выстинали ажъ до Москви (серед. XVII ст. ЛЛ 168).

2. (з тїеї причини) тому: Єстли бы побо(р)щы поветовые в то(м) выше(и)менено(м) рокѣ на ѡ(т)да(н)є пода(т)ку зложоного до чїе-го име(н)я ку ревидова(н)ю не приеха(л) а ѡнъ бы затымъ побору на ро(к) положоны(и) не ѡ(т)да(л) такы(и) вины... не повинѣ(н) буде(т) на себе не(с)ти (1566 ВЛС 25); теща моя, прислала до жоны моее жонку свою служебную... поведаячи, яко бы мела быти велми хора и за тымъ дей до вас листа не написала (Гуляльники, 1573 АрхЮЗР 8/III, 281); кгды(ж) и(н)шие sprawy и речи свои в лу(ц)ку в захова(н)ю пана ивана а(н)дрѡсовича маю и за ты(м) еще са(м) не розъсмотри(л)

чого ми бо(л)ше недоставает(т) (Луцьк, 1577 ЛНБ II 4044, 5); оудасть напередъ тоє, же до синодѡвъ... свѣтскіє люди не належать, а заты(м) и на то(м) берестейско(м) зѣздѣ, в синодовыє sprawy мешатиса не мѣли (Острог, 1598-1599 Апокр. 51 зв.-52).

3. У знач. спол. а) (зв'язує члени речення) (приєднувальний) а також, крім того: писаний тот позов... о невыданъє позовов духовных, ... // и о непридане свещенъника до розношеня тых позовов, затым о шкоды в том позве албо мандате... помененые (Луцьк, 1618 АрхЮЗР 8/III, 546-547);

у сполуч. а затымъ — а також, а крім того: а са(м) пре(д)се возны(и)... досыть объяснило(м) ре(ч) в тыхъ ма(н)дате(х) ѡписанѣю то є(ст) такъже, ѡдынъ ма(н)дате(х) ѡписанѣю и ѡ(д)писова(н)є до писаро(в) ска(р)бовы(х) ... // а заты(м) ѡ вины в праве ѡписаные (Київ, 1620 ЦДІАЛ 181, 2, 3166, 1);

б) (з'єднує частини складносурядного речення) (приєднувальний) а також, крім того: сопотивные духовному разуму слова его,... поставлю их пред очи ваши на пляц, — на которые вы, правѡвѣрнии християне..., глядачи, разсудите, если то не явственная антихристова ложь, а не евангелская правда. Затѣм вас господу богу поручаем (1600-1601 Виш. Кр. отв. 163); Прито(м) гѣ нашъ їс хс абы любовь вѣшѣ нѣ в чо(м) ненарѣшенѣю межѣ вами вѣцале ховати рачи(л),... заты(м) ла(с)ка бжїа и бл(с)венство поко(р)ности нашої з Вами нехай бѣдетъ (Ясси, 1614 ЛСБ 451, 2 зв.); на т(о)є попь даль вердоунокъ широки(х) гроши тымъ моужемъ ... заты(м) неха(и) боудетъ честь и хвала тоу богу пречистоу(и) богоматере и вси(м) стѣ(м) аминь (I пол. XVII ст. УИ 1911/9, 13); Былемъ долшій въ томъ моемъ листу нижъ належало,... За тымъ се звыклой милостивой ласце, и любви твоей милости

пилно отдаю (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 322);

у сполуч. а (и) **затымъ** — а також, а крім того: в' десáтой, а шстáтней, свободѣ áлбо во(л)ность це(р)кóвнѣю вѣлжити хочѣ,... // ...А затымъ постѣпѣючи оуважаю ѡ привѣльяхъ: ѣ оуприви(л)евáныхъ (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11-11 зв.); А панъ Хроновський знову се протестоваль, ижъ ведлугъ интерцизы и инвентара повиненъ бытъ панъ Линевский оддать, што взялъ... и за тымъ о пропаденѣе закладовъ,... дванадцати тисечей золотыхъ соленитеръ протестовалься (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/1, 497).

ЗАТЬ див. **ЗЯТЬ**.

ЗАТЬМИТИ див. **ЗАТМИТИ**.

ЗАТѢКАТИ дієсл. недок. 1. (чим) (*про кров*) (*заливати*) затікати: **Ѡ**во стойт', крѡвію бчи затѣкають, Оуши мерзліво(ст) мнѡги(х) бласфемій слѣхають (Львів, 1631 *Волк.* 13).

2. (*про гнійні виділення з очей*) витікати, виділятися: Гноеточівъ очіма: Чловѣкъ очій затѣкающихъ (1627 *ЛБ* 26).

ЗАТѢМ див. **ЗАТЫМЪ**.

ЗАТѢНИТИ дієсл. док. 1. (кого) (*покрити тінню, темрявою*) затінити: еще ѡнь того не домовиль оучинилься ѡболокъ и затѣнилъ Ихъ а ѡни са пострашили (1556-1561 *ПС* 257).

2. *Перен.* (що) (*зробити менш яскравим, менш помітним, менш значним*) затінити: иншѣю бовѣ(м) тва(р) мѣлесь ѡколо себе, котораа емоу свѣтло(ст) выривáла, и якобы затѣнáла, бо якъ бѡлшаа свѣтло(ст) закрывáеть мнѣйшѣю: тákъ великое ѡное люде́й и а́ггль с́лнце променами своими малѣю свѣта того походню затѣнѣла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 263); Але старое тое чо́удо тепе(р) инши(м) чѣдо(м) є(ст) затѣне́ное (Там же, 269).

Див. ще **ЗАТѢНАТИ**.

ЗАТѢНАТИ дієсл. недок. 1. (*покривати тінню, темрявою*) затіняти: **Ѡ**стѣнáю: Заслонáю, ѡстѣнáю, затѣнáю (1627 *ЛБ* 154).

2. (що) (*виділяти частину намальованого темнішим кольором*) відтіняти: тои штѣкы маларѣ заживáю(т), жебы на(м) ѡкна або двѣри показáли. Затѣнáють або таатъ фарбѣ бѣлѣю, якою чѡрнóстю ѡколо бѣреговъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 34).

3. *Перен.* (*робити менш яскравим, менш помітним, менш значним*) затіняти: иншѣю бовѣ(м) тва(р) мѣлесь ѡколо себе, котораа емоу свѣтло(ст) выривáла, и якобы затѣнáла, бо якъ бѡлшаа свѣтло(ст) закрывáеть мнѣйшѣю: тákъ великое ѡное люде́й и а́ггль с́лнце променами своими малѣю свѣта того походню затѣнѣла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 263).

Див. ще **ЗАТѢНИТИ**.

ЗАТЯГАТИ, ЗАТАГАТИ, ЗАТЕГАТИ

дієсл. недок. 1. (що) (*додавати, приєднувати що-небудь до чогось*) долучати: ты маючи ча(ст) во (и)мѣ(н)и че(р)ньчича(х) кнѣзя федора але(к)саньдровича... за записо(м) его в де(р)жаньи свое(м)... еси сме(л)... по(д)то(т) же запи(с) зятягати ча(ст)... по кнѣзю... сынови є(г)... зосталѣю (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 67).

2. *Перен.* (що) (*приводити, впроваджувати кого-небудь кудись*) зятягати: Яковѣю тѣды єсть дѣша, и якъ ѡ(д) Бѣга почтѣна; Понева́ж' еи и Бѣгъ и А́ггли, в' сполѣчность и Кролѣвство свое затагають', а шатáнь и влáдзы его, завѡдaтъ еи до своѣи грома́ды (Вільна, 1627 *Дух. б.* 157); А хотечи болшую есче... паномъ Замойскимъ,... учинить прикрость, розные корогве до тыхъ... добръ, такъ з войска кварталного, яко и Запорозского, для спустошеня тоей маетности... умыстьне затегали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/1, 541).

3. *Перен.* (кого) (*залучати до участі в чому-небудь; схилити на свій бік*) затагати: потомъ Шуйский, бачечи ижъ съ царства Московского отпору полякомъ дати не могъ, выправиль Скопина, давши му килка сотъ рублей, до великого Новагорода, а оттуль до Немець, затагаючи немцовъ (поч. XVII ст. *КЛ* 80); король его милость по васъ того потребуе, абы се готовили зо всею охотою и зо всею силою вашою на тую послугу, на которую васъ презъ посла своего,... затагаеть (Там же, 89); бурмистръ, райцы, месчане... кременецькие... по килкакротъ украиннѣное хлопѣство на залогу себе для жолнеров Речысполитое умыслѣне затагали и до Кременьца въпроводажали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361);

(кого, що) (*привертати, прихилити, приваблювати*) затагати: много ми бовѣмъ такихъ тоу(т) дѣховныхъ з римского визнанья покажешъ, которые бы..., на добра оустоуповали... инши(х) иншіе ты(м) подо(б)ные оусмотрѣванья на хлѣбъ дѣховный затагають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 170 зв.); мы до той мл(с)ти вѣрны(х) хвѣ(х) Затагаючи, ... моцѣ прена(и)стѣшаго Дѣа становимо (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 38); Теды вѣдаючи же и ваша любовь въ тѣлѣ Христовомъ церкви мовлю облюбеницѣ его члонками не меншими естесте, умыслне братолюбіе ваше тымъ моимъ писанемъ затагаю и запрошую (Київ, 1628 *КМПП* I, дод. 301);

(кого) (*втягати, вплутувати*) затагати: деєпис синода... разъ глѣхыхъ, дрѣгый разъ назбыть доразныхъ словъ оуживаетъ, которыми чителника в' опачное и непевное... розоумѣные фортельне затагаеть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 7 зв.); мало маючи на томъ, же сами такъ непевные новины писали; в' што и к(р) е(г) м(л) затагати хотѣли (Там же, 45 зв.).

4. *Перен.* (*використовувати кого-, що-небудь з певною метою*) залучати, притя-

гувати: І Сенѣка оу люцілиа своѣго тоую вынѣслъ во(л)но(ст) свою, и до тоєи(ж) его затагаючи мѣви(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243 зв.); Зачимъ затагати Златоустого св. свѣдоцтва на выставленье Петра св. въ // монарху, а Церковь... въ монархію, есть ему гвалтъ чинити, который нѣкгда о томъ ркучи, не писалъ, але анѣ мыслиль (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 444-445); Выдивоватися злости и хитрости не можемъ: такъ хитро затагають повагу клятвы папежской! Ано патріархове наши оныхъ ся не обавляють (Там же, 1092);

(в що) (*застосовувати що-небудь*) вдаватися (до чого): то(г)ды то(т) сѣ(д) и вѣра(д) мене ... до сѣдѣ головно(г)... одо(с)лати мае(т) за которы(м) одо(с)ла(н)е(м) сѣдовы(м) я са(м)... в ко(н)трове(р)сие жа(д)ные не затагаючи... заплатити маю и повине(н) бѣдѣ (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31 зв.).

5. *Перен.* (*поринати у що-небудь, заглиблюватися*) занурюватися: Заходницы, далей в силои(з)мы затагаючи, з великою охѣтою с ты(м) на плаць вѣехавши восто(ч)никомъ примѣвили (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 40 зв.);

(в що) (*посилювати, поглиблювати якийсь стан*) затагати: Бо ктѣжъ бы не зычилъ бѣлъ такѣмѣ Гетманѣмъ Здорѣва; што вѣрне слѣжѣ(л) Ойчизнѣ и Пѣанѣ // А кгда тѣлѣмъ лѣкѣ(р)ство намнѣи не помагало, И ѣвше(м) в' бѣлшѣю го хоробѣ затагало (Київ, 1622 *Сак. В.* 46 зв.-47).

6. (до чого) (*позивати*) притягати: я через возного листъ свой... одослала, просечи... абы до суду своего... не затагал и не судил, кгдажъ з нимъ не в одномъ суде затагъ правный маю (Володимир, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 548).

Див. ще ЗАТЯГНУТИ.

ЗАТЯГАТИСЯ, ЗАТАГАТИСА дієсл. недок. 1. (*встановлюватися, вводиться*)

запроваджуватися: Лечь скоро то, што ся зъ любви дѣяло, въ повинность отъ Римскихъ епископовъ и въ вѣчное нѣякое право затыгаться почало (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 715).

2. *Перен.* (у що) (*вступати, вв'язуватися у що-небудь*) втягуватися: ле(ч) о тымъ непотрѣбне са с ты(м) дѣепісомъ в' спѣрѣ затагаю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 69).

ЗАТЯГНЕНЫЙ, ЗАТЕГНЕНЫЙ діє-прикм. у знач. прикм. 1. (*тривалий*) затажний: "Ото (ж), де(и), тепе(р), кгда при(н)цыпало-ви моему до ро(з)ди(л)ку пришъло, тепе(р) того вже в такъ затегнено(и) справе вносити и ты(м) се боронити, на (з)влоку и (в)кри(в)же(н)е мое немалое, не може(т)" (Житомирщина, 1599 *ККПС* 123).

2. (*про угоду*) укладений: Па(н) Пенъски(и) с помененою ма(л)жо(н)кою своєю... тѣю справѣ на ѳгодѣ ѳзяли... кгда з реєстрѣ сѣдогового ѳпере(д) простого яко пото(м) з аре(ш)тѣ кгда за(с) припала ѳзглядом) затажнено(и) ѳгоды не попираль // та(к)же Панъ Пе(н)ски(и)... с помененою ма(л)жо(н)кою своєю инакшымъ ѳмысло(м) своимъ шедль с протестѣючи(м) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17-17 зв.).

ЗАТЯГНУТИ, ЗАТЯГЪНУТИ, ЗАТАГНУТИ, ЗАТЕГНУТИ дієсл. док. 1. (що) (*взяти, прихопити з собою*) забрати: Ща(с-ти)лоса и стефанѣ кролю по(л)скомѣ, але чи не оуме(р), Альбо з' собою Кроле(в)ство по(л)ское затагль (п. 1596 *Виш. Кн.* 243);

(що в що) (*привласнити, присвоїти*) (що до чоґо): панъ фѣдо(р) сѣщанъски(и)... све(д)чи(л) проти(в) выше(и) менованы(х) ѳсо(б) повода и по(з)ваны(х) тымъ способомъ, и(ж) они не маючы права деди(ч)но(г) ѳ(д)но за(с)тавное до мае(т)но(с)ти и(х) брата его деди(ч)ное во(р)скла гли(н)щи(з)ны в позве свое(м) которы(м) се запо(з)вали тую мае(т)но(ст) е(г) привлащаючы себе

дедицътво(м) и хотечи в дедит(с)во кѣ шкоде, и(х) затегну(т) (Київ, 1616 *ЦНБ II* 23263, 1).

2. (що на коґо) (*допровадити до чоґо-небудь, наразити на що-небудь*) стягнути: за чимъ тымъ таковымъ своимъ безправнымъ ...поступкомъ, въ вины за то въ праве, на таковыхъ слугъ ухваленые,.. попавши, и оные на особу свою завзявши и затегнувши, шкоды его милости протестуючомуся... учинилъ (Володимир, 1637 *АрхЮЗР* 3/1, 361); панъ Чехо(в)ски(и), любо Цихо(в)ски(и), Коробъка и Василь,.. поко(и) и бе(з)пече(н)ство права по(с)полито(г){о} и судов(в)... зъневажили и зъкгъва(л)тили и вины... описаные, на себе зате(г)нули (Київ, 1643 *ДМВН* 266); таковымъ своимъ поступкомъ... панъ воевода киевский вины, в праве на таковых описаные, на себе затажнул (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 251); хлопи... таковымъ непристойнымъ поступкомъ... в вины правные... попали и на себе затажнули (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 532).

3. *Перен.* (коґо, що) (*залучити до участі в чоґу-небудь; схилити на свій бік*) затажнути: Его Королевская Милостьъ, за ровно зъ ыншимъ рыцерствомъ, оноґо, на послуги свое затажнувши, далъ ему короговъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/1, 169); велебный отецъ владыка,.. попа ксежати его милости... затажнул, до слуханъя скрутинии и ферованъя декретовъ приспособилъ и на судъ свой засадилъ (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 559); Шуйский,.. выправилъ Скопина,.. до Немець,.. где затажнуль войска немецкоґо пехоты и езды тысячей десять (поч. XVII ст. *КЛ* 80); владыка Хелмъский ...//... в купе немалой людей аръматъныхъ, такъ своихъ слугъ... на то приспособленыхъ и затажненыхъ, на монастыр...наехавъши,.. двери... выламали (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 751-752); панъ Сесът-

ревитовський, на то нічого не дбаючи на такъ великое небеспеченство неприятельское, месъто увоженъя малъжоньки своее, самъ затыгънувъшы под хороговъ его милости пана Петра Фалибовского, малъжоньку свою... умыслне в дому покинулъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617); Павель Тетерь, впередь будучы реентомъ канцелярии кгородское володимерское, съ тоежъ реенъции затыгненьный былъ до справъ его милости пана браславського (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 401);

(долучити, приеднати) затыгнути: ввесь заходній костель, тяжко стогнучи, обтяжливе нарекаетъ — черезъ него одного отъ церкве...всходней отщеплений и по розныхъ сектахъ розогнаній бывши, которій... подъ свою владзу затыгнути усилиючи, южь ся не Римскимъ епископомъ титулуеъ, але епископомъ повшехнимъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 716);

(кого) (заманити куди-небудь) затыгнути: котрыхъ невѣсть повѣдають быти гблосѣ вдѣчного бѣрзо, котбрые тѣ на вѣспѣ сидачи, мѣмо нѣхъ жакглюючихъ, роскошнымъ спѣвѣаньемъ свѣимъ до себе завертають, и такъ нѣхъ тамъ затагноувши, ажъ до Смеръти дрѣжатъ (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 439); Гдѣ са з' слѣчности твѣри своѣй хѣл'пили, ба(р)зей повѣблены, и в' грѣхъ затагнены сѣтъ шатаномъ (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 353).

4. (кого до чого) (позвати) притягати, притягнути: па(н) а(н)дре(и)... и ма(л)жо(н)ка его... с тыми про(д)ками... та(к) ъ судѣ зѣ(м)ского... затыгнѣли по которы(х) смѣ(р)ти и пово(д) нине(ш)ни(и) зоста(в)ши ты(х) добръ дѣдичо(м) до ты(х) же вси(х) по(ст)у(п)ко(в) правны(х) про(д)ко(в) свои(х) ѡ то зачаты(х) на которы(х) стопня(х) ѡ(д)но тая справа зостала была... воеводѣ... // позыва(л) (біля Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Іе, 254, 46-46 зв.).

Див. ще ЗАТЯГАТИ.

ЗАТЯГЪ, ЗАТАГЪ, ЗАТЕГЪ ч. 1. (*судовий розгляд справи*) процес: Кто тое одно бачити хочет, що то ест? и що за собою поносит той затыгъ справы тоеи, и што за вѣкъ живемо? (Львѣв, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 528); Братство..., Ѡбрали згодне... Пана Юанна Дѣомидовича красовского, И Пана Прокопа Малѣ(ч)ковича... для ѡбороны правное... То есть, Стороны Права и затыго(в), которы са точка(т) ѡ(т) ля(т) немалы(х), за дворо(м) его К(р) м(л) на(с) Народа рѣского, з народомъ По(л)скимъ (Львѣв, 1610 *ЛСБ* 1046, 5); **затыгъ (затагъ) права** — чинність, пов'язана зі судовим процесом: они... не вдаючи(с) в да(л)ши(и) затыгъ права то все... ѡписали (Ковалин, 1599 *ЦНБ ДА/П-216*, 99); ѡ(т) давны(х) летъ ѡ(б)тажни суть затагами се(и)мовны(х) и задворни(х) пра(в) до сѣдѣ к(р)м нале(ж)ны(х) Пнове мещане и предмещане лвовские (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 422(1)); **затыгъ правный** — те саме, що **затыгъ права**: па(н) воевода киевський(и), не входечи в да(л)шиє затыги правные с паны Трипо(л)скими,... ѡныє кгру(н)ты... их верну(л) и поступи(л) (Київщина, 1600 *ККПС* 149).

2. Суперечка, сварка, конфлікт: не за разъ скѣро хто слѣво Бжее почѣеъ, добрымъ бываеъ; бо еслѣ бы з' слѣхѣ люди доброй чѣсти ставѣлиса, никѣли бы не повставѣли вѣлки, албо окѣзѣи вѣенъ и затаговъ (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 266).

3. Клопѣт, турбота: Гдѣ бо(г)... вѣдае(т) и се(р)це Нашѣ яко е(ст) прихи(л)но кѣ томѣ стѣомѣ храмѣ... То(т) же вѣдае(т) неволѣ и трѣ(д)ности нашѣ та(к)же и и(н)шиє затѣги Пере(д) которы(ми) хотѣ(и) бысми ради тое все разомъ хотѣли мѣти не допѣщаю(т) на(с) (Ясси, 1604 *ЛСБ* 390).

4. (*рекрутський набѣр*) вербування, вербунок: Сеймики сентеврѣя 25 дня были, на которыє король присылалъ, абы позволили

на обраня нового короля,... абы поборы на заплату войску заслужоного и на затыгъ новый позволили (1630 *МИВР* 322).

ЗАТЯГЪНУТИ *див.* **ЗАТЯГНУТИ.**

ЗАТЯТИ *дієсл. док. (поранити, скалічити)* зятяти: янчарына в лобъ с правое стороны два разы раз подле раза шкодливе зятято (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ XIV-3*, 159).

ЗАТАГАТИ *див.* **ЗАТЯГАТИ.**

ЗАТАГАТИСА *див.* **ЗАТЯГАТИСЯ.**

ЗАТАГНУТИ *див.* **ЗАТЯГНУТИ.**

ЗАТАГЪ *див.* **ЗАТЯГЪ.**

ЗАУЖАТИ *дієсл. недок.* Звужувати: Заграждаю: Заджаяю, загоробждю, затыкаю встá (1627 *ЛБ* 40).

ЗАУЛОКЪ *ч.* Заулок, завулок: площа́да, забло(к) (1596 *ЛЗ* 69); Халдга: Оулица, заплѣта, заблокъ (1627 *ЛБ* 143).

ЗАУМЕДЛИТИ *дієсл. док., перен. (на чому) (детальніше проаналізувати що-небудь)* затриматися, спинитися: теперъ на езовитовых выроках и преизреню правды его заумедлити хошу: испытovati его буду тым способом (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179).

ЗАУМЕРЛИЙ *див.* **ЗАУМЕРЛЫЙ.**

ЗАУМЕРЛИНА *ж.* Гуля, нари́ст: Ствердѣли: втрѣплины, за́мерліны, гѣзы на рѣка(х) (1627 *ЛБ* 121).

ЗАУМЕРЛЫЙ, ЗАУМЕРЛИЙ *дієприкм. у знач. прикм. (без ознак життя; мертвий)* завмерлий: отец архимандрит с капитулою,... малъжонку его... бити казали..., живота позъбавити хотели, отъ чого заледве некоторая служала челяд отпросили и заумерлую подъ село Киверце отъвезти казали (Луцьк, 1523 *АрхЮЗР I/VI*, 533); вы... ивана бо(н)че(н)ка... пострелили... дрѣго(г) ивана... збили и все што при ни(х) было побрали ты(л)ко наги(х) за́ме(р)ли(х) на томже ме(ст)цѣ дошли (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.).

ЗАУМЕРТИ *дієсл. док. 1. (знепритомніти; бути без ознак життя)* завмерти: и

мови(т) и(ж) є(м) бы(л) за́ме(р) видѣ(л) є(м) пе(к)ло (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38 зв.).

2. Умерти: Лѣкіанъ въ патъна́десаты(и), за́меръ (1627 *ЛБ* 220).

ЗАУТРА *див.* **ЗАВТРА.**

ЗАУТРЕШНИЙ *див.* **ЗАВТРЕШНИЙ.**

ЗАУТРЕ *присл.* Зранку, вдосвіта: АГгль г(с̄)дній... рѣкль емѣ: вы́ди за́тре, а ста́нь на горѣ предъ г(с̄)де(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 312 зв.).

Див. ще **ЗАВТРА.**

ЗАУТРИЄ *див.* **ЗАВТРИЄ.**

ЗАУТРИЄ *див.* **ЗАВТРИЄ.**

ЗАУТРНИЙ *прикм.* Ранішній, ранковий: ientaculum, снѣд(ъ) заутрняя, завтрѣкає (1642 *ЛС* 224).

ЗАУТРНѢЙШНИЙ *прикм. (який стоується наступного дня)* завтрашній: вла(с)-не та(к) оувадає(т) члѣкъ я(к) трава, бо ннѣ члѣкъ здѣ(в) а дѣ вечера хоробою зара́жо(н) а на зау(т)рнѣйшны(и) днѣ до грѣба ѿпроважаю(т) (1645 *УЄ* № 32, 82).

Див. ще **ЗАВТРАШНИЙ, ЗАВТРЕШНИЙ, ЗАВТРИШНИЙ, ЗАВТРѢЙ.**

ЗАУТРАА *ж.* Заутреня, утренняя: втраа: еє, За́втрнаа (1627 *ЛБ* 142).

Див. ще **ЗАВТРЕДНЯ, ЗАВТРЕНЯ.**

ЗАУТРА *див.* **ЗАВТРА.**

ЗАУШЄ *с.* Місце за вухом: Если не было Тѣло, Жыдове кого поймали; ...Если не было Тѣло, кто бы(л) по за́шню поличкованы(и) (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126).

ЗАУШНИКЪ *ч. (донощик, шептун)* навушник: Шепѣтникъ: Ѡбмѣвца, щекáръ, за́шникъ (1627 *ЛБ* 158).

ЗАУШНИЦЯ *ж.* Серезка, *діал.* завушница: дирави(лѣ) еси себѣ вши часто, а приправлялѣ (в рук. приправлялѣ. — *Прим. вид.*) еси за́шницѣ зъ перелѣ и с каменія дорогого (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

ЗАУЩАТИ *дієсл. недок. (цсл. заоушати)* втихомирювати, стишувати: А Члѣколю-

бець, и бно́го зау́щае́тъ и молча́ти ка́жетъ, оумовла́ючи тѣхѡ, слова́ми лаго́дними и ласка́выми (Київ, 1627 *Тр.* 29).

ЗАФАРБОВАТИ *дієсл. док. (забарвити в певний колір)* зафарбувати: А та(к) снѣ(р)че(р)вѡ́ный, крѣвію Єго сто́ю зафа(р)бованій, котѡры(м) бѣло свазано тѣло ісѡво (XVI ст. УЄ № 29519, 143); *Образно*: Тѣмъ рѣм'ѣн'цемъ зафарбовавши ср(д)ца свои, Ап(с)лѡве, Мѣчкѡве, Прп(д)бніи, и всѣ Бгѣ оугодивши стѣши, стерегли пѣлне, абы не оугасалъ нѣгды (Київ, 1648 *МКСВ* 349).

ЗАФАРБОВАТИСЯ *дієсл. док. (забарвитися в певний колір)* зафарбуватися. *Образно*: На Украинѣ рѣки зафарбовалися ѡтъ кривѣ людскои, повны были болота трупу ляцкого, а повны пали были трупу козацкого (1636-1650 *ХЛ* 78).

ЗАФОРАТИ *див. ЗАХОРАТИ.*

ЗАФРАСОВАНЕ, ЗАФРАСОВАНЬЕ *с. (стп. zafrasowanie)* неспо́кій, сму́ток; кло́піт, турбо́та: съкля́щеніе, зако́лѡченье, зафра́сѡван'е (1596 *ЛЗ* 77); Съкля́щеніе: Зако́лочен'е, зафра́сѡва(н)е, замѣтокъ (1627 *ЛБ* 127).

Пор. ЗАФРАСОВАТИ.

ЗАФРАСОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (стп. zafrasowany)* потривожений, потурбований: Што оуслѣшавши нечѣстый дѡхъ, зафра́сѡванный крѣкнѡдлъ, а оуда́рилъ млоде́нца // ѡ землю не хотачи з' негѡ вѣйти (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 143-144).

ЗАФРАСОВАНЬЕ *див. ЗАФРАСОВАНЕ.*

ЗАФРАСОВАТИ *дієсл. док. (стп. zafrasować)* (кого) засмутити, зажурити, опечалити: востужиша зафра́сѡвали (II пол. XVI ст. *ЛА* 179); ѡ Смерти... Не хотѣлась не зада́ти Смоу́ткѡ повѣннимъ... Не хотѣлась Цнѣхъ Сынѡвъ не зафра́сѡвати (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 4); Ѡ тѣхъ та́мъ морды́рства(х) не хочѡ́у вспоми́нати: Не хотачи ва(с) на то́тъ днѣ зафра́сѡвати (Львів, 1616 *Бер. В.* 82); Смѣща́ю: Зафра́сѡвѡю (1627 *ЛБ* 118);

(кого) завдати клопотѣв (кому): Іѡа(н) Зѣнкови(ч) ѡбещалъ позычити... братия(м) по(л)тора́ста зо(л), в то(м) братію ѡшѣка(л) и ѡ(т)ѣха(л) до Снати́на не давши нѣчѡго, в чо(м) братію непомалѡ зафра́сѡва(л), понева(ж) ю(ж) са на него братія были спѣсти́ли (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.);

(кого) стривожити, занепокоїти: Тѡе зафра́сѡва́ло не́прїате́ла, тѡе до ва́льки побѣдѣло єго срѡ́кѡе (Острог, 1607 *Лѣк.* 99); Дїаво́ли прѡ́сатъ Хѡ ѡ позво́леніе, ити в' ста́до свинїй; а́бы тых' потопѣвши зафра́сѡва́ли панѡвъ ихъ, и до того их' привели, а́бы Хѡ не прина́ли (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 392).

ЗАФРАСОВАТИСЕ *див. ЗАФРАСОВАТИСЯ.*

ЗАФРАСОВАТИСЯ, ЗАФРАСОВАТИСА, ЗАФРАСОВАТИСЕ *дієсл. док. (стп. zafrasować się)* 1. Засмутитися, зажуритися, опечалитися: А ап(с)ли гды ѡбачили, и(ж) и(х) оу́чте(л) ѡ(т) ни(х) вѣзно́ситса на нѡ, зафра́сѡва́лиса, и ста́ла(с) жало́(ст) великаа (XVI ст. УЄ № 29519, 73); И патріархъ царгородскїй Іосифъ, стрвожившеса и зафра́сѡвавшися, наглою смертю умер у Флоренціи (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); и ѡ(т)верно́уле(м) тва(р) свою ѡ(т) ни(х), и зарасѡва́лиса и ходѣли смѣ(т)ны, і ѡ(т)поустѣле(м) ѣмъ, и оутѣши́лемъ ѣхъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 25); нема́лый эксце(с) вѣрте ми, на котѡрый вспо́мнѣвши збавителю мой такъ са зафра́сѡуешъ, ж (!) крѡва́вы(м) по́то(м) на горѣ елеонъстей все тѣло ѡболашъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 265); Гды тое вѣдѣлъ црѣ, теды ба́р'зо зафра́сѡва(л)са (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 345); Вѣстѣжїша: Зафра́сѡва́лиса, па́кѡстишаса (1627 *ЛБ* 23); зафра́сѡвалсе Двѣдъ прето, же г(с)дѣ забилъ ѡзана (серед. XVII ст. *Хрон.* 250).

2. (на кого) Розгнѣватися, розсердитися: Когда ся розделив народ в соборы.., и одны

ся звали Христовы, другие Павловы, иные — Кифияны, то есть Петровы...; там же зафрасовался на них Павел и глаголет: “Не потребно сие раздѣление ваше” (1608-1609 Виш. Зач. 210); Възмѣтѣса: Зафрасовалса, сматѣса, зтрѣжилъса, оудивиса, здѣмѣлса (1627 ЛБ 19).

ЗАФРАСОВАТИСА див. **ЗАФРАСОВАТИСЯ**.

ЗАФУНДОВАТИ, ЗАФУНЬДОВАТИ дієсл. док. 1. (на чому) (заснувати, створити) зафундувати: в рѣско(и) цркви встати мѣла Стыня: на (до)бромъ бовѣмъ фндаме(н)тѣ, Сѣо(н)ско(го) блгословенства є(ст) зафдньдована (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1).

2. (оплатити; пожертвувати кошти на щось) зафундувати: црковное Мѣрованя... дома на помѣшканя Сщенико(м), и дома для црковны(х) и шко(л)ны(х) наукъ,... и дрѣка(р)ню... за сѣмѣ немалѣю выдвигнѣли..., всѣ тѣе звы(ш) рѣ(ч)ные рѣчи сѣтъ зафдндованы (Львів, 1609 ЛСБ 422 (2)); еслибы... ктоколвекъ... хотѣлъ бы посѣдати тѣю мою фндацію и все, што // бы тамъ было зѣбддовано и зафдндовано, тѣды той Дворъ и плаць... се вернѣти въ Домъ мой маєтъ (Київ, 1615 ПВКРДА II-1, 19-20).

ЗАФУНЬДОВАТИ див. **ЗАФУНДОВАТИ**.

ЗАХВАЛЕННЫЙ дієприкм. Захвалений: Роздери жь очи // помысла,.. и познай, хто... щастие, от тебѣ захваленное, даровал (1608-1609 Виш. Зач. 229-230).

ЗАХВАТИТИ дієсл. док. 1. (що чим) (заволодіти чимось) захопити: их вѣры князь мира сего адовыми вратами захватити и звытяжити... не может (1600-1601 Виш. Кр. отв. 184);

перен. (кого) (умертвити) забрати: чѣмоу ма пре(з) сѣбе // живоую збстѣвлѣ(ш), чѣмоу сѣмрѣти не вели(ш) ма захватити (Смотрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 10 зв.-11).

2. Підхопити, підняти, вознести: павѣ(л) стый такой же бы(л) є(д)но на во(з)дѣ(х) захваче(н)... ілію застѣпи(в)ши с повѣтрїа въ(з) огнѣ(н)ныи воскорѣ восхити(в) а его дрѣ(г) елісеи ѡбы(р)ва(л) коло не плаць хватаючиса его (к. XVI ст. УС № 31, 77).

3. (про вогонь) (огорнути з усіх боків) охопити: колконадцат служебников и служебниц..., которые ратовати того огню хотели, от кгвалтовного пламени захвачоны и погорѣли (Володимир, 1571 АрхЮЗР 8/IV, 126).

4. (кого) (заполонити кого-небудь, оволодіти ким-небудь) охопити: рѣкль Лѣтъ до нѣхъ: ... и на горѣ не могѣ бѣтъ захованный бы мене не захватїла злѣсть и не оумерль (серед. XVII ст. Хрон. 31 зв.); єсли тогѡ што повѣдаєте не оучинїте: ниhto не во(н)тпи, же згрѣшїте протївъ г(с)дѣ: а вѣдайте їжъ грѣ(х) вѣшъ захвѣти(т) вѣсъ (Там же, 149 зв.).

ЗАХВИЦЕНЄ, ЗАХВИЧЕНЄ с. (стп. zachwycenie) 1. Релїгїйний екстаз: А тѣе што Пр(о)рѣк' в' захвицѣн'ю вїдѣл', правдївым' было и певным': їншѣю бовѣм' таємнѣю и Бѣзскѣю рѣчъ знѣчило и выражѣло (Вільна, 1627 Дух. б. 2); Бгѣ бовѣмъ всемогѣщїй гды мѣль Євѣ створїти, сонъ в'ложїлъ в' Адама, котѣрый сонъ ѡ(т)цѣве стѣи выкладѣють бѣгити захвицѣн'є(м) оума до рѣчїй нб(с)ныхъ (Київ, 1646 Мог. Тр. 929); Іѡа(н) стѣий былъ в' захвичѣнїю; в' дхѣ в' днѣ Недѣлнїй (Чернігів, 1646 Перло 131 зв.).

2. (затуманення свідомості) забуття: которого бы [шляхтича] слѣги и ревизоры кролевскїи порвали, а до крола ведѣчи мовили, оскаржонимъ єстєсь ѡ якїйсъ выстѣпокъ,... што слышачи ѡнъ з' страхѣ и ѡславы таковоє, выпѣстиши з' головы вси ѣмыслы свои, якъ в' захвицѣн'є приходїть (Вільна, 1627 Дух. б. 160).

Див. ще **ЗАХВЫЦЕНЄ**.

ЗАХВИЦОНЫЙ дієприкм. (стп. zachwycony) захопленій, узятий: А рай око Адамово видѣло и ухо Павлово радости не вымовные, кгды тамъ былъ до раю захвицоный, слышало (1603 *Пит.* 65);

(який знаходиться у стані екстазу) охопленій, заповоненій, зачарованій: Оди́нь абовѣмъ зъ брѣтій, мо́лачиса зъ дрѣгимъ поспѣлѣ, знѣтъ бѣлъ мо(ц)ю Бжею, и захвицоный видѣлъ вѣшнее Іер(с)лі́мъ мѣсто (Вільна, 1627 *Дух. б.* 186).

ЗАХВИЧЕНЕ див. **ЗАХВИЦЕНЕ**.

ЗАХВЫЦЕНІЕ с. Те саме, що захвицене у 2 знач.: Аза(ж) то шалѣнство и захвыщѣніе рѣзѣмѣ не ѣсть ясное (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205); А тепѣрь вѣ такбе захвыщѣніе рѣзѣмѣ пришли, и(ж) не тѣлько ѿ(т)мѣнѣти Хвы слова, рѣзѣмѣютьса влѣдзѣ мѣти, и Щѣвскіи оухвѣлы нарѣшати, и ѿ(т)тѣла жѣдномѣ небѣ(з)печѣнствѣ не по(д)лагати (Там же, 231).

ЗАХВѢЯТИСЯ, ЗАХВѢЯТИСА, ЗАХВѢАТИСА дієсл. док. (стп. zachwiać się)

1. Захитатися, загойдатися, заколиватися: якъ пѣный и ѿпѣлый захвѣетса, и якъ боу(д)ка садоваѣа земла оупадѣтъ, и не боуде(т) мочи вѣстѣти, // бо еи ѿбѣажѣли грѣхи (Острог, 1607 *Лѣк.* 51-52); Бгѣ тѣды нехѣй не дѣсть захвѣатиса ногѣмъ твоѣмъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 316).

2. *Перен. (засумнѣватися)* захитатися: Въ пилной а уважной ховайся, правѣрный осторожности, абы ся яко не захвѣяти въ вѣрѣ, венць и о правдѣ, ту въ той книзѣ описаной, не вонпити (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1148).

ЗАХВѢЯТИСА див. **ЗАХВѢЯТИСЯ**.

ЗАХВѢАНЬЕ с. (стп. zachwianie) порушення, хитання: обавамыса... абысте мѣсто едности разорванѣа и мѣшанины зъ згинѣньемъ, албо принамнѣи з захвѣаньемъ и навонтлѣньем(м) речи посполитои злѣчноюи, не взне-тили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 203).

ЗАХВѢАТИСА див. **ЗАХВѢЯТИСЯ**.

ЗАХОВАЛОСТЬ ж. Непорушнѣсть, сталѣсть: всякие речи цнотливые, которые зъ обычаевъ людскихъ походятъ и бывають въ заховалостяхъ звычайу хрестиянского, годно естъ, абы были явне всѣмъ посполите ознаймены (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 45).

ЗАХОВАЛЫЙ прикм. **1.** (який існує, зберігся) наявний: азажъ не видимо же посполите дѣховный, або крѣвныхъ, або заховалыхъ приателѣй, або слоугъ свои(х) на добра дѣховные такъ хѣтливе по(д)визають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 170 зв.).

2. (який пристойно поводится) поважный, достойный: детиные лета... потребѣють мети при нихъ сердоболного приатѣла,... ако въ небытности ѿтца въ домѣ, або по зештью его зъ сего света, матце цнотливой, добре заховалой и статечной (1577 *AS* VI, 72).

3. *У знач. ім.* Вл. н.: янови заховаломѣ fr. 3 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5 зв.); мѣла(р)чыкови янови заховаломѣ fr. 2 и 6 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 8).

ЗАХОВАНЕ, ЗАХОВАНЬЕ, ЗАХОВАНЬЕ с. (стп. zachowanie) **1.** Схов, схованка; зберігання: сынъ мой небожчикъ князь Лев,... сходачи с того свѣта, зверил и далъ до рѣк моих в заховане готовых пенезей тисачѣ коп грошей, которыи пенези и золотыи маючи я в заховани въ своих рѣках, выложил и выдал есми на свои властныи потребности (Городище, 1551 *AS* VI, 107); мещанъскихъ и зема(н)скихъ погребовъ на захованье в земѣли починено ново к̄ (1552 *ОВін.З.* 130 зв.); **ВМ** проше ра(ч)те тамъ на ни(х) ласкавы(м) бы(т) а тую мою скри(н)ку ѿ(т) и(х) ѿзе(м)ши ѣ захова(н)и своѣмъ бѣ(з)пѣ(ч)номъ рачили **ВМ** тоѣ постави(т) в склепѣ (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035); маѣтность мою... што едно маю... звезъ и спровадилъ, позамыкавши и поза-

печатавши, въ захованью положилъ (Луцк, 1607 АСД I, 233); Предаю: выдаю, зраждяю, подаю даю што до захованья (1627 ЛБ 92); гды ходили по мѣстахъ [Павло и Варнава], подавали имъ до // захована оуставы, которыя были постановлены ѿ(т) ап(с)лѡвъ (Львѣв, 1646 Зобр. 33 зв.-34).

2. *Перен.* (утримання чого-небудь у певному стані) збереження: абы sprawy лю(д)ские а набо(л)ше(и) тые которыя кѣ джиткови захова(н)ю спо(л)ности и товари(с)тва лю(д)ского належат за предлѣже(н)емъ ча(с)у не были знищены ѡпатрѣ на люде(и) мудры(х)... sprawy ве(ч)ное памяти годныя (Люблѣн, 1569 Пр. ВЗ 111 зв.); Тыми таковыми слѡвы оуменшанья... достоен(ъ)ствъ заборонаючими, же ро(з)ность, а в рѡзности цѣлость, и захован(ъ)е тѣхъ двѡхъ ты(л)ко, релѣи рѣмской и грѣческой естъ варѡвана, кто(ж) не види(т) (Острог, 1598-1599 Апокр. 21 зв.); и росказалъ Г(с)дѣ бгѣ зѣлю и дрѣвамъ абы насѣнье на захованье и рожа(и) свой вѣчнѣ выпѣщали (серед. XVII ст. Хрон. 3);

(збереження кого-, чого-небудь у цілості) порятунок: Третья кгда сы(н) або де(в)ка праве не для речи по(с)политое захова(н)я але зе (з)лости або з ненави(с)ти стои(т) на го(р)ло родичѣ (1566 ВЛС 77); на захована илино нѡв такъ много кѡней и взо(в) ѡгнисты(х) выслало ижъ са вса гора за свѣтила (поч. XVII ст. Проп. р. 199); Сна такъ много прѣймова(л)ь, якъ много доволно быти роздѣлѣ, до захова(н)а дѣши и рѡзвѣдѣ йности, жебы прѣзъ збытныи неспанья не оусталъ (Киѣв, 1627 Тр. 556).

3. (чого) Додержання, дотримання; виконання: потомъ панове рада наши ѡного панства нашего,.. сказане водлѣгъ захованья права вчинили (Кракив, 1539 АС IV, 184); Желех..., ѡт тыхъ словъ ѣщипливыхъ... хочет ѡбвестыса сдмненьемъ своимъ и всаким дово-

дом, який быхмо мы господарь емѣ водле захованья и бегѣ правъ посполитыхъ корѡнныхъ сказали (Вильна, 1565 АС VI, 278); ѡ захованью правъ, роздѣлѣ лѣв (Острог, 1614 Тест. 156); А готѣючиса на смерть при захованью вѣ цѣлости шлюбѡвъ своихъ, Исѣ ѡблюбѣнцѣ своемѣ оучинѣныхъ, ѡное страшное вѣ паматехъ и ср(д)цахъ носѣте (Киѣв, 1625 Кон. Каз. 41); Сѣблюденіе: Перестереганье, // захова(н)е, назиранье, наблюде(н)е (1627 ЛБ 125-126); найпервѣй вѣ вѣрѣ стой Православнокаѡлоическо(и), вѣ цнѡта(х), побѡжността(х), и захованью приказаній Бжїи(х) выховати и выщѣчити ѡны(х) старатиса повиннисте (Киѣв, 1646 Мог. Тр. 931).

4. (рѣвень духовного розвитку) виховання: некий Валентый Желех... пропомнивши боазни Божее,.. повинности хрестанское и захована своего шлахетского, а рыцарского... княза Ярослава..., зрадливе... пострелилъ (Петркив, 1564 АС VI, 248); естли бы те(ж) хто на кого не довелѣ. то што на него ѣщи(п)ливого мови(л). а то(т) бы ѡбвинены(и) бы(ла) ѡсоба легка злого захова(н)я... проти(в) // таковому... не маеть тотъ хто его помовиль жадное тру(д)ности ѡ(т) ѡ(б)виненого терпети (1566 ВЛС 110 зв.); Ачъкольвекъ Грековъ, за дней нашихъ до послуше[н]ства столицы апостольское навращеныхъ, боронити и шановати хочемъ, а звлаща звычайе и захованья ихъ, или ведле Бога можемо зносити (Вильна, 1599 Ант. 509); ѡнъ йналъ оу себе оуважатъ зацность вѣкѣ и старости своей годндю и вѣрожного шлахѣцства сѣдїнд, и з дѣтїнства захованья дѡброго, и водлѣгъ ѡставѣ стѡго, а ѡ(т) бга данного законѣ (серед. XVII ст. Хрон. 474);

поведінка, поводження; ставлення: видечи доброе заховане жоны свое до себе, з доброе воли своее записал ей замки свои (Острог, 1539 АС IV, 208); знаючи до себе поцтивое

захова(н)є жоны мое(и)... дарю... вси речи мои рѣхомые (Вінниця, 1567 ЛНБ 103, 17/Іс, 1943, 16); я ку собе дознавши велико(и) а ѿпри(и)мое мл(с)ти, а ѿ(ч)тивога... на всемъ захова(н)я... хотечи ему зна(к) милости... показати ...//... именьє дѣбники... жо(р)нища пешаное... на вечность даровала (Володимир, 1588 ЛНБ 5, II 4046, 122 зв.-123); ино я, с побожности хрестиянское и з зычливости, маючи з отцемъ того Ивана повинность и захованье скревное, оному мешканья при мне не заборонилъ (Луцьк, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 280); А если не вѣрите моимъ листовнымъ свѣдоцтвам, пошлѣте до Константинополя, а там и о томъ и о моемъ захованью увѣдаете (Львѣв, 1605-1606 Перест. 38); Оугождѣніе: Оуподоба(н)є, догожѣ(н)є, захова(н)є, прислѣга, ѿказа(н)є дѣброи вѣлѣ (1627 ЛБ 136);

стосунки: Где их милости межи собою, хотечи наперед доброе заховане в суседстве мети, далися на добромъ слове намъ въ моцъ (Свищѣв, 1553 АрхЮЗР 8/VI, 30); бываю(т) многіи люде злѣченни оу лѣкаро(в) албо оу до(к)торовъ, к(д)ы боуде и(з) ни(м) захована мѣти которіи ко(л)ве(к), та(к)же и тоуть пріиметь оулѣченіе за вѣроу з(д)оровую (к. XVI ст. УЄ № 31, 128).

Див. ще ЗАХОВАНЄСЯ, ЗАХОВАНІЄ.
Пор. ЗАХОВАТИ.

ЗАХОВАНЄСЯ с. Поводження, поведінка; (чого) дотримання: П.П. братия ѿны(х)... до по(с)ро(д)ку себе прыняли прочытавши имъ (по(д)лугъ звычайю) ѿставы того... бра(т)ства которые з пилностью и ѿвагою вы(с)лухавшы; ѿбе(т)нищѣ до захованья и выполнѣня всѣхъ пу(н)ктовъ пре(з) слѣбъ албо ѿбѣтъ бгу и бра(т)ству поря(д)не ѿ(т)-правили (Львѣв, 1637 ЛСБ 1043, 48 зв.); При се(с)сия(х)... завше мае(т) быти промоция ѿ захованюся братии ве(д)лугъ фѣндышѣ для рядѣ такъ на по(с)лѣшны(х) яко и не-

послѣшныхъ (Львѣв, 1644 ЛСБ 1043, 63 зв.).

Див. ще ЗАХОВАНЄ, ЗАХОВАНІЄ.
Пор. ЗАХОВАТИСЯ.

ЗАХОВАНІЄ, ЗАХОВАНІЄ с. Те саме, що заховане у 2 знач.: Сия имать похвалу — то есть церковь премышская — в Мало глаголемой Росии в захованію вѣры непорочности от всѣхъ прочихъ честнѣйшую (1608-1609 Виш. Зач. 197); Мы теды СТѣхъ образы на захованіе до ѿны(х) пѣматѣ поставлѣемо (Киѣв, бл. 1619 О обр. 22);

(збереження чого-небудь у цілості) порятунок: Тѣло и крѣвь Хва єсть на здоро(в)е и захованіе дши и тѣла (Киѣв, бл. 1619 Аз. В. 200).

ЗАХОВАНІЄ див. ЗАХОВАНІЄ.

ЗАХОВАНЬЄ див. ЗАХОВАНЄ.

ЗАХОВАНЬЙ дієприкм. у знач. прикм. *(прихований, поміщений у потаємне місце)* захований: Ѽсоблїве напро(д) ѿ Іюдѣ Макавею, котѣрый в Сїѣнѣ Крѣла велїкого мѣстѣ, кгды лю(д)... ѿ(т) нѣпрїателєй побїтый и посѣченый вїдѣ(л), и пѣздхи и(х) вытрасѣючи, захованыи болванки понаходи(л), зѣразь... спорадилъ офѣрд (Киѣв, бл. 1619 О обр. 106); зъ гумень, зъ коморъ, што колвекъ одно живности захованое убогие люди мели, кгвалтовне брали (Луцьк, 1620 АрхЮЗР 6/І, 422).

ЗАХОВАНЬЄ див. ЗАХОВАНЄ.

ЗАХОВАТЕЛ див. ЗАХОВАТЕЛЬ.

ЗАХОВАТЕЛЬ, ЗАХОВАТЕЛ ч. Оборонецъ, заступник: Спсѣ: Выбавїтель, спсї-тель: избавїтель, заховател (1627 ЛБ 119); заховател — absconsor (I пол. XVII ст. Своб. 26).

ЗАХОВАТИ, ЗАХОВАТЬ дієсл. док. 1. (кого, шо) *(помістити у безпечне місце)* заховати: буду(т) печатованы всякие листы того врядѣ зе(м)ского... мають книги еще не мне(и) три дни лежати... а ро(з)еж(д)ча-

ючися маю(т) тые кни(ги) вложити и захо-вати въ скрыню мо(ц)ную за тремя за(м)ка-ми (1566 ВЛС 15); в то(т) же де(и) ча(с) и мене соромотили и сто(р)сова(ли) пытаю-чи са в мене е(с)ли же бы(х) которо(г) ись слу(г) п̄не(и) ѳа(л)че(в)ско(и) в коморе або в клети не заховала (Володимир, 1567 ЦДИАК 28, 1, 2, 8); дрѣги(и) екъзе(м)пля(р) потае(м)-не слѣга его, видечи працѣ ѡколо ѳны(х) книгъ великѣю п̄на своего тае(м)не захова(л) (1582 Кр. Стр. 11 зв.); Дла тогѣ бовѣ(м) и ключѣ повѣрено ти, даючи знати ѡ ты(х) котѣрыи сѣ(т) невѣдомы таемне захованыи скѣрбы (Київ, 1619 Гр. Сл. 210); людь Ийл-скій... и меча,... не покѣиѣли згордѣвши, ани где на пѣдло(м) яко(м) мѣстѣ захова-ли, але за... рѣзою..., зъ почтѣвостѣю и пошановѣнѣемъ... заховѣли (Київ, 1632 МІКСВ 277);

(що) (приберегти до відповідної нагоди) заховати: ты заховаль еси вина доброго ажъ до сего часоу (1556-1561 ПЄ 347 зв.); мѡ-виль единь изъ оучениковъ его... дла чого жъ тоє мѣро не прѣдано бѣло... речѣ же іс не затрѣчоуйте, але заховѣйте ей на днѣ погребѣнѣа моего (поч. XVII ст. УЄ № 91, 27); днѣ сѣдмый тѣм же свѣченѣемъ оучѣб-ный, жадной робѣты не бѣдете в нѣхъ чи-нѣть,... и бѣдете заховѣть ѡпрѣсноки (серед. XVII ст. Хрон. 89 зв.).

2. (кого, що) (захистити від небезпеки) врятувати: хто вытрывае(т) до ко(н)ца то(т) буде(т) захова(н) (Хорошів, 1581 Є. Нег. 50 зв.); ѡдинь е(ст) котѣры(и) да(л) зако(н) и може(т) заховати и загубити (II пол. XVI ст. КА 171); велика ли(ч)ба выбранны(х) котѣрыи буду(т) захованы ѡ(т) по(м)сты божеи (XVI ст. КАЗ 613); оучнѣкѡве са ты(ж) зато ве(с)лили же и(х) захова(л) х̄с в тихостю и то(т) корабль (к. XVI ст. УЄ № 31, 216); Азѣажъ и трѣхъ млѡдѣнцѡ(в) не тѣлжъ ѡ(т) пѣца ѡгнѣстого ѡсвѡбѡдѣла,

и в̄ не(м) бе(з) вшелѣкое шкѣды заховѣла? (Київ, 1634 МІКСВ 313); [протестантъ] за особливою ласкѣю Божею до салашу его милости пана Потоцкѡго,... ушол и там ажъ до рана здоровѣе заховал (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 127); якъ зѣницу заховати — особливо старанно, пильно оберѣгти: Ял-мѣжна, мѡвѣть, мѣжа якъ печѣ(т) зъ нѣмъ, и ласкѣ члѣкѣ якъ зѣнѣцѣ заховѣаетъ (Київ, 1625 Кол. Ом. 148);

(кого, що і без додатка) (захистити від чого-небудь згубного) оберѣгти: не прошоу абы в̄зяль еси и(х) ѡ(т) свѣта але абы еси ихъ заховаль ѡ(т) злого (1556-1561 ПЄ 423); Пнѣ бгѣ нехѣй заховѣе(т) абы до того не приходѣло (Острог, 1598-1599 Апокр. 22); всѣхъ обще и Русь,... Христе боже, заховати рачѣ (1608-1609 Виш. Зач. 231); Тогѡ мѡцю Х̄е Б̄е, и насъ заховѣй ѡ(т) злослѣвогѡ покѣсъ и наскакѣнѣи (Київ, 1627 Тр. 473); А насъ вѣрныхъ твоѣхъ Х̄е Б̄же на(ш) мл(с)ти-вый; заховѣй ѡ(т) таковои клѣтвы (Чернѣ-гѣв, 1646 Перло 154);

(що) (не допустити псування, руйнуван-ня) зберегти: вино новое в̄ сосоуды новыи в̄ливати и ѡбое заховано боуде(т) (1556-1561 ПЄ 231 зв.);

(що) (не дати пропасти, зникнути) збе-регити: А што се ѡповѣдѣю(т) земномѣ цѣса-реви постави(в)шисѣ на патриа(р)шество, то е(ст)... межѣ собою ѡставичную пови(н)-нѣю мило(ст) захова(ти) (Краків, 1609 ЦНБ II, 20651, 1); Взалесь ѡ(т) бгѣ кролѣв̄ство, заховѣй его яко скѣрбѣ неѡкрадѣный (Ост-рог, 1614 Тест. 140); Боудь ннѣ в̄ нарожѣню тѡмъ розвеселѣный, Вцѣлѣ заховѣвши та-лѣнтъ тобѣ звѣрѣный (Львів, 1616 Бер. В. 74); Бгѣ намъ всѣхъ // тѣхъ рѣчей оуделѣ-етъ, и мѡжны(и) естѣ все тѡе заховѣати што дарѣетъ (Євѣ або Вільна, п. 1616 Прич. отех. 13-13 зв.); Папѣжъ Левъ,... таблѣци... спрѣвиль,... на подобѣнство ѳныхъ захова-

ныхъ здавна в' скарбниці Рймской (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 150); пр̄ч(с)таа б̄ца а(ж) до см̄рти ранена не шоукала жадного л̄ѣка(р)-ства, але побожне свои заховала плагы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 276 зв.).

3. (що, кому що) (залишити щось для кого-, чого-небудь) зберегти: мо(и) к̄дбокъ пога(р) далеко естъ венкши(и) нижели тво(и) м̄н̄я(и)мыса теды подобається дай ми твой не д̄чыню я свой соб̄ѣ заховаю (к. XVI ст. *Розм.* 20); мушу на уважане таковыхъ речій волный часъ соб̄ѣ заховати (1603 *Пит.* 92); читай тежъ писмо светое, найдешъ тамъ розумомъ своимъ справы, которые заховалъ Господь Богъ в̄рнымъ своимъ (поч. XVII ст. *КЛ* 87); для того бов̄мъ заховалъ б̄г̄ъ над' твѣрд̄ю, то естъ над' н̄бомъ в̄ды, абы са оупалѣньемъ сл̄нчнымъ, м̄сачнымъ, и зв̄зднымъ не ростопило (серед. XVII ст. *Хрон.* 2); **заховати прі соб̄ѣ** — (приховати від іншихъ які-небудь відомості) затаїти: его ст̄аа мл̄(с)ть захова(л) то прі соб̄ѣ, абы ока-за(л) мо(ц) бж̄(с)тва своего ст̄го (к. XVI ст. *УС* № 31);

(що) (залишити в силі, додержати, до-тримати) зберегти: ка(ж)домоу наимоц-н̄ишомоу панств̄... е(ст) пожиточно захо-вати ми(р) и покои и(з) иншими панствы прилежними и с̄се(д)ными (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 491); винє(н) я ѿ то(м) ся старати вашу ст̄г̄ню впомина(ти) абы... ино(ч)ский чи(н) сво(и) до сме(р)ти своєа заховати (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); ѿбецали е(с)мо со-б̄ѣ пере(д)... пано(м) воеводою кие(в)ски(м) ѿди(н) др̄г̄ому приязнь м̄лостъ хр(с)тия(н)-ск̄ю и в̄поко(и) во вс̄ѣ(х) ты(х) справа(х) ты(х) захова(ти) (Острог, 1596 *ЛСБ* 307, 1); науку апостольскую с в̄рою прародите-лей наших до исхода смертного ц̄ѣло захо-вати и с̄держати (мы сами и потомки наши) в̄доме об̄ѣцует (1608-1609 *Виш. Зач.* 207); Яко(ж) то и ц̄але и ненар̄дшоне Православ-

ныхъ еє потомковє захов̄ю(т), и заховывати ...до конц̄а в̄ѣка не прест̄ан̄д(т) (Київ, 1634 *МІКСВ* 312); З̄дп̄олно(ст)... зго(д)л̄иваа е(ст) з голо(д)ны(м) жол̄д̄ко(м), Не має(т) то(и)... ч̄истости д̄ше(в)нои и тел̄снои, кот̄оры(и) са не стар̄ає(т)... по(в)стагл̄и-во(ст) заховати (серед. XVII ст. *Кас.* 67); **в̄ру заховати див. В̄РА.**

4. (що) (перенести на інший час) від-класти: пр̄етожъ т̄бє слова на и(н)шій часъ захова(в)ши,... мовлю (Острог, 1607 *Л̄ѣк.* 42); А йжъ пор̄адокъ оуст̄авъ, ѿ кот̄оро(м) тоу(т) м̄овимо, прив̄ѣлъ насъ до ѿписов̄а-на сп̄особ̄ м̄лтв̄ъ... ѿ кот̄оры(х)... сп̄рав̄д захов̄алисмо... до дв̄аги стар̄ши(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 15).

5. (що) (закінчити, завершити, припини-ти) закрити: Прето на то(т) ча(с) братия моло(д)шии бывши в братств̄ѣ св̄дчилиса на пана Ивана Красовского и вцале соб̄ѣ т̄ю справ̄д заховали з нимъ (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1 зв.); Іоанъ Б̄л̄дага б̄д̄д̄чи выбраны(и) ѿ(т) вс̄ѣхъ брати(и) на в̄радъ ц̄рковны(и), абы с̄ тяблицею ходи(л), ѿ(н)... самъ не ходи(л),.. для чого ска(р)б̄ѣ ц̄рков-ны(и) прє(з) три н(д)ли вак̄ючи, шкод̄ в то(м) немал̄ю по(д)налъ Справа теды з ни(м) естъ захована (Там же, 4 зв.).

6. (кого) (затримати на якій-небудь по-саді, не звільнити від обов'язків) залишити: братъ наш̄ в̄зревши на... в̄р̄н̄ю... сл̄д̄ж̄б̄д ...кназа Семєна Юрєвича... хотачи его на потом готовнейшого и ѿхвотнейшого к̄д тойже истой сл̄д̄ж̄бе своєй заховати... дал... ем̄д... им̄ѣне... Головин (Краків, 1507 *AS* III, 39); князь наш̄... рад тебе заховати, яко то сл̄д̄г̄д̄ своего ѿтчизного (Ляхівці, 1546 *AS* IV, 438); панъ хоински(и) ѿ(т) пана по(д)коморого заховавши себе вси ѿборо-ны пра(в)ные... поведи(л): и(ж) ся тою // ко(н)стыт̄д̄циєю... сторона по(з)ваная ѿто-щити(ти) не може(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ*

5, II 4047, 25 зв.-26); якожь медь такъ и хлѣбъ имъ не зродилъ, не мамъ на томъ врадѣ чимъ запомочись, службу або и двухъ мѣти и заховати (Київ, 1556-1568 АЮЗР I, 301); Мы, Григорей Савичъ Чорный, гетман,... паном товарищем нашим войска... Запорожского, которые суть в приповеди до службы... Речи-посполитое захованы... // вѣдомо чинимъ (Київ, 1630 ЧИОНЛ VIII-3, 9-10).

7. (*дотриматися певної поведінки*) повестися: теды маю... на здорове его не отповедать... скромне заховати и добродѣйство пана Каспорово еще въ змилованью его надо мною выславлять (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 8/III, 835);

виховати, виростити: К добъро държ(д)е-ному и во цѣти захованому панѣ одрехо(в)-скому панѣ галъкови твоєи мл(с)ти пише(м) (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДИАЛ 37, 16, 17).

Див. ще ЗАХОВОВАТИ, ЗАХОВЫВАТИ.

ЗАХОВАТИСЯ *див. ЗАХОВАТИСЯ.*

ЗАХОВАТИСЯ, ЗАХОВАТИСА, ЗАХОВАТИСЯ *дієсл. док. 1. (розташуватися у безпечному місці)* заховатися: бра(т)... мо(и)... дкра(л)се ѓ замо(к) фо(р)ткою и захова(в)-шисе за (к)неги(н)ины(м) ро(с)каза(н)е(м) лежа(л) до ночи ѓ сане(х) на доле по(д)ле коморы (Володимир, 1578 ЖКК I, 97);

(*знайти притулок, захист, укритися де-небудь*) заховатися: елорѣ(с) выгнаны(и) промышля(л) тежъ ѡ собѣ, где бы ся мо(г)... и(з) мылыми дѣткыма... пре(д) шны(м) забдрены(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны выхро(м) бе(з)печне заховати (1582 Кр. Стр. 79 зв.); Есть мѣсто тѣтъ блі(з)кѡ до котѡрогомогѣ оутечи... И рѣклъ до негѡ: ...Спѣши-сая, а заховайсѧ тамъ, бо поки тамъ не бѣдешъ ничѡгѡ почать не могѣ (серед. XVII ст. Хрон. 31 зв.).

2. (*продовжити існувати, не зникнути, не пропасти*) зберегтися: такъ дѡлго боуде(т) ри(м)ское пѧнство щасливѣ трвати, пѡки сѧ заховаетъ таа тѧрча в рѣмѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 166 зв.).

3. Поставитися, повестися, *діал.* заховатися: хтобы подле права сѧ не заховал и ...людми сторонными чого не ѡбвелъ, тыи речи мають быти на сторонѣ ѡ(т)ложоны (Львів, 1537 AS IV, 92); прото абы(с)те сѧ ведлу(г) росказа(н)я в томъ заховали а суму пнзе(и) два(д)ца(т) и па(т) копъ гроше(и) ...кнзю анѣдрею... ку(р)пскому всказаную заплатили (Володимир, 1567 ЦДИАК 28, 1, 2, 78); приказѣю тебе абы еси... кгва(л)тѣ пожоги и шкодъ тамъ поделаныхъ... ѡгледалъ и бѣдѣчы на то(и) справе во всемъ сѧ подѣлугъ права посполитого и повинъности дрядѣ своего заховалъ конечно (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 5); потреба ва(м) во всю(м) та(к)са заховати, иле ре(ч) таа по ва(с) потребѣ(т) (Ясси, 1614 ЛСБ 451, 2); а (з) во(з)ны(м) те(ж) и(з) шля(х)тою вы(ш)менованы(ми) абы(с) вм(л) споко(и)не се захова(л) по(д) винами в праве посполито(м) описаными (Київ, 1642 ЛНБ 5, II 4064, 1); возъны(и)... ѡбъволалъ... приводечи то всѣмъ до ведомости абы с... позъванными... жадного спо(л)кѣ... не мали... // ...Але се з ними яко банитами и право(м) переконаными во вѣсемъ водѣлугъ срокости правное по(д) винами в праве описаными заховали (Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 122 зв.-123).

Див. ще ЗАХОВОВАТИСЯ.

ЗАХОВАТИСА *див. ЗАХОВАТИСЯ.*

ЗАХОВАТЬ *див. ЗАХОВАТИ.*

ЗАХОВОВАТИ *дієсл. недок. 1. (що) (приберігати до відповідної нагоди)* заховувати, ховати: Наѡстѧнокъ сѣтъ драпе(ж)никами котѡрыє в' недѡбрый оурожай заховѣють з'боже, абы дла нѣхъ жѣвность доро(ж)шаа была (Львів, 1645 *О тайн.* 111).

2. (кого, що) (*захищати від небезпеки*) рятувати, оберігати: **Ω**(т)оль вѣдаймо, чоґо зґо́да дока́зѣть, До́мы, па́нства, и ца́рства вца́ле заховѣть (Київ, 1622 *Сак. В.* 49 зв.); Рѡ́ке(н) рѣ́ба... чл̄ка в' мо́ри ѓмерло́го, абы звѣрѣ мо́рскій не поже́рл' за́ховѣ и бо́рони(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 27); Сп̄са́ю: Избавля́ю. Захо́вдю // що в' цѣлѣ: а́лбо в здо́ровью (1627 *ЛБ* 120);

(що) (*утримувати неушкодженим, незмінним*) зберігати: Якъ тая, которая животворить свое тѣло, растить и завжды его въ цѣлости и зуполности заховуетъ, можетъ речи ногамъ своимъ, же до ряду и справованя всѣмъ тѣломъ не суть ей потребны (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 491); Мирра... // нѣакдю мо́ць ма́еть сѣша́чдю, котѡраа вѣл'гѡ́тност' з' тѣла вытага́ет' а чїнит' и захо́вѣт' е(г) негнїтым' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229-230);

(кого) (*залишити й надалі, затримувати*) зберігати: и прето и мнихо(в) котрыє то та(м) тою са типографїєю ѓ ва(с) бавать захо́в(и)те и(х) собѣ и милѡ(и)те, абы з радо(с)тю таковое дѣло ѡ(т)правовали, а не вздыхали на кого з ва(с) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.).

3. (що) (*зберігати в цілості, в незмінному стані*) зберігати: Прото(ж) каж(д)ый... которїй принали(х)ми дары ѡ(т) его сто(и)мл(с)ти захо́вдимо(ж) и(х) добрѣ и(ж) бы(х)мо и ины(х) нау(ч)ли (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 37); Абы́смо дѡ́(м) ѡного мо́ци оукрѣплѣни боуддчи, фѣндамѣнт'г нїшеї надѣи не оукло(н)но захо́воуючи,... ѡ(т)чества незѣмного Авраа́мова,... достѣповали (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 203); К томѡ и ты(х) котѡрыи ѡздѡбою и свѣтїлами Цр̄кве Б̄жеї бы́ли... Цр̄ковѣ Г̄а нашего... чїстдю захо́вдючи, та́къ наконѣць вѣро́къ чїнить (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 142); патріарха тайны пречистыи Тѣла и Крве Христовы, и всѣ иныші свя-

тости правдивыи маеть, и все, якъ съ початку, якъ здавна, якъ завше было, вѣрить и заховуетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1081);

(кого, що) (*пильно зберігати, оберігати що-небудь, дбати про кого-, що-небудь*) берегти: Чїстымъ себе бїты захо́воуй, не тїлько на тѣлѣ але и на дѣши (Острог, 1614 *Тест.* 147); жадныи ти тоѣ тиран не может ѡ(т)няти ани секты новыѣ, в чим спрофановати Леч цалоую Х(с)тви женихоу невѣстоу як цвѣт в терни рожаны захо́вѣш чистѡ (Венеція, 1641 *Анаф.* 22);

(з ким що, між ким що) (*підтримувати*) зберігати: потомъ дей мы, капитула манастира Печерского, заховуючи приязнь добрую съ капитулою Володимерскою,.. оныє [речи] отобравши, то есть привиліе и листы, въ мешечокъ плотенный зложивши, печатью моею, возного, запечатали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 346); Тая унѣя, которая яко бы любовь держить, таковую изъ невѣрными прїязнь и братство // заховуетъ, а кровь невинную проливаетъ, якъ то значно оказала въ Московскомъ царствѣ (бл. 1626 *Кир. Н.* 17-18); Всѣ единак' мы дѡхѡвныѣ, зарѡвнѡ зо... свѣцкими вѣдлѡгъ самоѣ пристѡйности жїти повїнни естес'мѡ, захо́вдючи мѣжи собѡю любовь (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 203);

(тримати в пам'яті, пам'ятати) заховувати, берегти: А тым' часомъ Читѣлникѡ ласка́вый, тѡю малѣнкдю Кнїжечкѡ... з' оуважѣн'емъ читай: И в' па́матї своѣей пїлно захо́вдючи, бѡдѣ здо́ровѣ и ласка́вѣ (Київ, 1645 *Собр.* 3 нenum.).

4. (що, чоґо) (*дотримувати, виконувати*) зберігати: Святыи нам книги того не сказали, и ж бы́смо па́пежа голово́ю зва́ли, Иже свою ересь хїтро покрываєт и святого Петра дармо потваряєт, Не евангеліе заховует цѣло, але разсѣкаєт церковное тѣло (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); А церковъ Во-

сходная яко приняла отъ святыхъ апосто-
ловъ и богоносныхъ отцовъ, такъ держитъ
и обходитъ и заховуетъ и не отмѣняетъ
жадное традиціей и розказаня такъ апос-
толского, яко и отцевъ святыхъ (1603 *Пит.*
43); ап(с)лъ,... ѿ обрѣзанѣи пѣшѣчи мѡ-
витъ, котѡрые обрѣзаніе заховують... тѣмъ
потреба абы оувесь законъ заховѡвали (Дер-
мань, 1605 *Мел. Л.* 13 зв.); Мы... безпечне
то твердимо, ижъ соборовъ святыхъ ухвалы
заховуемо и // не переступаемо ихъ (Київ,
1621 *Кон. Пал.* 591-592); Блюдоу: Стерегоу,
постерѣгаю, захѡвоюю, догладѡую, смотроу
(1627 *ЛБ* 10); правдѣвы(х) оуста(в) наслѣдо-
вѡвши, нѣчѡго не ѡ(т)имѡемѡ, и нѣчѡго не
прикладѡемѡ ... // а наслѣдѡючи оухвалы
пѣсаныѣ и не пѣсаныѣ, оузаконеныѣ захо-
вѡючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78-79); по все(м)
егѣптѣ... где монастырѣ наоуки маю(т)...
пора(д)ны(и) спѡсобѣ млѣт' свои(х) захѡвѡ-
ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 10 зв.);

(що) (залишати в силі) зберігати: я...
именѣ... даровала... и(н)шими записами...
и тѣмъ листомъ мои(м) ѡтве(р)жаю во все(м)
при зѡпо(л)но(и) моцы захѡвѡю (Володимир,
1588 *ЛНБ* 5, II 4046, 123); сѡдѣ нинешни(и)
голо(в)ны(и) трибѣна(л)ски(и)..., тѡю всю
справѡ ѡ(д)кладаеть, и завѣшаеть, ажъ до
зве(р)ненѣя с тоѣ по(с)лѣги речи посполи-
тоѣ, и рокъ захѡвѡе по (з)ѣханю его ѡ два-
на(д)цать неде(л) на трибѣнале (Люблін,
1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 59 зв.); до чѡго рокъ
онимъ по сконченю тоѣ комисии перед на-
ми, за двором нашим,... назначаемо и за-
ховуемо моцю того декрету нашѡго (Варша-
ва, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113); Я, комо(р)-
никъ, по занесеню таковы(х) протестаций,...
те(р)минъ сторонамъ ѡбомъ,... складаю и
заховую (Київ, 1643 *ДМВН* 248);

(що кому) залишати, зберігати (за собою,
собі): яко(ж) есмо и всю ма(и)ность нашу
рѡхому... до ескове(ц) выпровадили...

ма(и)ность това(р) того дѣтяти в куневе
зостави(в)ши, то(л)ко захѡвѡемъ собѣ ѡпе-
ку до лѣтъ того дѣтяти жебы воно зѣгѡдо-
вано было (Єсківеці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4045,
25 зв.); иванъ косцеве(ц)ки(и)..., южъ собѣ
па(н)ства власности албо пожи(т)ковъ с
пре(д)речѡного фо(л)ва(р)ку не заховуючи
...с ты(м) всѣмъ право(м) яко са(м) де(р)жалъ
славному андрѣеви ахели... дарова(л) (Белз,
1596 *Юр.* 16 зв.); О тую конфедерацію...
теперь ничѡго не мовлю: заховую то себе
по хвильце (Вільна, 1599 *Ант.* 841); захо-
вѡю собѣ // на то всакѡю волность нынѣш-
нею приданѡю кондиціей (Київ, 1615 *ПВКРДА*
II-1, 24-25); противѡко котѡрому то пану
Тошѣковѣскому..., вольное чиненѣе пра-
вомъ себе заховую (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР*
8/III, 589); Касіян... зачал... просити, абы
то было записано, заховуючи себе волное
право с помененымъ Иваномъ сыномъ Бала-
бинымъ (Дермань, 1639 *ВИАС* II, 261); про-
тестансѣ... протестова(л)се, права и дово-
ды свое вцале себе заховуючи (Київ, 1643
ДМВН 247); родичъ прѡте(с)туючыхъ з мал-
жонкою своею... //...просиль, абы ни в чы(м)
шкоды не поносили,... ѡферуючисе с каж-
ды(м) правне чыни(т), завѣявши ведомѡ(ст),
чыѣ бы по(д)даные зборы и субста(н)цію
(и) ѡны(х) позабирали весполь с правами,
заховуючи себе во все(м) по праву тоѣ(и)
прѡте(с)тациѣ(и) любо инѣно(и) учынене
(Житомир, 1649 *ДМВН* 185-186).

Див. ще ЗАХОВАТИ, ЗАХОВЫВАТИ.

ЗАХОВОВАТИСЕ *див. ЗАХОВОВА-*
ТИСЯ.

ЗАХОВОВАТИСЬ *див. ЗАХОВОВА-*
ТИСЯ.

ЗАХОВОВАТИСЯ, ЗАХОВОВАТИСА,
ЗАХОВОВАТИСЕ, ЗАХОВОВАТИСЬ *дієсл.*
недок. 1. (продовжувати існувати) збері-
гатися: где лѣнѣа пѡстоу(п)ко(в), и закѡновъ
ѡ(т)цо(в)ски(х) ѡ(т) снѣвъ не заглажоуе(т)сѡ,

и ѿ(т) рожаю врожай цѣло захоуе(т)са, та(м) є(ст) ро(д) несме(р)тѣл'ны(и) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); передъ тымъ и въ Костеньтинополи, коли патрыярѣха самъ службу Божию меваль, апостола и евангелии впередъ по-Латине, а потомъ и по-Греческу не читано, такъ яко теперь въ Рыме еще тотъ звычай стародав'ный захоується, на знакъ единости костела Рым'ского и зъ Греческимъ (Вильна, 1599 *Ант.* 493);

(від кого, чим) (*підтримувати існування чого-небудь*) зберігатися (ким, чим): набоженство и постъ единостайный отъ всѣхъ захоується (1603 *Пит.* 74); Правдиве є(ст) една(к) же с пристоупоуючи(х) мѡжеса тѣлько ѿ(т)нати, жебы самѡа исно(ст) моглса оутратити, та(к) бовѣ(м) вода грѣтиса мѡже(т), же пре(з) стравена прирожѣна воды оустѡлобы абовѣ(м) ѿными прида(т)-ками захоуоуетса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215);

(вести певний спосіб життя) жити, існувати, *діал.* захоуватися: Розмножо жъ прето братіє, и розрастѣмъ цноты въ сердцахъ нашихъ и в честности захоувуймося, абысмо въ досконалость Божого челоувѣка пришли (бл. 1626 *Кир. Н.* 24).

2. (*залишатися в силі*) зберігатися: так же подъ паном Жукин'скимъ и под паном Брновицким кони позабивали и самого пана Брновицкого окрутъне... ранили; котрым волное правом чынене през особ'ную ак'цію захоуєте (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 46).

3. (*діяти певним чином*) поводитися, *діал.* захоуватися: яко-жъ захоууючися въ томъ водлугъ обычаю // права посполитого и статуту земского,... то есми вызналъ и до книгъ записати далъ (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 19-20); вѡм... вступи(в)ши в ста(н) малженски(и), и мешкаючи з нею не

захоуе(ш)са де(и) ѿ(т) немалого ча(с)у по(д)лугъ чину сватого малженского (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 34); то пакъ я захоуѡчисе возны(и) во(д)ле права посполитого показавши емѡ то(т) листь и переписавши... тотъ ли(ст) ѡпомина(л)ны(и)... ѡрядникови и(л)инскомѡ копию ѿ(т)да(л) (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 139); кашова(р), албо ли куха(р) ве(л)це иноковъ зневажає(т), на(д)то же ся неря(д)не на то(м) мѣсци сто(м) захоуѡеть (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.); водлугъ науки права посполитого захоууючися, того то Ясинского... тело забитое... презентовавши, возного на огледанье того тела и проклямацію его просили (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 601).

4. (*бути звичаєм, правилом*) водитися: Але оу ни(х) не та(к) са захоуѡеть. бо нѣж' са оуклона(т) хви(л)кѡ са мѡлатъ (серед. XVII ст. *Кас.* 14 зв.).

Див. ще ЗАХОВЫВАТИСЯ.

ЗАХОВОВАТИСА *див. ЗАХОВОВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАТ *див. ЗАХОВЫВАТИ.*

ЗАХОВЫВАТИ, ЗАХОВЫВАТ *дієсл. недок. 1.* (що) (*захищати від небезпеки*) оберігати: тѡк' чѣрствый и ѡсторѡжный, [челоувѣкѡ], идѡчи мѡмо з' забраною сѡкнею своєю трезвѣнною дѡшею, и прѡво оуправлѡючимъса ѡкомъ, не тѡлко самѡго себе ѿ(т) шкѡды, але и сѡкню свою ѿ(т) спалѣнъа... захоуывѡеть (Вильна, 1627 *Дух. б.* 27);

(кого) (*оберігати чийсь інтереси*) захищати: коро(л) его м(л). Жикгимо(нт)... захоуываючи теста его и ѿ(т)ца жоны его,... рачи(л) росказа(т) ли(ст) сво(и) до старосты житоми(р)ского..., приказуючи, абы ѿ(н) в тоє селище И(в)ницу,... ничи(м) са не (в)ступова(ли) (Вильна, 1558 *ККПС* 77); А если бы пре(д) ся ѡпоро(м) свои(м) не хоте(л) ѿ собе таковое заказа(но)є брони ѿ(т)ложити // и такъ з нею ѡсѡдѡ бы(л) а дрѡгая

сторона его проти(в)наа чинила бы сему росказа(н)ю нашему досы(т) тогды су(д) заховываючи сторону послушную маеть по(д)ле права поступо(к) и сказа(н)є на-проти(в)ко до(р)ному (д)чинити та(к) яко бы те(ж) и д права не стоя(л) (1566 ВЛС 50 зв.-51);

(кого) (*пiключишь про кого-небудь, бути опорю*) пiдтримувати, держати: доколi есмi с нимъ былъ на свѣти я есмi их заховывалъ въ именi твоєм, теж которых еси мнѣ далъ i я есмi их ѡстереговалъ (Володимир, 1571 УЄ Вол. 93).

2. (чого) (*утримувати в цiлостi, у незмiнному станi*) зберiгати: Християнскiй есть человекъ, которiй увѣритъ и окрестится во имя Отца и Сына и Святаго Духа; и научонъ будетъ, абы заховывалъ и стерегль всего, иле шо Збавитель приказати рачиль (Египет, 1602 Дiал. 54); заховывоуй же прѣто мл(с)ть на кбждо(м) мѣсци и кбждого часѣ, до сердѣчны(х) твои(х) товѣрышовъ (Острог, 1614 Тест. 157); Не тылко тѣды Збавитель всѣхъ приказаль намъ непорѣшне заховывати свою Бо(з)кдю навкѣ, але и вѣ Ев(г)лской навцѣ штѣ пре(з) Иѡанна, не рѣзъ але розмайте здасться же тѣе чiни(т) зъ великою пiлностью (Киiв, 1619 Гр. Сл. 198); Всѣмъ... потреба и слѣжити, бѣдовати и робити,... и звѣзкi любве заховывати, такъ пiлно-пiл'но ихъ стерегѣчi, абы нѣгды не бѣли розвѣзаны (Киiв, 1637 УЄ Кал. 163);

(шо) (*залишати, затримувати що-небудь десь*) заховувати: с таковыми речми // плеточными, а неправдывыми до нас присылат не бѣдѣт, але лепшю бачност и пiлност в таковых речах земских в себе заховыват бѣдѣт, а с певными и правдывыми речми до нас присылати мѣсѣт (Вiльна, 1541 АS IV, 291-292).

3. (шо) (*дотримуватися чого-небудь*) зберiгати: то пак не маючи до мене Матфей

Немирич жадное причины и потребности, до того не смотречи на добровольный опис свой, который Матфей Немирич мне, а я ему в розводе есмо межи собою дали, заховываючи себе з obu сторон // во всемъ покой, нижли Матфей Немирич не бачечи, а ни паметаючи на тот опис свой, перенемши тепер мене на добровольной дорози... мне, яко невесте, учинивши квалтъ, бой, розбой (Житомир, 1585 АрхЮЗР 8/III, 443-444); Гедеѡнъ Болѡбанъ... ѡбецальса по(д) за-прѣще(н)емъ непрощенымъ, заховывати пронѡмѣя зве(р)хности властите(л)ства митрополiи нашее (Берестя, 1590 ЛСБ 143); Окромъ одныхъ Жидовъ, были бовѣмъ тамъ розные народове... которiе не заховывали обычаевъ жидовскихъ (1603 Пит. 47); тымъ четверокрѣтнымъ вымовѣниемъ на чотѣры части приказа(л) Бѣ абы пѣсть заховыва-ный бы(л) вѣ домѣ Юудовомъ (Киiв, бл. 1619 О обр. 143); кто такъ безстыдїи и дерзый ѡберѣтса тотъ стѣй звѣчай нагѣнити,... кто рѣчей не зезвѣлитъ его принѣти; кто не оулюбитъ заховывати (Киiв, 1625 Кон. Ом. 163); Съблюдаю: Заховываю, наблюдаю, назираю, наглядю (1627 ЛБ 125); она..., на кбждый день ѡ(т)правовати млтвы, и полднѡщи востаѣти,... неѡ(т)мѣ(н)ны(м) звѣчае(м), вѣрны(м) снѡ(м) своѣмъ захѡвы-вати подала (Киiв, 1637 МИКСВ 312); **встыдъ заховывати див. ВСТЫДЪ.**

4. (шо) (*таїти, затаювати*) заховувати: Аза(ж) то не шидѣрство великое, и шалѣнство не ясное; Не маѣшь ли ты досы(т) ѡ члѣе заховывати досвѣ(д)ченны рѣчи ѡ(т) такъ мнѡгихъ и велики(х) мѣжѡвъ, и часѡвъ нѣто пристѡйны(х) и свѡй недѡстѣтокъ познѣти (Киiв, 1619 Гр. Сл. 212).

5. (кого, шо) (*утверджувати, залишати в силi*) зберiгати: my... tyie przywilia y wolnos-ti ich..., przy mocy zachowywaiem y tym przy-wiliem naszym potwierzaiem (Вiльна, 1547

ŽD VI, 146); якож я на тот час того тастаментѣ не нарѣшиваю и заховываю его при воли моеи (Городище, 1549 *AS* VI, 89); дали есмо мѣщаномъ... Луцкимъ... вызволенье отъ даванья мытъ отъ всякихъ товаровъ..., заховываючи ихъ при такомъ правѣ и вольностяхъ, яко и мѣщанъ Виленскихъ и Кіянъ (Вільна, 1556 *PEA* II, 52); Постановенье нѣше такърочне около зъездов нѣших на сенод во всемъ при mocy заховываемъ (Берестя, 1594 *ПФ* 106).

6. Чинити, поводитися: жона моя ганъна монъто(л)товна вшетечъне а (с)просъне по въшитекъ часъ праве живота своего не такъ яко цнотъливо(и) належи посътѣпъками заховыва (Луцьк, 1580 *ЖКК* I, 189).

Див. ще ЗАХОВАТИ, ЗАХОВОВАТИ.

ЗАХОВЫВАТИСЯ *див. ЗАХОВЫВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАТИСЯ, ЗАХОВЫВАТИСА, ЗАХОВЫВАТЬСЯ, ЗАХОВЫВАТИСЕ, ЗАХОВЫВАТСЕ *дієсл. недок. 1. (залишатися й надалі) зберігатися: прѣзъ тѣи цнѣты ч(с)тость ср(д)чнаа старіаючемъса набыватиса и заховывати звѣкла (Київ, 1625 Кіз. Н. 203).*

2. (*діяти певним чином*) поводитися, *діал.* заховуватися: А так мы господарь заховываючиса во всемъ подданымъ нашимъ ѣ справедливости и водле зволена ѡбеюхъ ихъ сторон, так есмо вырокомъ нашимъ знашли и сказали (Неполоничі, 1531 *AS* III, 386); я... заховываючиса подле звѣклости... //...з дочкою пана Олехновою а мене от Бога обещанною малжонкою паньною Ганъною в малженство skutечное вступилъ (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III, 28-29); ѡ чо(м) ведаючи и ве(д)ле ро(с)каза(н)я... г(с)дрско(г) заховываючиса кни(г) врадовы(х) на вписа(н)е ты(х) привиліє(в) и листо(в)... г(с)дрски(х) жидо(м) не боронили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 55); тые справци и дозорцы,... //...на

всѣ потомные часы, по тому заховыватися мають (Володимир, 1588 *АрхЮЗР* 1/1, 238-239); А ижъ се звѣкло заховывати же въ тестаментяхъ, остатнею волею ознаяють долги, хто бы кому што виненъ; ино я... не естемъ никому ниякоей сумми виненъ (Краків, 1595 *АСД* I, 197); Кгды отвороные ворота засталъ, не седаючи с коний перед броною, яко звѣчай естъ, яко ихъ милост панове воеводове приезджаючи звѣкле се заховыват, чинечи местцу светому пошанованье... его милост пан Тишкевичъ,... сам з квардиею на конехъ въехалъ въ брону (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 588).

Див. ще ЗАХОВОВАТИСЯ.

ЗАХОВЫВАТИСЕ *див. ЗАХОВЫВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАТИСА *див. ЗАХОВЫВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАТСЕ *див. ЗАХОВЫВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАТЬСЯ *див. ЗАХОВЫВАТИСЯ.*

ЗАХОВЫВАЧЪ *ч. (той, хто стежить за дотриманням чогось, піклується про непорушність чого-небудь) охоронець, хранитель: Третій — тогожъ привилей былъ, ижъ Римскій епископъ... // былъ правъ церковнихъ и уфалъ соборовихъ заховывачъ пилный (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 715-716); правдѣвый и пѣл'ный слѣвъ и росказан'а егѡ заховывачъ, не маѣт' оумѣрти навѣки (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 170).*

ЗАХОДИТИ, ЗАХОДИТЬ *дієсл. недок. 1. (приходить куди-небудь, потрапляти) заходити: по краинахъ чѣжихъ се волочатъ хрестианы выдають и зражають, тѣтъ до рѣскихъ краевъ заходать, печати себе ѡ(т) патрыарховъ фальшѣючы (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 12 зв.);*

(досягати потрібного місяця) заходити: рекль фараонъ: я теды васъ пѣщѣ, абы ес-

те оф̄ровали г(с)д̄ б̄г̄д̄ вашем̄д на п̄дци. Всакожь далей не заходьте, помолитесажь и за мене (серед. XVII ст. *Хрон.* 85 зв.);

заходити въ дорозѣ (кому) — заступати дорогу: Сращ̄аю: Стрѣт̄аю, потыкаюса с̄ ки(м) в̄ дорозѣ, выхожд̄, выежд̄жаю проти(в) ком̄д, застѣпаю ком̄д дороз̄г̄д̄, захожд̄ ком̄д в̄ дорозѣ (1627 *ЛБ* 121).

2. (*допливати, доходити*) заходити: Платое море по(д) є(в)ксинопонт̄г̄ са ростекаеть, в которое з мора четвертаг̄ω препондитою входат̄, по котором̄ и до Перскихъ сторон̄ заходат̄ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.).

3. (*займати чужу територію*) заходити, входити: теды люди Карасинскии сами, заходачи злодейским обычаем, тыи границы положили (Чернче-Городок, 1543 *AS IV*, 354); отец̄ а(р)хима(н)дри(т) пече(р)ски(и) не маючи ниякого на то(т) кгру(н)т̄ь права едно и(ж) есть селы своими и лю(д)ми в ни(х) моцне а впо(р)не кква(л)товне то(т) кгру(н)т̄ь... розказуе по(д)даны(м) свои(м)... заходи(т) и паха(т) и вжива(т) (б. Киева, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 3 зв.); А кгда вже тые кгрун̄ты межи нами через̄ его милости п̄на под̄коморего розьграничениы будут̄ ...ω(т) того часу... на него кгрун̄т̄ь для шкод̄ чинен̄ья сам̄ь через̄ себе и через̄ под̄даных̄ своих̄ заходити и въез̄жчати не маем̄ь и мочи не будем̄ь (Люблін, 1592 *ККПС* 98);

(*про нечисту силу*) (*проникнувши в когонебудь, підпорядковувати собі*) заходити, входити: Походит щось на тое и много того д̄фетса; если не тым, то иным фортеlem б̄фс̄ь заходит̄ в̄ мнишки и в черниц̄ь (поч. XVII ст. *Вол. В.* 80);

перен. (в що) (*про емоційний стан*) входити, впадати: так̄ н̄ькотор̄и неро(з)с̄д̄д̄ны оуспокоб̄вшиса тр̄оха з̄ м̄ысльми на м̄л̄итв̄ѣ, зах̄д̄ат̄ в̄ д̄м̄д̄, а в̄ п̄ых̄д̄ под̄н̄с̄шиса,

др̄гих̄ пос̄д̄жают̄ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 255); **заходити въ голову** — втрачати здатність чітко мислити, розумно діяти: Л̄в̄н̄аш̄ійса: Люнат̄ік̄, заход̄ач̄и(и) в̄ г̄блов̄д̄ (1627 *ЛБ* 59); **в гн̄ѣвъ заходити** *див. ГН̄ѣвъ.*

4. (*про небесні світила*) (*ховатися за горизонт*) заходити: коли был̄ь ю(ж) вечер̄ь, и заходило южь и с̄л̄нце. Пр̄несли к немуу в̄се немоц̄ны(и) (1556-1561 *ПЄ* 131 зв.); в то(и) краине... коли со(н)це заходи(т) тогды тепл̄фет̄ь (1582 *Кр. Стр.* 26 зв.); слонко заходи(т) ѡбавяюса абыхмы завчас̄ь // до м̄ѣста прышли (к. XVI ст. *Розм.* 37-37 зв.); Тепер̄ь те(ж) филос̄фове в̄димо правд̄иве ѡное с̄л̄нце, кот̄орое всх̄одит̄ь, коло(м) х̄бди(т), кот̄орое зах̄бди(т),... як̄ь в писм̄ѣ чит̄ае(м), с̄л̄нце всходи(т) и зах̄бдит̄ь (поч. XVII ст. *Проп. р.* 202 зв.); С котр̄ого [Іоанна] оусть, яко св̄ѣча наоука пох̄бдит̄ь, и як̄ь з̄бра, котр̄аа н̄ькгда не зах̄бдит̄ь (Л̄в̄в̄, 1614 *Кн. о св.* 4 зв., нenum.); а коли с̄л̄нце заход̄ило прип̄ал̄ь тв̄ер̄дый с̄он̄ь на Авра̄ма (серед. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.).

5. (від кого і без додатка) (*про події*) (*наступати, наставати, починатися, виникати*) заходити (від кого, через що): Што се теж̄ь дотыче(т) подан̄ья: его королевское мл(с)ти на се(и)мик̄ь нинешни(и) ѡбмышлеван̄ья ѡ целости все(и) речи наше посполитое и забеган̄ью небезпечности єе которая... ω(т) неприяте(л) басу(р)mano(в) заходи(т): тогды ѡ то(м) дае(м) мо(ц) зупо(л)ную... пано(м) посло(м) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 47); которое и(х) мл(с̄)т̄ь сами та(к) ба(р)зо ча(с)т̄ью... для трыво(г) тата(р)ски(х) которые то тые в си часы заходили в̄чинити не мо(г)ли тепе(р) теды ѡбтя(ж)ливе и жало(с)не ѡповеда(л)ся (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 6, 5); А ѡсобливе то... вар̄ѣмо и(ж) ω(т) кожного импедименту пренакгабан̄ья правного, если бы яки(и) ко(л)ве(к) в де(р)жан̄ью... дом̄д̄ ω(т)ца иѡана... захо-

дѣть мѣ(л) тѣды мы... повинни бѣдемо...
ѡ(т)ца... боронити и застѣпова(т) (Київ, 1616
ЦДІАК 221, 1, 62, 1 зв.); жалующий... под
часть трвогъ од неприятеля Крижа светого
заходячихъ, едучи з манастира Печерского...
до манастира Жидичинского на резиден-
цію,... до Дубна приехал (Луцьк, 1637
АрхЮЗР 1/VI, 729-730); тамъ же смѣли и
важили се стацие незвычайные себе и тому
жъ людови приватному неналежитые роз-
казати (зъ тымъ се только декляруючи, же
ежелибы о то якая трудность правная одъ
помененое еѣ милости панее воеводиное
...заходила, то все заплатють) (Кременецъ,
1650 АрхЮЗР 3/IV, 437);

(з ким) (*про вчинки*) траплятися, става-
ти: и то се посланцо(м) ѡ(т) мене злетило,
которы(м) $\bar{в}м$ во все(м) вѣрѣ дати и дѣфане
пре(з) ни(х) зносити се и трактовати зъ его
м(л) ѡ(т)це(м) Балабано(м) штобъ колве(к)
з ни(м) заходило можете (Острог, 1607 ЛСБ
410, 1 зв.);

(*про певний період часу*) надходить, на-
ставати: А наза(в)трее дѣ(н) светы(и) не-
де(л)ны(и) заходи(л) (Київщина, 1595 ККПС
82); ча(с) вечѣрни(и) в днѣ вѣрочѣсты(и) за-
ходѣль (серед. XVII ст. Кас. 13 зв.);

(кого) (*про певний період часу*) заставати,
захоплювати: тотъ Закревский,... зѣехалъ
зъ дороги до имени отца владыки Луцко-
го Фалимичъ, тѣды дей то учинилъ для
большое презпечности; бо его ночь захо-
дила (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/I,
420).

6. Перен. (кого, чого) Стосуватися, тор-
катися, зачѣпати: тая кривда добръ не за-
ходить, толко особу самую, которая нигде
инѣде потягънена быти не може, одно до
права духовного (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 1/VI,
233); то не одного... отца митрополита...
але и насъ всѣхъ заходить, же оны иначе
речи удають, анижли ся што дѣеть (Виль-

на, 1608 АрхЮЗР II, 44); Которыхъ конѣтро-
ве(р)сы(и) ихъ судъ... выслуhavъшы и оныѣ
уважывъши, ижъ справа учынъковая, ко-
торая не кгрунтъ, ѡ(д)но ѡсобу заходи(т),
декре(т) суду... (с)торону по(з)ваную а форо
во(л)ную чынит (Люблін, 1633 ТУ 299).

7. Перен. (*поринати у яке-небудь занят-
тя, зосереджуватися на чомусь*) заходити,
заглиблюватися: то естъ лю(д)скі(и) обы-
ча(и) и пови(н)ность, на пыта(н)ѣ чинѣти
ѡ(т)пове(д), а на писа(н)ѣ такое дръгое чого
ещѣ ѡ(т) ва(с) не видѣти, а ни слыхѣти и
до ннѣ. во што а(ч) вдавати(с) а заходи(т)
в ре(ч) далѣко шкѣда (Острог, 1587 См. Кл.
4 зв.); а жебы вдалѣко не заходити, кгда
ѡ многѣхъ рѣчахъ пытѣнье оучѣнимо. двѣ
тѣѣ трѣха пѣлнѣй оуважѣймо (Дермань,
1605 Мел. Л. 12); **заходити у велико** —
надто заглиблюватися: Не заходачи оу
велѣко до свѣдѣцтвъ давныхъ, котѣрыхъ
есть яко вѣлосѣвъ на головѣ. пойзри ѡ(т)-
че владыка оу кнѣжки вѣшого полского
одного богонѣсца (Острог, 1598 Отп. КО
28 зв.).

8. (кого) (*ставати відомим*) доходити
(до кого): А такъ теперь, якъ мене вѣдомость
заходить, же отецъ владыка Луцкий на
тыхъ мамрамехъ што иншого написавши,
и иншие поселства до его королевское ми-
лости... отправовалъ, и якоесь постанов-
лене... не давалъ и не поручалъ чинити
(Володимир, 1595 АрхЮЗР 1/I, 455).

9. (*про запах*) виходити, видѣлятися, по-
ширюватися: Кгда вѣнць зъ нѣго дѣвный а
ѣстрый смрѣ(д) захѣди(т) И бы прѣатель.
нѣсь заткнѣвши прѣчь ѡ(т)хѣди(т) (Львів,
1615 Лям. Жел. 2 зв.).

◊ **во тму заходити** (*про очі*) — тмянѣти,
втрачати ознаки життя: яко виждѣ, ѡчи
твои во (т)мѣ заходя(т) и слу(х) тѣпѣть
(Чорна, 1629 Діал. о см. 280); **въ обычай**
(злый) **заходити** — ставати (поганую) звич-

кою: Не допоущаєть жаднѣи ереси в нѣи быти, Анѣ лако́мствѣ вѣ обычаи злѣи заходить (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 405); **заходить подѣ землю** — вмирати: ѿ Снѣ мой възлюблѣнный, ... Почто възскрѣ съкрилесь; ... ѿ(т) ѿчѣи моихъ, и заходи(ш) по(д) зе(м)лю (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 94); **заходятъ шпáры** — заходятъ зашпори: Хвали(т) высѣце писмо стѣое ванаію..., же взимѣ кды члѣкъ на силѣ оустаєть, и в рѣкы дла потѣжнѣости морозѣ ажъ заходятъ шпáры, лва еднакъ срогого рѣкáми задавилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 29 зв.).

ЗАХОДИТСЯ *дієсл. док. (коло чоґо) (почати поратися біля чоґось, приступити до якоїсь роботи)* заходитися: врачъ якъ скѣро ролю дѣбре выправитъ ю посѣеть, зъ велѣкѣмъ стараніємъ ся ѿколо иншы(х) пѣтребъ до ней належачы(х) заходить, абы зъ сподѣваного... ѣрожаю... пожиткѣ ѿдобралъ (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 288).

ЗАХОДИТЬ *див. ЗАХОДИТИ.*

ЗАХОДНИЙ *див. ЗАХОДНЫЙ.*

ЗАХОДНИКЪ *ч. (сповѣдник католицької віри)* католик: А тákъ засѣдáвши на намѣвѣ оу ферáри... оу флорѣнцѣи... мнѣгѣе артикѣлы до спѣроу а нáболшей востѣчнѣици зáходникѣмъ задаючѣ съборовáли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.).

Див. ще ЗАХОДНЫЙ.

ЗАХОДНІЙ *див. ЗАХОДНЫЙ.*

ЗАХОДНІЙ *див. ЗАХОДНЫЙ.*

ЗАХОДНЫЙ, ЗАХОДНИЙ, ЗАХОДНІЙ, **ЗАХОДНІЙ** *прикм. 1. (стосовно сторін світу — розташований на заході)* західний: Слѣвшны(и) е(ст) тѣды дово(д) ижъ заход(н)ные и по(л)но(ч)ные краины поле(г)ку а знена(д)ска были тепе(р) народами лю(д)скими напо(л)нено (1582 *Кр. Стр.* 47 зв.); ле(ч) дхъ анѣхрѣсто(в), єдиноґо з дѣхо(в)ны(х) ѡколо рѣкѣ х(с)ва, дева(т)со(т)ного на то звѣлъ, же... заход(н)нѣи всѣ // пán'ства ѿ(т) столѣцѣ цѣсарской

ко(н)ста(н)тѣинопѣлской ѿтор'вáль (Вѣльна, 1596 *З.Каз.* 34 зв.-35); Также и на заходнѣихъ и востоднѣихъ сторонахъ сила зъ-межи панѣвъ благочестивыхъ, дрѣжачихъ вѣру православною, єсть (1603 *Лит.* 10); хотá(и) то вѣ ієр(с)лѣмѣ оушєпáна нáпервѣи вѣннáна мáтица, самѣмъ гмѣ нáшимъ іс хмѣ, але ро(з)ки свои роспростєрьла, ѿ(т) мѣрá схѣднего; до мѣрá зáходного, и кѣренємъ свѣимъ нáпѣлньнила всю зѣмлю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 45); Крєта и инѣи тамъ мѣста, также крѣлевства мнѣги заходнѣи старого калєндáра не ѿвергли, и то — знáкъ лѣпшѣости! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1174); Иже ѿни перєхѣдачи велѣкѣи глѣбѣины заход(н)ного и по(л)но(ч)ного ѿкиáноу, мнѣги на ню(м) нашли ѿстрѣвы (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 438 зв.); єсть єдина бáйка нáписана вѣ кнѣгахъ нáшихъ рѣскихъ, якѣбы анѣхрѣсть мѣлѣса народѣти вѣ ер(с)лѣмѣ с чернѣцѣ, але то ба(и)ка що тѣ писáлъ лѣжъ, анѣхрѣсть вѣйде з геретѣцкихъ зборѣвъ, и заход(н)ныхъ крáєвъ, нѣмѣцкихъ геретикѣвъ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 137 зв.).

2. *(який стосується народів і країн із католицьким віросповіданням)* західний, католицький: В томъ тѣды чáсѣ... исѣдоръ словакъ, ѿ(т) краєвъ зáходныхъ, ѿ(т) рѣму до константинѣполя сѣ причѣннымъ ѿ(т) пáпы рѣмского лѣсто(м) прѣѣхалъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 34 зв.); вы... визнаєте, ижъ были єсте в послушенствє... патрѣарха ѿ которого вся Руская земля ѿ востѣду солнца ажъ до полночи з Словяны, з Болгары и зъ Сербáми крєстѣлася и чудáми освѣтилася по ѿпадєнию рѣмскихъ заходныхъ народѣвъ (Львѣв, 1605-1606 *Перєст.* 44);

(який стосується католицького віровчення та віросповідання) західний, католицький: Зáходные ѿ(т)цѣве на такѣ довѣды

през' своѣго яна красомѡвцѣ такъ же показовали немало ѡ(т)порѡвъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); Поста́нови(ли) по́по(м) в́сходны(м) же́ны мѣти... а захо(д)ни(м)... ма(л)жен'ство заборонѣно. а кѡхар'ки дозволѣно (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 130 зв.); Ба́чишь с пѣсма сто́го, презь ѡ(т)цовъ не тѣлько к'трѣц'кихъ... але те́жъ и презь за́ходнихъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 24); по розрозненюся зе в́сходными и по одестю оныхъ, самы заходниі епископове каноны Сардікійскіи ухвалили и соборъ замкнули (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 575); **заходная церква** див. **ЦЕРКВА**; **заходний костель** див. **КОСТЕЛЬ**.

3. У знач. ім. Те саме, що **заходникъ**: Азаты(м) по мно́гы(х) розмѡва(х) ма́рко ефе́скій распаливши́ся ре́вностію бжею, примѡвилъ за́хо(д)ны(м), ѡ приданье вси(м) во́лѣ и ѡ(т) сна, за што прокла(т)ствѡ по(д)па́ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 41).

ЗАХОДЦА ч. Управитель, принципал: И к томѡ брали са на самого того заходцѡ, ѡт кого князь староста тоє имене Карасин маєт, на земаина земли Волынское, Лецка Баевского, который жив, а они с ним тыи границы граничили (Чернче Городок, 1543 *AS IV*, 354); а князь староста того заходцы своего на том рокѡ не поставил, што был повиненъ вчинити и до него тыи люди короля... са слали (Там же).

Див. ще **ЗАВОДЦА**.

ЗАХОДЪ¹ ч. **1.** (одна із чотирьох сторін світу) захід: Ажъ пришо(л) за пого(д)ны(м) з заходѡ вѣтро(м) до... моря дѡ(н)ского (1582 *Кр. Стр.* 81 зв.); якъ блѣскавица выхѡди(т) ѡ(т) в́сходѡ, и явлѡе(т)са а(ж) на за́ходѣ, та(к) бѡде(т) и прихо(д) сна члѣч(с)каго (Вільна, 1596 *З. Каз.* 26); мѣло [мѣсто] му(р) велики(и) и высоки(и) маючи бро(н) двана(д)це(т)... ѡ(т) полу(д)на три брони ѡ(т) заходу три брони (XVI ст. *КАЗ* 658); А занехавши такъ потужные доводы, абысь,

поднесши очи свои... обачилъ, яко выбранные Божіе на всѣ чотыри части свѣта, т. е. на в́сходъ и на заходъ, полудне и полночь, въ православной вѣрѣ сіяють (1603 *Пит.* 8); Се вѣтръ бѡри приидеть ѡ(т) заходѡ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 245); ѡ(т) заход(ѡ) шли (на) в́сходъ (Львѣв, I пол. XVII ст. *Ап. Покр. з.* 112 а); те́ды Са́рваръ в'пра́вдѣ зе в́сходѡ, хага́нъ за́сь ѡ(т) за́ходѡ мѣста палѣти ѡко́личныи почали (Киѣв, 1627 *Тр.* 681); Есть твердость и такъ нѡ сотворе(н)но ѣжъ завждѣ бѣжитъ ѡ(т) в́сходу ажъ до заходу, и на немъ бѣжитъ сл(н)це и мѣсяць (серед. XVII ст. *Луц.* 526).

2. (країни Західної Європи, католицький світ) Захід: а ѣжъ на побѡжное прѡве аггльское пѡстническое жѣтїе ихъ востѡкъ и за́ходъ огладал'са (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54); Юстиніанъ... Царъ... // ...права становѣлъ, котѡрыми тепѣръ вѣсь За́ходъ дѣхае(т) и мѡдрѣе(т) (Киѣв, бл. 1619 *Аз. В.* 174-175); Єще из' Авгѡстіна, повѡжного на За́ходѣ Оучѣтеля, ѣсне дѡет'са знѡти, же мѡтѡ е(ст) хлѣбо(м) дѣшевны(м) (Киѣв, 1648 *МІКСВ* 348); в ты(м) же рокѡ... новинѡ было принесено ѡ(т) заходѡ же... коло Рыму много мѣст... позападало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

ЗАХОДЪ² ч. **1.** (спуск небесного світила за обрїй) захід. ◊ **заходъ солнца (солнца, слонца): а)** (час опускання сонця за лінію горизонту) захід сонця: потомъ Желехъ со мною ѡттоль ѡтъ кнегини Четвертенское... вжо на заходе слонца ехаль и въ мили ѡтъ Лѡцка, ѡ Полоной ночовали (Петрків, 1564 *AS VI*, 251); въ середу, по заходе солнца, ехали есмо зъ места зъ Володимира... до Ляхова (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 1/1, 15); **б)** (сторона світу, де сонце заходить; західний напрям) захід: А єще с третее стороны ѡтъ заходѡ солнца ѡтъ це(р)квы свѡтого спаса гора висока такъ же яко

замъковаа (1552 *ОКЗ* 34); Захотѣлоса емѣ самомѣ по(д)нести столїцѣ свою на заходѣ сл̄нца (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); Западъ: Заходѣ сл̄нца (1627 *ЛБ* 41); а одѣ того копца нарожного, идѣчи презѣ тотѣ же гай... поворачиваючи на заходѣ солнца, въ томѣ гаю копцовѣ три (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 69).

2. *Перен.* (кінець чого-небудь) захід: а коу концоу заходѣ свѣта того, не ѡ(т)стѣпѣй сл̄нца правды, и мѣтки своеи, в' пелюхахѣ еще тиранїи, сѣрѣвы(х) иродѣвъ пороже́нои, и по(д) росливаньемѣ ѡ(т) нихѣ крѣви въ оутискѣ вихованои (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.); Бг̄ ал'бовѣмѣ всемог̄щїи зашѣль имѣ в' раю дорогѣ въ полднѣ, показѣючи, же южѣ ва́шь живѣт' зближа́етса къ заходѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

ЗАХОДЪ³ ч. Угїддя: тіе Волевачевскїе предкомѣ моимѣ все сенокоснїе и пахотнїе заходи и байраки... — то третцетѣ женѣ мойей из синомѣ малимѣ, а по десет болшимѣ: Антону и Андрею (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); а его м(л) пнѣ по(д)коморомѣ... тыхѣ // кгрѣ(н)то(в) по(ль) ро(ль) заходо(в) и пожи(т)ко(в) и(х) вла(с)ны(х) мо(ц)но заборони(л) (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103-103 зв.); па(н) рамо(лт)... слу(г), меща(н), и люде(и) пыковскихѣ с пасекѣ зѣ заходо(в), не вырумова(л) и с по(л) не зве(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111).

ЗАХОЖѢНЬЕ с. (*втрата здатності чітко мислити, сприймати дійсність*) запаморочення. ◊ **захожѣнє въ голову** — запаморочення: Измѣленїе: Ошалѣнє, захожѣнє в' гѣловѣ з' горѣчки, албо ѡморочѣнє ѡ(т) пїанства, завернѣ(н)є головы (1627 *ЛБ* 47).

Пор. **ЗАХОДИТИ.**

ЗАХОПИТИ дієсл. док. (кого) (*заволодіти ким-небудь*) захопити: Исаия рече в днѣ онѣ захопа(т) собе се(д)мѣ невест(т)

единого мѣжа (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53).

ЗАХОРАТИ, ЗАФОРАТИ, ЗАФОРАТИ дієсл. док. Захворїти: пани подскарбинаа...на он час зафѣрала (Дубно, 1559 *AS* VI, 43); Яко жѣ дей и сама есми то оповедати и визнавати къ уряду господарьскому была поехала, нижли дей на дорози зафѣрала (Кременецѣ, 1563 *АрхЮЗР* 6/I, 46); Яко(ж) де(и) и сама есми того(ж) часу то... поведати и вызнати до вра(д)у... была поехала ни(ж)ли де(и) на дорозе захѣрала (Кременецѣ, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 11); Прп(д)бны(и) и Превелѣбны(и) ѡ(т)цѣ на(ш) Єліссей, ... тѣкже захѣрѣвши, и розболѣвшисѣ болѣзнію своєю гды оумѣрлѣ, оустѣпїлѣ з' тогѣ свѣта, престѣвил'сѣ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 1).

Див. ще **ЗАХОРОВАТИ, ЗАХОРѢТИ. ЗАХОРИТИ** *див.* **ЗАХОРѢТИ.**

ЗАХОРОВАТИ дієсл. док. Захворїти, діал. захорувати: Єдного часѣ захорѣвалѣ вел'ми, и южѣ блїскїи былѣ конца житїа своего (поч. XVII ст. *Пчела* 26); А поневаж'... мїмѣ себе то недбѣле пѣщаємѣ, а гды тѣло захѣрѣтѣ, вшелѣки(м) спѣсобомѣ ѡ поратова(н)ю егѣ промышлѣемѣ, // и ѡ лѣчѣнїю болѣю, ... стѣраемѣсѣ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 103-104); казимѣ(р) захѣвалѣ (!) былѣ на вѣспѣ и ѡсталѣ ся ве Львовѣ, поки ажѣ не выздоровилѣ сѣ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

Див. ще **ЗАХОРАТИ, ЗАХОРѢТИ.**

ЗАХОРѢЛЫЙ дієприкм. 1. *У знач. прикм.* (*який захворїв*) хворий: а вша(к) ты грѣшний члѣче я(к) не маешѣ ро(з)лютовати сѣ на(д) тоєю то не(н)зною и захѣрѣлою двѣєю своєю то є(ст) грѣшною и оукальною дшѣєю своєю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 189).

2. *У знач. ім.* Хворий, -ого: Зѣкон' прокаже́ного, ... якѣ нечїстого з' ѡбѣзд выгонїти розказѣлѣ, не на(д) телѣсною зарѣзоу,

и здоровѣ сказую, паствачиса, бо бы то згблѣ было на(д) оувѣжнѣ ро(з)сѣдокъ, на(д) поневѣблне захорѣлыми, срѣжитиса, на(д) котѣрыми бы рѣчей литост' мѣти пристѣало (Київ, 1637 УЄ Кал. 694).

ЗАХОРѢТИ, ЗАХОРИТИ *дієсл. док.* Захворіти, *діал.* захоріти: а повинѣвши са превзѣтои гѣрдости егѡ, яко главѣ, с котѣрой все тѣло захоріло, а с тоѣй хорѣби мѣстѣли ѡ(т)мѣны великіи стати са (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 23); Изнемогѡхъ: Захорѣлемъ, застогналемъ (1627 *ЛБ* 46); гды хто на очи захорѣтъ, лѣкаръ до оулѣче(н)ѣ ихъ пристѣпѣючи, не до... ѡчій лѣкарства прикладѣе(т), але ѡ направѣ головы пѣрвѣ(и), где естѣ... жрѣдло тоѣ хорѣбы, и ѡ еѣ оулѣчен'ю прѣмыслъ чинитѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 108); за тоѣ, же захорѣвши, ѡ здоров'іе свое радитиса ѡмыслилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 1 зв.).

Див. ще ЗАХОРАТИ, ЗАХОРОВАТИ.

ЗАХОТѢТИ *дієсл. док. (виявити бажання)* захотіти: патр'іа(р)хи за(с) по вѣездѣ ѡ(т)голь свѣтѣ(и)шаго смущен'я межѣ лю(д)ми чинити не захотѣ(л) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2 зв.); папежъ коли захочетѣ, тогда то все поламѣти и одѣменити можетѣ (Вильна, 1599 *Ант.* 711); Ещѣ ли егѡ захѣче(ш) жлѣч'ю и ѡцто(м) срѣги(х) квасны(х) грѣхов(в) твои(х) напоити? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185 зв.); есл'ісь ѣсти захотѣ(л), стѣл'са тобѣ Трапѣзою. Есл'ісь п'ити захотѣлъ, стѣл'са тобѣ Чарѣю (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128); пѣнове всѣ зго(д)не... ѡ(т)повѣдѣ дали, и жъ тоѣ мѣсце... нѣгды недоста(т)ковъ не ѡ(з)навало... // абы то(л)ко прысто(и)не захотѣли жыти, и особны(х) трапѣ(з) не закладали (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 52-52 зв.); Сынѡве Правослѣвныи; если хлѣбъ дѣшевнѣй рѣмѣннѣй мѣти захѣчѣтъ, нехѣй же ср(д)ца свои ѡгнѣмъ мл(с)ти Бѣга и бл'іжнагѡ розжарѣютѣ, ѡгн'іст'іе зѣвше нехѣй ср(д)ца маѣютѣ (Київ,

1648 *МКСВ* 349); охотне дамъ вамъ што захочете, то(л)ко мнѣ дайте дѣвкѣ за жонѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 52);

(*виявити волю*) захотіти: З вами Пра(в): Хр(с)т'іане, если Г(с)дѣ Бѣгъ захѣчетѣ и живи бѣдемо, если нѣто добротл'ивогѡ Бѣга вѣбла бѣдетѣ, ѣншій чѣсѣ до ро(з)мѡвы з'мѣстца сего здар'итиса мнѣ мѡжетѣ (Вильна, 1620 *См. Каз.* 7); Если срѣбро прѣт'ивникъ ѡ(т)нѣти захѣче(т), з' ѡхѣтою ѡ(т)дѣй (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129).

ЗАХОТѢТИСЯ, ЗАХОТѢТИСА *дієсл. док., безос. (кому і з інфінітивом)* Захотітися: Захотѣлоса и(м) внѣ(т) ра(ди)ти и по(д)неслъ мѣсль свою а та(к) емоу засмаковала ѡбѣ(т)ница ѡнаа, и(ж) згордѣлъ и прѣстоупилъ приказаніе гѣа (Львів, 1585 УЄ № 5, на полях); Захотѣлоса емѣ самѡмѣ по(д)нести стол'іцѣ свою на зѣходѣ сѣннца (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); захотѣ(л)о ти са до іер(с)лима, и не хотѣла та есмь вѣчѣра ѡ(т) сѣбе поустити (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 10); ѡнѣ... та(к) повѣлъ а вера рожка са ва(м) захотѣло не будете на ти(х) кгда(х) розсудит(т) на(с) хто(с) трети(и) (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 73).

ЗАХОТѢТИСА *див. ЗАХОТѢТИСЯ.*

ЗАХРИСТИЯ *ж. (церковне приміщення)* захрист'ія, ризниця: комѣпрынѣципалове... //...прише(д)ши до тоѣ це(р)кви такѣ ѡ воро(т) котѣрыми на цѣмитарѣ (!) входятѣ яко тежѣ и ѡ це(р)кве и захристи(и) коло(д)ки поѡ(д)б'иявѣшы ѡбѣхами... до це(р)кви вошли (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 37 зв.-38).

ЗАХЦИКЪ *див. ЗАХЦЫКЪ.*

ЗАХЦЫКЪ, ЗАХЦИКЪ *ч. (стп. zach-сук, нім. sechzig)* копа, шістдесят: клѣпковъ што де(и) было ѡроблено за по(л)тора рока польтора за(х)цыка то де(и) все попали(л) (1577 *ЖКК* I, 86); ты(х) клѣпо(к) спалено польтора за(х)цыка (Там же, 87).

ЗАЦВЕСТИ *див.* **ЗАЦВИСТИ.**

ЗАЦВИСТИ, ЗАЦВЕСТИ *дієсл. док.*

1. (*вкритися квітками, розквітнути*) зацвісти: в нихъ садъ зацвелъ а намъ ягоди (1489 *Чет.* 112); такъ же и пульскый цвѣтъ, якъ красенъ зацвивъ, та западе, а другый день у вогень положишь, та изгорить (XVI ст. *НС* 94).

2. *Перен. (виникнути)* розцвісти: нинѣ бо неприязнь изгубла а любовъ зацвила (1489 *Чет.* 113).

ЗАЦВИТАНЄ *с.* Зацвітаннѣ, цвітіннѣ: Робѣтникѣве, котѣрыѣ ѡкѣло садѡ(в) и ѡгорѣдѡ(в) панѡ(в) своихъ робѣт' и стерегѣтъ ихъ, цвѣты з' розныхъ зелій... вѣдчѣне пахнѣчіи по(д)часъ зацвита(н)а ихъ збираючи, панѡмъ своимъ або завиталымъ гѡстемъ охотно приносятъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 504).

ЗАЦЕНИТИ *дієсл. док. (установити свою ціну на певний товар)* зацінити: штожъ я тобѣ подамъ венце(и) аніжели стои(т) заценилась бынамнѣй не естъ албовѣмъ ѡставлено абыхъ тѣне(и) не мѣла продѣти якомъ заценїла (к. XVI ст. *Розм.* 27 зв.).

ЗАЦЕНЬ *див.* **ЗАЦНЫЙ.**

ЗАЦНЕ *присл. (стп. заспїе)* 1. Достойно, гідно: ѡмѣте ѡчїнити и бѣрзо добрѣ, бѣ(з) похїбы, зацне, побѣжне, вѣдчнѣ (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 155); іѡа(н) ев(г)ліста в' апокалипсії свое(м) зацне показѣ(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189 зв.).

2. (*про аристократичне походження*) благородно, шляхетно: Аже и вѣдлѣгъ свѣта оурѣженъ естъ зацне и шляхѣтне, з' Рѣдича шляхтича (Вільна, 1620 *См. Каз.* 16); Предводїтелнѣ: В' почѣткѣ се пѣрвое. прѣднѣ, зацне (1627 *ЛБ* 92); зацне praitanter (*Уж.* 1645, 72).

Див. ще **ЗАЦНО.**

ЗАЦНЕВРОЖОНЫЙ, ЗАЦНЕУРОЖОНЫЙ *прикм. (стп. заспїе urodzony)*

(*уживається при титулуванні*) (який має аристократичне походження) благородный, шляхетный: Я Василей Маркович Жоравницкий... змовил есми за себе в мальженство девку зацне вроженого пана Яна Печифостского, столника земли Львовское (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 195); да(н) с ко(в)ва на(в)се(м) зычливы(и)... кириль зѣбо(в)-ски(и) наме(ст)никъ кове(л)ски(и) за(ц)не вроженомѣ его м(л) панѣ стѣнславѣ хмеле(в)скомѣ старо(с)те несѣхое(ж)скомѣ (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 281); За(ц)не врожены(м) Пано(м) по(д)старостимъ и всякомѣ врьдѣ належачомѣ ѡзна(и)мѣемъ симъ нашимъ листомъ (Львїв, 1586 *ЛСБ* 72, 1); Зацне вроженымъ и Правослѣвнымъ Пѣнѡ(м), и(х) м(л) пп: Димїтрїю и Данїїлѣ ѡеѡдѡровичѡмъ Балабанѡмъ,... здорѣва, помыслностей вшелѣкихъ,... збїчить (Київ, 1627 *МІКСВ* 185).

ЗАЦНЕЙШИЙ *див.* **ЗАЦНѢЙШИЙ.**

ЗАЦНЕСЛАВЕТНЫЙ *прикм. (уживається при звертанні)* вельмишановный, високоповажаний: Єремїи Тисаро(в)ски(и)... епї(с)копѣ Лво(в)ски(и),... Зацне славетнымъ Паномъ жителю(м) Лво(в)скимъ Бра(т)ству... здра(в)ствовѡ(т) зы(чет) (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 511, 1).

ЗАЦНЕУРОЖОНЫЙ *див.* **ЗАЦНЕВРОЖОНЫЙ.**

ЗАЦНЫЙ *див.* **ЗАЦНЫЙ.**

ЗАЦНО *присл.* Те саме, що зацне у 1 знач.: Яко тве(р)дѣ(т) нѣкѡторыи... Якобы Посло(в) Посполиства пнѣски(х) зневажило. Але зацно потворъ люде(и)... Еслы(ж) с шля(х)ты алболы ро(з)ныхъ небожато(к) Жа(л)ся боже и(х) глѣдства... же не умѣли розѣмомъ спокрыты и(х) глупо(с)ти (1636 *Лям. о пр.* 4).

Див. ще **ЗАЦНЕ.**

ЗАЦНОСТЬ *ж. (стп. засноść)* (високі моральні якості) шляхетність, достойність,

гідність: в доброй памети есть зацность старожитных домов и народов Вашей Милости (Варшава, 1568 *AS VII*, 306); оудаю(т)са до ва(с) нарѣдове рѣскіе ро(з)личными кштáлты и спѣобы, выносачи зацность, сѣобливость, можность... своихъ папезо(в) рѣм'ски(х)..., а ваши(х) патріа(р)ховъ кгреци(х), и ѱ(т) нѣхъ держáнню вѣрѣ и зáко(н),... тѣпчѣ(т) ногáми, а призывáють ва(с) въ ѣдность (Острог, 1587 *См. Кл.* 4); Але вы, пред ся оныхъ зацност и достоинство занедбавши, православныхъ до Скарги заганяете (1598 *Виш. Кн.* 121); Светель еси зацностью, богатествы, можностью, величествомъ... то добре ведаю, вижу и величаю тебе надъ многими (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1011); дла того апо(с)толь приточуае(т) тыи слова абы жидове перестали боронитиса зацно(ст)ю про(д)ковъ свои(х) (II пол. XVI ст. *КА* 550); трѣ(д)но рѣзоумѣти невѣр'нико(м) ѓ тáкои зацности его (к. XVI ст. *УС* № 77, 22 зв.); Вѣдають при томъ, же свобода зацности и поволане ихъ духовное не есть не ограниченно и не есть вынято из оного росказаня Петра апостола (1603 *Пит.* 34); Пресвѣтлому спсѣтелá нашего трѣжествуо вѣскр(с)нѣа барзо са дивовáли, котѣро(г) триоу(м)фѣ зацности нѣкгды гѣдне не мѣгли выслвити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152 зв.); О, якъ ту великая зацность и повага патріаршего достоенства! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1151); Величество: Великост', зацно(ст), майстáтъ, превзложѣнїе, премѣтелство, превзáто(ст) (1627 *ЛБ* 14); А з'влáща над' вси звѣр'áта челѣвѣкъ зацностью и мѣжностью прехѣдитъ, мáетъ рѣзѣмъ, слѣво и пáмать (серед. XVII ст. *Хрон.* 4 зв.);

(повага, пошана, визнання) честь: зъ особливое ласки Нашое Господарское, маючи вѣдомость о добромъ... его межы людьми... захованью, узычили есмо ему: стану, заво-

ланія, зацности и титулу шляхетского, на што особливый листъ Нашъ ему есмо дали (Петрків, 1565 *РЕА II*, 138); Зáзрость та(к) ѱписáтиса мѣжеть: ест' смѣтокъ з' чѣжѣго добра, ѣле ѓное добро нáшой зацности оущерблáеть (Львів, 1645 *О тайн.* 53); ѱ такѣвню, блѣжѣннню жѣзнь; стáрайтесá ннѣ щѣбисте еи достѣпи(л): въ бѣдѣшомъ вѣцѣ, а шѣжъ мѣже бѣити бѣлшей чѣсти въ цр(с)твѣ Нб(с)номъ; над' сѣю чѣсть, же быти сѣно(м) Бжѣимъ, и наслѣдникѣ(м) цр(с)тва Нб(с)ногѣ, и црѣмъ егѣ, Ибо сѣа зацно(ст) и слáва, прехѣдитъ рáзѣмы Агглскїи и члѣвчскїи (Чернігів, 1646 *Перло* 167); ѓнъ ѣналъ оу себе оуважáть зацность вѣкѣ и стáрости своѣй гѣднню, и в'рѣжѣного шлэхѣцтва сѣдѣнѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 474).

ЗАЦНЫЙ, ЗАЦНИЙ, ЗАЦЪНЫЙ, ЗАЦЕНЬ *прикм. (стп. заспу) 1. (достойный, шановный)* поважаний: поча(л) есми князя булыгу гамовати абы такъ зацного чловека до смѣ(р)ти незабива(л) (Володимир, 1572 *ЖКК II*, 31); не важи(л) бы се то(г) ани татари(н), не то(л)ко та(к) за(ц)ны(и) члове(к) и персѣна духо(в)наа, напрѣти(в) те(ж) пе(р)сони дѣ(в)нои во все(м) тобѣ ро(в)но(и) кро(м) бога(ц)тва (к. XVI - I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22); в кори(н)ѣѣ зацный нѣякїй члѣкъ. грѣхъ оучинѣлъ такѣвый, якїй анѣ межы погáны найдовалъса (Острог, 1607 *Лѣк.* 30); Якожъ я найменшїй отъ духовныхъ и свѣцкихъ зацныхъ особъ о то многокrotъ уживанїй, ... склѣнимесá къ написаню тоей книги (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 318); в' томъ пѣвне похвáлы е(ст) гѣде(н), понѣважъ з' Зáцныхъ и Побѣжныхъ Рѣдичѣвъ бѣл' оурожѣный (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 22); бѣлъ абовѣмъ Пáвелъ зацнымъ и выбѣрнымъ шлэхтичѣмъ з' насѣн'á Аврáамовогѣ а з' поколѣнá Веніамїнова, ... и мѣгл' са слѣшнѣ назывáти шлэхѣцтвы такѣвыми (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 23); Авгѣст': ...Слáв-

ный, за́ц(н), знаменѣт', па́нскі(и) (1627 ЛБ 183); бѣдѣчи при шля(х)те вышѣ менованыхъ и инъшихъ людяхъ зацъныхъ потрикротъ обѣволювалъ и до ведомости ѡсімъ ѡ тыхъ ланинахъ приводилъ (Чернігів, 1637 ЛНБ 5. II 4061, 125 зв.); Тогда Бгъ посилаеть двѣхъ зацъныхъ людѣи, абы доброй оучинокъ показали, и мл(с)тъ оучителеви своёмѣ (Чернігів, 1646 Перло 92); На вряде Кгро(д)-ско(м) в за(м)кѣ Его м(л) житомерско(и)... па(н) петръ свѣлими(р)ски(и) ловчы(и)... для вписаня до кни(г) подалъ... запи(с) сво(и) заста(в)ны(и)... с печа(т)ми и с по(д)писами рѣкъ люде(и) зацны(х) (Житомир, 1650 ПИ № 43).

2. (який має неабияке значення) важливий, знаменитий, добрый: О которомъ та(к) зацномъ и велико(м) потребно(м) соборѣ здаломися за речъ потребную в(ш) м(л) паномъ и братия(м) мои(м) ѡзна(и)мити (Стрятин, 1588 ЛСБ 101); приятелю што хочешъ кѣпѣти?... // ... добрѣю шапкѣ? Або книжкѣ зацнѣю францѣзкѣю?... продамъ замало недорого (к. XVI ст. Розм. 25 зв.-26); Ты соу(т) причѣны, заисте зацные, которѣи на початкоу мѣвы нашеи здаломися принести (поч. XVII ст. Проп. р. 156); Днѣ тѣт зацный пристѣине хотачѣ почтѣти, И Пна в нарожѣнью его оувельбѣти (Львѣв, 1616 Бер. В. 82); назавтре до мене в домъ приехал и мовилъ зо мною, жалуючи того, же такъ зацный монастырь пустъкою стоить и без набоженства (Володимир, 1624 АрхЮЗР 1/VI, 539); Преимѣай: Держачѣи на вѣрхъ чого, або на(д) чѣмъ, превышаючѣи шо,... зацный, коштовни(и), непосполѣты(и), знаменѣтый (1627 ЛБ 165); Днѣи веселые днѣи зацные днѣи великой радо(с)ти ѡбе(р)нѣли(с) в (с)мутокъ (1636 Лям. о приг. 3); Вотѣите хтѣве, кѣждаа зъ васъ вѣта, Чого есть гѣдна зацна его цнѣта (Львѣв, 1642 Бут. 7 зв.);

у знач. ім. с. р. **зацное** — важливе, -ого: Если тѣды штоколѣвекъ есть великое, зац-

ное, знаменѣтое и стѣое, то за правдѣ найбѣлѣшее,... найстѣйшее есть (Львѣв, 1646 Жел. Сл. 4).

3. (який стосується шляхетства, шляхти) шляхетський: малжонька моя... княгиня Ганна Тихновна Хомяковича, яко зацного отца и поцтивое матки своее... в станѣ святоблिवый малжонский принесла (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 8/III, 203); Такого вожа зыскало российское племе — Дорогой карбункуль неощацованое цене, Зацна кровь мужного князя Лыка (поч. XVII ст. Кл 91); А за тымъ православѣе греческое озимнѣло и в згорду пришло и во занедбаня бо теж зацныхъ становѣ особы, погордѣвши своимъ православѣемъ, до врядовѣ духовныхъ приходити перестали (Львѣв, 1605-1606 Перест. 26); В тѣи чѣсѣ, где хлѣоба свѣта сего, где прѣжнаа хвѣла, где рѣскоши,... // ...где зацное оурожѣна, где веселѣнаса,... абѣсимо весѣлыи находѣлиса, гды насъ поставѣать по Правѣци Црѣа (Львѣв, 1642 Час. Слово 269 зв.-270).

ЗАЦНѢЙ присл. в. ст. (стп. заснѣј) славнѣше: Преславнѣе, разиствѣннѣе. На(д)-то славнѣй, зацнѣй (1627 ЛБ 95).

Пор. **ЗАЦНЕ, ЗАЦНО.**

ЗАЦНѢЙШИЙ, ЗАЦНѢЙШІЙ, ЗАЦНѢЙШІЙ, ЗАЦНЕЙШИЙ, ЗАЦНѢЙШИЙ прикм. в. ст. 1. (який видѣляється особливими якостями) достойнѣйший, видатнѣйший: Кгды(ж) кѣжды(и) з нѣхъ можне(и)шимъ, мѣдрейшимъ, и зацне(и)шимъ еди(н) на дрѣгого хѣчетъ бѣти на свѣте (Острог, 1587 См. Кл. 12); тѣе во(з)ношенѣе е(ст), которы(и) самого сѣбе бѣти лѣпши(м), го(д)нѣ(и)ши(м), за(ц)нѣ(и)ши(м), и м(д)рѣйши(м), ѡ(т) дрѣги(х) ра(з)умѣе(т), и наѣвно тѣе роздѣмѣ(н)е ѡ собѣ // гломъ и(з)являеть (1599 Виш. Кн. 214 зв.-215); а хто(ж) застановляеть(се) за бѣжи(и) законъ на(д) всякого цара за(ц)не(и)-ши(и) е(ст), хѣтя(и) быхъ ис по(д)сле(д)-

не(и)ши(х) бѣлъ (1600 ЦНБ 476 П/1736, 47); Азажъ Панове це(х)мистрове и реме(с)-ници Львовские,... цо(с) зацнѣ(и)шого ѿ собѣ На(д) во(и)ска в(ш) К(р) М(л) быти розѣмѣ-ю(т), же Насъ в цеха(х) свои(х) веспо(л) з собою мѣти Не хотятъ (Львѣв, 1609 ЛСБ 421); Нѣщо такъ ѿ(т)повѣдаю(т) ѣжъ въ Хевронѣ погрѣбени были зацнѣйшіе Патрі-архи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 936);

у знач. ім. с. р. **зачнѣйшоє** — видатніше, -ого; достойніше, -ого: Чогожъ отступни-кове... если не и въ свѣтлости темности шукати захотятъ, зачнѣйшого и вырази-шого надъ то до познания мѣти захотятъ,... учителеве... // мовячи отдѣлне ихъ отъ особы Петровы пріймутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 375-376).

2. (який має більше значення) важливі-ший: Котѡраа то и таковѡа бѣда, такъ єсть гѡршаа на(д)ѡною, якъ далѣко бо(л)шіе надъ ѡныи и зацнѣйшіе стѡсти были полѡ-жени к' твоєй дѣши (Острог, 1607 *Лѣк.* 8); хотя(ж) тѡе лѣкарство здавалѡса барзѣй шкѡдити ѡча(м) анѣжли и(х) оулѣучити (!), але зацнѣйшее ѡчѣй оулѣченѡ в' ннѣшне(м) ев(г)лїи виждѡ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188); Оусмѡтрѣй то в собѣ, ижъ оу всѣхъ людїи моудрѡсть на(д) все єсть зацнѣйшаа и всѣм' наипожа(д)лївшѡа (Острог, 1614 *Тест.* 143); Берешъ в' рѣки Кре(ст) хвѣ; палашемъ згор-дївши. Острѡнсѡе оубѡзство прїймдетъ не мѣвши. Живо(т) на(д) свѣтъ зацнѣйшїй, влюбїле(с) закѡнный (Львѣв, 1642 *Бут.* 5); Тѡйна бовѣм' Тѣла // и крѡве Хвѡй єсть на(д) всѣ ѣншіе тѡины Црѣковныи,... зацнѣй-шаа бѡлшаа и оужаснѣйшаа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911-912);

у знач. ім. с. р. **зацнѣйшоє** — важливі-ше, -ого: нѣ машь нѣчѡго зацнѣйшого на(д) дѣшоу, чѡгѡ са и наїглѣпшіе людїи домьшлѡ-ли (Острог, 1607 *Лѣк.* 107); ничѡго бовѣ(м) въ рѣчахъ людских' на(д) Релїю, тѡ єсть

Вѣрѣ Правѡславнѣю, не є(ст) зацнѣйшого, и тои потрѣба набо(л)шею мѡцю боронити (Київ, 1632 *МКСВ* 269);

(який має більшу славу, розголос) славнї-ший: тепе(р) на(м) якъ спанѡлого оучїнкоу оупомїнокъ на ѡчи выставѡуетъ и вѣюючи(м) длѡ зацнѣйшого и снаднѣйшого звита(ж)ства на(д) евисѣами ѡныими пеке(л)ныими покѡздетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 228 зв.);

(який має чїткіше забарвлення) вирази-ший: ото бовѣ(м) тоу(т) на горѣ ѡаво(р)сте(и) дѡга ѿ(т) всѣ(х) найцѡднѣйшаа и далѣко зацнѣйшаа. Ѡба(ч)те тоу(т) фа(р)бы далѣ-ко иншїи далѣко свѣтлѣйшїи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270);

(який має кращу якість) дорїднїший: і ѡвше(м) лѣторѡслѣ таа єсть далѣко зацнѣй-шаа и ѡвоцы зацнѣйшіе принѡситъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174 зв.); Лѣчшѣю: Зац-нѣйшѣю (1627 *ЛБ* 59);

(який має особливу красу) вишуканїший: А заты(м) то(т) котѡры(и) ты(х) чѡсо(в) хо(т) в зацнѣйшо(м), пе(н)кнѣйшѡ(м), зва(з)-нѣйшо(м), свпте(л)нѣйшо(м) и достато(ч)-нѣйшѡ(м) язїкѡ Слове(н)ско(м), пренеспѡсѡб-ность слѣхѡчѡ(в), не многи(м) пожїточе(н) бы(л) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 6);

(який має вищу цїну) цїннїший, дорож-чий: далеко лѣпшее є(ст) и го(д)нѣйшее якъ бовѣ(м) сѣкно хотя(ж) зѡлотѡ(м) и сребро(м) перетыканѡе... нѣжли волнѡное, єднѡкъ и тѡе такъ са мѡже(т) рѣкою ремес-ника оукрасити..., же иншѡе и зацнѣйшоє кѡшто(м) перейдетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 248); шкѡда бовѣ(м) нас' великаа по(т)кѡла не злѡта соумѡ якоу згѡбїле(м) з мойхъ роукъ, анѣ камѣ(н)ѡ коштѡвного велїкѡю лїчбѡ але на(д)то все за(ч)нѣ(и)шѣю рѣчь (Острог, 1607 *Лѣк.* 13).

Пор. **ЗАЦНЫЙ.**

ЗАЦНѣЙШІЙ див. **ЗАЦНѣЙШІЙ.**

ЗАЦНѣЙШІЙ див. **ЗАЦНѣЙШІЙ.**

ЗАЧАЛО с. (цсл. зачало) 1. Початок: Сла(в) Г(с)доу Боу, въ Тр(о)ци единомуу, давшемъ зачало и по зачалѣ конецъ. Аминь (1599 Яв. ИЗ 12); **безъ концá и зачáла** — (про безконечність) без початку і кінця: Дѣ же цр(с̄)твѣшъ, безъ концá и зачáла, якъ тебѣ вѣчнаа хвáла (Чернігів, 1646 Перло 34); **не мати концá и зачáла** — бути безконечним, не мати початку і кінця: То твоá вѣчнаа слáва и хвáла, якъ Величество твоѣ; нѣ маѣть конца и зачáла (Чернігів, 1646 Перло 69 зв.).

2. (фрагмент Євангелія та Апостола, призначений для щоденного читання у церкві) зачало: в которой то книзе замыкаетъса главъ \bar{z} а зача(л) \bar{o} л а стихо(в) \bar{z} ах (1556-1561 ПЄ 138 зв.); Сказаніе ω главахъ и зачале(х) ω поча(т)ка(х) и коньцехъ чтомымъ ϵ в(г)ліамъ оутрѣнимъ и литорьгїинымъ (Там же, 443); Зачало \bar{a} . На початку была мова а мова была δ бо(г)... все ся черезъ нее стало (Хорошів, 1581 Є. Нег. 88); по словеси святаго апостола Павла, глаголющаго Кориню, въ зачалѣ \bar{r} не (XVI ст. НЄ 3); я(к) ап(с)ль паве(л) повѣдаѣ(т). к ри(м)лано(м) за(ч) \bar{r} г (к. XVI ст. УЄ № 31, 28); Наѣка в недѣлю сыропѣ(ст)ннѣю: ϵ в(г)лїе ω (т) Матѣа. глава \bar{z} зачало \bar{z} ї (I пол. XVII ст. УЄ Кан. 37); Матѣей Глава \bar{e} , зачáло \bar{a} ї (Київ, 1618 Вѣзер. 14); тая унѣа до потваровъ, сами жъ зачепивши христїанъ и причину давши, заразъ до протестатїи (!),... такъ умѣють и знаютъ раздѣлы и артикулы на память лѣпшей, нижели зачала въ Евангелїи (бл. 1626 Кир. Н. 14).

Див. ще **ЗАЧАТЄ, ЗАЧАТОКЪ.**

ЗАЧАПКА див. **ЗАЧЕПКА.**

ЗАЧАСОМЪ присл. (за якийсь час) з часом, згодом: боимюса абы... за тымъ календаровымъ шноуркомъ чере(з) ω (т)ца папѣжа оукрѣченомъ, зачасомъ што иншого с тогожъ варстатѣ на(м) горше(й) несмач-

ного на насъ выволочи (Острог, 1598-1599 Апокр. 49 зв.); Пожитокъ Граммáтики въ языкѣ Грѣцко(м) и Латїнскомъ сáмы(м) до-свѣдчѣн'е(м) оказáле знáчный абы и въ Славѣнскóмъ дóзналъ а зачáсо(м) подобнымъ досвѣдчѣн'емъ и знáчне оказáнъ бы(л) наповинной вáшей Люботщатѣ(л)ныи Оучїтеле пїлности залѣжати бѣдетъ (Єв'е, 1619 См. Грам. 2); Не ёстъ бовѣмъ въ нѣй бѣдовáн'а рѣчїи матерїалныхъ. Гдѣжъ еслї бы такóвоѣ было, за чáсо(м) бы са розвалїло (Київ, 1625 Злат. Н. 130); áле и дша зачáсомъ звитажáетъ грѣхъ (Вільна, 1627 Дух. б. 24); вшáкъже зáразъ тогды ω (т) бал'вохвáл'ства своего не ω (т)стѣпїли, áжъ за чáсомъ з'лѣгка, всѣ(х) своѣхъ погáн'скихъ незбожностїи понехáвши, до познá(н)а... Бга пришли, котóрого почитáли и хвалїли (Київ, 1637 УЄ Кал. 256).

ЗАЧАСУ присл. 1. (заздáлегїдѣ) зачасу, завчасу, завчасно: покажетлїса то перед ними, иж комисаре их ω той ѳоробе и(х) за часѣ... ведати давали (Дубно, 1559 АС VI, 44); А хочешъ же вѣдати о правдивомъ антихристѣ, слухайже а познавай его за часу, покуль онъ самый головный антихристъ, не прїидетъ, — по слугахъ и предотечахъ его (Вільна, 1595 Ун. гр. 162); И дла того трѣнѣ и на(д)грѣбникъ за чáсѣ собѣ наготова(л) (Київ, 1625 Кол. Каз. 30).

2. (у визначений термін) вчасно: дома... мѣрѣю(т) и цр̄ковъ ω правдѣю(т)... и не маючи на то все готового достаткѣ, чи(м) бы зача(с)у тѣю работѣ ко(н)чити, Прибегаю(т) ко мл(с)ти ваши(х) пнѣски(х) ве(л)мо(ж)носте(и)... Просечи споможе(н)а, на таковыє хр(с)тия(н)ства ншого посполитые потребности (1592 ЛСБ 218).

ЗАЧАТЄ, ЗАЧАТЬЄ, ЗАЧЯТЬЄ с. 1. Початок: которая комиссия если быс одного дня скончити не могла, теды и инших, по

собе идучих од зачатя свого, аж ся скончит, одправоватис может (Варшава, 1575 *ЧИОНЛ XIV-3*, 150); заразъ, за зъеханьемъ ся ту до Берестя нашимъ, поки еще день, ку зачатю синоду назначеный, не былъ пришолъ, были отъ некоторыхъ поселства до митрополита (Берестя, 1596 *АрхЮЗР 1/1*, 520); превелебные отцове... отправивши звычайные молитвы... день одинъ до зачатя собору на послы... ждали (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 188); митрополи(т)... одна(к) ото в' тотъ днь котбрый самъ кб зачатю синодоу в' оуниверсалѣ назначылъ до синодѣ жа(д)ного в'стоупѣ не чѣни(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 12); Въ Лимнѣ... въ церкви... въ день той урочистый, заразъ по зачатю литургии... земля кипѣти починаетъ и порохъ зъ себе выкидаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 842); пере(д) зача(т)емъ sprawy тоє, велебны(и) отецъ Си(л)весте(р), наме(ст)никъ монастыра Выдуби(ц)кого... освe(т)че(н)е заноси(л) (Горошки, 1642 *ДМВН 221*); корчмы од зачатя розруху бунтов козацких ваковали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 120).

2. Те саме, що **зачатиє** у 1 знач.: Михаи(л) возвестилъ маноеви самсоново за(ч)тѣ (1489 *Чет.* 72); зачат'є сна Бжого в' животѣ Па(н)ны вѣдлѣгъ чловечѣнства, сталоса справоу дха стого, якѣ ѡповѣдаетъ агглъ (Львів, 1646 *Зобр.* 18).

3. Те саме, що **зачатиє** у 2 знач.: въ .кг. днь на зачатѣ стго славно(г) пр(о)рка пр(д)тчи (1489 *Чет.* 36 зв.); Єго же рожѣние ианово. хоче(м) споведати братие... въ. ѓ. ибо м(с)ць зачатя ианова (Там же).

Див. ще ЗАЧАЛО, ЗАЧАТОКЪ.

ЗАЧАТИ, ЗАЧАТЫ *дієсл. док.* **1.** (що і без додатка) (*приступити до виконання, здійснення чого-небудь*) зачати, почати, розпочати: дня сегодняшнего, даты вышей писаное, ... зачавши намъ, ... мшу Божую служити... мешчане места... Луцкого... // насъ

духовныхъ особъ... лаяли и злоречили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР 1/1*, 185-186); При(то)м) тыжь еще зачали и другое будование храма дѣхов'наго (Львів, 1587 *ЛСБ 83*); С тоє причѣны згбды е(ст) потреба в которо(и) // вм(с) кохати(с) зачни а да(н) навѣкни дава(ти) не ѡпинаючиса (Кореличі, 1593 *ЛСБ 246*, 1-1 зв.); мы га ба проси(м), яко е(с)мо тѣю работѣ зачали же бы(с)ми... доко(н)чити и съврѣшити могли (Сучава, 1599 *ЛСБ 345*, 1); в пятокъ... была се(с)сия... на котро(и) на(и)бо(л)шая ѣмова была ѣ дрѣка(р)нѣ, щобы зачати в ню(и) дрѣкова(ти), абы не ваковала (Львів, 1637 *ЛСБ 1043*, 49 зв.); помененый протестанъсь... оферуючысе о то в судах належныхъ яко перьвей зачалъ, такъ и до коньца з вышъ преречеными приньципалами и их адъгерентами правъне чынити, илекротъ того будетъ потреба (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР 1/VI*, 818); та к кни(ж)ка, котбрѣусмо... за помочю бжею зачали, кб наоуцѣ людѣи... налѣжати боуде(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 16); А коли зачались хвалы спѣватъ ѡборотѣль гдѣ засадкѣ ихъ на нѣхъ самыхъ (серед. XVI ст. *Хрон.* 318).

2. (що, що від чого) (*розпочати від певної точки відліку*) зачати, почати: А над ручомъ (!) месцу также грани есмо положили... по сихъ знаменах: зачав отъ дуба у дороги Селецкое до Войновичъ (Земно, 1516 *АрхЮЗР 8/IV*, 30); слѣшне тѣжъ с' тѣхъ мѣрѣ и пристѣине и тѣю мою Бѣсѣдѣ ѡ(т) Плѣчѣ зачати, и Плѣчу васъ оучѣти (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 7); Реє(стр) приходѣ(в) и ро(з)ходѣ(в) це(р)кви ѡспенїа свѣтыа б(д)ца во лвове рокѣ 1630 в не(длю) ѣ мироносица(х) зачаты(и) м(с)ца апри(л) 15 д(н) (Львів, 1630 *ЛСБ 1052*);

(*розпочати що-небудь з когось*) зачати: Они... зъ панамы и зъ княжаты мало што, або згола нѣчого почати не могли, зачали

// зъ мѣщаны, зъ людомъ посполитымъ... пустили межи ныхъ... кіи, посторонки,... и иньи мученія (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1064-1065).

4. (кого і без додатка) (дати початок життю, завагітніти) зачати: двѣ рекль. в безаконьи зача(т) есмь и въ гресѣхъ роди ма мти моа (1489 *Чет.* 127 зв.); аггль гнѣ, Сталь... мѣвачи... Не бойса мрїе. знашла есь ласкѣ пре(д) вл(д)кою вѣсѣхъ, и зѣчнешь сна (XVI ст. *УС* № 29519, 157); Бг... рачи(л)... зослати сна своего дхо(м) сты(м) зачатого (Там же, 21 зв.); Жона, коли зачнетъ, та родить мужейского // полу, до седмый день скверна будетъ у своей постели (XVI ст. *НС* 197-198); Абѣвѣ(м) хто хѣчетъ ѡ то(м) повѣдати, нехай покажетъ... якъ зача(т) в' оутрѣбѣ матерни, и ѡ(т)ко(л) жїлы,... кровъ... маеть (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 32); Прорѣчица Анна, молїтвою и пѣсто(м) Самѣила зачала, и нарѣгана бе(з)потѣмности по(з)была (Київ, 1637 *УС Кал.* 65); **плодъ зачати** — зачати плід: пешнитесь естъ камень, а роди(т)са в зѣвѣре,... а егда она пло(д) зачне(т) тогда то(т) пло(д) родить по(до)бно камени (XVI ст. *Травн.* 529).

Див. ще ЗАЧИНАТИ.

ЗАЧАТИЕ, ЗАЧАТИЕ, ЗАЧАТИЕ с. (цсл. зачатіе) 1. (про плід дитини) (зародження, виникнення) зачаття: Цр(с)кьи пр(о)ркъ рѣжество лю(д)ское и зачатїе ѡписоуючи и небе(з)печенство мѣвить (поч. XVII ст. *Проп. р.* 251 зв.); Едино существо его зъ Богом Отцемъ, зачатїе по мати отъ Духа Свята, рѣжество съ Пречыстое Дѣвы Марїи, муку и смерть его, погребенїе, и во адѣ сошествїе, и тридневное воскресенїе, и на небеса вшествїе (Вільна, 1608 *Гарм.* 179); А пото(м) кладѣмъ рѣкѣ на живо(т), исповѣдѣчи зѣстїе егѣ на землю, и въ прч(с)гѣмъ животѣ Бг(о)матере, бе(з)сѣменное зачатїе его (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69); нѣва мтрѣ

без' мѣжа, нѣвое зачатїе з' дха стгѡ Нѣвое Ро(ж)дество з' ч(с)тои Панны Нѣваа нарка ев(г)лска(а) (Чернігів, 1646 *Перло* 96); *Образно*: примѡусили та ѡ(т) в'схѣдное цркве дѣгматѣ и поданїи ѡ(т)цевскихъ ѡны(х) старожїтнихъ ѡ(т)стѣпїти... Котѣрыє тобѣ кдѣсь са родїль дхѡвное ѡное зачатїе и рѣженъ нѣ(с)ное подеймовали (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 7 зв.).

2. (назва церковного свята) Зачаття: в средѣ по зачатїи стѣя Анѣны дано кгрѣнтаро(м) зо(л) и гроши(и) кв (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); в сѣботѣ пре(д) зачатїемъ стѣя анны... далихмо двомъ хлопомъ що сѣно... звозили гроши(и) еї (Там же).

Див. ще ЗАЧАТЕ.

ЗАЧАТИСЯ, ЗАЧАТИСА, ЗАЧЕТИСЕ

дієсл. док. 1. (почати відбуватися) зачатися, початися, розпочатися: тогды водле права великого князства Литовского, до которого Желехъ... был с прыпарѣки поставленъ и в нем са таа справа зачала, и до тых местъ точыть (Вільна, 1565 *AS* VI, 278); А кды ю(ж) с помочю бѣию зачне(т)ся работа в мурованю тогды мы бра(т)ство маємо платити помѣненому ма(и)строви на ка(ж)ды(и) ты(ж)дѣ(н)... по золоты(х) два полски(х) (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); но ннѣ ѡ то(м) дѣво(д) широкїи чинїти мѣста не ма(ю) абовѣ(м) ѡ ѡчищенїи цркве нашей православно(и) са рѣ(ч) зачала и далей точыти бѣдет (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); Для чо-гожъ радѣшей не веселишсе съ того, и... Богу за то не дякуешъ, понеже за твоимъ началомъ и поводомъ тоє дело зачалосе и скончило? (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1005); чѣыры Ап(с)лскїи... Столицѣ; где збавѣна зачалася Ев(г)лїа, где всѣ... бывали Синѣды,.. опрѣснока не оуживали (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 286); И зачалася бїтва дѣсытъ тѣжкаа (серед. XVII ст. *Хрон.* 244).

2. (взяти початок від чого-небудь) зачатися, початися: а одѣ тоє гребли до паля при

рище место пята убитого, одъколь трактъ дѣктѣ того зачался пришедши и границы тые скончивши, держачи отъ мѣсца до мѣсца якося выжъ ограничило (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 71).

3. (*про плід дитини – зародитися*) зачатися: народилься х(с)ъ б̄ъ на(ш) зачѣнься ст̄ымъ д̄х̄омъ (1489 Чет. 23 зв.); гд̄ы с̄а рачи(л) в животѣ прч(с)той дв̄цѣ ω(т) д̄ха ст̄го ведле чл(с)ства зачати и народити (Вільна, 1596 З. Каз. 4 зв.); а гди ся мають зачатї, тогди на се(д)мъ дни(и) пре(д) тимъ молоко, а се(д)мъ дни(и) кровь, пото(м) зиде(т)ся тое по(с)полу и буде(т) якъ з̄гляганое молоко, и се(д)мъ дни(и) стве(р)дится ве(д)ле ωбичаю (серед. XVII ст. Луц. 544).

ЗАЧАТИСА див. **ЗАЧАТИСЯ**.

ЗАЧАТІЄ див. **ЗАЧАТІЄ**.

ЗАЧАТІЄ див. **ЗАЧАТІЄ**.

ЗАЧАТОКЪ ч. Початок: в то(м) бовѣ(м) рождествѣ то є(ст) в пре(д)вѣчномъ ω(т)цѣ в себе самѣго взираючи роди(т) свѣой зачат(к), або оумыслъ свѣой (поч. XVII ст. Проп. р. 18); Исправлѣніе: Заслѣга, поправлѣнье, полѣпше(н)є, попрѣва, рѣчи зачаток щаслївое справованье (1627 ЛБ 50).

Див. ще **ЗАЧАЛО**, **ЗАЧАТЄ**.

ЗАЧАТЫ див. **ЗАЧАТИ**.

ЗАЧАТЫЙ, ЗАЧЕТЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Розпочатий: в тых лѣтєхъ с помо(ч)ю б̄жїею хочемъ тое дѣло зачатое кончити (Львїв, 1591 ЛСБ 154); вь справе другихъ владыковъ абы ся его королевская милость сквапляти не рачылъ, але радъшей абы наперъвей сынодъ... зложилъ, абы // тая справа зачатая шла съ позволеньемъ в.м. (Вільна, 1599 Ант. 655-657); и та(к) зацного оупомїнкоу не оукралъ, але подобѣнство(м) и рѣчи непѣвностю перестрашѣный ω(т) пре(д)савзата зачатого ω(т)стоупи(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 167); якося обещаши тое мѣсце ст̄ое абыся зачатая работа яконапрѣ(д)ше ко(н)чила

(Устя, 1612 ЛСБ 438, 1); А бѣдете ли в то(м) свое(м) впорѣ стоятї и зачатые слѣдѣбникї дрдковатї, Кла(т)ву ст̄ы(х) ω(т)цѣ и нашѣ вкладає(м) на ва(с) и ω(т) всѣ(х) добродє(и)ствѣ це(р)ковны(х) ω(т)далає(м) (Київ, 1646 ЛСБ 573); такъ и в тот часъ протестанътисъ..., посланный од их милости пановъ комисаров до чатовъников, для роспроваженья того замешанья и простованья зачатое дороги, ехаль до Острога (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 126); **зачатая лѣтера** див. **ЛѢТЕРА**.

ЗАЧАТЬЄ див. **ЗАЧАТЄ**.

ЗАЧЕМЪ див. **ЗАЧИМЪ**.

ЗАЧЕПАТИ див. **ЗАЧѢПАТИ**.

ЗАЧЕПИТИ дієсл. док. 1. (що чим) (ухопити якимсь предметом) зачепити: Сергей... продка своего... съ которымъ за живота его гнѣвался, по смерти его не борздо вжо, виволокши уже изъ гроба, голову ему оттялъ, и зачепивши гакомъ, до реки Тибру волокъ (1582 Посл. до лат. 1130).

2. (що) (*нашттовхнутися на що-небудь, черкнутися об що-небудь під час руху*) зачепити: Иномъ я... до двора кнегини Матѣевоє..., ездилъ и виделемъ знаки, ωтколь былъ Єго Милость князь Ярославъ... пострелень; то єсть зъ долѣ знакъ дѣри, где кѣльки зачепили дощъки ѣ виходе, и ωколо тое дѣри порохъ ωколо ωпалилъ тые дощъки з домѣ (Луцьк, 1564 AS VI, 233).

3. *Перен.* (кого) (*прискинатися до кого-небудь*) зачепити: седечи дей подле жоны, што одно ее зачепит, мовити ей што, албо облапити ее схочет, то се дей она от него по лаве умыкает, и потом от него из-за стула утекла до коморы (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 403);

(*втрутившись у чїє-небудь життя, призвести до неприємностей*) зачепити: тая унѣя до потваровъ, сами жъ зачепивши христанъ и причину давши, заразы до протестатїи (!), до позвовъ, до права а до ста-

туговъ пакъ, такъ умѣють и знаютъ раздѣлы и артикулы на память лѣпшей, нижели зачала въ Евангеліи (бл. 1626 *Кир. Н.* 14).

Див. ще ЗАЧѢПАТИ.

ЗАЧЕПКА, ЗАЧЕПЪКА, ЗАЧАПКА ж.

1. (зупинка, перешкода) затримка: онъ... безъ зачепки дошолъ горы (1489 *Чет.* 43); И коли они до паньства его милости по(и)дутъ и на Тавани будутъ,... то(г)да имъ бе(з) всакоє зачепъки... вольно ити, куды походить (Вільна, 1545 *ТУ* 73).

2. *Перен.* Суперечка: ино яко то ѓ сѣдестве с тых именей наших межи людьми... завжды кривды и грабежи и зачепки великие са деали и дла того єсмо с паномъ Михайлом незгоды приймавали (Петрків, 1533 *AS* III, 400); *kozaki też nie smęly budut w zemlu Tureckuju wchodytu y zaczerpok delaty* (Винница, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 23); люди места оного... ничим никгда нияких збродней и зачепок с панствы прилеглыми,... чинити не могут (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 110); Сие писание зовется зачепка мудраго латынника з глупым русином в диспутацию, а попросту глаголющи, в гадание или бесѣду: вопрос и отвѣт (1608-1609 *Виш. Зач.* 198).

ЗАЧЕРВЕНЪТИСА *дієсл. док. (вкрити-ся рум'янцем, почервоніти)* зачервонітиса: Почермнѣсте: Заче(р)венѣлистеса (1627 *ЛБ* 91).

ЗАЧЕРПАТИ, ЗАЧРЪПАТИ *дієсл. док. (чого) (набрати рідини)* зачерпнути: ча(с) южъ абы(с) авраамоу пастоушкови пѣти дала,... воды зачрѣпала, бо онъ прагне(т), онъ жажде(т), дай мою пѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185 зв.); в гѣстѣй тѣтъ и тѣнѣстѣй гай вшѣдши, сколбченои воды зачерпы и тоєю прагне(н)є члка хѣрого охолодї (Київ, 1631 *Син. Тр.* 814).

Див. ще ЗАЧЕРТИ, ЗАЧИРАТИ.

ЗАЧЕРТИ, ЗАЧРЪТЫ *дієсл. док. (чого) (набрати рідини)* зачерпнути, *діал.* зачѣрти:

не маєшь чимъ бы еси зачерль а стоудна єсть глоубока (1556-1561 *ПЄ* 354); пришла жона самарянина, што бы зачерла воды (XVI ст. *НЄ* 63); Мрїа же възавши... водонь, ишла зачрѣты водѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 157).

Див. ще ЗАЧЕРПАТИ, ЗАЧИРАТИ.

ЗАЧЕТИ *див.* ЗАЧАТИ.

ЗАЧЕТИСЕ *див.* ЗАЧАТИСЯ.

ЗАЧЕТЫЙ *див.* ЗАЧАТЫЙ.

ЗАЧИМЪ, ЗАЧЫМЪ, ЗАЧЕМЪ *присл.*

1. Потім, після того: зачи(м) оповѣдили волю свою, и(ж) в ты(х) лѣтєхъ с помо(ч)ю бѣжиею хочемъ тое дѣло зачатое кончити, на що просили насъ на таковы(и) дѣла блг(с)венія и по(з)воленья ω(т) на(с) жадали (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); зачимъ поляки подъ моцъ все царство Московское, окромъ столицы и места Смоленского, все опановали и мели то въ моци своей летъ три (поч. XVII ст. *КЛ* 80); Яко(ж)... во(з)ны(и) тую фу(н)дацию юри(з)диции (!) моє(и) ω(б)вола(л) и публикова(л) зачи(м) мя по(д)комори(и) до акту тое sprawy сторона(м) приступова(т) и зає(з)ды во(д)ле пра(в) и доводо(в) и(х) ω(т)правова(т) наказа(л) (біля Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Іє, 254, 46 зв.); Зачымъ пѣтель потрїкротъ гѣлось выпѣцає(т), До сердѣчної скрѣхи Петра побѣжаєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 7).

2. Навіщо, чому: жаловал намъ поп пятицкий... на попа замкового Иесифа Горина, иж дей тот поп // замковый Горин, не ведаю зачимъ и за якимъ правомъ, тот кгрунт земль... на себе держит и вживает (1579 *АрхЮЗР* 8/IV, 447-448); Жалова(л)... па(н) Ма(т)фє(и) Немири(ч)... на тебе ω томъ, и(ж) де(и) будучи ты... в де(р)жанью... кгру(н)ту... Волыне(ц)кого... кнзю Кирику Ружи(н)скому недавно еси пусти(л), не ведати, зачи(м) (Київ, 1591 *ККПС* 85); дворъ и имене Яневичи зъ млиномъ... панъ Петръ

Черниковский признавши, ижъ естъ церковное, але намъ, до поданя отцу владыце, не ведати зачимъ, не поступилъ (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 373); А как наместник христов и приемник петров честный один, папо, зачемже разоряет порядок весь, от Христа и Петра изображенный? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 180).

3. У знач. спол. слова (приєднує підрядні наслідкові речення) тому, через те, через що: они повѣдили, ижъ великое замешане и розницы межи архимандрытомъ и чернцы тамошними ся дѣеть, зачимъ оный монастырь у великой нерадности теперешнего часу есть (Краків, 1540 *КМПП* I, дод. 2); нижли... с пене(з)ми ни(х)то на то(т) ча(с) ъ за(м)ку кремане(ц)ко(м) не бы(л) и бы(х) пн̄зе(и) не ѡ(т)да(л) зачи(м)... таа сума п̄на хре(н)ницкого менованаа в совито(ст) на име(н)ю ѡ(т) кн̄за але(к)са(н)дра па(н)у хре(н)ни(ц)ко(му) на сестра дне(с) перепала (Кременець, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 84); ѡ роскопа(н)е ты(х) ко(п)цо(в) дана была вина его м(л) п̄н̄д сѣ(д)и на што ем̄ и прысега наказана была ѡ роскопа(н)е копцо(в) ...зачы(м) те(ж) тѣтъ ф̄д(н)дацыя быти м̄си(т) ф̄д(н)дована ѡ(т)к̄д(л) кры(в)да ѡрсла (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 15 зв.); А прише(д)ши до здоро(в)я до ѡпор̄ своего верну(л)ся зачимъ тестаме(нт) ѡ(т) него ѡчинены(и) mocy ю(ж) не має(т) (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8); Вспоминаеть въ томъ же листѣ нєндзы свои и утисненья отъ поганъ, ижъ имъ отобрали доходы, зачимъ працю рукъ своихъ поживенья собѣ шукати мусягъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 903); Лѣчь где естъ, пре(д) Аннашо ю(ж) его не найдю, Зачимъ тажкій боль в̄ ср(д)ци свое(м) б̄йти ч̄ю (Львів, 1631 *Волк.* 6 зв.); кгды его его хотели тыежъ принципалове улапити, а за немъ гонили, зачымъ заледве в тотчас ушоль (Володимир, 1649 *АрхЮЗР*

3/IV, 67); Аг̄глов̄... зле ѡжили вѡлности своѣй Хотѣли бытъ б̄г̄д ровны: покѡры жадной ем̄ и поклѡнѣ не ѡ(т)даючи. зачимъ в̄з̄али каранье свое (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.).

ЗАЧИНАНЄ, ЗАЧИНАНЬЄ с. Початок: а(ж) до д̄на шестого м(с)ца ѡктября ве(д)ле старого календара, к̄д зачина(н)ю синод̄д назначоного чекати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 11 зв.); аханіи же княжа левитовъ былъ на(д) пророцствомъ к̄д зачинанью п̄с̄ній: бо былъ вельми м̄дрый (серед. XVII ст. *Хрон.* 251).

Див. ще ЗАЧИНАНІЄ.

Пор. ЗАЧИНАТИ.

ЗАЧИНАНІЄ с. (цсл. зачинание) початок: Мл̄тва пре(д) зачинаніємъ оучітиса (Київ, 1636 *МІКСВ* 319).

Див. ще ЗАЧИНАНЄ.

Пор. ЗАЧИНАТИ.

ЗАЧИНАНЬЄ див. ЗАЧИНАНЄ.

ЗАЧИНАТИ, ЗАЧЫНАТИ дієсл. недок.

1. (що) (приступати до чого-небудь) зачинати, починати: Кипрія(н) до Корниліа папежа ри(м)ского пиш̄дчи, та(к) листъ зачинаеть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 126 зв.); Зачынаеть далее Филялетъ часть четвертую и боронитъ патрыарховъ напротивъ деєписа сыноду Берестейского (Вільна, 1599 *Ант.* 911); прѡжно и дармо была потреба т̄льк̄и сп̄ры зачинати, на з̄ѣздѣ ѡномъ флоре(н)ско(м) нещасл̄ивомъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 21); подобни(с)те ѡвы(м) //...которые то д̄хо(м) ве(н)ц̄ъ речи зачинаю(т), а т̄ло(м) за(с) и(х) докониваю(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.-2); Збываеть намъ еще четвѣртый часъ чинѣнья п̄амати оумѣрлымъ,... ѡ котѡрыхъ т̄мъ зачинаю росправовати сп̄собомъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); Аг̄гль: ...всюди войны, мо(р)дерства, м̄жеѡби(и)ства зачиналъ еси и всякого нещастя былъ еси причиною (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); каждаа рѣчь, ко-

тбрюю кто зачина́еть, ма́еть быти змѣрна до пѣвного цѣлю и конца, албо причыны, дла котóрой са дѣеть (Львѣв, 1646 *Зобр.* 2 зв.); за бл(с)вѣнїемъ Прп(д): тво́его, пра́цы на́ши зачина́емъ (Киѣв, 1648 *МИКСВ* 346); то що южъ зопсоваль... бó бы была дóсы(т) мѣзѣрнаа рѣчь гды бысь... зачина́ль до нѣкчѣмныхъ речи(и) вертáтиса (серед. XVII ст. *Кас.* 57); зачынаючы тую аренду в року прошълוםь,... а кончаючы в року теперешънем,... до ретелное посесыи тые // добра ихъ милостемъ подал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 452-453).

2. (кого) (*давати початок життю*) зачинати: свѣ(д)ча(т) натоуралїстове... ижъ такїй есть... в роженю людѣй скоуто(к) и такаа мо(ц), же немова(т)ко... якъко́лве(к) ма́тка его зачина́ючы, в мысли и мнѣманю мѣла, знакъ рѣчи, якбїй зáвше преклада́еть, котóрой рѣчи знáчный прикла(д) въ бытѣйскы(х) чита́емъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 68 зв.).

3. *Перен.* (що) (*про думки, почуття та ін.*) виклика́ти, породжувати: Дша́ бовѣмъ мнóго скрїтыхъ мыслїй ма́еть, котóрыхъ в годїнѣ зачина́еть и рóдитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 329).

Див. ще ЗАЧАТИ.

ЗАЧИНАТИСЯ, ЗАЧЫНАТИСЯ, ЗАЧИНАТИСА *дієсл. недок.* 1. (*становити початок чого-небудь*) зачинатися, розпочинатися; котораа конституо́ція такъ са зачина́еть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 24 зв.); Которые книги зачына́ются тыми словы (Вільна, 1599 *Ант.* 899); Тотъ же о то и симболъ вѣры хрестїянское знаменитый зложылъ, который ся зачына́еть: “хто колвекъ хочеть спасенъ быти” (Вільна, 1608 *Гарм.* 197).

2. (*брати початок*) зачинатися, почина́тиса: о(т)ку(л)са тыи не(з)годы межи ними зачина́ли (II пол. XVI ст. *КА* 307, на полях); су(д)... бачечи то ижъ яко ся сды звык-

лы зачинати и до реестрѣ справы вписованы бывають, теды сторона поводова до реестрѣ тое справы вперѣ(д) вписати и приволанья по двакрыть вчинити не занехала, наказа(л) стороне позвано(и) далѣ(и) поступовати (Люблїн, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); Яко бовѣмъ гды са рóкъ докончїть, знóвса зачина́еть, и знóвдъ якобы о(т)вротъ оучинївши, обыходитса, и оверта́етьса и сходитъса: та́къ и пáмать о́ любїмомъ о(т)новлатиса... ма́еть (Киѣв, 1625 *Кон. Ом.* 163); благословенїемъ святѣйшого престола Митрополиі Киевское от Иерусалима благословляем, и всякого противника и того святого нами зачинатися и быти благословенїа бра́тва разорителя, нарушителя... вѣчной анаѣемъ... отдаемъ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); таа война дѣетъса з посторо(н)ными рѣчами, не з вла(с)ною натѣрою, и котóрая в инóкд нѣ о(т)ко(л) не зачина́етъса (серед. XVII ст. *Кас.* 100).

3. (*брати початок життя*) зачинатися: Не скверни(т)са Пречїстый, въ мнѣ Двѣ зачина́ючїйса: и тѣло свое въ мнѣ справвючїй всего свѣта створїтелъ и Г(с)дь, не сквернїтъса (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 822); Снѣ Бжїй сьїномъ челоувѣчимъ става́етъса, тѣло зъ Дха́ стго и зъ Пречистоѣ Приснодвы Ма́рїѣ взáвши: а дóмъ себѣ зъ неѣ створївши, досконáлымъ члвкомъ зачина́етъса, абы челоувѣка бóгомъ оучинїлъ (Там же, 926).

Див. ще ЗАЧАТИСЯ.

ЗАЧИНАТИСА *див. ЗАЧИНАТИСЯ.*

ЗАЧИНЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (замкнений)* зачинений: Виде(л) те(ж) есми скри(н) зачинены(х) готово(и) фа(л)бы пя(т) спалены(х) и попе(л) по(п)сованы(и) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43).

ЗАЧИНИТИ¹, ЗАЧІНІТИ *дієсл. док.* 1. (чим) (*зробити недоступним, затулити щось чим-небудь*) зачинити, закрити: Та(и)-

никъ што былъ зъ замѣкъ земѣлю кѣ дне-
прищѣ ѿделанъ тепе(р) ѿпѣ(ш)чонъ. Ѡкно
зачинено помостомъ и земѣлю (1552 *О Кан. З.*
19); виде(л) есми в за(м)кѣ... ѿкно на бокѣ
што было клеце(м) зачинено и шинами //
железными перебито ѿто(д)рано... за(м)ки
полѣпаны (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 95-96).

2. (що) (замкнути) зачинити: тамъ воро-
та мо(ц)но зачинены а ѿ ворота сторожо(в)
члѣвко(в) з десе(т)и было з рогатинами (Во-
лодимир, 1578 *ЖКК I*, 100); они порвавши
его на цминтару збили и стлукли и до церк-
ви... уволокли и там оним двери зачинив-
ши и с церкви Божое темницю людскую и
катушу уделали (Володимир, 1601 *АрхЮЗР*
1/VI, 309); obumbro зачиніти (I пол. XVII ст.
Своб. 26); зачинити уста див. УСТА.

Див. ще ЗАЧИНЯТИ.

ЗАЧИНИТИ² дієсл. док. (що) (покласти
початок чому-небудь) зачати; розпочати: че-
го костел латынський прагнул, тое нашол, —
зачинил, то уловил (1608-1609 *Виш. Зач.*
224).

ЗАЧИНИТИСЯ див. ЗАЧИНИТИСЯ.

ЗАЧИНИТИСЯ, ЗАЧИНИТИСЯ дієсл.
док. Замкнутися, зачинитися: панъ ива(н)
...ихъ и(з) светлицы выгна(л) и зачини(л)ся
бы(л) (Володимир, 1572 *ЖКК II*, 36); А по-
томъ на церковь, гдемъ я былъ ся зачинилъ,
до мене штурмуючи, съ пулгаковъ стри-
ляли (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 135);
А потомъ на церковь, гдемъ я былъ се за-
чинилъ, до мене штурмуючы,... стреляли
(Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 158).

ЗАЧИНЯТИ дієсл. недок. (що) Замикати,
зачиняти: римляне те(ж) косте(л) его часѣ
во(и)ны ѿ(т)чиня(ли) а в покою зачиня(ли)
(1582 *Кр. Стр.* 29 зв.); пану хоружому Ки-
евскому подалъ есми, — на первой: дворъ,
тыномъ огорожено и ворота чимъ зачи-
няти дворъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1,
207); А ви ворота желѣзные рихло зачиняй-

те. И зводи звѣвши ланцѣхами завольткай-
те (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28).

Див. ще ЗАЧИНИТИ¹.

ЗАЧИПАТИ див. ЗАЧѢПАТИ.

ЗАЧИРАТИ дієсл. недок. (набирати рі-
дину) зачерпувати, діал. зачирати: Рекла к
немоу жена ги дай ми тои воды абы(х) тоу
не ходила а ни зачирала (1556-1561 *ПЄ*
354 зв.).

Див. ще ЗАЧЕРПАТИ, ЗАЧЕРТИ.

ЗАЧИХАНЬЄ, ЗАЧИХАНЬА с. Чханья:
не вѣрмо бра(т)я оуво сны оу ворожи въ
стрѣчи в зачиханьа (1489 *Чет.* 119 зв.); оу
стрѣчю и в зачиханье не вѣрвимо (Там же,
266).

ЗАЧИХАНЬА див. ЗАЧИХАНЬЄ.

ЗАЧІНІТИ див. ЗАЧИНИТИ¹.

ЗАЧНѢЙШИЙ див. ЗАЦНѢЙШИЙ.

ЗАЧРѢПАТИ див. ЗАЧЕРПАТИ.

ЗАЧРѢТЫ див. ЗАЧЕРТИ.

ЗАЧУДОВАТИСА дієсл. док. (дуже здиву-
ватися) зачудуватися: то слышавши црца
елена. зачѣдовалася... и вробила скрїню...
и вложила в ню кр(с)ть. и вбѣдовала црковъ
(XVI ст. *УЄ* № 29519, 166); На тотъ часъ
котрѣи ѿбачать здѣмѣватиса бѣдѣтъ, и
злѣкнѣтъ, и зачѣдѣютса, заволають,... страхъ
ѿбѣйдетъ ихъ (Львїв, 1642 *Час. Слово* 270 зв.).

ЗАЧѢ, ЗАЧѢ ч. (стп. *zacz*) Ѧ што зачѢ
(зачѢ), щобы зачѢ — хто такий, що за чо-
ловік: ажебы того привилею костелови
римскомѣ надано(г) зацность тымъ явнѣй-
ша была, годитса оуважити што то зачѢ
былъ тотъ фока надавца его (Острог, 1598-
1599 *Апокр.* 123 зв.); ѿ мандрагоре што зачѢ
есть (серед. XVII ст. *Хрон.* 47); И такого
монарху пред себе ставятъ: // И Кайфашъ
зъ Аннашемъ до него речъ правят. Щобы
зачѢ былъ, смѣле ся Пана пытаются: И по-
личокъ му, ахъ мнѣ ахъ, выгинают (Львїв,
1630 *Траг. п.* 162-163); ни зачѢ — ні за що:
Все собѣ Первомчникъ, нї зачѢ поважилъ:

Кгды(ж) бовѣ(м) на едно бы(л), статѣчне нава́жи(л) (Львів, 1616 *Бер. В.* 84).

ЗАЧЫМЪ *див.* **ЗАЧИМЪ.**

ЗАЧЫНАТИ *див.* **ЗАЧИНАТИ.**

ЗАЧЫНАТИСЯ *див.* **ЗАЧИНАТИСЯ.**

ЗАЧѢПАТИ, ЗАЧИПАТИ, ЗАЧЕПАТИ

дієсл. недок. 1. (що) (втручатися у що-небудь, завдавати шкоди чийсьм інтересам) зачіпати: А тыи подданыи мои повѣдили, же они з волы своими шли черезъ Коруну Полскую и тамъ на мѣстцехъ звычайныхъ мыто Корунное сполна заплатили, а Великого Князства земли ничимъ не зачепали (1537 *РЕА I*, 209).

2. Перен. (чим) (звертатися до кого-небудь, намагаючись поговорити) зачіпати: Бо если бы красного што на собѣ носи(л), ты бы на него миле(и)ко погладова(л), и говорити з ни(м) прагнѣ(л) и поро(ж)ными бесѣдами // зачепа(л). а в то(м) бы емѣ перешкѣдѣ, и забавѣ, мѣсль ѡ(т)торѣгаючи ѡ(т) памяти бжїа чини(л) (п. 1596 *Виш. Кн.* 234-234 зв.).

3. Перен. (кого) (прискінуватися до кого-небудь) зачіпати: слѣгъ своихъ к себѣ заволаймо, И скажемо ми имъ аби томѣ Хр(с)тѣ дали покой, Жеби его не зачипали, жеби и намъ билъ оупокой (I пол. XVII ст. *См. о см.* 17); Але радше того Хр(с)та не зачѣпаймо! ѡ(т)кѣдѣсть, того добре не знаемо (Там же, 18).

Див. ще **ЗАЧЕПИТИ.**

ЗАЧЫМЪ *див.* **ЗАЧИМЪ.**

ЗАЧЫНАТИСЯ *див.* **ЗАЧИНАТИСЯ.**

ЗАЧЯТЬЄ *див.* **ЗАЧАТЬЄ.**

ЗАШАНЦОВАНЬЄ *с. (стп. zaszańcowanie)* обведення шанцями, окопами: пере(д) местомъ ѡткъдѣль лацне(и)ши(и) пристѣпъ къ за(м)кѣ могло бы быти або заша(н)цованье дель (1552 *ОКр. З.* 148 зв.).

ЗАШАРОВАНЄ *с.* Занечищення: онъ, маючи дворъ и гумно свое на велме крутой

а высокой горе, надъ ставкомъ пана Перецецкого, Скалиньскимъ, съ которое горы панъ Ласко такъ зъ гумна солому, яко и гной, кажетъ въ тотъ ставокъ зарытъ и метатъ, ку шкоде моей и ку зашарованю, замуленю того ставку Скалинскаго (Кременецъ, 1594 *АрхЮЗР 6/I*, 243).

ЗАШАСТѢТИ *дієсл. док. (швидко пробігти, пролетіти повз кого-, що-небудь) прошмигнути:* скоро дей мя уколото у горло, власне яко оса укусила, и зараз зашастѣло, из светлицы бегучи, которого и дей угонити не мог, бо была дей мене рана змогла (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР 8/III*, 373).

ЗАШЕПТАТИ *дієсл. док. (почати шептати; шепнути) зашептати:* гды братїа... сѣдѣтъ... жадѣ(н)... анѣ зашептати смѣе, ѡпро(ч) того, котѣрий ради(т) манастыре(м) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.).

ЗАШИВАТИ *дієсл. недок.* Зашивати: insuo, вишиваю, зашиваю (1642 *ЛС* 241).

Див. ще **ЗАШИТИ.**

ЗАШИЙОКЪ *ч. (удар по зашийку) зашийник:* ѡмѣслъне погоржано хлопате(м) его, вѣ шмата(х) раче(и) нѣжъ в ѡдѣню ходѣль оубрѣканы(и), оумазаны(и)... же са ни(м) ѡць... збрідити... моглъ: чѣстые погѣбки заши(и)ки, и попыхана... ѡ(т)носи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 50).

ЗАШИТИ *дієсл. док. 1. (з'єднати нитками краї рани) зашити:* і яко бы аггль ясны(и) прибѣжа(л). и вѣналь ср(д)це зѣ дитѣте. вырѣзова(л) мѣсца чѣрныи с него. і полока(л) вѣ винѣ. і важи(л) з бѣными ср(д)цы ано сѣмо переважѣло на сто ины(х) ср(д)ць. и зась вѣложи(л) и заши(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42).

2. (чим) (нашиваючи тканину, покрити що-небудь) обшити: стихаръ полотна простого, бакгазиєю зашитый (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР 1/I*, 163).

Див. ще **ЗАШИВАТИ.**

ЗАШИТЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (зашитий, закритий) запечатаний: виправиль есми былъ сына... пана Ивана Загоровского до двора его королевское милости, давши ему мамрамовъ три отворонныхъ,... а три мамрамы зашитые на листы, под печатью и с подписомъ руки своее (Луцьк, 1520 *АрхЮЗР* 1/VI, 59); мы до рѣкъ твоих посылаемъ листь нашъ зашитый (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); его мл(ст) кн̄зь а(н)дре(и)... проси(л) мене... абы(х) я с ты(м) листо(м) зашиты(м) его кролевское мл(ст)и... поеха(л) до (й)меньа (1582 *ЖКК* II, 152); панъ Романъ... // ...листы зашитые и мамрамы его, съ печатью его справленые... послати хотель (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 361-362); А умоцованый стороны позваное поведиль, ижъ дей листомъ зашитымъ, которого отъ пана Подорецкого якобы въ томъ до себе писаный показуеть, довести ничого не можеть (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 423); писалъ до людей листовъ зашитыхъ и отвористыхъ, упевняючи ихъ, ижъ не ведаеть, ани мыслить о томъ отщепенстве (Берестя, 1596 *МИВР* 68).

ЗАШКОДА ж. Пошкодження: Повреда: Зашкода (1627 *ЛБ* 84).

Див. ще **ЗАШКОЖЕНЄ**.

ЗАШКОДИТИ, ЗАШКОДИТИ дієсл. док. (кому, чому і без додатка) (завдати шкоди) зашкодити: а которы дей слѣги, зашкодивши, ѳтекають емѣ до него, а онь ихъ не выдаеть (Краків, 1524 *AS* III, 260); Што ся дотычет ставу пана Загоровского Свищовского, тот его мл. мает подыимовати,... абы тот ставъ Свищовский млына не подтопил и спусту ставу Дублянскому ничого не зашкодил, коли его будет спущати (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30); то(т) торокано(в) бѣдѣчи слѣгою... //...за(ш)коди(в)шы немало кн̄зю... про(ч) вте(к) (Миленовичі, 1583 *ЖКК* II, 165-166); братіа и ѱ(т)-

ци не будемо лакоми на чужии наклады... на што есь са не працювал того не руш бо тым ся не споможеш але собѣ болше зашкодиш (1594 *Свенц.* 73); на(м) то(т) идь нічого зашкодити не можеть коли бѣдемо стоати вѣ(р)не прі его сто(и) милости (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 43 зв.); еднѣкъ мѣвилъ имь,... жебы гды са моуры ѱбѣла(т) нѣ землю, не всѣ рѣзомъ в' пе(р)шоую брѣмоу входіли, жебы себѣ сами не зашкоділи, але ко(ж)дый з нихъ з краю мѣстца того, на котѣро(м) стоѣли жолнѣре (поч. XVII ст. *Проп. р.* 241); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школь и наукъ посполитыхъ разширяти и оныхъ не фундовано (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); що за пожитокъ чоловѣкови, если бы оувесь свѣ(т) позыскаль, а дѣши своѣй зашкоди(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 102); И Гѣрпїи рѣги за нѣмъ схизматїцкихъ И хїтрыхъ злѣстей штѣки Геретїцкихъ Намъ не зашкодять: онь все дѣбре спрѣви(т), Дѣбре направить (Київ, 1633 *Евфон.* 308); Не зашкодило богѣтство Авраѣмови (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 480).

Див. ще **ЗАШКОЖЕВАТИ**.

ЗАШКОДИТИ див. **ЗАШКОДИТИ**.

ЗАШКОЖЕВАТИ дієсл. недок. (завдавати шкоди) зашкоджувати: Повреждаю: шкѣжд, заважаю, зашкѣждю (1627 *ЛБ* 84).

Див. ще **ЗАШКОДИТИ**.

ЗАШКОЖЕНЄ с. 1. Пошкодження: Поврежденїе: Зашкоже(н)е (1627 *ЛБ* 84).

2. Нанесення шкоди; перешкода: такъ великоѣ сїлы в' зашкоженю їнши(м) нѣ мають, якъ великѣю сїлѣ маеть, много маючїй, а шкѣдити хотѣчїй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 700).

Див. ще **ЗАШКОДА**.

ЗАШЛЫЙ прикм. (суп. *zaszły*) який відбувся, стався: шляхе(т)ны(и) па(н) микола(и) Кири(к) чини(л) ѱповедане... Ижъ

што се бы(л) ѓписа(л) до реестрѣ пере(д) сѣ(д) и(х) м(л): Пано(в) Комисаро(в) кото-ры(х) Єго Ко(р): м(л): до воево(д)ства че(р)-ниговского зосла(л) на ро(з)сѣжене ѓшеля-ки(х) кривдѣ и розниць... межи и(х) м(л): ...зашлы(х) и не сѣжоны(х) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); ѱ чи(м) шире(и) до(с)та-то(ч)не(и) декре(т) поменены(и) и вве(с) проце(с) пра(в)ны(и) въ то(и) справе зашлы(и) ѓбмовляеть (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); су(д)... ро(к) сторонамъ ѱбо(м)... захо-ва(л) ѱ чо(м) тые декрета дияляци(и) хоро(б) декре(т) трибуна(л)ски(и) и ѓве(с) по(с)ту-по(к) пра(в)ны(и) в то(и) справе за(ш)лы(и) шире(и) в собе ѓбмовляе(т) (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 126).

ЗАШНУРОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Зашнурований: тлѣмо(к) скѣраны(и) велики(и) зашнѣрованы(и) замкнены(и) и саквы великие скѣраные (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 7).

ЗАШСТЬЄ *див. ЗАЙСТЄ.*

ЗАШТЕ *див. ЗАЙСТЄ.*

ЗАШТЬЄ *див. ЗАЙСТЄ.*

ЗАШТЬЄ *див. ЗАЙСТЄ.*

ЗАШУМѢТИ *дієсл. док. (почати створювати шум)* зашуміти: зишо(л) дож(д)ѣ, и пришли рѣки, и зашоумѣли вѣтрове, и напали на ѱный до(м), и не оупа(л), абовѣ(м) оуфѣ(н)дова(н) бы(л) на камени (1598 *Розм. нар.* 51 зв.); И зышоль дожчѣ, и пришли рѣки, и зашумѣли вѣтрове, и приперлися до оно(г)о дому, и упаль, и было розвалене его велико (1603 *Пит.* 94); реклѣ г(с)дѣ до Самоила: ото я чиню слово во Израилю, которое хто колвекъ ѓслышитѣ, зашѣмать ѓбѣ оуши егѱ (серед. XVII ст. *Хрон.* 200 зв.).

ЗАШЧЕПѢКА *див. ЗАЩѢПКА.*

ЗАШЬСТЬЄ *див. ЗАЙСТЄ.*

ЗАШЬТЬЄ *див. ЗАЙСТЄ.*

ЗАЩЕПКА *див. ЗАЩѢПКА.*

ЗАЩЕПНУТИ *дієсл. док. (щю) (закри-ти на защипку)* защепнути: в клети спали-ли є(с)мо ихъ юшко(в) тежѣ сы(н) лещѣ тамъ же з нами былѣ и клетѣ защепнѣлѣ (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 294); пани двери защепнувши, за защепку держала (Володи-мир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482).

ЗАЩЕПѢКА *див. ЗАЩѢПКА.*

ЗАЩИПКА *див. ЗАЩѢПКА.*

ЗАЩИТА *ж. (цел. защита)* захист: и даль намъ х̄с̄ сн̄ь б̄ж̄їй кр(с̄)ть ст̄ӣи... абы єсмоєа бороніли и защитоу мѣли кр(с)томъ ст̄ым̄ь, маючи доброую надѣю и вѣроу избавителя нашего (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 27).

ЗАЩИТИТИ, ЗАЩЫТИТИ *дієсл. док. (цел. защитити)* (кого, від чо(г)о) оборони-ти, захистити: ѱнѣ... ѱ(т) напасти защи-титѣ в̄ беда(х) поможе(т) всѣ(м) вѣрны(м) хр(с)тяно(м) (1489 *Чет.* 91 зв.); Богъ... ото всихъ бѣдѣ и скорбей... боронити и защытити рачиль (1609 *АЮЗР* II, 58); жємо в тобѣ надѣю мѣли, выбавилєсь на(с): жємо зн̄а̄ли има твое, Защитїлєсь насѣ (Віль-на, 1620 *См. Каз.* 27 зв.).

ЗАЩИТИТИСА *дієсл. док. (цсл. защити-тися)* (чим) захиститися: И на(м) гѣди(т)-са щїто(м) мѣцны(м) защититиса, то є(ст) слѣво(м) б̄ж̄їи(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 15 зв.).

ЗАЩИТНИКѢ, ЗАЩЫТНИКѢ *ч. (цсл. защитѣникѣ)* захисник, охоронець, помічник: ра(д)уиса козмо. бл̄г̄оразоумныи защитниче печалнымъ (1489 *Чет.* 69 зв.); opitul(us), помощникѣ, защи(т)никѣ (1642 *ЛС* 293);

опікун, патрон: то(и) бо є(ст) нашѣ за-щы(т)никѣ и застѣпни(к) крѣпо(к) и силе(н), томѣ же слава и де(р)жава подобае(т) въ вѣки (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352); patronus, за-щи(т)никѣ (1642 *ЛС* 303).

ЗАЩИТѢ *ч.* Засув: в которой клюни ворота двои, єдни с прибоемъ и защитомъ,

а другие без прибою (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299).

ЗАЩИЧАТИ *див.* **ЗАЩИЩАТИ.**

ЗАЩИЩАТИ, ЗАЩИЧАТИ *дієсл. недок.*

(*цсл.* защищати) (кого, кого від чого) обороняти, захищати: б̄ъ повелѣлъ настѣпати на всю силоу и(х) и хр(с)тяньъ защищати ѿ(т) дх̄ъ нечисты(х) (1489 *Чет.* 34); Защища(и) же на(с) оборонцо нш̄ъ и Пáne рáменами своїми Всесильными, а мы по(д) крѣлами твоими бѣ(з)печне оуфáти бѣдемо (Вільна, 1620 *См. Каз.* 27 зв.); справедливость, то естъ животь зъ цнотами... якъ... панцирь чловѣка защищаеъ отъ раненья (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 859); проugno, защищаю, заступаю (1642 *ЛС* 334); tego, покриваю, защищаю (Там же, 394).

ЗАЩИЩЕНІЄ, ЗАЩИЩЕНІЄ *с.* (*цсл.* защищение) захист, охорона, оборона: по(ст) ст̄ыи почато(к) є(ст) всего добро(г)... по(ст) є(ст) защищеніє ѿ(т) всѣ(х) сѣтеи дѣволъскихъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 31 зв.); patrociniu(m), защищеніє (1642 *ЛС* 303).

ЗАЩИЩЕНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* (*цсл.* защищенъ) (*який перебуває під чиею сь охороною, опікою, обороною*) захищений: tectus, покровень, защищенъ (1642 *ЛС* 393).

ЗАЩЫТИТИ *див.* **ЗАЩИТИТИ.**

ЗАЩЫТНИКЪ *див.* **ЗАЩИТНИКЪ.**

ЗАЩѢПКА, ЗАЩИПКА, ЗАЩЕПКА, ЗАЩЕПКА, ЗАСЧЕПКА, ЗАСЧЕПКА, ЗАЩЕПКА *ж.* 1. (*гачок або інший запір*) защипка: Столъ и(з) скринєю и(з) защепкою (1552 *ОКЗ* 149); ста(и)ня ворота изъ защепкою (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 4); виде(л) те(ж) есми... знаки кгва(л)ту ...ѿ(д)ве(р)ки та(к)же вырубаны и защи(п)ки повыриваны (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24); в дъверей броварных засчепка железная с прибором (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352); у ворот защепка толстая железная (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 7/1, 238); скоро ихъ

[дверей] трюхи порушоно, зъ гаковъ спали и вывалилися, только на засчепъци зависли (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 317); видиломъ тежъ въ коморахъ, въ светѣлицахъ замки поодбивано, защепъки поламано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 147); А пото(м) де(и)... замо(к) и заще(п)кѣ ѿ(т)би(в)ши має(т)но(ст) мою... побрала (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18 зв.); з двору дъверы... пятеро сосновыхъ зъ завесами и зъ засчепъками,... оддеръли зъ зависами (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96).

2. (*металеве пристосування для скріплення чого-небудь — на книзі, футлярі і т. ін.*) застібка, защипка: На слѣжебникѣ и пѣкле(в) срѣбрьныхъ и таблица насерединѣ срѣбрьнаа и защѣпки срѣбрьны(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); у церкви книг: евангелие напрестолное, на нем бляшок серебряныхъ пят..., клевзорьки малые и защепки (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); а по тых местцахъ воском налепленыхъ печат однакую немалую притиснено и цвечками чотыры печати на тых местцахъ прибитые, а то вышей скобля и засчепъки (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 562).

3. Вл. н., ч.: Матвѣй защепка (1649 *РЗВ* 192 зв.).

ЗАЪЖДЖАТИ *див.* **ЗАЄЖДЖАТИ.**

ЗАЪЖДЖАЮЧЫЙ *див.* **ЗАЄЖДЖАЮЧЫЙ.**

ЗАЪХАТИ *див.* **ЗАЄХАТИ.**

ЗАЮЧЫЙ *див.* **ЗАЯЧЫЙ.**

ЗАЮШАТИСА *дієсл. недок., перен.* Розлютовуватися, розізлитися: Гдѣса оди́нь з' незбжжных' срдѣзе заюшаеъ, Громогласный полічокъ Пандъ вытинаеъ' (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

ЗАЮШИТИ¹, ЗАЮШЫТИ *дієсл. док.* (*залити кров'ю*) заюшити, окривавити: Абы тои звады болше понехали далѣ(и) ихали. Ле(ч) трѣ(д)но было ба(р)зо заюшыли. З

обохъ сторо(н) быты(х) ра(н)ны(х) начинили (1636 *Лям. о приг.* 9 зв.); *Образно*: И такъ се през час немалый надъ крвею шляхецкою хрестиянскою серцами заюшоны паствечи на квалтъ волали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 682).

ЗАЮШИТИ² *дієсл. док. 1. Перен. (розлютувати, розізнити)* роз'юшити: нас то доходит, жебы тот поганин, будучи там заюшний, же прошлое вторгнене в панства коронные по мысли ему пало, маеть о томъ премысливати, якобы знову на тые там крае натерлъ (Краків, 1605 *ЧИОНЛ XV-3*, 130); А тым се не конътентовавши и овъшем барзей будучи заюшеные, яко люде люзные... в ден неделный... нападши, самого, который свое здорověе утецкою ратоват мусел, з дому выпудивъши, шкоды незносные... починивъши, одошли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 688).

2. Перен. (чим і без додатка) (*викликати нервове збудження*) роз'юшити; розпалити: якожь самъ помененый канторъ въ ноци, кгды се хлопи заюшени кровю шляхетскою, за сполною радою своею, маючы брамы и форты добре, абы нихтъ з места не виеджалъ...посполу съ товариствомъ... всихъ... спячихъ... потаемене побравши, не забили и потопили, до плебании ушли (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 525); в'сталь црѣ предо днѣмъ и наготоваль вѣйска кѣ бѣтвѣ, и оударили в' трѣбы. а слонѣмъ оуказовали кровъ ягодъ вѣнныхъ, и мѣрвы, абы ихъ заюшили кѣ бѣтвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 483).

ЗАЮШИТИСА *дієсл. док., перен.* Заплямуватися, зганьбитися, споганитися: Євгѣній папа... южь дѣбре са былъ заюшилъ и оплюска(л) в' кровѣ хр(с)тіан'ской, бо са збѣтне оу валькахъ кохаль, и покѣю нерадѣ мѣжи крѣльми видѣлъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49 зв.); албо дла того бы(с)те розв-

мѣли непожито(ч)не приехати є(му) и(ж) ѡнѣ видѣлъ црѣковь х(с)вѣ заплюгавлѣндо нече(с)тивы(м) пасты(р)ми чревопа(с)ными. мѣста хвалы бѣжѣа позалѣгандо, ... и видѣлъ яко во(л)ци пастырообра(з)ные на стѣрвѣ церкѣвного лихон(м)ства мѣчно сѣдатъ, и заюшилиса сѣтъ (1598 *Виш. Кн.* 288 зв.); **Ѡ** дѣше... //...з' слѣги твоѣго смѣх' дѣти стройли, През' дѣких' звѣра(т) знѣгла живота позбѣли. А тепѣрь чѣм' не кѣжеш' тымса(ж) заюшити, Твоихъ прѣшкаан-ны(х) дѣтѣй поглѣтити (Львѣв, 1631 *Волк.* 12-12 зв.).

ЗАЮШЫТИ *див. ЗАЮШИТИ¹.*

ЗАЯЗДЪ *ч. (стп. zajazd)* Визначення меж якоїсь територіі: то(т) кгрѣ(нт) во(д)лѣ(г) зая(з)дѣ по(з)вано(г) є(ст) вла(с)ны(и) єго и до свищова зѣстарода(в)на належа(л) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 19 зв.);

частина земельного володіння: па(н) по(д)-комори(и)... стороне поводово(и) дуктъ и зая(з)дѣ в граница(х) єє наказаль (Київщина, 1600 *ККПС* 130).

Див. ще ЗАЄЗДЪ.

ЗАЯКЛИВЫЙ, ЗААКЛИВЫЙ *прикм. (цсл. заакливъ) (який заїкається)* заїкуватий: Немовѣющі: шепѣчѣ(и), гѣгнѣви(и), прѣ(з) нѣсь мѣвачѣй, коснозѣичный, заакли-вый (1627 *ЛБ* 74); Рѣклъ Мѣ(и)сѣй прошѣ г(с)ди не естѣмъ вѣмѣвный ѣ(т) днѣ вчѣраш-негѣ и трѣтегѣ коли естѣсь промѣвилъ до слѣги твоего заякливагѣ азѣка (серед. XVII ст. *Хрон.* 82).

ЗАЯТРЕНЄ *с. (стп. zajątrzenie)* роз'ятрен-ня: панъ подвоеводий будучи наполненный болшого гнева и заятрення, на домъ мой слугъ своихъ... наславши, мощно кгвалтомъ маетность мою всю... побралаи (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457).

Див. ще ЗАЯТРЕНЄ, ЗАЯТРЕНЄСЕ.

ЗАЯРНЫЙ *прикм. 1.* Який живе за яром, *діал.* заярный: Я я(ц)ко пузи(к)... жона...

а до(ч)ка и(х)... трое на(с) зая(р)ного чл̄вка
люди ме(с)та кие(в)ского... вы(з)наваемо...
симъ нашимъ прода(ж)ны(м)... ли(с)томъ...
и(ж) продали є(с)мо дво(р) сво(и) вла(с)ны(и)
(Київ, 1597 ЦНБ ДА/П-216, 76).

2. Вл. н.: ю(с)ко Зая(р)ный (1649 РЗВ
140 зв.).

**ЗАЯТРЕНС, ЗАЯТРЕНЬЄ, ЗАЯТРЕНЬЄ,
ЗАЯТРЬНЬЄ, ЗААТРЕНС, ЗААТРЬНЬЄ**
с. (стан сильного роздратування) роз'ятрен-
ня: Повáдили есте свѣтъ,... распорошіли
брáтерство, прогна́ли пріазнь, в'провáди-
ли заятрѣньє, в'несли надоу́тос(тъ), боу́тѣ,
пыхѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 16 зв.); А што
ся дотычетъ листу его (хотя бы-мъ могъ
не мало противностей въ немъ показати
яко противъ Богу такъ и противъ милос-
ти хрестиянской,... ку болшому заятренью
хрестияньскихъ людей, не ку згоде и по-
меркованью... выданого), — а ведже не моя
речь съ таковымъ чоловекомъ, которого
особу и достоиньство шаную, сперечатися
(Вільна, 1599 *Ант.* 917); Гнѣвъ: Ядовітость,
...встеклівость, заатрѣньє, нетерпливость,
жолѣдкованье (1627 *ЛБ* 26); Негодованіє:
Зáзлемѣньє, гнѣ(в), заятрѣньє (Там же, 72);
по(с)лали змежы себе дво(х) брати(и)... за-
прошуючи... до прочитаня листовъ, на(д)то
пытаючы прычины заятрєня, а(л)бо тежъ
неро(з)су(д)ного впорѣ (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043,
43 зв.); Иншыє зáсь злослівые Мытáрст-
ва, зáздности, и запалчівости, и порóжней
хлѣбы,... и гнѣва: быстрогóркости тежъ,
и заатрѣна (Львів, 1642 *Час. Слово* 268 зв.).

Див. ще **ЗАЯНТРЕНС, ЗАЯТРЕНСЄ.**

ЗАЯТРЕНСЄ с. Гнів, лютъ, ненависть:
такое ба(р)зо великое збѣ(н)тованє и за-
ятренєсе то(г) места... є(г) м(л) противько
себе видєчы... слѣга(м)... каретѣ каза(л)
ѡ(д) места в поле... ѡбе(р)нувъши входи-
ти росказа(л) (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.*
823, 1, 579, 122 зв.).

Див. ще **ЗАЯНТРЕНС, ЗАЯТРЕНС.**

ЗАЯТРЕНЬЄ див. **ЗАЯТРЕНС.**

ЗАЯТРЕНЬЙ дієприкм. у знач. прикм.
(сповнений гніву, люті, ненависті; сильно
роздратований) роз'ятрений: Который ви-
дель добре сердца и умыслы ваши заятре-
ные, же-сте не на згоду, але на розорванье
згоды светое были собралися, — протожъ
вамъ не допустилъ... кровью невинною,...
помазати (Вільна, 1599 *Ант.* 881); Которые
слова и нехуть ее кгды услышалъ и обачыль...
въ себе афектъ злый и заятрєный на выко-
нанье злого учынъку маючы, заразомъ ее
чеканомъ... въ голову удариль (Луцьк, 1644
АрхЮЗР 8/III, 600); которые подданные,...
што в замыслахъ и заятрєных сердцахъ ихъ
было,... под час тое козачсчизны,... тые
маєтности вси опановавши и там мешкаю-
чы, розъные шкоды выражали (Луцьк, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 176).

2. У знач. ім. с. р. **заятрєное** — (те, що
накипіло в душі і викликає гнів, роздрату-
вання) зле, -го: то(т) па(н) Григоре(и) Ко(с)-
тюшкови(ч) взя(в)ши пере(д) себе злы(и)
вмысль... никгды не маючи ничо(г) заят-
рєного проти(в) небо(ж)чикѣ тѣ(р)скому...
вночи... насла(в)ши слѣгѣ своего... в го(с)по-
де спячого чере(з) двери... замо(р)доваль
(Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 39 зв.).

ЗАЯТРЕНЬЄ див. **ЗАЯТРЕНС.**

ЗАЯТРЬНЬЄ див. **ЗАЯТРЕНС.**

ЗАЯЦЬ, ЗАЯЦЬ, ЗААЦЬ, ЗАЄЦЬ ч.

1. (тварина) заєць: толко заєцы намъ в том
гаи пана войского..., сам на потребу свою
ловить волно (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI,
369); Петре... пода(и) же Давидѣ нецо за-
яца и кролика розбєри тыи кѣропатвы
(к. XVI ст. *Розм.* 13 зв.); тѣты мысли(в)-
цѣ не птáхо(в), ани заяцѣ гѣна(т) (Львів,
поч. XVII ст. *Хрон.* 65); Iерус заяць (I пол.
XVII ст. *Сем.* 108); Заяць тежъ... пережѣва-
еть але копыто не дѣлить (серед. XVII ст.
Хрон. 118 зв.); У порівн.: Сла(в) сьвршителью

Боу, давшомѣ по зачалѣ и конецъ. Яко(ж) заяць ра(д) избега(л) тенета, а птица сила, тако(ж) и писа(р) ра(д), дописавши послѣ(д)ней строки (Мукачів, 1599 *Яв. ИЗ* 13); А правда, пане Вилялете, же-мъ тя тутъ, яко заеца, выткнулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 737).

2. (*заяче хутро*) заецъ: Мо(р)дасъ Васюкови(ч)... мель това(р) сво(и) до кгда(н)-ска са(р)нѣ еі... заецо(в) чѣ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 2).

3. (*заяче м'ясо*) заячина, заятина: Кѣ томѣ выполняються тѣи словá Ап(с)льскїи и на теперешны(х) септарехъ: ... Бѣ свинїны. зáца, оугбрича,... и иныхъ пѣкармѣ(в)... оудалаютьса, и тѣми са пѣкармы брѣда(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 147).

4. Вл. н.: а) антропонім: панъ Богушъ Заецъ (Луцьк, 1504 *АрхЮЗР* 1/1, 439): проси(л) мене богу(ш) зае(ц) абы тое ѡповеда(н)є... его в книги за(м)ковые было записано (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 72); Марко Заяць (1649 *РЗВ* 376); Хве(д)ко Заецъ (Там же, 446 зв.); б) ойкодомонім: я иванъ з' Барлемонтѣ зезнаваю ижемъ наня(л) Петрѣ марша(л)кѣ домъ в Антверпїи на рынкѣ збѣдованый по(д) знако(м) зайца з' подворемъ и з стѣднею (к. XVI ст. *Розм.* 68 зв.); я... взялъ... сѣмѣ... взглядо(м) домѣ которы(и) естъ в А(н)тве(р)пїи на рынкѣ подъ знако(м) зайца который онъ наня(л) ѣ мене (Там же, 69 зв.).

ЗАЯЦЪ див. **ЗАЯЦЪ**.

ЗАЯЧИЙ, ЗАЕЧИЙ, ЗАЕЧЬИЙ, ЗАЮЧИЙ прикм. 1. (*який стосується зайця*) заячий: побрали в ни(х): сѣте(и) заечихъ — па(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 120); у Петра Куцевича взяли сетей заячихъ две (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/1, 210); пограбили..., заячих сетей три (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); теперъ зновою стоить посрѣдѣ оучникъ даючи имъ покѣй, и ловы заючи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 161); *leporin(us), leporeus*, заячи(й)

(1642 *ЛС* 253); **заяча трава** див. **ТРАВА**; **заячий чеснокъ** див. **ЧОСНОКЪ**.

2. (*виготовлений из хутра зайця*) заячий: У Максима... взято в коморѣ з бо(д)ни. // ...шубку заечую из бобро(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106-107); Купцы витебские... ѡповедали, и(ж) его м(л) пан(у) Ха(р)ли(н)скому... мусели дати мыта... хутро заячєе (Луцьк, 1592 *ТУ* 226).

3. У складі топоніма: [островъ] **заечый**: Того... панъ янъ светицки(и)... ѡ(т) ѡстрова Красного до заечьего ве(л) вдолжъ якобы на (т)рї мїли (1546 *ОГ* 31).

ЗАЯЧИКЪ ч. Зайчик. Вл. н.: Озеро... рыболова на ймя Хилка Заячика (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 234).

ЗАЯЧИНА, ЗАЕЧИНА ж. Хутро зайця: в ты(х) по(л)стахъ знашли бѣлокъ подо(л)ски(х) ѡди(н)надца(т), заячинъ чотыри (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); є(р)мола ме(л) заечинъ рн (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 30).

ЗААКЛИВЫЙ див. **ЗАЯКЛИВЫЙ**.

ЗААТРЕНЄ див. **ЗАЯТРЕНЄ**.

ЗААТРѢНЬЄ див. **ЗАЯТРЕНЄ**.

ЗААЦЪ див. **ЗАЯЦЪ**.

ЗАѠРАТИ див. **ЗАХОРАТИ**.

ЗБАВЕНЄ, ЗБАВЕНЬЄ, ЗБАВЕНЬЄ, ЗБАВЕНА с. (*стп. zbawienie*) (*рятунок від вічних мук*) спасіння, визволення, порятунка: надъ всеми вышний,... Богъ, жалующи прирѣженя людского, многие лѣкарства и дороги, черезъ которые бы упалый народъ чоловеческий до збавенья приходити мсль, зоставилъ (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 491); Шатанъ естъ великимъ неприятелемъ збавеня людского, для тогожъ и вымыслилъ тую дочасную муку (1603 *Пит.* 59); пов'ста(н)-мо, пѣки ча(с) маємо прїемный, поки днѣ збаве(н)а, пѣки є(ст) великаа ѡ(т) покаанїа пѣмо(ч) (Острог, 1607 *Лѣк.* 43); для имени моѣго, що и ва(м) яко виждъ приходи(т) терпѣти, яко ты(м) котрые на(д) все и(н)шее

дшѣ своєї збаве(н)є в'про(д) поважаєте (Ясси, 1614 ЛСБ 451, 1); ктоко́лвекъ для збаве(н)а ближнегѡ працѣть, пѣрвѣи самѡмѡ собѣ потѣмъ ближнемѡ пожѣтокъ приносѣтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); Єе м(л) Панєе Аньны... Траце(в)ское леггация, которая легковати рачила до... брацтва луцького // за збавенѣе свое за дѣши... родичовъ своихъ золоты(х) триста (Луцьк, бл. 1627 ПВКРДА I-1, 146-147); Котрыє за всѣхъ збавенѣе, рачиль поднѣти: Абы насъ с тиранства смерти вѣчнои отнѣти (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 176); Радѡсти напо(л)нѣса, якѡ Бгѣ невидѣмый на земли видѣмымъ явѣса. А в тѣмъ збавѣна наше нѣѣ приближѣса (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 57).

Див. ще **ЗБАВЕНІЄ, ЗБАВЛЕНЄ, ЗБАВЛЕНІЄ, ИЗБАВЛЕНІЄ, ИЗБАВЛЕНЬЄ.**

Пор. **ЗБАВИТИ.**

ЗБАВЕНІЄ, ЗБАВЕНІЄ, ЗБАВЕНІЄ с. Те саме, що **збавене**: о всякомъ разумѣннѡ околѡдушного збавенѣя латынскѣи костел стоѣтъ (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 171); Поправлѣти роскѣзано тобѣ єсть товѣришовѣ твоѣ(х) лю(д)ское збавѣнѣе, не якъса тобѣ подѡбаєтъ, але вѣдлѣгъ... Ап(с)льского и Ѡцѡвского подана (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 209); Отѡ юж' блѣжей до на(с) збавѣнѣе наше настѣпѣло нѣж' гдыс'мѡ в' достѣтках' роскошѣючи, тѣчилиса и ѡбѣдали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56); всѣ еднѣкъ в' той цель и концѣ змѣрати маюѣтъ, якѡбысь збавѣнѣе и Цр(с)тво нб(с)ное ѡдѣдичиль (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 5 зв.).

Див. ще **ЗБАВЛЕНЄ, ЗБАВЛЕНІЄ, ИЗБАВЛЕНІЄ, ИЗБАВЛЕНЬЄ.**

Пор. **ЗБАВИТИ.**

ЗБАВЕННО присл. Спасенно: ѡбѣма бѡвѣмъ збавѣн'но єсть боронѣти и ѡблаплати ѡ(т)цовѣ стѣхъ дѣкрета (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 10 зв.); Бо до велѣкоѣ за тѣмъ шкѡ-

ды... приходѣтъ, тѡє штѡбы ємѡ пожѣте(ч)но и збавѣнно бѣти мѣло, роздѣючи же южъ маєтъ, занє(д)бѣвши (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4).

ЗБАВЕННЫЙ, ЗБАВЕННЫЙ прикм. (*стп.* zbawienny) (який приносѣтъ рятунок від вѣчнихъ мук) спасеннѣи: А гдѣжъ найлѣпѣи и снаднѣи ма бѣть проповѣдъ науки збавенное, ажъ не вѣ церкви (1603 *Пит.* 81); А тепе(р) зычачѣ вѣмъ доброго здоро(в)я и збавенны(х) потѣхъ ѡ(т) гѣда бѡга (Жѡвчѣв, 1616 ЛСБ 467, 1); кѣторѣи погордѣвши лѣскою бжѣю..., лѣгце вѣжачѣ собѣ роскѣзана бжѣе, и наѡукѣ збавѣннѣю. ѡ(т)лѣдчилѣса ѡ(т) бѣга дѡброго (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 26); Вспомнимъ и мы,... Ижъ насъ... Тлѣмѣль, гѣбѣль,... просто до дѡрѡги збавѣнной провѣдиль... штожъ далѣй чѣнѣти (Вѣльна, 1620 *Лям. К.* 11); В тѣє слова зъ жалемъ до него мѡвѣчи: И о збавенное тѣ тѣло просѣчи (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 169); А прѣто всѣ которѣ прѣгнѣте, до збавѣнного сего потѡка прѣйдѣтъ и чѣрпѣйте, а напѣвшиса ѡувеселѣтѣса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 178); Потребѣчомѡ порѣды, подѣти здоровѣю радѣ, та(к) до дѡрѡги збавѣноѣ, якѡ до всѣхъ цнѡтъ и прѣстѡйностѣи (Львѣв, 1646 *Зобр.* 71); Тѣ Аггловѣ свѣтомѣ прѣмоудрѡсти ѡбавлѣєшь. Тѣ члѣвкомѣ Тѣйны збавѣннѣи ѡбавлѣєшь (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 30 зв.);

у знач. ім. с. р. **збавенное** — (те, що приносѣтъ рятунок, спрѣє врятуваннѣю від чѡго-небудѣ) спасѣннѣя: а тутъ до насъ прѣѣжджаючи, жадныхъ диспуѣцѣй зъ инѡвѣрными не чѣнѣтъ, и сѣ письма бѡжѣягѡ отвѣтовѣ,... зъ ними мѣти не хотѣтъ, только пожѣточное, большѣи нижли збавенное ѡпатруючи зъ насъ (Новѡгородѡк, 1594 *МССЛ* I-2, 554).

Див. ще **ЗБАВЛЕННЫЙ.**

ЗБАВЕННЫЙ присл. в. ст. Бѣльшъ спасенно: Запрѣвды бѣзпечнѣи и збавеннѣи

ѣсть, слѣхати... што Синѡды постановѣли
Київ, бл. 1619 *Аз. В. 28*).

Пор. ЗБАВЕННО.

ЗБАВЕННЪЙШИЙ *прикм. в. ст.* Бѣльш
спасенний: Зайсте безпечнѣйшаа и збавен-
нѣйшаа... рѣчь, переставати на пѣсмѣ, яснѣ
тѣю, ѡ которѣю идѣтъ рѣчь,... нѣжели на
позѡрныхъ Аркгѡмѣнтахъ (Київ, бл. 1619
Аз. В. 170).

ЗБАВЕНЬЄ *див. ЗБАВЕНЄ.*

ЗБАВЕНЬЙ *див. ЗБАВЕННЬЙ.*

ЗБАВЕНЬЄ *див. ЗБАВЕНЄ.*

ЗБАВЕНА *див. ЗБАВЕНЄ.*

ЗБАВИТЕЛЕВЪ *прикм. (який належить
спасителю)* спасителѣв: Самѣю збавителевѣ
власть, якомъ рекъ, римскій папежъ пере-
ворочаетъ (Острог, 1598-1599 *Апокр. 189*);
Тѣло бовѣ(м) Збавителево за збаве(н)є нѣ-
шого тѣла... яко тѡ пре(д) тѣмъ префѣкгѣ-
рова(л) Мѡисей (Київ, бл. 1619 *Аз. В. 223*);
Ляментъ матки збавителевы над сыномъ
ей (Львѣв, 1630 *Траг. п. 164*); Але и самѣи
Рѣды Збавителевы вѣплнѣнѣти оусилѣють,...
на Па(н)скѣю Вечѣрѣ идѣтъ..., вмѣстѣвши
слѡво Збавителево вѣ собѣ (Київ, 1632 *МКСВ*
285).

ЗБАВИТЕЛЬ *ч. 1. (той, хто приносить
рятунок від вічних мук)* спаситель: Хрыс-
та, збавителя нашего, словеса зъ ѣсть его
божественныхъ мовлене..., яснѣ насъ
надчають (1577 *Аз VI, 80*); а ѡвы(м) за(с)
дѡбре, котрыє дла пѣна збавителя своего
терпа(т) (Ясси, 1614 *ЛСВ 451, 1*); И вшелѣ-
кѡ на всюмъ ч(с)тымѣса найдоуѣмѡ, И Хѣ
Збавителя вѣ всюмъ наслѣдоуѣмѡ (Львѣв,
1616 *Бер. В. 94*); архистратигъ Михаил ѡг-
нем и жѡпелемъ такого бѡдетъ гѡбыль еслы
би кто мѣл ѡ(т)далѣти... що самъ збавителъ
...лѣпше знаетъ що са дѣлало и дѣлати маетъ
(Середня Вижниця, 1644 *Паньк. 25*); С по-
клѡномъ, чѣсть и слѡвѣ, Хвалѣнѣе, и блѣго-
дарѣнѣе, збавителевы нашѣмѣ ѡ(т)дава(и)мо

(Чернѣгѣв, 1646 *Перло 62 зв.*); До чоѡ всѣхъ
Збавитель нашъ рѣдою своѣю потагаѣтъ:
гды на пытанѣе едномѣ..., такъ ѡ(т)повѣдѣль
(Київ, 1648 *МКСВ 349*).

2. Рятѣвник, визволитель: Якожъ и вѣ тѣ-
ню зѡкона, Моисей назывѣльсѣ збавителемъ
Израѣла: бо ѣхъ зъ Егѣптѣ вѣвелъ (Вѣльна,
1627 *Дух. б. 94*).

Див. ще ИЗБАВИТЕЛЬ.

ЗБАВИТИ, ЗБАВЫТЫ *дѣсл. док. 1. (чо-
го) (забрати щось у кого-небудь, залишити
кого-, що-небудь без чогось)* збавити, позба-
вити: всѣхъ ѡбѣтницъ своихъ не выполнилъ,
только разъ гороху и крупъ принесъ, за што
тую дочкѣю мою паненства збавивъши, и
до уроженѣя... // ...потомѣства привѣль
(Володимир, 1607 *АрхЮЗР 8/III, 524-525*);
такъ же и жѡну его окрутнѣ збили кѣями,
покалечили и здоровѣя збавили (Луцьк,
1637 *АрхЮЗР 6/I, 506*); на... панюю... Соколо-
вую, котрая, препомѣнявши права поспо-
литого и винъ в немъ описаныхъ,... якобы
его здоровѣя и худобы збавыты, напередъ
протестуючѡму малжѡнѣкѣ взяла (Луцьк,
1649 *АрхЮЗР 8/III, 619*); **пулѣвеку збави-
ти** — скоротити житѣя: одъ которого збитѣя
и змордованѣя,... лечъ калѣкою вечнымъ зо-
стаѣтъ, але пулѣвеку его збавили,... вѡнѣт-
роба з него кавалѣкѣями... презъ усѣта вы-
падаѣтъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV, 537*);
горла збавити *див. ГОРЛО*; зъ свѣта
збавити, свѣта збавити *див. СВѣТЪ.*

2. (що, кого, з чоѡ, вѣд чоѡ) (*врятува-
ти від вічних мук*) спасти: хто бойтѣса гѣда
бѣга,... нехай не бойтѣса тѣхъ плонѣннѣхъ
страховъ которѣми грозѣтъ же безъ того па-
пы, и его калѣ(н)дара жадѣнъ збавленъ бы-
ти не можѣтъ (Острог, 1587 *См. Кл. 17 зв.*);
Збавенъ бѡдетъ пре(з) огѡнь, тѡ ѣсть не
ѡбѣрне(т)са вѣвѣчь, але бѡдѣтъ трѣвати вѣ
огни, терпачи мѡдки нѡвѣкѣи (Київ, бл. 1619
О обр. 134); Дла того бовѣмъ Г(с)дѣ зышѡль,

жебы грѣшныхъ збавиль, мѣртвыхъ въскре- сѣль (Вильна, 1627 *Дух. б.* 102); мѣлимъ пѣлнѣ мл(с)рдѣе твоѣ... збави насъ ѿ(т) страшногѣ потѣпѣ ѿгнѣнногѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 169).

3. (кого) (*захистити кого-небудь від чогось небезпечногѣ*) врятувати: покрий на(с) ч(с)тнимъ свои(м) покрово(м) и збавь на(с) ѿ(т) бѣ(д) злы(х) (1489 *Чет.* 51 зв.); ины(х) збавлѣ(т) нѣхай са(м) себѣ збавить (к. XVI ст. *УС* № 77, 28 зв.); Михайль Архаггль... // ...збавиль самсѣна ѿ(т) филисти(м)скѣи злѣсти (Чернігів, 1646 *Перло* 42-42 зв.).

4. (кого) Затримати, притримати: панове Макарские... способами розными протестанта вводи... на остатокъ збавивши его и зволокъши до дня оногодашнегѣ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596).

Див. ще ЗБАВЛЯТИ, ИЗБАВИТИ.

ЗБАВИТИСА *дієсл. док. 1.* (від кого) Позбутися (кого): аще са того покає(т), тои збавитса ѿ(т) ни(х) (1489 *Чет.* 366 зв.).

2. (чогѣ) (*врятуватися, визволитися від вічних мук*) спастися: Прѣситъ: абы ѿ нѣомъ в^ѣ мѣтва(х) паматати, Якобыса вѣчныхъ моукъ ѿныхъ срѣкгихъ збави(л) (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 7).

ЗБАВЛЕНЄ, ЗБАВЛЕНЬЄ, ЗБАВЛѢ- НЄ *с.* Те саме, що **збавене**: также и на(м) не го(д)тса зѣзрѣти збавлѣна лю(д)скогѣ, але са с того ра(д)уймо и веселѣмо (XVI ст. *УС* № 29519, 8 зв.); если то(л)ко... хоцемо вѣдати дороги котрыми бысмо мали прѣити коу збавлѣнѣю дѣшевномѣу едина є(ст) таа дорога прѣшаа... абы... гнѣва нѣ на кого не по(д)носити (к. XVI ст. *УС* № 31, 15); А то вчиниламъ такъ для збавленья души моеи (Вишнѣвецъ, 1619 *АЮЗР* II, 72); Избавлѣнїе: Искѣпле(н)є, збавле(н)є, ѿ(т)кѣпле- нє (1627 *ЛБ* 45).

Див. ще ЗБАВЕНИЄ, ЗБАВЛЕНИЄ, ИЗБАВЛЕНИЄ, ИЗБАВЛЕНЬЄ.

Пор. ЗБАВИТИ.

ЗБАВЛЕНЬЙ *дієприкм. у знач. прикм.*

Те саме, що **збавенный** у 1 знач.: Бгѣ кгре- комъ и рѣси все ѿ(т)на(л), не мають ани памати, абы оумѣти ѿ(т)чена(ш) и вѣрѣ въ бога, ани роздѣмѣ абы зба(в)леные рѣчы ба- чити (Острог, 1587 *См. Кл.* 4 зв.); ѿпрѣснокъ тежъ жидовьски(и) мѣртвѣый, рѣчь дочасъ- нѣю... ѣставиль вмѣсто хлѣба повседнев- ного досконалогѣ, и в сакраме(н)тѣ збав- леномъ тѣла х(р)стова справовати (Там же, 18 зв.).

ЗБАВЛЕНЬЄ *див. ЗБАВЛЕНЄ.*

ЗБАВЛѢНЄ *див. ЗБАВЛЕНЄ.*

ЗБАВЛѢТИ *див. ЗБАВЛЯТИ.*

ЗБАВЛЯТИ, ЗБАВЛАТИ, ЗБАВЛѢТИ

дієсл. недок. 1. (чогѣ) (*заподѣявши калїц- тво, залишати кого-небудь без чогось*) по- збавляти: Прѣтивъ Пѣтогѣ Приказана всѣ доброхѣтныє забѣйци... грѣша(т) котѣрїє члѣнкѣ(в) блїжнегѣ збавлѣютъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908).

2. (кого і без додатка) (*рятувати від вічних мук*) спасати: ины(х) збавлѣ(т) нѣ- хай са(м) себѣ збавить (к. XVI ст. *УС* № 77, 28 зв.); **Ѡ** котрыє ѿ(т) згинѣна людѣ збав- лѣете, и живота вѣчногѣ їхъ набавлѣете (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 29 нenum.); оучїнки бе(з) вѣры, а вѣра бе(з) оучїнкѣвъ не збав- лѣеть (Київ, 1637 *УС Кал.* 830).

Див. ще ЗБАВИТИ.

ЗБАВЛАТИ *див. ЗБАВЛЯТИ.*

ЗБАВЫТЫ *див. ЗБАВИТИ.*

ЗБАЛАМУТИТИ *дієсл. док. (кого)* Зба- ламутити: *chotylibyste мене zbałamutyty wszy* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 6).

ЗБАНОКЪ, ДЗБАНОКЪ, ЖБАНОКЪ *ч.* Дзбанок, жбанок, *діал.* збанок: ѿ(т) мѣне пїти прѣсишь... ани збанка нѣ маешь а ко- лодазь є(ст) глоубокїи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 9 зв.); збанокъ *Amphorula* (*Уж.* 1645, 40 зв.); Кгды котбри(и) з ни(х) дзбанокъ глїна- ны(и),... зопсе, або згѣби(т)... емѣ не быва-

еть проще(н)но (серед. XVII ст. *Кас.* 41 зв.); мѡвить г(с)дь бгѣ... горнѣць мѡки не встанѣ(т), ани жбанѡкъ мѡсла не вбѡде(т), ажъ до дна которѡго земли дасть г(с)дь дѡждь (серед. XVII ст. *Хрон.* 310).

ЗБАНОЧОКЪ ч. Дзбаночок, *диал.* збаночок: збанѡчокъ Amphorula (*Уж.* 1645, 40 зв.).

ЗБАНЪ, ЗБАНЬ ч. Дзбан, *диал.* збан: Тыѣ люди стародавнѡго платѡ дають н г(рш)... // ...а ѣ збановѣ глиненыхъ (1552 *ОЛЗ* 185-185 зв.); члкъ которыи вѣ скоудѣлници водоу понесе(т) [в збанѡу або в глекѡу] идѣте жъ за нимъ в домъ до которого онь ввидеть (1556-1561 *ЛЄ* 318); тогды она(а) то жена оставивѣши // вѣдро свое [або глекъ, або збанъ] и пошла до мѣста (Там же, 355 зв.-356); збаномъ ѣ ква(р)тъ горѣ(л)ки межы мѡры сто(л)клѣсмы кра(в)цево(и)... что челя(д) напавала (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 71); скѡдѣль, глѣнаны(и) зба(и) (1596 *ЛЗ* 79); Скѡдѣль: Глѣнанныи збанъ, или горнѣць (1627 *ЛБ* 115); збанъ Amphora (*Уж.* 1645, 22 зв.); справиль солѡмѡнъ все начинье вѣ домѣ г(с)днемъ и збаны, и гѣчки, и кѡбки и междѣрики (серед. XVII ст. *Хрон.* 295).

ЗБАНЪ *див.* **ЗБАНЪ.**

ЗБЕГАТИ *дѣсл. недок.* Утѣкати: мы, Господаръ... розказуемъ, абысте... также и тыхъ, которые бы зъ осель... зрадивши пановъ, своихъ, на Украинну збегали, службы не маючи... // ...гамовали... и на запо-роги... таковымъ ходити забороняли (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 132-133).

ЗБЕГЛЫЙ *див.* **ЗБѢГЛЫЙ.**

ЗБЕГЪ *див.* **ЗБѢГЪ.**

ЗБЕГЪЛЫЙ *див.* **ЗБѢГЛЫЙ.**

ЗБЕГЪ *див.* **ЗБѢГЪ.**

ЗБЕЖАТИСА *див.* **ЗБѢЖАТИСА.**

ЗБЕЗЧЕСТИТИ *дѣсл. док.* (кого) Збезчестити, знеславити, зганьбити: Людей нашихъ вѣры Руской греческой... збезчещено и зъ церкви выпхано (1637 *АЗР* V, 24).

ЗБЕРАНЕ *див.* **ЗБИРАНЕ.**

ЗБЕРАТИ *див.* **ЗБИРАТИ.**

ЗБЕРАТИСЕ *див.* **ЗБИРАТИСЯ.**

ЗБЕРЪ *див.* **ЗБОРЪ.**

ЗБЕСТВИТИ *дѣсл. док.* (*смп.* zbestwić) (що) розлютити, розсердити: Вшетечѣнство ...тѣхое а скрѡмное прирѡжѣние лю(д)ское збѣствило и зерѡжило, розѡмное и безрозѡмное ѡ(т)мѣнѣло (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 986).

ЗБЕСТВИТИСА *дѣсл. док.* (*смп.* zbestwić się) здичѣти, показитися: Оуснѣлъ Пѣстырь того гдѣ ѡвцыа збѣствѣли, Без лѡтости драпѣжне живота збавѣли (Львѣв, 1631 *Волк.* 18 зв.).

ЗБЕЧИ *див.* **ЗБѢЧИ.**

ЗБЕЧИСЕ *див.* **ЗБѢЧИСЯ.**

ЗБЕЧИСЯ *див.* **ЗБѢЧИСЯ.**

ЗБЕЧИСА *див.* **ЗБѢЧИСЯ.**

ЗБИВАНЕ с. (*з'єднання докупѣ*) збивання: Съѡбращѣние: ѡберта(н)еса вѣ кѡло, стача(н)е, звала(н)е, збива(н)е вкрѡ(г) (1627 *ЛБ* 167).

Пор. **ЗБИВАТИ¹.**

ЗБИВАНЕСА с. (*смп.* zbywanie się) (*здѣйснення*) вѣдбування: Позѡрище пѡдвигѡ(в), пѡприще: Зѡгонъ, мѣсце где бывѡють вѣтѣчки и ширмѣрства, и збива(н)еса ѣгръ, ѡлбо Тѡнцевѣ, и зѡводѡвъ (1627 *ЛБ* 86).

ЗБИВАНЬЕ с. 1. Вѣдхилення, заперечення: не могѣчи дѣи есми... сама в сѡдѣ быти, даю моц зѡполнѣю слѣдѣбникѡ, Богѡшѣ Засѣд Лѡковскомѡ, як на збиванье позвѣ так и на тот позов перед сѡдом земѣским... ѡбмовѡ всакѡю, кѡ томѡ належачѡю вчинити (Володимир, 1570 *AS* VII, 873).

Див. ще **ЗБИЯНЕ, ЗБИАНЕ.**

Пор. **ЗБИВАТИ¹.**

ЗБИВАТИ¹, ЗБЫВАТИ, ЗЪБИВАТИ, СБИВАТИ *дѣсл. недок.* 1. (кого) (*бити, катувати*) збивати: они... ихъ [людей] имаючи и самихъ збивають и мордуютъ, и товары ихъ въ нихъ отнимають (Петрѣв, 1526

РЕА I, 140); он... людей моих збиваетъ и грабить (Львѣв, 1537 *АС IV*, 83); а што чернѣцовъ старихъ при церкѣви зостало, тых вставичне съромотити и збивати почаль (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР 1/VI*, 366).

2. (чим) (ударом, поштовхом зрушувати з мѣсця, змушувати падати) збивати: та(к) ты(ж) и посланіе // ѡ(т) ба ѡ(т)ца нб(с)наго, котораа на та кличе абы(с) са не бояль ты(х) страхо(в)... анѣ того моу(т)ного и во(л)нами збивающаго ѡзера, то є(ст) свѣта того мизе(р)наго (к. XVI ст. *УС № 31*, 191-191 зв.).

3. (що) (влучаючи, змушувати падати додолу) збивати: Аще бо хто верже камень на высоту, мняще небесную збивати красоту всемирного солнца ясного свѣтила, на самого его падет тая сила (к. XVI ст. *Укр. п. 72*).

4. (що) (прибивати що-небудь одне до одного) збивати: да(в) я(м)... грѣ(ш) на грѣ(н)нѣ на вгѣздя (!) що трнѣ (!) збива(л) (Львѣв, 1594-1595 *ЛСБ 1041*, 6 зв.); теслю(м) що те(р)птици на пя(н)трѣ збивали далє(м) fr. 2:21 (Львѣв, 1635 *ЛСБ 1054*, 17 зв.).

5. (кого) Об'єднувати, згромаджувати: Где зась в' витю егѡ Корѡны положѣ слѣзѣ ѡногѡ жрѡдло; рѣчъ в правдѣ рѣдкѡю и котѡраа // в' многихъ нелѣтвѡса знайдѣ(т), котѡрыхъ ннѣ збиваетъ таємны(и) варстатъ (Київ, 1627 *Тр. 555-556*).

♦ на паль збивати див. ПАЛЬ.

Див. ще ЗБИТИ.

ЗБИВАТИ² див. **ЗБЫВАТИ**¹.

ЗБИВАТИСА дієсл. недок. Битися, змагатися: Подвизаюса: Працѡю, боюю, ширмѡю, збиваюса, и тѣжъ хвѣюса, стараюса, ширмѣрскѡю штѣкѡ покѡзѡю, моцѡюса с' кѣмъ, ѡсилѡю... ѡбоучѡюса (1627 *ЛБ 85*); Страдалчествѡю: На гѣрцѡ боюю: вѡлчу, збиваюса, борѣса, шы(р)мѡю, зѡвѡдъ бѣжоу (Там же, 122).

ЗБИВАЮЧИЙСА дієпримк. (який відбувається, стає дійсністю) здійснюваний: Не єди(н) абовѣ(м) єсть ѡбразъ и подобіє Аггльское, такъ же анѣ творцы сѣтъ Аггли, але створеніє и слѣги. Бѡ кгды видѣли всѣ рѣчи БѢо(м) створены, пѣли // и хвалили ... ѡ всѣхъ речахъ збиваючихса волею єго (Київ, бл. 1619 *Аз. В. 4-5*).

ЗБИРАНСЕ, ЗБЕРАНСЕ, ЗБИРАНЬСЕ, ЗБИРАНЬСА с. 1. Збирання, скликання: И што пишеш, жебы ѡные рѣшенѡ и збирани Волынцов завжды бывали за росказанемъ и волею корола... и нашою,... естли коли (в тых) речах,... была, тогда то было за властною // справою (твоєю) (Краків, 1542 *АС IV*, 320-321); ѡколо поря(д)ку збира(н)я во(и)ска и ѡквиты абы не бы(ли) при роспущенью во(и)ска (1566 *ВЛС 131* зв.); Для того урядомъ,... тымъ листом нашим росказуемо и мѣти то хочемо, жебы купеня, збираниа и выхоженя такового обывателемъ ... в границы и панства чужоземские,... сурове и пилно забороняли (Краків, 1609 *ЧИОНЛ XV-3*, 133).

2. Збирання, нагромадження: дѡбре ты(ж) и пѡнѣство свое направи(ш), єсли до має(т)ностей крѡлѣв'ски(х) скѡрѣѣ пристойне // причѣнишь, тѣлько(ж) з' справедливывы(х) прихѡдовъ, а не з несправе(д)ливѡго збираниѡ (Острог, 1614 *Тест. 152-153*); Сънисканіє: Приѡбрѣтѣніє, зыск',... набы(т)є, збира(н)є (1627 *ЛБ 128*); Сѣтъ и ѣныи бѣ(з) лѣчбы перешкѡды: котѡрыи ѡпѣстѣвши, сѣ(д)мѡю и ѡста(т)нюю на(д) всѣ ѣныи. страшнѣ(и)шѡю припоминаю, збираниє маєтностей многѡе для самѡго власного пожиткѡ и оутѣхи (Київ, 1632 *МІКСВ 288*).

3. Маєток, добро: Федор Липка... прибравши до себе казацтва и гультайства... вси збераниа шляхецкѣе бралъ, плундровалъ, пустошылъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 72).

4. (знімання врожаю) збирання, збір: Іма́нїе вина: Збира́нње вина (1627 ЛБ 48); Ча́сь бовѣм' о́ный збира́на ча́сь є(ст), а не дѣла́на (Київ, 1637 УЄ Кал. 284); И ре́клъ во́зъ до рѣѣы: Слѣхай дочко не ходи на йншое по́ле на збира́нње, ани ѡ(т)ходи з тогѡ мѣста (серед. XVII ст. Хрон. 194).

ЗБИРАНЬЄ див. **ЗБИРАНЕ**.

ЗБИРАНЬА див. **ЗБИРАНЕ**.

ЗБИРАНЯСЕ с. (скупчення, згуртування людей з якою-небудь метою) збирання: подчас сваволенства великого и збираня се купъ сваволных гултяев, ... некийсь Александр Кушка... поднес корогов... для збираня козаков и розных гултаев (Житомир, 1618 ЧИОНЛ XV-3. 153).

ЗБИРАТИ, ЗБЕРАТИ, ЗБІРАТИ, ЗБЫРАТИ, ЗБИРАТЬ дієсл. недок. 1. (що) (складати що-небудь до купи, в одне місце) збирати: земля кипѣти починаеть и порохъ зъ себе выкидаеть... Который изверженный царскїи слуги збирають и чару зъ ней учинити дають (Київ, 1621 Коп. Пал. 842): с̄лнце взѣше(д)ши на́ землю, // ... вси прѡмени свои збираеть в'кѡпѣ идѣчи в' дѡмъ своѣй (Вільна, 1627 Дух. б. 380-381); Исчитаю: Вылічдю, на п́ама(т) привѡжд ре(ч) прѡшлѣю, збираю вкѡпѣ (1627 ЛБ 52);

(складати що-небудь, щоб забрати зі собою) збирати: не трѣба имъ было... тлѣмковъ збирати. ани росправлѣти маѣтностїи своихъ (XVI ст. УЄ № 29519, 182 зв.).

2. (що) (про побори) (стягати) збирати: Мають они тыи платы збирати на одно мѣсто и вѣ одну скринку класти (Краків, 1507 АЗР II, 11).

3. (чого, що і без додатка) (нагромаджувати) збирати (що): збирайте собѣ скарбѣ на н̄бсе(х) (XVI ст. УЄ № 29519, 13); для того не казалъ собѣ сокровища на земли збирати, ... абысмо там сердца нашѣ ховали, где и скарбы наши (Львів, 1605-1606 Перест.

50); бога(т)ство добродѣйства, не може(т) быти роstrачено, в распорошѣнью збирано бывае(т) (Острог, 1614 Тест. 138); мы на земли бога(т)ство збираемо (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 215 зв.); Поневѣж'... збирають мнѡгѣ а частокрѡтъ, анѣ дѣти их' того збрана не ѡдѣдичѣють, нѣ прїателѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 659); А то са(м) собѣ ѡ члѣвче и збираешъ, самовлѣстїемъ своѣмъ, гды егѡ зле заживаешъ (Чернігів, 1646 Перло 5);

(що) (підбирати, визбирувати) збирати: Пси ты(ж) на то(м) дѡсы(т) маю(т) збираючи ѡдрѡбины, понѣже накормаю(т)са (Львів, 1585 УЄ № 5, 259, на полях); Идѣжъ ѡ дѣше моа... Иди, а стѡпы егѡ мїле лобызати, Не престанѣ прѣч(с)тои крве крѡплѣ збирати (Львів, 1631 Волк. 14 зв.); Лѣкарства на хорѡбѣ ѡларгїрин... стережѣмоса //... абысмо грошии (котѡрими смо ра(з) ѡ землю вдарили) збирати бѡ(л)шѣ не хотѣли (серед. XVII ст. Кас. 115-115 зв.);

(що) (визбирати, набирати, брати) збирати: Хотѣле(м) и я позавѣдѣти пчѡла(м), котѡрыи хотѣи на всѣки(х) цвѣтахъ лѣтаю(т), але не ѡ(т) всѣ(х) мѣдъ збираю(т) (Київ, 1619 Гр. Сл. 186);

(що) (зриваючи або піднімаючи з землі, набирати чого-небудь у якійсь кількості) збирати: Милыи мои ступилъ естѣ до заграды своей, на мѣстцѣ благовоныхъ рѣчей, бы ся паслѣ у заградахъ а лиліе збиралъ (поч. XVI ст. Песн. п. 54); И вѣшоль одѣнъ на поле, абы збиралъ зѣлье полевѡе и нашѡлъ якѡ маѣтицѣ вѣннѣю (серед. XVII ст. Хрон. 323).

4. (що і без додатка) (знімати урожай) збирати: възрѣ(и)те на п'тицѣ нб(с̄)ныи и(ж) они не сѣю(т), ани ж'ноутъ ани в' жит'ницю не збираю(т) а оцѣ вашъ нб(с̄)ныи кор'ми(т) ихъ (1556-1561 ПЄ 37 зв.); посмотрите на пташки небесныи, и(ж) ани сѣю(т), ани

жну(т) ани збераю(т) до гуме(н) а ште(ц) вашъ небесныи живи(т) ихъ (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 6 зв.); на томъ полю... вшелякое збо(ж)є... збираль (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64); Тромá лѣты не бѣдешъ збирáти овоцѣ егѡ, але занехáешъ егѡ; ижъ еще дѣрево не дошлѡ до своѣѣ сѣлы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 243); оурожáи збожѣя всáкогѡ... //..., нехáй збирáють до гѣмень (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.-67).

5. (кого, що) (скликати; зганяти) збирати: А цѣсарь Тѡрецький злый ѡмысль маєт и збираєт люди, войско великое..., хотєчи пойти... на Вѣднє, на Угры (Вільна, 1547 *AS IV*, 528); Забѣгли оны митрополитѣ, абы не збираль собору (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29); Тѡи стѣи пастѣрь дѡбрѣй збирáєть ѡвѣць свои(х) ѡ(т) падѡлѡвъ темныхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50); о што и не пооднокротъ копу збирали и о тыхъ шкодахъ своихъ опытъ чинили (Овруч, 1628 *АрхЮЗР* 4/І, 78); панъ Линевський... громады збирать..., ведлугъ инвентара, не допустилъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/І, 496); А то(т)... котѡромѡ... брáтию бѣдѣти и до коупи збирáти злєцѣно, не та(к) я(к) сá емѡ подѡбаєть, áнѣ ѡ то(м) чáсѣ гды ѡнѣ вночи ѡбѣди(т)сá... //...на звѣзды глѣдачи, пѣвности чáсѡ... довѣдоватисá повѣне(н) (серед. XVII ст. *Кас.* 22-22 зв.).

6. (з ким) (бути з ким-небудь однієї думки) з'єднуватися, зближуватися: Анатолинская церков, яко статєчне на Христѣ фундованую вѣру сполєчне // Изъ сынами своими неотмѣнне держить, со Христом-господом збираючи, не грѣшитъ (1603 *Укр. п.* 153-154); Албо якъсá, похвáлатъ дáлєй же з' Хмѣ збирáють, надки егѡ не захѡвѣючи, яко(ж) не полѣчоны бѣдѣтъ за злѡдѣи и розбѣйники (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 199).

7. (кого) (здѣйснювати пѣдготовку до чогонєбудь, готувати) збирати: Длá чѡго тѣи...,

гды котѡрого при(и)мѣю(т), та(к) его збирáю(т) зо всеи его да(в)нои вла(с)ности... // вѣстави(в)ши его посере(д) брáти(и), на тѣе зобрáны(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 34 зв.).

8. (що) (прибирати, знімати; ховати) збирати: в че(т)ве(р) на(и)пе(р)ше коли посадку и грѡбо(в)ци збирали с цркве котѡри(и) робили хлопо(в) є̄ (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 22).

9. (стягуючи, робити складки) збирати: Стиха(р) рѣбковы(и) не збыраны(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 53 зв.).

Див. ще **ЗОБРАТИ, ИЗБИРАТИ², СОБИРАТИ.**

ЗБИРАТИСЄ *див.* **ЗБИРАТИСЯ.**

ЗБИРАТИСА *див.* **ЗБИРАТИСЯ.**

ЗБИРАТИСЯ, ЗБИРАТИСЄ, ЗБИРАТИСА, ЗБЫРАТИСА, ЗБЕРАТИСЄ *дієсл. недок.* 1. (*сходитися, з'їжджатися*) збиратися: I wyby wżo żadnoho y nowoho roskażania naszoho neożydaiuczy, ... na onoie mesto od nas złożenoie, iechali y czym narychley jako na hwalt tam sia pospieszali y zbirali (Краків, 1539 *ŽD VI*, 151); Прирекши у пятницу о 14 године збералисе и речи зачат(ыи) кончити, и розѣхалисе (Берестя, 1596 *МИВР* 68); И того ж часу подданные пана его Посяговецкие почали ся збирати з рогатинами, с кийми..., хотячи легкость пану Красовскому... выредити (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 92); и самого Христа, ... зашію на суд влекут, и свѣдки збираются, судієве готовы (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Звѣчай... Жѣдове мѣли, на Прáзники, и в' Шáбасъ... до шкѡл' збиратисá, абы в' зáконѣ цвѣчили сá (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 666); Абовѣ(м) жѣдове мáю(т) обыча(и) збиратисá вѣ соуботоу абысá оучѣли вѣ зáконѣ свѣе(м) (1645 *УЄ* № 32, 182 зв.);

(до чѡго, чим і без додатка) (*групуватися яким-небудь способом*) збиратися (в що, чим): ѡнѣи збирáючи сá собѡрно... ѡныє

во(л)ки и зміи ш(т)гонáли, съ престóловъ змѣтовали, и анаѳѣмъ предавали (Острог, 1587 *См. Кл.* 10 зв.); некоторые своволники еще при замкахъ,... знову зась до таковогожь купы збиратисе, поголоски о себе... пушаютъ (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 131); Не чинѣте... несправедливости в' сѣдѣ, и, нехáйса не збирають громáдами, жѣбы по свѣей воли сѣдомъ кiеровáли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 96);

(*органiзовуватися*) збиратися: поведили воиньцы и жъ в того ме(ст)ца переровъца збирае(т)се // копа з великого княства (1546 *ОГ* 6-6 зв.); ш(т) всего Соборѣ, яко рѳвный Ап(с)лш(м) бы(л) шанѳванный, для щiрой вѣры и правослáвiа егѳо, яко спрáвы Соборѣ, котѳрый са збирáль по сѣдмо(м) вселе(н)ско(м) Соборѣ, бáрзо ясне шповѣдають (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 264).

2. (*поступово нагромаджуватися*) збиратися: В морѣ есть мѣсто сикилля. та(м) гди ся води збираю(т), по(д) землю, а текуть по камѣню тогди и камѣня несѣ(т)... на долъ (серед. XVII ст. *Луц.* 538);

(на що) (*мати ознаки наближення чого-небудь, початку якої-небудь дiї*) збиратися: садовѣе дѣрево на цвѣтъ збираѣт'са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 152).

◊ **збиратиса зъ розумомъ** — притомнiти: Прихождѣ в' себе: Збираюса з' рѳзѳмомъ (1627 *ЛБ* 100); ледве зъ душею збиратиса — великому страхѳвi пiддаватися, дуже боятиса: вспѳмнимш на огѣнь, котѳрый без' мiлости, все што са тѳл'кш навине(т), пожираѣтъ, лѣдве з' дѳшею збираѣмшса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 72).

ЗБИРАТЬ *див.* **ЗБИРАТИ.**

ЗБИРЪ *див.* **ЗБОРЪ.**

ЗБИТЕ¹, ЗБИТЬЄ, ЗБИТЬЄ, ЗБИТЬЯ, ЗБИТЯ, ЗБЫТЕ, ЗБЫТЬЄ *с.* Биття, катування: Войтех Паевский из жоною своею служебнику его млти панову маршалкову Михайлу Несвѣцкому и иншим збите и зра-

нене свое..., отпустили (Вѣрба, 1564 *ВИАС* II, 230); Якож на огледане и на осветчене збытя ранъ своих брал у мене вижомъ... служебника Остапа (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 56); штъ того збитъа, зранѣнъа и везенá... естем здоровъа неспособного (1577 *АС* VI, 71); И на шгледанъе того кгва(л)товъного нахоженъа штъ пна Василья Богдановича... збитъа, зранѣнъа своего... бралъ... з уряду возного повѣту воеводъства Киевъского (Житомир, 1583 *АЖМУ* 69); которое збитъе... ся ему стало отъ ксенъдза Кгрекгора и иншихъ помочниковъ его (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/1, 218); Передо... Васком, Демком присяжъными, ставшы очевисто Иванъ Трохимишин братъ жаловал и оповедал на Евхима слесара о збите и зранене (Бориспiль, 1615 *АБМУ* 11); шно(г)[о] по[и]ма(в)ши... рѳсказа(л) зби(т)... такъ далѣце, же та(м) же заразо(м) ш(д) такового шкру(т)ного зби(т)я з ты(м) ся свято(м) пожекгна(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

Див. ще **ЗБИТЕ¹, ИЗБИТЬЄ.**

Пор. **ЗБИТИ¹.**

ЗБИТЕ² *див.* **ЗБЫТЕ.**

ЗБИТИ¹, ЗБИТЬ, ЗБЫТИ, ЗЪБИТИ, СБИТИ *дiєсл. док. 1.* (кого) (*сильно побити кого-небудь*) збити: па(н) Богда(н) гарасимови(ч) ни(т) видома в которы(и) обыча(и)... наехавши ѣ по(л)но(ч) на со(н)ного его самого ро(з)би(л) зби(л) змо(р)дова(л) и зрани(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 21039, 1); Пилипа Жѳковича и брата его збито и зранено (Луцьк, 1560 *АС* VII, 60); священник... слугу пана Петрова,... самъ рукою своею сбиль, скрѳвавиль,... до двора своего отвел, и тамъ дей его повторне збил (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 1/VI, 53); служебника его... богдана збили и зранили шкодъливе (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); жонѣ его самъ де(и) вла(с)ною рѳкою своею збыль зрани(л) и злѣпи(л) (Володимир, 1585 *ЖКК* I, 270); панъ Рафахъ Давидовичъ... прѳте(с)-

товалъся... ѡ то, и(ж)... панъ Чехо(в)ски(и)... до... бе(с)пече(н)ства по(д)даны(х) княжати... привель, которые... зъневажили... и ѡны(х)... зъбили и поранили (Київ, 1643 ДМВН 266); зновъ в копачовѣ жо(л)нѣрѡ(в)... збили, и возы и(х) побрали (серед. XVII ст. ЛЛ 169); ѡно(г)[о] по[и]ма(в)ши... ѡкру(т)не а немилосе(р)дъне росказа(л) зби(т) и змо(р)дова(т) (Житомир, 1650 ДМВН 199).

2. (чим) (ударяючи, знівечити, знищити) збити: гора синайскаа бліскавицею и грѡмо(м) была збитаа (поч. XVII ст. Проп. р. 263).

3. (що) (різким рухом скинути що-небудь) збити: товариша, де(и), моє(го)... збили, сто(р)совали и ша(п)ку... з него збили (Луцьк, 1563 ТУ 102).

4. (чого) (стерти, зіпсувати що-небудь) збити: зъѣхавши з мосту от Пятницкое бъроны, дорога по самомъ валѣ положена, аж до передмостя Завалья, оттого дорогою валу не мало збито (Луцьк, 1566 СИМКЦА 63);

(що) (стоптати, сходити взуття) збити: А у насъ въ свято, якъ у попа, у мѣщанина и у хлопка обачено свѣтлое што на хребтѣ, такъ долго около того ходити будетъ панъ, пани и урядникъ, же ажъ мусить збыти убогій худаць! (Київ, 1621 Коп. Пал. 929).

5. (кого, що) (об'єднати, згуртувати) збити: его милость панъ Анъдрей Лагодовский... до купы вси села збивши... // ...згромадивши не малую купу хлопства пяного костель обступитъ казалъ (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 6/1, 499-500); ихъ милость... збивши до громады такъ даракгановъ, козаковъ, яко и подданыхъ зъ маетностей своихъ... на село пана протестуючого наехали (Житомир, 1643 АрхЮЗР 6/1, 535).

◊ на паль збити див. ПАЛЬ.

Див. ще ЗБИВАТИ¹, ИЗБИТИ¹.

ЗБИТИ² див. ЗБЫТИ¹.

ЗБИТИЙ див. ЗБИТЫЙ.

ЗБИТИСЕ див. ЗБИТИСЯ.

ЗБИТИСЯ, ЗБИТИСЕ дієсл. док. 1. (знищитися від удару) розбитися, діал. збитися: оуказалса емѣ малый, а вельми тихій пташекъ, котѡрый прилетѣлъ на егѡ лѡно, и знѣслъ яице, котѡрое оупало на зѣмлю и збѣлосе (серед. XVII ст. Хрон. 397 зв.).

2. (з чого) (травмуватися, потовктися) забитися: онъ ся дей хоробою заложиль, и повѣдилъ, якобы ся мѣлъ изъ санокъ збити (Луцьк, 1579 АрхЮЗР 3/1, 10).

ЗБИТИЄ¹ с. (руйнування, нищення) збивання: Але часъ южъ рѣшитиса до штѣрмѣ на збитіє вѣжъ вѣнеслыхъ, вывышajúчи(х)са (Київ, 1619 Гр. Сл. 189).

Див. ще ЗБИТЕ¹.

ЗБИТИЄ² с. Те саме, що збыте у 3 знач.: Потрѣбно здалѡ ми са ѡ дѣвный ѡсѡдѡре, повстáти зъ Бѡгомъ, на збитіє Николаѣвы(х) шѣтѡ(в) и слѡвъ (Київ, 1619 Гр. Сл. 235).

Пор. ЗБЫТИ¹.

ЗБИТНІЙ див. ЗБИТНИЙ.

ЗБИТЬ див. ЗБИТЫЙ.

ЗБИТЬЄ див. ЗБИТЕ¹.

ЗБИТЫЙ, ЗБИТИЙ, ЗЪБИТЫЙ, ЗБИТЬ дієприкм. у знач. прикм. 1. (якому завдали побоїв) збитий, побитий: Роман Ѳедорович Сонкгушковича... // ...бралъ вижемъ..., Войтеха, на ѡбвоженъе того кгвалтѣ и на ѡгледане ран людей збитых и пораненых (Луцьк, 1560 АС VII, 60); пото(м) ѡказова(л) мнѣ во(з)ному служебни(к)... десатника... лево на збито(г) на которо(м) есми виде(л)... по хрыбту раны синіє битые (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 10); И проси(л) пнѣ Ба(л)це(р)... ѡ возно(г) на ѡ(г)леда(н)є збито(г) зранено(г) боярина сво(и)го (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 26); панъ Рафахъ Давидовичъ... проте(с)товалъса... ѡ то, и(ж)... Калину за(с) мельника зъбитого... не ведати

де поделѣ (Київ, 1643 ДМВН 266); на которые то слова пана Шылневые, яко на старьшого, все праве место на поляков побурило, якож веле збитыхъ и потлучоныхъ... зостало такъ белыхъ головъ, яко и мусчизнъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 309);

(*травмований, потовчений*) побитий: тая рука вса збита сина (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 36); я за оказованем у того попа... видел есми..., на носе рану збитую, спухлую (Володимир, 1582 АрхЮЗР 1/VI, 75); губа сподняя збитая, кривавая и шпухлаа (Житомир, 1584 АЖМУ 129); мещанъ барзо збили, же ажъ ранъ збитихъ синихъ... розознать не сможетъ (Київ, 1646 ЛНБ 103, 22/Id, 2015, 1).

2. (*розгромлений, знищений*) розбитий: смоутнаа зненѣцка новина, и вынищены(м) и збиты(м) іілю, ѡ смрти саоула и іонаѡы и всѣ(х) наймоцнѣйши(х) въ іоудеи была принѣсена (поч. XVII ст. *Проп. р.* 84 зв.).

3. Пооббиваний, пошкоджений: пѣ(ч) поливаны(и) зелены(и) збиты(и) дерявы(и) комино(к) подле печи мѡрованы(и) (Забороль, 1566 ПВКРДА III-2, 2).

4. (*виготовлений певним способом*) збитий, издавлений: А то ёсть што чинить бѣдешъ на олтарѣ: два барѣнки бѣдѣтъ рѣчныи што днѣ оуставичнѣ, одно(го) барѣнка порѣнѣ, а дрѣгого въ вѣчоръ, десѣтдю ча(ст) ѣфи преднѣй мѣки закроплѣной олівою збитюю (серед. XVII ст. *Хрон.* 107 зв.).

ЗБИТЬ *див. ЗБИТИ*¹.

ЗБИТЬЄ *див. ЗБИТЬЄ*¹.

ЗБИТЬЯ *див. ЗБИТЬЄ*.

ЗБИТЯ *див. ЗБИТЬЄ*¹.

ЗБИЧИСА *див. ЗБѢЧИСЯ*.

ЗБИЯНЄ, ЗБИЯНЪЄ *с. (стп. zbijanie)* відхилення, заперечення: тоє апеляцы(и) зажива(т) не можуть, ажъбы по скуточно(и) росправе, а до то(го) ѡ(т) збиянъя по(з)ву и року,... право посполитое апеляцыи бо-

ронить (1599 ККПС 120); для и(н)фо(р)мова(н)я в̄м пане по(д)коморы(и) приточиле(м) просечи абы в̄м не дбаючи ничего на ты(є) непра(в)ные ѡбороны стороне по(з)вано(и) збия(н)є те(р)минѣ юри(з)дыцию свою з пови(н)но(с)ти своеє и права по(с)политого фѣ(н)дова(л) (Кременецъ, 1605 ЛНБ 103, 20/Id, 1989, 102).

*Див. ще ЗБИВАНЪЄ, ЗБИТЬЄ*², **ЗБИАНІЄ**.

ЗБИЯНЪЄ *див. ЗБИЯНЄ*.

ЗБИЯТИ, ЗЪБИЯТИ *дієсл. недок. (стп. zbjiać)* 1. (кого чим) (*бити, катувати*) збивати: менованые авторые при(н)ципалове... в таковы(м) свои(м) злы(м) и непристо(и)но(м) поступьку.. не вставуючы; ю(ж) за є(і) м(л) протестуючы(м)се... слѣгами и челядю є(г) м(л)... прѣ(з) поле кѣ лесови в̄ходячыми... киями збияли (Володимир, 1631 ЦДІА Лен. 823, 1, 579, 38 зв.).

2. (що) Відхиляти, заперечувати, відкидати: Напередъ умоцованые позъваного теръминъ зъбияли (Варшава, 1621 ЧИОНЛ XIV-3, 122).

ЗБИАНІЄ *с. (стп. zbijanie)* те саме, що **збияне**: ѡстѣтнюю часть тои мѡвы пошлемо! В котѡрой ѡказаніє и збианіє Николѣевыхъ слѡвъ, іле Бѣ помѡжетъ, оучинимъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 229).

*Див. ще ЗБИВАНЪЄ, ЗБИТЬЄ*².

Пор. ЗБИЯТИ.

ЗБІРАТИ *див. ЗБИРАТИ*.

ЗБЛАЖНИТИСА *дієсл. док. (о кім)* Спокуситися на грѣх (щодо кого): тогды петръ рекль ємоу, и рекль имъ іс̄ всѣ вы з̄блажнитеся ѡ мнѣ в̄ сію ноцъ, бо такъ єсть написано... // бы са пакъ и всѣ поблажнили(с), але са я не з̄блажню (1556-1561 ПЄ 185 зв.-186).

Див. ще ЗБЛАЖНЯТИСЯ, СОБЛАЗНИТИСЯ.

ЗБЛАЖНЯТИСЯ *дієсл. недок.* Спокушатися на грѣх: Прето нехай ся никтоже не

зблагняет из отступников от православное вѣры (1608-1609 Виш. Зач. 200).

Див. ще **ЗБЛАЖНИТИСА.**

ЗБЛАЖНАТИ *дієсл. недок.* (кого) Спокушати на гріх: если же роука твоа праваа зблаг'нає(т) та ѡ(т)сѣці ю (1556-1561 ПЄ 33).

Див. ще **ЗБЛАЗНИТИ, СОБЛАЗНАТИ.**

ЗБЛАЗНЕНЄ *с. (цсл. съблазнение)* спокуса: Блázнь: Згоршѣньє, зблазне(н)є, ѡмылѣньє (1627 ЛБ 10).

Див. ще **СОБЛАЗНЕНЬЄ.**

ЗБЛАЗНИТИ, ЗЪБЛАЗНИТИ *дієсл. док. 1.* (кого чим) Обманути, ошукати, одурити: дла того са на него пи(л)не ѡгледали и(ж) ѡ(т) немалого часу зъбла(з)ни(л) и(х) бы(л) чо(р)нокни(з)ство(м) свои(м) (II пол. XVI ст. КА 40).

2. (кого) Спокусити на гріх: лѣпше бы емоу [человѣкоу] самѡмѡ сѡбѣ оувазѣвши кáмѣ(н) млы(н)ны(и) на шію, и ѡтопѣти(с) в глѡбиноу ни(ж)ли на(и)ме(н)шого зблазнити зме(ж) ѡвечо(к) свои(х) (XVI ст. УЄ № 29519, 30 зв.).

Див. ще **ЗБЛАЖНАТИ, СОБЛАЗНИТИ.**

ЗБЛЕДНѢТИ *дієсл. док.* Те саме, що зблѣднути у 1 знач.: коли поднеслѣ очи свои и палаючима очима запалчивость ср(д)-ца своего оуказалѣ, оупала цреваа и збледнѣвши омлѣла (серед. XVII ст. Хрон. 380).

Див. ще **ЗБЛЯДНУТИ.**

ЗБЛИЖАТИ *дієсл. недок.* (що) (*переміщаючи, наближати що-небудь*) зближати: а робѡта їхъ [персѡвъ] была вѣдлѡ(г) намѡвы готѡвана з' обѡхъ сторѡнѣ, пѡ земли в'п'равдѣ армáтѡ до штѡрмѡ и вывалѣн'а мѡрѡ способнѡю зближáти (Київ, 1627 Тр. 661).

ЗБЛИЖАТИСЕ *див. ЗБЛИЖАТИСА.*
ЗБЛИЖАТИСА, ЗБЛЫЖАТИСА, ЗБЛИЖАТИСЕ, СБЛИЖАТИСЯ *дієсл.*

недок. 1. (к чому, на кого) (*переміщаючись, ставати ближчим до кого-, чого-небудь*) зближати(ся) (до кого, чоґо): Ненáвисти зближáючоїса на мене ѡвшѣки оухилѣти миса належáло (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 12); тákъ и ср(д)це члѣвческое, маєть помышлѣнїа дѡбрыи: до котѡрого рѣки злѡсти оуставѣчне з'ближáютьса хѡтачи еґѡ вѣвернѣти (Вільна, 1627 *Дух. б.* 341); кґды се тот неприятел року прошѣлого, ... ку воеводству Волынскому зближал, тот же менованый Павел Тетер, ... до тоєж ребеллии козацкое утекѣль (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV, 402*).

2. (к чому, до чоґо) (*про час*) (*наставати, наступати*) зближати(ся) (до чоґо): неприя-тель // ...розерванье учиниль, а имѣ далѣй, тымѣ барзѣй, особливе коли, по тысячномѣ року, личба шестсотныхъ лѣтъ докончевалася, а шестдесятъ и шестая до выполнения своего сближается, тоґды явно ся стало... отступленіє и прелщеніє (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 315-316); Поневáжъ бовѣмѣ кѡ концу са зближáе(т) стѣй Четверодесатны(и) Пѡстѣ, жебы Людє..., до дѡвнѡныхъ прáць и пѡдвигѡвъ не ѡслабѣли (Київ, 1627 *Тр.* 619); Бґ ал'бовѣмѣ всемоґщій зашѡль ѣмѣ в' раю дорѡґѡ вѣ полднє, показѣючи же южъ вáшъ живѡт' зближáется кѣ зáходѡ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

Див. ще **ЗБЛИЖИТИСЯ.**

ЗБЛИЖИТИСЯ, ЗБЛИЖИТИСА, ЗБЛИЖЫТИСЯ, ЗБЛИЗИТИСЯ, ЗБЛИЗИТИСА *дієсл. док. 1.* (до кого, до чоґо і без додатка) (*переміщаючись, стати ближчим до кого-, чого-небудь*) зблизитися: в'стан'те а поидѣмо, бо южъ то(т) которыи ма продаєть з'блѣжильса (1556-1561 ПЄ 187 зв.); ѣкъ желѣзо до огнá са зблѣживши розвараєт' стѡдень, тákъ и камѣн'є ѡное ґрадовое в' вѡдѣ мѡрскѡю в'падши, справдѣть то же на тых'мѣсть кипѣти бѡдетѣ (Київ, 1627 *Тр.* 668);

(про час) (настати, наступити) зближитися: заты(м) вече(р) ся зближы(л) и змоле(с)тованые братия розешлися (Львів, 1644 ЛСБ 1043, 63 зв.).

2. Зближитися: Но ижъ то(и) Ива(н) дрѣка(р) помисли(л) бы(л) бо(л)ше кни(г) ремесла своего дрѣка(р)ского... выдати, На що зближи(л)ся бы(л) зо всѣми варстаты всѣ зо всѣми належачими штуками застави(л) взчиненое имя до жидо(в) в суме немало(и) (Львів, 1585 ЛСБ 70).

3. (к кому, до кого) (стати схожим, спорідненим) наблизитися (до кого): **Онъ** к' на(м) з' Нба на землю позволи зстѣпѣти..., и такъ са понѣжи(л), **Же** са до на(с) не(н)дзникѡ(в) вѣдлѡ(г) тѣла зблѣжи(л) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); самъ в' цнѡтахъ к' Бгѡ са зближити Прагнешъ, и Своѣхъ к' томѡ жъ спорадѣти (Київ, 1630 *Имнол.* 2 зв.).

Див. ще ЗБЛИЖАТИСА.

ЗБЛИЖИТИСА *див. ЗБЛИЖИТИСЯ.*

ЗБЛИЗИТИСЯ *див. ЗБЛИЖИТИСЯ.*

ЗБЛИЗИТИСА *див. ЗБЛИЖИТИСЯ.*

ЗБЛИЗКА *присл. (з невеликої віддалі)*
зблизька: Зблизка и Здалека (Париж, 1645 *На г. Бриг.* 5).

ЗБЛО *с. (стп. zbło, źdźbło) (частина трав'янистої рослини) стебло:* кáждомѡ лáтвѣи в' людскомѡ ѡцѣ трѣскѡ и збло ѡбáчити, нѣжъ в' свѡемѡ трамѡ и колѡдѡ ѡмáцати (Львів, 1639 *Ап.* 12 зв. нenum.).

ЗБЛУДИТИ, ЗБЛУДИТЬ *дієсл. док. 1. (з чого, од чого) (збитися з правильного напрямку, втратити просторову орієнтацію) зблудити, заблудити:* поспешимъ трошкѡ // роспѣстивъши кони... ѡбавяюса быхмы з дороги не зблѡдили (к. XVI ст. *Розм.* 36-36 зв.); Але якъ вижоу бáрзо смо далѣко ѡ(т) поўти зблѡдѣли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 194); Навчѣтъ са бѣгѡ ѡ(т) ней новѡго, Якъ не зблѡдѣте ѡ(т) пѣти прáваго; Тáа вамъ бѡдетъ додавáтъ помочи: Тѣмнои нѡчи (Львів, 1642 *Бут.* 9).

2. Перен. (чого, від чого і без додатка) (стати на хибний шлях життя) зблудити (з чого, через що): Тáкъ те(ж) подѡбно... пáпежъ, кгды обáчи(л) же календаръ пре(д)ковъ его стáры(и) дороги прáвое далѣко зблѡди(л)... зарáзомъ яко... лѣкаръ и рострѡпны(и) строитель, ѡ(т)рѣза(л) члѡнки здоровые (Острог, 1587 *См. Кл.* 13); Они [наставники] зблудить не могутъ, бо отъ Бога послани суть... Естлибы зблудили..., вы бы есте были вымовени, а они бы были прокляты (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 242); Вѣделемъ тѣды..., ижъ мы в нáшихъ це(р)квáхъ,... ѡ(д) прáвой дорѡги далеко з'блѡдѣли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); а еслѣ бы котѡраа дѣша зблѡдила през грѣхъ,... южъ не мѡжетса звáти дѣвою чѣстою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 53).

ЗБЛУДИТЬ *див. ЗБЛУДИТИ.*

ЗБЛУЗНИТИ *дієсл. док. (кого) Зганьбити, зневажити:* Але если новѡю речъ оучинить г(с)дѣ же ѡ(т)воривши зезма пашекѡ свою пожрѣтъ ихъ, и все што до нихъ належить, и встѣпа(т) живы до адѡ, познаете, же зблѡзнили г(с)да (серед. XVII ст. *Хрон.* 138).

ЗБЛЫЖАТИСА *див. ЗБЛИЖАТИСА.*

ЗБЛѢДНУТИ *дієсл. док. 1. (стати блідим) зблѣднути:* ...а ѣс... ѡ(т) велѣкого смоу(т)коу зблѣдноўль (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 9).

2. Перен. (втратити свіжість, яскравість кольору) зблѣднути: Где молѡдость: где глáдкость: где оурѡда тѣла; Пре(д) ты(м) якъ квѣ(т), нѣнѣ ю(ж) зблѣ(д), и тва(р) счернѣла (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 2 зв.).

Див. ще ЗБЛЕДНѢТИ, ЗБЛЯДНУТИ.

ЗБЛЮСТИ *дієсл. док. (що) (не втратити) зберегти:* вшо(л) бо самъ г(с)бъ вѣ твои светыи живо(т)..., и плоть при не(м) ѡ(т) тебе вышо(л), а двери чис(т)ого дѣвства твое(г) нероушенны зблюль (1489 *Чет.* 47 зв.).

ЗБЛЯДНУТИ дієсл. док. (стп. zbladnąć) те саме, що **зблѣднути** у 1 знач.: отъ которого зараженъя заразомъ дей есми на твари зблядь и зминилсѣ (Володимир, 1596 АрхЮЗР 1/1, 489).

Див. ще **ЗБЛЕДНѢТИ**.

ЗБОГАТИТИ дієсл. док. 1. (стати багатим) збагатити: Безроздмный лакомца, и такъ оуже збогаче(н), ещѣ еднѣкъ, пропѣстнѣю свою несуть показзветъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 651).

2. Перен. (кого чим) (зробити досконалішим, крацим) збагатити: А нищѣтѣю своєю збогатилъ есї насъ (Чернігів, 1646 Перло 59).

Див. ще **ЗБОГАТѢТИ**, **ЗБОГАЧАТИ**.

ЗБОГАТИТИСА, **ЗБОГАТѢТИСА** дієсл. док. 1. (з чого і без додатка) (стати багатим) збагатитисѣ (чим і без додатка): цинамону и кадила и ма(с)ти и вина... ку(п)ци ты(х) рече(и) збогатившисѣ ѡ(т) неї здалека буду(т) стоати (XVI ст. КАЗ 648); Мо(в)т) ап(с)лъ павель: хотачї бо збогатѣтисѣ члѣкъ: то въ многїи напѣсти впадеетъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 156 зв.); побралъ Іаковъ все што мѣлъ оцѣ нашъ, а з' егѡ маетности, збогатившисѣ сталсе зацнымъ (серед. XVII ст. Хрон. 47).

2. Перен. (стати досконалішим, крацим) збагатитисѣ: бо поведае(ш) е(с) е(с)ми богаты(и) и (з)богати(л)сѣ есми... а... навчаю ру(ш) же сѣ и пока(и)сѣ (XVI ст. КАЗ 604); А тепѣръ в' ср(д)цѣ ихъ высокомыслность рѣдитъ мѡвѣчи, досконалымъ естєсь: дѡсытъ маешъ, збогатїлесѣсѣ, никѡгѡ не потребѣешъ, шаслївымъ естєсь (Вільна, 1627 Дух. б. 255).

ЗБОГАТѢТИ дієсл. док. 1. (по кому) (стати багатим) збагатити: Егѡ намѣстници им бы погордѣли, иже, яко цареве, по нем збогатѣли (к. XVI ст. Укр. п. 72).

2. Перен. (стати досконалішим, крацим) збагатити: Весели(м) же сѣ зато вси братїе,

же чѣре(з) мл(с)рдїе бжїе тѣды наше лю(д)ское и оубѡгое прирожѣнїе збогатѣло (Київ, 1637 УЄ Кал. 896).

Див. ще **ЗБОГАТИТИ**.

ЗБОГАТѢТИСА див. **ЗБОГАТИТИСА**.

ЗБОГАЧАТИ дієсл. недок., перен. (на чому) (робити кого-небудь досконалішим, крацим) збагачувати (чим): презъ воду и Духъ знову сѣ отрождають, то естѣ иле ихъ крестятъ, въ которихъ то мешкаетъ Духъ свѣтый, якъ въ власномъ дому своемъ, и збогачаетъ ихъ на всемъ добромъ, на дѣли, на словѣ, и на умысли (Єгипет, 1602 Дїал. 55).

Див. ще **ЗБОГАТѢТИ**, **ЗБОГАТИТИ**.

ЗБОГАЧАТИСА дієсл. недок. Збагачуватисѣ: Тепѣръ абовѣмъ инѣче збогачаютьсѣ, и Бо(з)ства пожадлївостью палають христїане (Вільна, 1627 Дух. б. 264).

ЗБОГАЧЕНЄ, **ЗБОГАЧЕНЬЄ** с. Збагаченя: дрѣгихъ о надолдженью оутратъ презъ себе по(д)натыхъ, о добромъ мѣнью своемъ, и о збогаченью крєвныхъ промышлїванїе... на хлѣбъ дхѡвный затагають (Острог, 1598-1599 Апокр. 170 зв.); Та(к)же што ко(л)-векъ лѡбъ Ігдменови лѡбъ которомъ ко(л)-векъ братѣ ѡ(т) кого ко(л)ве(к) в способъ я(л)мджны бдѣ(т) дано, все тѡе на всѣхъ выживе(н)є а не єдиної ѡсобы збогаче(н)є по(д) сѣмне(н)ємъ ити мае(т) (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 75).

ЗБОГАЧЕНЬЄ див. **ЗБОГАЧЕНЄ**.

ЗБОДАТИ дієсл. док. (що) (зробити наскрізну рану) пронизати. Образно: Ѡ стрѣла скѡрби, ср(д)це котраѣ збодаетъ (Львів, 1631 Волк. 14).

ЗБОДЕНЬ див. **ЗБОДЕНЬ**.

ЗБОДЕНЬ, **ЗБОДЕНЬ** дієприкм.

1. (чим) Поколотий, зранений: О Голово Пана, терньемъ збоденая; О Твари бозская, крвю вся сплыненая (Львів, 1630 Траг. п. 169).

2. *Перен.* (чим) Поражений, охопленій: Послѣшавши тѣды Иродъ чѣда х̄вы, а сѣмне(н)емъ збѣденъ, вѣдаючи ижъ несправѣдливее... Іоанна оубѣль (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 905).

ЗБОЖЕ, ЗБОЖЬЄ, ЗБОЖЬЄ, ЗБОЖЯ, ЗБОЖА, ЗБУЖЕ, ЗБЪЖЕ, СБОЖЕ с. 1. (*хлібні злакові рослини*) збіжжя: Его Милост... // ...тыи сѣла в мене ѡтнал и которое збоже свое малом... посеаное... тоє збоже мое на себе пожати казал (Берестя, 1512 *АС III*, 97-98); иншое збоже повозили, а иншое жнѣт и жнѣчи на возы берѣт (Острог, 1546 *АС IV*, 503); а коли выседить маеть жати є̄ копъ збожъя (1552 *ОКЗ* 44 зв.); Было пакъ в' соуботоу второпръвоюю ишоль черезъ з'божа [черезъ паш'ню] и вытрѣгали оученици его класы и или (1556-1561 *ЛЄ* 232); в гумнех збожя в дворе два стоги жита, а сто коп пшеницы (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 94); которые слуги якобы прискочити мели къ нему на конехъ безъ дороги, черезъ збожье (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 272); Свѣато тѣжъ трѣтее на схѣдѣ рѣкѣ, кгда зберѣтъ вси збѣжъя твои з пѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.); ничого згола не заста(л) ве (д)воре: ани быде(л), ани збожъ, ани спрату домового (Житомир, 1650 *ДМВН* 197); Збѣже. Frumentum. Ador (1650 *ЛК* 451).

2. (*зерно хлібних злаків*) збіжжя: отъ накладного воза купецкого по полугрошю, кромъ збожя, а отъ коня продажного..., по два пенязи (Вільна, 1529 *РЕА I*, 167); на полѣрочѣ да(л) емъ г̄ мацѣ збѣжя на хлѣ(б) и мацѣ пшеницѣ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); Мы... ѡстатокъ долгу, скоро бы(х)мо збо(ж)є продали, заплати(т) ѡбещали (Володимир, 1580 *ТУ* 183); на которо(м) [возе] збо(ж)я было: жита коло(д) три, пшеници по(л)торы колоды меры житоми(р)ское (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54); пани татияна малы(н)ская при(с)лавши на

торгъ збожа того(ж) казала колодѣ до бра(т)ства взети (Львѣв, 1621 *ЛСБ* 1049, 1 зв.); И(з) того позволяю дочкамъ мои(м) тро(м),... по три ко(р)цы збожа то е(ст) пшеницы,... су(р)жицы и жита (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); видело(м)... збожа ро(з)ма(и)того: жита, пшеницы, ѡ(в)са и и(н)шихъ рече(и) немало побрано (Житомир, 1650 *ДМВН* 209).

ЗБОЖНОСТЬ ж. (*стп.* zbożność) 1. Побожність: Што пристойнѣйшого, што оказалшого и надъ вшелякую збожність побожнѣйшого есть? (Київ, 1621 *Кол. Пал.* 347); бѣдѣтъ люде самолюбцы,... зрадцы,... маючіѣ поставѣ збѣж'ности, але моцы са еѣ запираючіѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1017).

2. Благочестя, праведність: Щѣ тежъ ѡ побѣжности трѣба прекладати; Слѣхи слѣшне оукрѣвши, ѡ чо(м) волю дати. Абы явне ѡныи тѣе ѡгладали, И збѣжности дѣль твои(х) свѣдо(ц)ство выдали (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

ЗБОЖНЫЙ *прикм.* (*стп.* zbożny) 1. Побожний: И тѣтъ зайсте мнѣманіе есть збѣжное, и хрѣстіан'ской надцѣ не прѣтѣвное; але на семъ мѣстѣ не правдѣвое (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 451).

2. Благочестивый, праведный: И если тѣды мѣвит', же істность взѣль, присмотри(ж)ми са, яко естъ не збѣжное и не Хрѣстіанское роздмѣніе и вѣра (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 243).

ЗБОЖЬЄ *див.* **ЗБОЖЕ.**

ЗБОЖЬЄ *див.* **ЗБОЖЕ.**

ЗБОЖЯ *див.* **ЗБОЖЕ.**

ЗБОЖА *див.* **ЗБОЖЕ.**

ЗБОЙЦА, ЗБУЙЦА ч. (*стп.* zbojca) розбійник, розбишак: того зрадцу и збойцу зятя твоего, брата нашего, намъ на шію выдалъ со всею братьею (Вільна, 1509 *АЗР II*, 62); то зле е(ст) ижъ таа дорога полна естъ збойцовъ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.); а ѡнъ... рѣклъ и(м): яко на збойцѣ вѣшлисте з ме-

ча́ми и з кѣйми пойма́ти ма (поч. XVII ст. *Проп. р.* 92); Кто не вхѣди(т), повѣда двѣрми до двѣрѣ ѡвчого але ѣнды вска́кветь, то́тъ злѣдѣй е́сть и збѣйца (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 198); Котрого то през Крестъ и на смерть сказали: И межѣ збу́йцами повѣсити дали (Львів, 1630 *Траг. п.* 170); ѡ(т)повѣди(л): я ѣжъ еди́нымъ чѣвникомъ по мѣрю люде́(м) шкѣдѣ чиню, збѣйцею мене называ́ють, а ты Алексáндре, такъ многими ѡкрѣтами тѣежъ чѣнишь, а Крѣлемъ тебе называ́ють (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 945); **збойца морской** — пѣрат: Пѣшетъ Плютáрхъ ѡ вели́комъ Алексáндрѣ котѣрый пойма́вши еди́ногѡ збѣйца мѣрскогѡ, пыта(л): Чѣмъ бы по мѣрю такѣй шкѣды люде́мъ чини(л) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 945).

ЗБОКУ, ЗЪБОКУ *присл. 1.* (з боковой стороны) збоку: Кто тѣды хѣче(т) оумѣти тѣи Кроўги водѣти, вѣдай то ѣжъ звѣрхѣ порá(д)ко(м) напѣсаны двана(д)ца(т) кни(ж)ни(х) м(с)цей, нá обо(х) странѣца(х)... а збѣкѣ за(с) крѣгѡ(в) деве(т)на(д)ца(т) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 315 зв.); въ-посродѣ церкве ставленийъ былъ столъ, на немъ... крестъ, и свѣчки, и лампы; ниже мало, якобы зъ боку, ѡронъ и царъ на немъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 699); Киѡтъ на(и)бо(л)шы(и) ѡ пя(т)и вежа(х) на ве(р)хѣ и зъ боку двѣма (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 14); А двѣри оурѣбили зъбокѣ // и мешкáньчеко сѣбѣ почѣнилъ в немъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.-15).

2. Не прямо, не відкрито, хитро: его м(л)... слышачи такову збоку на (з)мове зъ стороною позваною учиненую и занесеную протестацію... протестовалъ (Київ, 1643 *ДМВН* 247).

3. У знач. *прим.* (з дав.) **а** (виражає протесторові відношення) (вказує на місце знаходження чого-небудь) збоку, біля, поруч: Криско ...продал ниву свою // власную, никому не заведеную на селищи збоку Денисовой, Мит-

кови за золотых три (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 24-25); **б** (виражає об'єктні відношення) збоку, поруч: повсталъ Іоанáнъ, и сѣлъ Авеніръ збокѣ сáдлови (серед. XVII ст. *Хрон.* 226).

ЗБОЛЕЛЫЙ, ЗБОЛѢЛЫЙ *дієприкм.*

1. (змучений горем, стражданням) зболілий: Пла́чте хѣры, пла́чте та́жко зболѣлые (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 7);

(змучений фізичним болем, хворобою) зболілий: Трафилоса в'пѣль дороги жѣна зболѣлаа та́жкою крѣвавою нѣмочю (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 296, на полях); Претáжко(ст) гѣркои скорби до(м) бѣдно стрѣхлѣлы(и), **Опѣсти** твой ма́рны(и) гма(х) ѡкрѣтне зболѣлы(и). Нехáй а ѡкаáнный, нехáй оумира́ю (Львів, 1631 *Волк.* 12); Бѣдѣчи абѣвѣ(м) ба́рзѡ зболѣлы(м), допѣстѣлъ себе нести (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 107).

2. У знач. *прим.* (змучений фізичним болем, хворобою) зболілий: панъ Михал Лисовицкий,... зболелый и схорелый, а праве напо́лы живый, противко... пану Алекса́ндрови Мака́рскому... жалостне ся сведчилъ и протестовалъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 595).

3. У знач. *ім.* Зболілий, -ого; хворий, -ого: мѣлъ в' Реестрѣ в' памяти всѣхъ бедныхъ зболѣлыхъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 7); ба́рзѡ при́кро то быва́еть зболѣломѣ, з' дѣмѣ выходѣти, а хорѣбѣ свою... показовати (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 107).

ЗБОЛЕНЕ *с.* (стп. *zbolenie*) (відчуття болю, страждання) болѣсть: Яза, привременное страданѣе и смѣщенѣе тѣла, хорѣба, корѣткое зболе(н)е тѣла (1627 *ЛБ* 160).

Див. ще **ЗБОЛЕНІЄ**.

ЗБОЛЕНІЄ *с.* Те саме, що **зболене**: Нѣмѣч' е́сть, дѣлгогѡ ча́сѣ боль, а хорѣба, корѣткое зболѣніе тѣла (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 795 зв.).

ЗБОЛѢЛЫЙ *див.* **ЗБОЛЕЛЫЙ**.

ЗБОРГОВАТИ *дієсл. док.* (кому і без додатка) (опинитися в боргу перед ким-

небудь, стати зобов'язаним кому-небудь у чомусь) заборгувати: Хотя се то зъ ними братаемъ и на папежа, ... згажаемъ, не зборговали, але рыхлѣй бы нѣмое быдло (яко насъ называютъ) до обору своее загнали! (Вільна, 1595 Ун. гр. 147); И Духови Св., ... тьи на все смѣлыи мѣшанцы въ томъ разѣ не зборговали, гды выроку его ... зневажити поважилися (Київ, 1621 Коп. Пал. 689).

ЗБОРЖІТИ, ЗБОРЖІТИ дієсл. недок. Квапити: арргоpero збожіті (І пол. XVII ст. Своб. 26);

спішити: депргоpero зборжіті (І пол. XVII ст. Своб. 26).

ЗБОРИСКО с. 1. (зібрання людей в якому-небудь місці з певною метою) зборисько: Стефанъ абовѣмъ св. на збориску образборцовъ стоячи... не одного толко біскупа Римского вспоминаеть, але и другихъ патріарховъ (Київ, 1621 Коп. Пал. 564); Часъ оного: Былъ оучачи Іисъ в' єднѣмъ з' зборискъ в' сѣббѣтѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 664).

2. (молитовний будинок у євреїв) синагога: Иисусъ Христосъ мовить... иле ся Церковь... отдѣляетъ отъ Збориска, то есть о той церкви своей, которую самъ мѣлъ уфундовати (Київ, 1621 Коп. Пал. 376); Звѣчай... Жидѣве мѣли, на Празники, и в' Шабасъ до зборискъ, або якъ теперъ зовѣт' до шкѣл' збиратиса (Київ, 1637 УЄ Кал. 666).

3. Перен. Вмістилище, пристанище: сама натѣра товаришкою єсть бѣсѣмъ и дѣхомъ злѣсти, такъ же Аггеломъ и Дѣха стго: єсть зборискомъ шатана, и церков'ю Дѣха стго (Вільна, 1627 Дух. б. 266).

Див. ще **ЗБОРИЩЕ**.

ЗБОРИЩЕ, ЗБОРЫЩЕ, СБОРИЩЕ с. 1. (зібрання людей в якому-небудь місці з певною метою) зборище: выстерѣгайтеся людиє бо выдавати ва(с) боудоу(т) на сонъмы

и на зборища(х) (1556-1561 ПЄ 50); за ни(м) ш'ли оучнці є(г). а коли была соубота, почаль на зборыще(х) оучити и(х) (Там же, 146 зв.); Єще аріанове в' коста(н)тиньпѣлю мѣли свою схадзькѣ абѣ зборище (XVI ст. УЄ № 29519, 280).

2. (група людей з якою-небудь спільною негативною ознакою) зборище: ганитъ синодъ берестейскій, не синодо(м) его але зборищемъ каменичнымъ зовѣчи, вл(д)кы шацоуетъ // и(з) иншими дѣховными и свѣтскими осѣбами (Острог, 1598-1599 Апокр. 70-70 зв.); Хотяй едно поровнати першыхъ святыхъ соборовъ науку, ... // ...с твоимъ осмымъ Трыдѣньскимъ зборищемъ (Слуцьк, 1616 АрхЮЗР 1/VII, 268-269); нехѣй в' потѣпна станетса зборище жидѣвское (Львів, 1642 Час. Слово 277 зв.); Іѣанъ стѣй назывѣеть мѣремъ бѣрліви(м) зборища геретіцкїи (Чернігів, 1646 Перло 137).

3. (молитовний будинок іновірців) божниця: нѣчѣго не зостало божницамъ поганьскимъ, и зборищамъ еретіцкимъ; тїлко тѣмность, въ котѣрой блѣдѣть яко слѣп'цы (Почаїв, 1618 Зерц. 56).

Див. ще **ЗБОРИСКО**.

ЗБОРИЩОВЫЙ прикм. Який стосується синагоги: пришѣлъ нѣхто ѡ(т) прелѣжѣного // зборищового, мѣвачи ємѣ, ижъ оумерла дочка твѣа, не наприкрѣйсѣ Оучителеви (Київ, 1637 УЄ Кал. 622-623).

ЗБОРНЫЙ прикм. (на якому збирається велика кількість людей з певною метою) збірний, спільний: проси(л) ѡны(и) врадни(к)... абы ту(т) въ я(р)маро(к) тепере(ш)ни(и) збо(р)ны(и) росказа(л) вывола(т) дла ведомости жебы ко(ж)ды(и) хто(ж) ко(л)ве сезде на я(р)ма(р)ку ѡбывателе(и) ка(ж)дого стану... веда(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 38); поменены(и) ѡте(ц) протопѣпа володимѣ(р)ски(и)... на я(р)ма(р)ку тутошне(м) // Володимѣ(р)скомъ збо(р)номъ

з книгами,... се бавячи, межи и(н)шими книгами книгу рускую,... велебному ω(т)цу Євля(м)пиеви Обла(м)пскому прода(л) бы(л) (Володимир, 1638 ТУ 306-307).

◊ субота зборная див. СУБОТА.

Див. ще ЗБОРОВЫЙ.

ЗБОРОВЫЙ прикм. (стп. zborowy) 1. (який стосується протестантизму) протестантський: Але речётъ Арїанинъ... ω глѣпче, и Дѣа Ба в' собѣ не маючїи еретиче. Гдѣ тї роздѣмъ, и рострѣпность ро(з)сѣдкѣ; На вѣкладехъ Сѳцина, Чеховича,... и йны(х) ремесниковъ... и на ихъ оустѣвахъ зборѣвыхъ полагаѣте (Київ, бл. 1619 Аз. В. 28);

у знач. ім. (послѣдовник протестантизму) протестант: По нѣмъ зѣра(з) повстѣль... оучень егѣ Кѣлвинъ, и переницовѣль наѣкѣ мѣстра свѣго Лѣутера, котѣрѣю тепѣрь держѣтъ Зборѣвый, штѣ са назывѣють Євангеликѣми (Київ, бл. 1619 О обр. 34).

2. Те саме, що зборный у 2 знач.: ω(н), препомѣнивѣши повинности своѣ(и) купе(ц)кои,... тутъ у Володимери подѣ ча(с) ярѣма(р)ку зборѣвого недавно прошѣлого... товари пѣна его заарешѣтовѣль, же ихъ вѣ ярѣмарѣкѣ спродати не могѣль (Володимир, 1613 ТУ 253).

ЗБОРОНИТИ дієсл. док. (кому, чого) Заборонити: ино я, с побожности хрестиянское и з зычливости, маючи з отцем того Ивана повинность и захованье скревное, оному мешканья при мне не зборониль (Луцьк, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 280); А коли вѣдлѣгъ звычѣю хотѣль войти до ѣй комѣры, зборониль емѣ оцѣ ей (серед. XVII ст. Хрон. 185 зв.).

Див. ще ЗБОРОНЯТИ.

ЗБОРОНѢНЬЄ с. Заборона: Преткновѣнїе: Перешкѣда, поткнѣ(н)ѣ, зборонѣнѣ, згорше(н)ѣ (1627 ЛБ 96).

Пор. ЗБОРОНИТИ.

ЗБОРОНЯТИ, ЗБОРОНАТИ дієсл. недок. (що і без додатка) (не дозволяти робити,

здійснювати що-небудь) забороняти: ихъ милости увезаль и вѣ держанье спокойне подаль... у шесть пляцов в замку Луцкомѣ и вѣ месте,... зо всеми пожитки,... и належностями, чого ни-хто нигде такѣ объеханья и поданя ничимѣ не зборонял и противко декретови... жаден противень не былѣ (Луцьк, 1574 АрхЮЗР 8/VI, 410); Головецкомѣ из громадою вшиткою росказую... абысте не были противко томѣ зѣпорними же хочет той поп церковѣ с того мѣсця на иншее перенести... абы жаден княз и хлоп того не зборонял (Самбір, 1582 Свенц. 75); Ω(т)-рекаю, или ω(т)рицаю: надѣю ω(т)мѣнѣю, зборонѣю (1627 ЛБ 146); То мовить г(с)дѣ бѣгѣ еврейскїи, пѣсти лю(д) мой, абы мнѣ офѣровѣль. А если // еще зборонаешъ и задержишъ ихъ, што рѣка моѣ бѣде на пола твои (серед. XVII ст. Хрон. 85 зв.-86).

Див. ще ИЗБОРОНАТИ.

ЗБОРОНЯТИСЯ див. ЗБОРОНЯТИСЯ.

ЗБОРОНЯТИСЯ, ЗБОРОНЯТИСЯ, ЗБОРОНАТИСА, ЗЪБОРОНЯТИСЯ дієсл. недок. (чому, чого і без додатка) (не погоджуватися що-небудь робити) відмовлятися (від чого), противитися (чому): А кого бы брата выбирали на старѣ(и)шинство а онъ бы ся збороняль безъ причины слѣдшное виненѣ дати три бѣ(з)мѣны воскѣ (Львів, 1586 ЛСБ 71); Для чого потомѣ и на синоде зѣборонялися зо всеми видети и зѣ владыкою Луцкимѣ о то справы меты? (Вільна, 1599 Ант. 887); Але если бы са мѣль зборонѣти, маѣ(т) быти кѣра(н) винѣю цѣркѣвною (Львів, 1603 ЛСБ 384); позываю(т) // на теперешные рочки ω то и(ж) ве(л)мо(ж)-ность ваша под(д)аного на (и)ме Коновала... выда(т) не хочете и ѣвше(м) се збороняете... которого под(д)аного на невыда(н)ѣ... поводовая сторона шацѣ(т) себе... на пя(т)со(т) гривень монеты и личбы по(л)ское (Кременець, 1619 ЦДІАЛ 765, 1, 5, 1-1 зв.); Лечъ гды бискупове Римскїи почали собѣ тьи

титулы привлашати за право на зверхность единовладства. Грекове ихъ тыми... титулами здобити зборонялися (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 505); пань Києвськи(и) сѣмьмѣ певнѣю... ѿ(т)даль а пятисотъ золотыхъ... ѿ(т)дати... теперешнемѣ поводови зборонялься (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.); пань Лакгановський збороняль се тое справедливости учинити и не учиниль (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 71); брѣтїа... его... до монастыря ѿ(т)провѣдивши, брѣтїи ѿ(т)дали; чоґо сѣ ѿ(н) зборонѣль (серед. XVII ст. *Кас.* 53 зв.).

Див. ще **ЗБРАНЯТИСЯ.**

ЗБОРОНЯТИСЯ *див.* **ЗБОРОНЯТИСЯ.**

ЗБОРОНАТИ *див.* **ЗБОРОНЯТИ.**

ЗБОРОНАТИСА *див.* **ЗБОРОНЯТИСЯ.**

ЗБОРОТИ *дієсл. док.* (кого) Збороти, перемогти: тоґды котѣрїи бѣдѣ(т) в жидо(в)-ствѣ, нехай бѣжа(т) на гѣры, а если сѣ чѣ(т) кто мощны(м) быти абы зборо(л) шатана неха(и) достои(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 25).

ЗБОРЪ, ЗБЕРЪ, ЗЪБЕРЪ, ЗБИРЪ, ЗЪБУРЪ, СБОРЪ *ч.* 1. Майно, достатки: которые то пенези... взялъ... и ов збор, который яко матка, дитям своим ховала, // оный побравши, ве второк... з розказанья до него приехала (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 486-487); тыѣ то насланъцы... //... ѿны(и) домъ протестѣющоґо зо вѣсѣмъ... зъберомъ... ѿсегнѣвъши,... протѣ(с)тѣючо(г) с тыхъ добръ... вибили (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); по(д)даные зборы и субста(н)цию (и) ѿны(х) позабирали весполъ с правами (Житомир, 1649 *ДМВН* 186); по уступеню родичов з детъками,... увесь збер и убозътво, которое было позосътало... в гумънах... // ...розобравшы, поделилисе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 534-535);

прибуток, зиск: мнѣго грѣшей з робѣты ка(ж)доґо зби(р) маю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 40);

(*досягнення, успїх*) здобуток: Вотѣйте, бы мѣль Сатѣрнѣсовыми Зѣмный оурожѣи часы золотыми Приоздоблѣнный;... Щастѣ вѣ пожитю... Дѣйте мѣ вырокъ зѣ оустъ своихъ корѣльныхъ, Зычачи зѣровъ вѣ своей енерѣльныхъ Дїѡцѣзїи, ѿ(т)правлѣть щасливѣ: и свѣтоблїве (Львїв, 1642 *Бум.* 8);

(*вид податку*) збір: А зо вѣсего зборѣ жидовського идеть на ключъника на вели(к)де(н) копа гршѣ (1552 *ОЛЗ* 178 зв.).

2. (*громада, група*) збір: то є(ст) збо(р) ве(р)ныхъ выбрѣны(х) (XVI ст. *КАЗ* 656, на полях); другой отрок, взлюбив домовую лежню,... глупскихъ сбор, игрцевъ корчмолюбныхъ..., и в прожности всѣ часы жития изнурити любячого (1615 *Виш. Поз. мисл.* 243); ста(л) ісѣіа сего дне оу зборѣ ты(х) котѣрїи ѿсвѣчѣни соутъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 127 зв.); **О** збо(р) або зобрѣна прѣзѣчноє котѣрому нѣкды на свѣтѣ не было подобное! (Там же, 264 зв.).

3. (*скликання членів організації, общини*) збір, зібрання: А прото какъ тыхъ часовъ бѣдете на сойме в Лѣцкѣ, на зборъ и бѣдетли то в обычаи..., ижъ хто ѿ землю сѣ правѣеть, самъ не присаґаетъ, нижли светки ихъ присаґѣ делаютъ (Петрків, 1527 *АС* III, 319); князь Андрей присылал к намъ сына своего..., поведѣючи,... абыхмо ємѣ тотъ рокъ на инший часъ ѿтложили, вѣстѣпивши ѣ великий постъ, на зборъ (Петрків, 1527 *АС* III, 319); я(н) поко(в)ски(и) ѿжалова(л)... мѣща(н) воло(ди)ме(р)ски(х) которые часу я(р)маро(ч)ного ѿ зборе не(д)а(в)но прошло(м) посту тепере(ш)него... по улица(м)... ходи(л) якобы ѿни мѣли кгва(л)то(м) на господѣ его... в ночи находити (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 73); потомъ взялъ полгакъ свой, с которымъ перед тымъ ездиль на ярмарокъ до Володимера, на сбор (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375).

4. (*з'їзд представників християнського духовенства*) собор: ваша милость... секту

орианську одправуючы... // не помнечи
ничого на суровость права посполитого...
смели и важилис... заложивши публичные
згромаженя албо збор, зъ инъшими ария-
нами одправуючы... секту арианскую за-
разливаю... розсевати и оноу розныхъ за-
ражати (Володимир, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI,
819-820); историкове церковныхъ... дѣвѣвъ...
описѣючи той вторый Ефескій... зборъ...,
о аппеляціи нѣ однимъ словомъ зменки не
учинили (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 610).

5. Конфесія: Потомъ мещане места Луц-
кого и Жиды обоого збору: Рабанъского
и Караимского, зо всимъ посполитствомъ
чинили жалобу на тыхъ же // свовольни-
ковъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 112); в...
календарѣ... ѿ(т)ць папѣжъ григорій... ѿ(т)-
мѣнд... оучинилъ... дла тѣго, абы с позво-
лѣнѣмъ восто(ч)нои цркви и нѣкоторыхъ
захѣдныхъ зборѣвъ, котѣрыє сѣ ѿ(т) него
оторвѣли, свою... власть ствердѣти... бѣлъ
мѣглъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 47 зв.);
повюзы его у хыжу густьскую — тото єсть
церковъ святая и зъбуръ єсть хрестяну-
мъ (XVI ст. *НС* 160); А наконецъ смѣють нѣ-
которые и то мовити, ижъ зборы еванге-
лицкіє ближшіє суть вѣрѣ... церкви Вос-
точное съ церымоніями своими, анижли
Рымляне (Вільна, 1608 *Гарм.* 170); антѣхри-
сть вѣйде з геретѣцкихъ зборѣвъ и захо(д)ныхъ
краѣвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

6. (молитовний будинок іновіриців) божи-
ця: теды они,... позывають на всказане на
васъ таксы тоє и винъ правныхъ,... тудеж
до прислуханя забороненя верностямъ ва-
шимъ таковыхъ академий блюзнирскихъ...
без позволеня Речипосполитое выставле-
ныхъ школ и зборѣвъ противко костелови
Божему (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI,
759); про то судъ головный... наказуетъ,
абы позванный панъ Ерій Чапличъ зборъ
тотъ арианский въ Киселине,... зъ кгрун-

ту знеслъ и напотомъ никгды не реставъ-
ровалъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795);
Єретѣчеськихъ кнѣгъ не читати, до Зборѣвъ
ѣхъ не ходѣти и Казана не слѣхати (Львів,
1646 *Зобр.* 37 зв.).

ЗБОРЫЩЕ див. **ЗБОРИЩЕ.**

ЗБОАТИСА дієсл. док. Злякаться, пе-
релякаться: Сщѣнни(к) // хотѣлъ дѣти знѣ-
ти люде(м), и збоавса бо было бы забѣйств-
ва немѣло (1509-1633 *Остр. л.* 131-131 зв.);
не знашлѣ тѣла его, а крѣвъ знашли и якъ
кѣмъ(н) иссѣласа, збоалиса, и вѣшли по-
вѣдѣючи вши(т)кымъ (XVI ст. *УЄ* № 29519,
162 зв.); тѣкъ жѣ видѣлъ Жѣдъ и збоалъса
бѣрзо (Київ, бл. 1619 *О обр.* 26); пр(о)ркъ
ѿны(х) жлѣнѣровъ до самѣрїи запровадилъ:
где прише(д)ши,... межѣ непрѣате(л)скими
кошѣми себе бѣти обѣчили, такъ сѣ збо-
ли, же дла стрѣхъ нѣ землю попададали (поч.
XVII ст. *Проп. р.* 189); войшли въ пѣчь рос-
пѣлендѣю, семъ разъ по(д)пѣландѣю, нѣмнѣи
сѣ не збоавши, анѣ оустрашѣвшиса (Київ,
1637 *УЄ Кал.* 833).

ЗБРАНЕНИЕ с. (цсл. възбранение) за-
борона: На то отвѣщаем тако: сие бо збране-
ние бѣгати в горы иноку нѣ єсть Златоусто-
го; то самым им покажем (1615-1616 *Виш.*
Поз. мисл. 240).

ЗБРАНЯТИСЕ див. **ЗБРАНЯТИСЯ.**

**ЗБРАНЯТИСЯ, ЗБРАНЯТИСЕ, ЗБРА-
НАТИСА** дієсл. недок. (стп. zbraniać się)
(чого, перед ким і без додатка) ухилятися,
відмовлятися (від чого): Пакъ ли бы тежъ...
на раде таковыхъ переставаяючи... и того
збранятися будешъ... богомолца своего
верного взгордишъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.*
1029); Лоуциферъ,... прибрѣвши тоєижъ
мысли аггловъ тѣє оучинѣти збрана(л)са
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 40 зв.); я... яко ду-
ховная особа,... до звирхнийшихъ особъ
розсудку... справоватись перед... паном
подвоеводимъ збранялсе (Житомир, 1618

АрхЮЗР 1/VI, 457); Нехай бѣдетъ воля в томъ Бѣга стого. А я не збраняюся, стлю, того (I пол. XVII ст. Рез. 178); которо(г)[о] [акту]... панъ комо(р)никъ читати не хотель и (з)браняльсе (Київщина, 1639 ККПС 289).

Див. ще **ЗБОРОНЯТИСЯ**.

ЗБРАНАТИСА див. **ЗБРАНЯТИСЯ**.

ЗБРАТАТИСА дієсл. док. (з ким) (близько здружитися, виявити до когось братні почуття) збрататися: то ёй нешлахе(т)ной мѣре дѣти, котрій... ба(р)зо са с ними збратали, и стоваришили (XVI ст. УЄ № 29519, 231).

ЗБРИДЗЕНЄ с. (стп. zbrzydzenie) огида, відраз: Вспомнимъ и мы, лечь невчасъ его напоменна. Поднебѣню ншемѣ гѣркіи з'збридзѣна (Вільна, 1620 Лям. К. 11).

ЗБРИДИТИ дієсл. док. (ким кому) Викликати огиду (у кого), збридити: Хотѣ(л) онъ бѣ(з)бѣжний збѣйца в'вѣ(с) рѣжай то(т) з'гладити... або принамѣ(и) зопсовати и заразити жебы и(м) собѣ з'бриди(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 40 зв.).

ЗБРИДИТИСА дієсл. док. (ким, чим) Згидувати, збридитися: по(д) Нѣбомъ все што око видить... хто(ж) са нѣмъ... не збриди(т) (Вільна, 1620 Лям. К. 24); захаріи..., гонѣрами и рѣскошами свѣта того збридившиса в поущѣ ѿ(т)ишо(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 254 зв.); ходилъ оубрѣканы(и), оумазаны(и)... же са ни(м) ѿць... збридити... могль (серед. XVII ст. Кас. 50).

ЗБРИДНУТИ дієсл. док. (кому) Стати бридким, збриднути: Не по(до)ба(и)са собѣ з способности або довѣпѣ твоѣго жебы(с) не збридль бѣгѣ (Київ, 1623 Мог. Кн. 16).

ЗБРОДЕНЬ ч. (стп. zbrodzień) злочинець: заходніи отцеве на Вигиліа, такъ великого збродня і отцеубійцу... кровію Христовою не подписовалися (Київ, 1621 Кон. Пал. 739); яко тежъ духовных особъ килку,...

оних зброднюв лагодными словы, абы... такового квалту не чинили, упоминали, киями и каменми побили (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 1/VI, 687); року 796 наступилъ на папѣжство Бонифаціушъ шестый, збродень і ліотръ великій (бл. 1626 Кир. Н. 23).

ЗБРОДНЬИЙ прикм. у знач. ім. с. р. збродное — злочин: я зо всіми товаришамы естесмы готовы Ганского, яко принцыпала тоее все справы поприсягнути, ижъ што колвекъ есмо такового збродного чинили, то все за побудкою, ... его (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/I, 111).

ЗБРОДНЯ ж. (стп. zbrodnia) злочин: просиль и домовлялься, абы тые то злочинцы, ... за такые злые поступки и збродни ихъ, срокгимъ караньемъ на горле караны были (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/I, 110); А зажь Диоскоръ, патриарха Александърейский, который... местцемъ былъ зацнейший, нижъ апостатове владыкове..., межы иншими зброднями и ересми своими, ... на старъшего своего кинуль (Вільна, 1599 Ант. 563); а варуючи им то, иж люди места оного... никгды нияких збродней и заченок с панствы прилеглыми..., чинити не могут (Варшава, 1605 ЧИОНЛ XIV-3, 110); и та(к) збро(д)нѣ... не(з)носны(и) чинили, ѿ(т)ца митрополитового челя(д)ника Петра на штуки ро(з)сѣкли (серед. XVII ст. ЛЛ 168).

ЗБРОА див. **ЗБРОЯ**.

ЗБРОЙКА ж. Обладунок: побра(но)... // поясы рема(н)ные, збройки розмаитыми послышци, шолькомъ вышиваные (Луцьк, 1573 ТУ 154-155).

ЗБРОИТИ дієсл. док. (стп. zbroić) (що) наброїти, нашкодити, натворити: еще што го(р)шого зброили ижъ де(и) будучи тебе в ыме(н)ю на местцу аньдрѣя чо(л)га(н)ского (Варшава, 1571 ЛНБ 5, II 4043, 79); манá-сіа што та(к) злѣго зброи(л), сѣтвори(л)

лоукавое пре(з) очыма гнѣма (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); Штожь такъ великого и нѣколи въ церкви... небывалого зброилъ Фотій, же ся такъ отцеве тїи... на него подписовати мѣли? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 738); Вїны истѣзю: карѣ, сѣжѣ. прѣстѣпки, вывѣдѣюса ѡ томъ што кто збрѣилъ (1627 *ЛБ* 15).

ЗБРОІНЦА ж. Арсенал зброї, споряджен-
ня: armamentaria зброїница (I пол. XVII ст. *Своб.* 26).

ЗБРОЙНЕ, ЗБРОЙНѢ (*стп.* zbrojnie)
збройно: также бы твоя милость казалъ
имъ поготову быти, коннѣ а збройнѣ (Кра-
ків, 1524 *АЗР* II, 156); Староста тежъ ѡка-
залъ дрѣги(и) почотъ драбо(в) же да(в-
неи)шихъ которые тамъ по(д) его моцью
слѣдили шестьдесятъ ихъ збро(и)не (1552
ОЧерк. 3. 16); рече юда къ жїдо(м) зберѣте
собѣ... войско великое, а вши(т)ко жо(л)нѣ-
ре абы в желѣзѣ и збройне съ мною ишли
(XVI ст. *УЄ* № 29519, 39); еслї бовѣмъ
страхъ Бжїи ховаемо вѣ сѣрдца(х) нѣшы(х),
и распаматывана ѡ смѣрти вѣ дѣши ѡбно-
сїти бѣдемъ: бы те(ж) и всѣ бѣсы на насъ
збрѣйне боїовали, жаднымъ спѣсобо(м) шкѣ-
дити намъ не змогѣтъ (Львїв, 1642 *Час.*
Слово 278 зв.).

Див. ще **ЗБРОЙНО.**

ЗБРОЙНО, ЗБРУЙНО *присл.* Збройно:
кназемъ Сонкѣшковичомъ... казали на
тоеж мѣсто коню, а збройно тагнѣти, без
каждого ѡмешкана (Львїв, 1537 *АС* IV, 87);
на тое мѣсто,... водле ѡставы... конно, а
збройно ехали (Вїльна, 1541 *АС* IV, 288);
намъ с тыхъ имене(и)... слѣжбѣ вое(н)нѣю...
ко(н)но збро(и)но слѣжити маю(т) (Милян-
вичі, 1572 *ЖКК* I, 38); которые то при(н)ципа-
лове... ко(н)но збрѣ(и)но и пешо... ѡ године
двана(д)цато(и)... до за(м)кѣ припѣ(с)тили
(Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 40 зв.); Вѣ
томъ Мѣрсѣ збрѣйно ставѣетъ (Київ, 1646

МІКСВ 374); Препоясавши тѣды двѣдъ мѣчь
его на шѣты свои иналь коштовѣти, если
бы збрѣйно могъ ходїть: бо не мѣлъ такъ
ходїть (серед. XVII ст. *Хрон.* 220).

Див. ще **ЗБРОЙНЕ.**

ЗБРОЙНЫЙ *прикм.* Збройний, озброе-
ний: отецъ Феодосій... зъ... людомъ збро-
йнымъ... // ...хочетъ дей у столицу епископи
Володимерское... уехати и ее осести (Луцьк,
1565 *АрхЮЗР* 1/1, 7-8); довѣдалиса о лю-
дѣ слѣжѣбномъ збрѣйномъ ижъ есть пого-
товѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 50); Црѣ
...казалъ стати збро(и)нымъ жолнѣромъ
зѣ добытыми мѣчами (поч. XVII ст. *Пчела*
5 зв.); Кнѣза Кѣфского... Володїмеръ, зѣ
кона // мѣжне вѣсадивши, поималъ звѣзалъ
и збрѣйного до свѣгѣ войска привѣлъ (Ки-
їв, 1623 *МІКСВ* 69-70); А тѣи антихристѣ:
збере себѣ великое войско збрѣйное, зо
всѣхъ нѣродѣвъ погѣнскихъ (Чернїгїв, 1646
Перло 138 зв.); Пѣрсове..., всї зѣ великимъ
гѣрмомъ зѣбрѣйни на кони всѣдши стигали
Алексѣндра (серед. XVII ст. *Хрон.* 421 зв.);

У знач. ім. Озброений, -ого: некоторые
панове светские зѣ великою личбою зброй-
ныхъ,... пострахи и погрозики ѡтцомъ згро-
мажонымъ чинили (Вїльна, 1597 *РИБ* XIX,
188).

ЗБРОЙНѢ *див.* **ЗБРОЙНЕ.**

ЗБРОЯ, ЗБРОА, ЗБРОА ж. 1. (*знар-
дѣя для нападу або оборони*) зброя: здоби-
чу немалую войско... взяло: зброй большѣ
двухъ тысячѣ (Вїльна, 1564 *АЗР* III, 134);
ма(л)жонокъ мо(и) с тымъ же братомъ сво-
имъ... на ве(ч)ны(и) де(л) мель... кле(и)ноты
пе(р)ла ла(н)цухи шѣты зѣброю ценъ медѣ
(Варковичі, 1572 *ЛНБ* III, 4071, 32 зв.); мыш-
лю, абы и до ѡны(х) краи(н) которы(х) для
далеко(с)ти грани(ц) зброя и стрѣлы ли-
то(в)ские досегнути не могли, слава досе(г)-
нула (1582 *Кр. Стр.* 15); Томѣ кгвалтъ и
грознѣа збрѣа, не мѣжетъ нѣгды зѣпсовѣти

по́ба (Львів, 1591 *Просф.* 68); Вѣдаючи то пребезако(н)ный Юда, теды штонаиры(х)-лѣ побѣжа(л) до старѣшинъ жидовьски(х), абы слоуги свои послали к зброи и(з) свѣтло(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 57); они зѣра(з) не до зброи и стрѣльбы, ани до троу(б) оудалиса, бо того чинѣти нѣкг(д)ы не звѣкли дла бѣга своѣго (Дермань, 1604 *Охт.* 10); таа война не зброєю але розѣмо(м) скончѣлася (поч. XVII ст. *Проп. р.* 286); Козѣкъ нѣмаючи нѣ зброи, нѣ шишѣака, Стигѣе(т) Тѣтарь: бы мѣглъ допѣ(с)ти Лошака (Київ, 1622 *Сак. В.* 39); Орѣжѣе: Мѣчъ, брѣнь, збрѣа (1627 *ЛБ* 153).

2. (спорядження воїна) збруя: Староста тежъ ѡказаль дрѣги(и) почотъ драбо(в)... которые тамъ по(д) его моцью слѣжили... по два копи(и)ники в збрѣахъ... а по ѡсми стрельцовъ з рѣчницами з мечи (1552 *Очерк.* 3. 16); Пахоло(к) га(в)рыло семенови(ч) на не(м) збрѣа бляховая (1567 *ЦНБ Лит.* 16, 3, 91); Вѣсѣорѣжѣе: Зѣпѣлнаа збрѣа (1627 *ЛБ* 22); меновите взято... // ...рыштѣнкѣ до во(и)ны належачого то естъ збрѣа зъ зарѣкавями зъ шишѣаками з наколенѣками (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105-105 зв.); на томъ Коню Аггль Бѣжѣй в' тѣлѣ лю(д)-скѣмъ, збрѣа на нѣмъ ѡгнѣнаа (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 14); побралъ давидъ зброи золотыи которыхъ мѣли слѣги адразеровы црѣа сѣвскогѣо (серед. XVII ст. *Хрон.* 253).

3. Збруя, упряж: И тежъ дей въ мѣщанъ нашихъ кони на поли и зброи отнимаеш и за то дей на нихъ вины берешъ (Вѣльна, 1523 *АЮЗР* II, 132); А сыну моемѣ, князю Дмитрию, ѡтписую шѣбѣ соболу, ... збрѣа сребренаа на кон, ѣзда, поперсины (Володимир, 1547 *AS* IV, 564); я Роман ѣедоровичъ Санкгѣшко... дарую... кони ездныи и возники..., кромъ зброи... княгини Александре Грегѣревне Хѣдкѣвичѣвне (Городок, 1561 *AS* VII, 63); Приѣздѣоблѣаютъ егѣо [коня] брѣ-

ню, то естъ збрѣєю и кирисомъ (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 215).

4. *Перен.* (засѣб дла досягнення чогонебудь) збрѣа: а прото и(м) да(л) мо(ц)нѣю збрѣоу то е(ст) вѣрѣ стѣю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 95); тѣкъ мѣлачѣса Г(с)дѣ, берѣтъ з' нѣа збрѣю Дѣа, ѣ которыхъ Ап(с)лѣ мѣвить (Вѣльна, 1627 *Дух. б.* 212); на кѣждо(м) мѣстѣд, ... молѣтвы ѣко найгартѣвнѣ(и)шее збрѣѣ... зажити мѣже(м) (Київ, 1634 *МКСВ* 313); Берѣтъ ѡхѣтне дѣхѣвнѣю збрѣоу: Идѣтъ до бѣю (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.); Збрѣа вѣша и ѡрѣжѣе, ... Вѣра непоколѣбѣмаа (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 46); *Образно:* братѣе... облѣцѣтѣся в зуполную збрѣоу Бѣжую, бысте мѣли стати прѣтивко засадкам бѣсовскимъ (Вѣльна, 1600 *Катѣх.* 80).

ЗБРОА див. **ЗБРОЯ**.

ЗБРУЙНО див. **ЗБРОЙНО**.

ЗБРЫДЛИВОСТЬ ж. (*смп.* zbrzydliwość) бридливѣсть: Желиборскѣй... Вѣдлѣгъ Соудѣ Бѣжѣо з' Свѣта того зышѣлѣ. А тѣкъже, ѣкъ всѣ, до зѣпсовѣнаа пришѣлѣ, Ахъ не стоуйтежъ, що мы тоу за живѣтъ мѣемѣ, Жѣса тѣкъ Смрѣдо(м) збрѣдливѣости ставѣемѣ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 3 зв.).

ЗБУДИТИ дієсл. док. 1. (кого) (*перевати чѣйсь сон, змусити прокинутись когонебудь*) збудити: тогѣды прѣстоупивѣши к немоу оученици его и зѣбѣудили его (1556-1561 *ПЄ* 43 зв.); она... нашла его ранѣного, ... збудивши его, пытала: што бы ся ему дѣят мѣло? (Луцѣк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375); по мѣлѣтвѣ до апѣстоло(в) пришо(в), нашѣлѣ и(х) спѣчѣихъ, и збѣудѣ(л) и(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 241 зв.); та(м) же лѣ(г) по(д)... древо(м) оу тѣни, и пришо(л) до него аггль бѣжѣи и збѣдѣилъ его (Вѣсѣчани, 1635 *УЄ* № 62, 8); хс спѣлѣ в то(и) ча(с)... и збѣудѣили его мѣвачѣ гѣи избавѣ на(с) абѣвѣ(м) погыбаѣе(м) (1645 *УЄ* № 32, 89).

2. (кого) Оживити, воскресити: лазарь прѣятель нашъ оусноу(л). Але поидоу абы(х)

его зо сно(8) збоудиль (1556-1561 ПС 394 зв.); б̄ъ ѡ(т)цо(в) наши(х) збуди(л) іса которо-го вы забили повѣси(в)ши на дереви (II пол. XVI ст. КА 26); лазарь другъ на(ш)... оумерль... але по(д)мы ко нему абы смы гó збоуділи (поч. XVII ст. УЄ № 256, 1); **збудити отъ умерлыхъ** (кого) — оживити: неха(и) же буде(т) ва(м) всѣ(м) авно... же во (и)ма іса хры(с)та назаранина которого вы ра(с)пали которого бо(г) зб̄ди(л) ѡ(т) ѡме(р)лы(х) чере(з) того то(и) стои(т) пере(д) вами здоро(в) (II пол. XVI ст. КА 17).

ЗБУДОВАНЄ, ЗБУДОВАНЬЄ, ЗБУДОВА-НЬЄ, ЗБУДОВАНЯ с. 1. Збудування, спорудження: а кто бы з' ва(с) хотѣль стол'пъ боу(до)вати [або вежоу] то вперед(д) с̄д̄ыши розличи(т) маєт'ности свои если боуде(т) имѣти спотребоу коу з'боудованю (1556-1561 ПС 286 зв.); обраховали есмо з добрымъ розмысломъ збудованє того мосту на чотырыста копъ гроше(и) литовскихъ (Рожища, 1594 *Свенц.* 75); Кгды(ж) тоє панове... вслышали ѡ(т) неи таковую хо(т) и в̄лю... еи позволили ю(и) и мѣстце показали на збудованя кели(и)ки (Львѣв, 1600 ЛСБ 1043, 10 зв.); панъ Гневошъ... листъ... свой... на записанъе вечистое островка... на берези тогожъ озера, до збудованъя на немъ дворца... просил абы... в книги нынешние уписанъ (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 433); Създаніе: Зб̄дова(н)є, створе(н)є, заложѣньє (1627 ЛБ 127); С̄г̄тъ... перешкóды, котóрыи ѡп̄д̄ст̄ивши, се(д)м̄ю и ѡста(т)нюю на(д) всѣ йны(и), страшнѣ(и)шую припоминаю, Збиран'є маєтностей... якѡ ѡн̄и, оу Л̄вки ...богачъ, котóрый м̄слачи ѡ розширѣн'ю и зб̄дован'ю стодóль и шпихлѣрѡвъ до д̄ш̄ѣ своєи мóвилъ (Київ, 1632 *МКСВ* 288); Тотъже протестанс̄ь, маючы новой данине дарованое себе позволене збудованя рудни в Романовомъ Мосте, начине все, до рудни належачое, справиль былъ и до Романового

Мосту запровадилъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405).

2. Будівля, споруда. *Образно:* Кáмене(м) нарѣкл' Црк̄в', котóраа навáлности прійм̄е(т) и не хвѣе(т)с̄а... Але запытáеш' ли, если має(т) тóе зб̄дован'є камѣн'є, áлбо дѣрево, áлбо желѣзо: Нѣт', мóвить (Львѣв, 1625 *Злат. Н.* 130).

3. *Перен.* Грунт, основа: Але пригáнѣ подлѣглы(и) зайсте я́ко непотрѣбны(и) и збудована жáдного не маючій,... ѡп̄д̄ст̄ити // потрѣба А... заживáти,... потрѣба, котóрый силлои(з)м налѣжитъ всѣмъ проповѣдáчо(м) прáвды (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205-206).

4. *Перен. (забезпечення умов для виникнення чогось)* створення, формування: Але на ты(х) мѣст прише(д)ши посре(д)к̄д̄ всѣ(х) с̄б̄рáны(х)... повінность свою залицив̄ши, об̄цáтиса має(т) до зб̄дована мл(с)ти братѣрской (Львѣв, 1603 ЛСБ 384); мы маючи залецон̄ю справд̄... др̄вк(а)р(ск)имъ масти(р)-ствомъ книг̄ б̄ж̄естве(н)ны(х) на собѣ вып̄ща(н)я, в посполиты(и) пожитокъ и в зб̄д̄ова(н)є сп̄сенія д̄ш̄ народ̄ хрестия(н)-ского, побо(ж)носте(и) ваши(х)... до в̄рны(х) р̄к̄къ подало (Київ, 1627 ЛСБ 496);

розвиток, зміцнення: щó бы за пожитокъ и я́коє зб̄дован'є ѡ(т)неслá цер'ковъ... з' ѡного заразл̄ивога и б̄г̄д̄ протівного дѣкрет̄ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 27);

моральне вдосконалення: хотя бы и праведное обличение на лживый быти разум имѣло, еднaк иж пожитку ни одного и збудованья душевнаго не приносит (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); оумр̄ь мóвимъ дла грѣхóвъ нáши(х), а в̄скр(с)ъ дла збудована нашого (поч. XVII ст. *Проп. р.* 156); Сп̄с̄ителю мóй... рачъ мене мовáчогѡ,... блг(д)т̄ию свб̄ею посл̄ковáти, áбы тáа мóва была... всѣмъ намъ на д̄ш̄епóлезное зб̄дован'є (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937).

ЗБУДОВАНЬЄ див. **ЗБУДОВАНЄ**.

ЗБУДОВАНЬЄ *див. ЗБУДОВАНЄ.*

ЗБУДОВАНЯ *див. ЗБУДОВАНЄ.*

ЗБУДОВАТИ, ЗБУДОВАТЬ, ЗЪБУДОВАТИ *дієсл. док. 1.* (що, з чого) (*спорудити, звести яку-небудь будівлю*) збудувати: дозволили Ємѣ то(т) замочо(к) збѣдовати в ымѣньи его оу во(р)тели (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); если бы що хотѣ(л) бѣдовати во(л)но емѣ боудоватиса не бѣде мати до того нѣкто нѣчого що збѣдѣть (Львів, 1585 *Юр.* 9 зв.); до(м) мо(и) збудованы(и) на плацу мое(м)... ѡгнемъ згорель (Черкаси, 1589 *ЦНБ II* 23258, 1); Къ тому допускаемъ въ мѣстѣ преречономъ ратушъ збудувати (Краків, 1592 *АрхЮЗР 7/III*, 298); федѣ(р) за(н)чя(т) помѣгль ѡлѣксѣ збѣ(д)овати дѣмъ (Одрехова, 1603 *ЦДИАЛ 37*, 1, 29 зв.); я василе(и) со(с)ни(ц)ки(и)... положи(л) є(с)ми по(з)во(в) ше(ст)... ѡ поселе(н)є двора кгва(л)то(м) на ставѣ на ѡ(с)трове... и ѡ выби(т)е... с по(л)проро(б)ко(в) кгрѣ(н)то(в) на которо(м) фо(л)варо(к) зъбѣдоваль (Житомир, 1609 *ЦДИАК 11*, 1, 5, 46 зв.); Сімонъ посланный є(ст) збѣдовати Цр̄квь на земли (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124 зв.); авгоу(ст) кесарь хотѣ(л) збѣдовати единѣ бо(ж)ніцѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ № 29515*, 398); а естлибы старший в монастыри што зъначного зъбудоваль або направиль, тотъ коштьт маю вернути за першимъ упоминаньемъ (Луцьк, 1642 *КМПМ II*, 235); збѣдоваль брѣмы з' каменья над' мѣрѣ высѣкїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 363);

(*про став*) запрудити, загатити: Панъ янъ светицки(и)... поведиль ижъ на то(и) ре(т)це (!) ставъ збѣдованъ (1546 *ОГ 47* зв.); што збудует став або сажавки заставит, тогда я и потомки мои, выкупаючи тые волокы, маемо накладъ увес его милости отложити водле слушныхъ реестров (Вільна, 1562 *АрхЮЗР 8/VI*, 127);

виготовити: Израилтѣне... скрѣпїю Прими(р)а,... хѣчъто з' дѣрева, з' зблота, и з'

срѣбра збѣдована была,... з' страхо(м) и оучтївостю поклонъ... ей ѡ(т)давали (Київ, 1632 *МІКСВ 278*); *Образно:* на та(к)... мо(ц)ны(х) фѣндаме(н)тахъ та(к) высѣкаа досконало(ст) мѣсѣла быти збѣдована (серед. XVII ст. *Кас.* 33 зв.).

2. *Перен.* (кого, що) Створити, сформува-ти: на коне(ц) гды тм(с) зо мною дрѣзки поживае(ш) сѣгѣбшѣю прия(з)нь собѣ збѣдѣшь (Кореличі, 1593 *ЛСБ 246*, 1); Єдинорѣдний бжїй снѣ вѣкы збоудоваль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 144); Рѣки твоѣ створїли ма и збѣдовали ма (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 259).

3. *Перен.* (кого) Піднести, морально вдосконалити: а такъ тую книжку чытай, штобысь и самъ себе збудовать и другимъ добрую справу о томъ сыноде дати могль (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 186).

ЗБУДОВАТИСЕ *див. ЗБУДОВАТИСЯ.*

ЗБУДОВАТИСЯ, ЗБУДОВАТИСЕ, ЗБУДОВАТЬСЯ, ЗБУДОВАТЬСЯ *дієсл. док. 1.* Збудуватися, спорудитися: шпитал старожитный... до кгрунту згорел, который, жадного наданя не маючи, знову се збудовать... и выживеня // слушного мети не можетъ (Варшава, 1619 *АрхЮЗР 1/VI*, 474-475);

(*про став*) запрудитися, загатитися: стависко на диком болоте у колесца, где може се збудовать ставъ, греблю приткнуть до берегу Городелского,... розделити се мають на три части (Володимир, 1606 *АрхЮЗР 6/I*, 336).

2. *Перен.* (що) Створитися, сформува-тися: Презъ що абї са мѣ паматка збудовала, А твоа пѣне слава, несмертѣлна трѣвала (Львів, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. *ненум.*); Цр̄квь, якъ са збѣдѣтъ, Ключѣ Цр(с)тва Нб(с)ногѡ, якъ прїймешъ ѡ(т) мене; Кого звѣжеш', а кого розвѣжешъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124 зв.); Такїмъ бовѣмъ спѣсобомъ все са збѣдѣтъ, Штѡ са в' пожитокъ Цр̄кве, в' тобѣ готѣтъ (Київ, 1630 *Имнол.* 3).

3. *Перен.* Морально вдосконалитися: То ест первое: основатися правдивым исповѣданием вѣры, ... будоватися заповѣдми, евангельскаго повелѣннїя дѣлы, збудовавши же ся — совершитися, то ест по истиннѣ... и за истинну готовы быти смертию печатовать (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 169).

ЗБУДОВАТЬ *див. ЗБУДОВАТИ.*

ЗБУДОВАТЬСЯ *див. ЗБУДОВАТИСЯ.*

ЗБУЖАТИ *дієсл. недок. (стп. zburzać) перен.* (на кому) збурювати, розбурхувати (в кому): кгда(ж) то нешто и(н)шое, то(л)-ко зави(ст) мати грѣховаа все збѣжае(т) на на(с) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 2).

Див. ще ЗБУЖОВАТИ.

ЗБУЖЕ *див. ЗБОЖЕ.*

ЗБУЖОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) збурювати, підбурювати: идолосложєнїа вѣстоупокъ бы(л) члѣкъ оучинилъ... бѣжю ласкою прѣтивъ собѣ збѣждеть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 12).

Див. ще ЗБУЖАТИ.

ЗБУЙЦА *див. ЗБОЙЦА.*

ЗБУНТОВАНЄ *див. ЗБУНТОВАНЯ.*

ЗБУНТОВАНЫЙ, ЗБУНЪТОВАНЫЙ

дієприкм. 1. У знач. прикм. (який стосується бунтарства) збунтований: а видячы час по тому способный и барзо латвый, подчасъ кграссацыи збунътованого хлопства, ... субърдыновали и намовили тоежъ хлопство свовольное, удаючы, же зошьлый панъ Ясчурский релегии католицкое естъ и недалеко з великими скарбами зоставаеъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332).

2. У знач. ім. (той, хто збунтувався, підняв бунт) бунтівник, збунтований, -ого: И такъ, бачачы збунтованыхъ, ничего не справивши, прочъ одыйти мусель (Луцьк, 1620 *ПККДА* 1-1, 15).

ЗБУНТОВАНЯ, ЗБУНТОВАНЄ *с.* Бунт: Што все збунтованя, такъ же тежъ и для пригрозокъ его милости пана Кгдешин-

ского учинили, зъ великою шкодою протестующого (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/1, 453); таковое ба(р)зо великое збѣнтованє и зяятренєсе то(г) места... е(г) м(л) противъко себе видечы... слѣга(м)... каретѣ каза(л) ѿ(д) места в поле... ѿбе(р)нувѣши ѿходити росказа(л) (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 323, 1, 579, 122 зв.).

ЗБУНТОВАНАСА *с. (стп. zbuntowanie się) те саме, що збунтованя:* Крамола: Рѣзрѣхъ, бѣднѣтъ, ... збѣжѣнаса, заколочѣнаса, зѣбѣнтована́наса (1627 *ЛБ* 55).

Пор. ЗБУНТОВАТИСЯ.

ЗБУНТОВАТИСЯ *див. ЗБУНТОВАТИСЯ.*

ЗБУНТОВАТИСЯ, ЗБУНТОВАТИСА, ЗБУНТОВАТИСЕ, ЗБУНЪТОВАТИСЕ, ЗБУНЪТОВАТИСА *дієсл. док. (проти кого, на кого, з ким, і без додатка) збунтуватися:* пни ма(г)феевая сенютина... выведалася же по(д)даные и(х) хлопство збу(н)това(в)шися... пна... сенюту... мужа моего до сме(р)ти забили (Кременецъ, 1563 *ЛНБ* 103/Id, 1810, 11); та(к)же... служебни(к) пне(и) ѿа(л)че(в)-ское по(д)даны(х)... пыта(л) чемѣ са де(и) есте бе(з) причины проти(в)ку пане(и) мое(и) збу(н)това(ли)... в по(д)воды еха(ти) не хочете (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 9); королѣ нѣкоторѣи въ еропе (!) а(н)тихре(с)тови мо(ц) свою по(д)дали бо пу(д)лу(г) воли его... королюю(т) збунътовавшися проти(в) хѣ (XVI ст. *КАЗ* 644, на полях); мещане Луцкие, збунтовавшися, ... // ... все з олтра и с церкви Божое побѣрали, выграбили и въ дом свои внесли (Луцьк, 1602 *АрхЮЗР* 1/VI, 331-332); подданные чорѣнцкие, которые подѣчас свояволи козацкое збунтовалисе, бунтъты и розные шкоды..., пану своему... починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 205).

ЗБУНТОВАТИСА *див. ЗБУНТОВАТИСЯ.*

ЗБУНЪТОВАНЫЙ див. **ЗБУНТОВА-**
НЫЙ.

ЗБУНЪТОВАТИСЕ див. **ЗБУНТОВА-**
ТИСЯ.

ЗБУНЪТОВАТИСА див. **ЗБУНТОВА-**
ТИСЯ.

ЗБУРЕНЄ, ЗБУРЕНЪЄ, ЗБУРЕНЬЄ,
ЗБУРЪНА с. 1. (порушення спокою, поряд-
ку) збурення: Проповѣдає(т) х̄с, збоуреньє
цр̄квноє ты(ж) о знамени напослѣ(д)ней-
ши(х) днєвъ, которыи оукорочени боудоу(т)
(1556-1561 ПЄ 100 зв.).

2. Руйнування, збурення: стрѣтъ, збрє(н)є
мѣста а(л)бо людѣ побитьє (1596 ЛЗ 79);
Также єст и ве Лвоє... склеп великій книг
словенских... докупи знесеных по збуреню
и осягнуеню панства руского (Львѣв, 1605-
1606 Перест. 26); а мало на томъ маючи
по збрєнью и спалєнью мє(с)та и замѣкѣ
немало людє(и)... окрѣтъне... повезавъши
...до домовъ своихъ ѱ(т)провадили (Жито-
мир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 41); Достѣгши
тєды Сарвѣръ ѡжъ и до Халкѣдѣна,... все
што єно кѣлвек' кѣ збрєню тогѡ Великогоѡ
Царствѣючогѡ Мѣста налєжало, зготовлє-
т' (Киѣв, 1627 Тр. 658); Слово о збрєню
пекла єгда Хр(с)тосъ ѱ(т) мртвыхъ встав-
ши пекло збрѣлѣ (I пол. XVII ст. Сл. о зб.
13).

3. Знищення, загибель, смерть: хто вы-
да(л) на схищенїє то є(ст) на (з)брѣна жи-
да іакова промыслнікомъ и(х) (к. XVI ст.
УЄ № 31, 61 зв.).

ЗБУРЕНЪЄ див. **ЗБУРЕНЄ**.

ЗБУРЕНЬЄ див. **ЗБУРЕНЄ**.

ЗБУРИТЕЛЬ ч. Нищівник, нищитель:
Ты же, костеле латинский,... збурителем
тому святому образу быти ся показуєш
(1608-1609 Виш. Зач. 228).

ЗБУРИТИ, ЗБУРЫТИ, ЗЪБУРИТИ,
СБУРИТИ дієсл. док. 1. (що) (порушити
спокій, певний порядок) збурити: и отступле-

ние от православной вѣры влѣзло, и чтили-
ще боготворное на земли явилосѣ и покору
и науку христову збурило (1608-1609 Виш.
Зач. 228).

2. (кого на кого) (підбити когось до бун-
ту) збурити, підбурити: рѣзь на него арїа-
не. посполїты(х) людїи збрѣрили, и камѣ-
на(м) на нєго мѣчѣчи, мѣло єго не вбїли
(XVI ст. УЄ №29519, 273 зв.).

3. (що від кого, чим, кого) зруйнувати,
знищити, діал. збурити: Но козаки прє(д)
ты(м) перекѣпъ збрѣрили и зѣмокъ з мѣсто(м)
спѣлили (1509-1633 Остр. л. 128 зв.); кгды
тые козаки до паньства нашого прїйдуть,
а будуть ли межѣ ними тые, которые не-
давно... Очаковъ збурыли (Рудники, 1561
АЮЗР II, 156); а жидовє... вчини(в)ши гук
збурили мѣ(с)то (II пол. XVI ст. КА 92);
виделъ єсми,... знать же хаты были, але
попалєны, а иншиє пороскиданы и зъбуре-
ны (Житомир, 1605 АрхЮЗР 6/1, 309); А
ты Николѣю не злѣкнешься тѣкъ велїкій
и мѣцный кгрѣнтъ всего Бо(з)ского дѣмѣ...,
штѣрмами софїзмѣцкими... збрѣрити (Киѣв,
1619 Гр. Сл. 205); А тѣкъ вєсь людъ вшо(л)
до дѣмѣ Саѣла и збрѣрили єгѡ (серед. XVII ст.
Хрон. 332); окна вси потлучоные, олтары
сбуроные (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV,
419).

Див. ще **ЗБУРОВАТИ**.

ЗБУРИТИСЯ, ЗБУРИТИСА дієсл. док.

1. (стати дуже неспокійним) збуритися:
к(д)ы сѣ збоурить море, тєды є(ст) ба(р)зо
страшноє (к. XVI ст. УЄ № 31, 106).

2. (втратити цілісність) розпастиєся,
розсипатисѣ, зруйнуватисѣ: Не зостѣнєтъ
тѣтъ кѣмєнь на кѣмени, котѣрїи не збрѣрїтъ-
сѣ (Вільна, 1627 Дух. б. 42).

3. (підняти бунт, збунтуватисѣ) збури-
тисѣ: Которы(и) прєзь вѣста даvida слуги
своего поведи(л) для чо(г) сѣ народы збури-
ли (Хорошѣв, 1581 Є. Нєг. 115); дїяволь и

свѣтъ повстають против христа и церкви Его, о чомъ Давидъ святой и Лука евангелистъ пишутъ: “для чого ся народове збурили...?” (Вильна, 1600 *Катех.* 42).

ЗБУРИТИСА див. **ЗБУРИТИСЯ**.

ЗБУРОВАТИ дієсл. недок. Руйнувати, нищити, збурувати: Разаряю: Розмѣтѣю, збѣрѣю (1627 *ЛБ* 104).

Див. ще **ЗБУРИТИ**.

ЗБУРЫТИ див. **ЗБУРИТИ**.

ЗБУРѢНА див. **ЗБУРЕНЄ**.

ЗБУТВѢЛЫЙ прикм. (стп. *zbutwiały*) у знач. ім. с. р. **збутвѢлое** — струхнявіле, -ого; зотліле, -ого: Але и Римляне... надѣвшиа гѣрдостю и мѣрною дѣмою, што не по(д)лагѣе(т) по(д) діалектицкїи оусилована превротныи, якъ гнилѣе и збѣтвѢлое ѡ(т)-кидаю(т) зъ велїкимъ зневаженїемъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 221).

Див. ще **ЗБУТНѢЛЫЙ**.

ЗБУТЛЕННЫЙ дієприкм. Набундючений, гордовитий: Признаваю ти тоє, езовито, яко и римского костела зовомая вѣра состоит, але показал есмь, иж пофальшованная и еще болше от других еретиков збутленая (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186).

ЗБУТНѢЛЫЙ прикм. у знач. ім. с. р. **збутнѢлое** — струхнявіле, -ого; зотліле, -ого: на на(с) пѣтвѣрь кладѣшь, и(ж)бы мы... збоу(т)нѢлое имѣли дрѣжати, или сьгнїлое (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 128 зв.).

Див. ще **ЗБУТВѢЛЫЙ**.

ЗБУТНѢТИ дієсл. док. Струхлявити, зотліти: Дѣсатое на(м) припоминаеши, ѡ сакраментѣ велїкаго чѣтвѣртка и(ж)бы имѣль збоутнѣти или спѣрѡ(х)нѣвѣти, в чѣ(м) са ве(л)ми мѣлишь, бѣ тоє не може(т) збоутнѣти, ани согнїти, поне(ж) раствѣрено естъ солїю (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 123).

ЗБЫВАНІЄ с. (позбавлення себе від чого-небудь) збування, позбування: гдѣса молїт-

ва ко(н)чїть, анѣ сплювае(т) жаде(н), анѣ збыванїе(м) // флѣгмы чѣти жа(д)ного, анѣ ка(ш)лючого оучѣшь (серед. XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.).

Пор. **ЗБЫВАТИ**¹.

ЗБЫВАТИ¹, **ЗБИВАТИ** дієсл. недок.

1. (чим) (виконувати своє призначення) прислужуватися: ѡни... // ѡбдѣвѣня... ѡживати не хота(т)... ты(м) самы(м) выкладаючи собѣ ѡное позволѣнїе г(с)днее... яко кѣлвекъ, хо(т) малѣю заба(в)кою ѡною, нѣшо емѣ догажѣючи, збывали (серед. XVII ст. *Кас.* 7 зв.).

2. (кого, чого) (продавати що-небудь) збувати (що): чого всего с тыхъ всїхъ пятидесять и пяти каме(н) мело зосѣтавати и збивати протѣстанѣти семь камене(и) и десять фунѣтовъ кажды(и) каменъ, водлугъ то(р)гу,... платити... не хочуть (Володимир, 1643 *ТУ* 323); которую суму подданные тамошныя убогіе складати и оддати мусели, беручи, збиваючи воловъ, коней и всего убозтва своего до розныхъ жидовъ (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/1, 396).

3. (чого, що, чим) (позбавлятися чого-небудь якимось чином) збуватися, позбуватися: кого вѣкѣсила змѣа, приходили до того дрѣва, і смотрачи поклоналиса, и ты(м) зѣбывали смѣрти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 114); А ѡнъ ѡбмѣвиско и злѣе оуданїе тѣе збивѣючи оусправедливаеѣтса яснее ижъ не вѣрїть тѣкъ, але ѡ(т) **О**ца похѣдїти ѡного вѣдле подана писма **С**тѣго (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 217); Радѣйса, же вѣчнои ю(ж) збивѣешъ тескнїцѣ. Зъ темопреиспѣдени ю(ж) выхѣдишъ темнїцѣ (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.);

(чого, що) відкидати, заперечувати, відхиляти: А естлибы хто с тыхъ сѣдей наших на тот рокъ кѣ ѡной справе нашей быти не мог,... теды натоместе маемъ кого иншого сѣдею собѣ взати, а тымъ не маемъ ѡдин дрѣ-

гомѣ права збивати (Турійськ, 1550 *AS VI*, 104); А онъ ѡбмовиско и злое оуданіе тоє збиваючи оусправедливається яснѣ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 217); я са(м) а по (м)не ма(л)-жо(н)ка и пото(м)ки мое... пови(н)ни будемо... по(з)вѣ и року ничи(м) не (з)биваючи...суму... позычондѣю... ѡ(т)дати (Вінниця, 1620 *ЛНБ 5*, III 4057, 31);

(чим) ігнорувати (що): Зѣхо(д)ные о(т)-цѣве мнѡгими аркуме(н)ты збивали, а ѡншіе мѣстца оу свойхъ звѡдѣхъ або тѣкстахъ ѡ(т)-мѣнне з'найдовали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 45).

4. (чого, на чому) Не ставати, не вистачати, бракувати (чого): Прото не оныхъ, гдѣ зъ ласки Божое и вѣра, набоженство, и сукцессія апостолская,... и церковныя правила вцале задрѣжаные..., але оныхъ, которымъ на тыхъ помененыхъ речахъ збиваеть (1603 *Пит.* 26); на мнѡгихъ розмаѣтыхъ и лѣцныхъ, до збавѣна насъ ведѣчихъ дорогахъ... намъ не збиваеть (Київ, 1637 *УС Кал.* 59).

5. (чого) Бути в надлишку: Ѡ(т) избытка: Зъ остѣнка,... зъ збыткѣ, съ тогѡ що збиваеть (1627 *ЛБ* 145); а що збиваеть на(д) прирѡжѣна в тѣлѣ, тѡе не воскреснеть (Чернігів, 1646 *Перло* 144).

6. У знач. присудк. сл. (потрібно, необхідно) належати: Збиваеть еднакъ повѣсти на слова овыи, надѣ апостолы вывышилъ его (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 452); тѣл'кѡ тѣтъ збиваеть, абыс'те вы ѡхѡтне и набѡжне до такѡвы(х) ѡ(т)правовѣна и заживѣна Таѣмницъ, та(к) самыхъ себе, якѡ и послѣдшѣющи(х) васъ, побѣжали, вызвали и в'правовали (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 6); Збиваетъ повтѡре, Абысте вы Сщѣнници справедливѣе, бѣ(з) жадны(х)... вѣмыслѡ(в),... все в той стѡй Кнѣзѣ найдѡучееса,... ѡ(т)правовали (Там же).

7. (що кому) Проходити, минати: Збиваетъ намъ еще четвѣртый часъ чинѣнья

пѣмѣти Оумѣрлымъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161).

Див. ще ЗБЫТИ¹.

ЗБЫВАТИ² *див. ЗБИВАТИ¹.*

ЗБЫВАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Проїдешній, минулий: А то и теперъ року того 603 обходити будете, надѣ звычай и постановене церковное, мѣсяца остатнегѡ зимнегѡ, который отъ збиваючихъ дней лунѣ за три лѣта уростаєтъ, называемъ его прибылымъ тринадцатымъ мѣсяцемъ (1603 *Пит.* 90).

ЗБИРАТИ *див. ЗБИРАТИ.*

ЗБИРАТИСА *див. ЗБИРАТИСЯ.*

ЗБИТЕ, ЗБИТЕ *с. 1.* (усування від чого-небудь небажаного) звільнення, позбавлення: И якъ е(ст) речъ несправе(д)ливаа хорѡбою тажкою хорѡчомѣ, абы себе для збы(т)а того бѡлю забилъ а затрати(л) (Київ, 1637 *УС Кал.* 38).

2. Втрата: Панъ Янѣй Савѣлови(ч)... в'ѡпа(д)кѣ свои(м) и збытѣю маѣтности, ѡтѣклъса съ просьбѡю всѣлною до брати(и) прослѣчи ѡ рѣкѣ пѡмочи (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.); **збите розуму** — (позбавлення здатности правильно мислити) утрата розуму: Патая кгда де(в)ка неря(д)ные дѣчи(н)ки чинить... // ...шостая кгда родичѡ(в) ѡпущаю(т) вь збы(т)ю роздѡмо(в) ихъ (1566 *ВЛС* 77-77 зв.).

3. Заперечення, відхилення, відкидання: за зби(т)емъ ѡ(т) ваше мл(с)ти позву тая справа ску(т)ку не взяла и не ско(н)чила се (Луцьк, 1585 *ЛНБ 5*, II 4043, 118); Але йле кѣ збитѣю двѡхъ пѣрши(х) Николаѣвыхъ Щѣтовъ здѣмиса дѡсытъ на то(м). А теперъ и до дѣлшихъ егѡ ѡбернѣса (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 257).

ЗБИТЕЧНЫЙ *прикм. (стп. zbyteczny)* нестримний, свавільний: живѡтъ спрѡстный, свѡвѡльный и збытѣчный (Острог, 1607 *Лѣк.* 36); Кѡждѡе бо мѣтництво ѡсоблѣвыи грѣ-

хи принѳснть ёи: ... и збытёчны(х) смѳхов и брыдких', и цѳлованъ шпётныхъ и плюгавыхъ (Львѳв, 1642 *Час. Слово* 268); Где заразъ спѳсобъ ѳписдетъ тоёи дѳховнои мл(с)ти, абѳ не была змѳшленаа, телёснаа, и збытёчнаа (Киѳв, 1646 *Мог. Тр.* 932).

ЗБИТИ¹, **ЗБИТИ** *дѳсл. док. 1.* (чоґо, що вѳд кого, кому) (*позбавитися вѳд кого-, чоґо-небудь, увѳльнитися*) збутися, позбутися: Ёґо м(л)... не ведаючи, яко того збити, своего жа(л) ему было... дати ну(ж) вѳ ё(д)нане з ними, и чужымъ кгру(н)томъ,... нагородилъ им шкоды (Киѳвщина, 1600 *ККПС* 133); а ѳ(н) невдячны(и) члѳкъ... Патры(р)хи..., пре(з) котороґо и поґа(н)-ское слѳпѳты збы(л) и свѳто(м)... Познана ѳсвѳчи(в) ё(ст) послѳдшенъства зрелъся (Киѳв, 1621 *ЛСБ* 483, 1); Ѱ якѳ тежъ влзѳн'а, кґдѳса трафитъ збити ва(з)неви: и кайданѳвъ, южъ позбѳвши жѳти Азѳжъ са не радѳетъ (Луцък, 1628 *Андр. Лям.* 18); гды ма свѳцкихъ люди(и) гмѳнъ ѳбстѳпѳль,... // ...и(х) ѳ(т) себе збити инѳче(и) не мѳгдчи, рѳкѳ м' на и(х) сосѳды положи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 81-81 зв.);

(*втратити що-небудь*) збутися, позбутися: Наконѳ(ц) коли всеи мѳци збы(л) и сѳлы не стѳло, слоуха(и) що писмо стѳе на(м) повѳдаетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150 зв.); зъ очѳй збити — забрати: По учителя, котроґо, миле набыли. А потомъ с тяжкимъ го жалемъ зъ очѳй збыли (Львѳв, 1630 *Траґ. п.* 175).

2. (що і без додатка) Вѳдкинути, заперечити, вѳдхилити: тѳтъ показа(л)... Котѳрый ихъ довѳдъ кґды ѳ(т) вѳсто(ч)никовъ явне збѳтъ бы(л), ѳными... слѳвы, ѳ(т) мѳбего рѳзѳм(а), ѳ(т) моее скрѳтости моудрости, ѳ(т) мѳбего єдиносоущества (Остроґ, 1598 *Ист. фл. син.* 39 зв.); розѳмѳю жѳ потреба задаванъа ѳные збити... котѳрыє... оу кѳждоґо звѳкли злѳыхъ рѳчѳй бѳти насѳнемъ

(Дерманъ, 1605 *Мел. Л.* 11 зв.); Безпрекослѳбный: Не преборѳмы(и), не предѳпѳтованъный, котѳроґо(о) трѳдно збити (1627 *ЛБ* 6).

3. (на чоґу) Забракнути: Хвѳла на вѳсѳкѳстахъ Боу, нехѳй боудетъ: Котѳроґу нѳкґды на хвѳлѳ ёґѳ не збоуде(т) (Львѳв, 1616 *Бер. В.* 70).

Див. ще ИЗБИТИ.

ЗБИТИ² *див. ЗБИТИ*¹.

ЗБИТИСЯ¹, **ЗБИТИСА** *дѳсл. док.* (що, кому) (*стати дѳйснѳстю, здѳйснитися*) збутися: што коли боудете хотѳти просити збоуде(т)са вамъ (1556-1561 *ПС* 415); Абѳ ѳхъ свѳѳты збитися не мѳли, и вѳтром, як порох, скоро рѳзлетѳли (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); Тѳе Стѳых' Верхѳвныхъ апѳстѳль Петра и Пѳвла слова, если не истынно на... римланехъ збылѳса, разсѳждай молю; з настѳпѳючихъ ѳ(т)мѳнъ пѳтъ прѳвди хѳлит са зараз (Киѳв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 23).

ЗБИТИСЯ², **ЗБИТИСА** *дѳсл. док. 1.* (чоґо) (*уникнути чоґо-небудь небажаного, увѳльнитися*) збутися, позбутися: Ктокѳльвекъ, жаденъ са не мѳже Смѳрти збити: Анѳ тѳжъ са перѳдъ мечѳмъ еи оухилѳти (Львѳв, 1615 *Лям. Жел.* 3).

2. (*рятуватися вѳд чоґо-небудь*) уникати: Кґдѳжъ грѳзи(т) жѳ конѳчне нимъ крестѳти боуде(т), И жаде(н) са тамъ з' невѳрны(х) пре(д) нимъ не зѳдде(т) (Львѳв, 1616 *Бер. В.* 94); Кґды труба страшная всюды брмѳти будетъ: И жаденъ ся предъ судомъ твоимъ не збудетъ (Львѳв, 1630 *Траґ. п.* 171).

ЗБИТИСА¹ *див. ЗБИТИСЯ*¹.

ЗБИТИСА² *див. ЗБИТИСЯ*².

ЗБИТКОВАНЪС *с.* Збиткування, знущання: над змерлымъ духовънымъ, в церкви поґребу очекивающимъ збиткуванъе и уруганъе,... и инъшихъ веле ексѳцесовъ поробенъе (Луцък, 1646 *АрхЮЗР* 1/VI, 800).

Пор. ЗБИТКОВАТИ.

ЗБИТКОВАТИ *дѳсл. недок.* Збиткувати, знущатися: а самъ другоґо дня... на мает-

ность мою... наехавши,... съ помочниками своими, яко хотель, збытковаль: побралъ и полупиль подданныхъ моихъ Андреевскихъ Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/1, 159).

ЗЫТКОВАТИСА дієсл. недок. (надким, з кого) збиткуватися, знущатися: Мёрзкою невдѣчною бчи заслѣпѣвши. На(д)влѣсны(м) своимъ ѿ(т)цѣмъ страшне са збы(т)-кѣ(т) (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.); **Ѡ**то чѣстаа пѣнна жалостне рыдаеть: // ...Ижъ на(д)ѣи любѣзнымъ дѣкоса збыткѣють, Безъ вшелѣкои лѣтости, срѣдзѣ поличкѣю(т) (Там же, 6-6 зв.).

ЗЫТКУЮЧИЙ дієприкм. у знач. прикм. Пустотливий: законѣницы с церкви выходячи..., тых пановъ студентовъ зыткуючихъ застали и с того лагодне упоминали и строфовали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594).

ЗЫТНЕ присл. (стп. zbytnie) надмірно, надто: А тежъ йншіи, край, штѣ збытне в порѣдкахъ са кохаютъ, дѣвнаа рѣчь, жѣ рѣзности календарѣвъ, за причинѣ нерѣдѣ такъ далѣце не почитаютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 50); тогѣ мѣ а дла мл(с)ти чинѣти по(д)налѣса, не и(ж) бимъ достѣтокъ збытне чѣсѣ мѣлъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 9 зв.); Напраснѣвъ: Оупѣрнѣй, напрѣсникъ, збытне смѣлы(и) (1627 *ЛБ* 69); Крѣкъ Содѣбы и Гомѣры розмѣжилса, и грѣхъ ихъ збытне ѿтажѣлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 30).

ЗЫТНИЙ, ЗЫТНЫЙ, ЗЫТНІЙ прикм. (стп. zbytny) **1.** (значний щодо величини, розміру, міри виявлення) надмірний: ведомо всимъ людемъ..., жемъ, держачы тые имена..., не искалъ пожитку збытнего одно на выховану слушномъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/1, 23); слѣнце прѣменѣ теплыи ѿ зѣмлю ѿпираеть, и збытнее зѣмно прогѣнѣтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.); Якъ по збытнемъ дожчи чѣстѣй аеръ и свѣтлыи стаетьса: Такъ по слѣзно(м) дожчи ясность ѣмнаа настѣпѣ(т) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 20); Рѣдитѣса ле-

нивѣство з мѣлости збытнеи, рѣчей внѣшнихъ (Львів, 1645 *О тайн.* 54); смѣрть... горѣнню гамѣтъ, ѿ(т) сребролюбѣа, и збытнеи рѣскоши (Чернігѣв, 1646 *Перло* 120 зв.).

2. Зайвий, непотрѣбний: Варѣмоса всѣкои збы(т)неи и прохѣрои мѣрною и порѣжнеи мѣвы (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 306); **Ѡ** стережѣнюса збы(т)ны(х) сло(в) язѣка (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 17 зв.); Лѣшшѣй: Выбѣрнѣй, ѿсоблѣвы(и), збытнѣй, непотрѣбнѣй (1627 *ЛБ* 59); **Ѡ**плѣзство: ѣхищренѣе, ... збытнаа або непотрѣ(б)наа двѣрность (Там же, 152); прикѣладо(в) ихъ. не захѣвали а(л)бо не подѣли: пристѣи(т) тежъ на(м) ѿ(д)тинѣти, яко рѣчи збытныи и непожите(ч)ныи (серед. XVII ст. *Кас.* 4).

3. Аморальний, розпусний: **Ѡ** стережѣнюса збы(т)наго товари(ст)ва (Київ, 1623 *Мог. Тр.* 16 зв.); одѣнъ прр(о)кѣ... рекѣ емѣ... котѣрѣю видѣлѣ ѣсь всю тѣю зкгрѣаю збытнѣю, ѣто я да(м) ю в' рѣки твои нѣлѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 313 зв.).

ЗЫТНІЙ див. **ЗЫТНИЙ.**

ЗЫТНЫЙ див. **ЗЫТНИЙ.**

ЗЫТОКЪ, ЗБИТОКЪ ч. **1.** (те, що залишилося) рѣшта: бж(с)твомъ з малѣхъ пѣти хлѣбѣвъ, оумножѣвъ и накорѣмѣвъ пѣтъ тѣсащъ нарѣдоувъ, кромѣ же(н) и дѣтѣй, и збыткѣ ѿкрѣховъ дванадѣсѣтъ кѣшѣй напѣлнѣвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 24 немум.); **Ѡ**(т) избытка: з' ѿстанка, з' ѿбѣѣтѣсти, з' збыткѣ, с' тогѣ що збываеть (1627 *ЛБ* 145).

2. (те, що зайве) надмір: спѣжа(р)нѣ йхъ ѣлбо скѣрѣбнѣщъ напѣлнѣны, и ѿ(т) збы(т)кѣ напѣ(л)нѣаючи, з' тои в дрѣгѣю (Вѣльна, 1596 *З. Каз.* 19 зв.); Прѣсыщѣнѣе: ... збытокъ в' ѣдѣнѣю и в' питѣю (1627 *ЛБ* 96); Прѣсимѣ тежъ и ѿ той хлѣбъ доча(с)нѣй, ... ѿ всѣкѣе йншіе потрѣбы, безъ котѣрыхъ члѣвѣкъ жѣѣти не мѣжетъ, еднѣкъ не на збытки (Львів, 1646 *Зобр.* 63 зв.); а если(ж) ѣны(х) збыто(к)

хлѣба, до такої прѣпасти грѣховъ привель, що роздѣлы ѿ ты(х) маємо, котѣрыи... важа(т)са ма(с) и вина непомѣрне ѡживати (серед. XVII ст. *Кас.* 65).

3. *Перев. мн. (зло, шкода)* збитки: Мещане не терпачи збытковъ,... паню ѡсталоса мало не оубили на смѣрть (1509-1633 *Остр. л.* 131 зв.); они... // ...ѡт такихъ збытковъ поданныхъ своихъ повстагнѣти не хочѣт (Петрѣв, 1538 *AS IV*, 129-130); тамъ же,... безъ вшелякого милосердя,... розные збитки, кгвалты,... лупы почынили (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 3/1, 380); жалосне осведчилъ се шляхетный панъ Базилій Яцкевичъ Низевскій... // ...въ тые козацкіе... завирухи и наѣзды, покозачившисе,... на маетность Плоскую и Стадники... наезжаючи, великие збитки, кривды,... подкорому (!) кременецкому, чинили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 8/IV, 122-123).

4. *Лише у мн.* Збитки, пустошѣ, жарти: На ѡнъ ча(с) теды жолнѣре пре(з) тые выражена збыткоу(в) награвалиса з него (поч. XVII ст. *Проп. р.* 101); збитки стрѣбачи, и вѣ пестотахъ кохаючиса, и весело ховаючи, трѣтилемъ мои лѣта (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 267).

5. (*нерозумне використання*) марнотратство: ѡт збытковъ и опилства оногомъ частокротъ... гамоваль, упоминаль, бо штомъ колвекъ пиняжковъ... ему даваль, то все на сваволность, на опилство оборочаль (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 281); ѡто ѡнъ... маѣ(т)ностью добре своєю шафоваль, Не на костки, и карты, и збитки ѡбе(р)таль (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 47); наші тера(з) кнѣзи и властѣтель... маетность... ро(з)точоу(т)... на // костѣръства,... збытки, а слѣдги хвѣи нагѣи ѡ(т) морѡзѣ померзѣаютъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 100).

Див. ще **ИЗЫТОКЪ**.

ЗЫТОЧНЕ *присл.* Занадто, забагато, надмірно: Борис Охлоповскій, зыточне

опившися горелки с попом Охлоповскимъ, былъ тошен малжонки своее небыта (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 8/III, 392).

Див. ще **ИЗБИТОЧНО**.

ЗЫТОЧНЫЙ *прикм.* 1. Зайвий: а ту(т) паве(л) штроѡе(т) нѣкоторы(х) кориньтски(х) надчителе(и) не и(ж) бы ѡчили яки(х) фа(л)шивы(х) надкъ але и(ж)са парали лю(д)ски(ми) збыто(ч)ными выводы лю(д)скою мудро(ст)ю бо(л)ше(и) ни(ж)ли божею (II пол. XVI ст. *КА* 307, на полях); Залѣшний, Зыточний (1627 *ЛБ* 41).

2. Шкѣдливый: того быхмо не ради слышали, абы в панстве нашемъ таковыи речи зыточныи ѡт тыхъ своволныхъ людей походит мели (Вильна, 1541 *AS IV*, 292).

3. *У знач. ім.* Збиточник, збитошник: надъ то дей люди розные: костыри, пьяницы и иные зыточные, в мѣстѣ безъ службы мѣшкают (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 60).

ЗЫТЬ, ЗЫТЬ, ЗБИТ *присл. (стп. збут)* надто, занадто, надмірно: Оные то тамъ дѣточки свакготлѣвые: При пѣрса(х) матѡ(к) своихъ, зыть пѣшо(т)лѣвые (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 82); Ты зась яко милостни(к) Цркви зыть ревнивы(и), Хотѣль и допалесь то яко не лѣнивый (Киѣв, 1618 *Вѣзер.* 16); Излишне попечѣтельный: зытѣ трѡсклѣвый, печаловѣтый (1627 *ЛБ* 46); Южъ земля в неплодствѣ нѣби желѣзная Котрая в часъ продкомъ была збитъ жизньная (1648 *Елег.* 152).

ЗЫТЬ¹, ЗЪЗЫТЬ *дієсл. док. (чого)* Збутися, позбутися: котрый то Соловицкій, зъ мукъ великихъ, яко его научили, ляда што блюзнилъ, спѡдеваючысе за то мукъ зыть и живъ зостать (Люблѣн, 1624 *АрхЮЗР* 3/1, 278); хочешь ли тыхъ мукъ зыть, а волностей нашихъ козацкихъ уживать, признай же се до злодейства, жесмо тебе на той работѣ поймали (Там же).

ЗБЫТЬ² див. **ЗБЫТЬ**.

ЗБѢГАТИ дієсл. док. (що) (обійти яку-небудь територію з певною метою) збігати: Чи подобная то речъ, жебы въ такъ короткомъ Часѣ тотъ Иличъ все панство короны Польское... мѣлъ збѣгати (Вільна, 1608 АЮЗР II, 44).

ЗБѢГАТИСА, ЗБЕГАТИСЕ, ЗБЕГАТИСА дієсл. недок. 1. (бігом збиратися в одне місце) збігатися: голо(с) кры(л) и(х) якобы голо(с) возо(в) коли много коне(и) збегаются к битве (XVI ст. КАЗ 621).

2. (сходиться, збиратися де-небудь) збігатися: рі(с)тáю сѣристáю(с), збѣгáюса, вытѣкáюса, на кѣпѣ схождса (1596 ЛЗ 73); пастоушкѣве са збѣгáю(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 6); людь ѡдвсѡль збѣгáльса (Вільна, 1627 Дух. б. 249); Стицáюса: Збѣгáюса (1627 ЛБ 121).

3. (межувати, з'єднуюватися) збігатися: ту(т) збегаю(т) три кгрѣ(н)ты або чотыри яко се веле збегаю(т) до пети кгрѣ(н)то(в) (Новий Острів, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 102); Сріщѣса: Сристáюса, Збѣгáюса. Припáдаю (1627 ЛБ 120); владзою моею... [росъказую,... абы(с)те] передо [мъною]... стали..., у речки албо ручая, которы(и) чере(з) гостинецъ с Копачева до Києва идучи бежи(т),... на которомъ се збегаю(т) петы кгрунътовъ добръ вашихъ помененыхъ (Шумськ, 1638 ККПС 176).

Див. ще **ЗБѢЧИСЯ**.

ЗБѢГЛОСТЬ ж. ◊ **збѣглость моря** — відплив: Кри(т)стіи, а(б) цеѡімъ: стираючій, а(б) зѡлото. си(р) и є(в): збѣгло(ст) мѡра (1627 ЛБ 218).

ЗБѢГЛУСТЬ ж. (стп. zbiegłość) втеча: за чикла за єго збѣглоустъ взято золоты(х). ̄з. оу вана (!) мадараша чого бы(л) неповине(н) (Одрехова, 1644 ЦДІАЛ 37, 2, 54 зв.).

ЗБѢГЛЫЙ, ЗБЕГЛЫЙ, ЗБЕГЪЛЫЙ прикм. (стп. zbiegły) 1. (який утік звідкись)

збіглий: повине(н) є(ст) па(н) Дороста(и)-ски(и) по(д)даны(х) н̄ши(х) збеглы(х),... намъ ѡ(т)дати (1599 ККПС 122); возны(и) єнера(л)... положи(л) позо(в)... ѡ (з)беглыє по(д)даные с помененого села до мѣста... жо(р)нищъ (Вінниця, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 50); самъ теды... двери до костела выбивши,... яко бы збеглого челядника своего,... шукать казалъ (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 6/1, 500); А поводовая Сторона поведила же єсть Акѣторомъ належънымъ, альбовемъ чинить, ѡ подѣданые свое вла(с)ные збеглыє яко ѡ кривѣдѣ свою (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 141).

2. У знач. ім. Збіглий, -ого, утікач: А который был человѣкъ не оповѣдавшися вряднику при войтѣ утекъ зъ волоки... а збѣглого самъ врядъ и черезъ войта искати мають (1557 АЗР III, 86).

ЗБѢГЪ, ЗБѢГЪ, ЗБЕГЪ, ЗБЕГЪ, ЗБЕКГЪ, ЗЪБѢГЪ ч. (стп. zbieg) 1. Утікач: а к томѣ ѡ збєги, люди ѡтчизные и непохожие, которые повтекали з ымѣней Єго Милости (Заслав, 1544 АС IV, 377); отъ того часу не маєте збекговъ, одинъ отъ другого, подѣданныхъ прыймовати (1554 РИБ ХХХ, 264); сѣдъ нинешни(и) кгро(д)ски(и) киевски(и) ...на позваны(х)... таксѣ за (з)бє(ги) поводѣ... присѣжає(т) (Київ, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 30 зв.); perfuga, збѣгъ (1642 ЛС 308); Мѣста выдѣлѣны на збѣги... коли до одного з ты(х) мѣстъ оутечи мѡже(т)... бѣде(т) мѡвиль старши(м) мѣста ѡнаго то, што єго покаже невѣнны(м) (серед. XVII ст. Хрон. 170); всѣ sprawy, переводы правъные процесса з ро(з)ными ѡсобами, а меновите з княжате(м) Корє(ц)ки(м) ѡ збєги реми(с)сы,... погинули (Житомир, 1650 ДМВН 197);

перен. (той, хто відмовляється від попередніх переконань) відступник: єще же и мона(с)ты(р) дне(в)ски(и) все(г)да зве(р)хно(с)-ти митрополиє н̄шеє бѣдѣчи(и) назбира(в)ши

до себе че(р)нъцовъ збѣго(в) мона(с)ты(р)-ски(х) и до свѣцко(г) права тамошнего игумена споволочи(в)ши шбиди(ш) (Вільна, 1594 ЛСБ 255, 1); Але не дивъ збегови костела католического, якимъ онъ есть! (Вільна, 1599 Ант. 911).

2. (поєднання) збіг: Стеченіє: Збѣгъ (1627 ЛБ 121).

ЗБѢДЫ присл. Випадково: Збѣды casu forte (Уж. 1643, 51).

ЗБѢЖАТИ дієсл. док. 1. (стекти) збігти: Воды которыи сѣтъ понижей збѣжать и шпадѣтъ: а которыи повышѣ идѣтъ во одной кѣпѣ са застановатѣ (серед. XVII ст. Хрон. 161 зв.).

2. (минути, пройти) збігти: нижѣ ся листы во вси повѣти розошлютъ, тогды тотѣ часть збѣжить (1576 АСД IV, 22).

3. Пробігти: хота(и) хто мѣло алѣбо много збѣжить, тилко жебы добѣгль, где повиненѣ (Чорна, 1629 Діал. о см. 264).

ЗБѢЖАТИСА, ЗБЕЖАТИСА дієсл. док. (бігом зібратися в одне місце) збігтися: збежалоса мно(з)ство люде(и) и стало-са в ни(х) замеша(н)е (II пол. XVI ст. КА 6); вси мѣжеве Израильскіи збѣжавшиса до цѣра рекли емѣ: чомѣ тебе оукрали братьѣ наши мѣжеве Іудейскіи (серед. XVII ст. Хрон. 274).

ЗБѢЖЕ див. **ЗБОЖЕ**.

ЗБѢЖЕНІЄ с. Втеча: причіна была збѣженіа его и(з) землѣ сеннарѣ, и(ж) не хѣтѣ(л) и(з) не(м)рото(м) вежоу вавель бѣдовати (Львів, поч. XVII ст. Крон. 9).

Пор. **ЗБѢЧИ**.

ЗБѢЖѢНАСА с. Зіткнення: Крамола: Рѣзрѣхъ, бѣнтѣ, свѣрка, посвѣрка, збѣжѣна-са, заколочѣнаса. збѣнтова́наса (1627 ЛБ 55).

ЗБѢЛѢТИ дієсл. док. Збіліти, побіліти: на(д)то гдѣ рѣклѣ. вложи рѣкоу до паздхи твоеи, што кг(д)ы(ж) бнѣ вчїни(л), пото(м)

ее вына(л), а што збѣлѣла ш(т) трѣдѣ і якѣ снѣгъ (Львів, поч. XVII ст. Крон. 18); што уже Маріамъ оуказалася збѣлѣлою трѣдомъ якѣ снѣгъ (серед. XVII ст. Хрон. 134 зв.).

ЗБѢСНѢЛЫЙ прикм. Який запродався дияволу: Если бо... назвались в правду и вкупѣ стоящие — отступници и отметници, а един збѣснѣлый и зеретиченый — основание или фундамент, то бы и тая хула пала на апостолы (1608-1609 Виш. Зач. 214).

ЗБѢЧИ, ЗБЕЧИ, ЗЪБЕЧИ дієсл. док. (утекти звідки-небудь) збігти: кнѣзь корѣцкїи... ле(д)ве в кїлко кѣней з воло(х) збѣгъ (1509-1633 Остр. л. 129); по(д)даны(и) по-водо(в)... до... ме(ст)а жо(р)нищѣ, збе(г) и та(м) ме(ш)каеть (Люблін, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 59); подѣданые ихъ... з... местечка миколаевѣки з жонами зѣ детѣми... прочѣ збѣгѣли (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 139 зв.); Писаный тотѣ позовѣ... в справе до вида(н)я по(д)даны(х)... до маєтности позваного мѣстечка албо слободи шлшаное збегли(х) того(ж) року и м(с)ца дня чоти(р)на(д)цатого іюня (Київ, 1646 ЛНБ 103, 22/Id, 2015, I зв.); **кровю збеглый** — налитий кровію: са(м) ѣве(с) по за(с)ку(р)ю кро(в)ю збе(г)лы(и), с которо(г) де(и) ру(ч)но(г)... змо(р)дова(н)я ѣме(р) (Київ, 1590 ЦДІА Лен. 823, I, 133, 77).

ЗБѢЧИСА, ЗБѢЧИСА, ЗБЕЧИСА, ЗБЕЧИСА, ЗБЕЧИСЕ, ЗБИЧИСА дієсл. док. 1. (бігом зібратися в одне місце) збігтися: та(м) же поведила ма(т)ка ста(р)цова и(ж) де(и) яко на кгва(л)тѣ ту(т) са были збігли люди тутошние горо(д)чане (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, I, 2, 8); И збѣгѣса великій народ, хотячи вас загубити, ажъ вас... уряд замковый оборонил (Львів, 1605-1606 Перест. 44); Иноцы, видячи страхъ, збѣглися... до башты монастырской (Київ, 1621 Коп. Пал. 1021).

2. (зійтися, зібратися де-небудь) збігтися: Ка(р)дина́ли і біскѣпи котѣрыє са бы-

лий но(ч)ю до папы збѣгли... мѣчно са при не(м) опоновали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49); коли са де(р)жа(л) хромы(и) которы(и) бы(л) здоро(в)ле(н) петра... збѣ(г)са к ни(м) ѡве(с) лю(д) (II пол. XVI ст. *КА* 13); кгда се их болшей есче збегло, з тых дверей сходками до церкви вдаривше, лихтари, формы в ней повыворочали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

3. (*зосередитися, опинитися в одному місці*) збігтися: А па(к)ли бы ко(л)ко до(л)ж-нико(в)... на ѡдного (!) име(н)е збе(г)лоса ...то(г)ды з оста(т)ними записы маю(т) тые пнзе(и) свои(х) на и(ст)цѣ доходити (1566 *ВЛС* 72 зв.).

4. (*з'єднатися межами*) збігтися: Шостый лыст розездный..., в котором грани меновите описаны от пяты, где ся збегла земля Корецкая, Звеголская, Хлапотинская (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 128); пленипотенътове..., конъчачи дукътъ свои(и), поведили, же у того Пробитого валу, три пе(т)ы кгрунъто(в) зъбегълисе (Київщина, 1639 *ККПС* 273).

5. (*стектися*) збігтися: тогды земля была посрѣдѣ ѡ(д) невѣдома, яко желтокъ в посрѣдкѣ яйца; по повелѣнїемъ бжїимъ, збѣглиса вѣды в низины, на единое мѣсто (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15).

Див. ще ЗБѢГАТИСЯ, ИЗБѢГТИСА.

ЗБЮРЪ, ЗБЮР ч. (*стп. zbiór*) **1.** (*одяг, вбрання*) убір: пани братовая... // ...увес збюр домовый забрала, так иж не было в чомъ и тела небожъчиковского поховать (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585-586); тые то насланцы... // ...тотъ домъ... зо всѣмъ бѣдованъемъ з светлицами... з лямѡсомъ и зо всѣмъ збюро(м) и мае(т)ностью Его рѣхомою... кгвальтовъне взяли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.).

Див. ще ЗБОРЪ.

ЗВАБИТИ дієсл. док. **1.** (що) (*привернути увагу, викликати цікавість*) звабити,

притягти: Аж до Голгоѡы го съ Крестомъ провадили, И тамъ болшую еще тлушу звабили (Львів, 1630 *Траг. п.* 163).

2. (кого) (*спокусити чим-небудь, викликати у кого-небудь бажання щось зробити*) звабити: Горлівая Бжїа мѣлость то справила, Же его на той падолъ мѣзерны(и) звабила (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.); якихсь предикантовъ своихъ..., звабивши зъ розныхъ мѣсть..., въ той своей блюзнирьской академии... уфундовали оныи (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 789).

3. (кого) (*привабити, привернути до себе*) звабити, спокусити: Siádmož sobi pod toiu sosnu welikoiu Až zwabimo tuiu žonku lichuiu (Раків, поч. XVII ст. *Траг. фотокоп.* 5 зв.).

ЗВАДА ж. Звада, незгода, ворожнеча: **Ѧ** звада(х) шляхе(т)скихъ и навяз(з)кахъ: Кто бы кому рѣкѣ або ногѣ втя(л), або ѡко, ѡхо..., и за ко(ж)ды(и) таковы(и) члоно(к) платити пя(т)деса(т) ко(п) гроше(и) мае(т) (1566 *ВЛС* 91 зв.); еше и тепе(р) есть великая звада и га(д)ка межы кра(м)матиками (1582 *Кр. Стр.* 14); домовыхъ звадъ оутѣкай приватны(х) кривдъ занедбавай (Дермань, 1604 *Нал. На г. Остр.* б); новъый календаръ облудный, токмо... незгодѣ и звадѣ творачїи (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27); Ковъ: Звада, бѣнтова(н)е, рѣзрѣ(х) (1627 *ЛБ* 53); звада мѣжы ними поточна (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); впрод даючи причину до звады, сами..., потомъ се до шабел поръвавъши..., сечи почали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 597);

сварка: и там же дей слуги твои, попившиися, сами межы собою зваду учинили, въ которой то зваде их один другого ранили (Луцьк, 1592 *ВИАС* I, 14); Распра: Звада, сваръ (1627 *ЛБ* 106); всѣ зго(д)не братия в ча(с) забѣгаючи злomu абы болше неря(д)-ны(х) ро(с)ти(р)ковъ и ко(р)чемъны(х) зва(д)

и би(т)въ в дому б̄жомъ не было, дхвалили таковы(х) бе(з)чи(н)никовъ... казнити и карати (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 35).

ЗВАДЖЕВАТИ дієсл. недок. (зводити наклепи) обмовляти: наваждаю; зва́дждю (1596 ЛЗ 58); Облагаю: Обкладдю, обмовлаю, зва́дждю, о́сдждаю (1627 ЛБ 148).

ЗВАДЖЕНЬЄ, ЗВАЖДЕНЬЄ с. Наклеп: нава́женіє, зва́женье (1596 ЛЗ 58); Нава́женіє: Зва́женье, а́лбо насоченье (1627 ЛБ 68).

ЗВАДИТИ дієсл. док. (кого) Вікликати ворожнечу (між ким): хто(ж) до того радиль Абы люде з обохъ сторо(н) та(к) ганебне звадиль (1636 Лям. о приг. 7).

ЗВАДИТИСА дієсл. док. (в чім) Прийти до незгоди (з приводу чого), посваритися (через що): о́де(н)... з нихъ по(р)вавши скланицѣ з горе(л)кою на пана келемета киндль и в то(м) са звадили (Володимир, 1572 ЖКК II, 36); Если бы са звадили мѣжеве, и оудариль бы одінъ б́лїжнегѡ своегѡ ка́менемъ..., а онъ бы не о́умерлъ, а́ле бы лежа(л) на лóжкѣ... не в́иненъ б́де котóрый бы оудариль (серед. XVII ст. Хрон. 98 зв.).

ЗВАДНИЦА ж. Наклепница: Нава́дница: Клеветница, двоеслóвница, зва́дница, дѣдчица (1627 ЛБ 68).

ЗВАДЦА¹ ч. (стп. zwadca) 1. Сварлива людина, бунтівник: Кóвникъ: Зва́дца, б́дн-тóвни(к) (1627 ЛБ 54).

2. Наклепник: нава(д)ни(к), зва(д)ца (1596 ЛЗ 58); Клеветникъ: Ябедни(к), потв́арца, зва́дца, о́шдсть, лгáръ, обмовца, оболгáтель (1627 ЛБ 53).

ЗВАДЦА² ч. Звідник: Ќдница о(т) женихо(в) а о(т) зваде(ц) (1552 ОЧорн. 3. 56 зв.).

ЗВАЖАТИ дієсл. недок. (кого, з ким) Сіяти незгоду, ворожнечу (між ким); сварити: то(т) же хме(л)... мене зважа(л) ку (з)ломѣ мешка(н)ю приводи(л) (Ковель, 1574 ЖКК II, 279); позволяй же теды... в добрыхъ

кохатиса. и згбѣ чинїти межї подьдаными, а не единого з другимъ зважати (Острог, 1614 Тест. 177); Крамолю: Зважаю, розрѣхъ чиню (1627 ЛБ 55).

ЗВАЖАЮЧІЙСА дієприкм. у знач. ім. Той, хто свариться: Ааронъ: Сдачїй, шацѣючїй, мнѣмаючїй, зда(н)є свое повѣдаючїй, а́бо св́арачїйса, ва́дачїйса, правдючїи(с), зважаючїи(и)са (1627 ЛБ 170).

ЗВАЖДЕНЬЄ див. **ЗВАДЖЕНЬЄ**.

ЗВАЖИТИСА дієсл. док. Звестися, обманутися: а еслї кто... са зва́жетъ о́умыломъ о(т)ча́нїа,... я́къ мóжетъ звѣтажити, а́лбо спротївитиса оутѣкаючи (Острог, 1607 Лѣк. 16).

ЗВАЖОВАТИ дієсл. недок. (визначати, оцінювати що-небудь) зважувати: я, зважуючи, ижъ тотъ то храмъ не маеть бы наменшого доходку, и уминиль емъ себѣ нецо зо своего грунту солтыского на церковь святую удѣлити (Фольварк, 1606 НЗУж. XIV, 225).

ЗВАЗНЕНЄ с. (стп. zwaśnienie) незгода, неприязнь, розбрат: тамъ на дорозе пришла Твоей Милости вѣсть о́ звазнени томъ Браславцов и Вѣничан (Вільна, 1541 АS IV, 280).

ЗВАЗНЕННЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Неприязний: причины зва(з)неные на ни(х) покладаны з стороны нѣкоторы(х) по(д)даны(х)... абы могли жидо(в) з ме(ст) выкоренити (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 53).

ЗВАЗНИТИСЯ, ЗВАЗНИТИСА, ЗВАСНИТИСЯ, ЗВАСНИТИСА, ЗВАСЪНИТИСЕ дієсл. док. (стп. zwaśnić się) (на кого) (поворожому ставитися до кого-небудь) зненавидіти (кого), посваритися (з ким): заруки, которые бы землянинъ або слуга старостинъ, звазнившися на мещанина, положиль, съ нихъ на себе брати не мають (Вільна, 1509 АрхЮЗР 5/І, 28); И вы... за то на нихъ са

зваснивши и ѡтповеди и похвалки на них чините (Краків, 1538 *AS IV*, 157); то па(к) де(и) па(н) су(д)я и па(н) по(д)судо(к) не веда(ти) дла которе причины бе(з)ви(н)не за(з)ни(в)шиса на мене словы ѡу(к)ливыми на мене са почали то(р)гать (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7); але панъ Иона Охлоповский, зваснившиса на нее гневомъ, о то з нею чинит и то на неи позыскати хочеть (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 378); то(т) дря(д)никъ... за(с)ни(в)ши се на на(с)... з ве(р)хѡ меноваными лю(д)ми... ѡбачи(в)ши на(с)... збили зъранили и злѡпили (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); тые жидове, звасънившисе на челядъ менованую... улицею през село шли, а панове жолънерове... до села тогожъ вежджали, тотъ жидъ старый, идучи за челядю, а обачивъшы жолнеровъ, горелъки заволапъ, а потомъ людей невинъныхъ самъ, рогатиною бючи, волапъ, ижъ суть козацы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 193).

ЗВАЗНИТИСА *див. ЗВАЗНИТИСЯ.*

ЗВАЛЕНЬЄ *с. (стп. zwałenie) визволен-ня, звільнення: галгáлы звалѣньє же з ни(х) звали(л) г(с)дѣ зло(ст) егѣпецкѣю (серед. XVII ст. Хрон. 162 зв.).*

Пор. ЗВАЛИТИ.

ЗВАЛИТИ *дієсл. док. 1. (шо) (знищити, зруйнувати) звалити: тыхъ, которые закладають фундаментъ дому своего, то есть вѣру, на песку змышленыхъ речій, которого... ляда небезпеченство, ляда пострахи,... звалити можетъ (1603 *Пит.* 94).*

2. (шо з кого) Визволити, звільнити (кого від чого): галгáлы звалѣньє же з ни(х) звали(л) г(с)дѣ зло(ст) егѣпецкѣю (серед. XVII ст. Хрон. 162 зв.).

Див. ще ЗВАЛЯТИ.

ЗВАЛИТИСЯ, ЗВАЛИТИСА, СВАЛИТИСЯ *дієсл. док. 1. (з кого) (упасти вниз) звалитися: подданые Вышковские зознавали: ижъ видели кгда тотъ небожчикъ одѣ*

Луцка... ехаль вже передѣ вечеромъ, и на кгрунте Вышковскомъ... съ коня звалился (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 6/I, 256); Подданный Жидичинский Ивашко,... зезналь: ижъ... виделъ того забитого, кгда одѣ Луцка ранний ехаль а на кгрунте Вышковскомъ съ коня свалился, — розумели есмо, же пьяный (Там же, 257).

2. Перен. (випасти на долю кого-небудь) звалитися, навалитися: забили Іоанавана и Аминодава, и Мелхесда сыны Садровы, и весь тежаръ битвы звалился на Садрла (серед. XVII ст. Хрон. 241 зв.).

ЗВАЛИТИСА *див. ЗВАЛИТИСЯ.*

Див. ще ЗВАЛЧИТИ.

ЗВАЛЧЕНЄ, ЗВАЛЧЕНЯ *с. (стп. zwałczenie) 1. Поборення, захоплення: а естлибы... презъ неприятельское знищенє и звалченє добра оные косътельные столу викареѣского утерпитъ притрафили се, на тотъ часъ иншую угоду... зо мъною и зъ моими потомъками... князя викареѣ... учинити будутъ повинъни (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 68).*

2. Подужання, подолання: зезна(л) то доброво(л)не... яко проста(к) нѣкгда ѡ то(м) анѣ мысли(л)... ѡбычає(м) но(ч)ны(м) пре(з) за(л)ченя дверѣ(и) це(р)ко(в)ны(х), ѡме(р)лого на кгрѡ(н)тѣ намѣтовати (Львів, 1612 *ЛСБ* 1038).

Пор. ЗВАЛЧИТИ.

ЗВАЛЧИТИ *дієсл. док. (стп. zwałczyć) (кого, шо) побороти, перебороти, подолати: кгда(ж) з родѡ и народѡ в̄м ни(х)то забо(и)це(м) и мо(р)дере(м) не был чого и в̄ша м(л) дчинити не ра(ч) бо то в̄м не пристои(т) дбогого чоловѣка за(л)чи(т) го(р)ла збави(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 281); Гдѣжъ если бы такѡвое было, за часо(м) бы са розвалило: а Вызна(н)є Блгч(с)тїа, ани бѣсы, ани йное котѡрое створѣнѣ звалчити не мѡгдѣт (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130); Непреборѣмый: Не звалченый, котѡрого нѣхто звалчити не*

мóжетъ (1627 ЛБ 75); Тáмъ в'про(д) звáл'чишь Питóна (Київ, 1632 Свх. 303); в ма-настыра(х) до(л)го вкдпѣ преме(ш)кавши... в глѣбóквю пѣстыню вдаю(т)са; маючи волю щона(и)сро(ж)шии шатаны зва(л)чити, и з ихъ покѣсами моцовáтиса (серед. XVII ст. Кас. 85).

Див. ще **ЗВАЛЧОВАТИ**.

ЗВАЛЧОВАТИ дієсл. недок. Поборювати, переборювати, долати: побѣ(ж)дáю, звитажáю, зва(л)чвю (1596 ЛЗ 71); Побѣждáю: Звитажáю, звáлчвю (1627 ЛБ 84).

ЗВАЛЯТИ дієсл. недок. (що) 1. (скидати вниз) звалювати: Снѣ(г) то(л)ко зве(р)хѣ ска(л) на ни(х), кгда ю(ж) в серединѣ вошли, зваляючи и та(к) ихъ снѣжною броню до кгрѣ(н)тѣ поразили (1582 Кр. Стр. 44).

2. Перен. (що на що) (перекладати відповідальність) звалювати: чомѣ в сѣды бѣжии встѣпоуючи звоеванья и осаженья того причину на тоє, же греки не папѣжа ри(м)ского, але самого х̄а г̄а за обновла(д)цѣ косте(л)ного мѣли, безбожне причинѣ звалає(т) (Острог, 1598-1599 Апокр. 158).

Див. ще **ЗВАЛИТИ**.

ЗВАЛАНЄ с. Валяння: Сѣѡбращѣніє: Ѡберта(н)еса в' кболо, стача(н)є, звала(н)є, збива(н)є вкрѣ(г) (1627 ЛБ 167).

Пор. **ЗВАЛЯТИ**.

ЗВАНЄ с. 1. Те саме, що званіє у 1 знач.: Жаловали намъ..., черци монастыра светого Николы Пустинского... ижъ дей ты, през зване свое духовное, безвинне зваснившиися на нихъ, самъ черезъ себе... отповеди и похвалки имъ самимъ,... чинишь, на здореве ихъ стоишь, хотячи ихъ о горла приправовати (Варшава, 1581 АрхЮЗР 1/VI, 73).

2. Поклик, клич, зов: коли пузавъ Матѡея изъ мыта, и лишивъ усе, та пушовъ за званюмъ Христовымъ (XVI ст. НЄ 91).

3. Служба, служіння: Притерпи дѣля Бога и ходи зъ правдовъ у званю Божумъ,

што бы изъ своевъ мл(с)тю бывъ избавитѣль и што бы давъ намъ вѣчное царство (XVI ст. НЄ 72).

Пор. **ЗВАТИ**.

ЗВАНИЕ, ЗВАНІЄ с. 1. (назва-ознака належності до якого-небудь колективу чи соціального стану) звання: предася... в законѣ хранити христоименитымъ... людемъ, да досто(и)но званю и непорочню житие... слышати на страшномъ сѣдѣ сподобаться (Львів, 1586 ЛСБ 71); Свѣти(т) еще той Єп(с)пъ... въ всѣ(х) в' народе Рóсском' цр̄квѣхъ двѣма своіми сынóвцами... ѡщѣнными в' чинѣ с(т) Аггл(с)кагѡ Иноческого званіа (Київ, 1623 МКСВ 82); Дѣховны есь, не мѣшáйсá в' справы свѣцкѣ тобѣ неналѣжныѣ: лѣчъ во званіѣ, в' нѣм же званъ еси пребывáй (Львів, 1646 Жел. Сл. 2 зв.); Та(к) нище(т)наа бѣти має(т) ѡдѣжа, жебы... // нѣчбго не мѣла ин'шого на(д) ин'шіє, котріє того(ж) соу(т) званіа а(л)бо пре(д)савзáта з нáми (серед. XVII ст. Кас. 3-3 зв.).

2. Звертання, іменування: поваж'нѣишее мѣсце на з'борищахъ любать... и цѣлованіа на трѣжищахъ и званіа ѡ(т) людѣи оучителю але вы не хотѣте называни быти оучител'ми (1556-1561 ПЄ 97 зв.).

3. Покликання, призначення: ѡ(т)че єп(с)кпе лво(в)ски(и) телеснаго здравіа и дше(в)наго пребываніа ѡ(т) господа ббга получи-ти званію ти желáю (Кореличі, 1593 ЛСБ 246, 1); Где которы(и) з ва(с) єп(с)пѣство ѡ(т) вѣшнего званіа, дарованіа и ѡщѣненіа и ѡ(т) всенаро(д)наго избраніа гласа воспри-а(л) (1598 Виш. Кн. 280 зв.).

4. Запрошення: Такъ хотѣвъ Бг̄ учинити изъ тыми людѣми, они не хотѣли слухати званіє его, што звавъ ихъ на вечерю свою, што бы давъ имъ усякую доброту небесную (XVI ст. НЄ 169).

Див. ще **ЗВАНЄ**.

Пор. **ЗВАТИ**.

ЗВАННЫЙ, ЗВАНЬНЫЙ *прикм. 1.* (яко-го запросили, запрошений) званий: повѣдаю бо ва(м), иже ни единь ис ты(х) моужей званъны(х) не в'коуси(т) мои вечерѣ (1556-1561 ПЄ 286).

2. У знач. *ім.* (той, хто отримав запрошення) запрошений, -ого: Члкъ нѣкоторыи оучинил вечероу великоюу... и послалъ слоугы с'вои в годиниу вечерѣ мовачи званъны(м), абы пришли (1556-1561 ПЄ 285); рекль слѣга(м) свои(м) ѿто ѿбѣ(д) мой го-то(в) е(ст). але тыи званнии теды не соу(т) го(д)ными на него идѣте(ж) по дорогах) всоуды и которы(х) найдете прізовѣте и(х) на то(т) бра(к) (к. XVI ст. УЄ № 31, 168 зв.); А одны выдѣ тыхъ званныхъ пушли на дѣло свое и на куплю свою (XVI ст. НЄ 130); много есть званныхъ, але мало выбранныхъ (1603 Пит. 8).

Див. ще ЗВАНЬИЙ.

ЗВАНЬИЙ *дієприкм. 1.* У знач. *прикм.* (яко-го запросили, запрошений) званий: а того госта своего званого в дому свое(м)... зби(л) (1566 ВЛС 93); маючи великое мно(з)ство зблота, и такъ достатне и гбйне званыи гбсти частветъ, ставаачи пре(д) нихъ што разъ рбзныи и ѿ(д)мѣнныи пбкармы (Вильна, 1627 Дух. б. 190).

2. У знач. *ім.* (той, кого запросили) званий, -ого; запрошений, -ого: коли было готово усе, и пуславъ слуги свои, што бы звали тыхъ званыхъ у мѣсто, а они што бы (у ориг. — за што што бы. — *Прим. вид.*) не загубили имѣніе и жоны на сюме свѣтѣ, они лишили вечерю Божую (XVI ст. НЄ 167).

Див. ще ЗВАННЫЙ.

ЗВАНЬНЫЙ *див. ЗВАННЫЙ.*

ЗВАРИТИ *дієсл. док.* (що, в чому) (*приготувати страву, напій*) зварити: драчіе, естъ хоина, котбраз в винѣ звѣрена (1596 ЛЗ 45); Та(к)же насоушивши боуквицѣ с

прѣ(с)ны(м) медо(м) намѣша(и) и (з)варивши пиі. селезе(н), и крѣ(в)... оуздоровлае(т) (XVI ст. УТ фотокоп. 6); Koli ryby dostánemo W toim horsczyku zwáremo (Яворів, 1619 Гав. 17); елисѣй... двá на деса(т) пáръ волбвъ заколо(л)... и в' начинію волбовомъ звари(л) (Устрики. I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 234); Prodavala... babusienka iaуca, — Hde-m sia wziaw kozak zdraуca, Vchopyw y zwaryw y zyw babusine iaуca (бл. 1650 ШКН 179);

(*приготувати пиво*) зварити: А коли пиво зварять тогды ѿни повиновати тоє пиво до двора гнидова ѿтѣвести (1552 ОЛЗ 184); Swiety Hávrył piwo zwárył háli (Раків, поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 4 зв.).

ЗВАРИТИСЯ *дієсл. док.* (в чому) Зваритися: Koli ryby dostánemo W toim horsczyku zwáremo A w toim sia zwárył tysto (Яворів, 1619 Гав. 17).

ЗВАРОВАТИ *дієсл. недок.* Приборкувати, скоряти: ѿмѣчаю: Стравлáю, звáрую, ѿкročáю, оускромлáю (1627 ЛБ 139).

ЗВАРТОВАТИ *дієсл. док.* (що) (*оцінити по-новому*) переглянути, змінити: але дей хотечи умыслѣне тую справу звартовати, зникал, а сумы дей пенезей от пана Михаила не брал (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/VI, 204).

ЗВАСНИТИСЯ *див. ЗВАЗНИТИСЯ.*

ЗВАСНИТИСА *див. ЗВАЗНИТИСЯ.*

ЗВАСЪНИТИСЕ *див. ЗВАЗНИТИСЯ.*

ЗВАТИ *дієсл. недок. 1.* (кого, що, ким, чим) (*іменувати кого-, що-небудь*) звати: ѿни жадных знаков, ани грани не вказали и через тѣю дорогѣ полем... повѣли до лѣса, которого зовѣт Волков лѣс (Шайно, АС 1538 IV, 173); пришоль до мѣста самаританьского которое то зовоуть сихарь (1556-1561 ПЄ 353); египтѣчики хама хато(м), а дрѣгие хамоно(м) зва(ли) (1582 Кр. Стр. 27); И выписана естъ в мѣсте зовбмо(м) во Льво-ве. Рѣкою... андреа попа (Львів, 1585 УЄ

№ 5, 1); Павелъ светый зоветъ его чловѣкомъ безаконія и сыномъ погибели (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 149); Было у Ерусалимѣ на Овчумъ купели, што звали его по жидувскы (XVI ст. *НЄ* 57); Припоу(т)никъ е(ст) зеліе вельми добро, бо не да(р)мо зовоу(т) припоу(т)нико(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 1); *Każy o sczo pycáiemo Tá ják te zwáty máíemo* (Яворів, 1619 *Гав.* 20); Преч(с)тнѣйшій нашъ Ω (т)че Прометѣомъ звáный, Ω (т)тóль бѣдешъ в' Рóссїи, запомѣрковáный (Київ, 1632 *Євх.* 295); Алексáндер' всѣдши на кóнь котóрогo звáль дѣчепáль вѣскочилъ на гѣрстъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 422);

2. (шо, кого ким, кого чим) (*визнавати, вважати ким-, чим-небудь*) звати: але те(р) мóже(т) вáшѣ тыи церемонѣи нóвыи, бѣ(з) встѣдѣ звáти кѣмендые (!) (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 146 зв.); А папежъ самъ себе головою и отцемъ всее церкви зоветъ (1582 *Посл. до лат.* 1134); Иоанъ светый тыхъ всѣхъ антихристами зоветъ, которые, бывши первѣи зъ нами въ единой церкви... хрестиянской, не змѣшкали зъ нами (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 166); А што былó причýною до ганѣнья и до называн'а костáнтѣ антихристо(мъ), тó, же былъ арїаниномъ,... якóго кóждого иоáннъ с̄тый антїхристомъ зовѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 57); Видишь, Христось звáль сыномъ бетѣжного чоловѣка а ты 'Скарго,... людей... шкалюеш, гониш, срамотиш, глупими зовеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Августинъ... Петра mezi апостолами зоветъ апостоломъ напершимъ, а Павла напоследнѣйшимъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 528); злослѣвьи нѣкоторые люде, ... велемовцею его и лгарѣмъ звáти почáли (Київ, 1627 *Тр.* 557); у старомъ законѣ... все церков'ное начине почитано и поклоняем' было и свято звано (Супральський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 55).

3. (кого, що) (*кликати кого-, що-небудь*) звати: Тамъ же дей копа вся, на томъ слѣ-

ду зостоновивѣхшия (!), и послала до того сельца ихъ, зовучи на слидъ, абы они шли (Луцьк, 1583 *Ив.* 272); Маю(т) свои часы, зовѣт' с̄та до рокѣ, тáковыи што в' ни(х) напóлы шáлею(т) (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 94 зв.); Пристóйне теды и слѣшнѣ, якъ Иоáсь Цр̄ь Ійл(с)кїй Єлїссѣа плáчѣчи звáль егo и мóвилъ, Ω (т)че ω (т)че (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 27); Глашáю, 8: Зовѣ, клѣчѣ (1627 *ЛБ* 25); *ocelamito, as, кричу, зову* (1642 *ЛС* 288); **звати ку праву див. ПРАВО¹;**

(кого) (*запрошувати куди-небудь*) звати: Тежъ казали есмо имъ людей вольныхъ, прихожихъ у место наше звати и садити (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 31); если чинишь пирь... зови оубогыи,... хромыи и слепыи (1556-1561 *ПЄ* 284 зв.); А другыи, што звали Христа, та ходивъ икъ нимъ Христось (XVI ст. *НЄ* 111); Пирáне: Звáнный на дчтѣ (1627 *ЛБ* 81); тогды бнъ рѣклъ:... чомѣ есте пѣстїли члѣвка, зовите егo áбы ѣль хлѣба (серед. XVII ст. *Хрон.* 80 зв.);

(кого) (*закликати до чого-небудь*) звати: Изъ сего евангелїя имаеме сякую науку: первое, што за фѣль людей звавъ Христось, што бы пушли за нимъ? (XVI ст. *НЄ* 89); а прето хр(с)тіане вѣрныи... к(д)ыжъ видимо и слышимо и(ж) маемо такого добротливого \bar{g} а и \bar{b} а своего, которїй на(с) зове(т) и тагнѣ(т) абы(с)мы за ни(м) шли ω оставмо(ж) и мы тако(ж) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 106).

ЗВАТИСЕ див. ЗВАТИСЯ.

ЗВАТИСЬ див. ЗВАТИСЯ.

ЗВАТИСѢ див. ЗВАТИСЯ.

ЗВАТИСЯ, ЗВАТИСА, ЗВАТИСЕ, ЗВАТИСѢ, ЗВАТИСЬ *дієсл. недок. 1. (мати ім'я, іменуватися, називатися)* зватися: за гордость сотона с н̄ба свержень, со всѣми своими слѣгами што нине зовоутса бѣси (1489 *Чет.* 285); дароваль пререченому мѣсту... зложенъ и шинкованъ пива и меду и вина, которое жъ Нѣмецкимъ языкомъ

зоветься шротарство (Краків, 1507 АЗР II, 11); Петръ воевода... дали... есми селище... // ...мѣсто за млин... где сѣ зовет млин Михѣлаш (Ясси, 1576 МЭФ I, 92-93); по(р)фира естъ жо(л)въ ѡлбо риба котѡраа з сеѡе пѣщѡе(т), ша(р)ла(т)ны(и) то естъ багрѡвы(и) по(т) котѡрого збираю(т) на ша(р)ла(т)нѡю фа(р)бѡ, ѡ(т)ты са зове(т) ша(р)ла(т) (1596 ЛЗ 68); слуга и пахолѡкъ мой рукоданный, котѡрый се звалъ Станиславѡмъ Доманскимъ... // ...окрадши мене и служебника моего (Володимир, 1599 АрхЮЗР 6/1, 272-273); Той Петръ..., зъ села Дворецъ, надъ рѣкою Ратою, въ монастиру св. Спаса мѣшкаль, гдѣ и теперъ Петровъ Куть надъ гою рѣкою зоветься (Київ, 1621 Кон. Пал. 1025); тамъ вѣ печѣрѣ ѡпой погребль Авраамъ Сѡррѡ жонѡ свою... Котѡраа нѣва и печѣра Авраамѡви зовѣтса ѡж до сегѡ часѡ (серед. XVII ст. Хрон. 36 зв.).

2. (важатися ким-, чим-небудь) зватися: Че(м) же са вы дѡвны(ми) зовете а телѣсне и пога(н)ски м(д)рѣствдѣте и глѣте (1598 Виш. Кн. 286); не е(ст)е(м) годѣ(н) звати(с) снѡмъ, але прѣими ма яко напо(д)лѣйшого наемника въ цр(ст)вѣи нѡ(с)номъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 4 зв.); а если бы котѡраа дѣша зблѡдила през грѣхъ,... такѡвал южъ не мѡжет са звѣти дѣвою чѣстою (Почаїв, 1618 Зерц. 53); Бо гдѣ мѡре всю зѣмлю вѣ кѡло обхѡдитъ, А конѣць до почѡткѡ незначне привѡдитъ, Щеѡномъ зовѣтса (Київ, 1632 Сѡх. 298); Якъ бѡвѣмъ рѡциєю ѡлбо доводѡмъ звѣтиса мѡжетъ гѡдно тоѡ, що вѣрѡ... вѣвернѡти оусилѡдетъ (Дермань, 1605 Мел. Л. 24 зв.).

3. (давати про себе знати, бути відчутним) виявлятися, відзиватися: Та(к)же котѡрому члѡку селезе(н) зове(т)са ємоу // насѣна кропи(в)ное сте(р)ши з водою тѣплою, ѡ(т)гони(т) зазнобленою оутрѡбою и ѡто(к) чревныи (XVI ст. УТ фотокоп. 9 зв.-10).

ЗВАТИСА див. **ЗВАТИСЯ**.

ЗВЕДЕНЄ, ЗВЕДЕНЪЄ, ЗВЕДЕНЬЄ с. 1. Зведення, обман: бѣда, бѣда, мѣшкаючи(м) на земли, и на мори, и(ж) розвѡза(н) естъ сатана ѡ(т) темници своєї, на зведѣнье і ошѡкѡanye нарѡдѡвъ (Острог, 1598 Ист. фл. син. 47).

2. Знищення, занапащення: Кгды видить [непрѣатель], до чоґо найбѡлшей хто стѡра(н)є и милѡсть сердѣчную маѣтъ, о(т)тѡла ѡнъ, вину або оказию прѣимѡетъ до прѣступу... тамъ вынайдуѣтъ спѡсѡбъ зведѣна и оупѡдку (Острог, 1598 Отп. КО 5 зв.).

3. Зведення, збирання: потѡмъ оноґо, для инъшихъ потреѡъ, и зѡбранъя и зведѣня бѡлшей людеѣ рыцѣрскихъ, зъ листами своими,... до панъства тутошнего ехати росказати рачили (Житомир, 1611 АрхЮЗР 3/1, 169); **зведѣнье з дороги** — зведення на манѣвци: Сѡвращѣние сѡ пѡтѡ: Зведѣнье зѡ дороги (1627 ЛБ 126).

Див. ще **ЗВЕДЕНІЄ**.

ЗВЕДЕНІЄ с. Спокушення, зваблення: коли оуже сѡгрѣшили адамъ... а прѣстоупи(л) прѣказанѣ бѡжѣе чере(з) пора(д)у а (з)ведѣние сѡтонѣно, котрѣи не хотѣ(л) роушити дѣрева що ємоу бо(г) заказаль и овощѡу єґо (к. XVI ст. УЄ № 31, 93 зв.).

Див. ще **ЗВЕДЕНЄ**.

ЗВЕДЕНЬЄ див. **ЗВЕДЕНЄ**.

ЗВЕДЕНЬИЙ дієприкм. у знач. ім. Спокушений, -ого, зваблений, -ого: ѡ Дѣрево кр(с)тноє, и зведѣныхъ до ѡдѡ вѡзвѣло (Київ, 1637 УЄ Кал. 779).

ЗВЕДЕНЬЄ див. **ЗВЕДЕНЄ**.

ЗВЕДИТИ дієсл. док. Дѡвѣдатися, побачити, діал. звидѣти: своѡ(л)нико(в) и бѡ(з)чи(н)но ходячихъ братѣи ѡ(т)лѡчати(с) Ап(с)лѣ розказѡе(т)... але не зведивъши трѡдно розвѣти и мѣти за бѡ(з)чи(н)ника (Скит, 1633 ЛСБ 520, 2).

Див. ще **ИЗВЕДАТИ**.

ЗВЕДОМЫЙ див. СВЪДОМЫЙ.

ЗВЕЗАНЬЕ див. ЗВЯЗАНЕ.

ЗВЕЗАТИ див. ЗВЯЗАТИ.

ЗВЕЗАТИСЯ дієсл. док. (з ким) Зв'язатися. ◊ зъ **обу** **сторонь** **звезатися** (з ким) — (вступити у взаємовідносини, виявляючи спільні інтереси) взаємодіяти: султанъ Шынкгерей,... зъ войскомъ запорожскимъ замириль... противъ каждого непрятеля зъ **обу** **сторонь** **звезалися** з собою (Корсунь, 1625 КМІМ I, дод. 275).

ЗВЕЗАТЬ див. ЗВЯЗАТИ.

ЗВЕЗДА див. ЗВЪЗДА.

ЗВЕЗТИ, ЗВЕСТИ дієсл. док. 1. (кого, що) (доставити багато чого-небудь в одне місце) **звезти**: панове Загоровские того селища в держани своем мети на тыйден себе заховали, покдл сена их с того селища **звезены** бддѣт (Володимир, 1549 АS VI, 4); а та(к) м(л) г(с)дрю **которыи** по(д)даныи **вм** **звезли** бы(ли) на **поднима(н)е** **чти** **пана** **воеводы** **е(г) м(л) кие(в)ского** на **де(н) стго** **семишона** (Київ, 1555-1568 Гр. Мат. 1); **Хто** **бы** на **чие(и)** **земли** **жито** **посея(л)** **то(г)ды** **то(тъ)**... **мае(т)** **взя(ти)** **во(з)ного**... и **мае(т)** **заповедати** **по(д)** **закладо(м)** на **на(с)**... **што** **бы** **онъ** **того** **жита** **домо(в)** **не** **зве(з)** (1566 ВЛС 82); **кня(з)**... на **свое(м)** **кгру(н)те**... **сея(л)** и с **копъ** **звести** до **того** **гу(м)на** **веле(л)** (Володимир, 1569 ЖКК II, 114); **А** **маетность** **мою**... до **имѣнья** **Рѣчицы**, **яко** до **мѣстцъ** **варовнѣйшихъ**... **розныхъ** **часовъ** **звезъ** (Луцьк, 1607 АСД I, 233); **ихъ** **милость** **панове** **Подореццы** **позосталые** **ихъ** **халупы** до **села** **Зарубинець**... **звезли** (Житомир, 1646 АрхЮЗР 6/І, 540);

(що) **відвезти**: **лечъ** **иж**... **козацькое** **небезпеченство** на **воеводство** **Волынское**..., **нагле** **наступовало**, **тых** **всих** **речей**,... **не** **могучы** **ничого** **праве**, **ледво** **што** **сереберко** **некоторое** **звезти** (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/VI, 269).

Див. ще **ЗВОЗИТИ**.

ЗВЕКА див. ЗВЪКА.

ЗВЕКОВЪ див. ЗВЪКОВЪ.

ЗВЕНЧАСТЫЙ прикм. Який складається з окремих дуг: У томъ свирне ничого нить, одно две колеса **звенчастые**, **шины** **ободраны** з **нихъ** (Луцьк, 1565 АрхЮЗР 8/VI, 161).

ЗВЕНЧАТИ див. ЗВИНЧАТИ.

ЗВЕРА див. ЗВЪРЯ.

ЗВЕРГНУТИ дієсл. док. (що) Те саме, що **зверечи** у 1 знач.: **если** **што** **порвавши**, **вгорѣ** **по(д)несеть**: **прѣдко**, а **правѣ** **в' одной** **годинѣ**, на **долъ** **тоє** **звергнетъ** (поч. XVII ст. Пчела 29).

ЗВЕРЕЧИ дієсл. док. 1. (кого, що) (**кинути** **кого-**, **що-небудь** **униз**) **скинути**: **але** **што** **за** **пожитокъ** с **того** **дарована**, **коли** **ω(т)** **тебе** **діавола** **за** **го(р)до(ст)** **с' нбсе** на **до(л)** **звер'же(н)ного** **тоє** **достоє(н)ство** **пріймѣ** (1599-1600 Виш. Кн. 208 зв.); **за** **гордость** и **противенство** **Богъ** з **неба** **ангеловъ** **звергль** **во** **преисподняя** (Київ, 1626 ЧИОНЛ XV-3, 217); **Аггловѣ**... **зле** **вжїли** **вѣлности** **своєй** ...**звѣржены** **з' нбсь** до **тѣмностей** **пекѣльныхъ** **во** **вѣчной** **нѣжи** **хвалѣ** **нб(с)нѣю** **оутрѣтивши** **з'остѣли** и **в** **тѣмны** **са** **бѣсы** **ω(т)менили** (серед. XVII ст. Хрон. 3 зв.).

2. (що) (**зіштовхнути**, **зіпхнути** **що-небудь** **униз**) **скинути**: **для** **законопреступленія** **служащих** **ему** **звитяжство** **ся** **стало** и **скрыня** **взята** **была** и **занесена** до **чужей** **земли**, **свою** **крѣпость** **показала**, с **которого** **болвана** **оного** на **землю** **звергла** (Львів, 1605-1606 Перест. 45); **елеазаръ** **капла(н)**, **звѣргль** **цѣсарскою** **ωфѣрѣ** **з' олтарѣ** (Львів, поч. XVII ст. Крон. 81 зв.); **А** **они** **полѣпївши** **ωхендѣжность** **дѣмѣ** **Бжго**, и **кресты** **з' нихъ** **звѣргши**, **подѣбныи** **мечїтω(м)** **татарски(м)** **почїнїли** (Київ, бл. 1619 О обр. 49).

3. (чим, од чого, з чого, кого) (**позбавити** **влади**, **звання**, **сану**) **скинути** (кого): **признаваючы** **его** **за** **пастыра** **преднѣйшого** **церкви** **Божое**, **утекалсе** до **него** **въ** **крив-**

дахъ своихъ, кгда былъ зъ столицы сво-
ея патриаршеское одъ Феофила зверженъ
(Вильна, 1595 *Ун. гр.* 152); А зажь Диоскоръ,...
одъ синоду Халкидонъского четвертого
не большей (ли) за то само былъ осужонъ
(и зверженъ), ижь ся на старшого свое-
го кинуль (Вильна, 1599 *Ант.* 563); Котѳ-
рыхъ они проклинали, и мы проклинаемо:
Котѳрыхъ... зъ достѳинствъ звѳргли, и мы
змѳтѳемо (Киѳв, 1637 *УС Кал.* 78).

4. (що, з кого) (*звѳльнитися вѳд чого-не-
будь, позбутися чогось тяжкого*) скинути:
бѳрема лѳгкое з себе звѳрѳши, желѳзны-
ми шкѳвами вмѳсто шны(х) себе шкѳвалесь
(Острог, 1607 *Лѳк.* 12); **яро зверечи** —
(*звѳльнитися вѳд залежностѳ, здобути волю*)
скинути яро: Михаилъ Рагоза... не осмѳ-
лился явне яра зверечи папѳжского (Киѳв,
1621 *Коп. Пал.* 1045).

Див. ще ЗВЕРГНУТИ, ИЗВЕРЕЧИ.

**ЗВЕРЖЕНЄ, ЗВЕРЖЕНЬЄ, СВЕР-
ЖѳНЬЄ** с. Скинення: хотѳль бы(л) сото-
на на нѳ(с)и црѳствовати, а дольнаго свер-
жѳнья не вѳдалъ (1489 *Чет.* 351 зв.).

2. (*позбавлення влади, сану*) скинення:
Мы... заказѳемъ звѳрхностю и мѳцю пѳстыр-
ства нашего собѳрне, абы... еп(с)кпѳ Лвѳв-
ски(и) и по нѳмъ будѳчие здрѳшати ни в чѳмъ
всѳхъ рѳче(и) бра(т)ства... никѳко(ж) не
дерзнѳли по(д)... конѳчнымъ звержѳ(н)емъ
сану (Берестя, 1590 *ЛСБ* 121); если бы пак
свещеньник то удѳлал, таковый зверженью
подылегаеть (Берестя, 1591 *ПФ* 104); А хтѳ
зневажѳеть тѳю Црѳкве оухвѳлѳ..., карѳна
не оубѳгнетъ. Швъ звержѳна зъ стѳнд своѳго
// а бѳв по(д) ш(т)лѳченѳе по(д)падѳеть (Киѳ-
ѳв, бл. 1619 *О обр.* 166-167); потомъ ксѳионже
Острозскѳй Василѳй,... просиль святѳйшо-
го патрѳарху Йеремея, будучого на той часъ
въ Вилнѳ, по зверженью Онисифора, про-
силъ,... абы того Патѳя отъ жидовства на-
мовиль на хрѳстиѳанство (1626 *Кир. Н.* 10).

*Див. ще ЗВЕРЖЕНИЕ, ИЗВЕРЖЕ-
НИЕ.*

Пор. ЗВЕРЕЧИ.

ЗВЕРЖЕНИЕ, ЗВЕРЖЕНІЄ с. (*цсл.*
свержение) те саме, що **звержене** у 2 знач.:
Прѳтожь мы... приказѳемъ..., дабы еси до
назначого терминѳ... ш всѳхъ помененыхъ
винахъ... подъ зве(р)жениемъ стану твоего
святительства... не вымовляючиса жѳдны-
ми забѳвами ѳ судѳ... во всемъ справитиса
стануль коне(ч)не (Вильна, 1594 *ЛСБ* 221,
2); велебны(и) гедеш(н) болобанъ... в ста-
не своемъ еп(с)кпѳскомъ в законе и вѳре
и праве нарѳшонъ и коне(ч)номѳ зве(р)же-
нѳю по(д)паль (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276,
1); Вся бо вѳмъ церковь Христова ими ся
гнушаеть и ихъ набоженствомъ... ся брѳ-
дитъ, якъ и въ Брестю Литовскомъ, по
зверженѳю того Патѳя на собѳрѳ и по от-
лученю духовного его сану (бл. 1626 *Кир.*
Н. 15).

Див. ще ИЗВЕРЖЕНИЕ.

Пор. ЗВЕРЕЧИ.

ЗВЕРЖЕНІЄ *див. ЗВЕРЖЕНИЕ.*

ЗВЕРЖЕНЬЄ *див. ЗВЕРЖЕНЄ.*

ЗВЕРИНА *див. ЗВѳРИНА.*

ЗВЕРИННЫЙ *див. ЗВѳРИННЫЙ.*

ЗВЕРИНЪННЫЙ *див. ЗВѳРИННЫЙ.*

ЗВЕРИНЫЙ *див. ЗВѳРИННЫЙ.*

ЗВЕРИТИ *див. ЗВѳРИТИ.*

ЗВЕРИТИСЕ *див. ЗВѳРИТИСА.*

ЗВЕРИТИСЯ *див. ЗВѳРИТИСА.*

ЗВЕРИТѳ *див. ЗВѳРИТИ.*

ЗВЕРНЕНЄ, ЗВЕРНЕНЬЄ с. Поверне-
ннѳ, поворот: Прото... приказуемъ вернос-
тямъ вашимъ, абысте... // всѳ таковыя спра-
вы, отъ даты сего листу нашего до зверне-
нѳ ихъ зъ Риму, откладали и вѳцале заста-
вѳяли (Кракѳв, 1595 *АрхЮЗР* 1/1, 457-458);
сѳдъ нинешни(и)..., тѳю всю справѳ ш(д)-
кладаеть, и завѳшаеть, ажъ до зве(р)неньѳ

с тоє по(с)лѣдги речи посполитое (Люблін, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 59 зв.).

Див. ще ЗВЕРНЕНЄСЯ.

Пор. ЗВЕРНУТИ.

ЗВЕРНЕНЄСЯ, ЗВЕРНЕНЄСА, ЗВЕРНЕНЬЄСЬ с. Те саме, що **зверненє**: патриарха Константинопольскій... пустился... до Москвы,... абы под часъ, да Богъ зверненеся зъ Москвы,... соборъ оголосилъ и собралъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1058); По звернѣньюса тѣды ѿ(т) Бѣлгарѡвъ, провадилса кораблѣми (Київ, 1627 *Тр.* 667); потом, по зверненьюс Хмельницкого до Киева,... // ...веломъ подавано универсалы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 127-128).

Пор. ЗВЕРНУТИСЯ.

ЗВЕРНЕНЄСА *див. ЗВЕРНЕНЄСЯ.*

ЗВЕРНЕНЬЄСЬ *див. ЗВЕРНЕНЄСЯ.*

ЗВЕРНЕНЬЄ *див. ЗВЕРНЕНЄ.*

ЗВЕРНУТИ *дієсл. док. 1.* (чим, з чого і без додатка) (*змінити напрямок руху, повернути*) звернути: тоуж дорогою поехавши и звернувши лугомъ до долины Глубокое, в которой долине и озеро стоить (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16); ѡза затрима(л) роукѡю архоу, хѡтѣчи зѣдрѣжѣти вѡза; абы вѡлы нѣ звѣрнѣли, вѣсхла емѣ рѣка (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); мы заразъ, звернувши з дороги,... къ тому огню подышли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 21).

2. Перекинути, перевернути: Яцько сеньничий поведилъ: бочку // дей мою зъ рыбою солоною на земљу звернувши, одну въ болото втопѣтавши, а иншую рыбу зъ собою побрала (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 217-218).

3. Упасти: а тѣмъ порѣжка тѣм'са стѣла котѡрыи сѣхомъ воевѣли, и мѣры ѡбалѣти и нѣ земљу звѣрнѣти кѣсилися (Київ, 1627 *Тр.* 661).

Див. ще ЗВЕРТАТИ.

ЗВЕРНУТИСЕ *див. ЗВЕРНУТИСЯ.*

ЗВЕРНУТИСЬ *див. ЗВЕРНУТИСЯ.*

ЗВЕРНУТИСЯ, ЗВЕРНУТИСЕ, ЗВЕРНУТИСЬ, ЗВЕРНУТИСА, ЗВЕРЬНУТИСЯ, ЗВЕРЬНУТИСА *дієсл. док. 1.* (до кого, перед ким) (*сказати, написати, спрямовуючи свою мову до когось*) звернутися (до кого): который [возный] того слугу... въ пекарни на печи лежачого заставъши и побите оного огледавъши и до мене заразъ звернувшисе, доброволне и правѣдиве быти созналъ (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 591); который возный... таковой учынокъ его всимъ... объволаля, и... звернувшись перед урядомъ нынешнымъ, о томъ реляцію свою созналъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 601);

(в що) (*апелювати*) звернутися (до чого): на дово(д) того всего стави(л) возного енераля... которы(и)... засвижа спѣ(с)тошеня... тоє має(т)ности ѡгледа(в)ши звѣ(р)нѣ(в)шисе в моць пра(в)дивос(т) сознаня своего тѣжъ... созна(л) (Кременецъ, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 256, 28).

2. (*прийти, приїхати назад*) звернутися, повернутися: а тымъ часомъ, нижъ ся по словѣ зверьнули,... обрали двоухъ маршальковъ для порядку (Вільна, 1599 *Ант.* 525); пан Вороничъ, уприсивши... протестуючого..., абы в небытности его, ним бы ся з експедиции... звернулъ, в дому его... при мешкал (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 8/III, 573); У которого помененый протестанс, яко у старшого, звернувшис з Полски в тые край волынские..., о то все упоминал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 270).

3. Звернутися, пережилитися: а кто пакъ слышитъ а не чинить подобень е(ст) члѣкови томоу которыи зѣбуодоваль до(м) сво(и)... безъ фоудамѣньютоу на которы(и) то коли приперѣла рѣка а бор'зо са е(ст) зѣвер'ноуль (1556-1561 *ПС* 238 зв.-239); кто па(к) слѣбши(т), а нѣ чини(т) по(до)бень е(ст) члѣкѣ тѣмоу, котѡрыи збоу(до)валь до(м) свои на

зе(м)ли без фоу(до)ментоу, на которыи то приперла рѣка, і абіе зврѣноулса е(ст), оучинилоса онѣго то домоу великое паденіе (XVI ст. *Уѣ Літк.* 25).

ЗВЕРНУТИСА *див.* **ЗВЕРНУТИСЯ.**

ЗВЕРНЫЙ *прикм.* Звіриний. ◊ **ловля** *зверная* *див.* **ЛОВЛЯ.**

ЗВЕРТАТИ *дієсл. недок. 1.* (*змінювати напрямом руху вбік від попереднього*) звертати: ѡклоняюса: Вардюса, выстерѣгаюса, ѡ(т)вертаюса, звертаю в стѡронѣ (1627 *ЛБ* 138).

2. (що) Пошкодити: и плуть ихъ не звертатъ, тай не стопѣтанъ на // перелазѣ (XVI ст. *НѢ* 66-67).

Див. ще **ЗВЕРНУТИ.**

ЗВЕРХА *присл. 1.* (*у зовнішньому світі*) зовні: дѡбры(и) а побо(ж)ныи члѣкѣ, sprawy свои первѣ(и) вевнѣтрѣ росправаѣ, котріи зве(р)ха маѣ чиніти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 13).

2. (*на вигляд, за зовнішніми ознаками*) зовні: так' же и вы з'вер'ха са оказоуете лю-де(м) быти справед'ливы а в'ноутрьност-та(х) е(ст) есте пол'ни безаконіа и неправды (1556-1561 *ПѢ* 99 зв.).

Див. ще **ЗВЕРХУ**¹.

ЗВЕРХНЕ *присл.* (*зовні*) зверху: Если ся и зверхне яко цнотливую убиром и фарбами уматлюеши, але однакож от внутрь, яко вшетечна еси, всѣм явно се вѣдомо есть (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177).

ЗВЕРХНЕЙШИЙ, ЗВЕРХНѢЙШИЙ, ЗВЕРХНѢЙШІЙ, ЗВЕРХНѢШИЙ, ЗВЕРХНѢШИЙ, ЗВЕРХНѢШИЙ, ЗВЕРХНѢШИЙ *прикм. найв. ст. 1.* Верховний: Вамъ мешаномъ лвовскимъ которіе суть есте противници... сѣго братства постановенаго... Іеремеемъ вселенскимъ патриархомъ, зверхне(и)шимъ пастыремъ нашимъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); И тая злая... вѣсть, пришла до вѣдомости за бѣтность... Іереміи... пат-

риа(р)ха зверхнѣшого ѡ(т)ца и пастыря нашего (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); вселенскаго Патріарха зверхнѣйшаго пастыря нашего благословенство мѣти хощемъ (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); я... яко духовная особа, отзываютъ до духовного права, до звирхнийшихъ особъ розсудку... справоватись перед... паномъ подвоеводимъ збранялсе (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); Врѣховный: Зверхнѣйшій (1627 *ЛБ* 15); Тепѣрь... тѣе пожаданѣ скѣто(к) свой ѡ(т)неслѡ: пре(з)... Г(с)дна ѡ(т)ца Петра Могылы... Црѣви с(т) Россійскои з'верхнѣйшого Пастыря (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.); Продковало в' тым' трѣдѣ нашомъ, Бл(с)веніе ѡ(т)цевское было и старанѣе вшелакое, Прп(д): тѡбего, якѡ Звѣрхнѣйшого намъ Предводителя (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

2. Найвищий, найголовніший: Моужный ѡнѣ црѣ езекиа запе(р) або затвори(л) жрѣдло зве(р)хнѣйшее вѡ(д) сиѡнскы(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269).

3. *У знач. ім.* Зверхник, начальник: Смотрижъ, яко тые, будучи епископами Греческими, просили папежа о розгрѣшенье! Чого бы учинить не могли, еслибы папа Рымскій не былъ зверхнѣйшимъ и головою (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 134).

Пор. **ЗВЕРХНИЙ.**

ЗВЕРХНИЙ, ЗВЕРХНІЙ, ЗВЕРХНЫЙ, ЗВЕРХЪНІЙ, ЗВЕРХЪНІЙ, ЗВЕРХЪНІЙ, ЗВЕРХЪНІЙ, ЗВѢРХНИЙ, ЗВѢРХНИЙ, ЗВѢРХНИЙ *прикм. 1.* (*обернений назовні, зовнішній*) зверхній: если хто йншій п'стритса звѣрхнима ѡкрѣсами набоже(н)ства, томоу не зѣзри(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 17 зв.).

2. (*який не зачіпає суті чого-небудь*) зверхній, поверхневий, неглибокий: а впрод...дѣваю и(ж)... здавна все здѡрожное по мне раздѣмѣючи по зверхно(мѣ) вшелѣкую зверхно(ст) причитаючими... нехо(т) и неласку ѡ славе мое(и) кновати рачи(ш) (Ко-

реличі, 1593 ЛСБ 246, 1); На всемъ томъ хоруєте, для того, ижъ болшъ звирхней діалектики, анижли внутрної Богомъ дарованой церковной философіи наслѣдуете (1603 *Пит.* 108); бѣсове помышлѣніа нашого не знають, анѣ бѣдѣшаго, но толїко звѣрхніи справы. члѣка назирають (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8); Внѣшній: Надвѣрній, звѣрхній(и) (1627 *ЛБ* 16).

3. Головний, старший, верховний: Оста-ви(л) тежъ панъ бо(г) на то(т) ча(с) право, абы мужобо(и)цове бы(ли) тоєю жъ сме(р)тью забияны якъ оны и(н)ши(х) забива(ли), з ро(з)сѣдкѣ врядѣ звѣрхнего (1582 *Кр. Стр.* 21); гѣ бгѣ... зослати на(м) рачы(л)... его мл(с)ти стѣшишаго Іеремею патріарха Константынопо(л)ска(г) пастыря нашего звѣрхнего (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Будучи на(м) ннѣ по(д) обороною... зве(рх)него пастыря ншего и о(т)починули(с)мо были на двѣ лѣте (Львів, 1593 *ЛСБ* 225); Петрови дей правомъ Божымъ вси главы свое скланяють, а княжата звѣрхніе сего свѣта, яко самому Господу Исусови послушають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 136); Ото маешъ и пана звѣрхнего помазанъца Божого (Вільна, 1599 *Ант.* 841); Приказдемо зве(рх)ною є(го) к(р) м(л) владзою моею воево(д)скою абы... на ро(ч)ка(х) к(р)о(д)ски(х) киевѣски(х)... самъ обли(ч)не... ста(л) на жалобѣ... Пна Миколая Коренѣвского (Київ, 1622 *ЦДІАК* 221, 1, 80, 1); влади(с)ла(в) че(т)ве(р)ты(и)... тебе княже... само(г)... а тебе фи(р)леевая с прито(м)но(ст)ю ма(л)жо(н)ка твоє(г) яко опекуна зви(рх)не(г) позываю(т) (Київ, 1640 *ЦНБ* II, № 23271, 1);

у знач. ім. Зверхник, начальник: конституция обострала, абы... жаденъ звѣрхний не важильсе лежъ самъ себе оберати (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/1, 391).

4. Краший, перший: молвит Василий Великий: Иже еще в смѣшению челоувѣческом

от добродѣтели не имѣет притупити что, хоть же наиболший звѣрхний хитрословец и философ, але еще если ся не отлучить в пустыню от челоувѣк, страсти мирских всѣх, ни единое... свободитися // не может (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240-241).

5. Божественный, небесный: а не познавший вѣру — несмыслен и слѣп в правом исповѣдании вѣры... если бы и преинамудрѣйший был от звѣрхних и свѣцких наук (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); Признаваю то, же есть добрая и потребная речь звѣрхнихъ словъ вѣдане (1603 *Пит.* 107); Оучителѣ ...роздѣлю(т) звѣрхній виды то есть оsobы хлѣба и вина (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 205); Вдыха(и) и жалѣ(и) же(с) еще та(к) телесны(и) и свѣ(ц)кїи, та(к) по(л)ны(и) пожа(д)ливости пор(ѣ)шѣна та(к) нервострѣпны(и) в зве(рх)ны(х) смы(с)ла(х) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 52); Много са речїи сходать до каждой тайны... Знакъ звѣрхний, ласка бжам по(д) оны(м) и постановлѣнїе хво (Львів, 1642 *О тайн.* 3 зв.).

6. (який стосується зовнішнього світу) зовнішній, земний: явно всякому, здоровѣ имѣющему, яко от звѣрхнего мирского и поганского прагненья власти... тая хвороба гордое власти от духов лукавых... в твоём костеле лживом ся ушрубовала (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177).

Див. ще **ЗВЕРХОВНЫЙ**.

ЗВЕРХНИКЪ ч. Зверхник, начальник: овечки... жалуются, штобы пастыр мль на ных себе непослушных жаловатися яко пану звѣрхнику, который повинен естесь непослушных и спротивляючихся карати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41).

ЗВЕРХНІЙ див. **ЗВЕРХНИЙ**.

ЗВЕРХНОСТЬ, ЗВЕРХЪНОСТЬ, ЗВЕРЪХНОСТЬ, ЗВЕРЪХНОСТЬ, ЗВІРХНОСТЬ, ЗВРЪХНОСТЬ, ЗВѢРХНОСТЬ, ЗЪВІРХНОСТЬ, СВЕРХНОСТЬ ж. 1. (влада)

зверхність: вси дворы... и волости, по смерти князя Жославского..., мощью звирхности нашео господарьское в заведани своемъ мети до того часѣ, покола... воевода Киевский с паном Троцким расправѣ ѡ тѣю ѡпекѣ прыйметъ (Вильна, 1562 *AS VI*, 56); такъ ижь они... били на(м) чоломъ абы(х)мо зъвирхности нашео го(с)пода(р)ское имъ в то(м) ратѣнокъ и ѡбезпеченье ѡделали (Варшава, 1581 *ЖКК II*, 89); су(д)ичъ земьски(и)... з многими слуга(ми)... ко(н)но и збро(и)но не смотречи... // ...на зве(р)хъно(ст) правую, наехавши... на имене жоны моео, ... попалили (Житомир, 1584 *АЖМУ 100-101*); Прото(ж)мы зверхности пастырства нашего мешчанъ лво(в)ски(х)... яко проти(в)никовъ и разорытеле(в) закону божого не бл(с)вляемъ (Львѣв, 1588 *ЛСБ 92*); мешчане... были... сѡжени... пре(з) посланцы свое... жадали ѡ(т)ца митрополита... по(д) ты(м) способомъ абы того часу южь мѣли престѣти блѣзнити и вальчити на закоиѣ стѣ(и) и на зверхность цр̄ко(в)ную (Киѣв, 1590 *ЛНБ 4*, 1136, 32, 1); вша бы милость розѡмеючи быть ве(ли)ко а ве(ли)коважную того по(т)ребѣ воли бо(ж)еи и зверхности пастырства ншого ни в чомъ не бѣдѣчи проти(в)ны ѡного свещенъника... бра(т)ству це(р)ковномѣ виленскомѣ на ча(с) ѡзычѣти (Вильна, 1592 *ЛСБ 192*); а такъ се самъ съ тое влады, которая ему первой служила, вызулъ, до чого и церковный правоверного духовенства, отъ которого власне духовъная зверхность даваная бываетъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР 1/1*, 513); Не мовить о свецькомъ паньстве и звирхности Рымской: бо вжо была до Царокгроду перенесена (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 254); Юрей Струсь с Коморова, кашталянъ Галицкий... ясневельможному княжати Янушови Острозскому... с тых же и зъ иншихъ добръ в.м. ...зверхностию его кор. мил. и з владности уряду моего старостин-

ского приказую (Винница, 1603 *АрхЮЗР 7/II*, 386); удѣльной зверхности... надъ патриархами папезъ не мѣль (Киѣв, 1621 *Кол. Пал. 731*); Власть: Владза, звѣрхность (1627 *ЛБ 16*); Владыславъ Доминикъ... роботъным: Павлови Волошынови, Иванови Буланови... // ...зверхностию его королевское милости а моею старостинскою владзою приказую (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 421).

2. (*перевага, вищість*) зверхність: оны(и) де(и) па(н) зѣнько чо(в)гарь видечы ижь ма зви(р)хность ѡ домѣ моемъ казалъ до комо(р) замъки ѡ(т)биати и мае(т)но(ст) мою... брати (Володимир, 1585 *ЖКК I*, 270); бѣчи(ш) якъ то ёсть рѣчь злѣа непов'стагливаа рѣскошъ, и дла нѣе трѣтити прирѣжѣнѣю звѣрхность, и мѣже(м) боудѣчи, невѣстами бѣити зневѣленомѣ (Острог, 1607 *Лѣк. 101*); слово бовѣ(м) звѣрхность мѣеть в насъ нб(с)ныхъ дарѣвъ, котѣрое кг(д)ы боудѣтъ оутрѣчено, весполъ з ни(м) и все наше згѣнѣти моу(с)и(т) (Острог, 1614 *Тест. 179*).

3. (*гордість, ница*) зверхність: Звѣрхность, Слава, Ѡздѣба, то всё по (!) ногою, Вѣра, Мѣлость до Бѣга, то надъ головою (Киѣв, 1632 *Євх. 293*).

4. Сила, могутність: Пошто жъ бы ездили такъ здалека с восточныхъ сторонъ на справѣ и ѡчиснение свое кгды бы звирхности римского бискупа не знали (Берестя, 1597 *РИБ XIX*, 31); Дръжава: ...мѣцъ, сѣла, ... велмѣжность, мѣжность, албо звѣрхность (1627 *ЛБ 29*).

5. Право: другая ихъ речъ болить ижь се ихъ в томъ прыстанью до костела владыкове не радили, ани ихъ призволенъа чекали привлащаючи собе в томъ дѣховънѣю звирхность и власть, и с того собе славлъ чынечи (Берестя, 1597 *РИБ XIX*, 24).

ЗВЕРХНЫЙ *див.* **ЗВЕРХНИЙ.**

ЗВЕРХНѢЙШИЙ *див.* **ЗВЕРХНЕЙШИЙ.**

ЗВЕРХНЪЙШІЙ див. **ЗВЕРХНЕЙШІЙ**.

ЗВЕРХНЪШИЙ див. **ЗВЕРХНЕЙШІЙ**.

ЗВЕРХОВНЫЙ, ЗВИРХОВНЫЙ прикм.

1. Головний, верховний: Если теды зъ того апостолского мѣстца отступниково своей найвышшей видомой головы и зверховного ей пастырства ряду и справованя доводятъ,... теды голову тую свою напомянути повинни (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 491).

2. Видимий, зовнішній: Євгѣній папа ѡвчи(м) одѣнье(м) зви(р)хѡвней поста́вы, прикрыва́ль и тайль вноутрнего вѡлка, а в рѣчи с плачѣмъ ѡмова́ль на́ то не позволя́ючи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49 зв.).

◊ **звирховный человекъ** див. **ЧОЛОВЪКЪ**.

Див. ще **ЗВЕРХНИЙ**.

ЗВЕРХУ¹, ЗВЕРЪХУ, ЗВѢРХУ, ЗЪВЕРХУ, ЗВРЪХУ, СВЕРХУ присл. 1. (у верхній частині чого-небудь) зверху, угорі: Дерево которое на бѣдова(н)ѣ замѣкѣ того за ло(н)-ского лета зве(р)хѣ волостами поднепрѣскими припроважно лежить покидано (Канів, 1552 *ОКан. З.* 19 зв.); Могѣть люди по валѣ великомъ ходачи а за ме(н)шимъ... стоа́чи ѡборонѣ стенамъ чинити зве(р)хѣ (1552 *Очерк. З.* 16 зв.); земля вса окрѣгла ѣсть яко я́блоко, на котѡрой вѡды лежа(т) зо в̄си(х) сторѡнъ: и з дѡлѣ и звѣрхѣ, и з боко́въ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.); Ми(р)ница... на ла(н)цѣшку завѣси(с)тая з̄ве(р)хѣ з шрѣбкою (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 18 зв.); Василя Кграбовського в руку правую зверъху од костьки ку члонком пострелено (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); Пекло єсть з верхѣ ѡзко а зисподу широко (серед. XVII ст. *Луц.* 525); первей самую протестуючую оденъ зъ тыхъ принѣципалов косою въ голову зверху тьяль и рану крвавую, шкодливую задалъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67).

2. (на поверхні чого-небудь) зверху: зве(р)хѣ на помосте невеликая была старая дыра (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96); Добра єсть згѡда,... але абы въ той, ва́шой ѡцѣкрѡваной зверхѣ потра́вѣ не было трѣтизны (Острог, 1598 *Отп. КО* 6); Дѣялося на кгрунѣте на ме(ст)цу пев[ном, на могиле], на которои копе(ц) є(ст) усыпаны(и) зве(р)ху (Київщина, 1638 *ККПС* 182).

3. (зовні) зверху: горе ва(м) к̄ниж̄ници и фарисее... ижъ очищаете з̄ве(р)хоу с̄тланицѣ и мисы але в̄ноутрь єсте пол̄ни грабеж̄ства и неправ̄ды (1556-1561 *ПЕ* 99); А если же то по себе берутъ, же зъ овощей ихъ поз̄навати кажутъ, — ино и то часто траѡляется, же зверъху бывають краснии, а в̄нутрь польнии смроду и червеей (Вільна, 1599 *Ант.* 609); То ли тоє правдивы костел римский, езовито, яко Петра изгоняет,... людъ християнский прелщаєт и изводит, и фарбами смачными вместо правды сверху показует, а в̄нутрь ядом смертелное лжи дышаще нагло убивает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 183); лю(де) по́то(м)... ходили до того ѡкрѣтѣ, а лѣпали смѡлоу з него, котѡроу бы(л) ѡкрѣ(т) поклии(л) з̄вѣрхоу (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 6 зв.); Вѣимый... з̄внѣтра шкля́ницѣ, // абы и з̄вѣрхѣ чѣста была (Київ, 1637 *УС Кал.* 723-724); оучиніте єй та́къ. Скр̄иню з дере́ва негн̄іючо́го... позолѡти(ш) єи з̄лотомъ штоначі́стьшимъ в̄нѣтри и (з)вѣрхѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102);

(на перший погляд, не вникаючи в суть) зверху, зовні: Неледа́къ бы тѣе єди́но ѡстныє слова́ Х̄вы оуважати // и ро(з)сѣжати потре́ба, кгда(ж) здадѣтса зве(р)хѣ якобы сѣ(т) собѣ проти(в)ны (Острог, 1587 *См. Кл.* 9-9 зв.); Слушне жъ теды и мы оныхъ, яко облудныхъ пастыровъ, яко слѣпыхъ вожовъ... // ...(зверху удаючися богомолца, а в̄нутрѣ смѣхотворца!),... наукъ ихъ и благословенства не приймаемо, ани прагнемо! (1603 *Пит.* 103-104).

4. (у напрямку вниз, згори) зверху: Козакъ або яки(и)колвекъ гость хто до киева зве(р)хѣ низшѣ або зъ заполяа приедеть повиненъ дати кажъды(и) обѣвистъки наме(ст)никѣ воеводиномѣ грошъ (1552 ОКЗ 39); вша мл(с)ть рачи(ли)... цркъвъ на(ш)у малева(ти) ѣ середине по все(м) стена(м) почо(н)ши зврѣху а(ж) надо(л) (Ясси, 1565 ЛСБ 38).

5. Перен. (з боку чогось вищого, верховного) зверху: вторая сила и моц, тое книги: покров и мир, тишину всякую зверху от троичнаго божества дарующ, абы воздушных духов разум лживый..., от православные вѣры не отвлек (1608-1609 Виш. Зач. 204).

6. Цілко́м, повні́стю: соукья которая была не шита, але зверху тькана (Володимир, 1571 УС Вол. 95); Соукню бовѣ(м) нешійтоую ѱ(т) врѣхѣ а(ж) на доу(л) цѣлодзѣноую... врѣгши ѱ ню лѣсы на кого пала: томуо еи дали. А не шита была вса пре(ч) ажъ звѣрхѣ (поч. XVII ст. Проп. р. 105).

Див. ще **ЗВЕРХА, ЗВЕРХЪ**.

ЗВЕРХУ² прийм. (з род.) (виражає просторові відношення) (вказує на місцезнаходження чогось) зверху: также боднара замъкового, сродзе а немилосердне задавъшы ему ранъ две зверху головы, а третью за плечыма през пацере, барзо шкодливых, посекали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 350).

Див. ще **ЗВЕРХЪ**.

ЗВЕРХЪ прийм. (з род.) (виражає просторові відношення) (вказує на місцезнаходження чогось) поверх, вище: Дѣялося на кгрунтье..., зве(р)х Руди ѱ(т) пяти кгрунтьо(в) урожоное ее м(л) панее Баръбары Че(р)касовны Гумени(ц)ко(и) (Київщина, 1636 ККПС 173).

Див. ще **ЗВЕРХУ**².

ЗВЕРХЪНОСТЬ див. **ЗВЕРХНОСТЬ**.

ЗВЕРЦАДЛО с. (стп. zwierciadło) 1. (відшліфована поверхня, яка відображає пред-

мети) дзеркало: Тымъже спѣсобомъ, и таа дѣхѣвнаа Діоптра якъ в' звер'цадле нѣакомъ, мизер'ный,... // ...живѣтъ нашъ ѱписѣючи свѣта мѣр'ность ѱказѣтъ (Єв'е, 1612 Діоп. 1 зв.-2); Тотъ грабе(ж) не будетъ ѱ(д)даны(и) а(ж) ми подарокъ, меновите штуку поло(т)на, ѱбрусъ, тузи(н) серветъ..., зверца(д)ло... дадутъ (Володимир, 1635 ТУ 303).

2. Перен. (відображення яких-небудь явищ, процесів і т.ін.) дзеркало: Маю те(ж) кнѣгистыи на потѣхѣ, и на зве(р)цадло живота..., на ѱособливѣю дѣтѣхѣ и лѣка(р)ство (Київ, 1623 Моґ. Кн. 54 зв.).

3. Деталь спорядження воїна: ѱгледа(л) зраненого и коня ше(р)стыю гнедого на которо(м)... ѱ(н) седе(л) а на не(м)... зброя была прозываемаа зве(р)ца(д)ло (Володимир, 1575 ЖКК I, 62); А што се дотычетъ рыштунку военного: рядовъ, сѣдель, зброй черкаскихъ, зверцадель..., немало въ замку моемъ... огнемъ погорѣло (Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/І, 104).

Див. ще **ЗВЕРЦАЛО, ЗЕРКАЛО, ЗЕРЦАЛО**.

ЗВЕРЦАЛО с. Те саме, що зверцадло у 1 знач. Образно: В зве(р)цало покоры х(с)вы смотрѣте, а на добротъ его нынѣ вспомянѣте (к. XVI — поч. XVII ст. ПДПИ 182, 108).

Див. ще **ЗЕРКАЛО, ЗЕРЦАЛО**.

ЗВЕРЧЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Скручений, згорнутий: Світокъ: Цидѣла, папѣръ звѣрченый (1627 ЛБ 111).

ЗВЕРЬ див. **ЗВѢРЬ**.

ЗВЕРЬНУТИСЯ див. **ЗВЕРНУТИСЯ**.

ЗВЕРЬХНИЙ див. **ЗВЕРХНИЙ**.

ЗВЕРЬХНЫЙ див. **ЗВЕРХНИЙ**.

ЗВЕРЬХНОСТЬ див. **ЗВЕРХНОСТЬ**.

ЗВЕРЬХУ див. **ЗВЕРХУ**¹.

ЗВЕРХЪНѢЙШИЙ див. **ЗВЕРХНЕЙШИЙ**.

ЗВЕРЬ див. **ЗВѢРЬ**.

ЗВЕРЪХНІЙ див. **ЗВЕРХНІЙ**.

ЗВЕРЪХНОСТЬ див. **ЗВЕРХНОСТЬ**.

ЗВЕРЪХУ див. **ЗВЕРХУ**¹.

ЗВЕРЯ див. **ЗВЪРЯ**.

ЗВЕРЯЧИЙ див. **ЗВЪРЯЧИЙ**.

ЗВЕРА див. **ЗВЪРЯ**.

ЗВЕРАТИСА дієсл. недок. (чого, кому) (виявляти довір'я, довіряти кому-небудь свої думки) звірятися (у чому): Великое речи заправды са имъ звераютъ, если такъ і в животѣ вѣчномъ, не вѣмъ, если не втераютъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 19).

Див. ще **ЗВЪРИТИСА**.

ЗВЕСТИ, ЗВЪСТИ, ЗВЕСТИ дієсл. док.

1. (кого) звести, привести, вивести: коли пришо(л) звели его на кгано(к) (II пол. XVI ст. *КА* 50).

2. (кого) (зібрати людей із певною метою) звести, привести: а которыи люди бѣдетъ князь Сонкгѣшковичъ с Рѣжинъа звел за себе..., тыи люди заса маеть князь Сонкгѣшковичъ князю Роговицкомѣ подать (Краків, 1510 *AS* III, 73); Просили теж през ма ѿ час и ѿ место, на которыи бы были кѣ тыи справе приателе свое могли звестъ (Белз, 1552 *AS* VI, 128); єднож тепер мамы подданных Єго Милости всих наѿчне звести (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9); звѣ(в)ши трѡ(х) ма(и)стро(в) мѣля(р)ски(х) ты(м) за трыкро(т)ную на гру(н)те бы(т)но(ст) далемъ зло(т) 2 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 6);

(чого) (зібрати засідання) скликати, зібрати (що): Якожъ потомъ на сейме близько припадаючомъ звели их (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); просиломъ о приложенъе печатей людей зацныхъ... которые при справованью сего тестаменту моего, въ небытности вряду земского, которого есми звести не могъ... власными руками своими подписати рачили (Луцьк, 1607 *АСД* I, 235); (що): панъ Юшковски(и)... протестова(л) противко его м(л) пану Сенявскому ѿ то,

ижъ его м(л)... уряду по(д)комо(р)ского спо(л)на мѣ (!) коштомъ зве(с)ти не хотель и не хочеть, ѿ што и повторе протестовальсе (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 239).

3. (кого) (забрати звідки-небудь) вивести: и поймавши его з'вели вонъ из' винограда и забили (1556-1561 *ЛЄ* 93); па(н) рамо(лт) ...люде(и) пыковскихъ... с по(л) не зве(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111);

перен. (кого) (позбавити чого-небудь) звести: а та(к)... впоминає(м) ва(с) абы ся есте не противили и(н)ши(м) люде(м) которыи су(т) зведены ѿ(т) в(ста)в(а) ѿ(т) века в(ста)в(а)лены(х), але абы є(с)те и(х) выпо(л)няли я(к) звѣка бого(м) дано є(ст) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34).

4. (що) Звести, підняти, підвести: И зводи звѣвши ланцѡхами заволѣкайте (I пол. XVII ст. *Єл. о зб.* 28);

перен. (кого, з чого) (підняти з хвороби, посприяти одужанню) звести, вивести: ежели мене уже гдѣ бо(г) с тоє хоробы..., не (з)ведеть..., теды ѿному дѣа мое(г)[о] в руки его святыє поручаючи, ѡдѣдаю (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211).

5. (кого, кому, чим, через що) (привабити чимось заманливим, спокусливим) звести, звабити, спокусити: аньтихре(с)тови бѣ(с) да(л) мо(ц) к чиненью чудо(в) абы тыи были зведены(и) которыи правды принайти не хотѣли (XVI ст. *КАЗ* 631, на полях); теды яко(м) пе(р)ше не бывши ѿ(т) жадной дѣшѣ намовле(н) анѣ вблаганъ анѣ примѡшенъ и жадными словами не зведе(н) толко з мило(с)ти хр(с)тиянскої... цркви сто(и)... прода(л) (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); с тоѣ причыны то(т)... члкъ, много людѣй звѣль своєю... зрадливою... мѡвою на свою стрѡнѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 10 зв.); Засъ оучителе(м) его называєтъ, жебы латвѣ(и) его звѣль если бы неѡстрѡжного знашо(л), приазнь и дѣбро(т) змышлѣючи,

яко оужъ оусты с ласкана фосто(м) за(с) зукоушдѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212 зв.); онъ, яко сенаторъ ростропный, ... маючи розумъ..., жаднымъ не дал ся звести покусамъ Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1140);

(кого) (*про дівчину*) (*звabити, спокусити*) звести: Если бы хтѣ звѣль пánнѣ ещѣ непошлюблендѣю, ... дáстѣ ёй вѣно и бѣде ёй мѣль за жонѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

6. (чого) Здобути, досягти, добитися: и о штом вжо того Ледницкого и до права позывал на то есми много наложил, нижли собѣ о том з ним справедливости звести не могу (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 287).

7. *Перен.* (з чого що) Добути, виклика-ти: пробій закаменѣлое ср(д)це мое, гвѣзди твоим(и), зведи з негѣ рѣки слѣзніи, на омыта Ра(н) твои(х) пресѣты(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 100 зв.).

8. (на кого) (*звести наклеп*) вигадати: При том и братства уставилъ, которые будут и уже сут гонителіе на владыковъ: хотяй чого не будет, зведутъ и оскаржат (Львів, 1605-1606 *Перест.* 32).

9. (що) (*заснувати, створити*) закласти: на то(м) же кгру(н)те... зве(л) е(с)ми бы(л) слободѣ за ро(с)каза(н)емъ... пна своего (Винница, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122).

10. (кого) Звести, об'єднати: а намови(в)-шиса коло всего спо(л)не... и(х) же звести бѣдѣ мо(г) на дтве(р)жение и дкрепление бра(т)ства (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); **звести до згоды** (кого з ким) — погодити: Найдовалися таковые люде, же звели пана воеводу кievьского до згоды з гетманом коронным (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40).

11. (що) Підрахувати, полічити: тогды на иншихъ именъяхъ... и добрахъ моихъ, которые бы такъ много пожитков чинили и вынесли, ... и которые бы за тую пят тисячей и триста золотых польскихъ стояли, повинен буду зъ потомками моими таковую

суму... звести, указати и оныя имена... ему... в посесию... //... подати (Дубно, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 415-416).

12. (що, кому) Присвоіти, привласнити: О... отрочене панове Борзобогатые не дбаючи, и на сторону его отложивши, тое право себе звели и вес оный кгрунт вышей мененый листом его мл. господарьским собе воцнили (sic. — *Прим. вид.*) (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 18).

13. (кого) Породити, вивести: и тои е(ст) и(ж) ре(к) изначала да прорастѣтъ землѣ травѣ се(л)ноюю и всѣкии сѣмена порѣди и(х), и... звезду(т) вѣды дшѣ живы(х), и велики(х) кйтовъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 184).

◊ **звѣсти битву, битву звести** — вступити у битву: Кр(с)тѣмъ и смѣртю своєю, звѣль бйтвѣ съ кнѣзы пеке(л)нім(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 132 зв.); и с ты(м) [тамерляномъ] смѣль вито(л)тѣ битвѣ зве(с)ти (1582 *Кр. Стр.* 10); **звести з розума, з розуму звести** — а) (що) збити з пантелику: мовлю же не подѣбные рѣчи соутъ, не подобна бовѣмъ вѣсь свѣтъ з рѣздѣмъ звесті (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 170); б) (кого) довести до божевілля: А в томъ вл(д)ковѣ спісалисе потаѣмне... и старалисе ѿ митрополита якъ бы егѣ протівъ патриарха розгневати, и звелі егѣ з рѣзда пре(з) григѣрка писара (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45 зв.); **єднаня звести див. ЄДНАНЄ.**

Див. ще ЗВОДИТИ, ИЗВЕСТИ.

ЗВЕСТИСЯ, ЗВЕСТИСА, ЗВѢСТИСЯ *дієсл. док. 1.* (кому з ким) (*з певною метою*) зустрітися: а о тую чотырнадцать золотыхъ казали есьмо имъ очевисто звестися съ тымъ Бенедиктомъ Глинскимъ..., въ Люблинѣ (Берестя, 1507 *РЕА* I, 72).

2. (в чому) (*бути зведеним в якому-небудь місці*) стикатися, зійтися: тоуж речкою переехавши вѣверхъ тою долиною, над ко-

торою долиною копъцовъ чотыри..., в которыхъ копъцахъ значилася и звелася Гнилецкая и Лесницкая Семена Трещина (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16).

3. Звестися, спокуситися, звабитися: А бѣде(т) прихо(д) егѡ вторы(и) нѧ землю // ...абы всѣхъ свои(х) котѡрѣи звестѣса не дѧвши до конца ждѡчи егѡ вѣтер'па(т),... ѡ(т) всѧкого страхѡ... ан'тихрѣстова мѡцѡ своѣю вѣбави(л) (Вильна, 1596 *З. Каз.* 3 зв.-4); А для тогожь и терпимо его кротко..., хоронячи его и самыхъ себе, абыхъ мы ся не звели (Египет, 1602 *Диал.* 53).

◊ **зъ свѣта звѣстися див. СВѢТЬ.**

Див. ще ЗВОДИТИСА.

ЗВЕСТИТИ *дієсл. док. (кому) (сповістити, повідомити кого-небудь про щось) звістити (кого):* Гдыжь имъ копа знову, чрезъ свое посланцы, третій разъ звестила, абы выйшли на копу; вони... на тотъ заказъ ничего не дбали, и на копу выйти,... не хотели (Луцьк, 1583 *Ив.* 274).

ЗВЕСТИСА *див. ЗВЕСТИСЯ.*

ЗВЕСТЬ *див. ЗВЕСТИ.*

ЗВЕТШАЛЫЙ *прикм. (який став ветхим, постарів)* постарілий: Старий, ветхий: Вѣтхій: Старый, зветшалы(и) (1627 *ЛБ* 15);

немічний, кволий: Самъ тѣлько Киринейчи(к) старѡшо(к) зветшалы(и), В' слабо(м) допоможѣню двѣгати бы(л) трвѧлый (Львів, 1631 *Волк.* 13 зв.);

перен. смертний, грѣшний: Адамъ зветшалый, пречъ южь отложенъ бываетъ: А новый, досконалымъ ся въ собѣ ставаетъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 173); И як' оужъ тѣсным' якѣм' мѣсцем' пересмыкаючися, здирѧет' з' себе старѡю лѡскѡ: так' и мы Хрѣстіане, тѣсною дорѡгою хѡдѧчи, з' зветшалого чловѣка выздѡватися маємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340).

ЗВЕТШАТИ, ЗВЕТЪШАТИ *дієсл. док.*

1. (стѧти непридатним) знищитися: Цер-

ковъ Светога Спаса у Володимери, же барзо зветъшала, а отъцове капитула, през // недостатъки свои, до оправы прийти не могут, теды на побудованъе ее золотыхъ полскихъ пять сотъ (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* I/VI, 627-628);

(*про одѣжу*) зноситися, поноситися: одѣ(н)а вѧши котѡрыми сте са ѡдѣвали намнѣи не зветшалѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 151 зв.).

2. (*про людину*) (занепасти на здоров'ї) знесилитися: лѡ(ж), а неправда, змоцнѣлыса на землі... Сынове... чѡжѣ зветшалѣ и похромѣли з' дорѡг' своѣх' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 271).

3. Пропасти, зникнути: Ласкѡ бовѣмъ оу Бѣга таковыи мѣвають Кгды з' добродѣ(л)ми тѣми пре(д) нимъ ставаю(т)... Бо то вѣчно не зѣшло бывѧетъ и трѡвало, Вѣш'ше пѣрель злѡта и нѣкгды не зветшалѡ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 8).

Див. ще ЗВЕТШѢТИ.

ЗВЕТШѢТИ *дієсл. док. Зістаріти, постаріти, зістарітися:* Ѡбетша(л): Зветшѣ(л), зстѧрѣ(л)са (1627 *ЛБ* 147).

Див. ще ЗВЕТШАТИ.

ЗВЕТЪШАТИ *див. ЗВЕТШАТИ.*

ЗВЕЧЕРА, ЗВЕЧОРА, ЗЪВЕЧЕРА, СВЕЧЕРА *присл. (із часу настання вечора) звечора:* црковъ постановила, абы... нат'що тѣло хѡво прѣимовали, не є(д)ши ани піючи ѡ(т) свѣчера (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 115, на полях); пасха Жыдовская была въ субботу, а почалася съ пятницы Великое на субботу зъ вечера (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 141); в пяттокъ теды самы(и) з вечера... Єремѣя корыбу(т),... до ѡбозѡ того... вихаль (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181);

увечері: з' Вѣчера плѧчь бѣдетъ. Рѧно рѧдость настанет' (Вильна, 1620 *Лям. К.* 3); з' Вѣчора напѧль на насъ смѡтокъ Зрѧна рѧдость настанетъ (Там же, 15).

ЗВЕЧИСТЕ *присл. (стп. zwieczyscie)* відвѣчно, одвѣчно, споконвіку: мы... прода-

ли есмо... имѣне свое отчизное... з братьєю и дѣтми..., из слѣдѣями тых людей звечисте звыклыми (Ковель, 1542 *АС IV*, 324).

ЗВЕЧИСТЫЙ, ЗВЕЧЫСТЫЙ *прикм.* (*стп.* *zwieczysty*) відвічний, одвічний, споконвічний: Присылал к намъ писарь нашъ, панъ Михайло... жалѣючи ѿ томъ, штожъ дей сѣграничники его в земли звечистыи имениа его... ѿстапають сѣ (Петрків, 1512 *АС III*, 101); Поведил перед нами князь Василей Сонкгѣшковича... дей мытники наши..., переказѣ в томъ емѣ чинать оных мыт его звечистых по имениамъ отчизнымъ брати емѣ не допѣщаютъ (Львѣв, 1537 *АС IV*, 89); подданыи наши стародавныи, звечистыи границы, которыи за предков наших... держаны были, грани были порѣбали и копцы были пороскопывали без наше воли (Ковель, 1540 *АС IV*, 237); Онъ на то отповѣдил ...и жъ то суть озера звечистыи церковныи (Київ, 1545 *АрхЮЗР 1/VI*, 40); жаловали... кра(и)чи(и)... ѿ то(м) што(ж) де(и)... вѣша ми(л)сть пѣне Иване... кгва(л)то(м) зы(и)ме(н)я своего... вси(х) по(д)даны(х) свои(х)... чере(з) границѣ звечистую... ѿ(т)возити де(и) вѣша ми(л)сть казали (Луцьк, 1583 *ЛНБ 5*, II 7044, 123); хоть маю... проти(в) пѣна А(н)дрея Сы(н)кгура,... але,... гото(в) е(с)ми з доводо(м) свои(м) границы звечистые зстарода(в)ные ѿ(т)чи(з)ные и деди(з)ные ѿказа(т) (Житомир, 1584 *ТУ 59*).

Див. ще ЗВЕЧНЫЙ.

ЗВЕЧНА *присл.* Споконвіку, звѣку, здавна: мають то ихъ милость,... ведле увязаня и поданя через мене з кгрунты, по тому, якомъ ѿѣхал и подалъ, якося звечна,... в себе в широкости... мають, вечными часы,... держати (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР 8/VI*, 410).

ЗВЕЧНЫЙ, ЗВѢЧНЫЙ, ЗВѢВЧНЫЙ *прикм.* Те саме, що **звечистый**: предокъ его,... упросылъ былъ у великого князя Швитригайла имѣне звечное церковное на

имя Лѣшнюю (Вильна, 1513 *АрхЮЗР 1/VI*, 19); ты забороняешь людемъ его милости ...съ солью и зъ иншими товары вѣздити..., звѣвчными дорогами (Петрків, 1526 *РЕА I*, 140); ѿ дорога(х) старовечныхъ. ѿста(в)уемъ и(ж) дороги звечные маю(т) быти... такъ широки абы сѣ два возы фѣрма(нъ)скихъ розминѣти мо(г)ли (1566 *ВЛС 84* зв.); а листовъ и привилевъ старыхъ шму не пода-ла, бомъ и сама их не мала, яко на звѣвчную дѣдизну свою (Затурці, 1570 *АрхЮЗР 8/VI*, 282); игуме(н) и че(р)нцы... жаловали мене... на ѿ(т)ца владыку... и(ж) де(и) они ѿ звечны(и)... кгру(н)тъ нѣшъ... по(д)даны(м) своимъ... входи(т) розказую(т) (Київ, 1585 *ЛОИИ 68*, 1, 27, 2).

ЗВЕЧОРА *див.* **ЗВЕЧЕРА.**

ЗВЕЧЫСТЫЙ *див.* **ЗВЕЧИСТЫЙ.**

ЗВИВАТИ, ЗВІВАТИ *дієсл. недок.* (що) Звивати, мостити: цр(с)тво бжїе... подобно е(ст) зрѣнати гор'чич'номуу которе... в'зросло и оучинїлося дрѣвомъ великы(м) и п'тицѣ нбсныи на вѣтве(х) его звивали собѣ гнѣзда (1556-1561 *ПС 281*); црство бжїе... пѣдобно ес зернятї горчич'номбу (!) которе: ...взросло, и оучнїлося дрѣвомъ великым и птїцї нбныи на розках его звївали събѣ гнѣзда (Володимир, 1571 *УС Вол. 80*).

ЗВИКЛИЙ *див.* **ЗВЫКЛЫЙ.**

ЗВИКЛЫЙ *див.* **ЗВЫКЛЫЙ.**

ЗВИКНУТИ *див.* **ЗВЫКНУТИ.**

ЗВИЛЧАТАПОЛОВЫЙ *прикм.* Сїро-рудий: у тогожъ попа засталъ есми у дому коня зрыжастрокатого, того менилъ быти дворника Тучинского, а звилчатаполового, того поведилъ бытъ слуги пана Кгореховского (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР 3/I*, 100).

ЗВИНУТИ *дієсл. док. 1.* (що) Звинуты, згорнуты, скрутиты: жїдове нбса(т) реме(н)ныи оузлы, а // звинены на четѣри грани, і якобы коло(д)ки (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.*

89 зв.-90); И взáль илиá гднкѣ свою, и зви-
нѣль ёи (серед. XVII ст. *Хрон.* 320).

2. (перед чим) (*уникнути чого-небудь*)
втекти (від чого): Трѳудно нѣндзный пере(д)
Смѣртю мѳжет' звиноути (Львѳв, 1615 *Лям.*
Жел. 2 зв.).

Див. ще ЗВИТИ.

ЗВИНЧАТИ, ЗВЕНЧАТИ *дѳсл. док.*
(кого) Звинчати, повѳнчати: которую дей-
мы девку,... ведле обычаю закону нашего
хрестянского звенчати дали (Володимир,
1575 *АрхЮЗР* 8/III, 288); Я,... маючи при
собѣ священника Троецкого,... водлуг за-
кону нашего греческого шлюб давши, то
ест звинчавши, их милостямъ в станъ све-
тый малженский вступити есми благосло-
вил (Володимир, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 345).

ЗВИНѢТИ, ДЗВИНѢТИ *дѳсл. недок.*
1. (*видавати високий металевий звук*) дзве-
нѳти: И гды(ж) бымъ мѳвиль, я́ко аггль, а
любве бы(х) не има(л), бы(м) тѳж яко мѳ(д)
дзвинѣль (XVI ст. *УЄ* № 29519, 219 зв.);
Звеню: Звиню, бразчѣ (1627 *ЛБ* 42); Звѣ-
цаю, або звацаю: Брѣмю, дзвиню, звоню
(Там же).

2. *Перен. (звучати дзвінко)* дзвенѳти:
Въстань, милая моя красная,... ать звинить
голосъ твои въ оушю мою, бо голосъ твои
сладкѳи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51).

ЗВИНАЩИЙ, ЗВИНАЩИЙ *дѳеприкм.*
у знач. прикм. Дзвинкий: хотаи бы(х) бы(л)
яко мѳ(д) звинащѳий... а любве ко бли(ж)-
ни(м) своимъ не мѳль, теды тыи рѣчи всѣ
нѣзашо соу(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 195 зв.);
рече псалмопѣвецъ не ѳ мѳди звинащѳей и
оргáнѣх прелщáющих, бжѣственнаа повелѣ-
ваа пѣты пѣсны, — но тымпáнѣ на(м) свою
плѳть скончевáты (Киѳв, 1621 *Коп. Пал.* (Лв.)
30).

ЗВИНАЩИЙ *див. ЗВИНАЩИЙ.*

ЗВИРХНИЙ *див. ЗВЕРХНИЙ.*

ЗВИРХНИЙШИЙ *див. ЗВЕРХНЕЙ-*
ШИЙ.

ЗВИРХНОСТЬ *див. ЗВЕРХНОСТЬ.*

ЗВИРХНИЙ *див. ЗВЕРХНИЙ.*

ЗВИРХОВНИЙ *див. ЗВЕРХОВНИЙ.*

ЗВИРХЪНОСТЬ *див. ЗВЕРХНОСТЬ.*

ЗВИРХЬНОСТЬ *див. ЗВЕРХНОСТЬ.*

ЗВИРѢ *див. ЗВѢРѢ.*

ЗВИСТОКЪ *ч.* Повѳдомлення, оголоше-
ння: тые вси села Рожищскѳе, звышѣпо-
мененые звистку того слухати... не хотели
(Луцьк, 1583 *Ив.* 273).

ЗВИТЕЖИТИ *див. ЗВИТЯЖИТИ.*

ЗВИТЕЖЦА *див. ЗВИТЯЖЦА.*

ЗВИТЕЖЪСТВО *див. ЗВИТЯЖСТВО.*

ЗВИТЕЖЫТИ *див. ЗВИТЯЖИТИ.*

ЗВИТИ *дѳсл. док.* 1. Звити, звинути.
згорнути, скрутити: Пришоль... симонь
петръ и вшоль въ гробъ и оувидѣ(л) ѳдѣянѳе
а ѳно лежи(т) и соударь кѣторый былъ на
головѣ его... не сполоу зъ ѳдѣнамъ лежечый
але звѳитый ѳсѣбно положеный на единомъ
мѣсѣци (1556-1561 *ПЄ* 435 зв.).

2. *Перен. (кому що)* Створити: вѣнѣцъ
тобѣ ѳ(т) неѳвадаемого и свѣтлаго цвѣтни-
ка (албо мѳки) зѳѳилемъ (Киѳв, 1628 *Лим.*
7 нenum.).

Див. ЗВИНУТИ.

ЗВИТЯЖАТИ, ЗВИТАЖАТИ, ЗВѢТА-
ЖАТИ, ЗВЫТЯЖАТИ, ЗВѢТАЖАТИ
дѳсл. недок. 1. (чим) (*вигравати бѳй*) пере-
магати: побѣ(ж)дáю, звитажáю, звá(л)чую
(1596 *ЛЗ* 71); Тѳ и(х) брѳнь была и е(ст),
кр(с)тѳмъ звитажáти (Киѳв, 1618 *Вѣзер.* 14);
Моисѳй... кды прѳтагáль роу́кы звитажáли
и верхъ брали жѳдове (поч. XVII ст. *Проп. р.*
135); Побѣж(д)áю: Звитажáю, звáлчю (1627
ЛБ 84); *Образно:* А дрѳгáа на земли, прѳтѳвѣ
дѳавола воѳетъ, и пѳльки тогѳ звѣтажáетъ,
то ѳсть вѣрныи которѳи еше на землѳ въ
вѣцѣ се(м) настоáщемъ живѳтъ в тѣлахъ
смертѣльных, тѳи ннѣ вѳюютъ и вáльчатъ
(Почаѳв, 1618 *Зерц.* 45).

2. (кого, що) (*отримувати верх над ким-,*
чим-небудь) перемагати, поборювати, дола-

ти: мы, маючи баченье на пелгримокъ тыхъ которые,... отъ земли на небо,... идут и на той дорози биды и напасти в удрученю тила пріймовати, звытяжаючи грѣхъ, изволяютъ Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); Звѣтажа́йте(ж) всѣ(х) протѣвны(х) Жѣючи в' тѣсѣшо(х) тѣтных': Чворозначный, Клѣйно(т) зацныи Киѣв, 1623 *МИКСВ* 79); Рабыни Верховного Петра звѣтажа́еть, А мене мнѣзство грѣхѣв' лютѣ побѣ(ж)дае(т) (Львѣв, 1631 *Волк.* 7 зв.); нехай злошти // и грѣхи мои, не звѣтажатъ чл(с)рдѣа твѣегѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 99 зв.-100); старшого... то ма́ет' быти старанѣе... абы... молоды(и) оучень, доскона́лости... доступѣль, абы его... дчи(л) звѣтажа́ти и перелáмовати вѣлю свою (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.); з котрой ко(л)векъ стороны почне кого перемага́ти и звѣтажа́ти лѣни(в)-ство (Там же, 124 зв.);

Див. ще ЗВИТЯЖИТИ.

ЗВИТЯЖЕНЄ, ЗВИТАЖЕНЄ с. (стп.

zwycięzenie) звѣтыга, перемога: старшого... то ма́ет' быти старанѣе... абы... молоды(и) оучень, доскона́лости... доступѣль, абы его... дчи(л) звѣтажа́ти и перелáмовати вѣлю свою, в которо(м) звѣтыженю... ино(к)..., пѣхоти(и) злы(х) до рѣскоши... по(в)стагнѣти не мѣже (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.); в' звѣтыжѣню той злѣбсти теле(ст)нои пѣршои спробова(в)ши самы(х) себе, тѣю отѣхѣ мѣти боудемо, же и дѣхо(в)ны(м) злѣбстя(м) здѣлаемо (Там же, 72).

Пор. ЗВИТЯЖИТИ.

ЗВИТЯЖИТИ, ЗВИТЯЖЫТИ, ЗВИТЕЖИТИ, ЗВИТЕЖЫТИ, ЗВИТАЖИТИ, ЗВИТАЖѢТИ, ЗВЫТЯЖИТИ, ЗВЫТАЖИТИ, ЗВѢТЕЖИТИ, ЗВѢТЯЖИТИ, ЗВѢТАЖИТИ *дієсл. док. (стп. zwyciężyć)*

1. (кого) (*виграти бѣй, завдати супротивниковѣ поразки*) перемогти: то(т) которы(и) на не(м) седѣ(л) мѣ(л) лу(к) и дана му ес(т) коруна и вышо(л) звѣте(з)ца абы звѣтежилъ

(XVI ст. *КАЗ* 610); порáжонымъ zostáлъ [воевода] и звѣтажены(м) ѣ(т) Бѣлгарѣ(в) (Киѣв, 1627 *Тр.* 667); Жолнѣрѣ... звѣтыживши Нѣпрѣатела весѣло тридѣмфѣет' (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 138); тѣи чáсь колѣ се црѣ филиппѣ з непрѣателе(м) свои(м) потыка́ль, и ѣного звѣтажи(л), видѣль смѣка в' бѣтвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 397); *Образно:* тѣи то Во(и)нове стѣи звѣтажили дѣавѣла (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 145 зв.).

2. (кого, що) (*отримати моральну перевагу над ким-, чим-небудь*) перемогти, поборо́ти: гѣ на(ш) іс хс,... живо(т) на(м) приврѣнѣ(л) дѣавѣла звѣтажи(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 46 зв.); их вѣры князь мира сего адовыми втратами захватити и звытыжити в затвор своея прелести не может (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184); ты естєсь Петрѣ, а я на семь камени збудую церковь мою, которое врата адовы не звѣтыжатъ (1603 *Пит.* 21); Не всѣ ли отѣ молодости ажѣ до старости... вѣ сварахѣ, тяжбахѣ,... лжехитростяхѣ, абы баламутствомъ ближнего звѣтежилъ, живѣтъ свой проводили и нынѣ провожають? (Там же, 101); если бы была [цнота] пѣльне оуважѣнаа, жаде(н) бы грѣхъ ненави(ст)ный не мѣглъ на(с) звѣтажа́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303 зв.); если и в тѣсачѣ оупа(д)ковъ оупадѣтъ в'станѣтъ знѣвѣ, и звѣтажитъ непрѣатела (Острог, 1607 *Лѣк.* 16); пане гетмане..., старайтеся милостью всѣхъ звѣтежыти (Киѣв, п. 1621 *АСД* I, 265); Повинѣюся,... покараюся, Бываю звѣтажѣоны(и), аѣо превыщѣоны(и), понижоный (1627 *ЛБ* 164); Нѣндзнаа ѣдверница его побѣдила, Нѣкчѣмнаа рабыни лáтво звѣтажила (Львѣв, 1631 *Волк.* 7); недбáл'-ствомъ и лѣнѣвствомъ... звѣтажены бываемо, же бе(з) грѣха жѣти не мѣжемѣ (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 25); впрѣсѣли ѣны(х) абы бе(з) жа(д)ной вымовы, тои працы по(д)нялися: яко(ж) по до(л)ги(х) вымова(х) про(з)бами

своими шныхъ звитяжывшы зневолили мѣ(с)це ста(р)шы(н)ства засѣсти (Львів, 1644 ЛСБ 10, 62); Мблимѡ мл(с)рдїе твбѣ: незвитажѣнное грѣхами нашими, црѣвѣ вѣчнои славы (Чернігів, 1646 Перло 168 зв.).

3. (що, чого і без додатка) (*пересилити якісь відчужання, почиття, емоції і т.ін.*) перемогти, перебороти: Постановівль незневоленый сѣсь мѣж' сѡнъ звитажити (Вільна, 1627 Дух. б. 4 зв.); Єсли звитажимѡ в' собѣ члвчѣю слабость... збавлены бѣдемо (Київ, 1637 УЄ Кал. 711); Дла того(ж) тверда(т), же иначѣй ѡнѣ гнѣвѣ звитажити, анѣ мела(н)кѡлѣи або засмѣчена // оусмѣрити... не мѡже(т) то(и) котѡро(и) са... преслѣдовати в собѣ... вѡлѣ... не наоучи(т) (серед. XVII ст. Кас. 36 зв.-37).

Див. ще ЗВИТЯЖАТИ.

ЗВИТЯЖИТИСЯ, ЗВИТАЖИТИСЯ *дієсл. док. (стп. zwyciężyć się)* (від чого) пересилити себе, перемогти себе (у чому): а графи(т)са емѣ ѡ(т) то(го) чрѣва // и ѡ(т) того го(р)ла звитажити(с), томоу нимало не чюдѣйсѣ (п. 1596 Виш. Кн. 249-249 зв.); Яко подобает церкви божией правдивой от диявольских слуг преслѣдованной быти, единако звитяжитися не дати (1600-1608 Виш. Кр. отв. 172).

Див. ще ЗВИТЯЖАТИ, ЗВИТЯЖИТИ, ЗВИТАЖАТИСА.

ЗВИТЯЖСТВО, ЗВИТЕЖЪСТВО, ЗВИТЯЗСТВО, ЗВИТЯЗТВО, ЗВИТАЖСТВО, ЗВИТАЖЪСТВО, ЗВИТАЖЬСТВО, ЗВИТАЗСТВО, ЗВИТАЗТВО, ЗВЫТЯЖСТВО, ЗВЫТАЗСТВО, ЗВѢТАЗСТВО, ЗВѢТАЗТВО с. 1. (*успіх у бою*) звитяга, перемога: А корѣцкїи... Мнѡго звѣтѣзства одержавъ над' тѡрко(м) (1509-1633 Остр. л. 129 зв.); ѡдолѣніє, звѣта(з)ство (1596 ЛЗ 86); Кр(с)ть гѣр'бомъ томоу налѣжи(т), кто рѣщеро(м) єсть дознанный, царю костен'тїнѣ за звѣта(з)ство в' гѣрбѣ єсть приданный

(Дермань, 1604 На г. Остр. тит. зв.); Кѡдрось... звитажѣства своимъ зычачи,... в'счочи(л) в громадоу войска (поч. XVII ст. Проп. р 162); твѡрцѣ вѣсь Бѣ полечаю, Шаслївого звѣтѣзства зѣвше вѣмъ жадаю (Київ, 1622 Сак. В. 39); А коли се ѡже звѣтѣжствомъ ворѡчалъ до македѡніи, забѣжала емѣ алїмпїада, а ѡнъ ю поцѣловѣлъ (серед. XVII ст. Хрон. 397).

2. *Перен. (успіх при досягненні, здійсненні чого-небудь, подолання якихось труднощів)* перемога: не все бо п'шеницы в' посѣбанюса знаходи(т)... тако(ж) и межѣ йноки в' доспѣа(н)ню на звитѣ(ж)ство того чрева мало и(х) єсть (п. 1596 Виш. Кн. 249); ѡле то чѡднѣшаа. и(ж) са вы послѣхана(м) правды не хвалите, але крѣвдоу и звѣта(з)ство(м) правдѣ хел'пите (1598 Виш. Кн. 309 зв.); а што дивнейшого — же мученики зъ мучителей самыхъ звитежѣство и триумѣ одѣносили (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1101); Кто станеть по(д) тою хороговю звитажѣства его тѣи прїйдетъ на шны вѣащный... вѣкѣ зѣконоу новѡго (XVI ст. УИ 1911/2, 77); Нехай вѣдают непрїятелѣ, иж не для (сла)бости божое, але для законопреступленїя служащихъ ему звитяжство ся стало (Львів, 1605-1606 Перест. 45); а што хѡть бы мѡгъ кто за велїкѣю то собѣ оутрѣтѣ почитѣти, же по мнѡгихъ пѡта(х) и працах' и звѣта(з)ства(х) оупѣдокъ быса стѣлъ (Острог, 1607 Лѣк. 99); Спѡрѣ былъ мѣжи огнѣмъ и тѣлами, а еднѣкъ прї тѣлехъ зостѣло звѣта(з)ство (Київ, 1625 Злат. Н. 128); Зезволилесь, на тѣлѣ смерти пожити, Абы презъ то, звитязства свого зажити (Львів, 1630 Траг. п. 165); Того тѣды звитязства триумфѣ обходѣмо: И при радости ся гойной, всѣ находѣмо (Там же, 176); Ѡ кѡпїє... Тѡбѡю дїаволскїи пѡлки прогонѣемъ, През' тебе преслѣванное звѣтѣзство мѣває(м) (Львів, 1631 Волк. 31); Ѡто оуже до воро(т) поста прибыло єсмо а дѣхо(в)наа

на(м) гони(т)ва з' // звытазства корбнами
є(ст) преложбна (I пол. XVII ст. *УС Кал.*
38-39); то дла ихъ... славы зостанеть памать
вѣчнаа, звѣтазтва и(х) на(д) невидимым(и)
чърти и дѣхами злосливими (Чернігів, 1646
Перло 144); Презъ много звитазствъ при-
шб(л) ап(с)лъ до на(и)вы(ш)шого триоу(м)фѣ
(серед. XVII ст. *Кас.* 73 зв.).

◊ знакъ звитязства *див.* **ЗНАКЪ.**

**ЗВИТЯЖЦА, ЗВИТАЖЦА, ЗВЫТАЖ-
ЦА, ЗВЫТАЗЦА, ЗВѢТАЖЦА, ЗВѢТАЗЦА,
ЗВЫТЕЖЦА, ЗВѢТЕЗЦА** *ч. (стп. zwycięzca)*
звитяжець, переможець: побѣ(д)ни(к), зви-
та(ж)ца, рицерь (1596 *ЛЗ* 71); то(т) которы(и)
на не(м) [кони] седѣ(л) мѣ(л) лу(к) и дана
му є(ст) коруна и вышо(л) звѣте(з)ца абы
звѣтежилъ (XVI ст. *КАЗ* 610); крѣпкіи звѣ-
тазци міра сегѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.);
коли ханакѣйскій црь Ародавъ оуслышалъ,
же притагнѣ(л) Израиль дорѡгою Атарымскою,
вѣлчилъ проті ємѣ а зостѣвши звитѣжцею,
побралъ з' негѡ корысти (серед. XVII ст.
Хрон. 140);

*перен. (той, хто отримує моральну пере-
могу над ким-, чим-небудь)* переможець, зви-
тяжець: црквь стаа пое(т) ото томѣ звит(а)жци
// на(д) съпрѡтивниками твоими (к. XVI ст.
УС № 77, 35 зв.-36); Кр(с)тъ звѣзды и мѣсцѣ
и жь естѣ и телѣсне и дѣховне, звѣтажца
тѣхъ ѡбѡихъ неприятелии невымовне (Дер-
мань, 1604 *Нал. на г. Остр.* тит. зв.); протівѣ
тѣхъ мѣчно воевати: абысмо были звѣтаз-
цами, всеи крѣпости бѣсѡвѣскои (Почаїв,
1618 *Зерц.* 39 зв.); а тѣи всѣ мѣсце наполна-
ють,... бѣдѣчи... звитазцами на(д)... діаво-
ломъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 3); Нинѣ южъ
збавенье, всему свѣту ся стало: гдыжся зви-
тяжцу смерти, змертвых оглядало (Львів,
1630 *Траг. п.* 173); Кгдыж Христось собою
рачилъ смерть поконати: И якъ звитяжца
си, свѣтно з мертвых встати (Там же, 177);
Зоставъ Мѣзо похвалѣ на мѣстцѣ высѡко(м),

Где Бгъ сталь звѣта(ж)цею на(д) пекелны(м)
смѡкомъ (Київ, 1632 *Євх.* 302); ѡ Хе Црѣ вѣч-
но(и) славы,... Звѣтазцо смѣрти силный зна-
менитый (Чернігів, 1646 *Перло* 60 зв.); ко-
ли са порочѣ звитажцею в покѡю, розпалю
тѡю вѣжд (серед. XVII ст. *Хрон.* 178 зв.).

Див. ще **ЗВѢТАЗЕЦЬ.**

ЗВИТЯЖЫТИ *див.* **ЗВИТЯЖИТИ.**

ЗВИТЯЗСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТЯЗТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЖАТИ *див.* **ЗВИТЯЖАТИ.**

ЗВИТАЖАТИСА *дієсл. недок. (долати*
що-небудь) перемагати: Глебовѣмъ хѡчетъ
Бѣ звитажѡутъса прирѡженъа порѡдки (Ки-
їв, 1625 *Сур. Сл.* 123 зв.).

Див. ще **ЗВИТЯЖИТИСЯ.**

ЗВИТАЖЕНЕ *див.* **ЗВИТЯЖЕНЕ.**

ЗВИТАЖИСТЫЙ *прикм. (який завжди*
перемагає) звитяжний, звитяжницький: Анд-
рѡнікъ: Мѣжепобѣдите(л)ный, мѣ(ж) зви-
та(ж)ны(и) ѡбо звитажысты(и) (1627 *ЛБ*
176).

ЗВИТАЖИТИ *див.* **ЗВИТЯЖИТИ.**

ЗВИТАЖІТИ *див.* **ЗВИТЯЖИТИ.**

ЗВИТАЖНЫЙ *прикм.* Те саме, що **звита-
жистый**: Андрѡнікъ: Мѣжепобѣдите(л)ный,
мѣ(ж) звит(а)ж(н)ы(и) ѡбо звитажысты(и) (1627
ЛБ 176).

ЗВИТАЖСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЖЦА *див.* **ЗВИТЯЖЦА.**

ЗВИТАЖЪСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЖЪСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЗСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЗТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВИТАЗЦА *див.* **ЗВИТЯЖЦА.**

ЗВИЧАЙ *див.* **ЗВЫЧАЙ.**

ЗВИЧАЙНЫЙ *див.* **ЗВЫЧАЙНЫЙ.**

ЗВИШМЕНОВАНЫЙ *див.* **ЗВЫШМЕ-
НОВАНЫЙ.**

ЗВИШЪ *див.* **ЗВЫШЪ'.**

ЗВИШЪМЕНОВАНЫЙ *див.* **ЗВЫШМЕ-
НОВАНЫЙ.**

ЗВІВАТИ *див.* ЗВИВАТИ.

ЗВІДАТИ *див.* ЗВѢДАТИ.

ЗВІЗДОСЛОВЪ *див.* ЗВѢЗДОСЛОВЪ.

ЗВІРЪ *див.* ЗВѢРЪ.

ЗВІРОКЪ *ч.* Тваринка: *Hárást, tá ty zwirká toho kupy — dam ioho ne droho* (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

ЗВІТАЖАТИ *див.* ЗВИТЯЖАТИ.

ЗВЛАСЧА *див.* ЗВЛАЩА.

ЗВЛАСЧЕ *присл.* (*смп.* *związacza*) 1. Те саме, що **звлаща** у 1 знач.: Съ которого мы взявши вѣдомость и въ немъ обачивши речи наше посполитое вельми речъ жалосную и шкодливую, тотъ листъ архимандричій для вырозумѣнья ку вашей милости пану нашому милостивому, и звласче яко кгубернатору и обронцы того дому Божого, посылаемо (Київ, 1575 *АСД IV*, 15).

2. Те саме, що **звлаща** у 2 знач.: 3 писана ва(ш) мл(с̄)ти что е(с)те до на(с) писали зрозѣмѣли е(с)ми та(к)... некаа ча(ст) мѣрѣ то(г) миелисте изринѣти а (з)вла(с)че что било цеглою змѣровано менечи аби се мїало вѣсе тесано(м) камене(м) мѣровати (Сучава, 1598 *ЛСБ* 322, 1).

ЗВЛАЩА, ЗЪВЛАЩА, ЗВЛАСЧА *присл.* (*смп.* *związacza*) 1. Передусім, зокрема, особливо: мы стефанъ воево(да) знаючи, иж ка(ж)домоу наймоцнѣишомуу панствѣ... е(ст) пожиточно заховати ми(р)... и(з) иншими панствы,... прилежными и сѣсе(д)ными, а (з)влаща(м) (!) земла(м) наши(м) (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 491); маем тѣю зверинѣ зимою некоторым паном здѣ казат везти, а зъвлаща зѣбринѣ (Вільна, 1543 *AS IV*, 372); змыслили есмо без мешкана, а звлаща того теперешнего лета оный замок наш, Браславль, зновѣ розказат забѣдовати (Олбенг, 1552 *AS VI*, 124); А иньшиє села писатиса не дали в небытности пановъ и вра(д)нико(в) своихъ а звлаща... Головного вра(д)ника старосты за(м)кового (1552 *ОВин. З.* 141);

штобы слу(ш)не мѣло быти а (з)влаща 8 дни пра(з)нико(в) госпо(д)ски(х) велики(х) мѣли бы есте приносы чинити (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); И до того Просити, Абы Прешкрипция На добрахъ... рѣски(х) Не была. А звла(с)ча На ты(х), Котрые до рѣкъ Орьменъски(х) ...заведеныє Су(т) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421); змоцованы(и)... // ...зпоминаль ся вперед(д) жебы сторона поводова... позъву своего вывела, в то(м) звлаща пѣ(н)кте где себе чере(з) позовѣ бли(з)ко(ст) кре(в)ную по зо(ст)ю небожъчика князя боре(м)ского приписю(т) (Кременецъ, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 25 зв.-26); тыє помененыє слѣги а (з)вла(с)ча третє(с)ки(и) дыбавъски(и)... кгвалтъовъне наехавъши хотели... тѣю мае(т)но(ст)... // ...спѣ(с)тошити (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 32 зв.-33); люде впадають в'... пыху, и прѣжнѣю слѣвѣ, з'влаща гды слѣша(т) же йхъ кто хвѣли(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910); А над' всѣхъ нечѣстныхъ бгѣвъ своихъ пѣгѣго волѣ шановѣли, ...А звлаща если на азыкѣ на чолѣ... знѣкъ мѣль (серед. XVII ст. *Хрон.* 20); **звлаща (же, ижъ)** — тим бѣльше, що: Акѣбы: Якобы, звлаща же (1627 *ЛБ* 162); Дрѣгаа, абы звѣзокъ мѣлости ...кѣ Цркви Всхѣдней мѣгль са ѿ(т)новѣти, а звлаща, йжъ... почѣль са бѣль торгати за злослѣвы(м) оуподобѣнѣемъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 227).

2. Головно: а Твоей Милости листъ приповедный... посылаемъ, розказавши писати листъ до княза Кошерского, ижбы тебе з ротою своею послѣшон былъ... звлаща постерегаючи того, якобы са людемъ... ниакѣа шкода... не деела (Варшава, 1566 *AS VII*, 106); Найпѣче: Пѣчеже, а звлаща, найбѣрзѣй (1627 *ЛБ* 69); Що зась маемо розѣмѣти ѿ мѣлкой... Архїерѣовъ нѣкоторыхъ оумѣѣтности, звлаща в' надках' Бгѣслѣвски(х) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3 зв.).

3. Тим бѣльше: 8 вежи воротно(и)... стоа(н)е сторожомъ... затишгѣно але небе(з)-

печно абы са звлаща ѓ ветрѣ не ѡбалило (1552 *ОКан. З.* 18); помененые особы,... а звласча малѣжонка помененая... вси... старалисе..., абы могѣли небожчика... с того света // зѣглядить (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 583-584); Але если бы пánъ бѣлъ на тѡй чásъ не нагорѡдитъ, звлáща есть ли нанато пришло за заплатѣ прáцы егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

Див. ще ЗВЛАСЧЕ.

ЗВЛЕКАТИ *дієсл. недок. (стп. zwlekać)*
Зволікати: панъ Станиславський любо не по еднокрот обещовал справедливость учинити, але, час од часу толко звлекаючи, тоє справедливости з вышѣречейих подданных... не учинилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 283).

Див. ще ЗВОЛОКАТИ, ЗВОЛОЧАТИ, ЗВОЛОЧИ, ЗВОЛОЧИТИ.

ЗВЛЕЧИ, ЗЪВЛЕЧИ *дієсл. док. (стп. zwlec)* 1. (кого) (*волочачи, зібрати в одне місце*) зволокати: позване... // ...през тые ж люде... тела позабихныхъ... одны потопили, а другие до пустокъ зъвлекъшы, спалили (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 158-159).

2. *Перен.* (кого з чого) Вибавити, порятувати (від чого). *Образно:* Бѣже мой... з та(ж)кои гнѡсности звлеци ма навѣ(ди) ма // збавлѣнїє(м) твои(м) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 46-46 зв.).

ЗВЛОКА *ж. (стп. zwłoka)* зволікання: до skutku справи // прїити не могут, през так многій вѣкъ звлока (Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 528-529); Звлѡка *prolongatio* (1645 *Уж.* 21 зв.).

ЗВНУТРА *присл.* Те саме, що **звнутрь**: Плакали Потѡмкове,... Гѡркѡе выпѣщáли з'внѡтра нарекан'є (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* б); Вѣчистъ пѣрвѣй з'внѡтра // шкланїцѣ, а потѡмъ звѣрхѡ ѡмбѣшь (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89-90).

ЗВНУТРНИЙ *прикм.* Внутрішній: Зобра́лиса, мѡвлю, мановѣнїємъ нѣáкимсь, и звнѡтрного ѡ(т) Бá надхнѣна (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 3).

ЗВНУТРЪ, ЗВНУТРЬ *присл.* (*з внутрішньої частини чого-небудь*) зсередини: ннѣ вы закон'ници што жь є(сть) з'внуотрь конве або мисы чистите (1556-1561 *ПЄ* 270 зв.); прїи́шол мой прїятел до мене з дороги, а не маю што бых положил перед него, а ѡ(н) бы з'внутрь о(т)повѣдил... дай ми покой, юж двери мои затворены соут (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 69); ѡбє(р)нїса кѡ гѡрѣ ѡбє(р)нїса нá дѡ(л). гла́н' звнѡтръ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5 зв.); Кѡ́ждѡе абовѣмъ дрѣво з'внѡтр' выпуска́етъ одѣн'а, я́къ бáчимо, лїст'а, цвѣтъ, и ѡвоци (Вільна, 1627 *Дух. б.* 295); Кели(х) стары(и) на(и)бо(л)шы(и) срибрны(и) з'вну(тр) злоти(с)ты(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* б).

Див. ще ЗВНУТРА.

ЗВНѢ *присл.* Зовні: в'ну(т)рности бѣде(т) горячка пекти, а звнѣ хла(д) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267).

ЗВОДИТЕЛНИЦА *ж.* Спокусниця. *Образно:* тая унѣя — незнакомитая, але зводителница отъ правдивое дороги спасенной (бл. 1626 *Кир. Н.* 17).

ЗВОДИТЕЛСТВО *с.* Обман, обдурювання, спокуса: А поневажъ не отъ Бога початокъ того начальства мѣли, для того жь зводителство и погоршене... презъ отступене показали, бо иншого овоцу по собѣ... не мѣли (1603 *Пит.* 100).

ЗВОДИТЕЛЬ *ч.* Спокусник: мы... приказуемъ, абысте ся таковых зводителен от православия святого яко проклятых еретиков пилно стерегли (Кринос, 1586 *MCSL* I/1, 134); А прѡ́то не слѣхаймо зводителювъ члѣкѡвъ, кгвалтѡвникѡ(в) пѡ́стѣ с(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 152); Люци́феръ... з' нѣа

стрѣченни, и з' аггла сталса сатаною и зводителемъ людскимъ (Львів, 1646 *Зобр.* 9).

Див. ще **ИЗВОДИТЕЛЬ.**

ЗВОДИТИ дієсл. недок. 1. (що) (*переміщати що-небудь зверху вниз*) опускати: Бѣде то шатанъ... бѣде показовати мнѡгі чѣда лѡжне, и ѡгнь з' Нба зводи́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.);

перен. (кого) (*спричиняти моральне падіння*) призводити: Пыха до прѡпасти зводи́(т) члѡка, а покѡбра з' оупа(д)кѡ подыймѣеть его (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6).

2. (*переміщати що-небудь знизу догори; піднімати*) зводити: Вѣставлѡу: Звѡждѡ, подыймѡю, подпирѡю (1627 *ЛБ* 23);

(що) (*про полум'я*) (*утворюючи, здіймати, спрямовувати вгору*) зводити: А тѡ бѡлшее чѣдо, стои(т) бовѣ(м) СТль, не огѡнь звѡдачи, але Дѡа СТога, а молѡтвѡ на̀долго чѡни(т) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 189).

3. (кого) (*приводити, збирати багатьох людей*) зводити: и вхати(л) (!) смока ѡжа... и вкину(л) его в' пропа(ст)... // ...и вы(и)де(т) абы зводи(л) народы... бы и(х) збира(л) на ва(л)ку (XVI ст. *КАЗ* 654-655); на которых мембранах ест подписы руки ее и его свѡдков, которых он себе сам зводил (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 488); И якъ собѣ очи лупали о панства, ... на помѡчь противко себе сусѣдов ограничных зводѡчи, ... великое кровопролитіе межѡ собою чинили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

4. (кого, з ким) (*встановлювати тісний зв'язок*) еднати: Ѡ котрыѡ БГоу офѣрѡ принѡсите, ... БГа на́йвышшого з' людьми въ еднѡ звѡдачи, и ѡ збавѣнье ѡхъ до не́го са мѡлачи (Львів, 1614 *Кн. о св.* 29 нenum. зв.).

5. (що з чим) (*надавати відповідності*) узгоджувати: тепере(ш)не(г)[о] позву, ани с пе(р)шимъ ѡриинальнымъ (!), ани с другимъ по(д)комо(р)скимъ... не (з)водилъ, великую

...вариацию учинилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 249).

6. (кого, що) Привертати: Овде хс... то(т) зна(к)... ѡбяснѡе(т), оуказѡючи на(м) зводѡтеле... котѡрый мѣ(л)... обогатѡтиса, и ...всѣ(х) до себе ѡ(т) црѡкве зводи́ти (Вільна, 1596 *З. Каз.* 62 зв.); выдруковавши тамже календар новый, с тым до нас прѡехали..., и скрите межѡ собою то ховали, а ласку королевѣскую ку собѣ зводили розмаитими дарунками (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33).

7. (кого, що) (*приваблювати кого-небудь чимось заманливим, спокусливим*) зводити, спокушувати, зваблювати: а тыи комисари ...имъ тых границ не клали, поведѡючи, и жбы Степан Воропаевич через посѡлы (sic! — *Прим. вид.*) то зводил, а границ не положил (Чернче Городок, 1543 *AS* IV, 354); пѡвели іса дѡ пилата и почѡли жѡловати на него... ото, зводи́(т) люди, наоучае(т) пѡ в'се(м) жидо(в)ствѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 27); А баснослѡвци..., тѡхъ тѡ Сирѡновъ повѣдають бѡти птѡховъ, але тѡвѡриі за́сь бѣлоголѡвѣскихъ, котрыѡ... пѣснами своїми, мѡмо нѡхъ жекглѡющихъ, ... до себе зѡдѡть (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); Перестѡнте жъ зводи́ти людей ненадѡчны(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 53); Прелѡцѡу: Ѡшѡкѡю, зѡждѡ, подхѡждѡ, ѡмѡнѡю (1627 *ЛБ* 95); Недѡпѡщѡти крѡвѡ чинѡти, тѡкже зводи́ти и лю(д) бѡжѡи ѡшѡкѡвати (Львів, 1646 *Зобр.* 71 зв.); пани Соколовая... протестуючѡму малжѡнкѡу взяла... розѡмаитыми обѡтъницами зѡдѡчы ее, обѡцѡючи ей дѡдычѡтво свое дѡты, дарѡвати, записѡты, “тылѡко покинь веру католицѡкѡу, а остань рускою”, чѡго доказала, же ее звѡла, же рускою зѡстала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 619).

8. (що) (*затѡвати, чинити що-небудь*) зводити: оныѡ брата забѡтого, ... просили пословъ земских, абы у причинѣ были за ними у его королевской милѡсти, абы...

обачил справы того, который тую унѣю чинит и зводит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); в' Рѣтахъ Цесара... слѣжиль, где дѣлне... постѣповаль з' Татари и Тѣрки гѣрцы звѣдачи, и поединки щасливѣ чиначи (Київ, 1623 *МКСВ* 84); Не ды(в) еслы зводя(т) бытвѣ с посторо(н)ными. Але то дывѣ же ва(л)чатъ з мещаны своими (1636 *Лям. о приг.* 6 зв.).

◊ з **дороги зводити** — (*змушувати відходити від певних дій, переконань*) зводити (збивати) з пуття: Блазнѣный: Омѣлный, небе(з)печный, котѣрый з дорѣги звѣди(т) (1627 *ЛБ* 10); з **розуму зводити** — (*змушувати кого-небудь поводитись нерозумно, всупереч логіці*) зводити з розуму (з ума): Тѣе право вѣдаючи... владѣкове, а забѣгаючи, абы и мы ѡ(т) тѣхъ дѣбрь ѡ(т)стрыхнени не были, оудалиса на тѣе абы шалѣли и лѣдѣли свѣтомъ, а лѣуди што ѣншого ѣвне бѣачѣе и вѣдачѣе абы з рѣзѣмѣ зводѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 38 зв.); **зводити до згоди** *див.* **ЗГОДА**; **право зводити** *див.* **ПРАВО**¹.

Див. ще **ИЗВОДИТИ**.

ЗВОДИТИСЯ *див.* **ЗВОДИТИСА**.

ЗВОДИТИСЬ *див.* **ЗВОДИТИСА**.

ЗВОДИТИСА, ЗВОДИТИСЬ, ЗВОДИТИСЯ *дієсл. недок.* 1. Зводитися, вставати, підводитися: А панъ нашъ на коленка почаль былъ зводитисе зъ земли и, вставляючи, еще мовиль (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482).

2. (кому, чим, чому) (*піддаватися спокусі*) зваблюватися, зводитися: не дава(и)те(ж) са зводити ты(м) который поро(ж)не мове(т), а стараю(т)са жебы ва(с) ѡ(т)вели ѡ(т) евангелій (II пол. XVI ст. *КА* 478); нехѣй са тѣмъ плѣт'камъ зводѣти ништо не даѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199); Леч абысте ся всѣ чуйными были завше..., о томъ старалися, абысте тому... антихристу отпира-

тись умѣли а зводитися не давали (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 712).

3. Зводитися, пропадати, гинути: Тойто рѣдзай, нѣкгды нехѣй са не зѣводитъ (Львів, 1609 *На Злат.* 3 зв.).

Див. ще **ЗВЕСТИСЯ**.

ЗВОДНИКЪ *ч.* Спокусник: Прелѣстникъ: Ошѣсть, ѡшѣкачъ, звѣдникъ (1627 *ЛБ* 94); Такѣвыми свѣтъ... лихварѣ, драпѣжникѡве,... зво(д)никѡве ябѣдники, и иншіѣ тѣмъ подѣбныѣ злочѣнцы, котѣрыѣ са в' болѣтѣ спрѣсны(х) нечистѡ(т) сѣхъ валѣють (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 27).

ЗВОДЪ *ч.* 1. Звѣдний: Пригоро(д)коваал вежа воротнаа... справѣлена таа добре съ зводомъ з ла(н)цѣхомъ ѡднымъ (1552 *ОЛЗ* 161 зв.); А ви ворота желѣзние рихло зачинайте, И зводи звѣвши ланцѣхами заволѣкайте (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28).

2. (*зведені в одне ціле і розміщені в певному порядку тексти, документи, закони і т. ін.*) звѣд: вси епископове... звод книг повинни... с подписами рук своих... до друку отдати (Берестя, 1591 *ПФ* 104); Понеже праца ѡколо писана моего и старана добры(х) зводовъ, которы(х) емъ за помочю бѣжѣю ѡ(т) давны(х) лѣтъ подналъ, до того часѣ потѣхою вѣдачною ма ѡхоложаю(т) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 148); окламованіе слѣвъ такеже розѣмѣй бѣти потрѣбно, для тѣѡ оучинѣное, же са в' наши(х) старыхъ звѣдѣвъ знайдѣючи, в' грѣцки(х) не знайдѣють (Львів, 1639 *Ап.* 12 зв. нenum.).

3. Обман, підступ, ошуканство: вѣдаемо с повѣстѣй костѣлны(х)... ѣкіе рѣзниці, ѣкіе звѣды, ѣкіе зѣезды и синоды з' стороны самѣго великодѣнного празднованѣа бывѣали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49).

ЗВОЄВАНЄ *с.* Перемагання, здобування, опанування: не мѣста бовѣм' зѣдрѣ(н)ѣ ѡплѣкѣю, анѣ злостѣвых' людѣй звоева(н)ѣ, але дѣши стѣбливое спѣстоше(н)ѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 8).

ЗВОЄВАТИ, ЗВОЮВАТИ дієсл. док. (що) Завоювати, захопити, заволодіти, здобути: они дей як имене звоєвали, зобрали, шкоды вѣликии поделали (Кременець, 1542 *AS IV*, 315); кна(з) велики(и) литовски(и) кгедиминъ звоєвавъши на(д) моремъ кафѣ... и приве(д)ши че(р)касцовъ... посадилъ ихъ на снєпороде (1552 *ОКан. З.* 29 зв.); татарє будѣчи в мѣсте галичи звоєвали, спалили и спустошили столицѣ цр̄квѣ на крилосѣ (Новгородок, 1595 *ЛСБ 1*); Плѣнѣнь: Звоєва(н), ѡхѣплєнь (1627 *ЛБ 83*); ꙗѣ Тѣ(р)-ци Рогати(н) звоєвали (серєд. XVII ст. *ЛЛ 163*);

перен. (кого, що) (здобути перемогу) перемогти: Радѣйсѣ, же адское пѣнство звоєвано, Же ѡжъ мѡцный его брѣмы згрѣхотѣно (Львѣв, 1631 *Волк.* 24 зв.); абовѣ(м) того мѡцнымъ ѡрдѣе(м) хр(с)то(м) единоро(д)-ны(м) звоюваль (Височани, 1635 *УЕ* № 62, 48 зв.); И дарѣи ми крѣпость сѣхъ звоєвати, И по выйграной бѣтвѣ Корѡнѣ взѣти. Звѣтазтва, Нб(с)ногѡ цр(с)тва (Чернѣгѣв, 1646 *Перло 22 зв.*).

ЗВОЖЕНЄ с. Ставання: При котором священю Господь Богъ чуд показаль, же при звоженю на службе божєй порваль его духъ нечистый и кинуль (Львѣв, 1605-1606 *Перєст.* 30).

ЗВОЗИТИ, ЗВОЗИТЬ дієсл. недок. **1.** (чого, що) (доставляти транспортом багато чого-небудь в одне мѣсце) звозити: а што бѣдет на ѡных землях збожа посеано... тыбы росказала то, поженши,... и ѡттол его не звозити (Неполониці, 1542 *AS IV*, 365); сєнь ты(х)... што гниде(н)цы покосили... звозить не мають по(д) заруками на... сторону ѡкри(в)жоную... пѣтьсо(т) ко(п) гроше(и) (б. Києва, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 4 зв.); 6500 з ѡ(т)кѣзѣ га(с)ки и марѣшки служе(б)-ки(н) в мо(р) ѡме(р)ши(х) п(н) мѣха(л) звози(л) и ѡ(т)далъ це(г)лы (Львѣв, 1627 *ЛСБ 1051*, 3).

2. (що) (перемѣщати за допомогою транспорту що-небудь згори вниз) звозити: Того каменѣа сто камене(и) зложено по(д) замокъ... а єще две частє(и) его не (з)вожено по гора(м) ѡтѣтѣль где его тєсано (1552 *ОКр. З.* 147 зв.).

Див. ще **ЗВЕЗТИ**.

ЗВОЗИТЬ *див.* **ЗВОЗИТИ**.

ЗВОЗЪ ч. Спуск: А пото(м) че(р)нцы... ѡною дорогою з гниде(н)ского звозу... на дуброву на пашни... мене повєли (Київ, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 3).

ЗВОЛАТИ дієсл. док. (кого) (зібрати з якою-небудь метою) скликати: рыхло ту прибѣдѣ звола(и) дѣтеи (к. XVI ст. *Розм.* 10 зв.); я(н) снєти(н)ски(и)... зо(з)на(л) и(ж) ѡнъ бы(л) на справє... пѣна фєдора сѣсча(н)ского,... где заставъшы... сєтѣника, а каза(в)-шы емѣ зволати вси(х) сєвруко(в) прихилѣючы(с)... до ли(с)ту доброво(л)ного записѣ ѡдъ ѡроноє єє м(л): панєє Анѣны (Київ, 1628 *ЦНБ II 23264*, 1); возъны(и)... подѣданы(х) тамошѣнихъ до гѣромады зволавъши..., подѣданѣство и посѣлушенѣство ажебы... пану своєму пєльнили, ѡбѣвєсѣтилъ (Житомир, 1650 *ДМВН 215*).

ЗВОЛЕНЄ, ЗВОЛЕНА с. (*стп.* *zwolepie*) бажання, воля, велѣння, дозвѣл: А так мы господаръ заховываючисѣ во всем подданым нашим ѡ справедливости и водлє зволєна ѡбєюх их сторон, так єсмо выроком нашим знашли и сказали (Неполониці, 1531 *AS III*, 386); за зволє(н)ємъ чере(з) листы записныи зема(н)... в жалобє своє(и) с ка(н)-цлєрєи гєдрѣ(с)ко(и) побраными кѣ росправє с прускимъ... ѡ которое имє(н)є прѣсы вжє пруски(и) ѡ(т) сєнюты бы(л) позыва(н) (Володимир, 1544 *ЛНБ 103*, 22/*Id*, 2032, 4); Мы г(с)дрѣ приставаючи к томѣ зволє(н)ю и ѡфалє и(х) ѡтвє(р)жаємъ... во(л)но... ко(ж)-домѣ имє(н)я свои ѡ(т)чи(з)ныє... што хотѣ... ѡ(т)дати прода(ти) (1566 *ВЛС 81 зв.*); не

для того всю мѡцѣ ѡбира́на при ни(х) зо-
стави(л), але абы оуказалъ ижъ за ѡбира́-
на(м) и зво́лена(м) милѡючихъ ба, идѣтъ
вѣра и набожѣнство (поч. XVII ст. *Проп. р.*
146 зв.).

Див. ще **ИЗВОЛЕНІЄ.**

ЗВОЛЕНСТВО с. Можливість, змога:
але котрїй члѣк... тѣлѡ оугоди́а не чини(т)
...не дае́тъ емоу зволе(н)ства коу грѣхоу...
оудроучае́тъ его по(с)то́мъ (к. XVI ст. *УЄ*
№ 31, 27 зв.).

ЗВОЛЕНА *див.* **ЗВОЛЕНЄ.**

ЗВОЛИТИ *дієсл. док. 1. (виявити бажан-
ня, згоду що-небудь зробити)* зволити: Гос-
подаръ корол... казалъ про памать запи-
сати, иж мовили... Сонкгушковичи, што ж
поделилиса промежкѡ... собою имени сво-
ими ѡтчинъными и зволили то (Люблін,
1505 *AS* III, 36); *niżli koli panowe rada nasza*
welikoho kniaźstwa litowskoho... *zwolat ko-*
toryi p̄lat z swoich lude dati, tohdy kniazi...
maiut nam także tot p̄lat z swoich ludey dawati
(Вільна, 1547 *ŽD* VI, 148); Где ж и тую
девку панну Ганну передо мною на вряде
ставили, которая за пана Федора Ивановича
Шишку в малженство пойти зволила (Во-
лодимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/III, 289).

2. (кому, на що і без додатка) Зволити,
дозволити: я... из жоною своєю... есмо з
ласки милого б̄га зволили и дали до(ч)кѡ
н̄шѡ па(н)нѡ федорѡ за п̄на яна б̄гдановича
загоро(в)ского (поч. XVI ст. *Арх. Р.* фото-
коп. 71); князь Богуш самъ первей так на
то зволил, абы тая рич на сойме была в
Луцку (Володимир, 1542 *АрхЮЗР* 1/VI, 34);
мы твое(и) мл(с)ти проси(м) штобы твоѡ
мл(с)тъ зволи(л) е(м) ты(и) по(л) нивьки
выпахати (к. XVI — поч. XVII ст. *Арх. Р.*
фотокоп. 2).

3. (кому, що) Погодитися, признати во-
лю: потом ѡни, ѡбѡдвѣ стороне з волею
корола... рок себе зволили и принали по

масѡпѡстехъ Рѡских (Львѡв, 1537 *AS* IV, 85);
И рок томѡ правѡ и розездѡ своѡмѡ с ѡбѡ
сторон ѡни зволили и принали ден све-
того Николы зимнего (Львѡв, 1537 *AS* IV,
92).

Див. ще **ЗВОЛЯТИ, ИЗВОЛИТИ.**

ЗВОЛИТИСЯ, ЗВОЛИТИСА *дієсл. док.*
(з ким, на що і без додатка) Погодитися,
згодитися: Се азъ, смиренъный Пафнотей,...
зволившися зо всею еже о Хрысте братьею,...
учинили есмо грани зъ... Федором Чорто-
рыским от земли церковное..., а княжѡе
земли (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 29); зво-
ли(в)ши са всѣ ѡдноста(и)нымъ зда(н)емъ
маю(т) ѡбрати посло(в) свои(х)... и посла-
ти ихъ на съе(м) (1566 *ВЛС* 2); яко(ж) и
я фѡдо(р) семенови(ч) еловича зволи(в)ши-
са с п̄но(м) ѡ(т)це(м) мои(м) на тѡю продажу
половицѡ име(н)я н̄шого... на то(м) пере-
ставаю и по(л)нити винѡ(н) бѡдѡ (Букойма,
1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52 зв.); А се мы мешане
со(л)ские... зволилися е(с)мо вшистцы брат-
ство имѣти (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-
1, 4).

Див. ще **ИЗВОЛИТИСЯ.**

ЗВОЛИТИСА *див.* **ЗВОЛИТИСЯ.**

ЗВОЛОКА ж. Зволікання: приказую...
абы твоя м(л)... на то(м) кгрунте,... з дово-
до(м) свои(м) ста(л) и... то во(д)лу(г) ѡ(т)-
роче(н)я своего ѡ(т)каза(л), е(ст)ли то твоѡ
м(л). не ку (з)волоце стороне чини(л) (Хаб-
не, 1584 *ККПС* 58); шкрутиниумъ... слуха-
ти не хотели и тымъ великое утеженъе и
зволоку справы учинили (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР*
1/VI, 254); то(т) ексе(м)птъ не для предлу-
женъя справѡ(д)ливости ѡкривжоны(м) е(ст)
даны(и) але на самую ре(ч) которого сторо-
на позваная ѡживае(т) кѡ зволоце справѡ(д)-
ливости поводи(и) (Вінниця, 1601 *ЛНБ* 5,
II 4050, 4 зв.); Панъ Пенъски(и)... инакшымъ
ѡмысло(м) своимъ шедлѣ с протѡстѡючи(м)
ижъ то на зволокѡ то(л)ко того те(р)минѡ

дчини(л) (Чернігів, 1636 ЛНБ 5, II 4061, 17 зв.); та(к) мно́го зво́лки ча́сδ не чїна́чи, жебы зача́тои лѣ́тери слѣ́шний кштáл'т'гь вѣ́правил'ь, а́ле недо́ко(н)чѣ́нню лѣ́тери крѣ́с-кѣ́ зо(с)тавѣ́е (серед. XVII ст. Кас. 39).

ЗВОЛОКАТИ дієсл. недок. 1. (що) (відкладати, затримувати що-небудь, затягувати виконання чого-небудь на довший термін) зволікати: невинъне ми справу зволокáють, хотечи ме ѿ бо(л)шую шкоду припавить (!) (Клочки, 1600 ККПС 164).

2. (з чого) Відтягати (від чого): Аж того их мл. учинити не хотели и до того часу, час од часу одкладаючи, зволокали (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 243); Тая унѣя съ послушенства Божого зволокаеть, а въ послушенство свое вяжетъ (бл. 1626 Кир. Н. 16).

Див. ще **ЗВЛЕКАТИ, ЗВОЛОЧИ, ЗВОЛОЧИТИ, ЗВОЛОЧИТИСЯ.**

ЗВОЛОКАТИСА дієсл. недок., перен. (чого) Відрікатися, позбуватися: Якдю славою прп(д)бїа з на(с) ѿ́пи́ на́ши м(ѣ́)ти ббóудѣ́(т), гдѣ́ их слї́чнои стáлости мáрне зволокáючиса обнажа́емо са (Острог, 1599 Кл. Остр. 204).

Див. ще **ЗВОЛОЧИСЯ.**

ЗВОЛОЧАТИ дієсл. недок. 1. (кого) (збираючи до купи, зосереджувати, зводити в одному місці кого-, що-небудь) зволікати: Єднáкѡ всѣ́хъ преслѣ́довáл'ь Вáдaчи ѣ́хъ з' соббóю, зволочáчи всѣ́хъ воіовáл' Превдáчного Покóю (Київ, 1630 Имнол. 4).

2. (що, чого) (відкладати, затримувати що-небудь, затягувати виконання чого-небудь на довший термін) зволікати: ѿ(н) задаючи собѣ́ лекгале, зволоча(л) справѣ́ тѣ́ю жебы са бы(л) справил'ь (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 4); Акто(р) се све(т)чы(т) на по(з)ваного же проти(в)ко ко(м)промисови зволочае(т) справѣ́ (Луцьк, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 17).

Див. ще **ЗВОЛОКАТИ, ЗВОЛОЧИТИ.**

ЗВОЛОЧЕНЄ с. Скидання, роздягання: Ча́сδ мóви(т), Кр̑щѣ́нїа помаза(н)є Є́леа да-ѣ́тъса по зѣ́полномъ пѣ́ршеи шáты зво́лочѣ́ню (Київ, 1625 Коп. Ом. 161).

Пор. **ЗВОЛОЧИ.**

ЗВОЛОЧИ дієсл. док. 1. (з кого, що) (зняти з себе чи з кого-небудь одяг) скинути, роздягти, роздягнути: а колї южь са емоу насмѣ́вали зволок'лї́ из' него припрадоу [шар'латъ] (1556-1561 ПЄ 193); коли ж южь насме́валис емѣ́ рекоучї́ и поруганї́е чї́нїлі́, зволоклі́ его з багранї́ци (Володимир, 1571 УЄ Вол. 53); оно́го попа... зъ одѣ́ннѣя капланского зволоклі́ кгвалтомъ́ и зъ церк-ви его выпхну́ли (Галич, 1584 MCSL I-1, 99); Є́сли не бѣ́ло Тѣ́ло, чї́й шáты зволоклі́ жолнѣ́ре, и ро(з)дѣ́лї́ли собѣ́ (Київ, 1625 Сур. Сл. 126); Александръ́ з' бо́яры дáрїа зостáлсе в' потѣ́мкѣ́, и на тѣ́хъ мѣ́сть зво́лбкѣ́ з' себе́ коштовнї́и шáты (серед. XVII ст. Хрон. 421);

перен. (кого, що) позбутися старих поглядів, вчинків: зволокшы́ зъ себе́ старого чоловіка́ зъ учы́нъками его, облечыте́ нового (Вільна, 1599 Ант. 947); а прото хр(с)-тї́ане... стараймоса́ та(к)же абы́смы пре(з)тѣ́снїи скалоубї́ны проити́ могли́ а (з)во́лчи́ и(з) себе́ тѣ́ю старо́ю скѣ́роу (к. XVI ст. УЄ № 31, 97 зв.).

2. (кого, з кого, з чого) Стягнути, зволок-ти: съ коня́ его зволокшы́, нелю́тостиве... такъ самъ, яко́ и его́ помочники́ били́ (Луцьк, 1607 АрхЮЗР 6/I, 346); А пото(м) є́(г)... зво́ло(к)шы́ з доро́ги в ли(с) ме́жы колоды́ дкину́ли (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164 зв.).

3. (кому, що, чим) (відкласти, затримати що-небудь, затягнути виконання чогось) зволокти: А которы́(и) бы́ в́ря(д)... зво́локъ то до чотыре́(х) неде́(л), то́гда то(т) сѣ́дъ бу́де(т) повиненъ́ сторо́не жало́бливо(и) вси́ шкоды... шко́довати бѣ́де(т) (1566 ВЛС 58); мае́ть се́го в́чити... абы́... не зоста́(л) вї́-

ненъ... рѣдичо(м) его и емѣ самѣму, кгда бы ча(с) ему зволокъ, а его ѡ(т) ѣного чога забавѣ(л) (Львѣв, 1587 ЛСБ 87, 2 зв.); позваны(и), которы(и) бы хотѣ(л)... те(р)минъ граничны(и) зволочѣ... хоробою, вча(с) даль пере(д) те(р)миномъ знати ѡ свое(и) хоробѣ(е), если бы(т) придала (Киѣв, 1643 ДМВН 264).

Див. ще ЗВЛЕКАТИ, ЗВОЛОЧИТИ, ИЗВОЛОЧИ.

ЗВОЛОЧИСЯ, ЗВОЛОЧИСА *дієсл. док.* (кого, чога) Зректися, позбутися: Гдѣ отрекся мѣра, маетности, любве, кривности? Гдѣ убозство принялъ, зволокся старого челоувѣка, потомъ очистился,... або отлучился отъ челоувѣкъ? (1603 *Пит.* 101); *Образно:* Просимо прето и молимоса Бгѣ, жебыхмо са одѣнѣмъ Спсителя нашего... окрили, невымовною свѣтлостю, зъ которого дѣиши наши носачи не зволокѣтса навѣки (Вильна, 1627 *Дух. б.* 205).

Див. ще ЗВОЛОКАТИСА.

ЗВОЛОЧИСА *див. ЗВОЛОЧИСЯ.*

ЗВОЛОЧИТИ, ЗВОЛОЧЫТИ *дієсл. док. 1.* (що) (волочачѣ, тягнуци, зібрати в одне мѣсце) зволокѣти, зволочити, стягнути: то все тое,... побравши, и полупивши, на майданѣ на место зволовичивши, межѣ себе розшарпали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 261).

2. (що, чим) (затягти виконання чога-небудь на довший термин) зволокѣти, зволочити: позваны(и), которы(и) бы хотѣлъ таковы(и) те(р)минъ граничны(и) зволочити таковою дѣляциею а(л)бо правдивою хоробою, вча(с) даль передъ те(р)миномъ знати ѡ свое(и) хоробе, если бы се придала (Киѣв, 1643 ДМВН 246); лечъ его мил. // отецъ игумен час од часу зволочыл, в чом протестанс видечы свою великую кривду... Костела Божого,... знову упоминалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 270-271).

3. (що) Виловити рибу волоком: Кто бы кому озѣро або ста(в) або сажѣ(в)ку зволочы(л) або млы(н) зжо(г)... таковы(и) маѣ(т) платити кгва(л)тъ (1566 *ВЛС* 87 зв.).

Див. ще ЗВЛЕЧИ, ЗВОЛОЧИ, ИЗВОЛОЧИТИ.

ЗВОЛОЧЫТИ *див. ЗВОЛОЧИТИ.*

ЗВОЛЫВАНЕ *с. (стп. zwoływanie)* скликання: мовчоу тепѣрь о томъ, бо хотъ конѣ(ц) синѡдѣ былъ неправѣ добрый, однакъ зволыване и збиранѣ и початокъ его не инакъшѣ былъ, одно яко инши(х) стѣ(х) синѡдовѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 146 зв.).

ЗВОЛѢКАТИСА *дієсл. недок.* (з чога) Роздѣгатися: Дла чога тѣи... з вла(с)ны(х) са ша(т) свои(х) зволѣкаю(т), а Їгѣме(н) и(х) вѣ и(н)шиѣ ѡболокаѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 34 зв.).

ЗВОЛЯТИ *дієсл. недок.* Зволяти, хотѣти, бажати: А ваши Латинове,... тутъ Оригенову науку принявши и зволяючи зъ нимъ по смерти чиститися, надто нижли здѣ што съ тѣломъ пополненыхъ презъ покаянѣ исправляти (1603 *Пит.* 55).

Див. ще ЗВОЛИТИ, ИЗВОЛЯТИ.

ЗВОНЕНЕ, ЗВОНЕНЬЕ, ЗВОНѢНЕ, ДЗВОНЕНЕ *с.* Дзвонѣннѣ: тое зби(т)ѣ и зране(н)ѣ стало в недѣлю про(ш)лую в то(р)чине ѡ(т) бу(р)мистро(в) раде(ц) и вси(х) мѣща(н) то(р)чи(н)ски(х)... за неви(н)ны(м) звоне(н)ѣ(м) и воланѣ(м) и(х) на на(с) кгва(л)ту (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); При томъ на книги до тое церкви светыхъ Апостолѣ десѣтъ копѣ грошей, а на звонѣ кѣ звоненью пѣтъ копѣ грошей записѣю (1577 *AS* VI, 83); Небо(з)чику Єп(с)кпу ѡ(т) звонѣннѣ хлопомъ дали г(рш) еѣ (Львѣв, 1607 *ЛСБ* 1044, 4 зв.); по которомъ дзвоненью зараз неведати якиѣ гультаи,... сердце у дзвону великого..., урезали и з мосѣту въ Глушецъ рѣчку,... вѣкинули (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 797); а кгда кто тело змерѣ-

лого окупить и на позвоньеное дать, теды они, место звоненя звычайного, на тумултъ в звоны бють (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 815).

ЗВОНЕНЬЕ *див.* **ЗВОНЕНЕ.**

ЗВОНЕЦЪ *ч.* Дзвінок: *Zwonec*: *dzwon* (*Жовква*, 1641 *Dict.* 103); *tintinabulum*, звонецъ (1642 *ЛС* 398).

ЗВОНИТИ, ЗВОНИТЬ, ДЗВОНИТИ *дієсл. недок.* (у що і без додатка) (*виклимати звуки, ударяючи в дзвін*) дзвонити: потомъ церковъ оную запечатовали печатью...заказуючи..., абы не смѣли тыхъ печатей отрывати и службы божей отправовать ани звонить (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 100); А пани дей Консиновская,... прибегиши, мешчаномъ не дала звонити и ихъ самихъ своими руками отъ звонницы отопхнула (*Житомир*, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 418); а кто бы иначеи оучиніти ма(л), то е(г) клънѣте, свѣчки гасіте, оу звоно(к) звоніте (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146); звоню *pulso* (*Уж.* 1645, 61 зв.);

◊ дзвонити на кгвалтъ, на кгвалтъ звонити — на гвалт дзвонити: Па(н) рѣцкїи з Мѣрохѣвски(м) кгды до мана(с)тыра кгва(л)то(м) наше(д)ши, где сталаса битва и дзвонили на кгва(л)тъ (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.); Тогó же рѣкѣ кнѣзь великїи москѣвскїи... звѣнь великїи, котрымъ на кгвалтъ звѣнено до москвы ѿ(т)провадїль (1509-1633 *Остр.* л. 126).

ЗВОНИТЬ *див.* **ЗВОНИТИ.**

ЗВОНИЦА *див.* **ЗВОННИЦА.**

ЗВОНКИ *мн.* 1. Звїробїй: *hypericon*, зво(н)ки трава (1642 *ЛС* 222).

2. Молочай: *tithymal(us)*, зво(н)ки трава (1642 *ЛС* 398).

ЗВОННИКЪ, ЗВОННІКЪ, ЗВУННИКЪ, ДЗВОННИКЪ, ДЗВУННИКЪ *ч.* 1. Дзвонар: Кѣрсорови дзво(н)никови що ходи(л) з листо(м) до Ко(р)нѣакта дале(м) злотыи (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6); зво(н)нїковы на

боты, и греко(м) стра(н)ны(м) и за глину пѣцу(в)ку зло(т) 1 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); верндле(м) зво(н)никѣ за гвоздѣ давные зло(т) 2 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); Реляции дзвѣ(н)ника вы(с)лухано (яко по(с)ла(н)ца...) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 33 зв.); на бѣты звѣ(н)никови *fr.* 1 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3 зв.).

2. Вл. н.: шляхетный панъ Анѣдрей Шимановскїи... протестоваль на противъко... Гринкови Олейникови, Федорови Кусикови,... // ...Дмитрови Звонникови (*Житомир*, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487).

ЗВОННИЦА, ЗВОННИЦЯ, ЗВОННІЦЯ, ЗВОНИЦА, ЗВОНЪНИЦА, ДЗВОНИЦА, ДЗВУННИЦЯ *ж.* Дзвонница: При томъ, звонницы немалые жебы при ѿбеехъ церквахъ... вроблены были (1577 *ЛС* VI, 77); звонница зъ звонами на томъ плацу стоить (Городище, 1585 *АрхЮЗР* 1/I, 201); ѿ(т) ваги дано гр(ш) з̄ ше(л) в̄. а з ваги прыне(с)ли на зво(н)ницѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 20); це(р)ковъ... зновѣ мѣровати...бл̄г(с)вили есмо ѿ(л)тар же ѣ зво(н)нїци ради нѣжныя потребы... постили есмо (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1 зв.); Тесь(ли) гроши(и) пу(л) шо(с)та ѿ(т) дзвун(н)ницѣ. За гву(з)дя шѣ(ст) грош до поправи це(р)ко(в)нои! (Львів, 1607-1645 *РДВ* 31 зв.); Дали(с)мо калимонови що загороди(л), по(д) дзво(н)ницею: и пло(т) стары(и) направи(л) (Там же, 32 зв.); ива(н)ко кушнѣ(р), котрого же ну в мо(р) за зво(н)нїцею поховано... даль зло(т) 2 и 15 (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5); они под покрывкою одповедили: “панове студенъты, не маемо казати кому звонити, але сами подте на звонъницу звонити” (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 682); форту з манастира поламано, дах на дылю поламаныи и пошарпаныи,... также колодку у дзвонници будучую в нивеч стлучоную (Там же, 690); по(д)часъ запалу ѿ(г)на... ратѣшь

це(р)ковъ звоница пре(з) ѿго(н) згорели (Київ, 1638 *ПИ* 30).

ЗВОННИЧНЫЙ, ДЗВОННИЧНЫЙ *прикм.* Який становить частину дзвінниці: Ключи ѿ(т) склепу дзвон(н)и(ч)ного ѿ(т)-дали(с)мо... Стефанъ Хомичъ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 23 зв.): з пя(т)ницѣ на сѣботу ѿ годинѣ 4 в ночь гро(м) сроги(и) ѿдары(л) ...в му(р) зво(н)ничны(и) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.).

ЗВОННИКЪ *див.* **ЗВОННИКЪ.**

ЗВОННИЦА *див.* **ЗВОННИЦА.**

ЗВОНО *с.* (одна з головних частин коло-леса у возі) дзвін: $\bar{в}$ звонѣ новы(х) в кола г(рш) $\bar{д}$. (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 5 зв.); ѿ(т) кола двѣ звонѣ новы(х) гр(ш) $\bar{д}$. (Там же, 34).

ЗВОНОВЫЙ *прикм.* Який використовується для виготовлення дзвона: А кна(з) коста(н)тинѣ поведаять с пожараща того вза(л) спижи звоное (1552 *ОЖЗ* 120).

ЗВОНОКЪ, ДЗВОНОКЪ *ч.* Дзвінок: зотко миша(и)ловичѣ могилевецѣ ме(л)... //... звонко(в) ка(рт) гребене(и)... за ко(п) $\bar{кд}$ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 22 зв.-23); Звонецъ: Дзвонокъ (1627 *ЛБ* 42); Кади(л)ница ...трохи ста(р)шая... ѿ каждого ла(н)цѣшка кре(с)тикъ з дзво(н)ками (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 8); А оу дѣль при ногѣхъ тоеи(ж) рѣзы в' ѳколо оучѣнишь ѣко мѣло кгранѣты... впосерѣдъ звѣнки в' кѣло (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.);

(ударний сигнальний підвісний інструмент) дзвін: ѿ кѣхо(н)ны(х) двере(и) естъ замокъ нѣтрены(и) звонокъ на(д) кѣхнею (1552 *ОКр.* 3. 149 зв.); а кто бы иначе оучѣнити ма(л), то е(г) клѣнѣте, свѣчки гасѣте, оу звѣно(к) звонѣте (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 146); Колокѣль: Цимбѣль, дзвонѣ (1627 *ЛБ* 54); они,... въпрѣдъ во дзвонѣ на квалтъ ударивши... урожоныхъ пановъ, Карказана и Хмеловского,... немилостиве

кийми збили (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/1, 522); завеси одѣ инѣшихъ дверей пообѣд-рали, дзвонѣ, въ посродку костела вы-сячий,... взяли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 564).

ЗВОНОЧОКЪ *ч.* Дзвіночок: на одномъ образи срибра може быти золотниковъ зо три, звоночокъ малый (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 183); А оу дѣль при ногѣхъ тоеи(ж) рѣзы в' ѳколо оучѣнишь ѣко мѣло кгранѣты... впосерѣдъ звѣнки в' кѣло, такъ жѣбы // звоночокъ бѣль золотыи, а мѣло кгранѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.-106);

(ударний сигнальний підвісний інструмент) дзвіночок: И прышло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспечне приносить не можешъ, ани в маленькій звоночокъ зазвонити (Вільна, 1608 *Гарм.* 187).

ЗВОНТЛЕННЫЙ *прикм.* (*стп.* *zwątlony*) У *знач.* ім. Ослаблений, -ого: Тамъ бѣдетъ спрацованомъ ѿхолѣда, звонтлѣнномъ по(д)-пѣра (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

ЗВОНТЛИТИ *дієсл. док.* (*стп.* *zwątlіc*) 1. (кого) Знесилити: мѣлемъ пя(т) або ше(ст) разовъ ва(л)кую фебрѣ трясцѣ котораа мене барзо звонтлила (к. XVI ст. *Розм.* 35 зв.).

2. (втратити здатність до боротьби) ослабнути: Бл(с)вѣный естъ,... за пра(в)ды ѳный, котѣрый в' надѣи намнѣи не похѣбитъ и не звѣнтлитъ (Київ, 1625 *МІКСВ* 163).

ЗВОНТПИТИ, ЗВУТПИТИ *дієсл. док.* (*стп.* *zwątpіc*) (о що, чога) засумніватися, взяти під сумнів (у чому, що): кнѣзь ку(р)пски(и)... права своего ве(ч)ного не зво(н)тпи(л) але есче стве(р)ди(л), бо емѣ те(с)таментъ чинити право позъволяетъ (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 198); папезове, гды... листовъ посылати не хотѣли, патріархове о цѣлость вѣры ихъ звѣнтпивши..., соборне екскомуніковали ихъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 733); ѿ(н) повѣдѣль, же ѿ двадцато(и) а(ж) зѣбрати(с) мали пѣнове до бра(т)ства, звѣтпи(в)-

ши ѿ зестю и(х) м(л) (Скит, 1633 ЛСБ 520, 1).

ЗВОНТПЛЕНЬЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. *zwątrpiony*) зневірений: **Щчава́емъ:** Звонтплёный (1627 ЛБ 147).

ЗВОНЪ, ЗВУНЪ, ДЗВОНЪ ч. 1. (ударный сигнальний підвісний інструмент) дзвін: црквы ломыло... знесло верхи вси... такъ тѣ же и звоны (1509-1633 *Остр. л.* 129); звонъ былъ ѿдинъ которы(и) вышъше(и) стоача члѣвка звали его ратны(и) звонъ (1552 *ОЖЗ* 120); ѿ земли его мл(с)ти сто ка(н)таре(и) спижи на (з)воны (Гуші, 1558 *ЛСБ* 27); кгды замок горель, ... серебряных звонов злитых, ... и инших многих... речей военных, которых... там погорело, видели... зличити не могли (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 133); купи(л) є(м) зву(н) за 12 золо(т) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 225); За посторо(н)ки до дзвонѣ(в) далє(м) гро(ш) кѣ (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 4); козаци не подалекѣ были... ѿслышали звонѣвъ велики(х) кгвалтъ, вс(р)нулись (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169); на остатокъ дзвоны од костела побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157); *У порівн.:* хотѣи бы(х) бы(л)... яко звѣ(н) бринащій... а любве ко бли(ж)ни(м) свои(м) не мѣль, теды тыи рѣчи всѣ нѣ за що соу(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 195 зв.).

2. Дзвін, дзвеніння: *bombus*, зво(н) трубны(й) и гуденіє пчель (1642 *ЛС* 104).

♦ **въ звоны бити** див. **БИТИ**¹; у дзвонъ (дзвоны) ударити, ударити в звонъ див. **УДАРИТИ**.

ЗВОНЪНИЦА див. **ЗВОННИЦА**.

ЗВОНЪНС див. **ЗВОНЕНС**.

ЗВРОНАГНЪДЫЙ прикм. Темногнідий: девятая кляча зворона гнѣдая (Житомир, 1650 *ДМВН* 192).

ЗВОРОЧЕНЄ¹ с. (вислів, думка, прохання і т. ін., спрямовані до кого-небудь) звертання: о што, оферуючисе и шире про-

тестацию, за взятємъ ведомости и за звороченємъ пана своего, занєсть, тотъ помєненный слуга, ... занєслъ тое протестацию (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 3/І, 381).

ЗВОРОЧЕНЄ², **ЗВОРОЧЕНЬЄ** с. Повернення: до Москви для потребъ церковных и строєнія ихъ отехаль, обєцуючися по звороченю своем на сєноде быти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 28); А єднакъ же судъ нинѣшний заховуетъ сторонамъ рокъ такой, який теперь мѣль быти по звороченю... пана Соколовского съ тое войны (Київ, 1607 *АЮЗР* II, 41).

ЗВОРОЧЕНЬЄ див. **ЗВОРОЧЕНЄ**².

ЗВОРЪ ч., перен. (те, що дає початок чому-небудь) джерело: также и насъ обновивъ и (вы)нюсь, якъ изъ одного звора, ись тѣла своего, што узявъ горѣ, // якъ изъ одной хыжѣ повнои, богаство Божєе (XVI ст. *НЄ* 195-196).

ЗВРОТИТИЄ дієсл. док. Повернутися: А кгды, дастъ Богъ, тамъ се засъ възадъ зворотимъ восвоєси, тогды о всемъ по достатку устне вашмости ознаймимъ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 485).

ЗВРОТЪ ч. (стп. *zwrót*) поворот, повернення: цари(к) тата(р)ски(и) ѿмє(р): и то(и) кривоно(с) по(л)ковни(к)... по зворотѣ ѿ(т) по(л)ски (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

ЗВРОЧЕНЬЙ дієприкм. (стп. *zwrócony*) повернутый, повернений: мы засъ, ... гды ты щасливе до насъ зврочєного, здорового и ненарѣшеного ѿглядѣємо, ... чємѣжъ ся не маємо... веселїти (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 288).

ЗВРЪНУТИСА див. **ЗВЕРНУТИСЯ**.

ЗВРЪХНІЙ див. **ЗВЕРХНЬЙ**.

ЗВРЪХУ див. **ЗВЕРХУ**¹.

ЗВУКЪ ч. 1. (слухове відчуття, що викликається механічним коливанням) звук: звѣ(к), дзвє(н)кѣ (1596 *ЛЗ* 49); Якъ бовѣмъ пре(з) пишѣлькѣ прохѣдачи дхѣ, звѣкѣ ал-

бо го́лосъ выдаётъ: та́къ прѣзь Сты́хъ и дѣа́ полныхъ люде́й, Дѣхъ стѣй спѣва́етъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 372); *Zwuk*: *dzwięk*: *brzęk* (Жовква, 1641 *Dict.* 103); *clangor*, зву(к) трубны(й) (1642 *ЛС* 125); то(и) котóри(и) са писáніе(м) забавла́е(т) зача(в)ши в то(м) колатáню писáти лѣтѣрѣ, дописáти е́й до ко(н)ца не смѣ́е, а́ле в' ѡно(м) же пѣн'ктѣ, в котро(м) звѣкъ колатáна оуши(и) его до(и)шбѣль, я(к) з на(и)бо(л)шою прѣдкостю выпада́е(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 39).

2. Крик, галас: Заразъ скоро се росвѣтнѣло вывесили головѣ олоферковѣ з мѣрѣ и взалъ каждыи бронь свою, и выпали з велики(м) звуко(м) и вереско(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 375 зв.).

ЗВУННИКЪ *див. ЗВОННИКЪ.*

ЗВУНЪ *див. ЗВОНЪ.*

ЗВУТПИТИ *див. ЗВОНТПИТИ.*

ЗВРЪНУТИСА *див. ЗВЕРНУТИСЯ.*

ЗВРЪХНОСТЬ *див. ЗВЕРХНОСТЬ.*

ЗВЫЖЪ *див. ЗВИШЪ'.*

ЗВЫКАТИ *дієсл. недок. (кому) (пристосува́тися до чого-небудь)* звикати (до чого): Ведати вамъ даемъ, ижъ видечи того потребу быти пильную, абы паства стада Христова розмножалася... и доброму строению церковному звикали, и на сие, избравши мужа разумна... подаемъ его вамъ отъ насъ быти ексархомъ (Берестя, 1589 *АрхЮЗР* 1/1, 254).

ЗВЫКЛЕ *присл. (стп. zwykle)* 1. Звукло, звичайно: Также стадо наше абы было добре ховано през зиму, а лети в полях ходити звикле мает (Локачі, 1591 *ПККДА* 1-2, 164); В но́чі пра́ве кгды́смы звѣкле пильновáли, И спокѡйности ѡвѣць перестерега́ли. Аггль зна́гла сталъ на(д) на́ми (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 71);

у знач. спол. (уживається для приєднання слів, що уточнюють назву) (або, іншими словами) тобто: вѣдрѣковати казáлемъ...

Кни́гѣ, названѣю Євхоло́гїонъ, то́ есть, Молитвосло́въ; а звѣкле Требникъ (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 3).

2. Постѣйно: О чо́мъ ца́ле тѣши(м), же Вм(с)... Тѣю пра́цѣ на́шѣ и оу Себе Похвалнѣю,... мѣти,... ѡ рѣчахъ збавѣнны(х)... оудѣлѣити зезво́ли(м): хова́ючи за́ то... на́съ... в' звѣкле мл(с)тиво́й ла́сце своѣ́й (Киѣв, 1625 *Кон. Апок.* 4); Стерегли з великою ѡхотою в слѣдъ за нею идѣчы Створытелеви своему звикле ся молячы (1636 *Лям. о приг.* 3 зв.).

Див. ще ЗВЫКЛО.

ЗВЫКЛО *присл.* Звукло, звично: те(ж) абы ведѣчи право ѡ кгру(нт) пенны(и)... з однимъ не ме́(л) ѡ(т) кого и(н)шого зъ стороны переказы в томъ правѣ якоса то придати звикло ѡ(т) ѡколичны(х) суседо(в) границами и межами прилеглы(х) ку тому кгру(нт)ѣ..., для того... сѣседо(в) на то(т) же выездъ... притегнѣти кѣ пригледа(н)ю выводѣ и станове(н)я грани(ц) (1566 *ВЛС* 59 зв.); а въ томъ часе... фольварки нищать,... и добрамъ церковнымъ зменшене и розобранѣе кгрунтово́ отъ розныхъ особѣ звикло се деяти (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/1, 259); а́лбо я́къ звѣкло бывáти по(д) ча(с) прѣст'а царѣва, в' прѣдъ бывáють прова́жены егѡ́ Гѣрбы и сцѣ́тра (Киѣв, 1627 *Тр.* 472); пѣнове всѣ зго(д)не ѡ(т)повѣдъ дали ... // абы то(л)ко прысто(и)не захотѣли жыти, и ѡсобны(х) трапе(з) не закладали яко то ѣ ни(х) звикло бывати (Львѣв, 1638 *ЛСБ* 1043, 52 зв.).

Див. ще ЗВЫКЛЕ.

ЗВЫКЛОСТЬ *ж. (стп. zwykłość) (усталений, звичайний для кого-небудь спосѣб дії, життя)* звичай, звичайність: видѣлоса // намъ всю землю Во́лыньскѣю... рѣшити, ѡ чомъ,... до всехъ васъ писати розказали, абы вы... водле звиклостей своихъ кѣ той потребе нашей... до Браславла спешне и ѡхотне...

ехали (Олбег, 1552 *AS VI*, 124-125); К тому службѣ зе(м)скѣю вое(н)нѣю и рѣше(н)е посполитое... пови(н)ни бѣде(м) застѣповати и слѣжити ведле давное звѣклости (Юсківці, 1576 *ЛНБ 5*, II 4044, 87 зв.); А мы по (з)выкло(с)ти наше(и) всѣ(м)... ѡнижоне ѡ(т)слуговати... завше готовы (Львѣв, 1595 *ЛСБ 277*, 2); **Обычай**, ѡмство: Звѣчай, звѣклость, налогъ (1627 *ЛБ 150*).

ЗВЫКЛЫЙ, ЗВИКЛИЙ, ЗВИКЛЫЙ, ЗВЫКЪЛЫЙ, ЗЪВЫКЪЛЫЙ *прикм.* (усталений, прийнятий згѣдно зі звичаєм, традицією) звиклий, узвичаєний: Поведилъ староста... ижъ воевода киевски(и) пѣстилъ корованъ... стороною ѡтъ дороги звѣклое киева (1552 *ОКан. З.* 23); Тежъ ѡбещуе(м)... ижъ все рыце(р)ство шля(х)ту... при во(л)ностя(х) и(х) звѣ(к)лы(х)... бѣде(м) повин(н)и мети заховывати и держати (1566 *ВЛС 2* зв.); Якожъ певне налогѣ своего звѣклого ѡни не ѡпѣстатъ, же назад идѣчи, всхотат доводити панствам нашимъ шкодѣ и пленъ чинити (Люблѣн, 1566 *AS VII*, 94); а хтобы въ томъ переказу якую церкви Божей надъ запись его чинити хотѣлъ, на таковыхъ всѣхъ клятву звѣклую въ костелѣ Греческомъ положилъ (Варшава, 1571 *АЮЗР I*, 184); Владыцтва и церкви рускіе, монастыри... абы на вѣки въ-цалѣ зоставали... подъ владзою... и подаванъемъ епископимъ, со всякимъ послушенствомъ звиклимъ, стародавнымъ (Новгородок, 1594 *МСЛ I-2*, 555); **Обычный**: Звѣклый, посполитый (1627 *ЛБ 150*); таковы(и) ко(ж)ды(и)... на го(р)ле каран бѣде(т) чого полковни(к)... нѣжински(и) пилно постерега(т)и мае(т)... што для лепшее ваги, при звѣкло(и) печати во(и)сково(и)... се(и) ѡнѣверсалъ ины(м) вида(т) ро(с)казале(м) (Іркліїв, 1650 *ЛОИИ 238*, 2, 69/27, 1);

(*прийнятий згѣдно з давнім звичаєм*) узвичаєний: мы продали есмо имѣне свое ѡтчизное

...из слѣджими тыхъ людей звѣчисте звѣклыми (Ковель, 1542 *AS IV*, 324); маю(т) приходѣти мѣстрове... до ѡ(т)бира(н)я заплѣты на звѣ(к)лое мѣсце (Львѣв, 1598 *ЛСБ 324*); мѣха(и)ло ласно суд(д)а а григоре(и) ба(и)буза писа(р)... вжо повода по године судо(м) во(д)ле права звѣкло(и) приволати казали (Вѣнниця, 1600 *ЛНБ 5*, II 4049, 142); Приказѣю абы вм(с)... // На рочъкахъ кгродскихъ Киевскихъ, Которые... на ме(ст)цѣ звѣкломъ, сѣдовомъ... ѡ(д)правоватисе зачѣнуть Самъ ѡбли(ч)не... сталъ (Київ, 1635 *ЛНБ 5*, II 4060, 139-139 зв.); такъ Г(с)дѣ Бѣгъ Вдѣвѣй станъ оучѣити позвѣлилъ, ижъ Невѣстамъ... не ты(л)кѣ звѣклые стѣмъ свои(м) дѣры давалъ, аѣ ѡсобливый мѣжества да(р) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 924); за чимъ ѡны(х) яко не сталы(х) и права посполитого не посылушъныхъ... такъ же и въ вѣне баниции и еѣ публикации з вольнымъ ѡ(д)накъ тоѣ справы арешътомъ до зъвѣклое години vzdаль на позовъ которы(и) такъ се въ себе мае(т) (Люблѣн, 1647 *ЛНБ 5*, II 4069, 119).

ЗВИКНУТИ, ЗВИКНУТИ *дієсл. док.* (*набути звички робити що-небудь, поводитися певним чином*) звикнути: Бачачи есмо... же Его Милость не только накладов своихъ великихъ кѣ слѣдѣ Ихъ Милости наложити не жаловал, штожъ звѣк чинити, николи не переставаячи и до нинешнего часѣ (Вѣльна, 1522 *AS III*, 235); звѣкъ бы(л) ѡ(т) предковъ свойхъ ѡ(т)давати, што належало бѣгѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 14); И такъ Богъ всегда чинити звѣкл, абы вѣрныхъ своихъ, невольствомъ караючи, утвержалъ, а невѣрныхъ напоминалъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 49); ѣсти, и пѣти, и ѡдѣватиса не заборонѣетъ намъ... Панъ, аѣ томъ тѣлѣкѣ и мѣслити, и мѣвити, и трѣскѣтиса борѣнитъ... нѣкоторыѣ, а ѡсобливе богѣтыѣ, частѣкрѣтѣ мѣвити звѣкли, што ѣсти мае(м)ѣ за(т)ра? (Київ, 1637

УС Кал. 368); Тот котрый звикль в днь ясний онои хранити, Тот же будет и в ночи такъ же боронити (I пол. XVII ст. Рез. 178); а дна шостогѡ нехай наготдють и на днь сѣмый, яко збирать звѣкли и на каждый днь (серед. XVII ст. Хрон. 93 зв.); которые подданые, въ надею козацькую, яко звикли наступоват на народъ шляхецький и вънивечь... маетности ихъ оборочати,... тые маетности вси опановавши и там мешкаючи, розъные шкоды выражали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 176).

Див. ще ЗВИКНУТИСЕ.

ЗВЫКНУТИСЕ *дієсл. док.* Звикнутися, звикнути: А ижъ се звикло заховывати же въ тестаментяхъ, остатнею волею ознаймують долги, хтобы кому што виненъ (Краків, 1595 *АСД* I, 197).

Див. ще ЗВЫКНУТИ.

ЗВЫКЪЛЫЙ *див. ЗВЫКЛЫЙ.*

ЗВЫСОКА *присл. (з височини, згори)* звисока: яко вода быстро минает воскори И скалы и пѣски мыочи з высѡка, так грѣшного слава погибнет до вѣка (к. XVI ст. *Укр. п.* 80); О, якесь небо, и ты солнце стерпѣло: И до перунова ся луку немѣло. Звысока на такихъ зухвалцовъ змѣряти: И стрѣлами, просто въ сердца ихъ трафляти (Львів, 1630 *Траг. п.* 162); Днь онъ нехай са оборѡтитъ в тѣмности, нехай са ѡ немъ не пытаеть бгъ звысока, и нехай не бде ѡсвѣчѡнь (серед. XVII ст. *Хрон.* 57).

ЗВЫТЕЖЦА *див. ЗВИТЯЖЦА.*

ЗВЫТЕЗСТВА *див. ЗВИТЯЗСТВО.*

ЗВЫТЯЖАТИ *див. ЗВИТЯЖАТИ.*

ЗВЫТЯЖИТИ *див. ЗВИТЯЖИТИ.*

ЗВЫТЯЖСТВО *див. ЗВИТЯЗСТВО.*

ЗВЫТАЖИТИ *див. ЗВИТЯЖИТИ.*

ЗВЫТАЖИТИСЬ *див. ЗВИТЯЖИТИСЯ.*

ЗВЫТАЖЦА *див. ЗВИТЯЖЦА.*

ЗВЫТАЗСТВО *див. ЗВИТЯЗСТВО.*

ЗВЫТАЗЦА *див. ЗВИТЯЖЦА.*

ЗВЫЧАЙ, ЗВИЧАЙ *ч. 1. (загальнопринятий порядок)* звичай, традиція: Звичай есть подлѣ бегѡ свѣтл, абы знамѣнитые, а ѡхотные послѣдги, которыеж маестатѡ панскомѡ напротивкѡ неприятелей его... ѡтдаваны были, а прото мы... король Польский... чиним знамѣнито сим нашим листѡм (Львів, 1509 *АС* III, 69); ты яръмарки мають черезъ тыдень стояти и вси люди пополитыи мають въ нихъ... торговати, водле правъ и звычайю иншихъ мѣсть нашихъ (Вильна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36); двѣ кади меду при(с)ного (!) мають зѡпо(л)на... даваны быти ведлу(г) старого звычайю (Вишгород, 1605 *ЛОИИ* 68, 1, 30, 1 зв.); а гды за(с)клепи(ли) тогды всѣ(м) тру(н)калю ве(д)ле звычайю за пѣво... гро(ш) 14 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 4); Тварѣнїе: Звичай (1627 *ЛБ* 131); Похвалы гѡдныи звѣчай в нѣкоторыхъ народехъ споминають Гистѡрики, ижъ скѡро дита народѣло на свѣ(т), зѡразъ ѡнѡе клѡдено на землю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939); Тогды навходоносѡръ... розказалъ жѣбы распалѣно пѣчь сѣмь кро(т) по семи разъ бѡлѣи нѣжли бѣлъ звѣчай палѣть (серед. XVII ст. *Хрон.* 360 зв.).

2. (невний спѡсѣб дії, манера, поведѣнка) звичай, звичка: в чѡмъ постѣпоуе(т) собѣ звѣчае(м) прокоурѡторѡ(в), котѡрые оу соудѡ бачачи, и(ж) справѡ несправедливѡю и проигранѡю маю(т), не вдаю(т)са в спѡръ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70); Если нѣ маешъ звычайю в цркви ѡ(т)правѡти часѡвъ, але в кѣліи. Оучини, якъ есть ѡбычай, почѡтокъ (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 198); вшакже была бы ли потреба того пилная мѣновите хлѣба, теды имъ жыта купити на фѡрѡ мѡки не ѡ(т)мовляю(т), але то абы не было в звычайю на потымъ (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 52 зв.); Тогды министрѡве вошли в нѡчи вѡдлѡгъ звычайю своего, ... и все зѣли и

спіли (серед. XVII ст. *Хрон.* 371); *Образно*: Такъ... дша, ... ажъ до гнѣсности приперта, звѣчай вѣзме або просыплатиса, або... почне навѣжаніе(м) братіи тѣшитиса (серед. XVII ст. *Кас.* 133); **мати въ звичаю, мѣти звичай** — мати за звичку: тѣи... не маю(т) в' звичаю... ω(т) за́казаны(х) по́кармо(в), ω(т) па(н)ства... повста́гати́са (серед. XVII ст. *Кас.* 93); Видѣлисмо те(ж) єдно́го... // же собѣ са(м) нѣгды... йсти не готоваль... мѣль звѣча(и)... якѣго... гѣста зна(и)шо(л)... з ни(м) в това́ри(ст)вѣ... иль (Там же, 80).

3. (*загальнообов'язкове правило, яке має юридичну силу*) закон: тогды подле права и статѣтѣ и звичаевѣ стародавныхъ великого князства Литовского повиненъ есть и бѣдетъ съ того вырокѣ... кѣ правѣ, передѣ Его Королевскою Милостъ поставити подѣ ωбовазки и моцю тоє истое припорѣки и выписовѣ врядѣ Лѣцкого (Петрків, 1564 *AS VI*, 256); мы тогды... оусмѣтровалисмы, же ихъ мл(с)тамъ // яко посла(м) до нась посланымъ, ведле звѣчаю посполѣтого передѣ всѣми нами посѣлство справѣати належало (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 14-14 зв.); А притомъ єдна(к) ведлугъ звичаю себѣ моцъ зупо(л)ную зоставую въ все(м), поты поки Гдѣ Бгъ живота продолжити (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); мы... Иоанна Скиндера... за войта потвержаемо, счо которого уряду маєт заживати и держати аж до живота, яко право тоє звичай свой маєт (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 146); **звичай правный** — (*правовий, юридичний закон*) право: во(д)лу(г) звичаю пра(в)но(г)ло, имєне(м) выше(и) менованого пна Миха(и)ла Де(д)ко(в)ского и бра(т)и его ωбвола(н)є тыми словы учинили, ижъ то(т) ...небо(ж)чикъ... заби(т) и замо(р)дова(н) єсть (Житомир, 1605 *ДМВН* 64).

4. (*правило чи догмат християнського вчення*) закон, канон: яко сами до це(р)кви

не ходите, та(к) те(ж) и (з)вѣчаю(в) хре(с)тия(н)ски(х) не выпо(л)няете которыи ω(т) века вѣста(в)лены (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); вша(к) же мы што на на(с) по(с)политы(х) люде(х) належи(т) ве(д)лѣгъ звичаю нашего старожитного грече(с)кого христия(н)ства восточныа це(р)кви не пѣ(с)тимоса (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1); законъ Божій... людемъ духовнымъ бородѣ неркучи, усовѣ голити закарзалъ, и сама... церковь звичаю такового... не мѣвала (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 794); **ω(д)накъ при(с)то(и)не** во(д)лугъ звичаю и церемоніе(и) вери нашо(и) хре(с)тиянської... в мана(с)тире... похованая битъ маєтъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217).

5. Спосіб, прийом: Штожъ такъ великого и нѣколи въ церкви... небывалого збриль Фотій, же ся такъ отцеве тїи несличанымъ въ церкви... звичаемъ на него подписовати мѣли? (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 738); Прето(ж) хс спсите(л) нашъ хотачи змоцнѣти вѣскр(с)нїє, не звичаемъ филосѣфски(м), не силоизмами, ... але речоу самою и значными чоўдами на ωчи показаль, // и змоцни(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 165 зв.-166).

6. Властивість, природа, єство: Прето тоє собѣ дѣло взаломъ, оуфѣючи в' бзѣ..., поневажъ ведлѣгъ звичаю пчелы пожитѣчно всеω... достаючи, стѣхъ ωцѣвѣ доброчи(н)ности, дла дшъ позысканья вѣписалемъ (Київ, 1628 *Лим.* 8 нєнум.).

ЗВЫЧАЙНЕ *присл. (стп. zwyczajnie)* звичайно, переважно: Стѣростѣ мѣсцкого призвѣвши, роскѣзетъ ємѣ, абѣ всѣ рѣчи продажныи, котѣрыиса звичайне продають, были заразъ з' мѣсцъ своихъ рѣшєны й знєсєны (Київ, 1627 *Тр.* 273); моужа которого є(ст) то(и) поасъ, такъ звѣждѣтъ... жидѣве, и подадѣ(т) в рѣки поганѣ(м)... гды бы єго бы(л) пѣве(л) на бѣ(д)ра(х) свои(х) зѣвше звича(и)не не носи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 3).

ЗВЫЧАЙНЫЙ, ЗВИЧАЙНЫЙ, ЗЪВЫЧАЙНЫЙ *прикм.* 1. (який нічим не виділяється серед інших, простий) звичайний: той корона(т) фляндрської не єсть звичайний той рекгаль з' подлого злота кованы(и) є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 57 зв.); А ненависти скдткѡвъ южъ звичайныхъ трѡтїзнъ ядовїты(х), и пѣйналовъ, оутекат' мене пристѡало (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 12); А смѣрть не чекajúчи часѡ и ѡ(т)вѣрта дверей звичайныхъ вѣнатны(м) якїмсь свои(м) правомъ... людѣй гѡбитъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937); а кгды кто тело змерзлого окупить и на позвонье дастъ, теды они, место звоненя звичайного, на тумултъ в звоны бютъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 85).

2. Звичайний, звичний: та(к) те(ж) и мосты поправова(ти) и новые на стары(х) звича(и)ны(х) ме(с)ца(х) будовати... zostавує(м) (1566 *ВЛС* 8); На то(и) же сесии... посылали ка(р)точкѡ до П. Гаврылия Ярошевича с про(з)бою вси(л)ною, ... абы та(к) до пѣбли(ч)но(и) впадкѡ справы порады и складьку звича(и)ндю принѣслъ (Львів, 1618 *ЛСБ* 1043, 27); неяки(с) ры(ж)ко(в)ски(и)... забѣ(г)ши с тылѡ тя(л) в головѡ шко(д)ливѣ Пана хлебо(в)ского которы се хоте(л) боронити звича(и)но(ю) броню шаблею але... стрѣ(л)ба гѡстая не допѣстила (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); хотѡ(и) ѡ(н) з налѡгѡ и звичаю до(л)гого ѡ // звича(и)нои годїнѣ ѡчкне(т)са... на звѣзды глѣдачи, пѣвности часѡ... довѣдоватиса повїне(н) (серед. XVII ст. *Кас.* 22-22 зв.).

3. (який пов'язаний зі звичаєм, законом, з чимось усталеним) прийнятий: А тыи подданыи мои повѣдили, же они зъ волы своими шли черезъ Коруну Полскую и тамъ на мѣстцехъ звичайныхъ мыто Корунное сполна заплатили (1537 *РЕА* I, 209); А то маѣте в'кѡротце з' Старого Зѡкона прїклады, якъ єсть звичайнаа людѣм', и Бгѡ ми-

лаа рѣчь на(д) вмерлыми плакати (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 12); такъже набожество звичайное за душу мою отправовали (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85); вѡинъ хр(ст)ѡвъ... неха(и)... з пи(л)ністю познає(т), котѡри(и) спѡсобъ єсть звича(и)ныхъ млтвъ и пса(л)мовъ, ѡ(т) сты(х) ѡцъ в' всхо(д)ни(х) крайнахъ здѡвна постанѡвленный (серед. XVII ст. *Кас.* 9 зв.); такъже и мешъчан сила погинула, зачым иньтратѡ зъ староства Володимерского зънисчала и устала, же его милост панъ староста жадною мирою иньтраты зъввичайное и кварты, ... выбрати не моглъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149); возъны(и)... подѣданы(х) тамошньнихъ до гѡрмады зволавъши и ѡ новымъ деръжавъцы имъ ѡбвѣсѣтивъши, подѣданъство и посълушенъство ажебы звича(и)ное пану своему пѣльнили, ѡбвѣсѣтилъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 215).

♦ **мерочка** *звичайная* *див.* **МЕРОЧКА.**

ЗВЫЧАЙТИ *дієсл. недок.* Призвичаюватися, звикати: Звичаю *prateritum* звичаилемъ *assueteci* (*Уж.* 1645, 58 зв.).

ЗВЫШЕ, СЪВЫШЕ, СЪВЫШШЕ *присл.*

1. (*стосовно вартостї*) бїльше: А еслии по смерти моеї... близкие моеѣ поведили, ижъ бы тая была оправа которую я ей, малжонце моеї, на третей части именеї моихъ вчинилъ, звыше, нижъ и тая третья част, тогды мають всѣ именея мое в одно место спустити (Вільна, 1555 *АрхЮЗР* 8/IV, 31).

2. Зверху: былъ хитонъ не (с)шїты(и) съвыше истканень весь [хитонъ соукна не шитая] (1556-1561 *ПС* 432).

3. *Перен. (з боку чогось вищого, верховного)* зверху: а вы оучници мои ждѣте в мѣстѣ ер(с)лимѣ ажъ са ѡблечѣте сїлою съвышше // параклітовою (XVI ст. *УЄ* № 29519, 80 зв.-81); а я пошлю вамъ ѡбїца(н)кѡ ѡца моего. прото(ж) ѡжидайте сполѡ, докы не

боудете обличені сілою съвыше (к. XVI ст. УЄ № 31, 75 зв.).

Див. ще ЗВЫШЬ.

ЗВЫШЕЙ *прийм.* (з род.) (виражає кількісні відношення) зверх, понад, *діал.* звиш: А што Его Милость звышей ста лаштов попелѣ вробит, тот попел маю я... взати по томѣ ж лашть, по полторы копы гроши ладских (Краків, 1539 *AS IV*, 214).

ЗВЫШЕРЕЧЕННЫЙ *див.* **ЗВЫШЕРЕЧЕНый.**

ЗВЫШЕРЕЧЕНый, ЗВЫШЕРЕЧЕНый, ЗВЫШРЕЧОНый, ЗВЫШШЕРЕЧОНый, ЗЪВЫШЪРЕЧОНый *прикм.* Вищесказаний, вищезгаданий: На сия и сицевая дѣла, бра(т)ство звы(ше)рече(н)ное... блг(с)вение ншго смирения бѣдетъ съ вами въ вѣки, аминь (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); у селе манастырскомъ подданого зъвышъречоного Евтуха, збили, змордовали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 392); А на то(т) ча(с) при(м)не, звышречоно(м) комо(р)нику..., были... люди добрые (Житомирщина, 1595 *ККЛС* 61); Дѣла Сіа звѣше реченаа исправляти, Назидати, и сове(р)шати (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); А не на што и(н)шее ты(л)ко вла(с)не На правнѣю обронѣ, ты(х) то гроши(и) звышше речоны(х) выдатки были (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 5 зв.); подчас ребеллии козацкое, кгда звышреченый оркганиста з речома костелными остаткомъ..., презъ тоежъ село Задыбы уходил..., помененные подданные..., речи выжъменованные... вси забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 417).

ЗВЫШМЕНОВАНый, ЗВИШМЕНОВАНый, ЗВИШМЯНОВАНый, ЗВЫШЪМЕНОВАИый, ЗВЫШЪМЪНОВАНый, ЗЪВЫШЪМЕНОВАНый *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: волен будет пан Иваницкий кому хотячи... тое имене наше звышъменованое зо всим на все заставити (Сільце, 1580 *ЛККДА*

І-2, 154); я пото(м)... посилал-о(м) во(з)ного повету кие(в)ско(г)[о]... до су(д)и зе(м)ско-го... просячи на ты(х) слу(г) его мл(с)ти звы(ш)менова(н)ны(х) ѿ справе(д)ливость (Житомир, 1583 *АЖМУ* 57); Яко(ж)... тые по(д)даные звы(ш)менованные..., приехавши до (м)лина, ... мешчано(м), которые... во млыне были то ѿповедали (Там же, 64); Надъ то, урядови и праву посполитому упорне спротивяючися, томужъ зъвышъменованому воротному... поведилъ еси на то, же я тыхъ ручницъ... не дамъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 304); ѳ ты(х) кѣни(ч)нико(в) звышъменованы(х) в петрушка ковшаре(н)ка с погреба бчо(л) з у(л)ями и(з) медо(м) пре(с)ны(м), у(л)є(в) сто пограби(л) (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); прото Абы вша мл(с)ть тыхъ по(д)даны(х) з жонами з де(т)ми и зо всими має(т)ностями ихъ на ро(ч)ки звы(ш)мянованные стави(л) альбо за ни(х) та(к)су заплати(л) (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 45); в которо(и) справе... поводеве позваныхъ на роки звышъменованные позвомъ листовнымъ запозвали (Київ, 1618 *ЦНБ* ДА/П-216, 102); рокѣ 1640 септеврия... в понеделокъ панъ матияшъ фєдоровичъ ѳчинилъ рахѣнокъ звышъмѣнованой сѣмы... пере(д) нами (Львів, 1640 *ЛСБ* 1055, 27).

Див. ще ЗВЫШЕПОМЕНЕНый, ЗВЫШЪМЕНЕНый, ЗВЫШЪИМЕНОВАНый.

ЗВЫШМЯНОВАНый *див.* **ЗВЫШМЕНОВАНый.**

ЗВЫШНАПИСАНый, ЗВЫШЪНАПИСАНый, ЗВИШЪНАПИСАНый *прикм.* Вищенаписаний, вищеназваний: На роках судовы (!)..., от дня свята римского светого Михала в року звышъ написаномъ припалых... панъ Гневошъ... запис свой вечистого фундѣдушу... свещенъноиноку отцу Герасиму... просил, абы принять и в книги... уписанъ (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 433);

в рокѣ звы(ш)написано(м) припалы(х) сѣдо(в)не ѡ(т)правовали зачаты(х) пере(д)на(ми) яно(м) Либише(в)ски(м)... А... Дени(с)ко(м) Мареевски(м) сѣдею ѡря(д)никами (Кременець, 1614 *ЦДИАЛ* 765, 1, 22, 1); На рока(х) сѣдовы(х) Кгро(д)ски(х) Киевъски(х) ...в року звышъ написано(м) припалы(х) и Сѣдо(в)не ѡ(д)правова(т) зачаты(х) пере(д)нами Яно(м) липле(н)скимъ По(д)воеводимъ ...панъ але(к)са(н)де(р) илиньски(и) по(з)ваного... на ѡпа(д) взы(с)ку... възда(л) на позо(в) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 56); На рока(х) сѣдовы(х) земъски(х) виницьки(х)... в рокѣ звышъ написано(м) припалыхъ... во(з)ны(и) созналъ ижъ ѡнъ... позовъ земъски(и) ...ѡ ворота... ѡ(т)кнѣлъ (1639 *ПИ* № 54).

Див. ще ЗВЫШПИСАНЫЙ.

ЗВЫШОКЪ ч. Надлишок, надмір: а ве-дже штобы было вышей ста коп грошей с того мыта, тот звышок князь Кѡзма... хочет вес до скарбѣ кролевой... ѡтдати (Вільна, 1541 *AS* IV, 277).

ЗВЫШПИСАНЫЙ, ЗВЫШЪПИСА-НЫЙ *прикм.* Те саме, що **звышнаписаний**: ѡте(ц) ихъ... позычи(л) в то(г) дя(д)ка своего,... на (и)ме(н)я звы(ш)писаные сто ко(п) гроше(и) (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92); а мы сами черезъ себе,... перешкоды чинить,... не маемъ и моцы жадное мети не можемъ, до спокойного выдержаня его, водлугъ часовъ звышписаныхъ (Бердичів, 1611 *АрхЮЗР* б/І, 374); Кгды се было приточила справа зъ реестру сѣдового... рокѣ звышъписаного межи велебны(м) в бозе ѡ(т)це(м) рафаило(м) непитѣщимъ игѣменомъ... а ве(л)можными... кнѣжати Ю(р)емъ Кашталяно(м) Киевскимъ (Київ, 1618 *ЦНБ* ДА/П-216, 102).

ЗВЫШПОМЕНЕНый, ЗВЫШЪПОМЕ-НЕНый, ЗВИШЪПОМЕНЕНый *прикм.* Те саме, що **звышменованый**: где(ж)... бѣдѣчи томѣ вря(д)никѣ его мл(ст)и звыш по-

мененомѣ иванѣ ивановичѣ келеметѣ в ме(с)те володимери в домѣ васи(л)я капли, которы(и) ...ѡ(н) домъ на то(т) ча(с) в на(и)мѣ де(р)жа(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 17); я ты ре(и)стра звышъ помененые ѡ то(и) же све(т)лицы... в сене(и) // ѡ во(д)веро(к) ѡткну(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 147-148); то па(к) де(и) ты филоне сема(ш)ко... не допусти(л) де(и) еси... звы(ш)помененое нивы резановъское дубровѣ в поле ро(з)робливати новы(мъ) ѡбрѣбо(мъ) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68); пришол Петрѣ до Іерусалиму на звышъ помененый синод апостольскій (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); и такъ тая полтораства золотыхъ оборочана маеть быти на звышъпомененое богомоле, так пры жытию моемъ на сем свите, яко и по сходе моем от сего свита во вики (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746).

ЗВЫШРЕЧОНый *див. ЗВЫШЕРЕЧЕ-НЫЙ.*

ЗВЫШШЕОПИСАНЫЙ *прикм.* Вищеописаний, вищеназваний: всеѣ сумы... ѡ(т)дано ему с̄ зо(л) бѣ(з) в̄ гро(ш) за ѡве(с) звы(ш)ше ѡписаны(и) каме(н) (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 8).

ЗВЫШШЕРЕЧОНый *див. ЗВЫШЕ-РЕЧЕНый.*

ЗВЫШЪ¹, ЗВИШЪ, ЗВЫЖЪ *присл.* в. ст. 1. Вище: а той потѡпъ ѡгнѣнный; не превозыде вѣшше; тѣлко пѡти стѣнетъ на въздѣсѣ, пѡки были вѡды потѡпныи звышъ ѡ(т) землѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 143).

2. Бѣльше, понад: онъ намъ за тотъ первый годъ свой выдалъ личбу сполна..., и ещо надто звышъ положилъ на личбѣ сто копъ и тридцать копъ грошей (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); тежъ естлибы князи Сонкѣшковичи... ѡкладали и брали на его людехъ поплатки звыжъ, нижли винни имъ... платити, ино тыи пѣнази мають они князю Роговицкомѣ вернѣти (Краків, 1510 *AS* III, 73).

3. (стосовно чогось вищого, верховного) зверху: Якъ архіерей, звѣшь ѡ(т) ба поволанный, и в справедливость есть, весь свѣтно прибранный (Львів, 1614 Кн. о св. 4 зв. нунум.).

4. Спочатку, раніше, скоріше: Прѣжд(е), с'вѣшьше. Спервѣткѣ, звѣшь (1627 ЛБ 93); С'вѣшьше: Звысѣкости, з'вѣшь из начала: с' початку (Там же, 126);

(про написане, сказане) раніше, вище: а я вже га(н)на ѡнофрее(в)на... ѡ тоє што се звы(ш) поменяло ве(ч)ными часы мо(л)чати маю (Овруч, 1577 ЛНБ 5, II 4044, 35); кгда его милость пан Чаплич выкупит сребро тоє, тогда водлуг сего моего листу, яко ся поменяло звыш, кому що ся обещаю, отдать повинѣни (Пересопница, 1612 АрхЮЗР 1/VI, 405).

5. Заввишки, висотою: в той зе(м)ли есть три гори... а на тихъ горахъ суть люде на два локтѣ звышь (серед. XVII ст. Луц. 531).

ЗВЫШЬ² *прийм. (з род.) (виражає кількісні відношення) (уживається на позначення перевищення якої-небудь кількості)* зверх: а естлибы звыш того мыта ста коп было, тыбыс ѡжо на королевѣю Єе Милость брал (Торчин, 1540 АС IV, 258); а што бы звышь ста копъ перенесло, ѡписаль еси листом своим, иж то маєт быти все до скарбѣ нашего давано (Вільна, 1540 АС IV, 261); а то(т) которы(и) на чуждѣю рѣ(ч) бо(л)шую суму даєт, на и(с)цы неха(и) себе то(г) смо(т)реть, што буде(т) на звышь пе(р)вое сумы да(л) (1566 ВЛС 72 зв.).

ЗВЫШЬМЕНЕНый *прикм.* Те саме, що **звышменованный**: И на ѡгледа(н)е того кгвалто(в)ного наеха(н)я зби(т)я и зране(н)я ѡныхъ по(д)данныхъ своихъ звышь мененыхъ и почине(н)я шко(д),... бралъ себе ѡ(т) мене з уря(д)у возного повету земли Киевское (Житомир, 1584 АЖМУ 86).

Див. ще ЗВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ, ЗВЫШЬИМЕНОВАНЫЙ.

ЗВЫШЬПИСАНЫЙ *див.* **ЗВЫШПИСАНЫЙ.**

ЗВЫШЬУЧИНЕНый *прикм.* Вищезроблений, вищескладений, вищеданий: А по(д) ѡсве(т)че(н)емъ, звышь учинены(м), не ѡ(т)ступуючи... ѡсве(т)че(н)я своего, звышь-учиненого..., поведи(л), и(ж)... то судови в. м. кгоро(д)скому суди(ти) не належи(т) (Житомир, 1584 АЖМУ 93).

ЗВЫШЬИМЕНОВАНЫЙ *прикм.* Те саме, що **звышменованный**: А кгда то на вряде панъ Былчинскій оповедалъ, токгда заразомъ тогожь року, мѣсяца и дня звышь-именованного,... Янъ Валевскій, возный енераль..., созналь тыми словы (Луцьк, 1596 Ив. 281).

Див. ще ЗВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ, ЗВЫШЬМЕНЕНЫЙ.

ЗВѢДАТИ *дієсл. док. 1.* (що) Відвідати, навідати: яко жъ Александръ въ молодомъ вѣку своемъ звѣдавши чужие краи... забавы молодости своее отправовалъ (Варшава, 1606 АрхЮЗР 8/V, 371).

2. (що) Звідати, пізнати: мене замо(р)дованого ѡ(т) ро(з)бо(и)никовъ (которы(х) на мене было кгва(л)то(в)не зобраны(х) ѡпя(т)деся(т) на границы прѣ(с)ко(и), бо(м) тежъ прѣ(с)кѣю землю в коло и море(м) и зе(м)лею звѣда(л) во(с)креси(л) (1582 Кр. Стр. 6 зв.).

3. (кого) Розпитати, спитати: а потомъ друогого звѣда(л) ты пакъ еси много длѣжень а ѡнъ пови(д)[и]л' // сто мѣрь п'шеницѣ (1556-1561 ПЄ 291 зв.-292); а пілат его повторе звѣдал. рекучи. нічого ж не ѡ(т)повѣдаєш (Володимир 1571 УЄ Вол. 66); I nu borzo k nemu podmo: A czoho chce ieho zwidaymo ([Раків], поч. XVII ст. Траг. фотокоп. 4).

Див. ще ИЗВѢДАТИ.

ЗВѢДАТИСА *дієсл. док.* (кого) Дізнатися, довідатися (у кого): Єсли бы есь тому

не вѣриль звѣдайса вши(т)кы(х) народо(в), хо(т) жйдовъ, тоурко(в). и ѡни тое(ж) признаю(т) (XVI ст. УЄ № 29519, 227).

Див. ще ЗВѢДОВАТИСА.

ЗВѢДЕНІЄ с. Пізнання: Радѣйтеса вѣчною Радостю. И ненасытімою слáдостю. Звѣдѣніа Ха жениха свбѣго (Чернігів, 1646 *Перло* 54).

ЗВѢДОВАТИ дієсл. недок. 1. (що) Відувати: Не рекль... “видѣти” Петра, але... “познати” Петра, якъ звыкли мовити которыи великіи и зацныи мѣста звѣдѣ(ю)тъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 459).

2. (кого, у кого, від кого) Питати, запитувати, розпитувати: звѣдоую васъ годить ли са добро чинити в' соуботы или з'ло чиниты (1556-1561 *ПЄ* 233); рекли родичѣ его знаемо и(ж) то е(ст) снѣ на(ш)... а та(к) са(м) ю(ж) е(ст) розѣмны(и), и доро(с)лы(и) в лѣтѣ(х), самѣго звѣдѣйте не(га)и) ѡ(т)повѣда(т) (XVI ст. УЄ № 29519, 68 зв.).

3. (чого) Досліджувати, пізнавати: Але позволмо и маліюваными рíсами не по(д)лѣглого маліюваню естества звѣдовати й бадатиса якъ Николаій хѡчетъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 274).

Див. ще ЗВѢДАТИ, ИЗВѢДОВАТИ.

ЗВѢДОВАТИСА дієсл. недок. (кого) Звѣдуватися, довідуватися, випитуватися (у кого): а іс нахилив'ши(с) и писалъ перьстомъ на земли [пал'цемъ] а ѡни его // пере(д) са звѣдовали (1556-1561 *ПЄ* 377-377 зв.); а пото(м) прокло звѣдоваль са іѡанна... кто тѣ с тобою по трі нѣчи розмовлалъ (XVI ст. УЄ № 29519, 279 зв.).

Див. ще ЗВѢДАТИСА, ИЗВѢДОВАТИСЯ.

ЗВѢДОМО див. СВѢДОМО.

ЗВѢДОМЪ див. СВѢДОМЪ.

ЗВѢЗДА, ЗВЕЗДА ж. 1. (небесне тіло) зірка, діал. звiзда: нѣо звездами оутворено и вѣкрашено (1489 *Чет.* 38 зв.); И бор'зо

по с'крѣби днѣи тыхъ слнце зам'рѣк'не(т) и мѣсаць не дас'ть с'вѣтлос'ти своєї и з'вѣз(д)и с'паду(т) с нѣсе силы небес'ныи под'виг'ноу(т) са (1556-1561 *ПЄ* 103); и коли ани слнце ани звѣзды чере(з) много дне(и) не вказовали а непогода ты(м) бо(л)шаа наставала то(г)ды на(м) была ѡ(т)ната вса надѣа здоро(в)а нашего (II пол. XVI ст. *КА* 149); едінъ м(с)аць и єдины звѣзды на(д) всѣ(м) сiаю(т) (Львів, 1585 УЄ № 5, 11 зв., на полях); чомъ овунъ [слѣпий] не мугъ видѣти сотворѣня Божіе, небо и землю, и солнце, и мѣсяць, и звѣзды (XVI ст. *НЄ* 177); звѣзды на(д) камѣнье соу(т) краснѣйшими (Острог, 1607 *Лѣк.* 64); Оповѣдено, ижъ звѣзды зъ неба спадуть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 321); Нѣѡ слічне и прекрасно звѣздами оугафтованое, покрѡвъ тебѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 4); *Образно*: Речъ абовѣмъ естъ то люциперская... хотѣтиса поднести надъ всѣ иншіи епископы, которыи суть звѣздами небес'ныи и оболоками церковными (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 712); самыи нѣсá красѡтѣ свою ѡ(т)мѣнили... звѣзды лицѣ своѣ те(м)ност'ями закрьли (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 79 зв.); **вечерная звѣзда** — вечерня зірка, зірница: И в' тамтѣхъ заправды звѣздахъ, онаа вечерная звѣзда, а ѡваа зорніца называѣт'са (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127); **звѣзда жегларская** — провідна зірка: Маѣт' таа Кнїга и побѡжныѣ цнѡты якѡ звѣзды жегларскіѣ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 7);

сузир'я: Арктось. звѣ(з)да що ме(д)вѣде(м) зовѣ(т), або во(з) нѣ(с)ны(и). Крайна по(л)но(ч)наа (1627 *ЛБ* 180); А коли ходіли над' перекопомъ мѣсткимъ, рѣкль анектанавъ: снѣ алекса(н)дре поглáдай на звѣзды, а бачать звѣздѣ геркѣлѣсовѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 398 зв.); **Бáбы звѣзды** див. БАБА.

2. Комета: Повѣж ми ѡ звѣздѣ кометѣ (серед. XVII ст. *Луц.* 542); **звѣзда власис-**

тая — комета: аcontia(е) кометы, звѣзды вла-
си(с)тые (1642 ЛС 67); **звѣзда зъ хвостомъ**
— комета: Того же рѣкѣ звѣзда зъ хвостомъ)
оуказовалася на нѣбѣ пре(з) всю зимѣ (1509-
1633 *Остр. л.* 130);

планета: Еллѣни зась што нечѣстныхъ и
плюгавшихъ люде(и) за бѣги себѣ мѣвали,
оуподобляючи и ровняючи ихъ именамъ
болшихъ звѣздъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20);
звезда ранняя (раная) — Венера: обеща-
е(т) вѣ(р)ны(м) духа свето(г) которого зо-
ве(т) зве(з)дою раною... дае(м) му зве(з)ду
ра(н)ною (XVI ст. *КАЗ* 601); **звѣзда юпи-
терова** — Юпитер: тѣежъ тѣжъ црѣковъ...
тымъже спѣсобомъ пре(з) мнѣгѣе вѣки за-
ховывала, нѣжли са опрѣснокъ неквашо-
вый з'явилъ на заходѣ слнца, якобы звѣзда
юпитерова (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 14 зв.);
фортунная звѣзда — доля: ...кгда не фор-
тунные звѣзды, на хр(с)тѣанское поколѣние
розсыпаными своими прѣменами оудари-
ли... Тогды евгѣній папа ри(м)скѣй посла(л)
до цѣсара константинѣполского послы (Ост-
рог, 1598 *Ист. фл. син.* 33).

3. (*предмет у формѣ зѣрки*) зѣрка: анекта-
навъ... пото(м) оуказалъ ланцѣхъ з кѣсти
слонѣвой справлѣный, з котѣрого походѣли
сѣмь звѣ(з)дѣ вельми ясны(х) (серед. XVII ст.
Хрон. 396);

(*евхаристѣйный предмет*) звѣзда: Келихъ
великѣй сребренѣй позлотистѣй миска, лож-
ка и звезда позлотиста (Киѣв, 1554 *КМЛМ* I,
дод. 6); з престола взяли и пограбили: ке-
лих сребрѣный, дискос, звезду, ложку и крестъ
(Луцк, 1602 *АрхЮЗР* 1/VI, 332); Кели(х)...
ди(с)ко(с), лы(ж)ка, звѣ(з)да всѣ чтыры (!)
штуки важать гыве(н) 4 (Львѣв, 1637 *Инв.*
Усп. 6 зв.).

4. (*свѣтла пляма на лѣбѣ тварини*) зѣрка:
ща(с)ны(и) маматееви(ч)... по(д) ни(м) дры-
кга(нт) воро(н) зве(з)да в чолѣ пе(т)но (1567
ЦБ Лит. 16, 3, 86); нахо(д)никовъ два, плес-

нивы(и)..., // а други вороны(и), звезда в
чолѣ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 101-102).

ЗВѣЗДАРСКІЙ *прикм.* Астрологѣчний:
Лѣторѣсль Навкѣ трѣтаа, ѣранѣа Тѣбестъ,
Цвиче(н)е вѣ бѣглѣсти звѣздарскѣй (Киѣв,
1632 *Свх.* 301); **звѣздарская наука, наука
звѣздарская** *див.* НАУКА.

ЗВѣЗДАРЪ *ч.* Звѣздар, астролог: Звѣз-
дозѣрца: звѣздаръ (1627 *ЛБ* 38); Звѣздо-
слѣвъ, или астрологъ: Практикаръ, тѣеже:
звѣздозѣрца, звѣздаръ (Там же).

ЗВѣЗДЕЧКА *ж.* (*евхаристѣйный пред-
мет*) зѣрочка: З особна патина и лыже(ч)-
ка... и звѣ(з)де(ч)ка з лѣтерами (Львѣв, 1637
Инв. Усп. 6).

Див. ще ЗВѣЗДКА, ЗВѣЗДОЧКА.

ЗВѣЗДИНЪ *прикм.* Зоряный. ◊ звѣздина
трава *див.* ТРАВА.

ЗВѣЗДКА, ЗВѣЗДЪКА *ж.* Те саме, що
звѣздечка: ве(р)хняя [нарѣчница] вся з
сме(л)цо(м) бѣлы(м) и лазѣровымъ звѣ(з)д-
ка и каменъ три в рожи(ч)ка(х) (Львѣв, 1637
Инв. Усп. 5); Кели(х) трохи ме(н)шы(и)... з
на(д)писомъ рѣ(с)ки(м) в посро(д)ку га(л)ка
зъ ше(ст)ма рѣжы(ч)ками ди(с)ко(с) и звѣзды-
ка (Там же, 6).

Див. ще ЗВѣЗДОЧКА.

ЗВѣЗДКИ *мн.* Зѣрчаста айстра: amella,
звѣздки зелѣе (1642 ЛС 80); inguinaria, звѣз-
дки трава (Там же, 237).

Див. ще ЗВѣЗДОЧКИ.

ЗВѣЗДНЫЙ, ЗВѣЗДЪНЫЙ *прикм.*
(*який стосується зѣрок*) зоряный: ка(к) же
въ кроузе нѣ(с)номъ звѣздного лика никто
же не може(т) исчести тѣеже си(х) чюдѣсь
никто не може(т) излчичити (1489 *Чет.* 69);
Не вѣдати чи звѣздны(и) бѣгъ его в томъ
омыли(л), с котѣрымъ законные справы свое
поспѣлѣ скорикговѣати хотѣль (Острог, 1587
См. Кл. 12 зв.); **вѣщокъ звѣздный** *див.*
ВѣЩОКЪ; практикаръ звѣздный *див.*
ПРАКТИКАРЪ;

укритий, усяяний зорями: Па́киже ѳныи аг̃глы, работáють светѣ, съдержáть кроугъ н̄ба звѣздного (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); знóвоу иныи аг̃гли, кроу(г) н̄ба звѣ(з)дного, и ѱберѣтаю(т) н̄бо и сл̄нце (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 369).

ЗВѢЗДОЗАКОНІЄ с. (цсл. звѣздозаконіє) астрономія: Астрономія: Звѣздозаконіє, албо звѣздоче(т)наа сѣмаа надка вызволѣнаа (1627 *ЛБ* 183).

ЗВѢЗДОЗОРСТВО с. Астрономія: Звѣздозаконіє: Надка звѣздарскаа, звѣздозорство (1627 *ЛБ* 38).

ЗВѢЗДОЗОРЦА с. Звѣздар, астролог: Звѣздослòвъ, или астролòгъ: Практыкаръ, тáкже: Звѣздозорца, звѣздаръ (1627 *ЛБ* 38); звѣздозорца, або звѣздаръ (Там же).

ЗВѢЗДОНОСНЫЙ прикм. Зореносний: Трѣба было переплѣти боу(р)ливое тое м(ч)ни(ч)ства мòре, жебы могли приходи-ти... до портѣ оутѣшного Н̄ба звѣздонòсно-го (поч. XVII ст. *Проп. р.* 29).

ЗВѢЗДОПЛЕТНЫЙ прикм. Який сплетений із маленьких предметів у вигляді зірок. *Образно:* за // в̄зєроунокъ, и короунò, нáпрѣвѣй положивъ б̄гъ в церкви своѣй ап(с)лы... и такимъ звѣздоплетнымъ в̄нъ-цемъ, в̄нъча х̄с главò, нáимильшей облю-беници своѣй (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55-55 зв.).

ЗВѢЗДОСЛОВІЄ с. (цсл. звѣздословіє) астрологія: Астрологія: Звѣздослòвіє (1627 *ЛБ* 183).

ЗВѢЗДОСЛОВЪ, ЗВІЗДОСЛОВЪ ч. Звѣздар, астролог: астрологъ Звѣздословъ (II пол. XVI ст. *ЛА* 177); Zwizdosłow: astrolog (Жовква, 1641 *Dict.* 103); Звѣздослòвъ. Astrologus (1650 *ЛК* 448).

ЗВѢЗДОЧЕСНЫЙ прикм. Звѣздарський, астрологічний: нашолъ в̄ Сіродонской горѣ он̄дю вежд, которю Сіфовы вндчата збòдвали передъ потопомъ, а на ней звѣздочеснò мòдрость написали (серед. XVII ст. *Хрон.* 18).

ЗВѢЗДОЧЕТСТВО с. Астрологія: а манасіа... пошо(л) в̄ слѣдъ чоужи(х), и ѱсвача(л) с̄ны свои в̄ огни ворòжъки, чáры, а звѣздоче(т)ства стражчи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 208); Тотъ теды Каинанъ выписавши оное звѣздохетство наоучилъ емò свое потомство (серед. XVII ст. *Хрон.* 18).

ЗВѢЗДОЧЕТЕЦЪ ч. Астролог, звѣздар: чòжоземски(х) звѣздоче(т)цевъ не вспоминаючи, приписѣю тòтъ слòво дòктора краковскаго латоша, в̄ календарѣ такъ рòчни(м), черезъ него написаные (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48); Астролòгъ: Звѣздочѣтецъ (1627 *ЛБ* 183); Звѣздоче(т)ци повѣдаютъ же м(с)ць есть такъ я(к) оувесь свѣтъ сей, ѱ(т) мора до мора, а с(л)нце ве (д)вое бо(л)ше (серед. XVII ст. *Луц.* 540).

ЗВѢЗДОЧЕТНЫЙ прикм. Астрологічний: Астрономія: Звѣздозаконіє, албо звѣздо-че(т)наа сѣмаа надка вызволѣнаа (1627 *ЛБ* 183).

ЗВѢЗДОЧЕТСКИЙ, ЗВѢЗДОЧЕТСКІЙ прикм. Звѣздарський, астрологічний: Мы оу звѣздоче(т)скіє о то(м) спòры не вдаючиса... и с той... черезъ ѱ(т)ца пáпѣжа оучиненой ѱ(т)м̄ны, вдáчни быти не // мòжемо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48-48 зв.); Мы зась у звѣздохетскіє о томъ спòры не вдаючися, толко оное в̄даючи, же каноны святыхъ соборовые ясне то варовали, абы ниhto в̄ свята[х]... подъ прокляцствомъ отм̄ны и прикладаня, чинити не см̄лзъ (1603 *Пит.* 89); Постановили еди(н) крò(г) великій, котрій обхòди(т) за лѣ(т). ф̄л̄в. и дрòг̄и за(с) ме(н)шій кроугы спòсобомъ звѣздоче(т)ски(м), яко сл̄нчныи на. к̄и. // лѣ(т) (Острог, 1612 *Час. Туп.* 309-309 зв.).

ЗВѢЗДОЧКА ж. Те саме, що звѣздечка: звѣздочо(к) ӣ срѣбрьны(х) позлотисты(х) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

Див. ще ЗВѢЗДКА.

ЗВѢЗДОЧКИ мн. Те саме, що звѣздки: bubonium, звѣ(з)дочки зелиє (1642 *ЛС* 105).

ЗВѢЗДЪКА *див.* ЗВѢЗДКА.

ЗВѢЗДЪНЫЙ *див.* ЗВѢЗДНЫЙ.

ЗВѢЗДЪЧАТЫЙ *прикм.* Зірчастий: завѣса чи(р)воного атла(с)у звѣздъчатаа дрѣгая завѣса того(ж) атла(с)у звѣздъчатая (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

ЗВѢКА, ЗВЕКА *присл.* Звіку, одвіку, з давніх-давен, споконвіку: Я Фенна... Краєвскаа... Продала есми... часть свою штичизнѣю... такъ широко и долго, якъ са съ стародавна и з века таа часть моа... мела (Горохів, 1538 *АС IV*, 162); а та(к) в ты(х) вси(х) рѣча(х) впоминає(м) ва(с) абы ся есте не противили и(н)ши(м) люде(м) которы су(т) зведены ѡ(т) вѣста(в) ѡ(т) века вѣста(в)лены(х), але абы є(с)те и(х) выпо(л)няли я(к) звѣка бого(м) дано є(ст) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); Скрѣты(х) Бѣжи(х) звѣка таємницъ слѣджите(л). И с нимъ заразъ тамже свѣтло(ст) насъ окрѣжила (Львів, 1616 *Бер. В.* 71).

Див. ще ЗВѢКОВЪ, ЗВѢКУ, ИЗВѢКА.

ЗВѢКОВЪ, ЗВЕКОВЪ, ЗВѢКУВЪ, ЗВѢВЪКОВЪ *присл.* Звіку, одвіку, споконвіку: Поведилъ староста... ижъ воевода киевськи(и)... далъ вожовъ которые штипровадили корованъ ѡны(и) мановицами кды никола з вековъ кдпъцы не хоживали (1552 *ОКан.* 3. 23); тые границы и то(т) кгрѣ(н)тъ вѣ(с) до городи(щ) // ли(ш)тви(н)ски(х) звеко(в) належать (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.-39); которы(и) дубъ з вековъ з гра(н)ми и рубежами вечистыми стоялъ на границы... изо бчолами зжогъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 88); До Ха Пна, И Прч(с)тои Стѣби, З вѣкѣ(в) всѣхъ неслыханои Матки такоби (Львів, 1616 *Бер. В.* 79); тисне(т) Апостата Абы его ѡ(т)стѣпника Пра(во)славны(м) бѣдѣчы ѡ(т)цемъ мѣлъ, и якъ Пастыра слѣха(л), а ѡ(н) невдячны(и) члѣкъ ѡ(т)ца и пастыра своего народовѣ рѣскѡмѣ з вѣ-

ковъ нале(ж)ного Патры(р)хи..., пре(з) которого и пога(н)скѡе слѣпѡты збы(л) (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1); тую унѣю зъ вѣковъ залцають каждому слѣпые вожове (бл. 1626 *Кир. Н.* 14); Радѣиса вмѣстѣлице, тѣс бовѣмъ вмѣстил(а), зъ вѣкѣ(в) пожаданого гѡста породѣла (Львів, 1631 *Волк.* 26).

Див. ще ЗВѢКА, ЗВѢКУ.

ЗВѢКУ, ЗВѢВЪКУ *присл.* Звіку, одвіку, з давніх-давен, споконвіку: десятина дей, которая..., з давнихъ часовъ // з вѣку приходит на монастыр..., тую дей десетину... отнялъ и выдати ее не хочет (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 23-24); З вѣкѣ зайсте той славѣнскѣй азѣкъ є(ст) знаменѣтъ, котѡрогѡ Іафѣтъ и его поколѣнне оуживало (Київ, 1623 *МІКСВ* 75); Кгды и Ангельскѣе хоры будутъ дрѣжати: И всѣ звѣку святые збытъ ся бояти (Львів, 1630 *Траг. п.* 171).

Див. ще ЗВѢКА, ЗВѢКОВЪ.

ЗВѢКУВЪ *див.* ЗВѢКОВЪ.

ЗВѢРА *див.* ЗВѢРЯ.

ЗВѢРАНИЦА, ЗВѢРАНИЦЯ *ж.* Вечірня зірка, Венера: Такъ на(м) пи(с)мо стѡе повѣдаєтъ, иже одного року де(н)ница бѣжитъ пре(д) сло(н)цемъ, а дрѣгого рокѣ за сло(н)цемъ, гди пре(д) сло(н)це(м)ъ то де(н)ница, а гди за сло(н)цемъ то звѣраница (серед XVII ст. *Луц.* 540); Якъ можетъ звѣзда бити де(н)ницею и звѣраницею (Там же).

ЗВѢРАНИЦЯ *див.* ЗВѢРАНИЦА.

ЗВѢРИЄ, ЗВѢРІЄ *с., зб.* Звір'я, звірота: Тогда бѣгъ вѣшній, оказалъ чюдъ свои звне презъ аггѣлѡ(в) ижъ на ты(х) мѣстѣ, окроутные звѣрїє стали якъ повѣзаны (Острог, 1598 *Отп. КО* 10); *У порівн.:* Таже паки Василий Великий... рече: ...яко жъ бо звѣриє удобъ уловляемы суть в студено время, тако похоти и гнѣви, ... удобнѣ побѣждаема сия бывають и прочая (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241).

ЗВѢРИНА, ЗВЕРИНА *ж.* (м'ясо дикого звіра) звірина: Ян нехай их в бечки солит,

бо маем тѣю зверинѣ зимою некоторым паном здѣ казат везти, а звѣлаща здбринѣ (Вільна, 1543 *AS IV*, 372); ѡтъ воза зверины старосте печена (1552 *ОБЗ* 145 зв.); Та byłá tam y botwiná y wszelákaia zweryná Ot ták sia ia w nebi miłem Ná bánkiety sczo tám byłem (Яворів, 1619 *Гав.* 22); Лечь о тыхъ... шпѣковъ пришло имъ до того, ижъ теразъ што напреднѣйшихъ // мясъ и звѣринъ заживають, якъ якии жолнере (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1094-1095).

ЗВѢРИНЕЦЬ ч. 1. Звіринець: theriotrophion, звѣринецъ, звѣропиталище (1642 *ЛС* 397); Звѣринецъ. Theriotrophium (1650 *ЛК* 448).

2. Вл. н.: великіе князи Рускіе къ тому монастырю... придали землю прозываемую Звѣринецъ (Городно, 1568 *АЗР III*, 146).

ЗВѢРИНЫЙ, ЗВЕРИННЫЙ, ЗВЕРИНЫЙ прикм. 1. (який стосується звіра) звіриний: А от скур звериных... по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА I*, дод. 556); Цена собакамъ: // ...за следника и за брешъника звери(н)ного ше(ст) рубле(и) (1566 *ВЛС* 100); ѡтець владыка и че(р)нцы пече(р)ские по(д)даны(м) своимъ села пече(р)ского новоселано(м)... во... зверины(х) пожи(т)ка(х)... кри(в)ды люде(м) чини(т) розказую(т) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 1); Звѣроа́дина: ...Покармъ звѣринный (1627 *ЛБ* 38); **звериные ловища, ловища зверинные (звѣринные)** див. **ЛОВИЩА**; **зверинные (зверенные) ловы, ловы зверинные (звѣринные, звѣринные)** див. **ЛОВЫ**.

2. *Перен.* Дикий, жорстокий: а бный Хаганъ звѣрѣныхъ а не чловѣчихъ бѣдѣчи ѡбычаевъ,... намовѣ ѡ прими(р)ю зане(д)бавши, посланцѣвъ нѣзчѣмъ ѡ(т)правиль (Київ, 1627 *Тр.* 660).

ЗВѢРИТИ, ЗВЕРИТИ, ЗВЕРИТЬ, ЗЪВЕРИТИ дієсл. док. 1. (що) (перевірити) звірити: счо ижъ се в уряде тутошнемъ и въ

книгахъ кгородскихъ володимерскихъ не найдуетъ звѣривши, а ижъ не маш в том повете ани универсалу, ани панов поборцов (Володимир, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 231).

2. (кому, чому, чого, що) (правдиво, не криючись, довірити кому-небудь свої думки і т. д.) звірити (кому, перед ким): О мамрамехъ ни якихъ не ведаю,... Але и я тежъ по части ведаю, а подобно, певнейшие речы, и бы ми ся годило папирови зверить, — указалъ бы-мъ то в.м. же тые новины Краковъские же певъны суть (Вільна, 1599 *Ант.* 607); а той ап(с)льскій бар'зо правый вырокъ, нѣшто ма́ло кѣ оузнáнью ины(х) тобѣ звѣри(л), абы сна́ть... причиною не была злѣчона твѣего мол'чанья порáда (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 8 зв.); не вѣдалъ ни о чѣмъ, звѣривши емѣ все, бо Г(с)дь бѣль з нѣмъ, и ща́стиль вси спра́вы егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 65).

3. (кому, чому, що) Звірити, довірити, доручити (кому, на кого, що): Што сынъ мой небожчикъ князь Лев, державца Крычовский, сходачи с того свѣта, зверил и даль до рѣк моих в заховане готовых пенезей тисачѣ коп грошей (Городище, 1551 *AS VI*, 107); е(с)ли маѣ(т)ность, если и слово на́дки звѣрено ти ёсть,... ёсли мѣжешъ кого ѡ(т) кри́(в)ды боронѣти пѣ(л)но са стара(и) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 83 зв.); Боудъ нѣѣ в' нарожѣню тѣмъ розвеселѣнный, Вцáле заховáвши талáнтъ тобѣ звѣрѣнный (Львів, 1616 *Бер. В.* 74).

Див. ще **ИЗВѢРИТИ**.

ЗВѢРИТИСА, ЗВЕРИТИСЕ, ЗВЕРИТИСЯ дієсл. док. 1. (кому, кого, чого) (довірити кому-небудь свої думки, таємниці, розкрити почуття) звіритися: на сповѣди не смѣль са того звѣрити жадномѣ, Боачиса клатвы якъ намѣстника божого, а клю(ч)ника высокихъ воротъ, бо бы его не пѣстиль до неба (Острог, 1587 *См. Кл.* 20); кгдыжъ то-

го секрету уходечы перед козаками ксендзъ президентъ зъ синѣдикомъ своимъ зверилисе были тому попови, а кгда помененый свесченикъ... тые вси речы кляшторные... побрал... и до того часу вернуты не кажетъ, презъ што вины правъные на особу свою затыгнулъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 160); Прода(в)ши шное потае(м)не, и грошм... доста(в)ши, жебыса на дрѣги(и) здобылъ, ещѣ бо(л)шдѣю хдтъ маеть: где его сховати, комѣ са его звѣрити,... не вѣдаеть (серед. XVII ст. *Кас.* 103); позналъ ѣжъ з нимъ былъ г(с)дѣ бѣгъ, а шастиль кбждѣю послѣгѣ въ рѣкѣ егѣ, и в корѣтцѣ звѣрилса емѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63 зв.).

2. (кому, в чому, чого) (*довѣрити кому-небудь щось, покластися на кого-небудь у чомусь*) звѣритися: если же в' несправедливомъ богатствѣ вѣрни не были, в' справе(д)ливо(м) пакъ кто са ва(м) звѣритъ (1556-1561 *ПС* 292 зв.); а слѣзе свое(м) федорѣ голодовичѣ... которому(м) ся... есми бы(л) печа(т)и своєї звери(л)... слѣжечи в мене в многихъ речахъ мене крадывалъ (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 274); А ты перебувай в' томъ чого(ж) са надчиль и звѣрено ти са, вѣдаючи ѡ(т) кого са надчиль (Київ, 1620-1621 *МКСВ* 35).

ЗВѢРИЧНИЙ *прикм.* Звѣрячий, звѣрський: пра(е)ferох, сурови(й), люти(й), звѣри(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 325).

ЗВѢРІЄ *див.* **ЗВѢРИЄ.**

ЗВѢРОВИДНИЙ *прикм.* (*наділений у поведінці рисами звіра*) звіроподібний: А такъ за намѣвою ѡного(ж) звѣровидного рѣдического опата, и тѣхъ котѣрыє емоу помагали... вѣдаючи и(ж) в' горѣ // аѡ(н)стей было сто и три(д)ца(т) монастырей велѣки(х) мѣрми отѣчныхъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 53 зв.-54).

ЗВѢРОЕДЪ *ч.* Звѣроїд: томоу не дивѣйса, абовѣ(м) подви(г) и бо(р)ба е(ст) жизнь

таа, которое ты не знае(ш): бо ещѣ еси на во(и)ноу не выбра(в)са... ещѣ еси крѣвое(д), масое(д),... звѣрое(д) (п. 1596 *Виш. Кн.* 249).

ЗВѢРОИМЕНИТЫЙ *прикм.* Який мае ім'я від назви звіра: По Михаїле настѣпи(л) // звѣроименитый Лѣвъ Армени(н), котѣрый повтѣре на образы войнѣ по(д)неслъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 32-33).

Див. ще **ЗВѢРОИМЕННЫЙ.**

ЗВѢРОИМЕННЫЙ *прикм.* Те саме, що **звѣроименитый**: По Михаилѣ настѣпил', звѣроиме(н)ный Лев' Арменин', котѣрый повтѣре на Образы войнѣ по(д)нѣслъ, и Црковъ з' присѣжноѣ ей оздѣбы злѣпилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 77).

ЗВѢРОЛЮТСТВО *с.* (*жорстокість, лютисть, властива звірам*) озвѣріння: видѣлъ ѣко во(л)ци пастырообра(з)ные на стервѣ церковного лихои(м)ства мѣцно сѣдаты... и(з)гнати если бы и(х) ѡ(т) того сте(р)ва и хотѣлъ, сме(р)ти звѣролю(т)ства ѡны(х) и(з)бѣгнѣти бы не моглъ (1598 *Виш. Кн.* 288 зв.).

ЗВѢРООБРАЗНЫЙ *прикм.* Звіроподібний, здичавілий, лютий: efferus, звѣрообразны(й), сверѣпъ, лють (1642 *ЛС* 174).

ЗВѢРСКИ *присл.* По-звѣрячому: Безсловѣснѣ: Звѣрски, нелюд(з)кѣ (1627 *ЛБ* 6).

ЗВѢРСКИЙ, ЗВѢРЬСКІЙ *прикм.* Звѣрячий, звѣриний, звѣрський: тѣла стѣи по оулицамъ лежатъ извѣржены, ... без' погребѣнѣа зѣмнаго: мнѣгимъ были грѣбы, звѣрскїи оутрѣбы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 57); belualis, beluin(us), belluos(us) звѣрски(й) (1642 *ЛС* 101).

ЗВѢРХНИЙ *див.* **ЗВЕРХНИЙ.**

ЗВѢРХНОСТЬ *див.* **ЗВЕРХНОСТЬ.**

ЗВѢРХНЫЙ *див.* **ЗВЕРХНИЙ.**

ЗВѢРХОВНИЙ *прикм.* Удаваний, показний: в томъ теды часѣ нѣкакїйс члѣкъ ѣменемъ исїдорѣ словакъ ѡ(т) крае(в) захо(д)ны(х)... с... листо(м) прѣехалъ с поставы

звѣрхо(в)ней покорный, склонный, областной, а вноутрѣ превротный хитрый неостави(ч)ный (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 35).

ЗВѢРХУ див. **ЗВЕРХУ**¹.

ЗВѢРЬ, ЗВѢРЬ, ЗВЕРЬ, ЗВЕРЬ, ЗВИРЬ

ч. 1. (*дика тварина*) звір: Цена зверо(м) дикимъ... За збѣра двапа(д)ца(т) // рубле(и) гроше(и) (1566 *ВЛС* 85 зв.-86); Да(л) ты(ж) на(м) мнѡ(г) дѡброго на се(м)ъ свѣтѣ... дѡль на(м) птицѣ по(д)нб(с)ныи в роуки нашѣ, скоты и звѣрѣ (Львѣв, 1585 *УС* № 5, 12 зв., на полях); дѣвасилово(ж) кореніе... пріато ...дкѡше(н)е ядовиты(х) звере(и)... заживлае(т) (XVI ст. *Травн.* 188); львоу бовѣ(м) звѣрхность на(д) звѣрми // сіла дала (Острог, 1614 *Тест.* 179-180); хотяй былъ еси далеко ѡ(т) зе(м)ли, еднакъ же шѡдкаль еси з'вѣрей по гора(х) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 271); а закаменѣлый богачъ... на(д)... звѣра сѣровѣйшимъ, и немилосерднѣйшимъ зоставалъ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 598); Досить земля крове нашей ся напила, Птаство теж і звѣрей тѣлом накормила (1648 *Слег.* 153); руки, ноги, головы, нѣкоторымъ на разныхъ мѣсцахъ... утинали, псомъ... на покармъ и дикому звирови з трумень выкидали (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 139); Ѡ створе(н)ю скотѡвъ звѣровъ и инши(х) живѡтны(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 4); Он hlianul iak zwir (1648 *П. про пор.* 201); *Образно*: Збудуйте одну книгу,... которая есть... огорода благочестию, заступаючи всякий благочестивый помysl, абы не выходил... за огороду... думою, гдѣ зверь ереси живет (1608-1609 *Виш. Зач.* 204).

2. Зб. Звірина, звірі: ѡп [Михайло]... в тых ловех своих звѣр ловити емѡ допѡстил (Краків, 1538 *AS* IV, 171); тогды... колко зверѡ вбито (1566 *ВЛС* 85 зв.); При томъ же Троанѣ, Єустафію Плакідѣ, кгда бы(л) выѣха(л) в' пѡле ловити звѣрѡ, оуказалъса

образъ Распѡтїа Хвѡ в'посредкѡ рогѡвъ елени(х) (Киѣв, бл. 1619 *О Обр.* 14); та(м) дѡсы(т) коунъ, собѡлій, вѣдръ, попѣли(ц), і инѡго звѣрѡ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.); **зверь косматый** — (*шкура хутрових звірів*) хутро: у Кузмы взя(л) и пограбилъ ка(д) меду пресного, коня, ше(р)стю вороно(г)[о]..., зверу косматого, которы(и)... везли тые по(д)даные мои продовати (!) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 136).

3. (*мясо дикого звіра*) звірина: Сатїри...звѣрми са жїватъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 25); а тий люде не їдять нѣчого и(н)-шого едно звѣри (серед. XVII ст. *Луц.* 531).

4. Вл. н.: Тыи дѣши, па(т)деса(т) и(х), па(н) звѣр вольчкови(ч) намѣсни(к) слоуцкїи вписа(л) рѡ(д) свои (Киѣв, к. XV — поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 42); Которое зволене и тѡю вмовѡ нашѡ мы... вдачне принавши перед владыкою... Лѡцким... паном Звѣром... не маем тых рѣчей дзривати (Луцьк, 1544 *AS* IV, 378); звера тишѣковича село хочене кѡд члѡвка подачѣки дають к̄ копь и б̄і гроше(и) (1552 *ООвр.* 3. 116 зв.).

ЗВѢРЪСКІЙ див. **ЗВѢРСКИЙ**.

ЗВѢРЬ див. **ЗВѢРЬ**.

ЗВѢРЯ, ЗВѢРА, ЗВЕРА, ЗВЕРА с.

1. (*дика тварина*) звірина: А ѡтъ кожѡгого зверати дбитого грѡдина (1552 *ОБЗ* 143 зв.); жабы, миши и и(н)шиє зе(м)ные звѣрята кгда(с) нѣ(л) рѣка вы(л)ле(т) на(и)дѡю(т) в мѡлѣ живые недосконалыми еще чло(н)-ками (1582 *Кр. Стр.* 73 зв.); Створїл же бѣ члѡка, не такъ яко іншее сѣтворѣнье, тѡ есть бѣдло і зверѡта, птїцы и рѣбы, і прочаѡ (Острог, 1588 *Сур.* 3); дана ему мо(ц)... абы мо(р)довали мече(м) и голодо(м) и сме(р)тѡю и звераты зе(м)скими (XVI ст. *КАЗ* 611); и на пѣршомъ птѡствѡ яко лѣгкое посадїлъ: на серѣднемъ чїстые звѣрѡта, на трѣтемъ вшелакїи чолгѡючїса по земли звѣрѡта, ховати приказалъ (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 922);

оучини́ль те́ды г(с)дь бг̃ъ е́ще з' землѣ звѣ-
рата земныи, и вса́кое пта́ство повѣ́трнее
(серед. XVII ст. *Хрон.* 7).

2. Жива істота, створіння: Єсли бы на(м)
хс̄ г̄ не да(л) бы(л) свѣ(т)лого а широ́го
пѣсма и роздм̄д̄ яко и(н)ши(м) звѣрато(м)
теды бысмо // не роздм̄ѣли ѿ при(ш)лы(х)
радосте(х) свои(х) (поч. XVII ст. *УЄ* № 236,
75 зв.-76); Роздмно́м̄ по(д) Не́бомъ где
мѣстце звѣрати, Позво́лено, та́мъ, мо́жешъ
то́ латво позна́ти, Яко́го бы пожитк̄д̄ была
и похва́лы. Сло́въ складан̄ьа На́дка, през'
ча́сь та́къ нема́лый (Київ, 1632 *Євх.* 294).

ЗВѢРЯТКО с. Звірятко: Звѣря́тко. *Ves-*
tiola (1650 *ЛК* 448);

крилата тваринка, яка нібито живе у
вогні: *pyralis*, ѿгникъ звѣря(т)ко (1642 *ЛС*
340).

**ЗВѢРЯЧИЙ, ЗВѢРЯЧІЙ, ЗВѢРАЧИЙ,
ЗВѢРАЧІЙ, ЗВЕРЯЧИЙ** *прикм.* 1. Звірячий,
звіриний: Дозволи(л) па(н) бо(г)... ноєви...
мясо є(сти)... зверячого а(л)бо бы(д)лячо-
го (1582 *Кр. Стр.* 21); а якии же бы то
мѣ(л) живо(т) нашъ быти и якаа(ж) бы то
надѣа наша была и(ж)бы то бы(л) живо(т)
нашъ праве звѣрачій и ве(л)ми коро(т)кы(и)
(к. XVI ст. *УЄ* № 31, 201); дрв̄ги(м) обыча-
є(м) было ѿ(б)явлѣнно... пр(о)ркови, по(д)
поставо́ю звѣрачею, л'вицѣ, парда, і ме(д)-
веда (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 13 зв.); Все
рыбы морскїи рдцѣ ва́шей поддан̄ы сѣть,
и том̄д̄ те́ды дозво́лилъ їмъ, а́бы ѿ(т) то-
гѿ ча́сд̄ звѣра́чое,... ма́со є́ли и пожива́ли
(серед. XVII ст. *Хрон.* 16 зв.); Звѣря́чий. *Api-*
malis. Ferinus (1650 *ЛК* 448).

2. *Перен.* Звірячий, лютий, жорстокий,
нелюдський: Пото(м) хотячи ѿны(и) люд̄ь
грѣбы(и) з окрѣтно(с)ти звѣрячеи до скром-
нѣ(и)шого жития приве(с)ти, ме(д)о(в) сиченя
способи вынале(з) (1582 *Кр. Стр.* 54 зв.).

ЗВѢРЯЧІЙ *див.* **ЗВѢРЯЧИЙ.**

ЗВѢРА *див.* **ЗВѢРЯ.**

ЗВѢРАЧИЙ *див.* **ЗВѢРЯЧИЙ.**

ЗВѢРАЧІЙ *див.* **ЗВѢРЯЧИЙ.**

ЗВѢСИТИ *дієсл. док.* (кого і без додат-
ка) Звісити: ѿченики вза(в)ши его [сабла]
вночн чере(з) му(р) его выпу(с)тили звѣси(в)-
ши в кошн (II пол. XVI ст. *КА* 48); Бд̄д̄чи
абовѣ(м) ба́рзо зболѣлы(м), допв̄стїль себе
нести, позво́лилъ на то, абы дахъ розобрав̄-
ши..., звѣшенъ былъ дѣро́ю до избы (Київ,
1637 *УЄ Кал.* 107); **очи на долъ звѣсити**
див. **ОКО.**

ЗВѢСИТИСЬ *дієсл. док.* (*опуститися,
нахилитися*) звѣситись: Смо́три(ж) яко(с)
звѣсила нїзко гла́ва его стаа вѣнце(м) тръ-
но́вны(м) избодена (к. XVI ст. *УЄ* № 77,
30).

ЗВѢСТВОВАТИ *див.* **ЗВѢСТОВАТИ.**

ЗВѢСТИ *див.* **ЗВЕСТИ.**

ЗВѢСТИТЕЛЬ ч. Провісник: А снать
са́мъ то(т) Гаврїїль Арха́ггль звѣстїте(л)
(Львів, 1616 *Бер. В.* 71).

ЗВѢСТИТИ *дієсл. док.* (кому, о чім,
чим) Звістити, сповістити, повідомити: бра(т)
ва(ш) мл(с)ти па(н) миколай та(к) не би(л)
скоро ѿ(т)правле(н)... ѿ чи(м) са(м) ширей
извѣ(с)ти(л) ва(ш) мл(с)ти (Устя, 1600 *ЛСБ*
353, 1);

(кому, що) звістити, провістити, передрек-
ти (що): Цр̄ковъ Хва... радостъ невымо́вную
оповѣдаєть Котро́ю тамъ Аг̄гли Па́стыр̄омъ
звѣстїли (Львів, 1616 *Бер. В.* 68).

Див. ще **ЗВѢСТОВАТИ, ИЗВѢСТИТИ.**

ЗВѢСТОВАТИ, ЗВѢСТВОВАТИ *дієсл.*
недок. Звіщати, провіщати: и нѣмъ Аг̄гль
оный звѣство́ючи ѿ(т)стѣпїль, за́разъ ри-
цѣбрства нб(с)ного полк̄ настѣпїль (Львів,
1616 *Бер. В.* 72); Абовѣмъ иле на́мъ Аг̄гли
звѣстовáли, Всѣх̄ мы то́ ннѣ, ѿчне в' тобѣ
огладáли (Там же, 76).

Див. ще **ЗВѢСТИТИ.**

ЗВѢТЕЖИТИ *див.* **ЗВИТЯЖИТИ.**

ЗВѢТЕЗЦА *див.* **ЗВИТЯЖЦА.**

ЗВѢТЯЖИТИ *див.* **ЗВИТЯЖИТИ.**

ЗВѢТЯЖСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВѢТЯЗСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВѢТАЖАТИ *див.* **ЗВИТАЖАТИ.**

ЗВѢТАЖИТИ *див.* **ЗВИТЯЖИТИ.**

ЗВѢТАЖОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **звитяжати** у 1 знач.: жо(л)нѣръ... наоста(т)кѣ смѣлеса потыкае(т), и неприятели звѣтаждеть (Острог, 1607 *Лѣк.* 97).

ЗВѢТАЖОНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Переможений, -ого: Для чо́го Палѣмонъ Либа, відачи то, ижъ неприятели егѣ Горѣ береть, и на(д) звѣтажѣнными... Тира́н(с)тво викониваетъ... маючи при собѣ кылкасе(т) члѣвка, зайхаль окрѣтами, В тѣи по(л)но(ч)-ны(и) крае (Чернігів, 1646 *Перло* 3 нenum.).

ЗВѢТАЖЦА *див.* **ЗВИТЯЖЦА.**

ЗВѢТАЗЕЦЬ *ч.* Те саме, що **звитяжца**: Да́й же смрѣти звѣтазцю и на́шомѣ Па́нѣ Воево́дичѣ (Київ, 1630 *Имнол.* 5 зв.).

ЗВѢТАЗСТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВѢТАЗТВО *див.* **ЗВИТЯЖСТВО.**

ЗВѢТАЗЦА *див.* **ЗВИТЯЖЦА.**

ЗВѢЧНО *присл.* Одвічно, одвіку, споконвіку, завжди: а потомъ, доведавшисе, што жъ съ того звѣчно хоживала десятина на тую церковь, и онъ за ся тую десятину казалъ къ той церкви... давати (Вильна, 1513 *Арх ЮЗР I/VI*, 20).

ЗВѢЧНЫЙ *див.* **ЗВЕЧНЫЙ.**

ЗВЯЗАНЕ, ЗВАЗАНЕ, ЗВЯЗАНЬЕ, ЗВЕЗАНЬЕ *с.* 1. Сполучення, скріплення, з'єднання чого-небудь з чим: Сою́зъ: Зва́зокъ, зваза(н)є, звáзка, злѣчѣ(н)є, споѣнье (1627 *ЛБ* 119).

2. Нерозгрішення, невідпущення гріхів: властію звезанья и разрешенья на небѣ и на земли намъ даною, мечомъ духовнымъ отъ Христа въ церкви Его оставленнымъ... Самойла Сенгыла, яко... клеветника оттинаемъ и клятвѣ предаемъ (Володимир, 1608 *АСД VI*, 120); Мають отступникове передъ

очима свѣжую скутечность влады тыхъ ключовъ въ св. патріархахъ нашихъ Восточныхъ... въ звязаню... въ розвязаню, оказале въ Львовѣ оставленную (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 469); **крвное звязанье** — (*взаємини, стосунки між ким-небудь на основі кровної спорідненості*) родинні зв'язки: Ино я, хочечи... зъ его милостію паномъ Олехномъ крвное звязанье... приняти... приехали въ дом его милости до Красного (Шумбар, 1552 *Арх ЮЗР 8/IV*, 28).

3. *Перен.* Опанування, оволодіння: таа па(к) дъщерь авраамова котороую // былъ звазаль сотона южъ ѿи лѣтъ чи пакъ не годилоса розв'язати еи ѿ(т) того звязана в днѣ соуботныи (1556-1561 *ПЄ* 280 зв.-281).

4. Покарання: Патріархъ за другимъ о такомъ тѣлѣ опиталь вѣдомость взявши, же // невѣста одна въ звязаню таковомъ зъ сего свѣта зешла, которая была, [за] святое памяти Генадія патріарху, якобы о нечистый зъ нею выступокъ спотварила, и отъ него за то отъ церкве отлучена (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 471-472);

(*духовне покарання*) епітимія: Той [священникъ Григорій], року 1589, въ лѣтъ по томъ отлученю и звязаню десять, въ Львовѣ умеръ и погребень былъ на цемтару церкве брацкой... въ мѣстѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 470).

ЗВЯЗАНИЙ *див.* **ЗВЯЗАНЫЙ.**

ЗВЯЗАНЫЙ, ЗВЯЗАНИЙ, ЗВАЗАНЫЙ *дієприкм.* 1. *У знач. прикм.* Зв'язаний, скріплений, обв'язаний: а боярина дей моего... сам Василей Борзобогатый... з гаркабуза на смерть забил..., и тело того Романа забитого, звязаного... утопити казал (Луцьк, 1566 *Арх ЮЗР 8/VI*, 180); Хтожъ еднакъ не видитъ въ мордерствѣ Игнатіевомъ явного кламства, которому... и зубы были вытолочены... и нагій и звязаний въ студню

быль вкинень (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 741); Зв'язаного Іса безчестно порвали, и з ни(м) прѣ(д) трепрокляты(м) Аннашо(м) прѣ(д)ста́ли (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

2. У знач. ім. В'язень: котображъ теды надѣа вызволѣна была зв'язаномоу, ... и якъ са(м) едѣнь вѣрхъ одрѣжалъ на(д) мнѣгыми (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150).

3. У знач. прикм. (послідовний, логічний) зв'язний: мѣже дѣбры(и) казнодѣа казана повѣсти, и кро(т)ко зв'язаню рѣчь роспротранѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв. нenum.).

Див. ще **ЗВАЗНИЙ**.

ЗВЯЗАНЬЄ див. **ЗВЯЗАНЄ**.

ЗВЯЗАТИ, ЗВАЗАТИ, ЗВЕЗАТИ, ЗВЕЗАТЬ дієсл. док. 1. (з'єднати в одну в'язку) зв'язати: и та(к) шны ве(с) зв'язо(к) листовъ, та(к) як' его зв'язано, в' шгѣнь вкѣндль (серед. XVII ст. *Кас.* 83);

(що) (зібрати у снопи) зв'язати: а часѣ жнива рекѣ же(н)цо(м) зберѣте пѣ(р)ше плевѣлы и зважѣте и(х) в снопы (Вільна, 1596 *З. Каз.* 10).

2. (кого, що, чим) (обкрутити, обв'язати чим-небудь тіло або руки, ноги) зв'язати: бор'зо на свитаню... кни(ж)ники и весь съборъ звазав'ши іса и вели его и выдали пилатови (1556-1561 *ПС* 191); па(н) криштофъ лешневски(и) звезавши невесту статечнѣю мужа(т)кѣ васковую мазановую на (и)ме моцѣ и девку тивона хренѣни(ц)кого ...на (и)ме швѣюса(м)... и(х) покгва(л)тиль (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4048, 89); то(г)ды той ночи петръ спа(л) межѣ двема жо(л)нерами звязаны(и) двема ла(н)цухами (II пол. XVI ст. *КА* 63); а тоє рекши хвѣтили єго жѣдове, и звазѣли ємѣ рѣки наза(д) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 39); вѣшол' котѣрый былъ оумѣрѣ маючи зв'язаны рѣки и нѣги крайками (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 168); оных обухами били и мордовалисте посторонѣками звезаных зкрепованых трималисте (Володимир, 1650 *Арх ЮЗР* 3/IV, 465);

перен. (що) (затримати, перешкодити вільно рухатися) зв'язати: хто затрима(л) дѣа в рѣка(х) свои(х)? хто звазѣль рѣки якобы в' шдѣню? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198); *Образно*: если Богъ ангеловъ, котѣріє згрѣшили, не пошановалъ, але звязками темности звязавши отдалъ на судъ заховати (1603 *Пит.* 67); **сердце звязати** — скувати волю: И каждому противъ него сердце звязетъ: Же не тылко не змогутъ ся боронити: Але и сами ся будутъ полонити (Львів, 1630 *Траг. п.* 166).

3. *Перен.* (що, чим) (з'єднати, створити одне ціле) зв'язати: Мнѣ са та(к) вѣдѣть, тыє слова кгда бы са зє(з)вѣлили з ва(с) а станетса имъ, злѣчѣли мѣчно, и звазѣли крѣпко нера(з)дѣлнѣю силѣ власть и єднѣсть (Острог, 1587 *См. Кл.* 10); Єсли и на двоѣкое мѣсто роздѣлена, але вѣрою и любѣвію вѣчне зв'язана и съвокѣпленна: єдна в нѣбѣ съ хѣмъ триоумѣфѣе (Почаїв, 1618 *Зерц.* 45); припомни себѣ кѣла шныє, котѣріє видѣ(л) єзекеи(л) прр(о)кѣ такъ звазѣные з собѣю, же одно бє(з) дрѣгого не было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 265 зв.).

4. (що, від кого, кого, чим) Не розгрішити, не відпустити грѣхѣв: а ш'то коли з'важешъ на земли, боудє(т) з'вазано на нѣсєхъ (1556-1561 *ПС* 74); Бо его то самого урядъ єсть: откидатель и радѣть, карать и потверѣжать, становѣть, звезать и розвезать (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 256); кого ты звязешъ на земли, будєть звязанъ на небєсѣхъ (1603 *Пит.* 20); А кгда его вѣ томъ своемъ незбожномъ предєвязятю упартого видѣль, владзою духовною... звязалъ его и отъ церкви отлучилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 473); а Сщѣнници, владнѣтъ дѣшею лю(д)скою, роззв'язѣючи шнѣю, з' грѣхов' Бгѣ брѣдких', и зв'язѣючи владзою, о(т) Ха Пана собѣ даною (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 9); Покѣта, котѣраа за грѣхи, ... // ...при спѣ-

вѣди... зъ надѣєю ѡ(т)пѣщѣна дла вылѣна найдоро(ж)шеи крви Сна Бжого, а то чере(з) розгрѣшен'е сщеническое, котѡрымъ моцъ дана ёсть ѡ(т) Хр(с)та г(с)да звязати и розвязовати (Львѣв, 1646 *Зобр.* 49 зв.-50).

5. *Перен.* (кого) Опанувати, оволодѣти: дѣщеръ авраамова котороую // былъ звязаль сотона южь иї лѣтъ чи пакъ не годилоса розвязати еи ѡ(т) того звязана в днѣ соуботный (1556-1561 *ПЄ* 280 зв.-281).

♦ **примира звязати** — укласти перемир'я: прѣате(л)ство з'еднали и нѣкды нерозорваное примѣра звязали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 161).

Див. ще ЗВЯЗОВАТИ.

ЗВЯЗКА, ЗВАЗКА ж. 1. (*те, чим зв'язують*) зав'язка, путо: Повѡи: Звѣзки (1627 *ЛБ* 84); *Образно:* розважи зв(з)ки злостей свои(х) непобо(ж)ны(х) (Чалгани, 1603 *УЄ* № 78, 11); если Богъ ангеловъ, которѣ згрѣшили, не пошановалъ, але звязками темности звязавши отдалъ на судъ заховати (1603 *Пит.* 67).

2. Зв'язок, союз, еднѣсть: Союзъ: Звѣзокъ, зв(з)а(н)е, звѣзка, злѣчѣ(н)е, споѣнѣе (1627 *ЛБ* 119).

Див. ще ЗВЯЗОКЪ.

ЗВЯЗОВАТИ, ЗВЯЗОВАТЬ, ЗВАЗОВАТИ дієсл. недок. 1. (*скріплювати, збирати, з'єднувати докупи*) зв'язувати: Сплѣтаю: Сплѣтѣю, звѣзѣю в' кѡпѣ, спѣсѣю, складѣю (1627 *ЛБ* 128).

2. (кого, чим) (*обкручувати, обв'язувати чим-небудь тіло або руки*) зв'язувати: заказа(л) дхѣ неч(с)томѣ изыйти ѡ(т) члѣка абовѣмъ ѡ(т) да(в)ного ча(с)у тѣды е(ст) моччи(л) и звазовали его ла(н)цѣхи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 215); Свѣзѣю: Звѣзѣю, в' темнѣцѣ сажѣю (1627 *ЛБ* 113).

3. Не розгрѣшати, не відпускати грѣхѣв: папа Римский... самъ маеть моцъ навѣшную редить церковь (Божью), звязовати и

розвязовати (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 258); Пастыромъ и учителемъ ровную подаеть власть, чому знакъ ёсть, же звязують и розвязують, подобне якоже и Петръ (1609 *Пит.* 23).

Див. ще ЗВЯЗАТИ.

ЗВЯЗОВАТЬ див. ЗВЯЗОВАТИ.

ЗВЯЗОКЪ, ЗВАЗОКЪ ч. 1. Еднѣсть, зв'язок, союз: Новинами не забавам Вашей Милости, ѡдно то, иж се сезде и поветра не лекают и в заповітроных мѣстцах соймѣки полем мѣти хотат, абы вже з нами доконали того звѣзкѣ и приязни братское, Пане Боже дай (Варшава, 1568 *AS* VII, 307); Союзъ: Звѣзокъ, зв(з)а(н)е, звѣзка, злѣчѣ(н)е, споѣнѣе (1627 *ЛБ* 119); Крѣвнѣсть албо сродство ёсть з'вѣзокъ тѣхъ котѡрыє з однѣое крѣви походѣтъ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 169); **звѣзокъ малженскѣй** — подружнѣй зв'язок: Свѡкѣплѣнѣе, смѣшенѣе: Брѣчны(и) сѣюзъ, злѣчѣ(н)е малже(н)ское, албо звѣзо(к) малженскѣй кѣ спѡлномѣ животѣ (1627 *ЛБ* 167).

2. Те, чим зв'язують, путають: Оуза, юза: звѣзокъ, ланцѣ(х), вѣзанка, темнѣца, фастикѣ(л) (1627 *ЛБ* 137);

перен. (те, що зв'язує, затримує, заважає, спутує) пута: пока(и)са... бо та вижу бы(т) в го(р)ко(с)ти жо(л)чи, и въ зв(з)ку зло(ст)и (II пол. XVI ст. *КА* 41); Христосъ зъ Гробу: якъ звитяжци ж ся поклонѣте: И зъ звѣзковъ грѣховныхъ, всѣ ся освободѣте (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 173); ю(ж) ро(з)в(з)а(л) бѣ звѣзокъ непло(д)ства твоего (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 354); *Образно:* розвязанъ е(ст) з'вѣзокъ языка его (1556-1561 *ПЄ* 155).

3. Зв'язка, в'язка, *dial.* зв'язок: знашли... жи(л) воловы(х) два звѣзки (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); слышишь хлопе той звѣзокъ на бѣрки вложи и ѡны(и) занеси до господы моеи (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); и та(к) ѡны

ве(с) звáзо(к) листовъ, та(к) як' его звáзано, в' огонь вкíндль (серед. XVII ст. *Кас.* 83).

4. *Перен.* (особа і т. ін., завдяки яким хто-, що-небудь з'єднуються в одне ціле) ланка: Третій — тогожъ привилей былъ, ижъ ... Римскій епископъ... // былъ... вѣри православной посторожца и оборонца готовый, стался оттоль звязкомъ навѣборнѣйшимъ въ сполечности церковной (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 715-716); и таа то любовъ, поневажъ є(ст) звáзкомъ з'єднóчающимъ члóнки цр̄кóвныи нé то́лко до живѣхъ протага́етьса, лѣчь и до оумѣрлых' (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); *Образно:* Таа бовѣмъ Бж(ст)вѣннаа Тра́πεζа дш̄ѣ на́шей є́ст' сѣлою жи́лами оума, зва(з)ко(м) оупова́нїа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 915).

5. Об'єднання, товариство, братство: яко пры крещенїи немовято(к) ѡ(т)рыцание сотаны ѡбѣщанїе бг̄д бывае(т) тако и нынѣ во сове(р)ше(н)номъ во(з)растѣ члове(с)-ко(м), при братолюбїи встѣпѣючи до звя(з)кѣ братского,... неѡ(т)ступне до ко(н)ца живота своего трвати (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, б1 зв.).

6. Правило, закон: Єсли(ж) теды вша мѣлость (чого не роздѣємо) проти(в) на(м) озабла, в'жды нехай в̄м рóуши(т) м̄л(с)ть прав̄ь в̄м котóрое в' єдны(х) дóщках' з на́шими... // ...замкнѣны, и єдными звáзками оутвержѣны сѣть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 215 зв.-216).

Див. ще ЗВЯЗКА.

ЗВЯЦАТИ *дієсл. недок.* Дзвякати, брязкати: instreпо, звяцаю, шумлю, гучу, зубами скрегочу (1642 *ЛС* 240); intono, as, гримаю, звяцаю (Там же, 244).

ЗВАГАНЬЄ *с.* Дзвякання, брязкіт: Многоглаголанїе: Зваганье (1627 *ЛБ* 64).

ЗВАГОМЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Лайливий, брехливий: Басни звагомыа:

Вшетѣчныи, встыдлївыи Пѣсни, Гадки, и Бáйки (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.).

ЗВАЗАНЄ *див. ЗВЯЗАНЄ.*

ЗВАЗАНЫЙ *див. ЗВЯЗАНЫЙ.*

ЗВАЗАТИ *див. ЗВЯЗАТИ.*

ЗВАЗКА *див. ЗВЯЗКА.*

ЗВАЗНЫЙ *прикм. (послїдовний, логїчний)* зв'язний: вѣнць, и найзвазнѣйшее слóжное Гре́цкое слóво, подóбнымъ та́кже звáзнымъ, и слóжнымъ по славѣнскѣ вѣложити є(ст) мóжно (Київ, 1623 *МІКСВ* 74).

Див. ще ЗВЯЗАНЫЙ.

ЗВАЗНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Послїдовнїший, логїчнїший: А за ты(м) то(т) котóры(и) тых часо(в) хо(т) в зацнѣйшо(м), пе(н)кнѣйшо(м), зва(з)нѣйшо(м)... язýкѣ Слове(н)ско(м),... не многи(м) пожýточе(н) бы(л): тепе(р) хо(т) в по(д)лѣйшо(м) и простѣйшо(м) язýкѣ,... всѣ(м) Рѣского язýка, якоко(л)ве(к) оумѣ(т)ны(м), потребе(н)... бѣти могль (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* б ненум.).

Пор. ЗВАЗНЫЙ.

ЗВАЗОВАТИ *див. ЗВЯЗОВАТИ.*

ЗВАЗОКЪ *див. ЗВЯЗОКЪ.*

ЗВАЗЬ *ж. (що-небудь, утворене переплетенням)* сув'язь : цвинтарь коло церкви... нанавши трачовъ и порезавши колоды дѣбовые, што тамъ єсть, ѡ звазь ѡхандожне и мощно вробити (1577 *АС VI*, 77); въ тѣю звазь цвинтарь цеглою ѡбъмѣровати (Там же).

ЗВАЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (який зів'яв, перестав бути свѣжим; в'ялий)* зів'ялий: Чл̄къ... трава зáраз' оусыхáючаа, проу(д)ко ѡб'оумира́ющее звáлое зѣла, згѣбели проу(д)кой по(д)лѣглаа нато́ура (Острог, 1607 *Лѣк.* 119).

ЗВАНУТИ *дієсл. док. 1.* (стати в'ялим, сухим; засохнути) зів'янути: вѣнчаимося рожею поки не званеть (Корець, 1618 *З. Поуч.* 111 зв.); Присвѣднѣ, или Присваде: Звáль, звáндль (1627 *ЛБ* 99); *Образно:* Крóвь таа

о̄кроп̄лаєть Цр̄кв̄ь: пр̄ето т̄ѣж̄ р̄ож̄чки ей (и щ̄ѣпы) зв̄ан̄ѣти не м̄ог̄ѣть (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129); Зв̄ан̄ет̄ к̄в̄ѣтъ в̄ѣры... к̄в̄ѣтъ... любв̄ѣ не зв̄ан̄ет̄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 513).

2. *Перен.* Зникнути, пропасти: яко(ж) ты чл̄че не имає(ш) сходити и злост̄ий са варовати б̄д̄ѣчи яко плоучина або яко оутр̄ня роса скоро сл̄нце зыиде(т) тоу(ж) зараз̄ь зван̄е(т) (Височани, 1635 *УЄ № 62*, 146 зв.).

Див. ще **ИЗЬВАНУТИ.**

ЗГАГА ж. Згага, печія: Кро(п) сырыи завше я(ж) нащ̄ср(д)це згагоу выган̄ає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11 зв.); оубоз̄ий ю(ж) ск̄б̄ры и псы сб̄б̄ѣ вари(ли), и оу см̄ѣта(х) гл̄адали што бы или, с̄ чого и(м) приход̄или з̄г̄аги (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 83 зв.).

ЗГАДАТИ *дієсл. док.* (що) Відгадати: и ш̄ол̄ь до Аскол̄ѡна, и заб̄иль т̄ам̄ л̄ м̄ѣж̄ев̄ь, которы(х) ш̄аты вз̄ав̄ши д̄аль т̄ым̄ь кот̄орыи б̄ыли г̄адку згад̄али (серед. XVII ст. *Хрон.* 185).

Див. ще **ЗГАДНУТИ.**

ЗГАДАТИСЯ, СГАДАТИСЯ *дієсл. док.* (з ким і без додатка) Погодиться; поради-тися: Ино мы, с̄ь благословен̄ієм̄ь Бож̄им̄ь, обачилши р̄ѣчь слушную и Богу подобную, сгадал̄шися, дозволили и дали сей лист (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); ино(ж) мы... згадав̄шися з д̄ѡхвен̄ство(м) н̄ши(м) дозволили и дали се(и) ли(ст) по(д) печат̄ю столеч̄ности // наше (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 2-3).

ЗГАДНУТИ *дієсл. док.* (чого) Відгадати, *діал.* згаднути: А если згаднете тое простое и безхитрое загадки, и не от вымыслу практичного, но от истинны, яко сама в собѣ ест глаголемое, тогда, оставивши философы латинские, к тебѣ, брате мой русине, с словом ся оборочаю (1599-1600 *Виш. Кн.* 153).

Див. ще **ЗГАДАТИ.**

ЗГАЖАТИ, ЗГАЖАТИ, ЗГОЖАТИ *дієсл. недок. 1.* (чому) Догоджати: Велм̄й

много так̄овых̄ р̄ѣчей п̄исмо с(т). телес-не пов̄ѣдаєть, а не в̄ѣдле пов̄аги Бо(з)скои велм̄ѡжности, нашей сл̄абости згаж̄аючи, ш̄то если не в̄ѣдле прист̄ѡйности б̄д̄ем̄ь роз̄м̄ѣти, в̄ спр̄ѡсность незлич̄ѡн̄ю м̄ѣс-ли бысмыса оувал̄ити (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 255).

2. (з чим) (*бути відповідним чому-небудь*) відповідати (чому): Св̄ѣдо(ц)ство... тое добре згажає(т) ѡ иовид̄ша, с трети(м) выводу(м) ѡ к̄гота(х) димитра по(с)ла мо(с)ко(в)ско-го в рым̄ѣ (1582 *Кр. Стр.* 48 зв.); Если не Аристотельскими силоизмами ствердят̄ь то, и если не згожаєть з̄ь ум̄ѣтностью ремесла вашего указан̄ем̄ь, тое, яко подл̄ѣйшее, откидаєте (1603 *Пут.* 107).

3. (що) Зіставляти, порівнювати: Вс̄ѣ Л̄ѣтопи(с)ц̄ѣ р̄ѣ(с)киє лито(в)скиє и ж̄мои(т)скиє которы є(м) з ро(з)ны(х) м̄ѣ(с)ц̄ѣ собраны(х) ем̄ згажа(л), и(в) ѡ(д)но м̄ѣ(с)ц̄ѣ для выба-даня а досв̄ѣ(д)ченя пра(в)ды истории зно-си(л), и(с) пи(л)но(с)т̄ю ко(н)фо(р)мова(л) (1582 *Кр. Стр.* 84 зв.); пан̄ь Немирич̄ь... показуючи границу межи к̄н̄зе(м) Ружи(н)ськи(м) а п̄н̄ом̄ь Дешковски(м), чере(з) мене... // учиненую... которую и тепе(р) с пам̄е(т)ю моею згожа(л) (Житомирщина, 1598 *ККПС* 99-100).

4. (кого) (*порозуміватися у яких-небудь питаннях*) погоджувати (з ким): ѡзна(й)-м̄ѡю ва(м) и(ж) к̄наже его мило(ст) из ѡб̄ѣма сынами своими приє(з)ди(л) по(д) л̄во(в) в им̄ѣ(н)є своє... згаж̄аючи сыно(в) свои(х) на ѡтчи(з)н̄ѣ и на матери(з)н̄ѣ и(х) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.).

Див. ще **ЗГОДИТИ.**

ЗГАЖАТИСЯ *див.* **ЗГАЖАТИСЯ.**

ЗГАЖАТИСЯ, ЗГАЖАТИСЯ, ЗГАЖАТИСА, ЗГОЖАТИСЬ, ЗГОЖАТИСЯ, ЗГОЖАТИСА, ЗЪГАЖАТИСЯ, ЗЪГАЖАТИСЯ *дієсл. недок. 1.* (з ким, з чим, в чому, на що, о що) (*виражати, підтверджу-*

вати свою згоду, визнаючи що-небудь правильним, доречним) згоджуватися (з ким, з чим і без додатка): вжобы Твоя Милость... съ старостичом Луцкимъ... и паномъ Дахном... во всемъ бы са еси згожалъ, а они теж мают порады твоее вживати (Львів, 1537 *AS* IV, 87); а ѿ(т) аксанеса, на што се вси євре(и)ские выкладаче згажаю(т), немецкие вси народы пошли (1582 *Кр. Стр.* 32 зв.); А то пречитавшы, абысь на рекъ, ижъ “не толко тыхъ артыкуловъ, о которые ся еще зъ Рымляны не згожаемъ” (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 119); З тым же теды згажаючиса и Бл(с)вѣный Кири(л)лъ, такъ мѡвить,... // ... якобы мѡль оухвалѡти же Дхъ с(т). ... ѿ(т) Сна похѡдитъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 214); Згажаѣтса з тою нашею повѣстю ап(с)лъ паве(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 292); А хотечи, абы тая справа до ску(т)ку свое(г)[о] при(и)ти мо(г)ла, згажаючисе в то(м), с право(м) посполитымъ,... то(т) те(р)ми(н)... на и(н)ши(и) ча(с),... перекладаю (Ржищів, 1639 *ККПС* 226); теды я, комо(р)никъ, згожаючи(с) в ты(м) с правомъ посполиты(м),... таковое дияцыи бо(л)шое справы, которое ѡпекунъ пре(з) посланъца своего,... в то(и) справе заживае(т) (Горошки, 1643 *ДМВН* 230); И яса нато дрѡже мой с тобою згожаю (Чернігів, 1646 *Перло* 56 зв.).

2. (з чим, в чому, з ким і без додатка) (*узгоджуватися, бути у відповідності*) згоджуватися: А естли бы не довела то(г)ды позваная сторона... еще те(ж) не пови(н)на ѿ(т)поведати на таковы(и) позо(в) которы(и) бы бы(л) скробаны(и)... а звлаща если бы са оди(н) з другимъ не згожа(л) (1566 *ВЛС* 18); жо(н)ки све(т)чили... не в ѡдно слово и не згажаючиса але ро(з)но (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); Поневажъ анѣ лѣкаре(м) анѣ дѡкторомъ назвѡти не мѡжемъ, поки цалѡго смѣслѡ и бачѣна ѣстесмо, того котѡрый в' шѡты дѡкторскѡи ѡдѣтый з'вѣр-

хѡ, а бѣглости и оумѣтности дѡкторской не мае(т) што бы са згажала // з' шѡтами (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 219-220); Потреба теды, абы тѡа вѣра ваша згажаласа з'вычайми дѡшеспасѣтельными (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

3. (з ким і без додатка) (*жити мирно, у згоді*) згоджуватися: крол вѣрски и чьски... коли бы познали и(ж) сѡсе(д)нѡи г(с)п(д)рѣе ва(л)чѡ(т) и незгожаютса про межи собою, с радою // своею... жадаючи абы панове... ѡбратили бы моци свои на проти(в) поганѡм (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 454-455); мае(м) зъ Єго мѡло(ст)ю ѿ(т)це(м) Єпи(с)копо(м) зньноси(ти) и пороздмева(ти)ся згажаючиса зо всѣми правѡвѣ(р)ными хр(с)тияны и ѡборо(н)цами црѣкве восто(ч)ное (Острог, 1596 *ЛСБ* 563, 1); и мовите закладаючиса иншими причинами, якобы для того чините, иж папеж и патрѡрха не згажаются (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); для тои причѡны частокро(т) в' пѣсмѣ стѡмъ дѡлгаа терпливо(ст), и милосе(р)днаа нескваплѣво(ст) якъ се-стрѣчки са згажають (поч. XVII ст. *Проп. р.* 299).

4. (з ким, чого) (*приходить до згоди, домовлятися про що-небудь*) згоджуватися: згожаючиса з ними и теж з старостою Браславскимъ и Вѣницкимъ, князем Богѡшомъ Ѳедоровичомъ Корецкимъ, неприятелю ѡтпоръ... чинилибы (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); Зъ якоужъ то смѣлостью и баченьемъ, хр(с)тиа(н)скѡю пасхѡ свою, передъ жидѡвскою напередъ дно(в) двадесѡть и пѡть внесли, анѣ с хр(с)тияны, анѣ зъ жидѡми са згожаючи штось велми дивѣно (Острог, 1587 *См. Кл.* 17); А до Присѡдѡ для реме(с)никовъ цехѡ(в) два, в котры(х) вшелякого реме(с)ла згажѡтса И Споряжати бы мѡли, Тѡе Просити абы Надати рачилъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2 зв.).

◊ згожатиса самому з собою — (з ким) бути послѡдовним у своѣх справѡх: Згожатиса

самбмѣ з соббою, моужа мою(д)рого и похва-
лы го(д)ного ест' знакъ (Острог, 1614 *Тест.*
155).

ЗГАЖАТИСА *див.* **ЗГАЖАТИСЯ.**

ЗГАЖЕНЬЄ *с.* Згода, порозуміння: и до
згажёнѣа ѿ(д)щепе(н)ствъ: и направы исце-
лева(н)а, соединёнїа, це(р)кѣвнаго дорѣдѣ
ѡтворати, и яснѣ показати не занехāju (Єв'є
або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 14).

ЗГАНБЕНЬЄ *с.* (*стп.* zhańbienie) згань-
блення, знеславлення: На егѡ тоутъ и бнде
вѣчное згинѣнье, И рады княжате шатаньского
зганбѣнье (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 93); Злославлѣ-
нїе, злохѡдлѣнїе: злбѣ ѡславѣнѣье, зганбѣнье
(1627 *ЛБ* 39).

Пор. **ЗГАНБИТИ.**

ЗГАНБИТИ *дієсл. док.* (кого, що) Зганьби-
ти, знеславити: а инны дръжа(в)ши слоу(г)
его зга(н)би(в)ши и(х) ещѣ оубили (к. XVI ст.
УЄ № 31, 168 зв.); прѡтївныи хотѣжъ са
прѣ(т) бж(с)тва Дѣха СТго, вша(к)же мѣло
са ѡ то(м) пїсмы... бѣватъ, маючи на томъ
дѡсытъ, абы могли згѣнбити и оукрѣити
Сновне бж(с)тво (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 57);
Посрамїль: Згѣнбилъ (1627 *ЛБ* 89).

ЗГАНЕНЄ *с.* (*стп.* zganienie) нагана, огу-
да, осуд: Ѡбличѣнїе, строфова(н)ѣ, кара(н)ѣ,
гѣнба, лаа(н)ѣ, поганбѣ(н)ѣ, зганѣ(н)ѣ (1627
ЛБ 148).

Пор. **ЗГАНИТИ.**

ЗГАНЕНЬЙ *дієприкм.* у знач. ім. Зга-
нений, -ого; зганьблений, -ого: ему ты(х)
светко(в) свово(л)нѣ гани(л) и ѡстави(л) а
ѡни са выведѡтъ тогды таковы(и) ѡ(ст)авую-
чи с ты(х) све(т)ко(в) ко(ж)дого зганѣно(г)
водле ста(н)у повинѣ(н) будѣ(т) навазовати
подлу(г) родѣ и(х) шля(х)тича яко шля(х)тича
а хлопа яко хлопа такъ яко бы его шля(х)ти-
ча... а хлопа рани(л) (1566 *ВЛС* 79).

ЗГАНИТИ, ЗГАНІТИ *дієсл. док.* (кого,
що, чим і без додатка) Зганити, огудити,
знеславити: Южъ вижѣ же(с) згани(л) тра-

дицїю костела ри(м)ского (1598 *Розм. нап.*
36 зв.); Пнѣ бгѣ нехѣй захѡвѣе(т) абы до
того не приходїло, якожъ кгды тѣи пѡ-
стѣпки митрополїтъ и владѣко(в) рѣчу са-
мою згѣнѣны и покѣраны боудѡу(т) (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 22); Згѣнитъ, з'фѣкает'
тамъ Г(с)дѣ, згѣрѡмитъ того, котѡрїи неоумѣ-
тыи нѡги мѣти бѣдетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.*
288); Згѣнивши... Хс... ихъ жадѣна стар-
шѣнства... призываетъ ихъ до себе (Київ,
1637 *УЄ Кал.* 160); анѣ те(ж), же сїе на(д)
захѡвана то в ни(х) найшло, згѣнїти и стро-
фовати не може(м) (серед. XVII ст. *Кас.*
4 зв.).

ЗГАНИТИСА *дієсл. док.* (чим) Зганьби-
тися: анѣ тогѡ бѣчилъ же такъ же оу нїхъ
ѡбхѡженѣе събѡры тѣм', же спѡсобо(м)
якожъ далѣко слѣдшнѣй зне(тї) и згѣнити
са мѡгоутъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 34 зв.).

ЗГАНІТИ *див.* **ЗГАНИТИ.**

ЗГАНЯТИ, ЗГАНАТИ, ЗГАНАТИ
дієсл. недок. (кого, що) Зганяти, виганяти,
проганяти: Которые теж подданные волоки
держат, а волѡв, а ѡвец и коней не мают,
тогды таких з волоки зганати и ѡсажо-
вати (1567 *Аз VII*, 120); те(д)ы он, завола-
вши... помочников своих, ... почал плуги на-
ши с пол наших зганяти (Володимир, 1612
АрхЮЗР 1/VI, 410); а члѣка шко(д)лївого
з' оурѣдѣ абы зганѣль, и побѡжны(м) и цно(т)-
лївымъ абы повѣрѣль мѣстъ прѣложѣн'-
ства справѡвати (Острог, 1614 *Тест.* 155).

Див. ще **ЗГОНИТИ.**

ЗГАНАТИ *див.* **ЗГАНЯТИ.**

ЗГАРАТИ *дієсл. недок.* (*знищуватися*
вогнем) згоряти: тепе(р) южъ коупина го-
ри(т) а не згарѣетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.*
16 зв.);

перен. гинути, зникати: Шѣстаа звѣзда
тои Корѣны... наполнѣннаа свѣта бо(з)когѡ,
и въ ѡгни егѡ бо(з)тва, не згарѣетъ бѣвши
(Чернїгів, 1646 *Перло* 165).

Див. ще **ЗГОРѢТИ.**

ЗГАРДА див. **ВЗГАРДА**.

ЗГАСАТИ дієсл. недок. 1. (переставати горіти або світити, світитися; погасати) згасати: оудѣлѣте и на(м) ѡ(т) масла вашєго бо с'вѣтил'ники наши з'гасаю(т) (1556-1561 ПЄ 105); Котрый огонь незгашоный, нинѣ згасаєть. И робацтво незаснѣлое, южъ здыхаєть (Львів, 1630 Траг. п. 177).

2. Перен. (втрачати значення, цінність; забуватися) згасати: А твоя п'ане слава, не-смертѣлна трѣв'ала, бодай п'аматка ѡного не оумира'ла, и всѣхъ цн'ыхъ Балабанѡвъ слава не згас'ала (Львів, 1614 Кн. о св. 2 зв. нenum.).

Див. ще **ЗГАСНУТИ**.

ЗГАСИТИ, ЗЪГАСИТИ дієсл. док. 1. (що, чим) (припинити горіння, світіння) згасити: моя пр'ятелко загаси свѣчѣ и при(и)ди трошка до мене // ѡндю згашѣ (к. XVI ст. Розм. 45-45 зв.).

2. Перен. (кого, з чого, що) (не дати розвинутися, придушити) згасити: Такъ власне... горкая работа зо всего доброго тебе злупила и всю опановала, понизила, спустошила,... з'гасила и праве зъ // кгрун'ту изъгладила! (Рожанка, 1598 Л. Пот. 1025-1027); Прето(ж) сена(т) хотачи... пожадливостъ згас'ити, ѡбра(з) з того мѣсца вз'авши на мѣсцѣ инши(м) каза(л)... егѡ поста'вити (поч. XVII ст. Проп. р. 273);

(що) знищити, зруйнувати: Щитъ то єсть "тарча вѣры и любве", которою бысмо могли всѣ стрѣлы огнистыи злосливого згасити (Київ, 1621 Коп. Пал. 860); Три млодѣнцы Пѡстом' печь огнистѣю згас'или, и незбѡжно-го Т'ирана зв'ѣтажили (Київ, 1637 УЄ Кал. 65).

ЗГАСИТИСА дієсл. док., перен. (зникнути) згаситися: ѡ прѣ(с)таа п'ан'но... // ...жила(с) завше якъ саламан'дра межи поломени грѣхѡвъ, една(к) не ѡпал'ила(с) са... всѣ поломени згас'илиса (поч. XVII ст. Проп. р. 61 зв.).

ЗГАСНУТИ дієсл. док. 1. (перестати горіти або світити) згаснути, погаснути: всѣхъ, мѡвить, до л'аски пр'їймѣ котѡрыса под'дадѣтъ пѡки Походна горѣти бѣде(т), а з'асъ якъ скѡро зг'аснет', жадной надѣи не бѣде(т) ѡ їхъ здоров'а цѣлости (Київ, 1625 Коп. Каз. 21); Огень тамъ нѣкѡли не з'г'аснетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 42);

(стемніти, звечорити) згаснути: ѡ(з)на- (и)мѣю(чи) ємѣ и(ж) маєть на мо(с)квѣ бы(ти) нижъ(ли) зга(с)не(т), а ѡ замокъ его столечны(и) копию скрѣши(ти) (1582 Кр. Стр. 9 зв.).

2. (перестати існувати, припинити діяльність) згаснути: внесена была... дрѣка(р)ня... которая ижъ за недоста(т)ко(м) а пото(м) за смє(р)тю дрѣкаря тоє(и) дрѣка(р)нѣ згас-ла была (Львів, 1586 ЛСБ 80).

3. Перен. (завмерти, зникнути) (про по-чуття, думки і т. ін.) згаснути: И для ро(з)-множѣн'а несправе(д)ливости, зг'асне м'я-лость межи мнѡгими (Вильна, 1596 З. Каз. 38); На жа(д)ныи перешкѡды з'ависти не дѣа-ючи... же з'азростъ оущипл'иваа зг'аснетъ, а праца моя таа ѣ пото(м)ны(х) в'да(ч)ност' ѡ(т)несѣтъ (Київ, 1627 МІКСВ 185).

◊ згасла походня див. **ПОХОДНЯ**; свѣ-ча згасла див. **СВѢЧА**.

Див. ще **ЗГАСАТИ**.

ЗГВАЛТИТИ див. **ЗГВАЛТИТИ**.

ЗГВАЛТОВАТИ див. **ЗГВАЛТОВАТИ**.

ЗГВАЛЧЕНЄ див. **ЗГВАЛЧЕНЄ**.

ЗГВАЛЧЕНИЄ див. **ЗГВАЛЧЕН'Є**.

ЗГВАЛЧЕНЬЯ див. **ЗГВАЛЧЕНЄ**.

ЗГЕРЕТИЧАЛЫЙ, ЗГЕРЕТИЧЪЛЫЙ

дієприкм. 1. У знач. прикм. Який став ере-тиком, відступником: Прѣто ст'їй П'авель,... показѣєть яснѡ, якѡ спосро(д)кѣ ѡ(т)стѣп- (с)тва, ант'ихристъ вийдетъ... з мѡра бѣрл'и-вого: котѡрое то мѡре надим'ають и бѣратъ; дѣх(и) чартѡвск'їи вѡлны егѡ, пѣрвое ѡ(т)-стѣп(с)тво в' Грѣц'їи... през' нѣкотрыхъ цѣ-

саровъ згеретичалыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 137).

2. У знач. ім. Єретик, відступник: Але речеть кто, а набарзѣй згеретичѣлый: же самогѡ то Бга ёсть, ѡ(т)пѣщати грѣхї (Львів, 1646 *Ном.* 4).

ЗГЕРЕТИЧАТИ дієсл. док. Відступитися від догм християнства: протївници наші и лжебрата Православіа ст҃гѡ,... называючи дх̄овны(х) нашихъ недками,... волаючи ижъ Рѣсь Православноа згеретичала, Лічбы, Формы, Матеріи, Интенціи, и скѣткѡвъ Таинъ Бж(с)твѣнны(х) не знаеть (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

ЗГЕРЕТИЧѢЛЫЙ див. **ЗГЕРЕТИЧАЛЫЙ**.

ЗГИБАТИ дієсл. недок. Гинути, діал. згибати: А тѣ собѣ // розмышлѣти ижъ оумѣрлыи не згибають и внѣвечь не оборочаютьса, але ёсть имъ повстаніе въ живо(т) вѣчны(и) (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 160-161); Изнемогѡхъ: Захорѣлемъ, застогналемъ. Также: Изнемагаю, дтлѣю, слабѣю, або починаю пѣсти, собѡю вѡнтплю, згибаю, албо погибаю (1627 *ЛБ* 46).

Див. ще **ЗГИБНУТИ**.

ЗГИБЕЛЬ ж. 1. (*втрата життя, смерть*) загибель, погибель: Члѣкъ... згїбели проуд)кой по(д)лѣглаа натоура (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); Звѣтазствомъ непрїателїи, абысьса не по(д)носїль нѣкк(д)ы... и не триоу(м)-фоуй ѡ(т) згїбели чоловѣка (Острог, 1614 *Тест.* 180).

2. *Перен. (руйнування, занепад, знищення чого-небудь)* погибель: не мѣста бовѣмъ збѣре(н)е ѡплѣкѣю,... але дѣши стѡбливое спѣстоше(н)е, и цркви хр(с)та в собѣ маючѣю оупа(д)коу и згїбели (Острог, 1607 *Лѣк.* 8); так богъ роздѣлил, абы са един в дрѣгого врад не втрѣчал... бо то вже згїбел, коли един ѡбѣма владнѣти ѡсилветса (поч. XVII ст. *Вол. В.* 81); якъ тѣе sprawy в котѣ-

рые ты са(м) пїлне вѣзришъ и оусмѣтришъ, великѣю прїймоую(т) поправѣ такъ ёсли що перебѣчишъ, до великое прихода(т) згїбели (Острог, 1614 *Тест.* 160).

3. *Перен.* Духовний занепад: пливѣчи бовѣ(м) з вами на то(м) ширѡкомъ мѡри, не вѣдаю з яки(х) мѣ(р) послизноу(в)шиса, на самѣе вѣ(ч)ное згїбели дно вѣпа(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 13); Хтоса (мовечи) дѡ філозофіи... оддѣть хѡчетъ,... не оумѣтностъ свою яко наволокѣ нѣкѣю скїндти маеть... котѡраа згїбели вѡзомъ... ёсть (Єв'е, 1612 *Діоп.* 2 нenum.); Зачимъ преблагїи Іс ѡкрѣтнѣи страдѣеть, Кгды на вѡлнѣю твою згїбелъ погладѣеть (Львів, 1631 *Волк.* 17 зв.).

ЗГИБЛЫЙ прикм. Загиблій, діал. згиблій: згїблѣю дѣшѣ до пе(р)шого живота вѣскршаемо (Острог, 1607 *Лѣк.* 15); Церковъ зась Римская радѡвала би ся и веселила, ижъ, згїблая бывши, нашлася (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 709).

Див. ще **ИЗГИБЛЫЙ**.

ЗГИБНУТИ, ЗГІБНУТИ дієсл. док.

1. (*умерти, згинутти*) загинути, загибнути, діал. згїбнути: ѡни ѡт подданых моих втекли и крилиса, а затым Татарове их поймали... и там згїбли (Шайно, 1538 *AS IV*, 174); щѡжъ теды ѡпоустївѣ ли ее [овечку] жебы вѣчне згїбла (Острог, 1607 *Лѣк.* 28).

2. (*зникнути*) пропасти: всѣ вѣ(з)веселѣмьса яко снѣ мой мртвѣ бы(л) и ѡ(т)живе и згїблѣ бы(л) и нашо(л)са (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 5 зв.);

(*загубитися через недогляд*) пропасти: а чий ѡддетъ конь, за тымъ ѡтбираниемъ твоимъ, згїбъ, тогды ты маешъ водле цены тьи кони..., имъ поплатити (Вільна, 1546 *AS IV*, 457);

(*зникнути*) щезнути: бѣла вѡда тѣа за ѡны(х) чѣсо(в), гды ѡ(б)стѣпїли іер(с)ли(м) поганѣ иноплѣменници, а вода згїбла (XVI ст. *УЄ* № 29519, 70).

3. *Перен.* (*перестати існувати, зникнути, пропасти, щезнути*) загинути, загинути, діал. згинутути: Наставилося єпископовъ много, на одну столицу по два: за тымъ и порядокъ згибъ (Варшава, 1582 *АЗР* III, 290); Присмотріса тежъ тымъ... котѳрыє з великою пыхѳю,... нѳзбыть себе и ин'шихъ тлоусты(х) ховаючи, и в хѳлодѳ лежачи за(в)ше, где ѳнаа ихъ по(м)па, згѳбла тепѳрь (Острог, 1607 *Лѳк.* 36).

Див. ще ЗГИБАТИ, ИЗЪГЫБНУТИ.

ЗГИДИТИ *дієсл. док.* (що) Знеславити, згудити, зганьбити: А чомусь о томъ ни какое зменки не учинилъ, а только на самый синодъ Трыдентский, згидивши его несправедливе, тую ото завезку натегаешъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 759).

ЗГИНЕНЄ, ЗГИНЕНА, ЗГИНЕНЬЄ, СГИНЕНЄ, СГИНЕНЬЄ *с.* (*стп.* zginienie) 1. Зникнення, пропажа: Которое збите и пограбене и кгвалтовное нахоженье на дом его, так теж и сгинене калиты с пене-зми, менил собе быт от его милости пана Богдана Костюшковича Хоболтовского (Володимир, 1582 *АрхЮЗР* 1/VI, 75); Полагъя Сачковая о сгиненъє сверипы своеє,... жаловала тыми словы (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 271); Василея Борзобогатая ризницу зо всѳми привилями взела; тогож дня оповедане его милости о згинене мишка из сегнетомъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 150); Та(к)же еслѳ бы хтѳ ѳ(т)да(н)є позычки,... ѳ(т)кладаль за на(з)начѳный ча(с), а тымъ часомъ рѳчь позычѳнаа... згинѳла, повѳнен' вернѳти, а особлѳиве еслѳ бы межи дающимъ и берѳщимъ застановлѳнієсе стѳло, же згине(н)а рѳчы маѳть шкодовѳти берѳщыи (Львѳв, 1645 *О тайн.* 104).

2. Загибель, смерть, загилада: тыи су(т) котѳрыи по згиненью великого а(н)тихре(с)-та навє(р)нутса (XVI ст. *КАЗ* 634); або вѳмъ (!) и за часу Ноева, впередъ фѳкгуроваль

то киотъ оный, ижъ што ся колвекъ живого не в немъ нашло, теѳды згиненя уйти не могло (Єгипет, 1602 *Діал.* 58); достатѳчне познаѳемо... и дохѳдимѳ... и якъ великие такъ згиненья дѳшъ лѳуд'скихъ, такъ збѳрѳенья мѳстъ, и спѳдстошенья вѳспъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 29 зв.); Пѳгѳба: Погѳбелъ, врѳдъ, згинѳенье, згуба (1627 *ЛБ* 80); Тогды бовѳмъ и сам' старѳшій ихъ Хаганъ на ѳко вѳдачи згинѳен'є своѳх' жолнѳрѳ(в),... рѳками себе по тѳвѳри бѳилъ и по пѳрсеми (Киѳв, 1627 *Тр.* 662);

(*припинення існування чого-небудь*) загибель: Ктѳ жъ са бовѳмъ напѳродъ вѳжилъ цѳркѳве каѳѳлицкое дѳгмата, и стѳхъ ѳ(т)цѳ поданья поламѳти, с чѳго са розєрѳванье цѳрковное // почало, с котѳрого згинѳенье оуродѳлѳса (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 30 зв.-31).

3. Духовний занєпад: Прѳтожъ вѳ томъ единымъ костели отъ апѳстола Петра,... збавене свое милуючѳму, быти потреба, а отъ него утекати — згинене вѳчноє (1603 *Пит.* 20); Чи зрозѳмѳлисмы якъ глѳдѳбѳкѳй дѳблъ и прѳпасть згинѳена ѳтѳвѳрена ѳсть, ты(м) котѳрыи толмѳчатъ не ѳсторѳжне. а не тѳкъ я(к) стѳыи ѳцѳы розѳмѳли слѳва Бо(з)ского пѳсма (Киѳв, 1619 *Гр. Сл.* 256); И ѳбысь не стѳалса (!) слѳпы(м) проводникѳмъ слѳпѳмѳ, и з' ѳны(м) вѳсполь в' рѳвъ вѳчногѳ згинѳена не в'пѳль (Львѳв, 1646 *Ном.* 4 зв.).

Див. ще ЗГИНЕНІЄ.

ЗГИНЕНІЄ *с.* 1. (*припинення існування чого-небудь*) загибель: егда(ж) не хотѳ(л) подавати з' себе слѳушныхъ плѳдовъ неха(и) же в не(м) росте гла(д) тѳрна кь згинѳеню є(г) (Львѳв, 1585 *УЄ* № 5, 240 зв., на полях).

2. Те саме, що згинене у 3 знач.: Не идѳтъ теѳды тѳйны Пр(с)тѳи в' зѳпсовѳніє и згинѳеніє в' небытїє (Киѳв, бл. 1619 *Аз. В.* 201).

ЗГИНЕНЬЄ *див. ЗГИНЕНЄ.*

ЗГИНЕНА *див. ЗГИНЕНЄ.*

ЗГИНУЛЫЙ *дієприкм. 1. У знач. прикм. (який духовно занепав)* пропащий: Котрый домъ Уйльскій оупадлый поднесётъ И овцоу згиноулѣю, на собѣ принесётъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 76); Згинулыхъ овецъ, хотачи позыскати: И имъ у себе якъ пастырь мѣсце дати (Львів, 1630 *Траг п.* 166).

2. У знач. прикм., перен. Згублений: Пожитокъ намъ былъ бы радость, веселіе и утѣха, ижъ ся драхма — церковь Римская — згинулая наша (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 709).

3. У знач. ім. Той, хто пропав, заблукав: Бѣда, мовить, пастыромъ Уйл'скимъ, которыѣ пасли самыхъ себе, ... а стада мого не паслисте, што было ослабѣлое не оутвердѣлисте, што хрое не оулѣчилисте ... и згінѣлого не пошѣкалисте (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 2).

ЗГИНУТИ, ЗГЫНУТИ, СГИНУТИ *дієсл. док. 1.* (кому, в кого, при кому і без додатка) (*пропасти невідомо куди*) зникнути, загубитися, задітися: Тѣлько пошѣлъ пѣрвїи рѣзь надъ тѣрка зара(з) пойма(н) и бѣзвѣсти згѣнуль (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.); а такъ дей тыи вси листы, ... безъ вѣдомости згинули (Київ, 1534 *АЮЗР I*, 84); кгдабы дей до ласки Его Кролевское Милости пришол, оказалбы певными листы, которые при нем згинули, иж кнагини... до того малженства с княжною Галшкою, ... сама его привела (Вільна, 1558 *AS VI*, 213); а в то(т) ча(с) што ему згінѣло... тогда тую ре(ч)... мае(т) вчетверо ценою заплатити (1566 *ВЛС* 109 зв.); при то(м) зби(т)ю и зране(н)ю в ни(х) згинуло две ша(п)ки (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); по смерти небожчика тестя моего пана Павла Черневьского в тым замешаню часу смерти его сгинула скринка з дому его з листы // потребными (Володимир, 1570 *АрхЮЗР I/VI*, 81-

82); то есть згинуло в мене с коморы зъ замка двѣсти прадива лну (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); А особливе запи(с) до(л)говы(и) и доживо(т)ни(и) на ча(ст) кгрунѣту... в скрини та(м) же по(д) Пиля(в)цами згинувъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 210).

2. (з ким, від чого, за що і без додатка) Згинути, умерти, загинути: В той же потребѣ по(д) межибоже(м) внѣкъ княза костентѣна князь ромѣнъ згінѣлъ (1509-1633 *Остр. л.* 126); сховай мечъ твоѣ в похвы, абовѣ(м) кто мече(м) вѣюе(т) ѡ(т) // меча згине(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 34-34 зв.); Царѣ Івліа(н), ... до поганѣства пристѣпи(л), и ламаль ѡбразы Хвѣы, а свои на честь Дію и Арѣю фѣндоваль, и згінѣ(л) зъ нѣми (Київ, бл. 1619 *О обр.* 31); Тое ѡчинил дмитръ царь московский, ... показал послѣ королевскомѣ всѣ скарбы царства московскаго, котрые потом лахи всѣ побрали до полщи, а самъ за пыхѣ эле згинул (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100); іюда: ...пошо(л) на стѣронѣ и оуда(в)и(л)са и ѡпѣхнѣвши ро(з)сѣл'са... згиноу(л) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 70); Мы слѣги твои обличѣили есмо почты людѣй вѣенны(х), ... котѣры(и) есмо мѣли под'рдѣкою нашею, а не згінѣлъ и одѣнъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 148 зв.); **съ того свѣта згинути** *див. СВѢТЪ;*

(*перестати існувати внаслідок знищення, руйнування і т. ін.*) згинути: были на то..., твердости старые... королей ихъ милости, которые тыми озера, ... церкви святого Софея и святого Михаила... надали, нижли згинули въ тот часъ, // коли Киев был отъ неприятеля... збурен (Київ, 1545 *АрхЮЗР I/VI*, 40-41); А тепер бы чого боже ѡхова(и) чере(з) ты(х) свово(л)ны(м) (!) а мало важны(х) люде(и) тая епископия згінѣти мѣла (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101);

(*розтопитися, розплавитися*) згинути: Снѣгъ велѣкїи вѣпаль назавтрее покрѣвы,

а пото(м) згіндль (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); Такъже и злѳтник' албо сребродѳла, в' пѳвнѳю мѳрѳ гѳрнѳ розпалѳетъ, бѳ если збѳтнѳй огѳнь бѳдетъ, розпѳстит'са и розплынѳт'са, и згѳнетъ сѳбро и злѳто (Вѳльна, 1627 *Дух. б.* 232).

3. (минути безповоротно) згинути, зникнути, пропасти: неха(и) тѳды проклаты(и) гнѳвь, и срѳгость гню(с)наа згѳне(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.); Пото(м) млоде(н)-чество, а ажъ до ннѳшнегѳ дна, шокѳл'век' миндло часѳ згѳндло, навѳ(т) ннѳшнѳй днѳ з' смѳртю дѳлимѳ (Киѳв, 1646 *Мог. Тр.* 938).

4. (пѳти геть, ніколи не повернутися, зникнути) згинути: пре(з) сѳмь днѳи не найдѳтса ква(с) в' дѳмѳхъ вѳшихъ хто бы ѳль квѳшѳное згѳнетъ дѳша егѳ з громѳды Израѳилской, такъ з гѳстѳи якъ з' обывѳтелевъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.); хто бы кѳлве ел' квѳшеное згѳнѳ дѳша ѳнаа з' Израѳѳла (Там же); з очу згѳнути див. **ОКО**.

5. *Перен.* Духовно занѳпасти: Скоро едно бѳднѳй рѳсин лаховищѳ возмет, то зараз до Римѳ ѳт вѳрнѳх ѳтстѳпивше, праве згинет (поч. XVII ст. *Вол. В.* 82); Абовѳ(м) грѳшны(и) члѳкъ... ѳтонѳти в глѳбоко(м) пѳклѳ и нѳ вѳки згѳндѳи мѳси(т) (Киѳв, 1683 *Мог. Кн.* 3 зв.); Не иж бы дѳша згѳндѳи мѳла, тѳ ест' внѳвечъ оберндѳтса, але жѳти бѳдет' (Киѳв, 1637 *Уѳ Кал.* 129).

ЗГѳБНУТИ див. **ЗГИБНУТИ**.

ЗГЛАДИТИ, ЗГЛАДИТЬ, СГЛАДИТИ

дієсл. док. 1. (що, чим) Знищити, зруйнувати: Если антихристѳ маеть вси знаки и упѳмѳнки вѳры хрестѳянское згладить,... тогды можемъ правдиве рѳчи, же сегѳднешнѳе геретикѳе суть члонками его (Вѳльна, 1595 *Ун. гр.* 164); рѳстрѳпне церковь Божѳа... постановила, абы обѳя сторона вѳчне молчали и всѳ писма... такъ Игнатѳеви, яко и Фѳтѳеви огнемъ згладити и внѳвечъ обернути ухвалили (Киѳв, 1621 *Кол. Пал.*

755); мѳжи... рекли емѳ: нехѳй не тѳгне вѳсь лѳдѳь ѳле двѳ, ѳбо згѳ мѳжевъ, нехѳй ѳдѳтъ а зглѳдатъ мѳсто (серед. XVII ст. *Хрон.* 163 зв.).

2. (що, кого, чим, ѳт кого і без додатка) (*позбавити життя*) вбити, стратити: а то значи(т) а(н)тихре(с)та теперешнегѳ за которы(м) стоа(т) вси баламу(т)нѳ ру(с)кѳи и ѳ(р)меньскѳи... ту(т) вла(с)не зглажѳнь будѳ(т) (XVI ст. *КАЗ* 631); Кѳждаа дѳшѳа... тогѳ дна нехѳй бѳдетъ зглажена ѳ(т) лѳдѳй свѳйхъ (Киѳв, бл. 1619 *О обр.* 166); Розгѳю Мойсеѳѳвою фараѳна и вѳшѳстки(х) егѳпе(т)-ски(х) кнѳжа(т) звѳтажи(л), зглади(л) позабивѳлъ, ѳслѳвою чѳлюстю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 302 зв.); и рѳклѳ: чѳлю(с)тью ѳслѳю згладилъ ѳсмь згѳ мѳже(в) (серед. XVII ст. *Хрон.* 186); зѳ того (сѳго) свѳта згладити див. **СВѳТЪ**.

3. (що) (*про грѳхи*) вѳдпустити: пока(и)те(ж) са и навѳ(р)нѳте(ж) са абы были зглажены грѳхи вашѳ (II пол. XVI ст. *КА* 15); снѳдне и смѳртѳлнѳй грѳ(х) [еретичѳ] згладишѳ и ѳ(т) повшѳдны(х) грѳхо(в) боудѳшь вѳлнѳй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 119); Новѳй Адам'... непрѳязни и свѳры всѳ з грѳнтѳ згладилъ (Киѳв, 1630 *Имнѳл.* 3); Грѳхъ абѳвѳмъ едѳнѳ смѳртѳлнѳй, ра(з) попѳлнѳнѳй, ѳсть такѳѳ мѳци и влѳсности, же... ѳ вѳчнѳю смѳртъ... тогѳ котѳрый са егѳ допѳстѳлъ, приправѳетъ, еслѳ правдѳвою покѳтою... зглажѳнь не бѳдетъ (Лѳвѳв, 1645 *Жел. Тр.* 4).

Див. ще **ЗГЛАЖАТИ, ЗГЛАЖИВАТИ, ЗГЛАЖОВАТИ**.

ЗГЛАДИТЬ див. **ЗГЛАДИТИ**.

ЗГЛАЖАТИ *дієсл. недок.* 1. Нищити, руйнувати: оупра(т)нѳю, зглажѳю, по(т)лѳ(м)-лѳю, нищѳ (1596 *ЛЗ* 66).

2. (що) (*про грѳхи*) вѳдпускати: Коли бѳвѳм' члѳкъ испѳвѳд(а)етса, тогды если мѳлъ пре(д) ѳспѳведѳю грѳхи смѳртѳлнѳе, лѳскѳ

Бѣдѣю прыймѣтъ зглажѣючѣю ѡныя грѣхи (Львѣв, 1645 *О тайн.* 10).

Див. ще ЗГЛАДИТИ, ЗГЛАЖИВАТИ, ЗГЛАЖОВАТИ.

ЗГЛАЖАТИСА *дієсл. недок.* 1. Бути вбитим, знищеним: тѣды ино є(ст) шо на кр(с)тѣ повисѣеть иншіє ты(ж) котѡріє зглажѣются и внѣвѣ(ч) ѡбертѣются (поч. XVII ст. *Проп. р.* 134 зв.).

2. (кому) (*про грѣхи*) відпускатися: муже(м) и жена(м) згла(ж)аю(т)са грѣхи имена и(х) сѡ(т) напи(с)ны на нѣсе(х) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1 зв.).

ЗГЛАЖЕНЄ *с.* Скасування, ліквідація: вшелѣкихъ неправѡстѣй своѣихъ зглажѣнѣє прѣгнѣти почнѣтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 47).

ЗГЛАЖЕНІЄ *с.* (*про грѣхи*) відпущення: такъ и сѣй Голѣбѣ знесѣніє и зглажѣніє грѣхѡ(в) ѡповѣдѣ(л) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 899).

ЗГЛАЖИВАТИ *дієсл. недок.* (шо) Те саме, що зглажовати у 1 знач.: А то суть теперешніє геретикове, ... и внутрнюю святоблѣвѡсть и набоженство зглаживають, албо имъ всякимъ способомъ перешкажають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 165).

Див. ще ЗГЛАДИТИ, ЗГЛАЖАТИ.

ЗГЛАЖОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (шо) Нищити, знищувати, руйнувати: ѡпраж(д)-нѣю: ѡ(т)лѣчѣю, ... вынищѣю, зглажѣю (1627 *ЛБ* 140).

2. (шо) (*про грѣхи*) відпускати: Не єсть... то надарѣмне вѣмышлено... тѣхъ котѡрыи зышли вѣ Бж(с)твенны(х) таємницахъ споминѣемъ, и за нѣхъ пристѡпѣемъ, прѡсѣачи барѣнка, прѣ(д)ложѡногѡ, котѡрый свѣта грѣхъ зглажѣеть (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 151).

Див. ще ЗГЛАДИТИ, ЗГЛАЖАТИ, ЗГЛАЖИВАТИ.

ЗГЛИДИТИ *дієсл. док.* (кого, що) Зглядѣти, побачити; помѣтити: O buduż ioho smárowáty Musit mini y horszczki y wsie powraciá-

ty Tá iák mudry nákrýł sia ós widysz trawoiu szczyby ho ne zchlidyno (Яворів, 1619 *Гав.* 19); Tá chotby oden zief cáły Krywdá by záś inszym była Boś my ho usi try zhlidyłá (Там же, 21).

ЗГЛУБОКА *присл.* Зглибока: Згльбока *exproendo* (*Уж.* 1643, 48).

ЗГЛУПА *присл.* Глупо, по-дурному: Мы Рѡсь, та(к) мѡвѣмо згльпа, самолѡвѣка, якобы на мѣшы тыи ѡ(т)пѡсты (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 159 зв.).

ЗГЛУПѢЛОСТЬ *ж.* Глупѣсть, безглуздя: Хѡчешъ еще бѡлѣшь ѡ згльпѣлости прирѡже(н)ѣ нашѣго слѣшати? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 296).

ЗГЛУПѢЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Глупий, безглуздый: взгѡрженыѣ ѡ(т) свѣта, и згльпѣлыѣ звѣны бывши, ѡуслѡхали и ишли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68).

ЗГЛУПѢТИ *дієсл. док.* Зглупѣти, здурнѣти, втратити глузд: зѣдрѡстю палѣючи такъ згльпѣли, же и званіє Бжѣє Зневѣжили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 680).

ЗГНЕДАПЛЕСНИВЪ *прикм.* Гнідо-сірий: ко(н) по(д) ни(м) згнедапле(с)ни(в) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 85 зв.).

ЗГНЕДАСТРОКАТЪ *прикм.* Пістряво-гнідий: по(д) ни(м) ко(н) згнеда строка(т) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 86).

ЗГНИВАТИ, ЗГНІВАТИ *дієсл. недок.* (*руйнуватися, розпадатися від гниття*) згнивати: нѣкотѡрїи мѡва(т) абыса таж немо(ч) прѣгожаѣ ѡ(т) таковы(х) рѣчїи в котѡро(м) члѣцѣ мо(к)рости теле(с)ныє, а(з) (!) з(г)нѣває(т) мозо(к) или ѡутрѡба, або инѣє чло(н)кы ѡ(т) тѣла члч(с)ка(г) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 152); Гды(ж) якъ Тѣло, не бѡдѣ(т)ли со(л)ю потрѣсѣно, згнивѣетъ ѣ засмѣржаєтъса, такъ же всѣмъ ѡ(т) тѣжкою вѡнѣ ѡ(т)ворѡчѣтиса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 6).

Див. ще ЗГНИТИ.

ЗГНИЛИЙ *див.* **ЗГНИЛЫЙ.**

ЗГНИЛО *присл.* Ліниво, в'яло, повільно: Щавствѣннѣ: Гнѣсно, згнѣло, лѣниво, недбале, спанѣле, не ры(х)ло (1627 ЛБ 158).

ЗГНИЛОСТЬ *ж.* 1. Загнивання: Трѣтим рѣзо(м), показѣтся члѣкъ потравами яковѣмись сырѣми, до згнѣлости склѣбнними и не стрѣвными (Київ *Мог. Тр.* 2 зв.).

2. *Перен.* Гниль, гнилизна, гнилятина: дшам' дарѣет' здоровіе, члѣвчихъ намѣтностѣй згнѣлость вычищѣетъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 580); Прѣто дарѣмне гордѣшъса и хвалишъ, с тѣбегѣ цар(с)тва... самъ бѣдѣчи сосѣдъ нечистотѣ, мѣхъ згнѣлости (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); тѣлько рѣчѣ живы(м) страшливою, рѣбѣцтѣвѣ пожа(д)ливою, землѣю зара(з)ливою, смро(д)ливою згнѣлостю (Там же).

ЗГНИЛЫЙ, ЗГНИЛИЙ, ЗГНЫЛЫЙ, ЗГНИЛЫЙ *дієприкм.* у *знач. прикм.* 1. Згнилий, зігнилий, зогнилий, гнилий: и потомъ-ка того яго(л)ки становили, ѡповедали тежъ того млынка и пали згнилые, ижъ тамъ перѣвшыє млыны бывали (1546 *ОГ* 1 зв.); В свирѣне... маса сви(н)ного згнылого што и собаки не еда(т) покрышилося в громаде лежить з возъ на ѡдинъ конь (1556 *ОКЗ* 36 зв.); опрѣсно(к) не сблены(и), е(с)ть яко згнилы(и) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 44 зв.); домъ бра(т)ски(и)... ю(ж) праве згнилы(и) и ѡпа(д)лы(и) за позволенемъ всѣ(х) брати(и) прода(ш)и жидови ѡтобрале(м)... 350 (Львів, 1620 *ЛСБ* 1049, 1); pra(e)rancid(us), згнилий (1642 *ЛС* 327); А тѣи всѣ грѣшныци; вѣскреснѣтъ и вѣйдѣтъ из грѣбѣвъ свѣихъ, в' тѣмныхъ тѣла(х) шпѣтны; якѣ мѣринове, и смро(д)ливыхъ якѣ пси згнилыи (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.).

2. *Перен.* (грѣшний, аморальный) гнилий, згнилий: Тая унѣя кождоу часу подлежати обещуется и офѣруется, где потреба укажетъ, уняти свѣтыхъ уставы, а приложити свое згнилое зданя и новые хитрые вымыс-

лы (1626 *Кир. Н.* 23); На тѣи ча(с) позбѣвши прехѣтрыхъ з'гнилыхъ, и страшливы(х) дѣхѣвъ ѡныхъ, идѣтъ въ ѡнѣю невыповѣдѣмѣю рѣдо(ст) (Львів, 1642 *Час. Слово* 269).

ЗГНИТИ, ЗЪГНИТИ *дієсл. док.* (зруйнуватися, розпастися від гниття) згнѣтити, зогнѣтити: кѣхъна згнѣла покрѣтъ поѡпада(ло) (1552 *ОКан. З.* 18 зв.); ѡбѣдѣ [кѣхъни] напо(л)ы зъгнѣли (1552 *ОЛЗ* 158 зв.); все будоване згнило и жадного пожитку // не чинило (Смоличів, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 310-311); Зъ припадковой розмовы... повѣдѣлъ ему одинъ зъ Грековъ... же отъ патріарховъ... христіанскихъ звязаныи тѣла згнѣтити не могутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 471); те(д)ы гѣ бѣ великѣю карно(ст) допоусти(л) на ірода. Жигавица емѣ // бывала, и свербъ великы(и) и нечисты(и) ѡпѣ(х) и згни(л) и черви его точили живого и смѣрдѣлъ (Височани, 1635 УЄ № 62, 143 зв.); одни [ѡвочи] квѣтнѣтъ, дѣрѣгѣи зрѣютъ, дѣрѣгѣи зрѣлыи на зѣмлю падаютъ, а згнѣвши не смердѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.).

ЗГНИТЬСЯ *с.* (те, що зруйноване гниттям) гниль: дѣрѣгѣи [ѡвочи] зрѣлыи на зѣмлю падаютъ, а згнѣвши не смердѣтъ, але и пѣрохъ згнѣтъ ѡвѣчю ѡногѣ вѣлми в' сѣбѣ вѣдѣчнѣю вѣнность маѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.).

ЗГНІВАТИ *див.* **ЗГНИВАТИ.**

ЗГНЫЛЫЙ *див.* **ЗГНИЛЫЙ.**

ЗГНѢТИ *дієсл. док.* (стп. zgnieść) (стиснути, здавити що-небудь) згнѣтити: сѣжахъ грѣздъ въ чѣшѣ: згнѣлемъ грѣбно в' кѣли(х) (1627 ЛБ 127).

ЗГНѢТИТИСА *дієсл. док.* (про відомості, чутки) поширитися, розійтися, піти: ѡ(т) жидѣвъ тѣа вѣшла помѣвка, же вѣскр(с)еніє хѣо естъ продѣно, и ѡвше(м) и тѣе ѡ(т)гола згнѣтілося, же оучники его оукрали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 125 зв.).

ЗГОВОРІТЕЛЬ *ч.* Той, хто умовився з ким-небудь про щось: пришол нѣхто ѡсиѣ.

ω(т) аримафѣя. бл̄гоωбразенъ и зговори-
тель (1489 *Чет.* 325); зговоритель томоу
тѣлѣ былъ иωсифъ (Там же, 326).

ЗГОДА, ЗЪГОДА ж. 1. (*взаємна домов-
леність, порозуміння*) згода: И(ж) пре(д)
с̄тое памети короле(м) Стефано(м) ѓгодѣ
Албо застановле(н)е стало(с), Ажъ до згоды
папежа ри(м)ского з патриа(р)хи нашими
ц̄рквамъ нашимъ въ всяки(х) ωбрядо(х) по-
ко(и) дати (Львѣв, 1595 *ЛСБ* 277, 1); ωб̄achte
теды якъ вб̄ла н̄аша и зг̄ода сп̄олнаа вы-
к̄ладне зезв̄олили, и якса розд̄м̄ѣтъ тое
же вс̄ въ ад̄ам̄ замкн̄еные с̄г̄р̄ш̄или
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 191 зв.); июлиа 23
дна за згодою вс̄(х) п(н) ста(р)шы(х) и
моло(д)шы(х) выдачи великое ѓтиснена на
гр̄д(н)т̄ казали м̄ровати на(д) ш̄колою
дла поставлена др̄дка(р)н̄ѣ (Львѣв, 1633
ЛСБ 1054, 5); теды станула вс̄х̄хъ згода
абы зан̄(с)ши прот̄е(с)тацию ω ω(т)нетя
кгр̄д(н)ту з он̄ми правне чиныти (Львѣв,
1634 *ЛСБ* 1043, 39 зв.); стороны ωбедве тое
справы... до розс̄д̄к̄к̄ прав̄ного не при-
п̄с̄чаючи ωн̄ю в над̄ю згоды и приятел-
ского поме(р)кованясе... през̄в̄ пленипоте(н)-
товъ своихъ росписали (Любл̄н, 1647 *ЛНБ* 5,
4069, 148 зв.).

2. Договір, умова, угода: А на той нашой
згоде был... пан Иван Андреевич, подскар-
бей дворный... корола (Єго Милости) (Виль-
на, 1522 *АС* III, 232); контрактъ слово зг̄ода
(к. XVI ст. *Розм.* 30 зв.); четв̄ртый злосл̄-
вый м̄р̄ъ; ал̄бо зг̄ода злосл̄ивы(х) люд̄и
и гр̄шникωвъ с̄ъ д̄яволо(м) (Почаїв, 1618
Зерц. 29 нenum.); При т̄ви же згодѣ иванъ
с̄хов̄жи з висл̄(ч)ка бы(л) (Одрехова, 1629
ЦДІАЛ 37, 6, 8); в сре(д) гды по зго(д̄ѣ) я(н)
афе(н)ди(к) и ма(л)же(н)ка его записо(м)
зозна(ли) до(л)г̄ бра(тс)тву на камени(ц)-
ихъ... тогды... выдалемъ ω(р)товъ 2 то есть
зло(т) 1/2 (Львѣв, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); **зго-
ду замкнути** — укласти угоду: з прокопо-

вы(ми) пото(м)ки згодѣ за(м)кн̄вши и и(н)-
те(р)ц̄izeю ѓтве(р)дивши... напро(д) чиншу
взеле(м)... 42 (Львѣв, 1621 *ЛСБ* 1049, 1 зв.);
приходити до згоди — порозуміватися, до-
мовлятися, приходити до згоди: Там же ся
розб̄иють г̄ордые народы, иже з антихрис-
том приходять до згоды (к. XVI ст. *Укр. п.*
71).

3. (*взаємна дружба, мирні стосунки*) зго-
да, злагода: А што есми презыскал на кна-
зю Василю... через еднане небожчика пана
Бог̄дша... триста коп грошей,... то есми
кназю Василю дла братской згоды ωп̄д̄с-
тил (Задиби, 1531 *АС* III, 393); Сего ради
мы смиренны(и) Єпископъ бачачы и(х) згодѣ
и любовь... повел̄вае(м) хранити и(м) сия
преданя не разорне и в̄чне (Львѣв, 1602
ЛСБ 369); Прошу тогды слезне пана брата
моего... и зятя моего... и дочки моей... абы
напередъ межи собою милость и згodu по-
винную заховали (Луцк, 1607 *АСД* I, 235);
якω св̄д̄читъ Сира̄хъ, м̄овачи: Три р̄чи
с̄тъ к̄ оуподоб̄аню Б̄г̄ и л̄юд̄ем̄, зг̄ода
бр̄ат̄и, м̄илость бл̄жних(х), и зг̄ода межи
м̄жем̄ а жон̄ю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 919);
въ згодѣ — у дружб̄и, мирно, злагоджено:
Што розд̄м̄ешъ ω(т)че вел̄бный пр(о)рк̄ъ
с пр(о)рко(м) в мл(с)ти и в згодѣ в̄ домоу
пр(о)рцко(м), а негде йнде поб̄с̄д̄овали
(Острог, 1598 *Отп. КО* 10 зв.); Ровне тежъ
и священникъ также противко брацству в
покою и згодѣ заховатися маеть (Львѣв,
1633 *КММ* II, 19); **в згодѣ быти, быти
в згоде** — дружити, бути в мирі, у згоді:
Ли(ст) ст̄(и)шого патриа(р)хи, в котр̄(м)
стало(ст) бра(т)ск̄ю в в̄р̄ф̄ похвал̄е(т),
и в згодѣ конечно и(м) бы(ти) ро(с)казд̄е(т)
(Ясси, 1614 *ЛСБ* 451); пастыреве м̄сели
оп̄д̄тити заход̄ного костела вожа. Который
ачъ б̄д̄д̄чи з нами в едности и з̄годе, пр̄вое
м̄с̄тъце заседа(л), але потомъ... забы(л)
б̄га сп̄са своего (Острог, 1587 *См. Кл.* 18);

жыти в згоде — жыти в мирі, у злагоді: Хто вась одь оныхъ светыхъ патриарховъ Греческихъ, которые съ церквою Рымскою жыли въ згоде... отрываеъ (Вільна, 1599 *Ант.* 969); **прійти на згоду** — порозумітися, домовитися, прійти до згоди: А на потомъ зъ obu сторонъ прішли на згоду, и мы промежи ими знашли — паномъ Ляховскимъ якъ бы третяя часть того лѣса, о который же они помежи себе споръ мели, а паномъ Радовицкимъ яко бы две доли (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/VI, 83).

4. (*погодженість, гармонія*) злагода: и ѿ члч(с)комъ съставѣ тѣжъ роздѣлѣти мѣжешъ; ижъ вѣдле своѣи бытности мнѣгїи члѣн'ки рѣзныи згѣдѣ и съединѣніе съ собою имѣють (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 нenum.); И той прѣз(д)никъ ѿбходї з' тридѣмфомъ дхѣвнымъ Прїймѣючи вейз'ре(н)емъ кѣжд(д)ого любѣвнымъ Яко бысмы тѣ въ згѣдѣ... спѣвали (Київ, 1630 *Имнол.* 5); Дла того(ж) тверда(т), же иначѣй ѿнѣ гнѣвѣ звитажити ... // ...ѿнѣ є(д)ности або згѣды є(д)ности(и)нои... з брѣтїею заховѣти... то(и) котѣри(и) са... преслѣдовати в собѣ... вѣлѣ, и пѣстѣшити єи, не наоучи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 36 зв.-37).

5. Примирення; мир: мы ти(ж) послали єсмо наши вѣрныи и ра(д)ныи панове... и пре(з) и(х) посрѣдокъ и ѣтвердїли и ѣдѣлали згодѣ и покѣи и миръ вѣчныи межї... кроле(м)... и... воеводою (Ясси, 1510 *Cost. DB* 469); Пѣты(м) за спѣлнымъ зезволѣнемъ патріарха и старшого мѣсцкогѣ и всегѣ поспѣлства, вѣслани бѣли нѣкоторыи з' мѣста з' оупомїнками ѿ примїр'є мѣвити дѣ скїѣѣвъ, и до покѣю и згѣды ѣхъ прїзывать (Київ, 1627 *Тр.* 660); потѣмъ блѣгословѣни сѣтъ и тѣи, котѣрыи межї люд'ми згѣдѣ чїнатъ (Львїв, 1646 *Зобр.* 73); що кгда ся донесло хме(л)ницкого не схѣтѣлъ покою и згоды жа(д)ной (серед. XVII ст.

ЛЛ 181); **звести до згоди** (кого) — помирити: Найдѣвалися такове люде, же звели пана воеводу кїевъского до згоды з гетманом коронным (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 40); **у згоду привести** (кого) — помирити: мы хотечи межї их милости вечный а сусѣдский впокой вчинити, в тоє єсмося вложили и их мл. з обудву сторонъ у згоду привели (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30); **приводити до згоды** (кого) — мирити, примиряти: за(с)талисмы єп(с)па лво(в)ска(г) ѣ к̄ є(г) м(л) с которого прїбыта наше(г)... є(г) м(л) ба(р)зо бы(л) вдяче(н) и пла(ч)ливе ѣпроси(л) ѣмоли(в) приводачи до згоды ѣ(т)ца мѣха(й)ла и в̄м (Острог, 1595 *ЛСБ* 246).

6. Союз, згода: Отожъ, и мы теперъ прїступуючы до згоды зъ Рымляны того жъ исповѣданїя учителей Греческихъ мощно держимосє (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 129); И в Берестю великом і в соборной церкви вашой, где єсте в той згодѣ вашой первую литургїю, з папѣжниками змѣшавшїся, служили, сталося вам вино в келиху вашем водою (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 44); Набоженства водле мысли своеє научати прѣтивко униєи святой, рвучи в томъ Речпосполитую и згоду светую христїянскую казят (Луцьк, 1620 *АрхЮЗР* 1/VI, 481); Розумѣется унѣа, попросту рекши згода, то єсть єдностъ двѣмъ набоженствомъ, греческому и латинскому, которую прѣдъ всѣми людми залецають, абы до ней прїступили (бл. 1626 *Кур. Н.* 9).

ЗГОДЕНЬ *див. ЗГОДНЫЙ.*

ЗГОДИТИ¹, **ЗГОДИТИ** *дієсл. док. 1.* (кого, у чому, на чому) (*привести до згоди*) погодити, поєднати: ми(л)ка... с пасє(р)бы свѣми... // зєзнали и(ж) учини(ли) згоду вѣчную с тою то мачехою своє(ю) по смє(р)ти ѣца своє(г) и то вши(т)ко ѣ(д) неѣ вз(ли) на чи(м) и(х) право згодило (Одрехова, 1576 *ЦДИАЛ* 37, 1, 4 зв.-5); А и(ж) то(т) фєдѣ(р)

маеть браты моло(т)шииѣ якъ доро(с)тѣтъ лѣти (!) мае(т) ихъ люде згодити альбо их стрыкове (Одрехова, 1608 *ЦДІАЛ* 37, 2, 12); *cohaerentia* згодиті (I пол. XVII ст. *Сем.* 52).

2. (шо) (*встановити відповідність, єдність*) узгодити: Бо если хотель быти справедливымъ выкладачомъ писма светого, потреба было и противные доводы зъ своими доводами — альбо поровнати и згодити (ихъ) и такъ ихъ (потомъ) приводити, якобы одны противъ другимъ не перечыли (Вільна, 1599 *Ант.* 909); то(т) же умоцованы(и) стороны по(з)ваное, ... поведиль, и(ж) позовъ, пре(з) поводовую сторону, поднесены(и), е(ст) непоряд(д)ны(и), албовемъ, того по(з)ву на то(т) те(р)минъ, выдано(г)[о] не стосоваль, и не (з)годиль, с по(з)вомъ ориинальнымъ (Київщина, 1639 *ККПС* 249); Которые мѣсца хотачи згодити блженный ѳеодоритъ, такъ мовитъ: Роздѣю ѣжъ Гисторикъ всѣ лѣта лічить Соломона, которые на Царствѣ прожиль (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943).

3. (на шо) (*дати згоду*) згодитися, погодитися: его милость князь Романъ Ружинский, самъ передъ тымъ впередъ зъ малжонкою своею на пополнене учинку, нижей описаного, згодивши, дѣбре ся нарадивши, ... зъ бубьнами, трубами и сурмами... на мистечко, названое Черемошку... наяхавши (Житомир, 1609 *АрхЮЗР* 6/1, 351); На што все, што вышей поменили, пререченые особы сповне згодивши и зезволивши и то очевисто передъ судомъ... признавши, просили, абы то ихъ очевистое зознанье до книгъ принято и вписано было (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 74).

Див. ще **ИЗГОДИТИ**.

ЗГОДИТИ² *дієсл. док.* Згодити, почекати: Которы(и) [Лукашъ Бартникович]... подакова(л) братия(м) за декре(т). Пото(м) мало згодивши слова свое почал(л) ревоковати взгаржаючи декрето(м) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2).

ЗГОДИТИСЯ *див. ЗГОДИТИСЯ*.

ЗГОДИТИСЯ, ЗГОДИТИСА, ЗГОДИТИСЯ *дієсл. док.* 1. (з ким, між ким, о шо, на шо і без додатка) (*прийти до згоди, порозумітися*) погодитися: кгда оны(и) ро(к)... припа(л) они са ѱ то спо(л)не згоди(в)ши листы своими са записали того року... мнѣ то ѱ(б)явили (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/1d, 2032, 4); были есмо ѱ ѱ(т)ца вл(д)кы ѱ пято(к) прошлы(и). и та(к) намъ повѣдѣль лаго(д)ными словы згодѣтеса сами (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); вѣдаете што вамъ потреба ѱчынити теразъ теды поневажъ межи собою згодитиса не можемъ (к. XVI ст. *Розм.* 55 зв.); право емѱ сказало само семомѱ (!) прися(г)нѣти... ми(с)кови марочя(т)... а иже ся згодили выпѣстиль его с присягы и записѱ емѱ вѣчьного допѣстили (Одрехова, 1608 *ЦДІАЛ* 37, 2, 12 зв.); Якожъ и на соборѣ Флорентейскомъ первой, анижли се згодили, былъ споръ о то (Вільна, 1608 *Гарм.* 185); Иноцы, ... приняли ихъ и на унію позволили, и згодилися зъ ними (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1022); ге(р)бу(р)тъ из ста(д)ницки(м) воинѱ точили, и по(и)ма(л) бы(л) ста(д)ни(ц)кого и згодилися были в Жолккви (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

2. (з ким і без додатка) (*спільно вирішити що-небудь*) згодитися, умовитися: Протож штобы есте с тыми его сѣдьями, которыхъ он съ своее рѣки ѱзметъ, згодивши са поспол, рок подобный положили и его обослали... и ѱ томбы есте межи ними досмотрѣли и справедливость томѱ вчинили (Краків, 1512 *AS* II, 100); мы... розказали есмо писати листъ нашъ до ты(х) делчих... абы они... з де(л)чими твоими згодившиса... огледавши записо(в)... штобы е(и) слушне во(д)ле права и статуту належало выдѣлили и в де(р)жание е(и) подали (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/1d, 1810, 3 зв.); вси визнали и(ж) змови(в)шиса и згодилися ѱстап-

ко з мару(х)ною... діаконовою продали имѣна лазорєви то є(ст) до(м) и са(д) (Львів, 1578 *Юр.* 3 зв.); да(н)ко ма(ц)ко и сидѣ(р) сынове небощика Федора пахырового... за оугодою та(к) ся згодили же взяли ѿ(д) пе(т)ра па(ш)кового за вши(т)ко зло(т) три(и)ця(т)... теды ты(х) ·л̄· зло(т) маю(т) ве(р)нѣти томѣ пе(т)рови (Одрехова, 1625 *ЦДИАЛ* 37, 2, 38); за побѣдкою бѣнаго премѣжнаго а безѣмногѣ Неврѣда згодились вси, и рекли: пойдѣмо начинѣмо цѣгли (серед. XVII ст. *Хрон.* 18).

3. (в чому, з ким) (*прийти до одностайности в чому-небудь, мати однаковий погляд*) згодитися, зйтися: видель бымъ тую згуду быти пожиточную, а ведже не такую, же бысмы ся мели претворити зо всимъ во иньшый образъ,... а только некоторыхъ речей поправивъши,... згодитися съ тыми, съ которыми есмо и передъ тымъ въ единосѣтве были (Вильна, 1599 *Ант.* 603); До того и на соборѣ Флорентейскомъ вси светые отцы згодилися въ томъ артыкулѣ, опрочъ единого Марка Ефезского (Вильна, 1608 *Гарм.* 178); засѣ(в)ши теды... на свое(м) мѣсци и радили вотовали и згодилися всѣ единомушно на ты(х) п̄ четыро(х) ста(р)шы(х) (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69).

4. (на що, з чим, о що) (*дати згуду на щось*) згодитися, погодитися (на що, з чим): по(п) пече(р)ски(и)... з моимъ выезде(м) са згоди(л) (Київ, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 4); а заты(м) ю(ж) оулацнѣнемъса о бѣлшомъ артикѣлѣ, снаднѣи о мѣншѣе са згодили (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46); А иж се ѿбоя сторона на префи(к)сю, до которо(г) [о] бы часу тая диляця мела бы(с) по(з)воленна, не згодила, теды(м)... тую справу ѿ(т)вола(т) росказале(м) (Горошки, 1643 *ДМВН* 230).

5. (з ким, з чим) (*визнати що-небудь правильним, доречним, підтримати когось*) по-

годитися: А заты(м) што оуросло; послѣжили богѣмъ ихъ. згодилися з ними оу ихъ набоже(н)ствѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 7); далекъ са то мѣжетъ з' приповѣстю згодѣти, дерево живота естъ ты(м) котѣрыє живо(т) познали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296); И если не згоди(т)са з' штѣчными и майстерскими шкѣлными ихъ аркѣмѣнтами и пробѣми, то ѣлбо ѣко пѣдлое ѿ(т)кѣнѣли, албо што здаѣтса прѣтѣвно, быти нацѣ, то ѿ(т)тѣвши ведлѣгъ оуподобѣна Арѣсто-телского здѣна ѿ(т)мѣнѣли, и ѣко правдѣвшого борѣнатъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 202).

6. (до чого, з чим, чому) Узгодитися, збѣгтися (з ким, з чим): ѣказовали мнѣ сли(д) котѣры(и) есмо змирили и (з)годи(в)ся до тоѣ де(в)ки рай(н)ки чревику(в) (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 96); мѣвать нѣкотѣрыи, ижъ тоѣ(ж) естъ ко(н)трифаль, што и бѣрштынъ: если такъ є(ст), што са згодѣть матерѣи наѣшей (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207 зв.); тоу(т) бере(т)са дѣша за самы(и) розѣмъ, за(с) пре(з) волю порѣшѣетса ѣпѣтикъ по-чоуѣячѣй, жебы згоди(л)са з вышѣшою чѣстѣю (Там же, 219).

ЗГОДИТИСЬ *див.* **ЗГОДИТИСА**¹.

ЗГОДИТИСА¹, **ЗГОДИТИСЬ** *дієсл. док.*

(до чого, в чому, кому, в що, на що) Згодитися, пригодитися, знадобитися: мы также для Твоей Милости вчиним, в чом са колвек, могом (!) Твоей Милости згодити (Вильна, бл. 1530 *AS III*, 362); добра є(ст) соль але если бы соль смакъ оутратила то чи(м) бы ѿсолено было ани в' землю ани в гной не згодитса (1556-1561 *ПС* 287); маеть... пани дадинаа моѣ... ихъ [дѣтей]... дать ѣчитѣ..., такъ ѣко бы са напотомъ, зъ доброе надки своеѣ, Богѣ милостивомѣ... згодитса могли (1577 *AS VI*, 74); а щобы те(ж) на попра(в)у не згодило(с), тоѣ знову до часѣ побѣдова(т)... ѿбецала(с) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154).

ЗГОДИТИСЯ² *див.* ЗГОДИТИСЯ.

ЗГОДІТІ *див.* ЗГОДИТИ¹.

ЗГОДЛИВЕ *присл.* 1. У згоді, в єдності: а всѣ которыи вѣрили были на ѡ(д)но(м) мѣ(с)цу всего споле(ч)не о(у)живаючи ѡсѣло(с)ти и має(т)ности продавали дѣлечи и(х) всѣ(х) чого ко(л)ко кому была потреба // а о(у)стави(ч)не трываючи зго(д)ливе въ це(р)кви и ломечи в доме(х) хлѣ(б) при(и)мовали поко(р)мъ з радо(ст)ю про(с)то(с)ти се(р)ца (II пол. XVI ст. *КА* 11-12);

мирно: А и мы тежъ яко до чернцовъ тамошнихъ такъ и до архимандрита ихъ листъ нашъ писати казали, розказуючи, абы они жадное возни и ростыркы съ собою не починали и згодливе ся заховали (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод., 2);

2. Разом, спільно: Тыбы ѡ томъ ведал и жеждчаючи съ тамошнего замкѣ нашого, хочемъ то мети, ажбы еси... врадникѣ своемѣ тамошнемѣ згодливе з нимъ заховати са бы еси велел конечно (Варшава, 1558 *AS* VII, 40); Розказуеш себе на главах носити, будуть ся о тебѣ бѣсове хвалити, з ними бо згодливе поваги вживаеш и смутити церков бным помагаш (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); Инодшъню, едино вси: Всѣ сполне... всѣ згодливе, незгодливе (1627 *ЛБ* 49).

3. Одностайно, разом: А коли приходи(л) де(н) па(т)десаты(и) были вси зго(д)ливе на ѡдно(м) ме(с)цы (II пол. XVI ст. *КА* 5); Плещѣмо рѣками радѣючиса всѣ згодливе (Львів, 1591 *Просф.* 68); Прр(о)ци, и бгословци... згодливе яко едиными оусты мовать, ѡ томъ мѣстѣ стомъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61 зв.).

4. Узгоджено: а ты(х) то люде(и) на кгрѣ(н)те мона(с)ты(р)ско(м) живѣчи(х)... с ты(х) теды до(м)ко(в) мона(с)ты(р)ски(х) слу(ш)не, и зго(д)ливе ве(д)ле выда(т)ку прибѣдова(н)е и(х) заплативши и(м) ѡ(т)пусти(ти) и(х) прика(з)уе(м) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154).

5. Згідливо, покірно: Рѣжа то Рѣжа пѣршою ѡздобы, Берѣтъ початокъ пре(з) працы, ѡсѣбы ѣ Савроматовъ значной щасливе, Берѣтъ згодливе (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

ЗГОДЛИВШИЙ *прикм.* в. ст. Придатниший: еслї же особа залѣценаа не здастъсамимъ на такѡвый оур(д) згѡжа, тогды залѣце(н)ю мѣсца не зоставоуючи, иншого котѡрого згодлившого видать бѣйти, собѣ обирають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.); А если бы са тая залѣцаная особа имъ на тотъ урядъ не здала згѡжа, теды залѣцаню мѣстца не зоставуючи иншого, которого згодлившого видать быти собѣ, обирають (1603 *Пит.* 28).

ЗГОДЛИВЫЙ *прикм.* 1. (такий, з яким легко дїйти згоди, який легко їде на поступки) згодливый, згідливый: смирителъны(и), зго(д)ливы(и) (1596 *ЛЗ* 79); Смирительный: Згодливы(и), поеднаныи, погѡженный, еднѡючі(и) (1627 *ЛБ* 117);

(який характеризується наявністю згоди, поступливості) згідливый: сталося в дому бра(т)скомъ при бы(т)ности всѣ(х) купно... в мѣстѣ лвовѣ та(к) грековъ яко рѣси певное постановеня и зго(д)ливое межи нами бра(т)ство(м)... зъ одной стороны а славетны(м) пномъ павломъ римянино(м)... з другое стороны (Львів, 1591 *ЛСБ* 159).

2. Одностайний: о чомъ тое нынѣшное сознание... правдивое а не змышленнѣ одностайнѣ и згодливимъ сознаниемъ учинили (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 100); Єдиноѡбразны(и): Єдиномыслны(и), згодливыи (1627 *ЛБ* 35); Пови(н)нысмо бо... послѣшен(ст)во ѡ(т)давати... ты(м) ко(т)риѣ стародавно(ст) та(к) мнѡга вѣко(в) и незличѡное мнѡ(з)ство стѣ(х) ѡ(т)це(в) зго(д)ливы(м) зе(з)волѣніе(м) оутвердїло (серед. XVII ст. *Кас.* 4 зв.).

3. (відповідний до чого-небудь) згідний: ѡста(в)уемъ и(ж) кгды бы таковы(и) позо(в) ѡ(т) ѡ(б)жалованого на праве бы(л) положо(н)

то(г)ды сторона поводова маеть возны(м) на него то(г) довести ижъ ему даль позо(в) целы(и) а не скробаны(и) въ дате и во (в)семъ згодливы(и) (1566 *ВЛС* 18); А тые поэвы не мазаные, не скробаные, в дате и во въсемъ зго(д)ливые (Житомир, 1583 *АЖМУ* 67); а позовъ даломъ нескробанный, немазанный, въ дате въ титуле и во всемъ згодливый (Київ, 1594 *АрхЮЗР* 6/1, 241); далиса захо(д)ниці намóвити, а йле вѣдечи в'... б̄го-слóва... ареопагѣты... и в' латѣнскомъ тек-стѣ... згодлѣвые слóва... потомъ оустѣпи-ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46); зѣпóлно(ст)... зго(д)лѣваа, е(ст) з голо(д)ны(м) жолѣдко(м). Не мае(т) то(и)... чѣстости дѣше(в)нои и телѣснои, котóры(и) са не старѣе(т)... по(в)стагліво(ст) заховати (серед. XVII ст. *Кас.* 67).

ЗГОДНЕ, ЗГОДЪНЕ *присл.* (стп. zgodnie) **1.** Згідно, одностайно: кгда бы сѣдѣи полюбо(в)ныи комѣ презыскъ яки(и) судо(в)-не сказали и ли(ст) того сказа(н)я зго(д)не сполѣ шбедве стороне... дали а то(т) бы во(д)ле суда и(х)... томѣ досы(т)чинити не хоте(л), тогды то(т) листъ мае(т) быти по-ложо(н) пере(д) сѣдомъ земскимъ (1566 *ВЛС* 27 зв.); Але абы зго(д)не на едино(м) порѣ(д)-коу за единóго з' собою переставяючи всѣ рѣчи свои до порѣ(д)коу и(х) належачѣи, вкоупѣ и(х) ш(т)правовали (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); Мы Иванъ Петрижицкѣй Гетманъ, Аса-шлове, Полковники и все Войско его Королевской Милости Запорожское, // ...згодне и единостайне просили... его милости... Петра Могилы..., абы школы... // ...перенести зе-зволилъ до Кіева (Канів, 1632 *ПВКРДА* II-1, 127-129); а к томѣ мнóгѣ йныхъ фамѣлѣй минаю, с тогѣ дѣмѣ више(д)шихъ, тѣлко до самóгѣ пристѣпѣю Витѣнеса: власногѣ потѣмка Палемѣна лѣби: которогѣ зго(д)не шбрáнѣ на Кназтѣво литѣвское (Чернігів, 1646 *Перло* 4 нenum.); Та(м) стра(х) а не

хѣлѣ зго(д)не прославляю(т) премирныи лики немо(л)чно спѣваю(т) (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 102);

в один голос, хором: тыи которыи то слышали зго(д)не по(д)не(с)ши голо(с) сво(и) къ б̄гу мовили (II пол. XVI ст. *КА* 19).

2. Злагоджено, дружно: если са в' когѣ такѣ тела в'тѣли(т) тогды онѣ тáмъ вси з'годне празникѣють, и тáнцы бѣсѣвскѣи справѣють (серед. XVII ст. *Хрон.* 20); все то хлопи розобрали и з'годне поделилисе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 240).

3. (*так, як треба; належним чином*) відповідно: не оденъ бискупъ, ани два, ани тежъ едина епархія тое отправовала, але зо всего свѣта бискупи,... яко и тотъ вторѣй Константинопольскѣй повшехный синодъ од всѣхъ енералитеръ, сполне и згодне отправовался и кончилъ (1603 *Пит.* 18); Нáдто тákъ бáрзо естѣ пѣнкне в' мѣвѣ пlynдчѣи, и згѣдне спѣраженый, же и самѣю найтвердѣйшѣю дѣшѣ достатѣченъ е(ст) оумагкчѣи (Київ, 1627 *Тр.* 619); абы теды все згодне сталоса и любовъ межи лю(д)ми православъными была неха(и) и ваши и наши кѣпци на граници станѣтъ и все собѣ сѣчо в кого побрано поворочають (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38).

Див. ще ЗГОДНО.

ЗГОДНО *присл.* **1.** Згідно, згідливо, одностайно: я са(м) з ни(ми) зехавшисе на шпокое(н)ное ме(ст)це ты(м) же способо(м) вса шбмышлевати зго(д)но... хошѣ (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); яну(ш) шстро(з)ки(и) ...наславши... шря(д)ника своего... з слѣгами ...дерева дѣбовъ шко(л)кона(д)цать тисече(и) Которые зго(д)но на бѣдова(н)е и на бо(р)-ти порѣбали (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122); Подобѣтѣса, вѣдитѣса, ка, Згодно естѣ, едностайно естѣ (1627 *ЛБ* 164).

2. *У знач. присудк. сл.* Згідно, відповідно: зроздѣвши... с копии в которо(и) зело

проти(в)но и це(р)кви смущає(л)но и (п)е(р)-шимъ писания(м) и листо(м) вселе(н)ского патрия(р)хи не зго(д)но, але и проти(в)но и та(к) и(ж) пришло ве(л)ми постыдѣтиса на(м) таково(му) бе(з)местию (Новгородок, 1592 ЛСБ 213).

3. У знач. прийм. (з ор. відм. та прийм. з) (вживається на означення відповідності з чим-небудь) згідно: Прочита(в)ши Єп(с)пи тѣи лісты, и вѣбадавши пѣлно рѣзѣмъ ѣхъ, знашлисмы згѣдно зъ тѣми мѣвами котѣрыи ѡ(т)бла посланы бѣли (Київ, 1619 Гр. Сл. 216).

Див. ще ЗГОДНЕ.

ЗГОДНЫЙ, ЗЪГОДНЫЙ, ЗГОДЕНЪ

прикм. 1. (який має однакові з кимось погляди, солідарний з ким-небудь у чомусь) згідний, згодний, згоден: обоихъ достойныхъ патріарховъ судимо быти, которыхъ споры до вѣры нѣчого не належать. Въ той або-вѣмъ Игнатій и Фотій згодны и единомислны были (Київ, 1621 Кон. Пал. 745).

2. (який виявляє, виражає спільну волю) одностайний: понѣже и лѣкаръ, такъ тѣло на прѣшлый часъ заховаетъ, кгда неоулѣчѣный члѣно(к) ѡ(т)тинає(т), и воевода кгда одностайне згѣднѣю злоую мѣсль въ роспроше(н)е привѣди(т) (Острог, 1598 Отп. КО 14 зв.); А тое згодное обране наше руками нашими подписалисмы и печати притисноли (!) (Київ, 1624 КМПП I, дод. 270); На то(и) сес(с)ии згодная всѣ(х) ѡ(х)вала, абы па(н) Фере(н)цѣ Они(с)кови(ч) еха(л) до Люблина на трыбуна(л) в справѣ це(р)ковно(и) (Львів, 1623 ЛСБ 1043, 33 зв.); их милости панове комисаре згодными голоса своими, досыт чинечи воли его королевское милости, покой межи Русею унитами а неунитами учынили и церквями оных подилили (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 701).

3. (який дає, виявляє згоду) згодний, згоден, згідний; узгіднений: василиса ѡшо(в)-

ская половицѣ име(н)я кунева... григо(р)ю... букоемъскомѣ наве(ч)но продали яко(ж) на то запи(с) ѡное продажи с печа(т)ми ихъ а с по(д)писо(м) рѣки и зго(д)ны(м) на то зе(з)воле(н)емъ сына семенова фѣдора еловича куневско(г)... пере(д) нами покладено (Вільна, 1579 ЛНБ 5, II 4044, 51); Я, бачечи ѡбедѣве стороне бытъ до того прыхильные и зъго(д)ные и владзу свою подѣкоморъскую фунѣдовалъ (Житомирщина, 1588 ККПС 103); Тогдыжъ. Всѣхъ зго(д)ные вота, абы... дочекавши на ве(с)нѣ фѣ(р)тку деревяную при не(и) и шку(л)кѣ муро(м) осмотрити (Львів, 1633 ЛСБ 1043, зв.); теды я, афекѣтаций и зго(д)ному зезволеню сторо(н) ѡбо(х) досы(т) чинечи, тую справу... до дня второго мѣ(с)ца декабра в року теперешне(м)... заховую (Сокільча, 1638 ККПС 178);

У знач. ім. (той, хто виявляє згоду) згідний, -ого: такуюжъ мо(ц) зупо(л)ную и(х) мл(с)ти пано(м) посло(м) дає(м)... // абы... тое ро(з)граниченье... ѡчини(ли) такъ зго(д)ны(х) копцами и знаками ѡтве(р)дили яко и ты(х) где бы згоды не было правне межи сторонами ско(н)чили (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 77-78).

4. (відповідний до чого-небудь) згідний; узгоджений: Рабѣ сѣгрѣшившѣ, бѣенъ бываетъ вл(д)ка неповѣненъ, котѣрый все(г) времена на обновленіе прѣемле(т), котѣре пѣрвѣи и на сзданіе приналъ, абы и кончѣна зго(д)на с початкомъ са оказала (Острог, 1588 Сур. б); Я Марекъ Барано(в)ски(и)... со(з)наваю... и(ж)... копѣи з листѣ его кр. м(л)... зго(д)ные и (з)корыкгованые... ѡво(т)кнѣло(м) копѣю... ѡчевисто в рѣки... па(н)ѣ аксакови само-мѣ (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 8); И присмотрѣ ми са рѣзности выпѣщаню и посыланю, я(к) бѣрзо явно естъ и зъ правдою зго(д)ное (Київ, 1619 Гр. Сл. 245).

5. (який приводить до миру, згоди) розважливий, мирний: а то тымъ умысломъ,

абы до порадного въ милости сыноду от-
правованья и до згодного, а всимъ хрести-
анскимъ людемъ потешного его завартья.
дорога услаться бить могла (Берестя, 1596
АрхЮЗР 1/1, 520); Справуючысе его милость
панъ воевода Киевський и до покою и до
згодного трактованья обетницу учиниль
(Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 190); А де(н) ѡ(д)
дня елекцию ѡ(д)кладѡючы, для надѣи зго(д)-
ного ѡспокоеня ме(ж)дѡ собою з П. Романо(м)
которое и(ж) не до(ш)ло а в ты(м) братия
ро(з)не по я(р)марка(х) ро(з)ихалися (Львѣв,
1644 *ЦДІАЛ* 1043, 61).

6. Злагоджений: В Армо́нїю на хѡры,
слїчне спевѡючи: И згѡднымъ гѡлосомъ,
весѣло волѡючи (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 75).

7. Справедливый: Штѡ и чїни(т) пре(з)
насъ згѡднымъ вѣроко(м), надки ѡблѡд-
лївыи знѡсачи, А неѡмылнѡю Ѱ(т)цѡ(в)
Сты(х) вѣрѡ визнаваючи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.*
133).

8. (який можна використовувати, вжива-
ти) придатний: през три мисеци... дерева
соснового, дубового, березового на будо-
ванье избы, синеи,... // стаїни згодного,
на чотырдесять тысячей и далее вырубали
(Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117-118).

◊ згодный листъ див. ЛИСТЬ²; кон-
трактъ згодный див. КОНТРАКТЪ;
пактъ згодный див. ПАКТЪ; письмо згод-
ное див. ПИСМО.

ЗГОДЪНЕ див. ЗГОДНЕ.

ЗГОДЪНЬИЙ див. ЗГОДНЬИЙ.

ЗГОЄНЄ с. (стп. zgojenie) загоення: Трд-
наа до згѡена рѡна (Вільна, 1620 *Лям. К.*
10).

Пор. ЗГОИТИ.

ЗГОЖАТИ див. ЗГАЖАТИ.

ЗГОЖАТИСЯ див. ЗГАЖАТИСЯ.

ЗГОЖИЙ, ЗГОЖИЙ, ЗЪГОЖИЙ прикм.

Згожий, придатний, здатний: сосна была
сухая на лу(чи)ну згожая (Володимир, 1567

ЦДІАК 28, 1, 2, 19); Писа(л)... па(н) але-
кса(н)дръ Вороничъ... // ...и(ж)... бояры...
наеха(в)ши на... кгрд(н)т мо(и)... и(н)шого
дерева ро(з)ного сосо(н) и дѡбѡя с по(д)писа-
ми на дерево бо(р)тное зъгожеє и на драти
на две тисечи дерева порѡбали (Житомир,
1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44-44 зв.); Є(ст) прикла(д)
въ исхѡдѣ згожїи до нѡшой рѣчи, кды бѣ
моисеа на дорѡзѣ зѡбити постановїль бы(л)
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 66); Мѡешъ тутъ при-
клѡды челѡвѣче мнѡги: Выбирай котѡрыи
тобѣ сѡтъ згѡжиѣ (Київ, 1622 *Сак. В.* 43);
Ключѡемый: Згѡжїи, потрѣбны(и) (1627 *ЛБ*
53); Взѡ(в)ши пото(м) кнїгѡ ѡнѡю писанѡю
нѣ на що // не згѡждю... то(и) ти(л)ко по-
жїто(к) з еи мѣль и(ж)... за прѡцѡ свою
жївно(ст) з посполи того зарѡбкѡ брѡль
(серед. XVII ст. *Кас.* 87 зв.-88); а надѣто,...
дедицтво поводово... внивечъ обернути
усилуючи... в дубровы и лесеы былицкїе...
вѣзѡждаючи, дерева, на будынѣки згожа-
го, березы, дубы, осїни..., выпустѡшили и
внивечъ обернули (Володимир, 1650 *АрхЮЗР*
3/IV, 470).

ЗГОЖИЙ див. ЗГОЖИЙ.

ЗГОЖОСТЬ ж. Придатність, здатність,
корисність: Ключїмость: Потѡмно(ст), при-
трафно(ст), згѡжо(ст), погѡжость (1627 *ЛБ*
53); Zhożost: przygoda (Жовква, 1641 *Dict.*
103).

ЗГОИТИ, ЗЪГОИТИ дієсл. док. Згої-
ти: Згою sanabo (*Уж.* 1645, 59 зв.); видиль...
на верху головы, любо юже зъгоеный, але
великий шрамъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР*
3/IV, 70).

ЗГОИТИСЕ дієсл. док. Згоїтїся: не зго-
їлосе — insanabilis (I пол. XVII ст. *Своб.*
36).

ЗГОЛА присл. (стп. zgoła) 1. Зовсім,
цїлком, діал. згола: постерегаючи в том
пан Иляшъ Несвѣцкїи шкоды своеє, не хо-
тел ми наперед веселя згола тых пенезей

дати (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 97); неха(и) впер(д) прися(г)нѣ(т) а тепе(р) згола не дамо ничего (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); по(з)ваны(и) побра(л)... ово згола ѡ(т) маля до веля спряты... домовые (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); ѡпокорѣлем'са пре(д) гд̄мъ моѣм'... и ѡ(т)д̄алѣм'са емѣ весь з'гола (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 186); Ле(ч), кгды та(м) приеха(л), ничего згола: ани быдель, ѡве(ц), свине(и), коне(и) з стада, ани збожъ,... ово згола жа(д)но(и) на(м)не(и)шо(и) речи не заста(л) (Житомир, 1650 *ДМВН*196).

2. (у цілому, без виділення частин, подробиць) загалом, узагалі, діал. згола: вси... села и приселки... з деревомъ бортнымъ осажонымъ и пустымъ,... и згола зо всіми кгрунты,... малъжонку моему записую (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 354); А новокрещенцы пакъ и до коньца въ ни-во-што оборочають и згола всѣмъ дѣткомъ крестъ одыймуоть (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 163); Наконецъ..., тоє, што первой в нашей церкви ганили, згола всѣ нашѣ церемонѣ и вѣры вызнана и сакрамента, тоє все юже хвалят (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); тѣе бовѣмъ є(ст) Сѣхъ подан'є и нарка згбла найпожитечнѣйшаа (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 200); ни бѣда, мѣчь, ни см̄рть, ни живѡтъ, ничѡго згола протівногѡ, ал'бо помысл'ногѡ ѡ(т) Любвѣ Бжїа не ѡ(т)разило (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

3. Особливо: ово згбла коли кѡлвекъ Нааснѣйшїй, Корѡль Пѡлскїй, ѡбирал' за слдѣжѡных' ѡ(т)чїзнѣ и мѡдрых' мѡжѣй на столци Сенаторскїѣ, завше находилъ в' домѣ ПП: Стеткевичѡвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 5); Ту(т) тыжъ... хотѣли... старши(х)... ѡ(т) праць цр̄квны(х) ѡво(л)нити и... моло(д)-шихъ ѡбрати, згола до(л)го молестуючися ѡколо того (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 54 зв.).

4. Просто: Поневажъ всякие sprawy вечные,... не згола справованы, але писмомъ

объяснены бывають, абы с памяти и ведомости людских не сходили (Сілець, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 47).

5. У знач. вставн. сл. Коротко кажучи, одним словом, словом: Згола — самижъ лаютъ, сами ихъ на славе доброй и почтивости мажутъ, (щыплють.) маетности церкѡвныє // кривдятъ, одыймуоть (Вільна, 1599 *Ант.* 951-953); Ово згбла ал'бо ты звѣтажъ ал'бо самъ оумри смѣле, за речъ посполитѡю (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.); Згола — мужъ словомъ, силою, и дѣломъ, цнотами и добродѣйствы преславный! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1136).

ЗГОЛДОВАНЄ с. (стп. zhołdowanie) підкорення, скорення: Тѣа война з' злослівыми бѣсами, такъже зголдован'є, и звѣтѣзство, Наконецъ з' звѣтѣзства Корѡны (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205).

Див. ще **ЗГОЛДОВАНЄСА**.

Пор. **ЗГОЛДОВАТИ**.

ЗГОЛДОВАНЄСА с. (стп. zhołdowanie się) підкорення: а з' зголдован'ася мѡки тымъ котѡры згрѣшили и не покѡтѡю(т), їжъ не тѡлко са до иноковъ алє и до свѣцких' стагѡю(т) (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205).

Див. ще **ЗГОЛДОВАНЄ**.

ЗГОЛДОВАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. zhołdowany) Підкорений: Не такъ за правды тѣжкое тиранство, и на(д) самыми Непрїятелами зголдоваными ѡдправѡютъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 346).

ЗГОЛДОВАТИ, ЗЪГОЛЪДОВАТИ дієсл. док. (стп. zhołdować) 1. (кого к кому, що кому) Підкорити, покорити, скорити: ознаймуемы, ижъ маючи ведомость певную...отъ... княжати Костентина Острозкого...о великой небезпечности панства... отъ Козаковъ, которые обычаемъ непрятелскимъ не мало замковъ..., сель украинныхъ повоевавши, зголдовавши маетность брати нашей... // ...згромадилось до купы (Володи-

мир, 1593 *АрхЮЗР* 49-50); Кретенъчикове, о которыхъ ты баешь, якобы мечемъ отъ Венетовъ зголдовани быти мели, ижъ на сесь часъ не меломъ при себе гисториковъ, не хочу за певную твердити (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1067); О, не дай того, Сыну Божый, кгды бы ся якъ нога Рымляномъ повинула, жебы ихъ такъ згольдовали геретикове, яко (ся) въ Анъгглии (стало)! (Вильна, 1599 *Ант.* 667); Року 1514. Жикгимонтъ кроль Польскій, не малое войско выправивши такъ зъ Литвы, якъ и зъ Полщи, до Вифлянтъ // послалъ и оныхъ ку собѣ зголдоваль (поч. XVII ст. *КЛ* 74-75); Прьшаа [причина]: жебы роздмне справедливѣ, а не гвалтѣвне або вше(х)моцнѣости своєї сїлою шатана зголдова(л) и звѣтажи(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 297 зв.); Пѣрскій Царь Хѣзрой, ... едного зъ Старѣость Сървара ѡменемъ, зъ бързо многими тїсачами посылаѣтъ, жебы емѣ всю Вхѣднюю стѣорнѣ зго(л)довали и вѣ по(д)данство по(д)дали (Київ, 1627 *Тр.* 680); Хс... Всѣхъ непрїателей по(д) свою мѣцъ зголдоваль (Львѣв, 1631 *Волк.* 24 зв.); А гды прїйде на свѣтъ антїхристъ тогда зголдѣтъ по(д) моцъ свою, всѣхъ нѣродѣвъ пѣга(н)скихъ невѣрныхъ (Чернїгѣв, 1646 *Перло* 138).

2. (ким, кого) (схилити до недозволеных, небажаних учинкѣв) спокусити: Адѣмъ пѣршїй живѣчи въ рѣскошахъ Рѣаа, ... Хїтростю Жонѣ бѣсомъ ѡшдѣкѣнои, И на всегѣ гѣтѣвѣсть зголдѣванои, Ижъ звездѣный на(л) зѣказъ скоштоваль дрѣва Слїчний ѣвоцъ, котрѣгѣ дала мѣ Ева (Київ, 1630 *Имнол.* 3 зв.).

3. (кому) Пїдкоритися, покоритися, скоритися: Hlian, obernisia, stan, zadiwisia, widisz liudey mnoho. Czi ty zwoiujesz, czi im zhołduiesz, bo to w rukach Bozich (1648 *П. про Пот.* 201).

ЗГОЛОВЕ, ЗЪГОЛОВЕ с. Подушка: в той же светлицы ложко, на томъ ложкѣку

зъголове рабое (Луцк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); твоѣ мл(ст)... насѣхавшїй моцно кгва(л)-то(м)... то всѣ побра(л)... // ...пери(н) две зголове(и) чѣтыри ко(л)дро кита(и)чѣное з баво(л)ною на лава(х) зголове(и) чѣтыри скураны(х) (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6-6 зв.); тѣе еѣ мл(с) менила же... и(х) не ѡ(т) князя маю але ѡ(т) дѣчки своѣе зголове скѣранѣое (1578 *ЖКК* I, 122).

ЗГОЛОВНЫЙ прикм. (який передѣе всїм дальшим, наступним) першїй: На другомъ поли 7 нивокъ: 6 по мѣсту, самаа зголовная на потукъ ку(н)цом, за фѣрашом (Бенедикѣвци, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 222).

ЗГОЛОДНѢЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Зголоднїлий, голодний: Перенеслъ Господь Богъ во мгновенїи ока зъ земли Жидовской до земли Ассїрійской пророка своѣго Аввакума, абы зголоднѣлого Данила въ ровѣ межї лвами накормилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1068).

ЗГОЛОДНѢТИ дієсл. док. (відчути голод, захотїти їсти) зголоднїти: Стѣрали(с) ап(с)лы, мылѣючи народи, и просїли хѣа, абы и(х) ѡ(т)пѣрави(л), абы не зголо(д)нѣли, на пѣщи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 91).

Див. ще **ИЗГОЛОДНѢТИ**.

ЗГОЛОЖЕНЫЙ прикм., перен. (який жадаѣ чѣго-небудь, жадїбний до чѣгѣсь, на щѣсь) спраглий: Пришелъ еси... едїна нѣша, по Бзѣ надїе и по(д)пѣро, с котѣрого ѣсть на(д) мю(д) и солѣдкость, слова солѣдшый и наѣка выплывѣѣтъ, котѣрою мы якобы нїякїмї кошѣвными потрѣвами зголожѣный роздмы нѣшы накормлѣемо (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 288).

ЗГОНИТИ дієсл. док. 1. (кого) (примусити покинути певне мїсце) зїгнати, виселити: па(н) рамо(лт)... ты(х) добръ... до ѣвяза(н)я ѣрядѣвого не пода(л), поведаючи неха(и) па(н) по(д)комори(и) люде(и) кнѣжати его мл(с)ти пыко(в)ски(х) са(м) ѡ(т)то(л)

згони(т) (Вінниця, 1605 ЛНБ 5, II 4051, 111).

2. *Перен.* (що) Вигнати, вивести: Зміа варена і пріата прокаженіє с тѣла згони(т) (XVI ст. *Травн.* 180).

Див. ще ЗГАНЯТИ.

ЗГОНЩИЗНА ж. Податок, за переймання чужої худоби: Кгды зженеть хто злодеа ѿть конє(и) зго(н)щи(з)ны ѿ(т) кона // по вѣ г(рш)(и) (1552 *ОВін.З.* 133 зв.-134); а тыхъ часовъ почали брати зго(н)щи(з)ны по л гршъ (Там же, 134).

ЗГОНЪ ч. Стадо, череда: Панъ Юре(и) Макаровичъ... заграбилъ... // ...Ялови(ц) Купленыхъ до Згонъ шестъдесять... воловъ до згонъ кѣплены(х) // Семъдеся(т) (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 28 зв.-29).

ЗГОНЯТИ дієсл. недок. (*примушувати переселятися звідки-небудь*) зганяти: во(и)тъ немировски(и) росказа(л) на(м) абы(х)мо... люде(и) и куни(ч)нико(в) пна песочи(н)ского ѿ(т)сель згоняли (Жорнища, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 18 зв.).

ЗГОРДА ж. Погорда, презирство: Бдѣте хотѣли выроздѣти часо(м) якие сѣ(т) и даровати и(м) врази свое якие бы ко(л)ве(к) были,... а на ѿстато(к) и ненави(ст) ѿ(т)ложити которю пыха роди(т) а межи пышными згорда нѣколи не бывае(т) (Острог, 1607 ЛСБ 410).

ЗГОРДЕТИ див. ЗГОРДѢТИ.

ЗГОРДИТЕЛЬ ч. Зневажник: ты запо-вѣдалъ еси тѣмъ згордѣтелюмъ твоимъ, абы твою волю творили (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

ЗГОРДИТИ див. ЗГОРДѢТИ.

ЗГОРДѢТИ, ЗГОРДЕТИ, ЗГОРДИТИ, ЗГРѢДѢТИ дієсл. док. 1. (чим) Згордити, згордувати, погордувати: Але ѿніи тлѣщове богачеве лицемѣрници фарисее, згрѣдѣли възвѣніє(м) стѣ(м) (XVI ст. УЄ № 29519, 140); На вѣчнню згѣбѣ такъ са затве(р)дили,

врази креста х(ст)ва стѣ(х) путь зго(р)дили (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *ЛДПИ* 182, 105); латынски же костел, маткою своєю згордевши и от матерняго промысла спасителнаго оторвавшись... по широком гостинцы роскоши свѣта сего скитаецца (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186); они... того мѣсца светого... уступили, згордившы тымъ мѣсцомъ светымъ (Вільна, 1608 *АЮЗР* II, 45); Берѣшь в' рѣки Кре(ст) хвѣ; палашемъ згордѣвши (Львів, 1642 *Бут.* 5).

2. Загордіти, загордитися: а та(к) емоу засмаковала ѿбе(т)ница ѿнаа, и(ж) згордѣль и престоупиль приказаніє га (Львів, 1585 УЄ № 5, 5); то(т) зна(к) х(с)въ, теперъ едины з' глѣ(п)ства и вѣбрѣ, згорѣди(в)ши покінд-ли, а дрѣгѣ еретици... на нога(х) свои(х) нѣса(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 80).

ЗГОРЕЛЫЙ див. ЗГОРѢЛЫЙ.

ЗГОРЕНЕ, ЗГОРЕНЬЕ с. Спалення: при квалтовномъ згоренью недавныхъ часовъ места нашего Луцка, шпитал старожитный тамешный русский до кгрунту згорел (Варшава, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 474); ѿво зъгола все Аве што ѿ(д)но Колъвекъ в томъ за(м)кѣ и (с)карѣбцѣ было... погорело же зале(д)во самъ Его м(л) с пнею ма(л)жонькою своєю и (з) детьками вшоль згоренья (Київ, 1640 ЛНБ 5, III 4063, 21).

Пор. ЗГОРѢТИ.

ЗГОРЕНЬЕ див. ЗГОРЕНЕ.

ЗГОРЕТИ див. ЗГОРѢТИ.

ЗГОРЖЕННЫЙ прикм. (*який викликає зневагу*) погорджений: Еслѣ бы(с) члѣка м(д)рого видѣль пѣдлоую нѣакоюю справѣ и згоржѣнню збирати, ѿшѣканого и незнаемого себе соудѣль бысь яко то(т) котѣрый еще не дозна(л) бы(с) ѿного зѣла цнѣты (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.).

ЗГОРИ див. ЗГОРЫ.

ЗГОРШЕНЕ, ЗГОРШЕНЬЕ, ЗЪГОРЪШЕНЬЕ с. (*смп. zgorzenie*) 1. (*поганий вчи-*

нок, моральний розклад) зіпсутість, деморалізація; спокуса: ты выверженье за вѣстѣпок', маешь за згоршенье, комоу бовѣмъ напáхнеть кр(с)гъ, тот' хѣ шатáномъ ёсть (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 41); Блазнъ: Згоршенье, зблазне(н)е, омыленье (1627 *ЛБ* 10).

2. (погіршення стосунків) розбрат, незгода: постерегаючи, абы маетьность моя никому ку згорьшенью не стала... // всю маетьность... малъжонцы моей... отписую (Загайці, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 425-426); А прѣтожъ знѣвѣ ѡзнаймѣемъ сватоблѣвности твоѣи, абьсь мѣль пѣвность ѡ Артикѣлѣ, пре(з) котѣрый трáфилиса згоршѣна межѣ Цркви Бжими (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 224); Недобре и зле Миколай папежъ учинилъ, же тому Григорію неслушне и неналежне отухи додалъ, и затымъ ся згоршенье стало и роздоры ся всчали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 749).

Див. ще **ЗГОРШЕНІЄ.**

ЗГОРШЕНІЄ с. Те саме, що згоршене у 1 знач.: Пойди назáдъ мене шатáне, згоршѣніемъ ёстесь мнѣ, поневажъ не мѣслишь што ёсть Бжго, áле што лю(д)ского (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 210); тогды еслѣбы котѣрый з ни(х) пере(д) хорѣбою исповѣда(л)са и прагнѣл' причастїа, мѣжет'са емѣ позволѣти бѣлебы то(л)ко было бѣ(з) згоршѣнїа (Львѣв, 1645 *О тайн.* 44).

ЗГОРШЕНЬЄ *див.* **ЗГОРШЕНЄ.**

ЗГОРШИТЕЛНЬЙ *прикм.* Зневажливый: а во втрѣихъ вратѣхъ; то ёсть на сѣдѣ Бжемъ, сѣдитъ црѣ страшнои слáви, тамъ ѡ дѣле(х) злы(х) стрáшно прѣбѣдетъ, и за словá пра(з)нїи, згоршїтелнїи, не фолгѣдетъ, по дѣлѣмъ кѣждогѣ прáве(д)ногѣ сѣдитъ (Чернігѣв, 1646 *Перло* 120); А за тѣмъ: и оустá и язѣкъ тáкже свою ѡсѣбнѣю мѣкѣ пострáждаетъ, за прáзныи словá згоршїтелнїи (Там же, 157).

ЗГОРШИТЕЛЬ ч. (*стп.* *zgorszyciel*) (*той, хто виявляє зневагу, презирство*) зневаж-

ник: А проти(в) того рѣчетъ ли преслѣзшникъ Цркви Бжеи, згоршїтель брáтїи свѣеи, и брѣхѣ своѣмѣ оуго(д)никъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 162).

ЗГОРШИТИ *дієсл. док.* (кого, що) (*негативно вплинути на кого-небудь*) зіпсувати, здеморалїзувати: Ёсли бовѣмъ кто еднѣго згоршїтъ, карáнье без' похїбы ѡ(т)днѣсит' (!) срѣкгое (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 42 зв.); росказáніе Бжее нáпервѣи Єва прѣстѣпїла, и пото(м) згоршїла Адáма (Київ, бл. 1619 *О обр.* 162); Познавайте и(ж) то су(т) лживы пророки, Котѣрые повстали въ ѡстаннїи вѣки. Абы кла(м)ствамы и(х) и ва(с) полови[ли], наро(д) православны собою згѣ(р)шили (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 105); тѣи сѣтворитъ сѣдъ з нáми... ѡ словáхъ прáзныхъ, згоршїтелныхъ, щѣсмѣ згоршїли блїжныхъ нашихъ, и до грѣха привели (Чернігѣв, 1646 *Перло* 150 зв.).

ЗГОРШИТИСА, ЗГОРЪШИТИСА, ЗЪГОРЪШИТИСЕ *дієсл. док.* 1. (чим, з кого і без додатка) Збентежитися, стривожитися; злякатися (кого, чо́го і без додатка): Тоу заправды, абь са кто не згоршїв', слѣшачи ѡ гнѣвѣ бжемъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58 зв.); Еслѣбы тобѣ была гѣркою хорѣба, еслѣбы(с) таготою оубѣ(з)ства згоршї(л)са... ба мїлоу(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 221 зв.); Взвѣлъ їхъ на Горѣ, жебы їмъ ѡказáлъ слáвѣ Бо(з)ства, и показáл їмъ, же тѣтъ е(ст) котѣрый выбавлѣ(т) Изрáила, якъ и пре(з) Прр(о)ки показáл', и жебы ся з' нѣгѣ не згоршїли (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123 зв.).

2. Зіпсуватися, здеморалїзуватися: тогды згѣрша(т)са мнѣгїе, и еди(н) дрѣгѣго выдасть, и зненавїди(т) дрѣгъ дрѣга (Вїльна, 1596 *З. Каз.* 36); Бо то ёсть явно в. м. всимъ яко се люде нашео релїи згѣгоршїли, и такъ суть въ набоженствахъ своихъ остали, лениви недѣбали, ижъ не только абь мѣли постерегать повинности своео... и за-

становятися за церквѣвъ Божую..., але еше ...до розмаитыхъ сектъ утекають (Вільна, 1599 *Лит.* 583).

ЗГОРЪШИТИСА *див.* **ЗГОРШИТИСА.**

ЗГОРЫ, ЗГОРИ *присл.* Згори, зверху: на завтриє коли были в дорози вже бли(з)ко ме(с)та вшо(л) петръ згори на до(л) моли-тиса (II пол. XVI ст. *КА* 52); на остато(к) пре(з) выгнана и смѣрть до свого сро(д)коу пришлоє(с) // яко штоука шлова, котораа ...если згори иде(т) зара(з) до ни(з)кости з'стоупоує(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 224-224 зв.); гонили ихъ [мджевъ] непріатели ш(т) брамы ажъ до катафардса, и били ихъ оутекающихъ згоры (серед. XVII ст. *Хрон.* 163 зв.);

(*з небес, від Бога*) згори: Держѣмо штѣ Бо(з)скимъ зражѣніємъ на(м) з' Бо(з)ского пѣсма показано єсть. Понева(ж) всакоє дарованіє дѣброе, и всакій даръ досконалый єсть з'горы, зстѣпючий ш(т) **Ща** свѣтлостей (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 206).

ЗГОРЪВАТИ *дієсл. недок.* Згоряти: Што на(д) ѓгнь є(ст) срѣжшее, а што на(д) Кѣрч' подлѣйшее; а еднакъ ани дѣрево згорѣвало, ани ѓгнь гаснѣ(л) (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128).

ЗГОРЪЛЪКА *ж.* Горілка: на згорѣлкѣ да(л)є(м) грѣшь (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20).

Див. ще ГОРЪЛКА.

ЗГОРЪЛЫЙ, ЗГОРЕЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Згорілий: а на деватомъ мѣстѣ пополовине громадѣ клепковѣ згорѣлѣю которѣю де(и) по ш(т)єха(н)ю пна а(н)дрѣя монѣто(л)та по(д)даные скѣдл(и)ские ратовали (1577 *ЖКК* I, 87); панцеровѣ згорелыхъ три (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 131); Тотъ шпита(л) згорелы(и) зо вси(м) што до него належи(т), в дозо(р) и обмышлеванье побожное вечне подали (Варшава, 1632 *ЛВКРДА* I-1, 5).

ЗГОРѢТИ, ЗГОРЕТИ, ЗЪГОРѢТИ

дієсл. док. 1. (знищитися вогнем) згоріти: а къ тому дей какъ замокъ Браславъ згорѣлъ, ино дей и остатокъ тыхъ листовъ... погорѣло (Краків, 1505 *АЛМ* I/2, 165); А кгды тежъ стары(и) замокъ... згорель при-годою самъ собою люди розышлиса по за(м)-комъ околичнымъ (1552 *ОЖЗ* 120); як розька оуохнет и збирают еи и на шгон оукі-дают и зъгорит (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 58); Коли моя хижа згорѣла нижеи села, тогда не зна(л)є(м) ся ка(м) ся дѣти (Бене-диківці, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 224); зъ середи на четве(р)гъ вночи... до(м) мо(и)... шгнемъ згорель (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II 23258, 1); Чудъ то знаменитый, же евангеліє въ огонь подъ часъ крещенія земли Роской вкинено не згорѣло (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1067); а шнь ты(м)... це(р)ко(в) покрыва(л), котрая по(д) те(н) мо(р) згорѣла была (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 4 зв.); пере(д) зелеными стѣ... 8 Львовѣ... вши(ст)ко пере(д)мѣстя згорѣло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176); *Образно:* бо если сам Златоусты потребовал утѣкати от мир-скаго огня в Сигор, жебы не згорѣв огнем грѣха похотным, пѣвне и другим тую ж по-раду... подавал (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); Не менший... чудъ єсть православный, же як вкиненный посередъ огня на онъ часъ паперъ, такъ теперъ... посередъ огня гнѣвомъ палающихъ сердець отступниковъ нашихъ внесены... въ нашей церкви возстави(те)ль не згорѣлъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1067).

2. Перен. (звестися напівець) пропасти: а если кѣторого // робѣта згори(т) шкодѣ ш(т)несеть, ле(ч) са(м) збаве(н) боудеть (1598 *Розм. пап.* 34-34 зв.); И то єсть штѣ Ап(с)ль мѣвить, Чіа робѣта згори(т), шкодѣ понесеть (Київ, бл. 1619 *О обр.* 140).

Див. ще ЗГАРАТИ.

ЗГОТОВАНЄ *с. 1.* Приготування: Оуст-роєніє: Станъ, кштальтъ, спѣсобъ, шбѣчай,

надка, пвиче(н)є, споражѣ(н)є кáждои рѣчи на єи слѣшности,... приправова(н)є, зготова(н)є (1627 ЛБ 141).

2. Виготовлення: Състроєніє,... Зготова(н)є, зроблѣньє, приправлѣньє (1627 ЛБ 129).

Пор. ЗГОТОВАТИ.

ЗГОТОВАТИ, ЗЪГОТОВАТИ дієсл. док.

1. (що, що кому і без додатка) (зробити придатним, готовим до використання) приготувати: Мы тот попел и комагѣ зготованѣю на березе ѣ Волода(вє) княза Єго Милости о҃гледали со всим зготованѣю (Володава, 1551 АС VI, 112); Члкъ нѣкаторыи... послалъ слоугы с'во(и) в годиноу вечерѣ мовачи з'ван'ны(м) абы пришли, бо южъ все есть зготовано (1556-1561 ПЄ 285); а повинє(н) будє(т) пнѣ павє(л) муля(р) то(т) камє(н) дати ѡ(т) горы красова свои(м) кошто(м) зготовати и вывезти на мѣсце назначеное (Львѣв, 1591 ЛСБ 159); ю(ж) та(м) была єго стѡй мл(с)ти зготована го(р)ница и баранокѣ великодный оупечено (XVI ст. УЄ Трост. 51); внѣт са ѡнѣ постáралъ, ѣжъ мѣсце згѡтовáно И всѣмъ хорымъ достáтки, гѡйне додавáно (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 7); В тѡй чáсь повѣдано црѣви..., ѣжъ Армєніá протíвъ ємѣ се бѣрила,... зготовáвши вѡйско, послáлъ тáмъ алексáндра, áбы // воевáлъ з нými (серед. XVII ст. Хрон. 401-401 зв.);

(що до чого, що на що) (довести до стану, відповідного чому-небудь) приготувати: прѡто(ж) и то велми добрѣ цр̄квѣ постановила, абы... тѣла свои к томуу прѣстоинѣ зготовали (Львѣв, 1585 УЄ № 5, 115, на полях); если та(к) соузнѣ(н)є своє зготоуємо,... тєды на(м) мáлыє лѣта нѣчѡго не оуме(н)шатъ (Острог, 1607 Лѣк. 27);

(що на що) (зробити запас, заготовити) приготувати: Дерево на млынѣ тотъ повинєнъ зготовати в лєсє млынарѣ (Володимир,

1552 ОВол. 3. 196); Меновите взято... голоє пашни... которая была зготована... на сєвѣд то є(ст) жита ми(р) пя(т) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 106 зв.); по фольваркахъ... збожѣ молочєныхъ... на насєнє зготованых, яко и немолчєныхъ до петнадцєти тисєчєй копѣ... забрали, знесли (Кременєць, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 259).

2. (що) (зробити, виготовити що-небудь) зготувати: также отъ подклетовѣ, або шпихлеровѣ, штомѣ былѣ зготовалѣ зѣ власныхъ присєвковѣ и власное працы, накладу роботы моеє на три кояги... пустити мєлѣ (Володимир, 1593 АрхЮЗР 1/1, 340); Състройвый, сздáвый: Котѡры(и) збѣдова(л), зготова(л) (1627 ЛБ 129); Зготѡєшь тѣжъ чєтырє колцá золотыи и припрáвишь ѣхъ до чєтырєхъ оугловѣ тогѡ жѣ стола кѡждой нѡги (серед. XVII ст. Хрон. 102 зв.);

(що) (написати, створити) скласти: а имѣ ближшимѣ того кресу быти сєбѣ бачитѣ, тымѣ тєжъ набольшѣй то передѣ очима єго єсть, абы рєєстра своє зготовалѣ (Луцьк, 1607 АСД I, 230).

3. (що) (зварити, приготувати їжу) зготувати: Кто пакѣ з ва(с) маючи слоугоу а ѡнѣ ѡрєть або волы пасєть а коли бы (с) полá пришоль и не // рєчє(т) ємоу бор'зо сѣдѣ за сто(л) алє рєчєть ємоу зготовай ми што боудоу вечералѣ (1556-1561 ПЄ 296); Члкъ то(т)... которѣй то зготова(л) бы(л)... ѡбѣ(д) є(ст)... бѣ ѡцѣ (к. XVI ст. УЄ № 31, 168 зв.); Згѡтовáла она потрáвы (серед. XVII ст. Хрон. 41 зв.).

4. (що, що кому) (забезпечити здійснення чого-небудь) підготувати, підготувати: и выш'ли оучєници єго и приш'ли до мѣста и нашли такѣ якѣ ѡнѣ повидѣлѣ имѣ и згѡтовали пасхоу (1556-1561 ПЄ 185); по(д)бно є(ст) цр(с)тво нб(с)ноє чл̄коу цр̄ю котрый зготова(л) вєсѣла снѣ своємоу (XVI ст. УЄ № 29915, 106).

5. (кому що, що і без додатка) (*заздалегідь призначити що-небудь*) уготовити: На ты(х) мѣсть, окроутные звѣрїе стаіи якъ повѣзаны, и гнѣвъ царскїй оберноул'са въ оумилѣніе, и слезїль по тѣхъ страшныхъ зготованыхъ имъ моукахъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 10); мы, глупая Русь,... дедичество вѣчное от Христа избавителя нашего... зготованое в царствѣ небесном, наслѣдим и получим (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); В той часъ ѡдѣдичимо бные добра, котрыѣ ни ѡко видѣло, ни оухо слѣшало,... яковѣе зготовалъ Бг̄ь кохѣнкомъ (Львїв, 1642 *Час. Слово* 271); Сынѡвство Бж̄їе намъ даровано, и Цр(с)тво Нб(с)ное зготованно (Чернїгїв, 1646 *Перло* 15).

Див. ще **ЗГОТОВИТИ, ЗГОТОВЛАТИ. ЗГОТОВАТИСА** *див. ЗГОТОВАТИСЯ. ЗГОТОВАТИСЯ, ЗГОТОВАТИСА* *дієсл.*

док. 1. (що, до чого і без додатка) (*підготуватися до чого-небудь заздалегідь, завчасно*) зготуватися, підготуватися, підготовитися: I twoia by Miłost raczył wse k tomu czasu sia zhotowati u na tot rok tam byti (Краків, 1523 *ŻD VI*, 150); так нам господарѣ, яко и вам всим пожиточнѣю и потребнѣю за часѣ са зготовали и водлѣ звыкlostей своихъ кѣ той потребе нашой... до Брѣславла... спешне ехали (Олбенг, 1552 *AS VI*, 125); Што панъ Угриновскїй мною вижомъ врядовымъ и людьми сторонними осветчивши, ехалъ з Несвѣча до имени князей Соколскихъ Михлина, бо ся самъ в дворе къ тому веселю былъ добре зготовал (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 53).

2. (що) (*про будівництво*) завершитися: кды ся це(р)ко(в) зготуе(т) а вы ѣ то(т) ча(с) да(и)те на(м) знати (Ясси, 1559 *ЛСБ* 29).

Див. ще **ЗГОТОВИТИСЯ.**

ЗГОТОВИТИ, ЗГОТОВІТИ *дієсл. док.*

1. (що) (*зробити придатним, готовим до використання*) приготувити: Оуны пак жо-

ны... врьноувшис зготовілі ароматы и міро (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 84);

(що, чого) (*зробити запас, зготовити*) приготувити: Пани Ивановаа, своакини моа, рачила ми дать тое дерево все, которое на замокъ ѣ Вортели пан Иван небожчикъ былъ зготовилъ (Мстиславль, 1553 *AS VI*, 134); Скоро теды да(ст) бг̄ь в с(т) по(ст) зготовивши сами ѡтошлемо... збожа того (Устя, 1634 *ЛСБ* 521, 1).

2. (кому і без додатка) (*забезпечити здійснення чого-небудь*) підготувати, підготовити: В пер'вый же днѣ опрѣ(с)но(ч)ны(и) прис'тоупили оученици ко исоу, и рек'ли емоу г'де хочешъ з'готовимо ти яс'ти пас'хоу (1556-1561 *ПЄ* 110 зв.); Такъ и патріархъ,... листами унѣверсальными // всюду каждого злость обличил и на суд зготовилъ (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 42-43).

3. (що) (*заздалегідь приготувати, забезпечити що-небудь*) уготовити: И рекль оучнкомъ свои(м)... в' домоу ѡ(т)ца моего ѡбители многы естъ [меш'кана] а ес'ли бы иначеи было, повидѣль бы(х) вамъ але идоу абыхъ вамъ з'готовилъ мѣсце (1556-1561 *ПЄ* 411).

Див. ще **ЗГОТОВАТИ, ЗГОТОВЛАТИ, ЗГОТОВОВАТИ, ИЗГОТОВИТИ.**

ЗГОТОВИТИСЯ *дієсл. док. (приготуватися до чого-небудь завчасно)* зготовитися, зготуватися, підготуватися, підготовитися: y raczył by Twoia miłost kazati wsim poddanym naszymъ zemli wołynskoie... wedati dati, aby koždyi z ninich k tomu roku sia zhotowil (Краків, 1523 *ŻD VI*, 150).

Див. ще **ЗГОТОВАТИСЯ.**

ЗГОТОВІТИ *див. ЗГОТОВИТИ.*

ЗГОТОВЛАТИ *дієсл. недок. 1.* Готувати, виготовляти: Състроаю: Приправлаю, зготовлаю, зроблаю (1627 *ЛБ* 129).

2. (що) (*забезпечувати здійснення чого-небудь*) підготовляти: Достїгши теды Сарваръ ажъ и до Халкїдѡна, ѣ ѡблѣгши егѡ

жолнѣрство(м), все што ено колвекъ кѣ збѣрѣню тогѡ Велѣкогѡ Царствдючогѡ Мѣста налѣжало, зготовлѣетъ (Киѡв, 1627 *Тр.* 658).

Див. ще ЗГОВОРАТИ, ЗГОТОВИТИ, ЗГОТОВОВАТИ.

ЗГОТОВОВАТИ *дієсл. недок.* Готувати, приготувувати, підготовляти: зготовѣть хс, и ѡрѣжиємъ приготоває(т) (к. XVI ст. УЄ № 31, 95 зв.).

Див. ще ЗГОВОРАТИ, ЗГОТОВИТИ, ЗГОТОВЛАТИ.

ЗГРАБЕНЄ, ЗГРАБЕНЯ *с.* (*стп.* zgrabienie) пограбування: Не втручаючи теды въ то зубоженя, розогнаня, забраня и зграбєня подданныхъ тыхъ сель церковныхъ... // ...просили... о придане возъныхъ до огледаня знищеня, спустошеня тыхъ маєтностей (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 407-408); вкратце о том осведчене и протестацию до книг занеши, а ширшее и досконалшее волное самому его милости отцу владыце и капитуле, за данем знати о том чинене зоставивши, о придане очевистое возных до огледаня от них того замкненя, запечатованя, зграбєня... просили (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 557).

Див. ще ЗГРАБЛЕНЬЄ.

Пор. ЗГРАБИТИ.

ЗГРАБЕНЯ *див. ЗГРАБЕНЄ.*

ЗГРАБИТИ *дієсл. док.* (кого, що) Пограбувати: А если бы не пошолъ тогда атаманъ теселски(и) воленъ его зграбити ѡсадити бє(з) воли воротного (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); А в клетя(х) ихъ што колвекъ было має(т)но(сти): сукни музские, сукни же(н)ские... забрано и бє(з)правне зграблено (Житомир, 1584 *АЖМУ* 116); незвычайнымъ, неприятелеви, кромъ спалєня, належнымъ обычаємъ пустками увесь монастырь учинили, сплендровали и зграбили (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 380).

ЗГРАБЛЕНЬЄ *с.* Пограбування: людей всихъ, такимъ своволнымъ наеханьемъ,

зграблєнемъ и выбиранємъ зъ нихъ незвычайныхъ винъ, потревожилъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 6/І, 218).

Див. ще ЗГРАБЕНЄ.

Пор. ЗГРАБИТИ.

ЗГРЕБНЬИЙ *прикм.* (*стп.* zgrzebny) **1.** (який складається або зроблений із начосів льону, коноплі) прядив'яний: и бѣде(т) крѣпо(ст) и(х) яко паздеріє згребное (до 1596 *Виш. Кн.* 266); закричали на него філістінове на(д) тоббю сампсѡне: котѡрый розорвалъ поврѡзы яко коли бы хто перервалъ нить оукрѡчѡндю з паздеріи згребны(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.).

2. (грубий, товстий) (*про полотно*) згрѣбний: 8 степана а(н)дрѡсовича взято... поло(т)на згре(б)ного локо(т) (Киѡв, 1590 *ЦДИА Лен.* 823, 1 133, 73 зв.).

ЗГРЕБА, ЗГРѢБЯ *с.* Ключья, *діал.* згрѣб'я: Ярость, рѣть: Попѣдлѣивость, починаючѣйса гнѣвъ, до гнѣвъд перхлѣивость, сердѣтость. Яро(ст) подо(б)на згрѣбю запалєномѣ, котѡрое прѣ(д)ко Гвалтѡвне загори(т)са, а ри(х)ло дгасає(т) (1627 *ЛБ* 161); А слѣги цр(с)кѣи котѡрыи ихъ были в'кѣндѣли не престали подпалѣть пѣчи нафтою и згрѣбами (серед. XVII ст. *Хрон.* 360 зв.).

ЗГРЕШИТИ *див. ЗГРѢШИТИ.*

ЗГРЕШЫТИ *див. ЗГРѢШИТИ.*

ЗГРИБѢЛОСТЬ *ж.* (*стп.* zgrzybalość) по-старіння, дряхлѣсть: Щавство: Грѣ(ч): Влакейл, з' пещоты недбѣлство и взгоржѣнне, лѣнѣвство, гнѣвность, згрѣбѣлость, грѣбѣанство (1627 *ЛБ* 158).

ЗГРИБѢЛЫЙ, ЗГРѢБѢЛЫЙ *прикм.* (*стп.* zgrzybily) старезний, дряхлий: Лѣбѣдъ в' лѣте(х) згрѣбѣлѣый, котры(х) ти дойзрѣти В ѡпекѣнство ѡставилъ; оуѣ свои дѣти (Львѣв, 1642 *Бут.* 5); в' згодѣ и мѣлостѣ малжѣнской ажъ до згрѣбѣлоу старѡсти жиючи, знѣкъ найпреднѣшій блѣгословѣнства малжѣнскогѡ... // ...ѡгладали (Киѡв,

1646 *Мог. Тр.* 934-935); а гды ко до(л)го(и) в'зг'ордѣ прин'аты(и) былъ, з примовками же з'грибѣлы(и) старецъ... в'проша(л)са до манастира... не маючи гдѣ бы са ин'дей обернѣти и притѣлити мѣль (серед. XVII ст. *Кас.* 52 зв.).

ЗГРИМѢТИ *дієсл. док. (почати гриміти)* заgrimіти, загуркотіти: *ѡафѡа*. М(с)ца лютого з'grimѣло з блиск'ана(м) веліки(м) (1509-1633 *Остр. Л.* 127).

ЗГРОЖЕНЬЄ *с. (стп. zgrożenie)* залякування: Але Бгъ самъ н'ато ѡсобл'ивыхъ, и свойхъ власт'ныхъ Послѡвъ назначаѣтъ; и Наѡана Пр(о)рѡка на з'грожѣнье Крѡла в'ыслалъ (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 15 зв.).

ЗГРОМАДЕНЄ *с.* Громада, гурт, збір: о што и вси на тотъ часъ люде стану шляхетского, немалое згромадене, у суду будучое... противко урожоному его милости пану Михалови Линевскому... соленнитеръ сведчили се и протестовали (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/1, 469).

Див. ще **ЗГРОМАЖЕНЄ, ЗГРОМАДЗЕНЄ.**

ЗГРОМАДЖѢНЄ *див. ЗГРОМАЖЕНЄ.*

ЗГРОМАДИТЕЛЬ *ч., перен.* Той, хто нагромаджує, згуртовує: И все ѡ(т) ѡца рѣхаючогоса ѡказ'ана свѣтлости похожѣние к' на(м) з л'аски прихѡдачєе, и(ж) знѡвѣ спо'ючаа мѡцъ ѡборочаѣтъса кѣ єдности згромад'ителя ѡца, и Бгѡмъ видѣной прѡстости (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 206).

ЗГРОМАДИТИ *дієсл. док. 1.* (що чим, кого) (*згребти, складаючи в одне місце*) згромадити: ѡнь має(т) в роука(х) лоп'атоу и згромади(т) пшеницю // до гоу(м)на своего, а половоу испали(т) оу ѡгни (XVI ст. УЄ № 29519, 48-48 зв.); по пѣсты(х) пола(х) ...сѣтни(к) и иншие ф'асты, котѡріє вѣтръ с'юды и тѣды поро(с)кид'алъ, рѣкамі згро-

мади(в)ши,... ѡбѣдъ... наготовали (серед. XVII ст. *Кас.* 45 зв.); оучинилъ тѣды г(с)дѣ, же выдых'али ж'абы, в' домѡхъ, в сѣлахъ, и в' пол'ахъ, и згромадили ихъ в' немѣрныи кѣпы (серед. XVII ст. *Хрон.* 85).

2. *Перен.* (кого, що і без додатка) (*зібрати разом, скупчити*) згромадити: Соборъ Берестейскій. Згромаженые воймя Исуса Христа Господа и Бога нашего, — превелебные отцове... отправивши звычайные молитвы..., день одинъ до зачатъя собору на послы ждали (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 188); ѡ чо(м) и самъ д'аль зн'ати в' ева(н)геліи мовачи... кѡлькѡкрѡтъ хотѣле(м) згромадити дѣточк'и твое, я(к) кѡкошь збирає(т) пташ'ата свои по(д) крѣла, и не хотѣлисте (Острог, 1607 *Лѣк.* 61); Мы... ознаймуемъ тымъ листомъ... ижъ... отецъ Елисей Плетенецкій... з того свѣта смертію зшолъ, по котораго смерти... мы обыватели воеводства Киевскаго на рочк'и вышъ мененые для справъ своихъ згромажоные... // зѣхалисмося (Київ, 1624 *КМПМ* I, дод. 269-270); судъ... // ...возного... придаєтъ котѡры(и) то возны(и)... тую баницію на позъваныхъ ту(т) на ратѣшу любельс'ькомъ при быт'ности велю люде(и) зап'ны(х) з розъны(х) воеводствъ згромажоныхъ... ѡбъволаъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4059, 122-122 зв.); В той часъ александръ згромадивши людѣ велікость валѣчнагѡ пришѡлъ кѣ л'ичбе р' людѣ, з' которымъ прѣхалъ кѣ рѣцѣ прѡзвище океанъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 415).

3. (*приставати до чого-небудь*) прилягати: Мають те(ж) и носа(т) шкапл'ѣрики,... котѡріє ѡ(т) шии самѡи спѣст'истые,... вокѡло члѣвка ѡкрив'ают' и зо всѣ(х) сторо(н) по(д)-т'агаю(т) абы за препѡсаніє(м) и(х), широко(ст) ѡдѣна до тѣла згромажена и зобр'ана была (серед. XVII ст. *Кас.* 6).

ЗГРОМАДИТИСЄ *див. ЗГРОМАДИТИСЯ.*

ЗГРОМАДИТИСЯ, ЗГРОМАДИТИСА, ЗГРОМАДИТИСЕ дієсл. док. 1. (*зібратися разом, скупчитися*) згромадитися: Мы сенаторове, дыкгнитаре... есмо ся тутъ до Берестя на сынодь згромадили (Берестя, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 530); А такъ кгда са были южь всѣ на то(т) съборъ згромадили выбрали прѣмежи себе заход'ници филосѣфа и рытора... яна парижанина (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37); И ты(х), што яко власны(х) свои(х) про(д)ковъ гасло побо(ж)ности принявши, на оное са по(д)писали то есть тыи што са потѣмъ были згромадили в' Констан(т)инополи... вѣрѣ запечатовали (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 133); Скрына тестаментоу кдыса до іо(р)дану приближала воды ра(з)дѣлилися и ѡ(т)всюдѣ ѡ(т) ѡбои(х) сторонъ згромадившиса горѣ оучинили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 251 зв.); третий [раз] передъ церковью цѣминтару, при бытности велю людей зацныхъ, которые се на тотъ погребъ згромадили, голосомъ вынесълымъ поволанье учинили есмы (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 587); Всѣ жалѣ, всѣ бѣлезни к' нам' са згромадѣте (Львів, 1631 *Волк.* 5);

з'еднатися, сконсолідуватися: згромада(т)са новии народове для имене бжїа и послоушни боудуть приказанїа бжїа (поч. XVII ст. *Проп.* 8).

2. *Перен.* (*набрати певного вигляду*) сформуватися: И далѣ мнѣ г(с)дѣ двѣ таблицы... вси слова котѣры(х) вамъ мѣвилъ на горѣ зпосрѣдкѣ огна, коли са былъ згромадилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 152).

Див. ще **ЗГРОМАЖАТИСЯ.**

ЗГРОМАДИТИСА *див.* **ЗГРОМАДИТИСЯ.**

ЗГРОМАДНЫЙ *прикм.* Чисельный, багатолюдный: на... неушанованье такъ згромадное процесии... некоторые з них попы руские, у фортеци тогожь монастыра стоячи, дивовалисе (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 681).

ЗГРОМАЖАТИ дієсл. недок. 1. (що) (*згрібати, складаючи в одне місце*) згромажувати: феніксъ единый сам' дрѣвца згромажаѣ(т), На котѣрих' спалѣный для на(с) быти маѣтъ (Львів, 1631 *Волк.* 13 зв.).

2. *Перен.* (кого) (*збирати разом, скупчувати*) згромажувати: добрый сей пастырь словесный овцы Хвѣи паствѣ своей повѣренны пасл', згромажал' распорѣшеныи, збира(л) розбѣглии (Вильна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.); Котѣрый коли пастырь овѣчки посылаетъ посрѣдѣ волковъ; але рачей гды видить влѣка, згромажаѣтъ овѣчки (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128 зв.).

3. (кого) Скликати, збирати: але шата(н) ... всѣ(х) свои(х) хотачи... на вѣ(ч)ные рѣскоши посадити... старяючи(с) // абы всѣ... лжехѣ... поклонїлися, котѣрий... всего свѣта ѡпѣкѣно(м) назва(в)шиса... послѡ(в) высылаетъ всѣ(х) кролѣ(в)... до своѣи столицы згромажаючи (Вильна, 1596 *З. Каз.* 63 зв.-64).

4 (що) (*поступово збирати, відкладати що-небудь*) нагромажувати: Въ ни-во-што оборачаемъ тыхъ, которые якимъ же колвекъ способомъ... надъ то, нижли што потреба, згромажають (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 134); Не хотѣ(л) бѣ абы снѣове ильстїи и на(д) потребѣ мѣннѣ събирали, не хотѣ(л) абы на мнѣгые дни згромажали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289 зв.).

ЗГРОМАЖАТИСЯ, ЗГРОМАЖАТИСА дієсл. недок. 1. (до кого) (*поступово збиратися, відкладатися, скупчуватися у якій-небудь кількості*) нагромажуватися: Тѣшься зъ помощницы твоей незгоды, гдыжь ся зъ студни пекелной пропасти вынурила, абы ся до тебе великии скарбовъ купы згромажали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 875).

2. Згромажуватися, збиратися, сходитися: абѣвѣмъ // згромажаючи са на такїи акты нѣчого иного не дѣали, ено плакали

и рыдали (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 8-9); В сей... день... правовѣрныхъ згромажаютьса зобра́на, Молітвами и Мол'бами посполѣ весе́лчѣса (Київ, 1637 *УС Кал.* 75).

Див. ще ЗГРОМАДИТИСЯ.

ЗГРОМАЖАТИСА *див. ЗГРОМАЖАТИСЯ.*

ЗГРОМАЖАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Який згромаджує, згуртовує: Ава́сарь: Оте́цъ згромажаючи(и), або отецъ вы́полнаючі́й, або кончаючі́й. сынъ коро́евъ (1627 *ЛБ* 170).

ЗГРОМАЖЕНЕ, ЗГРОМАЖЕНЪЕ, ЗГРОМАЖЕНЬЕ, ЗГРОМАЖЕНЯ, ЗГРОМАЖЕНА, ЗГРОМАДЖЪНЄ *с. 1.* (*збір групи людей*) згромадження, збирання: На́що и манасти́рь свѣ́й... ино́комъ ѿ(т)да́ль на згромаже(н)е до не́го лю́дѣй б̄гобѣ́йныхъ... и оучѣ́ныхъ (Дермань, 1603-1604 *ПВКРДА* IV-1, 105).

2. Нагромадження, накопичення: Прѣ́то те́жъ и еде́нь зъ б̄гонѣ́сны(х) Ѡ́(т)цѣ́ гдѣ́ ю́жъ пришѣ́лъ до ста́рости, звы́къ мо́вити: я в' мо́лодисти (!) мо́ей, ча́сѣ згромаже́н'а мо́егѣ, то́ есть, добродѣ́телей, гра́нѣцы не́ мѣ́лемъ, але́ вшелáкѣ́й ча́сѣ погѣ́жѣ́й ми былъ до згромаже́н'а (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 196);

(*скупчення чого-небудь*) накопичення: по́неважъ церко́вь есть згромаже́не яко́бы ка́менѣй живыхъ, ма́еть просто и той ка́мень, кото́рый есть фунда́ментомъ, быти те́жъ чловѣ́къ кото́рѣй, а не́ яка́я цно́та (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); Со́нмъ во(д)ны́й: Зтѣ́къ, во́дѣ згромаже́нье, ста́вѣ, ба́юркъ, о́зеро (1627 *ЛБ* 119); А же́ре́ла и стѣ́(д)ни и ко́ждое згромаже́нье во́дѣ бѣ́де чѣ́сто (серед. XVII ст. *Хрон.* 119).

3. (*група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів та ін.*) громада: подо́баласа ре́(ч) та́а все́му тому́ згромаже́(н)ю и ѿбрали Сте́фана (II пол. XVI ст. *КА* 28);

по(д)несѣ́жъ те́ды и тепе́(р) розо́умные своѣ́ ѿчи, и посмотри на ѿно́е згромаже́(н)е, не́ с та́кихъ зѣ́брано лю́дѣй, а́ле зъ ѿныхъ ко́торые на(д) злѣ́то... соу(т) за́цнѣ́йшими (Остро́г, 1607 *Лѣк.* 48); Ю́рей Чарто́рийский... жа́ловаль... и́жъ... при одпра́вованью́ су́довъ... [Колпытовские]... при все́мъ згро́маже́нью́ велю́ лю́дей за́цнихъ... [его]... злая́ли (Володи́мир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 556); то́й Іа́ковъ... те́ды при ве́ліко(м) згро́маже́нью́ Па́новъ Дѣ́мныхъ... мо́вилъ в' тѣ́и сло́ва (Київ, 1629 *МІКСВ* 71); То́ржество: Згромаже́(н)е поспо́літо́е зѣ́бръ пра́зничны́й, ярма́рокъ (1627 *ЛБ* 133); А коли се́ все згромаже́нье клáна́ло. Спѣ́ва́ки и тѣ́и ко́торыи держа́ли трѣ́бы, чинѣ́ли своѣ́ ѿра́дѣ, а́жъ се́ докони́ло все́со(ж)же́ние́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 341);

(*релігійне об'єднання*) громада: Цр̄к̄вь: Хра́мъ Б̄жѣ́й, до(м) Б̄жѣ́й. Цр̄к̄вь е́сть на́зва́на ѿ(т) ца́ра, и́жъ ца́рскимъ дѣ́момъ е́сть. а в' Гре́цкомъ язы́кѣ́ Є́кклѣ́сія, цр̄к̄вь. ѿ(т)сѣ́лю называ́етса́ съѣ́бръ, ѿ(т) зѣ́брана. згромадѣ́(н)е, ѿ(т) зозва́на в' кѣ́пѣ на гро́мадѣ́ (1627 *ЛБ* 155); Състо́аніе, ... съѣ́бръ, ... Цр̄к̄вь, ... згромаже́(н)е, зѣ́бръ (Там же, 167); Пе́тръ и іо́а(н) оу́ ве́ліко(м) згромаже́нью́ жи́довско(м) ка́зана повѣ́дають (Київ, 1637 *УС Кал.* 151).

4. З'їзд, збір; сино́д: Съѣ́бръ: Згромаже́(н)е, зѣ́бране (1627 *ЛБ* 126); сейми́ки я́кие́сь, албо́ згромаже́ня, пра́ву Бо́жому и духо́вному, та́кже́ консти́туции и декре́томъ ко́роннымъ спроти́вляючы́сь, а ты́мъ блю́зницомъ по́благаю́чи..., стано́вять (Люблѣ́н, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 789); в онѣ́часъ... //... по́дъ Лу́цкомъ згромаже́нтьє́ назъ́начили бы́ли (Лу́цкъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394-395).

Див. ще ЗГРОМАЖЕНІЄ, ЗГРОМАДЗЕНЄ.

ЗГРОМАЖЕНІЄ *с. 1.* Те́ саме, що́ згро́маже́не у 3 знач.: Не́ ма́ешъ ли до́сытъ ѿ

Николаю на ѡсторѡгѡ неѡблѡ(д)нои Бгѡ-
словїи згромаженїе такъ велики(х)... и такъ
дївныхъ Бгѡмъ надхненыхъ ѡцѡвъ (Київ,
1619 *Гр. Сл.* 293).

2. Те саме, що згромажене у 4 знач.: И
такъ тѡе тройчастое згромаженїе, ѡ(т)цовъ
и ихъ съборванїе по(д) единъ Сино(д) за-
мкнено (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 141).

Див. ще ЗГРОМАДЗЕНЄ.

ЗГРОМАЖЕНЬЄ *див. ЗГРОМАЖЕ-*
НЄ.

ЗГРОМАЖЕНЬЄ *див. ЗГРОМАЖЕ-*
НЄ.

ЗГРОМАЖЕНЯ *див. ЗГРОМАЖЕНЄ.*

ЗГРОМАЖЕНА *див. ЗГРОМАЖЕНЄ.*

ЗГРОМАЖОНЬЙ *дієприкм. у знач.*
прикм. Нерозлучний, згуртований: Позри
ѡчима и ѡбачъ сны твои згромажѡныє (поч.
XVII ст. *Проп. р.* 123).

ЗГРОМЕНІЄ *с.* Кара: И тотъ зайсте мнѡ-
манїе Естъ збѡжное, и хрїстїанской надѡѡ
непротївное...: бо Гнѡе згромѡнїе, прїймаѡи
намъ того не допѡсчаѡтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
451).

ЗГРОМИТИ *дієсл. док. (стп. zgromic)*
(кого, що) вилаяѡи, висварити: Аза не вѡ-
даемъ, же Мойсей, для упрошеня гнѡву Бо-
жого Аарона згромивши, три тысячи человѡ-
ка посполитого мордуѡтъ? (1603 *Пит.* 102);
Тылко строфовати и згромїти хотачи ѡблѡд-
нѡю и ѡмѡлнѡю надѡѡ ты(х) котѡрыи..., оуси-
лѡютъса оуказати же Пренасватшїй Дхъ
и(з) Сна такъ якъ и(з) ѡца похѡди(т) (Київ,
1619 *Гр. Сл.* 252); Зганитъ, зѡѡдкаѡтъ тамъ
Г(с)дъ, згромитъ того, котѡрїй неоумѡты
нѡги мѡѡи бѡдетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 288);
И згромїлъ Его Іис, и вїшоль зъ неѡ дїаволь
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 450).

ЗГРУБИТИ *дієсл. док. (в чому)* Нагру-
бити, нагрубїянити: такъ и прошу покорне
вашого найяснѡйшого королевского вели-
чества прощенїя, въ чемъ бы колвекъ згру-

билъ и погрѡшилъ, яко человѡкъ, предъ
найяснѡйшимъ вашего величества маеста-
томъ (Київ, 1622 *АЮЗР II*, 73).

ЗГРЪДЪТИ *див. ЗГОРДЪТИ.*

ЗГРЫЗАТИ *дієсл. недок., перен. (шо)*
(нищити, нївечити) згрїзати: Фагедѡны бо-
вѡмъ и Гангрѡны хорѡбы та(к) названїи,
же Пѡршаа тѡло члѡвчѡе згрызаѡтъ, а Дрѡгаа
оумрѡщвлѡѡтъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 816).

ЗГРЪБЯ *див. ЗГРЕБА.*

ЗГРЪБЪЛЫЙ *див. ЗГРИБЪЛЫЙ.*

ЗГРЪШИТИ, ЗГРЕШИТИ, ЗГРЕШЫТИ
дієсл. док. 1. (кому і без додатка) (учинити
грїх) згрїшити (щодо кого і без додатка):
бо агг(с)ко е(ст) вѡдле оучїтеле(и) наші(х),
не грѡшити, а дїаво(л)ское згрѡшївши въ
затве(р)дѡлости ср(д)ца... трѡвати, а не каа-
тиса (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226); а если
згрѡша(т) снѡве и(с)л(с)кїи вѡда(м) ихъ в
народы ѡбщѡе и тамъ зайдѡтъ, и бѡдѡ(т)
слоужїти бого(м) чоужи(м) (поч. XVII ст.
Проп. р. 143 зв.); тогды засмѡтатъса грѡш-
никѡве и вїйдѡтъ якъ слѡпыѡ, поневажъ
згрѡшїли Бѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 41); А
хотай вїдѡлъ, якѡ мѡли Аггловѡе згрѡшї-
ти, и ласки еѡ стѡй на вѡкї ѡ(т)пастї. А
предѡца ихъ сѡтворївъ (Чернїгїв, 1646 *Перло*
1 зв.).

2. (на що, для кого, перед ким і без до-
датка) (*зробити поганий учинок, допустити*
помилку в чому-небудь і т. ін.) згрїшити
(щодо кого, задля кого і без додатка): колъко
// кро(т) если згрѡши(т) брать мои противъ-
ко мнѡ до семи ли кро(т) ѡ(т)поушоу емоу
(1556-1561 *ЛЄ* 80 зв.-81); а ижъ ѡ Литовском
панстве выстѡпил и згрѡшил..., скоро по
смерѡи небожчика княза Єрослава..., абы
был ставенъ и выдан до врадѡ нашего (Віль-
на, 1565 *AS VI*, 277); Также и сѡѡ жоны
(*в ориг. жоно. — Прим. вид.*) згрѡшили дво-
ма кѡпы (XVI ст. *НЄ* 56); Бачишь ли котѡры(х)
плѡчетъ, а котѡры(х) не жалѡе(т). не ты(х)

которыя згрѣшили, але которыя не покаали-
са (Острог, 1607 *Лѣк.* 87); Блѣднѣи сынъ,...
приходитъ до оца мѡвачи: Оче згрѣшилемъ
на Нбо и пре(д) тобѡу, и не естемъ гѡденъ
назватиса сномъ твоимъ (Київ, 1627 *Тр.* 29);
Старый законъ тоѣ мѣ(л) право... яко на
онъ ча(с) такѡе карана было скѡро ктѡ
згрѣши(л) зара(з) той трѣ(д) тѡ е(ст) паръхи
бри(т)кѣ(и) на тѣло(с) егѡ выметали (Устри-
ки, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 141); колибы
хто зъ запа(л)чѣвости великое, алъбо зъ гнѣвѡ
оудари(л) кого, мнѣи згрѣши(л) бы, ни(ж)ли
тотъ, который бы ро(з)мысльне (Львѣв, 1645
О тайн. 68); много ихъ погѣнѡло, и побѣто,
и згрѣшило дла жѣнъ (серед. XVII ст. *Хрон.*
367 зв.).

Див. ще ИЗГРѣШИТИ.

ЗГУБА, ЗЪГУБА, СГУБА ж. 1. Утрата,
втрата, страта: Те(ж) вѣста(в)уемъ кому бы
листы на до(л)ги на заставы и на име(н)я
згинули... а то(т) кому тые листы належали
скоро того(ж) ча(с)у по оно(и) згубе пере(д)
нами... маѣт довести людми до(б)рыми //...
которыя ли(с)ты виде(ли) (1566 *ВЛС* 74 зв.-
75); Мате(и) дѡди(н)ски(и)... со(з)на(л) же
...козы которыя е(ст) покраденныя пнѡ Бѣ-
дише(в)скомѡ за(с)та(л) и емѡ самомѡ сто-
роны сгѣбы ѡве(ц) сорока барано(в) два(д)-
цати ко(з) два(д)цати винѡ да(л) (Житомир,
1605 *ЦДИАК* 11, 1, 4, 44); такъ згѣбы ѡвѣц
своѣхъ, пре(з) Пророка Іезекїѣла Бгъ Всѣ-
могѡщїй, зъ рѣкъ Пастырѡвъ оупоминатиса
ѡвѣцѡдетъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 10); тепе(р)
...ѡ таково(и) згубе свое(и) ѡповѣда(л)се и
ѡ(с)ве(д)ча(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 210).

2. Затрата, заглада, загибель, поразка,
погибель: неощацованные речъ посполитая
хрестяньская шкоды и неоплаканую згубу
панъствъ, знищенье великихъ и славныхъ
Королевствъ,... въ рукахъ поганскихъ нево-
лю относить и заживаѣтъ (Варшава, 1596
АрхЮЗР 1/1, 502); Лечъ папа... написаль

листъ, полонъ боязни и страху, въ которомъ
явне и съ проклинаньемъ пророкуѣтъ упа-
докъ и згубу остатнюю нещасливыхъ Кгре-
ковъ (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 294); Што ба-
чачи, яко сенаторъ не только же сам терп-
лю кривду и тебе упоминаю, але вижу же
то ку остатней згубе всеи Короны Польское
идет (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 39); Выразне
то се не ра(з) показало, и тепе(р) показѡе(т),
и(ж) вы на згубу друка(р)нѣ ншѡе Пече(р)-
ское,... нѣмѣ Книги тые которы(х) ѡ на(с)
есть в ска(р)бѣ ба(р)зо много, ѡсобливе слѣ-
жебнѣиковъ, з нашего екзе(м)пларѡ на пере-
шъкодѡ дрѣкѡете (Київ, 1646 *ЛСБ* 573);

моральный занепад: кáждаа причѣна и
почáтокъ нашей згоубы ѡ(т)тоу(л) фѣнда-
мѣнтъ маѣтъ, жебы в' нши(х) справа(х) свѣта
смо са радили а не ба (поч. XVII ст. *Проп. р.*
217 зв.); в'схѡдитъ слнѣце, а ѡбачаѣтъ дша
свою згѣбѡ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 93); Пыха
в' мѣсли и мѡвы твоѣй неха(и) не панѣтъ,
бо з нѣй еѣтъ згѣбы всеї почáтокъ (серед.
XVII ст. *Хрон.* 385 зв.); **згуба души, души
згуба** — моральный занепад: сами добровол-
не в погѣбел не идѣте, того своего врага
на карки свои не всажайте, который шука-
ѣтъ згубы душъ вашихъ (Київ, 1644 *КММ*
II, 289); Взгленуль тежъ и на насъ Господъ
Богъ,... и розеръванье тоѡе, которое злые
люди межы костеломъ Кгрецькимъ и Ла-
тинъскимъ зъ великою душъ людъскихъ згу-
бою были учынили, до еднѡсти привести
рачыль (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 185).

3. (загибель, смерть кого-небудъ) згуба:
Гѣбель: мѡръ, повѣтрѣе. албо згѣба, погѣ-
бель (1627 *ЛБ* 25); И долгого покою оныхъ
набавиль, Поки ажъ ся бунтовници зъ свѣ-
та звели: А доброхотне згубу на ся приве-
ли (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 162); братья Іѡсифа
...мѣслили егѡ забѣтъ,... и якъ неприяте-
ли егѡ радѣтъ ѡ згѣбѣ егѡ пѡчали (серед.
XVII ст. *Хрон.* 60).

4. (те, що згубилось, пропало, зникло куди-небудь) згуба: котораа згѣба ѓ кого-ко(л)векъ бы са в рокъ... затаенаа показала тогды тую ре(ч)... мае(т) в четверо ценою заплатити (1566 ВЛС 109 зв.); Теды заразомъ и на завтрее рано о той згубе своей чинила есмы опытъ (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 6/1, 271); А прѣто(ж), гды сей братъ твой... нашолъса... // ...оувеселѣтиса и оурадовати налѣжалѡ... хто наше(д)ши згѣбѡ свою, не радѣтса (Київ, 1637 УЄ Кал. 35-36); Иже-(м) я для то(го) тую книгу, Триѡ(д) Цвѣтную, з Це(р)квы украденую для то(го), и(ж) и(н)-шие згубы при то(и) книзе сталисе, затри-ма(л) и заарештова(л) (Володимир, 1638 ТУ 308).

ЗГУБИТИ, ЗГУБИТИ, СГУБИТИ *дієсл. док. 1.* (що) (через неухажність загубити або забути що-небудь) згубити: радуите-са съ мною // бо нашла есми драг'моу котороую была есми з'гоубила (1556-1561 ПЄ 288-288 зв.); широкграфъ згѣбилемъ (к. XVI ст. Розм. 72); кды плѣщъ згоубишь жалоуешъ понева(ж) твоу(и) былъ (поч. XVII ст. Проп. р. 226 зв.); нашблемъ мѣшѡкъ,... котѡрій згѣбѣлъ былъ (Вільна, 1627 Дух. б. 256); Собо(р)-ничокъ in quarto ѡщъ... згѣби(л) (Львів, 1637 Инв. Усп. 27 зв.); та(к) ты(ж) ежели що на-йдешъ веселѣш'са, а гды що згѣбишь тѡ жалѣшъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 158); Кгды котѡри(и) з ни(х) дѣбанѡкъ глѣ-наны(и),... зопсѣе, або згѣби(т)... емѡ не бывѣаетъ проще(н)но (серед. XVII ст. Кас. 41 зв.).

2. (чого, що) (втратити, не зберегти щось належне, притаманне кому-, чому-небудь) згубити: Пытаю(т) оученѣица хѡ ѡ невѣдо-мы(х) рѣче(х), боячиса того, абы не згоуби-ли тоеи ла(с)кы и мл(с)ти бжеи (к. XVI ст. УЄ № 31, 152 зв.); любимий брате,... до по-ганских учителей... не ходи, бо вѣру згу-биш (1608-1609 Виш. Зач. 203); але и(ж)

есмо пре(з) грѣ(х) неви(н)но(ст) стрѣтили згѣбилисмо те(ж) правдивое бл(с)ве(н)ство дла того потреба абы(с)мо са те(р)плѣвос-ти тримѣли (Київ, 1623 Мог. Кн. 25); Кто... ты(м) спѡсобомъ дѣшѣ своеѣ щадѣтъ, згѣ-би(т) еѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 129); згубити *deperdo* (I пол. XVII ст. Сем. 67).

3. (кого, що) (привести до загибелі, по-збавити життя, убити) згубити: слѡна вода мѡрскаа: абовѣмъ еслибы была неслѡ(н)а и тѡкъ дѡлго стоачи, безъ порѣшенѡ... // ...тогда быса загнила... и живѡтъ лю(д)скѣи згѣбѣла (Почаїв, 1618 Зерц. 15 зв.-16); Где пытѡются нѣкотѡрыи дла ѡкои бы причи-ны сѡмъ Двѣдъ цр(с)твѣючи, не казѡлъ забѡй-цѡ Іѡѡна згѣбити, лечъ сынови приказѣетъ, абы по смѣрти егѡ казѡлъ ѡногѡ зъ свѣта зглѡдити (Київ, 1646 Мог. Тр. 941); ꙗѡфъз Налива(и)ка згѣблено (серед. XVII ст. ЛЛ 165);

(кого) (привести до втрати вѣчного життя) занапастити: и вкѣсѣлъ зъ рѡкъ еѣ овѡчъ // и перестѣпѣлъ прѡво и росказѡные створителя... и сѡмъ себе и потѡмковъ сво-и(х)... сгѣбѣлъ (серед. XVII ст. Хрон. 8 зв.-9);

(що) знищити, зруйнувати: Тамъ же прѡ-тестовалисе пленипотенѣтове княжа(т)... Коре(ц)ки(х), по(з)ваны(х), же доро(ж)ку грани(ч)ную поѡрано и (з)гублено (Київ-щина, 1639 ККПС 272); Тым москвѡ четвер-тым не стерпѣвши богъ згѣбил (поч. XVII ст. Вол. В. 82).

Див. ще **ИЗГУБИТИ.**

ЗГУБИТИ *див. ЗГУБИТИ.*

ЗГУБЛЕННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*

Втращений, згублений: Прирождѡнаа смѣртъ згѣбленоє добрѡ привертѣетъ члѡвкѡ, а Грѣха смѣртъ все добрѡ члѡвчѣе внѣвечъ оберѣетъ (Вільна, 1620 См. Каз. 11).

ЗГУКАНС *с.* Скликання: Атѣиль: Грѣ-хѡ згѣка(н)е, жѡль: има мѡж(а) (1627 ЛБ 183).

ЗГУЛНЫЙ *прикм.* Огульный, загальный: Тая унѣя предводителница отъ малого початку отщепенства на великое згульное беззаконство и до вѣчной муки углаженная стежка (Київ, бл. 1626 *Кир. Н.* 18).

ЗГУСТЛЫЙ *прикм.* Згустлий, густий: И мѣсце бное очѣстивши, и жрѣдла самѣю жѣлѣ тѣстѣ початокъ глѣбѣко вѣшѣдкавши, што кѣлѣ(к) бѣло болѣта и землѣ згѣстлѣ // повымѣтати постарѣлѣса (Київ, 1631 *Син. Тр.* 814-815).

ЗГУСТЪЛЫЙ *прикм.* (який згустився) згустѣлий: Оусуре(н)ныи: Згѣстѣлыи, зсѣлы(и) (1627 *ЛБ* 141).

ЗГУСТЪТИ *дієсл. док.* Згустѣти, згустѣтися: Гди ся зе(м)ская пара и(з)з (!) зи(м)-ною водою изз (!) мглою по(м)тикаеть (!) тое не може(т) згѣстѣти на снѣгъ едно такъ спадаеть на низъ дощемъ (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

ЗГЫНУТИ *див.* ЗГИНУТИ.

ЗГАЗАТИ *див.* ЗГАЖАТИ.

ЗГАЛТОВАНЄ *див.* ЗГВАЛТОВАНЄ.

ЗГВАЛТИТИ, ЗКГВАЛТИТИ, ЗКГВАЛЬТИТИ, ЗГВАЛТИТИ, ЗЪКВАЛТИТИ, ЗЪКГВАЛЬТИТИ, ЗЪКГЪВАЛТИТИ *дієсл. док.* (*стп.* *zgwalcic*) 1. (кого) Згвалтувати, збезчестити: естли бы хто де(в)ку або ѣчтливую невесту... ѣси(л)ство(м) зкгва(л)-ти(л),... тогды таковы(и) має(т) быти кара(н) го(р)ломъ (1566 *ВЛС* 89 зв.); тую швачку, девку учтливую, ... самъ особою своею ее кгвалтомъ а усилством згвалтилъ и зъцноты ее паненское злупилъ (Люблін, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 335); Мойсея самого збили и жону его на йме Катерину зкгвалтили (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 241).

2. (що) Спрофанувати, збезчестити, знеславити: панъ Лодзинский... тымъ побранѣмъ того торгового церковъ Божую зъквалтилъ, ихъ добра церковные на себе побралъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 391); церковъ светого Ни-

коли мощно, кгвалтомъ окрѣвавили и надъ право посполитое зкгвалтили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 135); То сѣтъ слова, власного дѣктора рѣмского костѣла, котѣрый признаѣеть же тою попрѣвою никѣйскѣй собѣръ ест зкгвалч(н) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 48); такъ власне, якобы неприятѣли крижа светого, церковъ святую скрѣвавивши, зкгвалтилес и спустошил (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 315);

(що) (вчинити наругу) поглумитися (над чим): урядник Степанский, з немалымъ оршаком людей и стрелцовъ... дом оного презвитера окрѣвавивши и згвалтивши, ... уехалъ и неведомо што ся з ним дееть (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 224); домъ Божий и домъ мешканя ихъ скрѣвавили и зкгвалтили (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 259); помененыхъ вышь ма(л)жо(н)ко(в) приеха(в)ши са(м) и поменены нае(з)дѣники... протѣ(с)тующого в дому менованы(м) напа(д)ши... до(м) тепере(ш)-ны(х) протѣстующи(х) зкгв(а)лтили и по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

3. (що, чим) Образити, зганьбити: вѣм... не захове(ш)са... по(д)лугъ чину сватого малженского, але з него на(д) зако(н), и правила светы(х) ѣте(ц) выкрѣчаючи ѣны(и) еси ѣобразилъ, и зкгвалти(л) рѣчами такими, дла которы(х) де(и) она в ма(л)женстве з вѣм по(д)лугъ правъ дѣхо(в)ныхъ болше(и) мешка(т)и не можетъ (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 34); Ѡ(т)бѣла то са стѣло, же евангѣльская гѣднѣсть безъ каранья зкгвалчѣна естъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 33 зв.).

4. (що) Зламати, порушити (що), не дотриматися (чого): А естли бы и мы погрѣши(ли) в чо(м), и не захва(ли)са водлѣ(г) пристѣинѣ стѣнѣ нѣшго и оузаконѣное на(м) зкгва(л)ти(ли); и не выпо(л)ни(ли); го(р)ше нежели вы простаки. ѣсѣждѣни, и в гѣе(н)нѣ вѣве(р)жени боудемо (п. 1596 *Виш. Кн.* 251 зв.); Бо ведай, ижъ каранья Божого

не уйдешъ за тые блюзнерьства свое, которыми-сь людей невинныхъ помазаль, и Божее и людское право зкгвалтътиль (Вильна, 1599 *Ант.* 947); позванные... не огледаючысе на зверхность нашу,... покой посполитый зкгвалтивъшы,... // ...важылесе и смели... на речи посполитое державы поводное... ударыти (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ XIV-3*, 157-158); панъ Рафахъ Давидовичъ ...проте(с)товальса... ѿ то, и(ж)... поко(и) и бе(з)пече(н)ство права посполито(г)[о] и судо(в) зъневажали и зкггва(л)тили (Київ, 1643 *ДМВН* 266); През который таковой свой поступокъ менованые подъданые, право посполитое зкгвалтътивши, въ вины в нем описаные попали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 197); ку пожиткови своему тое все обернули, през што покой посполитий, правомъ обварований зкгвалтили (Житомир, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 488).

Див. ще ЗГВАЛТОВАТИ.

ЗГВАЛЪТТИТИ *див. ЗГВАЛТТИТИ.*

ЗГВАЛТОВАНЕ, ЗКГВАЛТОВАНЯ, ЗКГВАЛТОВАНЕ с. 1. Згвалтування: уткнуль есми чотыри позвы кгородские...одинъ позовъ до шкрутынѣи стороны кгвалтованя дѣвки Полажки, другий позовъ о самый учинокъ зкгвалтованя тоето дѣвки Полажки (Володимир, 1594 *АрхЮЗР 1/I*, 400).

2. Профанація, збезчещення: прето братия лѣмѣннѣю(т) тую справд... до пришлое схадзки, такъ ѿ преслушание, яко и ѿ зкгвалтованя мѣа стого (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

Див. ще ЗГВАЛЧЕНЕ, ЗГВАЛЧЕНІЕ.

Пор. ЗГВАЛТОВАТИ.

ЗГВАЛТОВАНЯ *див. ЗГВАЛТОВАНЕ.*

ЗГВАЛТОВАТИ, ЗКГВАЛТОВАТИ, ЗГВАЛТОВАТИ *дієсл. док.* 1. (кого) Згвалтувати, збезчестити: тогож дей часу, в до-

розе едучи,... мене за жону собе не мел,... которое нелюбости своее и знак оказовал, же девку тую... именем Татьяну... зкгвалтовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР 8/III*, 135); Тѣкже те(ж)... книги свѣ(д)ча(т), яко гѣ бѣ скаралъ мѣсто... и(ж) в то(м) мѣстѣ младнѣцѣ, єдного гѣста жонѣ зкгва(л)товали (XVI ст. УЄ № 29519, 228); то все отъ мала до велика побрала, кгвалты белымъ головамъ статечнымъ починили, жону Васка Винника на име Марушу,... зкгвалтовали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР 3/I*, 251).

2. (що) Зламати, порушити: истинну звитяжити и евангелскую // проповѣдь згвалтовати понуждаєт (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 166-167); А когда неподвижно правдивы костел римский, а о чем же правдивые все уставы, законы и учреждения,... згвалтовал и в шидерскую, машкарскую... игру хвалу божию претворил? (Там же, 181).

Див. ще ЗГВАЛТТИТИ.

ЗГВАЛЧЕНЕ, ЗКГВАЛЧЕНЕ, ЗКГВАЛЧЕНЬЕ, ЗГВАЛЧЕНЕ, ЗГВАЛЧЕНЬЯ с. (*стп.* zgwalcenie) 1. Згвалтування, збезчещення: року теперь идучого,... былисмы...на справе пана Яна Циминского, то есть на огледане згвалченя дѣвки Палажки, швачки, служебници пана Циминского (Володимир, 1594 *АрхЮЗР 1/I*, 396-397).

2. Профанація, збезчещення: за пастырства вашей милости, досыть всего злого въ законѣ нашомъ сталося, яко згвалчєнѣя святостей, святыхъ Тайнъ замыканѣя,... заказанѣе звонєнѣя (Варшава, 1585 *АЗР III*, 389); Але рачей: незгоды,... угоненєся за марными того свѣта дигнитарствы, и набыте презъ нихъ маєтностей, для которыхъ иногда и вѣры отступують, а затымъ за зкгвалченємъ доброго сумнѣнѣя, душу посполу съ тѣломъ тратять (1603 *Пит.* 108).

3. Наруга, глум: А коли они вѣшли припѣли на побитыхъ дрѣгіє сынове Іакововы;

и сплендровали мѣсто на помѣстѣ згвалчѣнѣа (серед. XVII ст. *Хрон.* 52 зв.).

4. Порущення, недотримання: Любо то щитá са, же великій по́сть по́стать о́бáче в началѣ по́стѣ своево́латъ и двома днами по(ст) розорають..., что вла(с)не не є(ст) по́сть, але престѣпство. и згвалчѣ(н)є по́стѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 26); Па(т)деса́т-ницу за́сь всю не прина́лисмо о(т) Сты́(х) По́стити: Прѣто и тѣсь повиненъ та́къ чини́ти,... а́ле ма́ешъ ра́чей конѣчне разрѣша́ти тѣши ве́длѣгъ ѣхъ прикла́дѣ... и не бо́лей в' то́мъ ва́жити собѣ во́лю свою и розсѣдокъ..., гды(ж) сѣтъ и тако́гѡ нардѣшен'а и згвалчѣна́ тѣх' Оуоставъ подáны каран'а (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 202).

Див. ще ЗГВАЛТОВАНЄ, ЗГВАЛЧЕНІЄ.

Пор. ЗГВАЛТИТИ.

ЗГВАЛЧЕНІЄ, ЗГВАЛЧЕНІЄ с. 1. Те саме, що **згвалченє** у 2 знач.: чего ни один кроль з первых кролев важитися не смѣл, то нынѣ езувита тѣ пожитки в земли вольной и спокойной будует, то есть — згвалчение сумнения королевскаго (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 165).

2. Те саме, що **згвалченє** у 4 знач.: по йстыннѣ вещь явственна є(ст), иж всáко и о(т)нюдѣ нѡвый календарѣ о́блѣдныи, то́кмо згвалчѣнїє свáтъ незгѡдѣ и звáдѣ творáчїи (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27).

Див. ще ЗГВАЛТОВАНЄ.

Пор. ЗГВАЛТИТИ.

ЗГВАЛЧЕНЬЄ *див. ЗГВАЛЧЕНЄ.*

ЗГВАЛЧОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Згвалтований, збезчещений: быле(с) и ты марнотравны(м) осихе(м), кды бовѣ(м) поше(д)ши з крови цр̄(с)кои, идины мл̄(с)тю оуплѣтавшиа ондѣю згвалчѡндѣю о(т)вѣюле(с), абѡ о(т)дали́ле(с) зара(з) живо(т) и цр̄(с)тво оутрáтиле(с) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 291).

ЗГЕЛКЪ ч. (*стп. zgiełk*) гомін, гул, галас, гармидер, гамір: Мѡлва, или млѣва: Рѡзрдѣхъ, гѡмонъ, гѡкъ о(т) мѡвы лѣудзкои, ѡкрикъ, трѣво́га, или крѣкъ, зва́да, бѣрда, тѣрнѣа, фасо(л), замѣша(н)є, згелкѣ (1627 *ЛБ* 65); Смѣщѣнїє, Тáрахо(с): Згѣлкѣ (Там же, 166).

ЗГЛЯГАНЫЙ *прикм.* Скислий, *діал.* згледжений: а гди ся мають зачати, тогди на се(д)мѣ дни(и) пре(д) тимѣ молоко, а се(д)мѣ дни(и) кровь, пото(м) зиде(т)ся тоє по(с)полу и буде(т) якѣ згляганое молоко (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

ЗГНИЛЫЙ *див. ЗГНИЛЫЙ.*

ЗГРАЯ, ЗКГРАЯ ж. (*стп. zgraja*) *перен.* (*юрба людей*) зграя: Ведѣже, абы каждый, яко наскромней быти можетъ, приеждѣчалъ, не беручи зѣ собою зкграи непотребное (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 504); одїнь прр(о)къ... реклѣ емѣ котѡрѣю видѣль єсь всю тѣю зкграю збѣгнѣю, ѡто я да(м) ю в' рѣки твои ннѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 313 зв.).

ЗГРОМАДЗЕНЄ, ЗКГРОМАДЗЕНЄ с. (*стп. zgromadzenie*) те саме, що **згромаденє**: Теды сама кнежна єє милост пани воеводиная Виленская там же в Корцу, при немаломѣ конкурсе и згромадзенеми сенаторовѣ... преречѡному єго милости отцу Пузыне, яко належному тых там дыоцезий епископови, визитоватѣ и ревиловатѣ заборонила (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674).

Див. ще ЗГРОМАЖЕНІЄ.

ЗГРУНТУ, ЗКГРУНТУ *присл.* (*стп. z gruntu*) зовсім, цілком: то́лко до(м) раáвы блоу́(д)ници зоста(л) в цáле, иншіє всѣ згроу́нтоу соу(т) зѣпсовáны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192); Превзáтость Бѡзства, створѣнѣю обяснáючи: И ты(м) балвохвáлство, Зкгроу́нтѣ скоренáючи (Львїв, 1616 *ЧИОНЛ* XXIII/3, 79); О(т)нѣдѣ, вѣсма, всáкѡ, всáчески, овшѣки, згѡла, згрдѣнтѣ (1627 *ЛБ* 146).

ЗГРУХОТАТИ, ЗКГРУХОТАТИ дієсл. док. (стп. zgruchotać) (зламати, розбити на частини, шматки) розтрощити: окна, шибы у церкве, школ, целли и шпиталя каменями повыбияные, скринку деревяную в нивеч зкгрухотаную а другую железную шпиталную з ланьцушка урваную (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 690);

(що чим) (пошкодити, поранити яку-небудь частину тіла) розтрощити: рань две в голове шкодливых, ... до мозку перетятых, руку левую обухами зкгрухотаную... огледаль (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 611);

(що) (зруйнувати, знищити, зліквідувати що-небудь) розтрощити: гігант^у лежи(т) потѣжне звязаны(и), Ото ады темный внѣве(ч) силне згрѣхотавши, всѣ мѣцныи фортѣци з^у землѣю зровнѣвши // Вѣзней долго триманы(х) с пашѣкъ выривает^ь (Львів, 1631 *Волк.* 30-30 зв.); *Образно*: Хс Црѣ, ты рачь самъ къ мнѣ пристѣпѣти, ... закаменѣлость мою ра(ч) самъ зепсовати, Мѣцно(ст) каменій мои(х) тажки(х) згрѣхотати (Львів, 1631 *Волк.* 8); Лѣчь хтѣ ми мѣже(т) истѣчникъ слез^у дати; Твѣрдость моего ср(д)ца згрѣхотати. Абы за грѣхи болѣстне стогнало (Там же, 21 зв.).

ЗГРЫТАНЄ, ЗКГРЫТАНЄ с. (стп. zgrzytanie) скрегіт, скреготання: але послѣ того грѣбѣ, и по роба(ч)ствѣ тепѣрешне(м), вѣспаматай неоумираючіе ѡные че(р)ви, и ѡгѣнь незгасаючій, и зкгрѣта(н)є збѣами (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); лакѣюса згрѣтана збнаго, абѣвѣмъ не е(ст) оучастникомъ теплоты (Львів, 1642 *Час. Слово* 266).

Пор. **ЗГРЫТАТИ.**

ЗГРЫТАТИ дієсл. док. (стп. zgrzytać) (чим) скреготати, скреготіти: всѣ приходѣчіе и мѣнаючіе пѣте(м), покиваю(т) головами и по(з)вѣздю(т) гблосами, ѡтворѣють оуста и згрѣтаю(т) збнами (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228).

ЗГУСЛИТИ, ЗКГУСЛИТИ дієсл. док. (кого) (подіяти на когось чарами) зчарувати: А тамъ, до Любча приехавъши, зараз з розмаитых мер о здраве его перемышливаючи, наперед розмаитыми чарами и кгуслами дябелскими розмаитых чаровниц до себе потаемне зводит, и з ними скутечне порозумене маючи, оного чаровала, згуслила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497).

ЗДА с. 1. Дах, покрѣвля: tectum, зда, кровь, да(х) (1642 *ЛС* 394).

2. *Перен.* Будинок, будівля, дѣм: зданіе, зда, бѣдѣва(н)є, по(д)стрѣш'є (1596 *ЛЗ* 48).

ЗДАВАНЄ с. (стп. zdawanie) інформвання, доповідання, звіт: кгды ся пререченый панъ Иванъ Терлецкий слова его и убезпеченства..., упоминаль и просиль, абы его, яко шляхтича полного, отъ послугъ своихъ волныхъ учиниль, — место слова своего и нагороды... золжилъ и злаяль и здаваня послугъ его и личбы... слухати не хотель (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 275).

ЗДАВАТИ дієсл. недок. 1. (чого, на що) (передавати обов'язки, доручену справу, річ і т. ін. тому, хто цим має відати, займатися) здавати: а на ѡстаток ѡбвездю из тым, гдѣбыколве по всим имѣнѣам моим могли, платы выбираючи, або дани, а тым долги мои слѣжебником моим за слѣжбѣ платили, то здаю на их розѣм и справѣ и сѣмненѣ их (Острог, 1539 *АС* IV, 208); А если бы которая сторона з на(с) в то(м) року вышеименова(н)но(м) спра(в) наши(х)... ѡди(н) проти(в) дрѣгому в небы(т)ности и прибы(т)ности пи(л)нова(л) ѡстава(л) алибо здава(л) теды то ѡ ка(ж)дѣго права ме(ст)ца ме(ти) и при(и)мовано бы(ти) не може(т) (Острог, 1596 *ЛСБ* 563, 1);

передавати в оренду: Врадъникъ пѣиое воединоє сѣдоми(р)ское... поведиль штомъ мениль пе(р)ве(и) того посередъ болота границѣ пѣа своего села Лещетова... тѣтъ

тежъ здавамъ на лево(и) стороне панѣ во-
еводичѣ равъскомѣ селомъ его... хлопимъ
рогомъ стрельчѣ копытомъ (1546 *ОГ* 65).

2. (що, кому) Доводити до відома, допо-
відати (що, кому), інформувати (кого): вель
насъ панъ **Островски(и)**... до небожъки
озера и тамъ здаваєть пнѣ дѣшы поведую-
чы ижъ того озера половицѣ в князстве а
половица в корѣне (1546 *ОГ* 67); Ино князь
Романъ передъ Его Королевскою Милостю
на то поведиль и зъ горла своего... до хо-
рѣжого... слалъ и ставиль шапкѣ, здаючи
то на вызнане его хорѣжого, ижъ они зъ
именей своихъ господарю,... слѣжбѣ зем-
кѣю завжды служатъ (Петрків, 1564 *АС* VI,
255); При то(м) те(ж) и того поче(ст): **в̄ши(х)**
д̄ховны(х) и(х) м(л): **в̄ши(х)** **свѣцки(х)** пи(л)-
не потребѣе(м), што здавало, ра(ч)те дати
на и(н)стрѣкциі посланы(м) ѡ(т) себе з дос-
коналою моцю до постанове(н)а, и зами-
нена соборового (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1,
156).

3. (кого) Притягати до відповідальнос-
ті, осуджувати: А того еп(с)кпа... гедѣбна
болѣбана... ѡ шкѣды и нагорѣды цркви бѣ-
жеи и бра(т)ствѣ до свѣцкѣго и вѣзде на-
лежачого права здаемъ (Новгородок, 1594
ЛСБ 267); В избѣ велико(и) Пнѣв радѣ(ц)
кгда(м) здава(л) П. Прокопа на перши(и)
Позевъ и на дрѣги(и) далѣ(м) гро(ш) в̄и
(Львѣв, 1616 *ЛСБ* 1047, 8 зв.).

4. (кому) Здаватися, видаватися: Если
ти здае, же сила ѡмѣе(ш), и досы(т) дѣбре
розѡмѣешъ. Вѣда(и) пре(д)ца и(ж) е(ст) да-
леко болше рѣчій, котры(х) не ѡмѣе(ш) (Ки-
ѣв, 1623 *Мог. Кн.* 12).

Див. ще ЗДАТИ.

ЗДАВАТИСЯ *див. ЗДАВАТИСЯ.*

ЗДАВАТИСЯ, ЗДАВАТИСА, ЗДАВА-
ТИСЕ, ЗДАВАТЬСЯ *дієсл. недок.* 1. (кому
що, кому за що, кому чим, чому і без до-
датка) (*мати в чийсь уяві той чи інший*

вигляд, справляти на кого-небудь якесь
враження) здаватися, виглядати: Кто на
ре(ч) пыннѣю оуциплѣве заданѣю мо(л)чѣть,
здае(т)са якобы позволяе(т) Или vine(н) са
подавае(т) (Острог, 1587 *См. Кл.* 5, на по-
лях); мнѣ бовѣ(м) то лацнѣйшею рѣчѣ бѣти,
здае(т)са, на(д) вшелѣкѣе его задер'жа(н)а,
вѣрватиса ѡ(т) грѣха (Острог, 1607 *Лѣк.*
77); вѣрѣймо всѣюди Бг̄ви, и не спротивлѣй-
моса емѣ, хотя(ж), смѣслѡ(м) нѣши(м) и
видѣннѣю нѣшемѣ здае(т)са бѣти протѣвно
(Киѣв, бл. 1619 *Аз. В.* 185); Ажебыся жа(д)но-
му за кривду не здавало..., теды ведлугъ
звычайю при бы(т)ности ниже(и) менованы(х)
особа(х) проси(л) абы тое на писмѣ заста-
вало, и в Книгы вписано было (Холм, 1648
Тест. Ст. 471); А коли пристѣпѣли блѣзко,
мѣвилъ: я естѣмъ Іосифъ братъ вашъ котѣ-
рогѡ есте продали до Егѣптѣ, не бѣйтеса
и нехѣй се вѣмъ не здае(т) рѣчѣ тѣжка, же
есте мене продали до тѣхъ краевъ (серед.
XVII ст. *Хрон.* 72 зв.);

(кому) (*поставати в уяві, думках, уяв-*
лятися) здаватися, видаватися: здае(т) ми
са же(м) тебе нѣкгда види(л) лечъ не до-
сы(т) паметаю где (к. XVI ст. *Розм.* 43); пѣ-
ки кто в самой пѣчи ро(с)кошій лежи(т),
бы мѣ те(ж) і тѣсачѣ такѣвыхъ прикладѣвъ
оуказа(л), за ре(ч) немѣжнѣю здае(т)са емѣ
вѣйти с тоѣ пѣчи (Острог, 1607 *Лѣк.* 15);
Видитса: Здае(т)са (1627 *ЛБ* 15); ѡ(т)повѣ-
дѣлъ: Здае(т)миса ижъ ѡ(т) пороженѣа моѣгѡ
мѣю лѣтъ чотырѣсѣтъ и па(т) (Киѣв, 1646
Мог. Тр. 943); Побожнии зась дѣши будутъ
в себѣ такую мло(ст) мѣти ижъ що еди(н)
оу другого оузритъ то ему и здае(т)са, якъ
би на собѣ тое мае(т) (серед. XVII ст. *Луц.*
547).

2. (кому, чому) Доводитися, приходитися;
траплятися: Бо хотяй што и доброе здае(т)са
вамъ чинити, а если не по воли естъ бы-
ваемое,... все ни за что естъ (1603 *Пит.*

71); до полѣпше(н)а живота напродъ и старанья ѿ оулѣченью злѣстей прѣшлыхъ, нелѣчно здаётся намъ приходити (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.); При то(м) те(ж)... пи(л)не потребѣ(м) штобы са которо(мѣ) бра(т)ству потребного што здавало, ра(ч)те дати на и(н)стрѣжкѣции посланы(м) ѿ(т) себе з досконалою моцью до постановен(а), и замкнена соборово(г) (Городок, 1640 *Гр. Мог.* 1 зв.).

3. (вдавати кого-, що-небудь) лицемірити, прикидатися: Притворяюса: Лицемѣрія впотребляю, ѿзлюбляюса, здаюса, змышляю, лицемѣрвю, ѿблѣдне що чиню (1627 *ЛБ* 100).

4. (кому) Бути стосовним, слушним: зо всего сердца моего предъ Господемъ Богомъ шлюбую, ижъ имъ все тое, штоколвекъ будетъ описано въ фундушу одъ мене имъ поданомъ, безъ отволоки и безъ учинку до skutку приводити въ Кіевѣ въ Монастырю Печерскомъ, альбо гдѣ мнѣ и имъ здаваться будетъ (Львів, 1631 *ОЛ* 17).

5. (на що) (наводити аргументи для підтвердження своїх слів) покликатися: Далий што са дотычет рѣчей рѣхомах, кнагини...менила, якобы еи тыи рѣчи... были вжо ѿщацованы и ѿправени, а иншии через... мѣжа ее дарованы на тастаментѣ, на который са кнагини... здавала (Неполоничі, 1531 *АС* III, 387).

Див. ще **ЗДАТИСЯ, ИЗДАВАТИСА.**

ЗДАВАТИСА *див.* **ЗДАВАТИСЯ.**

ЗДАВАТЬСА *див.* **ЗДАВАТИСЯ.**

ЗДАВИТИ *дієсл. док.* (що) Видавити, видушити, вичавити: Та(к)же на которо(м) члѣцѣ жо(л)таницѣ, съкъ здави кропи(в)нии вити(с)ноувши з вино(м) ча(с)то пїи здра(в) боуде(т) (XVI ст. *УТ*, фотокоп. 9 зв.).

ЗДАВНА, ЗДАВЪНА, ЗЪДАВНА, ЗЪДАВЪНА *присл.* Здавна, здавен: кнзю андрѣю... половица мѣста з лю(д)ми дан-

ными и (з) землею пашною... и во все(м) што коли зда(в)на к томѣ прислѣхало (Кошир, 1502 *Арх. Р.*, фотокоп. 18а); а перед тымъ здавна старостове замкѣ нашего Веницкого до именеи ихъ слѣгъ своихъ не всылали и ѿное кликовщины не бирали (Вільна, 1546 *АС* IV, 455); пови(н)ни здавѣна вежѣ тѣю робити люди и(з) села конюховѣ (1552 *ОВол.* 3. 191); Михайло Джуса тотъ монастырь, зъ севѣбою,... и зо всими доходы, которые здавѣна ку нему належатъ,... за насъ и за все хрестяньство... Бога уставичне просити повиненъ будетъ (Варшава, 1575 *АрхЮЗР* I/I, 51); А вы залезивши добро(ст) и мило(ст) божую въ ѿбещаномъ здавна... А потомъ ску(т)комъ свету дарованымъ... Хотѣ(ж) водлу(г) зъ ѿ(т)цов вроженого познали и вѣрили люди (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 1 зв.); Я Ма(л)ко федорови(ч)... вы(з)наваю... (и)ж е(с)ми прода(л) коморѣ свою... зо всими на все менеными и не поменеными ку то(и) коморе зда(в)на и тепе(р) приналежащими пожи(т)ками (Київ, 1600 *ПИ* № 28); Тѣтъ днѣ Црковѣ повшѣхнаа здавна обхѣди(т) (Львів, 1616 *Бер. В.* 92); позваные помененую церквѣ... и добра до тое церкви зъдавна належачие... держатъ и уживають подданныхъ, беручи з нихъ незвычайные податки (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* I/VI, 558); я... тотъ кгрунтъ пляцъ,... зо всимъ такъ, яко се самъ в себе в шир и в должъ зъ давѣна мель и тепер маеть, брацѣству вышѣречоному до моцы, влады,... и спокойного уживанья и посесии подаль (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* I/VI, 646); а мы якъ здавна продкове нашѣ з во(и)-ска запоро(з)кого црѣ его милости вшелякую доброчиньно(ст) чинили и тепе(р) при томъ стоимо (Черкаси, 1648 *ДБХ*, фотокоп. 11); А той // былъ обычай здавна во Израїлю межѣ повінными: же если коли одїнъ дрѣгѣмѣ своего права оустѣповаль, абы оустѣпованье было вѣжно, зъзвѣаль члѣвкъ боть

свѣи, и давалъ егѡ блѣ(з)комѡ своемѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 196-196 зв.).

Див. ще **ИЗДАВНА.**

ЗДАВЪНА *див.* **ЗДАВНА.**

ЗДАЛЕКА, ЗЪДАЛЕКА *присл.* (з *далекої відстані, віддалік*) здалека, здалеку: зышли-са к нему в'си архієреє и старшіи и оучителеве петръ пакъ шоль за нимъ здалека ажъ до двора архієреѡвого (1556-1561 *ПС* 189); А пото(м)..., преставши кlickа(ти) здалека, при(ш)ла бли(з)ко и в'клонѣласа хоу (Львѣв, 1585 *УС* № 5, 258 зв., на полях); которые, еще здалека мне обачивши, назадъ заразомъ вернули (Луцкъ, 1598 *АрхЮЗР* 6/1, 276); Тѡмѡ са александерь... с пригѡди при-смотрѣлса здалека... и бързо са с того ве-селиль (XVI ст. *УС* № 29519, 249 зв.); если коли ѡбачиль их пристѣпоующих здалека, с кона з'сѣдалъ зѡразъ (Острѡг, 1607 *Лѣк.* 82); гды прѣйдешъ... до боур'мистра чемоу та(м) здалека знимаешъ шѡлкоу (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 34 зв.); Гди рѡдичѣ здалека стоѡли, в' жалю тѡжкомъ бѣвши, радити ѡ сѣмъ не ѡмѣли, якѡбы могли, Тѣло прѡведногѡ снѡти съ Кр(с)та (Чернѣв, 1646 *Перло* 91 зв.); И станѡль людь здалека (серед. XVII ст. *Хрон.* 97);

(з *віддаленої місцевості*) здалека, здалеку: По штожь бы ездилы такъ зъ далека зъ Восточныхъ сторонъ на справу и очисченъе свое, кгда бы звирхности Римского бискупа не знали? (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 252); тры црѣи ѡ(т) звѣзды проважѡные ѡ(т) всхѡдѡ здалека до бетлеє(м) са спѣша(т), жебы че(ст) нѡворождѣн'номуу црѣ царѣй ѡ(т)дали (поч. XVII ст. *Проп.* р. 16).

(*явно, очевидно*) здалека, здалеку: приведенная отъ Креузы... повѣсть, якобы его мѣль святити... папа Римскій, есть у насъ Езопова о колодѣ на мори здалека видѣна байка! (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 637).

Див. ще **ИЗДАЛЕКА.**

ЗДАНЕ, ЗДАНЫЕ, ЗДАНИЯ, ЗДАНА *с.* (*стп.* *zdanie*) 1. Думка, переконання, *діал.* здання: Маеть и волна будетъ малжонка моя ...на двохъ частехъ всѣхъ именовъ моих... вод-ле воли и зданья своего налепшого уживати (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 34); сѡ(ж)дѡ, сѡдждѡ, зда(н)е свое ѡповѣдаю де(к)ре(т) ска(з)ю (1596 *ЛЗ* 78); Вемъ, же (тутъ) на мя Руские попы крыкнутьъ, и лепей ѡиляле-того зданье похвалять (Вильна, 1599 *Ант.* 743); справы людскіє у правахъ, судахъ,... декретахъ — зданя фортелне, иле ведле свѣ-та, отправуются (1603 *Пит.* 105); але ин'шое е(ст) здана и посполѣтшое и правдѣвшое, же па(т) ѡныє рѡны зѡвше соу(т) явныє (поч. XVII ст. *Проп.* р. 164); Ажебы та ты(ж) ѡпѡч-наѡ мысль не трапила ѡ травѣню Пр(с)тыхъ Тѡинъ, слѡхай еще ѡ то(м) здана СТѣхъ ѡ(т)цѣ (Киѣв, бл. 1619 *Аз. В.* 199); Тая унѣя каждому часу подлегати обещуется и офѣ-руется, где потреба укажетъ, уняти святыхъ уставы, а приложити свое згнилое зданя и новыє хитрыє вымыслы (бл. 1626 *Кир. Н.* 23); Совершитель тоє та(и)ны ве(д)лѡгъ самѡе присто(и)ности, и стѣ(х) ѡцѣ зда(н)ѡ... есть Епи(с)копъ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 31); Скарбъ то никѡли не ѡскѡдѣвающій, досконѡ-ле богатѣющій члѡка, ведлѡгъ здана Васѣліѡ стоѡгѡ (Киѣв, 1648 *МИКСВ* 349); Не пойдешъ за грѡмѡдоу кѡ зле чинноу, ани оу сѡдѡ не перестѡнешъ на зданью мнѡжства и(х) ѡбысь ѡ(т) прѡвды ѡ(т)стѣпѣль (серед. XVII ст. *Хрон.* 100).

2. Розпорядження, наказ, рѣшення: И пишеш к намъ здане свое, абы есте, бѡдѡчи те-пер на Волюню, ѡтчизныи имена роздели-ли (Вильна, 1541 *AS* IV, 275); Показовали тежь справу..., и(ж), за зда(н)емъ на вря(д) Киѣвскіи(и) на деляте ѡ(т) побѡ(р)цы ки-ѣвского..., панъ воевода киѣвскіи(и), за неѡ(т)да(н)емъ побѡру его королевское м(л)ти,... тые вси кгру(н)ты... // ...три годы

де(р)жалъ (Київщина, 1600 *ККПС* 149-150);
Снове іїлеви в поўщи жаждѣщїи в' егїпе(т)
хотѣли са в'рнѣти, але кды ѡбачили водѣ
с камена текоучоую ѡ(т)мѣнили здана свое
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 187).

3. Речення: Слѣшишь ли, и(ж) не тѣлко
роздѣна и здана, але и слѣвка и склѣдѣ
штѣ з' двѣхъ литѣрѣ взборонѣеть ѡ(т)мѣ-
нѣти и перестѣпати не допускає(т) (Київ,
1619 *Гр. Сл.* 215).

◦ **зданє справи** див. СПРАВА.

Див. ще **ЗДАНІЄ¹**.

ЗДАНИЕ, ЗДАНІЄ с. (цсл. здание) 1. Бу-
дівництво, будування: такое старане рачите
чинити ѡколо зданїа тои стои цркви чере(з)
которо(г) и тепе(р) послами тисе(ч) золоти(х)
по(л)ски(х) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 335).

2. (архітектурна споруда, будова) бу-
дівля: Знѣю и(ж) працюито(ст) любовное,
вм(л)сте(и), ѡ реча(х) хр(с)тия(н)скихъ, це(р)-
ковныхъ стара(н)є, помножає(т)ся Праца
не рекучи абы(с)те ты(л)ко зданїе стѣнѣ
по(д)вышѣли и вкрашали, але абы и согла-
шенїе красногласное в то(м) зданїи вмножа-
лося (Острог, 1633 *ЛСБ* 519); *renniculum*,
повѣтрникъ на зданїи (1642 *ЛС* 305).

ЗДАНІЄ¹ с. (цсл. здание) те саме, що **зда-
не** у 1 знач.: А ты не встыдѣешь ли са оукѣ-
зючи вѣсполь и Сна жрѣдломъ Бо(з)ства;
И если твоє здание // позволїтѣса, якъ мѣва
с(т). Дїонїсіа зостане(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.*
208-209); Аще кѣждо пребѣдетъ во званїи
свое(м), в' нѣм же званъ є(ст), Котѣраа ѡ(т)-
повѣдъ, моймъ зданїємъ, а роздѣю, // же
и кѣждоѡ оуважноѡ, єсть бѣрзѡ пристѣй-
на, мѣдра и побѣжна (Львів, 1646 *Жел. Сл.*
2-2 зв.); Бо є(д)носта(и)него... вфѣленого
постановѣна, не мѣе(т) перевы(ш)шати зданїе
нѣкоторы(х), анѣ то бѣти бо(л)шеи повѣги
(серед. XVII ст. *Кас.* 4 зв.).

ЗДАНІЄ² див. **ЗДАНИЕ**.

ЗДАНЬЄ див. **ЗДАНЄ**.

ЗДАНЯ див. **ЗДАНЄ**.

ЗДАНА див. **ЗДАНЄ**.

ЗДАРЕНЄ с. Благословенство, дар Бо-
жий: того то здраицу и длу(ж)ника Мошка,...
поменены(и) Ки(р)ко(р)... шука(л)... бли(з)ко
ле(т) тре(х)..., то(г)ды за (з)даре(н)ємъ бо(з)-
ки(м) и пи(л)но(ст)ю своею налязлѣ его в
старостве Кове(л)скимъ (Володимир, 1600
ТУ 232).

Пор. **ЗДАРИТИ**.

ЗДАРИТИ, ЗДАРЫТИ, ЗЪДАРИТИ
дієсл. док. (кому, чому, що і без додатка)
Здарувати (шо), обдарувати (чим); побла-
гословити (кого); дати (кому): дхѣвны(х)
слѣхати трѣба, до писма оутечи(м) са, азѣ
гѣ бѣ здарїтѣ же и тотѣ дѣписѣ знѣсачи
прїкладомъ мои(м) писмѣ с писмѣмъ, яко
оу и(н)ши(х) блоудѣхъ такъ и в томъ са
обачитѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 66); Бгѣ
хвала котрїи здарылѣ почѣткѣ бѣти, и тои
превзѣтои Книги докончїти (Львів, 1614
Кн. о св. 447); Здарѣ имъ, Христе Цару, и
всѣмъ мѣста того мѣшканцемъ голосу то-
го услухати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 815); Здарѣ
намъ бѣсмо воскресша тебе ѡглядѣли,
Оутѣшнои рѣдости мїле заживѣли (Львів,
1631 *Волк.* 23); здарит час гды сланы дожчѣ
встѣпит ѡ(т) очи а слонце ласки его мрак
ѡ(т)женет ночи (Венеція, 1641 *Анаф.* 22);
Абы тѣды и недбѣл'ство и жѣднаа злѣсть
стѣго сана Пресвїтерского не шпѣтила, зда-
рїтѣ то всесїл'ный Бгѣ, гдѣса и Молїт-
вою и Чтѣнїємъ оупражднѣти бѣдемъ (Львів,
1645 *Жел. Тр.* 6 зв.); Ажно бгѣ всемогѣщи(и)
здаривъ на(м) ѡ(т) твоего ца(р)ского величе-
ства посланцѣвѣ хочѣ не до на(с) до Пана
Киселя послани(х) в потребахъ его (Чер-
каси, 1648 *ВУР*, фотокоп. № 12);

(кому) дати змогу: отдаючи Господу Богу
же онѣ самѣ тое злое часу своего усмиритѣ
и вѣ чувство имъ прїйти зъдаритѣ (Дермань,
1628 *КММ* I, дод. 319).

ЗДАРИТИСЯ *див. ЗДАРИТИСА.*

ЗДАРИТИСА, ЗДАРИТИСЯ *дієсл. док. (стп. zdarzyć się)* 1. (кому) Пощастити, вдатися, *діал.* здаритися: **И** оумѣтнѡсть мѡвы дѡ насъ пристѡпѡла. Же кгдѡса намъ здарѡло тѡе огладѡти, Почѡлисмь Пѡна в' тѡе словѡ витѡти (Львѡв, 1616 *Бер. В.* 72).

2. (кому) Трапитися, випасти, *діал.* здаритися: А тая то зась невеста,... о Закревскимъ и жадномъ слуге иншомъ,... ничего не споминаеть; снатъ се до конца не здарило имъ зъ собою порозумевать (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 417); Я ива(н) баби(н)ски(и)... а я га(н)на загорова... по(з)воляемъ... такимъ способомъ и(ж) естли бы мне ...придало се и (з)дарило ѡме(р)ти теды помененая Анѡна зъ загорова... половицѡ села бабина... мае(т)... де(р)жати... зо вси(м) правомъ (Луцьк, 1619 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1); Пре(д) з мѡртвы(х) встанѡемъ, жа(д)номѡ за оучѡнки прѡшлого животѡ, заплѡты принѡти сѡ не здарѡло (Киѡв, бл. 1619 *О обр.* 130); если нѡто добротлѡвогѡ Бѡга вѡла бѡдетъ, ѡншѡй чѡсь до ро(з)мѡвы зъ мѡстца сего здарѡтисѡ мнѡ мѡжетъ (Вѡльна, 1620 *См. Каз.* 7).

Див. ще ЗДАРАТИСА.

ЗДАРТИ *дієсл. док.* 1. (що, що з кого) (*зірвати, зняти що-небудь одягнене, взуте і т. ін.*) здерти: оные охандоженства его и // прикрыте его, зъ долу ажъ до самого верха, здартые и скиненые видили (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 507-508); зъ жоны его сермягу, плахту здарто (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/1, 536).

2. (*забрати, відняти що-небудь силою*) обдерти, пограбувати: лечъ то зле е(ст) ижъ таѡ дорога полна естъ збойцовъ ѡнегда здарты(и) е(ст) единъ богатый кѡпецъ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.).

Див. ще ЗДЕРТИ.

ЗДАРЫТИ *див. ЗДАРИТИ.*

ЗДАРАТИСА *дієсл. недок. (стп. zdarzać się)* траплятися, випадати, *діал.* здарятися: они не тѡлко не вѡнны, але... з велики(м) жѡлемъ за примѡусомъ а не вѡлею небожѡта те(р)па(т), живѡчи в' хр(с)тѡнської вѡрѡ тѡкъ ѡкъ мѡгѡтъ, коли тѡкъ ѡкобы рѡди не здарѡетсѡ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167); Если бы сѡ бе(з) працы щасливѡе повожене здарѡло, не было бы южъ хр(с)тѡнство каменемъ образы и опѡкою погоршенѡа (Вѡльна, 1627 *Дух. б.* 267).

Див. ще ЗДАРИТИСА.

ЗДАТ *див. ЗДАТИ.*

ЗДАТЕЛЬ *ч. (цсл. зьдатель) (той, хто створює матеріальні або духовні цінності)* творецъ: Скѡдель ѡ здателю мѡвити не вмѡе(т) и члѡвкѡ ѡ бѡзствѡ мыслити не смѡе(т) (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 97); ѡсновѡтель: Здѡтель (1627 *ЛБ* 153); fictor, здате(л) (1642 *ЛС* 197).

ЗДАТИ, ЗДАТ *дієсл. док.* 1. (що, що кому, що на кого) (*віддати у чюю-небудь власність, у чюєсь володіння*) передати (що, що кому): они тѡе именье со всимъ правомъ и власностью,... князю Андрею... и его детемъ и потомкомъ на вѡчност продали и все право свое на нихъ здали (Кракѡв, 1539 *AS* IV, 185); кгды сѡ тая аренѡда и(х) черезъ тры лета... доконъчить, маѡть ѡпя(т) тѡе вси пожытки,... в целѡсти зда(ти) и пусти(ти) (Вѡльна, 1560 *ТУ* 89); Сте(ц)... записѡе(т) сѡ гро(ш) свѡ(м) борѡни(ти) брата свое(г) ѡ(д) вшелаки(х) пе(р)соу(н) и троу(д)ности которѡе имѡна зда(л) бр(т)ѡу (!) своемоу (Одрехѡва, 1579 *ЦДІАЛ* 37, 16, 8); мѡ ма(т)ка пови(н)на здати дѡдицтво (Львѡв, 1595 *Юр.* 19 зв.); **здати фрымаркомъ** *див. ФРИМАРОКЪ*; **здати з рукъ** *див. РУКА*;

(що кому) (*віддати назад що-небудь узятѡ*) повернути: двѡранинъ нашъ Иван Прѡтасовичъ предъ нами повѡдилъ, ижъ онъ... архимандрита зъ везенѡ випустилъ и тотъ

монастырь ему поступилъ и речи его здати ему казалъ (Краків, 1540 *КМПП I*, дод. 2);

(що) *(передати що-небудь у чиесь розпорядження)* здати: отец Федор Яковович... здавши манастыр зо вѣсим тым, щим ему был подан, которое спущенъе его добровольное пн Чирский принял (Варшава, 1571 *ПФ 25*).

2. (що, що з кого) Скласти обов'язки, повноваження: одному зъ владыкъ можете тымъ не укарати: бо былъ сенаторомъ зацнымъ, и седель часъ не // малый въ лавицы панской,... и здаль тотъ вѣрядъ зъ себе учтыве, вѣступуючы на станъ духовный (Вильна, 1599 *Ант.* 685-687); А ижъ не водлугъ фундушу и опису своего мни даного, але своволне тамъ мешкали, самиж чернѣци проч порозышлися, манастыр опустили и старшенъство самъ з себе здаль (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР 1/VI*, 367); тѣмъ вѣра вѣша..., ѣкъ нааснѣишее свѣтилѡ въ ср(д)цахъ вашихъ маеѣтъ свѣтити,... абѣсте облечѣнногѡ въ одѣж(д)ѡ бѣлѡ невѣннѡсти ѡкрещѣнагѡ презъ оувесъ вѣкъ свой слѡвомъ и дѣло(м) надчѣли,... ѣжъ поки здасте зъ себе ѡпѣкъ ѡного прѣдъ страшнымъ сѡдомъ Бжѣимъ (Киѡв, 1646 *Мог. Тр.* 906); **здати личбу див. ЛИЧБА.**

3. (що) *(передати на вирѣшення иншій инстанції)* здати, передати: и с обѡ сторон здали они то на вырокъ господаръский, хтѡбы близший был держана своего доводити (Львѡв, 1537 *AS IV*, 84); тѣе есмо вси речи... достато(ч)не ѡ(т) ни(х) выслуха(в)ши на то(т) ли(ст) на(ш) выписа(в)ши здали то на розо(з)на(н)е и выро(к) г(с)дрьски(и) (Володимир, 1544 *ЛНБ 103, 22/Id*, 2032, 6 зв.).

4. (кого на що, до чо(г)о) Приректи, засудити: ѣно та(м) ѣв'не мѡви(т): самъ... мѡви(т)... и бльше трѣплю, нѣ(ж)ли тѣи котрѣи ...на копаня кроу(ш)цю здѣни соу(т) (XVI ст.

УС № 29519, 285); ѣно та(м) ѣв'не мѡви(т): же то мае(т) бѣити по сѡ(д)но(м) дни, гды з дѣкретѡ зда(н) бѡде(т) до вѣчны(х) мѡ(к) (Вильна, 1596 *З. Каз.* 7 зв.); не мл(с)рдныи бѣсове... ма прѣдко здадѡтъ на мѡки (поч. XVII ст. *Пчела 6*); **Ѡ** прѣ(с)гаа Пѣнно,... Южъ твой любѣзны(и) на смѣртъ е(ст) сѡбгѡ зданы(и) (Львѡв, 1631 *Волк.* 14 зв.); дѣвно мл(с)г' Бжѣа оутаѣнаа крѣтѣса... Остѣнимъ вѣрокомъ хѡтачи... ѡсѡдѣти **Х**а, и на смѣртъ здѣти (Киѡв, 1637 *УС Кал.* 110).

5. (кого, кого на що, кого за що) *(визнати судом винним когось у чому-небудь)* присудити (кому що), оскаржити (кого в чому): сторона не ѡставаючая рокѡ маеѣтъ бѣити здана и сказана за не(с)та(н)е свое (1566 *ВЛС 15* зв.); е(г)о милость за не(с)танъе свое на ѡпа(д) бы(л) зданъ (Володимир, 1583 *ЛНБ 5, II 4045, 2*); с тыхъ причинъ е(г)о милость в речи свое(и) ѡпаль, и за не(с)талого е(г)о есмо здали (Там само, 2 зв.); сторона пово(д)овая тую то сторону позваную ѣко не(с)талую и п(ра)ва посполито(г) непослу(ш)ную ѡ вина(х) стату(т)овы(х) пе(р)шого не(с)та(н)я за допусче(н)е(мъ) судѡ нинешне(г)а зда(л)а (Винница, 1605 *ЛНБ 5, II 4051, 106* зв.); На по(д)замчѡ, ѣко тежъ И в мѣсцо(и) Юри(с)дициѣ Наро(д) рѡски(и) абы бы(л) **Ѡ**сѡдзонъ Здекретова(н), а(л)бо Инъконтумация(м) зда(н) (Львѡв, 1609 *ЛСБ 421, 2*); ѡного преречѡны(и) ѡмоцованы(и) пово(д)о(в) ѣко не стало(г) и права посполитого непослу(ш)ного на ѡпа(д) в зыскѡ речи... здаль (Киѡв, 1617 *ЦДИАЛ 181, 2, 125, 2, 1*); отец архимандрѣт с капитулою... мовили: иж ѡ нем ведати не хочѣм, же насъ там здѣт допусчоно и здано нехристианско, незбожне и несправедливе (Житомир, 1618 *АрхЮЗР 1/VI*, 461).

6. Створити: **Ѡ** землѣ запѡстѣлаа и зарослаа, трѣнѣе(м) безъвѣрѣа і бе(з)божѣа, ѡ ѡбразѣ бжѣй по подобѣю зда(н)ный (до 1596

Виш. Кн. 264 зв.); Назидати: Здати (1627 ЛБ 68).

7. Зуміти: абымъ дла ѡказанья ихъ, тогѡ писанья поднатиса здати мѡглъ, самѡго... бѡа мл(с)тью, и его дѡфаючи ласце до писанья того листа оудале(м)са а не дла шалѣное ѡказалости, ани дла прѡжнихъ академіцкихъ школныхъ бѡсловцовъ свѡровъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 10).

Див. ще ЗДАВАТИ.

ЗДАТИСЕ *див. ЗДАТИСЯ.*

ЗДАТИСЯ, ЗДАТИСЕ, ЗДАТИСА, СДАТИСЯ *дієсл. док. 1.* (кому, кому за шо, у кого і без додатка) (*сприйнятися так чи інакше, таким чи інакшим*) здатися, видатися (кому, кому чим): кнагини... менила, якобы ей тьи рѣчи... были вжо ѡшацованы и ѡправени, а инший через... мѡжа ее дарованы на тастаменте,... который... са нам здал быти не певный (Неполоничі, 1531 *АС III*, 387); тоу с ты(х) слѡвъ гѡа нашего каждый члкъ слѡшне ѡбачити мѡже... и такое ср(д)це кторое ѡ собѣ мно(г) розѡмѣе. а инїи лѡде здадоу(т)са оу него бы(ти) и простаці и не та(к) ѡко ѡ(н) са(м) дѡбрыи (Львѡв, 1585 *УС* № 5, 4, на полях); О которомъ та(к) зацномъ и велико(м) потребно(м) соборѣ здаломиса за речъ потребную В(ш) м(л) паномъ и братия(м) мои(м) ѡзна(и)мити (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); теды(с)мы ѡпатрно(м)у... пнѡ ромѡнови, ѡ много реча(х), ѡ котры(х) са на(м) здѡло пожите(ч)ны(х) ѡстне ро(с)казали вамъ ѡповѣ(с)ти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Нѣгды собѣ не ѡбѣцѡ(и) бѣ(з)пече(н)ства в то(м) животѣ, хо(т) бы(с) добрїи са зда(л) собѣ зако(н)ник(к), або набо(ж)ны(и) пѡсты(н)ник(к) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); мѡвлю иж' мѡ(ж) ѡный которїи на ѡболока(х) на вѡзѣ на чтыри возники летѡючїи езекеиль здѡл'са бѣти з бѡрштѡнѡ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 207 зв.).

2. (кому і без додатка) (*постати в уяві, думках, уявитися*) здатися: коли была по-

ѡстала... тѣжкаа и шкодливаа ва(л)ка межї... кроле(м) полски(м)... и межї нами, богданѡ(м) воеводою... и здалоса, ка(к)бы тота ва(л)ка имѣласа велико множити... кра(л) ѡгрський... // ...посла(л) кѡ ѡстановленїю тоїто валки послы и паны ра(д)ныи свои (Ясси, 1510 *Cost. DB* 468-469); Власне ѡкъ котѡрыє в днѣ корабля лежѡтъ, здастьса имъ же в нѣмъ стоѡтъ кгда нѡйпрѡудше бѣжѡтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 2); А гды тѡє тамъса справѡвало. ѡеѡдѡра Царїца на свитанью в' днѣ Пѡткѡвый на сѡнъ оуклонївшиса, здалѡса єї ѡкобы знашлѡса оу столпѡ Кр(с)тного (Київ, 1627 *Тр.* 294); Повѣдалъ тѣды фараѡнъ што видѣлъ. Здалѡмиса, жѣмъ стоѡлъ на берегѡ рѣки, з котѡрой выходїло сѣмъ корѡвъ велими ѡздѡбныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66).

3. (кому) Здатися слушним, видатися потрібним: але ижъ мѡрко єфѣскїи трѣхъ патрїѡрѡ(в) персѡнѡ на собѣ носи(л), не здѡлоса вѣмъ без' его сѡборѡвати (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 41 зв.); тымъ снадней сдалоса,... // ...абысте жаднымъ вѣтромъ апостатского унитского дыхания хвѣяти-ся не допуцали (Київ, 1623 *КМПМ I* (дод.), 265-266); лѣчь же мнѡгїи пре(д) нѡми дѡсыт' ѡбфїте вѣславили и ѡписѡли, не здѡлоса нѡмъ тѡ тѣмъ забавлѡти, рѡчей до ѡных' ѡ(т)слѡти (Київ, 1623 *МІКЄВ* 81); Тьи соу(т) причїны, заїсте зацные, которїи на почѡтку мѡвы нашеї здаломиса принести (поч. XVII ст. *Проп. р.* 156); здалоса те(ж) намъ и ѡ то(м) вашомѡ ца(р)скомѡ величествѡ ѡзна(и)мити же пе(в)ная на(с) вѣдомѡсть за(и)шла ѡ(т) князя домѣника заславського (Черкаси, 1648 *ВУР*, фотокоп. 12).

4. (кому, що і без додатка) Трапитися, статися; випасти: а еслї са тѡ не здасть, а што жъ тѡ вѡди(т), жѣ кѡждый ведле своеє цркви предѡнїи свѡта // ѡходи(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.-50); Жѡдаемъ пилно... чере(з) то(и) де(н) сѣ(и) недѣлны(и)

перебыти где бы бу(д) ѓ ѡтца василия
сще(н)ника бу(д) те(ж) где ся $\overline{вм}$ зда(ст)
кгды(ж) тамъ хочемо в мѣстѣ быти в ча(с)
(Жовчів, 1616 ЛСБ 467, 1); А если(ж) зда́лоса
тобѣ то оучинѣти, годѣлоса тобѣ оупередѣ
положѣти $\overline{Ев(г)}$ лскѣи слова, котѣрыи Зба-
вѣтель мѣви(т) ѡ собѣ (Київ, 1619 Гр. Сл.
301); Еслибы за(с) // человекъ былъ зо двѣ-
ма головами, а(л)бо жебы са здало быти
двѣ дитáто(к) спо(л)зрѣслыхъ, тогды пер-
вей ма́еть крестѣти однѣ головѣ (Львів, 1645
О тайн. 22-23).

5. (кому) (*потрібно, слід*) належатися,
належати: Зоставуем теж себе... бояров трехъ,
...для посылана листовъ кгды бы венцъ зда-
лося им з лѣпшим пожитком посадити ихъ
на певном чиншу (Локачі, 1591 ПККДА I-2,
164); До плачѣнья арѣнды не зда́стьса намъ
нікого примѣшати (Острог, 1598-1599 Апокр.
37); Тѣ похвалу намъ пристѣйнѣю и налѣжнѣю
здае(т)са оучинѣти ѡ(т)цѣ нашѣмѣ $\overline{Блж}$ ѣнной
Пáмáти Архімандрѣтови (Київ, 1625 Коп.
Каз. 22).

6. (на кого) Покликатися, послатися:
Тѣды иван ставив довод до Федора Корого-
да; Федор Корогод поведил, жей я того не
сведомъ, хто его бив, одно в мене будучы
оповедавъ, и на другого здався (Бориспіль,
1615 АБМУ 11).

7. (на що) Пристраститися, приохотитися
(до чого), захопитися (чим): Ласкосрѣдый:
Полѣзачъ мѣсо(к),... мѣрѣ перебираючі(и)
в' ѣдѣню, котѣрый тákъ на лáкоты зда(л)са,
же и пáлцѣ облізветъ и тарѣлѣ (1627 ЛБ
57).

Див. ще **ЗДАВАТИСЯ, ИЗДАТИСЬ.**

ЗДАТИСА *див.* **ЗДАТИСЯ.**

ЗДВОРА *присл. (із зовнішнього боку при-*
міщення, ззовні) знадвору: Внѣо́удо: Зна-
двѣра, здворá, на дворѣ (1627 ЛБ 16).

Див. ще **ЗДВОРУ.**

ЗДВОРУ *присл. Те саме, що здвора: Спрá-*
вили тѣжъ зáслонѣ... и починилъ в' цркви

ѡбна похѣдистыи, то(ж) ёсть во внѣтръ, про-
сторѣнный, а здвѣрѣ оузшѣи (серед. XVII ст.
Хрон. 294 зв.).

ЗДЕ, ЗДѢ *присл. 1. (у цьому місці) тут:*
рав'ви [оучителю] добро ёсть намъ зде быти
(1556-1561 ПЄ 159 зв.); ѣчинѣте ваша мл(с)тѣ,
...малую мл(с)тню для потреби выше реченои
цркви, и для школы, и дрѣка(р)нѣ, котраа
наидѣтса зде ѣ на(с) (Львів, 1590 ЛСБ 146);
áле ѡ(т)менѣвши слѣво рычáти бѣдете во-
лáючи зле на(м) зде то е(ст) вѣ áдѣ быти
(поч. XVII ст. Проп. р. 271 зв.); в' чѣжѣмѣ
домѣ живѣшъ, якѡ ап(с)толѣ рѣкъ; не имáми
бо зде грáда, но пови(н)нисмѡ градушáго
позысковати (Чернігів, 1646 Перло 128 зв.);
до здѣ — *досі: О школах латынских и на-*
уках до здѣ (1608-1609 Виш. Зач. 227);

(у місце, вказане, назване раніше або ві-
доме з наявної ситуації) сюди: прото при-
ка(з)уемъ тебе... абы еси того ж ча(с)у скоро
то(т) дворани(н) нашъ... до тебе приеде ѡно-
му боарину... розказа(л) абы ѡ(н)... с тымъ
дворанино(м) нѣшимъ зде до на(с) нічого
не ме(ш)каю(чи) еха(л) (Вільна, 1540 ЛНБ
5, II 4043, 3 зв.); и тыхъ одинадцати человекъ-
ковъ узнали, и нашли бытъ винными и при-
слали ихъ зде, до вряду кгродского замку
Господарского Киевского до везеня (Жи-
томир, 1585 АрхЮЗР 2/1, 16).

2. (у цьому випадку, за цих обставин) тут:
Зде пакъ братѣи и ѡ(т)ци сщѣн'ици, и дѣако-
ни. Прѣчитаючи тоѣ писаніе розоумѣйте ѡ
чомъ даемы вамы нáоукоу (1556-1561 ПЄ
443); тѣды то ёсть з(д)ѣ бол'шаа ёще радость,
котоною на(м) пр(ѣ)ркъ стѣи повѣдаеть
(XVI ст. УИ 1911/2, 75); Напрѣ(д) тебе ѡ(т)
тоѣ прѣлести ѡстерегаю (лю)бѣмы(и) про-
чи(та)телю, да не ищѣши зде хитрѣстей слѣ-
говъ сплетенорѣчны(х) наказáнѣя глли(н)скаго,
áле слѣдъ сѣще(ст)ва прáв'ды (1599-1600
Виш. Кн. 202 зв.); Здѣ ми дѣша стрáхомъ оуми-
раеть, И нѣждею слѣзы на ланѣты выливаеть

яко не достойнѣ Ѡ(т)ца Нб(с)ногѡ нарицаеть (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв.).

3. (у цей час, у цей момент) тут: Ѡ(з)на(и)-муемъ ва(мъ) и(ж) zde мае(мъ) великое нава(ж)дение ѡ(т) неприя(з)ни (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); Зде приспѣли є(с)мо до чѣда берести(и)ского (1598 *Виш. Кн.* 304 зв.); Альбо ачей бы еси показал... ученика, который бы... науку... выполнил,... который здѣ юж всѣми дары чудотворенными своих учеников обогатил (1608-1609 *Виш. Зач.* 226).

Див. ще ЗДЕСЯ.

ЗДЕЗОЛОВАТИ *дієсл. док. (лат. desolo)* (що) Знищити, спустошити: а потом сами, кгвалтовне и арматне на двор помененый наехавшы, все домоство што едно было..., в способъ лупу забрали и... дезоловали (Володимир, 1646 *АрхЮЗР* 3/IV, 366).

ЗДЕЙМОВАТИ *дієсл. недок. (стп. zdejmovac)*, *перен. (кого) (проймати, охоплювати) (про почуття)* здіймати: З блемъ сѣрца мѡго зѡж' не мѡшѣ стогнѡти: Бо мѡ фасѡнокъ тѡжкѡй, претѡжко здеймѡеть, всѣ мой смѣслы, срѡдзе, всѣ в'нѡтрности псѡѣт' (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 2).

Див. ще ЗДОЙНЯТИ.

ЗДЕКРЕТОВАТИ *дієсл. док. (стп. zdekretowac)* пѡддати осуду (кого), винести вирок, присуд (кому), позбавити привѣлеїв і прав (кого): которы(и) бы бра(т) знаменіе(м) братски(м) мѣ(л) взго(р)дѣти,... таки(и) мае(т) быти ѡсѡжєны(и) и здекретованы(и) ведлѡгъ права и статѣтѡ братского (Львѡв, 1599 *ЛСБ* 1043, 1 зв.); А кды не става(л) три мѣѣ и двѣ недели зновѣ конє(ч)ны(м) декретѡ(м) ѡ(т)цѣ митрополи(т) з єп(с)помъ лу(ц)кимъ... в новагоро(д)кѡ конє(ч)ны(м) сѡдо(м) здекретова(л) и... листы своими ѡповѣ(д)ши(х) во црѣвахъ ѡголосивъ (Львѡв, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31); Єсли бы те(ж) заносили декрета Якие а(л)бо Инѣко(н)тѡмацьє, Такъ На по(д)-за(м)чаны, ижъ не мають быти Є(д)но По

два реме(с)ники ка(ж)дого ремєсла На по(д)-замѣчѣ, яко тежъ И в месцко(и) Юри(с)дицьи Наро(д) рѣски(и) абы бы(л) Ѡсѡжонѣ, Здекретова(н), а(л)бо Инѣконтумация(м) зда(н) (Львѡв, 1609 *ЛСБ* 421, 2).

ЗДЕРЖАТИ, СДЕРЖАТИ *дієсл. док.*

1. (що, що кому) (*точно здійснити що-небудь*) дотримати (чого, чого кому): тое вѣсе вышєписанное слюбѣ(м) вам здержати и пополнити по(д)лу(г) сєго нашего листѡ (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); Якож тое застановєне гды бы я самъ, або сын мой того постановєня водле змовы нашеє здержати не хотєл,... тогды маю заруки заплатити (Пѡдлісі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 50); Подобная присага кроля полского жикгмонта третєго рѣси бѣдной, що присагал их вѣрѣ им вцале заховати и послушенство их патрїархом ѡтдавати..., того не сдержал и єго сенаторовє. Горє им, яко лгаремъ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 98); которое то наданя фѡндованя и постановлѣня моеє яко са(м) поки живь єсте(м) пованє(н)ємъ зде(р)жати (Топольниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 646); **слово здержати див. СЛОВО.**

2. (*бути в змозі утримати що-небудь у собі*) здержати, вдержати: ѡбжиралься еси, ажъ и го(р)ло з'де(р)жати не могло, позбиваль еси з' го(р)ла, чтобы заразъ зновѣ ѡбжра(л)ся (1629 *Діал. о см.* 271).

3. (від кого) Одержати, отримати, дістати: А такъ поневажъ дла Бѣга Авраїмъ, погорде(л) всїми рѣчами, сдѣржалъ ѡ(т) Бѣга всего далєко бѡлєй (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отєх.* 13).

ЗДЕРЖАТИСА *дієсл. док. (утриматися на чому-небудь)* здержатися; вдержатися: инѣи нѡ поли за стѣрнь мѡцно взѡвшисѡ, и держѡлисѡ єсли не пѡстїли вѣтрѣ под себє, а котѡрїи пѡстїли вѣ(т)рѣ под себе, то не здержѡвсѡ, понєсло не знѡти гдє (1509-1633 *Остр. л.* 129).

ЗДЕРЖОВАТИСА *дієсл. недок.* (від чо-го) (*стримувати себе від вияву яких-небудь почуттів*) здержуватися: *смотрѣте абы ни(х)то никому злы(м) за злое не ѡ(т)дава(л) ...//... а што є(ст) добро того са де(р)жите ѡ(т)... зло(с)ти zde(р)жова(и)теса* (II пол. XVI ст. *КА* 499).

ЗДЕРТИ *дієсл. док.* 1. (що) Подерти, порвати: *ник'то плата нового соук'на не оуоставляет в соук'мань стары(и) а если иначый тог(д)ы и новое здереть (1556-1561 ПЄ 231 зв.); нїхто плáта новáго соукна не оустáвляє(т) в сбукню стáроу, и еслїже инá-чеи тóгда и нóвое здере(т), а ве(т)хомоу не прїстоить зáлата з нóваго* (XVI ст. *УЄ Літк.* 19).

2. (що, що з кого) Здерти, зїрвати, зняти: *оные охандоженства его и // прикрыте его, зъ долу ажъ до самого верха, здартые и скиненные видели, такъ тежъ и антимишь неподвижный зъ него взятый и здертый* (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 507-508); *Образно: ннѣ латїна, zde(р)ши хвалѣ з ба, и на папѣжа в'кладаю(т)* (п. 1596 *Виш. Кн.* 251).

3. *Перен.* (кому) Стерти, знищити: *на(м) го(т) идъ нїчого зашкодити не можетъ коли бѣдемо стоати вѣ(р)не прї его стѡ(и) милости и(ж) є(ст) намъ ты(ж) з(д)ертый пре(з) него ѡно(н) запїсь котрымъ са были запїсали... про(д)кове нашѣ* (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 43 зв.).

Див. ще ЗДАРТИ.

ЗДЕРТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Подертий, порваний: *Дне(с) тѣло єго... котрое на ѡкроу(т)ной моуцѣ было, я(к) мѣ(х) здерты(и) тѣло его здрапаное* (XVI ст. *УЄ* № 29519, 46 зв.).

ЗДЕСЕ *див. ЗДЕСЯ.*

ЗДЕСПЕКТОВАНЕ *с.* (*смп. zdespektowanie*) образа, ганьба, кривда: *менили тежъ собе быт при тым насланю на озеро их ма-*

настырское и побытю и помордованю, яко и здеспектованю... и пошарпаню отца архимандрыта и побытю и помордованю подданных их (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 527); *архимандрыт Дорогобузьский... протестовалсе соленитер на помененого пана Соколского о здеспектоване свое* (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 1/VI, 528); *панъ Адам Недобылский, скоро толко почавъши до здоровья приходити по срокгим збитю и здеспектованю од особъ нижей менованных,...* протестовалъ в тотъ способъ нижей описанный (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 307); *при котором збитю и здеспектованю протестанта и челядника его,...* колясу его с парою конми з речома вьсами, которые на колясе были... *възели* (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

Пор. ЗДЕСПЕКТОВАТИ.

ЗДЕСПЕКТОВАТИ, ЗДЕСПЕКЪТОВАТИ, ЗДЕСЪПЕКТОВАТИ, ЗЪДЕСЪПЕКТОВАТИ *дієсл. док.* (*смп. zdespectować, лат. despectare*) (кого) зневажити, скривдити, образити: *поменены(и) панъ Чесъковъски(и),...* кгвальтовъне съ помененые фѣлисами своими нападъши... *такъ самого того протесътуючогосе и челяди, при немъ будучое, зъбивъши и зъдесъпекътовавъши, шъкуту зекъ(р)вавивши..., стамътоль ѡдошѣли* (Володимир, 1627 *ТУ* 279); *и такъ оных зранивъши, збивъши и здеспекътовавъши..., уежъдзати с тамтоль казали* (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 597); *Его милость панъ Олизаръ,...* такой учинокъ, *же пана Карказана и пана Хмелевского здеспектовали, похвалилъ* (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 526); *такъже челяд при том же ексъцесъсе зраненую и здеспектованую, ...//...видель и огледалъ* (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 611-612); *И такъ збитый, зраненый, тыранъско змордованный и в кондицію уроженя своего шляхецкого од хлопъства здесъпектованный и скаличоный, кгды без памети, яко умерлый, zostавал, пререче-*

ные их милости панъ Миколай Богдашевский, державъца того места, яко старший, афектовали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537).

ЗДЕСЯ, ЗДЕСА, ЗДЕСЕ, ЗДѢСА, ЗДѢСЬ, ЗДѢСЕ *присл. 1.* (у цьому місці) тут: кѣ тому теж госпоже кнагине здеса жаловали намъ подданыи наши,... на тых данников (Острог, 1520 *AS* III, 196); при томъ ра(ч)те вша мл(с)ть ведати што(ж) котораа цр̄ко(в) бо(ж)я здесе в месте лво́ве в̄спение пр̄ч(с)тыя вл(д)чца н̄шеа б̄цы пр(с)по дв̄и мариа распаласа на полы (Львiв, 1547 *ЛСБ* 12); Здеса бѣдѣчи нам в Житомери, поведиль передъ нами Его Милость князь Роман Федорович Сенкгѣшковича... штож дей..., едѣчи... через мѣстечко кнагини Илиное Ес Милости Чѣдновское и зоставил дей в том местечкѣ дѣака своего сыкнетом своим (Киiв, 1558 *AS* VII, 37); а и(ж) е(с)мо здѣсе в це(р)кви рогати(н)ско(и) вбачили нѣшто не вмы(с)лне але в невѣдании вобразъ боже(ст)ва описаны(и) и почитаемы(и)... ва(м) в сто(м) двѣсе повелевае(м) и во(з)браняе(м) таковы(х) боже(ст)ва описание вобразо(в) не имети ни писати (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158);

(у місце, вказане, назване раніше або вiдоме з наявної ситуації) сюди: Ино онъ здѣса приехалъ для посполитого дела ихъ (Львiв, 1524 *AS* III, 266); *meszczane hospodarskyi załowaly na ziemian, jż oni posłow u honcow cudzoziemców, u też posłancow hospodarskich, kotoryi w sprawach przyjezdżajut zdesse, ludem swoim z nimi pospoł podnimat nakazut* (Винниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 24).

2. (у цьому випадку, за цих обставин) тут: Повѣдаем вамъ, штож неприател нашъ,... хочет тагнѣти в панство нашо..., чоґож емѣ Боже не помози; для чоґож мы здѣсе очевисто розказали... князю Федорѣ... зо всеми вами в одно мѣстцо са зѣхати (Кракив, 1538 *AS* IV, 152); яко злато оу огни, тако ю искушаеть здѣсь многими скорбѣми и бѣ-

дами розмоитыми и печальми (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

3. (у цей час, у цей момент) тут: И здесе были в нас земане полоскии и мѣшане и люди волосныи и жаловали нам на тебѣ, штож дей ты им великии кривды чиниш (Мельник, 1501 *AS* I, 146); в перекопы розкажемъ здеса подскарбемѣ нашомѣ, абы поправены были (Вильна, 1541 *AS* IV, 280).

ЗДЕСА див. ЗДЕСЯ.

ЗДЕШНИЙ, ЗДЕШНЫЙ, ЗДЕШНИЙ, ЗДѢШНИЙ *прикм. 1.* (наявний для даного місця; місцевий) тутешній: Ижъ што перво сего зъ ласки Нашое Господарское дали есмо мѣщанамъ Нашимъ Луцкимъ, закону хрестіянскаго, вольность и вызволенье отъ даванья мыть отъ всякихъ товаровъ... въ здѣшнемъ панствѣ Нашомъ (Вильна, 1556 *РЕА* II, 52); Милостивый господарю! писалъ быхъ до вашей милости о здѣшнихъ новинахъ Кіевскихъ, ино иныхъ новинъ никоторыхъ нѣтъ (Киiв, 1559-1567 *АЮЗР* I, 146); то(т) Иванъ боя(р)ски(и) не могъ ты(х) позво(в) давати бо де(и) возны(м) ани в̄селы(м) в здешне(м) воево(д)стве не е(ст) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26 зв.); Здѣшний. *Nostras. Domesticus. Pra(e)[s]ens. Natiuus* (1650 *ЛК* 451).

2. (який мешкає в даному місці) тутешній: посмотрѣмъ здѣшни(х) велможъ (1489 *Чет.* 52); то pak dey on, pobrawszy penezu, y dwe czasty toho zamka swojmy budmy zarobił, a tretjuju czast na ziemian y meszczan zdesznich gwałtom zakinuł (Винниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 19); послали есмо и(з) симъ листо(м) н̄шмъ мѣща(н) здешни(х) лво(в)ски(х) св̄щенника миха(и)ла якова и па(в)ла (Львiв, 1547 *ЛСБ* 12).

3. (який стосується життя на землі) земний: весь нашъ здѣшний живѣтъ протівъ прѣшломѣ, кѣротокъ естѣ, и намнѣи не порѣвнанъ (Киiв, 1637 *УС Кал.* 601).

ЗДЕШНІЙ *див.* **ЗДЕШНИЙ.**

ЗДЕШНЫЙ *див.* **ЗДЕШНИЙ.**

ЗДИВИТИСЬ *див.* **ЗДИВИТИСЯ.**

ЗДИВИТИСЯ, ЗДИВИТИСЕ, ЗДИВИТИСА *дієсл. док. 1.* (чому і без додатка) (*виявити подив, здивування*) здивуватися: Здивиль бы се ваша кнежацькая милость, гдебысь тамь будучи у-въ островахъ Греческихъ... яко посполу Грекове зъ Рымляны,... спольне процесыи (со кресты отправають) и молебны о всякой потребе... чинять нераздельно! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 995); слѣга оный... почелюсто(к) мою вытинаеть, для того: ижъ и панъ збавите(л) яко того котрый пре(д) тымъ здивилса, а тера(з) до почелюстковъ на него порвалса не зе злости але лагодне са его пытаеть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 94); Есть ся, заправды, въ справѣ той чому здивити (Київ, 1621 *Кол. Пал.* 981).

2. (чому) Надивуватися: Здивитися тому не могу: што то за потороча той филялетъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 935).

ЗДИВИТИСА *див.* **ЗДИВИТИСЯ.**

ЗДИРАТИ *дієсл. недок. 1.* (що з кого) (*про шкуру змії*) (*скидати зовнішній покрив*) здирати: якъ оужъ тѣснымъ якѣмъ мѣсцемъ пересмыкаючиса, здираетъ зъ себе старю людскъ: такъ и мы Христіане, тѣсною дорогою ходачи, зъ зветшалою чловѣка выздвѣтиса маємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340).

2. (шо) (*займатися мародерством*) грабувати: Пришоль тѣды Іоасафатъ и весь людъ з нимъ, жѣ бы здирали лѣпы побитыхъ: и нашли межѣ трѣпами спратъ розмайтыи, шаты тѣжъ и начинье велми коштовное (серед. XVII ст. *Хрон.* 318 зв.).

3. *Перен.* (кого з чого, що з кого, що з чого, що на кому) (*позбавляти чого-небудь притаманного*) забирати, віднімати (що у кого, що у чого): Пытаємо... // чому ты(х) цркви(црквами) признати не хочете... чому

з нихъ... чистые шаты здираете (Острог, 1598 *Отп. КО* 25 зв.-26); едно абы зъ славы и зъ добраго мѣня одѣнь дрѣгого здирати (Київ, 1623 *МКСВ* 76); Жадень са члкъ смерти не можетъ оперети, Нѣмашъ на ню лѣкарства, нѣмашъ и обороны, З самыхъ Царей здираетъ свѣтныи и(х) Короны (Київ, 1622 *Сак. В.* 44).

Див. ще **ИЗДИРАТИ.**

ЗДИХАТИ¹ *див.* **ЗДЫХАТИ**¹.

ЗДИХАТИ² *див.* **ЗДЫХАТИ**².

ЗДИЧАЛЫЙ *дієприкм.* (який втратив позитивні риси, вироджений) здичілий, здичавілий: тотъ и дѣшѣ пѣстѣю и грѣхомъ здичалю до пе(р)шеи добрости своѣи, скромности и покѣа Дѣхомъ обѣтници стѣмъ Бжѣмъ, привести може(т) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 345).

ЗДИХАТИ *див.* **ЗДЫХАТИ**².

ЗДНЯТИ *див.* **ЗНЯТИ.**

ЗДОБИТИ, ЗДОБИТИ *дієсл. недок. (стп. zdobić) 1.* (*додавати собою краси, привабливості*) оздоблювати, прикрашати: дѣры бовѣ(м) и роспо(р)ки в рѣкавица(х), пре(з) которіе прѣла прѣстеной ошказютса еще здоба(т) бѣрѣй (!) и п(ст)ратъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 164 зв.).

2. *Перен.* (що і без додатка) Звеличувати, прославляти: При тѣхъ вдѣчне брѣмѣчихъ вѣдахъ, ен здѣбачи: На позрѣньеса Слѣчныхъ дрѣвъ, всѣхъ привѣдачи (Львів, 1609 *На Злат.* 2 зв.); Вм(ст) на(ш) м(л). Панъ... несмертѣльною славою дѣмъ фамѣліи своѣе яко найкоштовнѣйшою корѣною здѣбишь (Єв'е, 1612 *Діон.* 3 нenum.); сила тѣжъ, тѣла тылько звѣта(з)ствомъ здѣбытъ, а дѣшевны старанья потлоумлетъ (Острог, 1614 *Тест.* 139); Тѣ... Пѣбзри на три Копѣи, котрыми вѣспираетъ вѣкопѣмне ѡ(т)чѣзнѣ, здѣбитъ вывышаеть (Київ, 1631 *Зем. Зам., тит. зв.*); Валѣчны(х) Богатырѣвъ Клѣино(т) знаменитый... Гды в' цнѣтахъ сами егѣ пѣстѣю(т) пристѣине: Тѣмже свѣи(х) потѣмкѣ(в) нѣдто

здѡба(т) гѡйне (Львѡв, 1642 *Час. На г. Лев.*, тит. зв.); то трѡе, щѡ сѧ вѡше(и) споминѧло бѧрзо здѡби(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 60);

(кого чим) вшановувати, вѡдзначати; величати: церковныи наши гимни и иншихъ святителей таковыи титулами здѡбятъ (Киѡв, 1621 *Коп. Пал.* 500); гды бискупове Римскѡи почали собѣ тыи титулы привлащати за право на зверхность единовладства, Грекове ихъ тыи... титулами здѡбити зборонялися (Там же, 505).

3. *Перен.* (що, що чим) (*про мову*) (*робити виразнишим, яскравѡшим*) прикрашати: Зѧходницы... ширѡкими слѡвы рѣчь свою здѡбѧчи, змоцнѧли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 40 зв.); мусять и отступникове свою речъ здѡбити, хотячи до своей сѣти людѡй невѡдомыхъ повабити (Киѡв, 1621 *Коп. Пал.* 797); Пасха панская Пасха: и зась реку знову: Пасха, на честь Тройци: здѡбѧчи свою мову (Львѡв, 1630 *Траг. п.* 174); Потрѣба бовѣмъ..., ѧбы и силлѧбы мѡвѣ Кролѣвскихъ вѧжны(х) корѡткостю здѡблены были (Львѡв, 1640 *Окт.* 2 нenum.).

ЗДОБИТИСѧ *дѡсл. недок.* 1. (*надавати собѡ красивѡшого вигляду*) прикрашатися, причепурюватися: ѡшпѣченыи на роздѣмѣ... лице ѡлѣйками намазѡдютъ, и полѡчки вытираѡуть и набѣлюютсѧ, и в' зѣркалѣ здѡбатсѧ, ѧбы могли оуловѡти извести дѡшѡ (Львѡв, 1642 *Час. Слово* 376);

(*покриватися кѡтами, зеленню*) прикрашатися: та(к)же и трѧвѣ цвѣты в' ѡнъ ча(с) з' внѡтрнего лѡна земли выхѡдѧтъ, и ѡкриваѣтсѧ и здѡбитъсѧ земля (Вѡльна, 1627 *Дух. б.* 56).

2. *Перен.* (чим) Звеличуватися, прославлятися; гордиться: Кгды(ж) то знѧкъ набожен'ства и стѧлое вѣры, ты(м) сѧ зѡвна ихъ здѡба(т) сынѡве и д'щеры (Єв'е, 1611 *Єпѡгр. Ог.* 2); Єв(гл)скою бѡвѣмъ шлахѣтностью здѡбатъсѧ. И Бѣ досконѧлыи и члѣкъ

Гѣ нашъ Ис Хс в' нѡхъ ѡповѣдаѣтсѧ (Киѡв, 1619 *Гр. Сл.* 216); Который знакомъ набоженства и ап(с)лской вѣры Тымъ сѧ зѡвна здѡбѧтъ их' сынове и дщеры (Угорци, 1620 *На г. Шент.* 2); тѡй котѡрый дѡшѡ и тѣло стѡрилъ, приказѡетъ не ве(д)лѡгъ тѣла здѡбити себе, ѧле ве(д)лѡгъ дѡшѣ ѧж' и нал'дѣрь здѡбитисѧ (Киѡв, 1637 *УЄ Кал.* 367).

ЗДОБУТ ч. Здобування, роздобування: здобут, пожѡтку — commodum (I пол. XVII ст. *Своб.* 27).

ЗДОБЫВАНЕ с. (чого) (*повернення собѡ чого-небудь*) здобування, роздобування: Братство... радѧчисѧ, такъ ѡ мѡрваню цркви, якъ и ѡ при здѡбыва(н)ю кгрѡ(н)товъ рѣски(х) ѡпалы(х) в рѡки такъ ѡ(р)маномъ якъ и жидомъ... постановили и ѡмоцнили, ѧбы вшелѧки(м) способомъ... за ѡбсылана(м) па(н)новъ ста(р)шихъ цѣха была братская (Львѡв, 1599 *ЛСБ* 1043, 1 зв.).

Пор. **ЗДОБЫВАТИ.**

ЗДОБЫВАНАСѧ с. (на що) (*докладання зусиль до чого-небудь*) силкування: можна ѡсть рѣчь и на каждомъ мѣсци, и бе(з) здѡбыва(н)ѧ сѧ на такѡе гроуѡые рѣчи бгѡ догодѡти (Дермань, 1604 *Охт.* 5).

ЗДОБЫВАТИ *дѡсл. недок.* (чого і без додатка) (*захоплювати здѡбич*) здѡбувати, роздобувати: Кгды за его приводомъ замокъ московскѡи Белгородъ добывали, Кгды презъ штурмъ и бой добылъ места и замку, где войско здѡбывало. Скарбу немало (поч. XVII ст. *КЛ* 91); Tut Kozaki Wse yonaki, Zdobywalet, Propiwalet. Szczo maiet, Pregraiet (1625 *П. про Кул.* 24); Day szczosz mi tu za besida, Ni prytele, ni susida, Ty se zdobywaty poydesz, A mnie smutnoiu odeydesz (Там же, 25).

Див. ще **ЗДОБИТИ**¹, **ЗДОБИТИСѧ.**

ЗДОБЫВАТИСѧ, ЗДОБЫВАТИСѧ *дѡсл. недок.* 1. (що) (*дѡставати, придбавати що-небудь*) здѡбуватися, роздобувати-

ся: гды сѣсѣдовѣ своѣхъ,... честовати хотѣтъ, и на обѣдъ ихъ... запрѣшдють: не единѣ, анѣ еднакѣ потравы, але розмаѣтыѣ готдють,... ро(з)маѣтыхъ смаѣковъ потравы здобываю(т)са, и до роскошована, запрѣшены(м) // сѣсѣдо(м) и прѣятеле(м) подають (Київ, 1637 УЄ Кал. 433-434).

2. (на що) (одержувати бажане) досягати, добиватися, доходити (чого): Если жъ тѣды такъ срѣгий сѣдъ ѡ(т)носатъ, которыѣ... милости не чѣнатъ, якъ бѣрзѣй срѣжшомѣ сѣдѣ подлѣгдѣтъ, котѣрыѣ чѣжѣе грабать и драпѣжатъ, а зъ слѣзъ и зъ крви оубѣгихъ людѣй на богатство са здобывають (Київ, 1637 УЄ Кал. 53).

3. (на що) Спромагаться, *диал.* здобуватися: митрополѣтъ... Хотачи тѣю показанѣю, оунѣи бересте(и)скоѣ баламѣтнѣю и неважностъ дѣепѣсъ затѣрти,... на доводѣ тогѣ то та(м) то ѣнде здобывае(т)са (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58 зв.); Тымъ самымъ дается знати, же ваша наука слаба, и мусите отколь-иноль на нее ся здобывати, а звлаща отѣ визнавецѣвъ костела Римскогѣ (1603 *Пит.* 105); понехѣвши вѣмовокъ свои(х), на котѣрыи длѣ оугожѣна тѣлѣ здобываютьса, ...//...пѣсты... захѣвѣйте (Київ, бл. 1619 *О обр.* 178-179).

Див. ще ЗДОБИТИСЯ.

ЗДОБЫВАТИСА *див. ЗДОБЫВАТИСЯ.*

ЗДОБИТИ¹ *дієсл. док. 1.* (що) (одержати, *дістати*) здобути: алесь самъ собѣ залѣченѣа здобѣлъ, зъ молоды(х) лѣтъ своѣхъ, забавлѣю чисѣа зѣвше оуслѣгою жолнѣрскою (Київ, 1637 УЄ Кал. 6).

2. (захопити здобич) здобути, роздобути: Kozak szczęśliw, chot niebohat, Nikomu nic niewinowat. On horuie, On czotuie. Gde ro-ydu, Zdobodu: // Boiaryn, Tataryn (1625 *П. про Кул.* 24-25).

Див. ще ЗДОБЫВАТИ.

ЗДОБИТИ² *див. ЗДОБИТИ.*

ЗДОБИТИСЯ, ЗДОБИТИСА *дієсл. не-док. і док. 1.* (на що) (одержати бажане) досягти, добитися, дійти (чого): гдѣ са замолѣдѣ на бо(л)шѣю сѣмѣ не здобѣде, в старости знести и вѣтерпѣти трѣдно (серед. XVII ст. *Кас.* 103); Прода(в)ши ѡное потае(м)не, и гроша... доста(в)ши, жебыса на дрѣги(и) здобѣлъ, еще бо(л)шѣю хѣтъ маеть (Там же).

2. (захоплювати, захопити здобич) здобувати, здобути: Лѣпеи здобѣлиса козакѣи дѣма, нѣже на море хѣдачи (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Такъже кгда козаки в земли неприятельско(и) здобывшися приходять з добыткѣ того старосте ѡдно што лепшее (1552 *О Черк.* 3 9 зв.).

3. (на що) Спромогтися, *диал.* здобутися: Мы са обѣснѣемо, же на такѣвѣю терплѣвостъ, жебы то, коли болѣтъ не стогнѣти и не о(х)тати здобѣтиса не мѣжемъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 214); еслѣ кто оубѣгнетъ тѣе шата(н)ское сѣти, такѣвый знѣвѣса на сѣлоу свою здобѣвши, и а(ж) до ѡста(т)нее годѣны смѣрѣти не оустанѣтъ вѣльчѣти з нѣмъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 16);

(на що) наважитися, вѣдважитися, *диал.* здобутися: тѣра(н) тѣрѣцкѣй, хо(т) прѣсаглы(м) крвѣ хр(с)тѣа(н)ское непрѣятеле(м) бѣдѣчи, на кгроу(н)то(в)ное вытрачѣнѣе ѣхъ нѣкгда здобѣтиса не мѣже(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 159 зв.).

*Див. ще ЗДОБЫВАТИ, ЗДОБЫВАТИСЯ, ЗДОБИТИ*¹.

ЗДОБИТИСА *див. ЗДОБИТИСЯ.*

ЗДОБИЧЪ, ЗДОБИЧЪ *ж. 1.* (воєнні, бойовѣ трофеї) здобич: кгалъкга мѣрза зъ татѣры поважне в землю нашѣ вшѣдши... шѣлжинѣци спалили... и зъ велѣкою здѣбѣчѣ до земли своѣй вернѣлиса (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.); князь Ружинскѣй съ поляками зъ розныхъ сторонѣ ударѣли на

таборъ Шуйского и розгромилъ таборъ, добычь немалую одержалъ (поч. XVII ст. *КЛ* 80); Плънь: Пліонъ, ясѣръ, поло(н), здобы(ч) и ты(ж) война (1627 *ЛБ* 83); веле речей менованные подьданные... позабиравъши, межичебе, въ способъ яковоесси добычы козачкое, позабирали и теперь оныхъ на пожитокъ свой заживають (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 175-а); *У порівн.*: оное войско,... спряты мои домовые мощно кгвалтомъ побрали, полупили и оною маетностью, яко якою добычею, албо бутынкомъ, делилися (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 226).

2. (*домашне майно*) здобуток, набуток, пожиток: панъ Немиричъ ...//... зо въсее маетности и добычи наше насъ злупиль, и побралъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 179-180); Добытіє: Набытокъ, здобы(ч) (1627 *ЛБ* 30); Прижитіє: Приплѣдо(к), пото(м)ство, прибыто(к), здобы(ч), поживе(н)є (Там же, 97); А при томъ в способъ лупу и добычи скрини две с пинезми, одну малую, шпиталную,... у ланцушка урвали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 688); у Гаврила... шесть пневъ псчол на голову выбил, и тую всю добычь на свой пожиток обернулъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 274).

ЗДОБЫЧЬ *див. ЗДОБЫЧЬ.*

ЗДОГОНИТИ *дієсл. док. (кого) (настигнути)* здогонити, здогнати, наздогнати: Кирил,... там в тропы за Грегоркомъ верхниковъ своихъ послалъ, которые, ажъ за Пинском в лѣсах Григорка здогонивши, розбили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29).

ЗДОЙМАТИ *див. ЗДЫЙМАТИ.*

ЗДОЙМОМ *див. ЗДОЙМОМЪ.*

ЗДОЙМОМЪ, ЗДОЙМОМ *присл. (без винятку)* гуртом, разом: которыи люди для великого драпезства всѣмъ здоймом хочут пойти проч (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 94); записую... то все огулом, або здоймом, зо всим на все,... на его милост пана малъжонка своего (Вов-

ковї, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 385); вси тые именья мои... вси здоймомъ, з дворами и ихъ будованемъ дворным,... // невестка моя... маеть шафовати (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 327-328).

ЗДОЙНЯТИ *дієсл. док. 1. (що з кого) (скинути що-небудь одягнене, начеплене)* здійняти, зняти: Такъ же и ты, если ся годнымъ того быти чуешь, открий лице свое, здойми тотъ личманъ скомороский (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1049); ієрей... поты(м) здѣйма с нѣго ѡдѣна его, и ѡстрыже емоу всѣмъ вѣлосы егѡ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 294 зв.); **шапку здойняти** (перед ким) — (*виразити свою повагу кому-небудь*) шапку здійняти: перед тыми хлопи нѣхто славный шапки не здоймет, а перед нами и воеводы здоймают и низко кланяются (1598 *Виш. Кн.* 105).

2. (що) (*звільнитися від чого-небудь, позбутися чогось*) здійняти, скинути: Здойми одно ѡ(т)че владька, жестоковѣйство фараѡнское або егѣпетское с кѣркѡ (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.).

3. *Перен. (кого) (повністю оволодіти ким-небудь, заповолонити когось)* здійняти, охопити: Радость тѣды й Тридмфъ..., Нехай ннѣ кѡжд(д)ого здѣймаеть чоловѣка (Київ, 1630 *Имнол.* 5).

Див. ще **ЗДЫЙМАТИ, ЗДЫЙМОВАТИ.**

ЗДОЛАТИ *дієсл. док. 1. (що) (справитися з чим-небудь)* здолати, здоліти: Я тѣжъ правѣ на(д) сѣлѡ, и мѣлкостъ довтѣпѡ Котрѣй пѣвне невмѣлъ бы здѡлати и цѣпѡ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); в' тых' рѣчах' котѡрым' не спростѣеш', и котѡрым' не здѡлаешъ, живѡт' свой гѡбиш' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 367);

(що) (*перебороти, подолати що-небудь небажане*) здолати, здоліти: Постановѣлъ незневоленый сѣсъ мѡж' сѡнъ звѣтажити: ...цѣлѡ два(д)цѣть днѣй и нѡчей (прави)

не входілемъ по(д) покріте, жебѣмъ сонъ з'дблалъ (Вільна, 1627 Дух. б. 4 зв.);

(чому) (*приборкати в собі які-небудь по-чуття*) здолати, здоліти, пересилити (шо): в' звитажѣню тои злѣсти теле(с)нои пѣршои спробова(в)ши самы(х) себе, тѣю отѣхѣ мѣти боудемо, же и дѣхо(в)ны(м) злѣстя(м) здѣлаемо (серед. XVII ст. Кас. 72).

2. (*спромогтися, зуміти зробити що-небудь*) здолати, здоліти: Єсли бовѣмъ з' потребы зойдетьса Снѣвская персѣна з' Щѣвскою кѣ выпѣщѣню Дѣа, якъ тѣе не полічитьса за немѣжность Щѣви, якобы не здѣла(л) выпѣщати Дѣа бе(з) пѣмочи Снѣ(в)скои (Київ, 1619 Гр. Сл. 290); Вїдит' можност' непрїателя, же хочеть напасти и забїти, але не здѣлаеть в'посрѣдѣ еи абовѣмъ егїпетски(х) дѣхѣвъ стойть Г(с)дѣ (Вільна, 1627 Дух. б. 370); Помагати за(с) и ѿ давно зачатое ц(р)кве Бѣоматере бѣдова(н)я докона(н)ю, иле силъ моихъ и ѿказїи повага здолати може(т),... ты(л)ко бы лѣпшая ани(ж)ли за Сага(и)дачно(г) вдячно(ст) быти могла (Київ, 1627 ЛСБ 496); бра(т)... ѿ(т)повѣдилъ, же нѣчѣго анѣ не оумѣ(т), анѣ мѣже з ты(х) речи(и) потрафити, або и здѣлати // що їн'шии братїа робїли (серед. XVII ст. Кас. 87-87 зв.);

(ку чому) (*привести до чого-небудь, спричинити що-небудь*) допроводити (до чого): єсли са до непов'стаглївыхъ свѣровъ ѿбѣрнешь, што(ж) єсть (мѣи мїлїи) чомуу бы кѣ выворочѣнью не здѣла(л) спѣръ науки ѣное сварлївое, за котѣрою а з'влѣща ты(х) оплаканыхъ часѣвъ бѣослѣвци, оуғанѣютса (Дермань, 1605 Мел. Л. 9).

Див. ще **ЗДОЛѢТИ**.

ЗДОЛНОСТЬ див. **ЗДОЛЬНОСТЬ**.

ЗДОЛУ, ЗЪДОЛУ присл. (*з мїсця, яке розташоване внизу*) здолу, низу: На горѣ замѣковѣю з долу до стѣны нигде з лѣка достѣли(ти) не може (Кременець, 1552 ОКр. 3.

148 зв.); самъ ведати не могѣ, хто єсть, брата моего... зъ аркабѣза чотырма кѣлами зъ долѣ въ задѣ пострелилъ, с которыхъ дѣи ранѣ трѣдно маеть быти живѣ (Луцьк, 1564 АС IV, 232); тот Валентый Желехъ... //..., таємне подышедшы под коморкѣ потребнѣю, з долѣ того княза Ярослава... зрадлїве в нѣчы дїрею з гаркабѣза чотырма кѣлами пострелилъ (Вільна, 1565 АС VI, 275-276); земля всѣ окрѣгла єсть якъ ѣблоко, на котѣрой вѣды лежа(т) зо в'си(х) сторѣнъ: и з дѣлѣ, и звѣрхѣ, и з бѣкѣвъ (Почаїв, 1618 Зерц. 16 зв.); Здолѣ ab infra (Уж. 1643, 49).

Див. ще **ИЗДОЛУ**.

ЗДОЛЬНОСТЬ, ЗДОЛНОСТЬ ж. (*стп.* zdolność) здатнїсть, спроможнїсть, здѣбнїсть: Ажебымъ сѣптѣлнѣи и глѣбѣи по здѣбности силъ мойхъ вѣмовиль, пїлне слѣхати хотѣте (Вільна, 1627 Дух. б. 32); потѣмъ дрѣгїхъ по здѣбности сїль нѣши(х) бѣдовѣати мѣемо (Там же, 192); єднакѣ // поки мене благодать Божїа на томъ Свѣтѣ задержитъ, вшѣлако во всемъ онымъ опекаѣномъ и промоторомъ маю быти, якъ ми з'дольность и забавы Архимандрическїи допѣщати бѣдѣтъ (Львїв, 1631 ПВКРДА II-1, 95-96).

ЗДОЛЬНЫЙ *прим.* (*стп.* zdolny) здатный, спроможный: А мое недѣстѣинство єѣ тепѣръ Тїпо(м) поновїло з' Єкземплѣрѣ Печѣрскогѣ потрѣте дрѣковѣаногѣ; не роздѣмѣючи самѣмнѣннѣ ѿ собѣ, абымъ таковѣмъ дѣлѣ, абѣ на(д) їннѣхъ, абѣ з' їннѣми любѣотрѣднѣми бы(л) здѣл'ныи (Львїв, 1646 Жел. Сл. 5 зв.).

ЗДОЛѢТИ *дїєсл. док.* (що, чому) (*справитися з чим-небудь, дати раду чому-небудь*) здоліти, здолати (шо): вѣлебный Феодосїи...оповѣдаючи намъ то, ижъ онѣ..., вжѣ до старѣсти пришѣлъ, и не будучи способный справамъ духовнымъ здолѣти... просилъ насъ за то, абыхѣмо ему тотъ урядъ духовный... архимандриту Киевскому спуститъ... дозво-

лили (Варшава, 1579 *АрхЮЗР* 1/1, 120); Над твои силы ёсть справа, самъ ей не долѣшь (серед. XVII ст. *Хрон.* 95 зв.).

Див. ще ЗДОЛАТИ.

ЗДОРОВЕ, ЗДОРОВЪЕ, ЗДОРОВЬЕ, ЗЪДОРОВЪЕ, ЗДОРОВЯ, ЗДОРОВА, ЗДОРОВЬА с. 1. (*стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи*) здоров'я: Здорова, щаста... Вашей Милости... вѣрне зычѣ (Бабин, 1540 *АС* IV, 245); не ходи къ тымъ, што такъ чинять, не надѣй ся на здорова твое, албо на юнство твое (XVI ст. *НС* 18); янъ мо(д)рицьки(и) скоро о(д)но по збитгю и зъраненю мало што до зъдоровья прише(д)ши... проте(с)товаль противко... во(и)техови селе(ц)кому (**Житомир**, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91); ѡбдвѣня... дживати не хота(т); ты(л)ко гды злѣе здорова прійде, або пораннего зи(м)на ѡстро(ст) (серед. XVII ст. *Кас.* 7 зв.); **въ добромъ здоровю** (**здорове, здорови**) — (*фізично і психічно правочинний*) у доброму здоров'ї: Лешко Марьковъ бы(в)ши в добро(м) здоровю. признава(т) доброво(л)ное женѣ своєї иже мае(т) при ню(м) два воли (Одехова, к. XVI — поч. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 15); Бддѣчи в добромъ здорове... по своей доброй воли вчинил есми змовѣ с княземъ... Ковелскимъ (Задиби, 1536 *АС* IV, 49); бддѣчи есми в добромъ здорови... даровал есми сына моего... всимъ Степанем (Острог, 1522 *АС* III, 237); **за здорова доброго** — те саме, що **въ добромъ здоровю**: за здорова доброго своего... явно чиню си(м) мои(м) писа(н)е(м) всякомѣ врядѣ (Львів, 1594 *ЛСБ* 265, 1); **при добромъ здоровю** (**здоровью**) — те саме, що **въ добромъ здоровю**: Та(м) же пытали(х)мы е(г) ѡ то(т) ча(с) если хоче(т) заховати то(т) тестаментъ которы(и) вчинил за добро(и) памяти своєї при добро(м) здоровю буддчи (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 3); я, Ипатій Потей,... бу-

дучи при добромъ здоровью и памяти зупелной,... написаломъ сей мой тестаментъ для лѣпшого вѣры (Володимир, 1609 *АСД* X, 230); **у полномъ здоровьи** — те саме, що **въ добромъ здоровю**: Я Михайло Павша, посполито съ моею жоною вѣклою, будучи у полномъ своемъ здоровьи... чинимъ знамянито симъ нашимъ листомъ, кому ся его усхочетъ видѣти (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45); **цѣлый на здорови** — те саме, що **въ добромъ здоровю**: Я... бддѣчи цѣлый на здорови и на смысле моемъ... вчинил есми тотъ запис (Краків, 1539 *АС* IV, 177).

2. Життя, існування: презъ целый день... жаденъ зъ замочку выйти, а ни ся въ замочку остояти не могъ, ажъ всѣ, боронячи здорова, на коленкахъ по кутехъ сѣдели, а иные въ церкви мурованой здорове заховали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/1, 11); венедове бддѣчи з родѣ троя(н)ского... венедию мѣ(с)то сла(в)ное збдвовали, та(к) же и(н)ши где мо(г)ли здоро(в)я заховали (1582 *Кр. Стр.* 69); третьего дня руками нашими вси начи(н)а с корабля выкинули е(с)мо, и коли ани сѣнце ани звѣзды чере(з) много дне(и) не вказовали а непогода ты(м) бо(л)шаа наставала то(г)ды на(м) была ѡ(т)ната вса надѣа здоро(в)а нашего (II пол. XVI ст. *КА* 149); Вправдѣ, князя Володимерского Ярослава сестра, именовъ Збислава, за королемъ Кривоустовымъ Болеславомъ была, которому не помогло сповиновачене, бовѣмъ его подѣ Галичомъ Россове поразили, же ледва самъ здорова унеслъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1014); Аве(л) здорова; Авраамъ сына своего перворо(д)ного: далъ для ради и оуподобана бо(з)когѡ на смѣрть(Чернігів, 1646 *Перло* 2); бнѣ рѣклъ ласкаве: ... я естѣмъ Іосифъ братъ вашъ... для здоровья ващего послалъ мене бгѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 72 зв.); манифе(с)та(н)съ, уносечи здорове свое зъ де(р)жавы свое(и)... до По(л)ски уходиль (Житомир, 1650 *ДМВН* 210);

цілість, безпека: на здорове ихъ имь отповедати не велель и самъ рѣкою своєю на нихъ не сагаль, а во всемъ с ними сѣпокойне са заховаль под тымъ закладомъ нашимъ (Краків, 1538 *AS IV*, 158); будучи есмо не безпечни здорова своего, мусели есми зѣхати проч (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР 8/VI*, 422); ω(т) мнѣгы(х) шляхѣцкихъ становъ, и посполитыхъ людій вставичное небезпеченство здорова и шкѣды подоймались, и раны терпѣли (Львів, 1591 *ЛСБ 155*); Олекса бывшый бурмистр жаловав и оповедав на Гарасыма тыми словами: “ижъ дей наважив на здорове мое и хотѣв мене бит, о чомъ... добрые люде... мне сказали” (Бориспіль, 1615 *АБМУ 10*); Ѳемистѣклесъ валѣчный дѣбре паматаетъ, Гды ω(т)чизны здоро(в)е надъ все прекладаетъ Гортенсія и Кира (Київ, 1632 *Євх. 302*).

3. У знач. присл. Живцем, живим: подданныхъ килку поймали, звезали..., напавши на дворъ, побили и оныхъ розогнали, — ледве до леса здоровемъ повходили (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР 6/I*, 505); Которы(и) челя(д)ни(к), ле(д)во ω(д) тыхъ ωпра(в)цо(в) вы(р)ва(в)шися, здоро(в)емъ ушо(л) (Житомир, 1650 *ДМВН 201*).

Див. ще **ЗДОРОВІЄ, ЗДРАВИЄ, ЗДРОВЄ.**

ЗДОРОВЕНЬКИЙ прикм. Здоровенький: *Boday boday moy milenki buwal zborowenki Szco nezabul szco nezabul swoiey milenki* (серед. XVII ст. *Лір. п.* 133).

ЗДОРОВІЄ, ЗДОРОВІЄ с. 1. Те саме, що здорове у 1 знач.: Єреме(и) Могила... Господаръ Брацтва вѣспенія прѣчтыа бѣа ве Лвове здорова ω(т) бога (Устя, 1600 *ЛСБ 351*); Пѣста власность естъ здоровіе, моць и дѣлгій вѣкъ, а ѡбжйрства и ѡпил'ства власность естъ боль, хорѣбы (Київ, 1637 *УЄ Кал. 148*); за тое, же захорѣвши, ω здоровіе свое радитиса вмыслилъ ве(л)зеоула бѣга

(серед. XVII ст. *Кас. 1 зв.*); у полномъ здоровіи — (*фізично і психічно правочинний*) у доброму здоров'ї: Я... из женою своєю,... будучи у полномъ своемъ здоровіи и у цѣломъ своемъ разумѣ... чиню знаменито симъ моимъ листомъ, кому ся его усхощеть видети (Київ, 1507 *АрхЮЗР 1/VI*, 10).

2. Те саме, що здорове у 2 знач.: где богатыи палаты своѣ розшираетъ, ω(т)тѣль оубѣгій не тѣлько зъ халѣпкою, але и здоровіемъ своѣ(м) оумыкати мѣситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал. 69*).

ЗДОРОВО присл. 1. (*при здоров'ї, у доброму стані здоров'я*) здорово: намысливши се сама доброволне и ростропне, трезво, здорово... вено мое, его милости... малжонкови моему намилшому, даю и дарую (Володимир, 1569 *АрхЮЗР 8/III*, 184).

2. Благополучно, у доброму здоров'ї: а йншіе в' земли немѣцкой, оу одной побожной невѣсти, оу винници скрѣвшиса, здорово потѣмъ до домѣвъ своіхъ оушли (Острог, 1598 *Ист. фл. син. 51 зв*); вы... стадо в' обѣрѣ правѣвѣрїа, цѣло и здорово стоѣчее хѣлите (1598 *Виш. Кн. 283*).

3. Сильно, мѣчно, надійно: тѣло церковное и четыре персты в руцѣ, здорово стоящие, иж пятый перст конечно славою суеты вѣка сего обмертвел и гнильствомъ гордостнымъ здоровіе стратил (1608-1609 *Виш. Зач. 216*).

4. (*на здоровий глузд, розсудливо*) твезе: и ѡбмыслити здорово, прегладаючи, абы вра(г) по прѣ(ж)днѣ(мѣ) воюючи(и). поборение вше ω це(р)кве г(с)днѣ(и), рога не во(з)носи(л) и не глалъ на бѣа неправдѣ (Новгородок, 1592 *ЛСБ 213*).

5. У знач. присудк. сл. (*корисно для здоров'я*) здорово: Прѣто ты недолѣжнымъ бѣдѣчи,... не пій воды, хйба в' ча(с) жнївъ. и то досвѣдчивши еси ти здорово бѣде(т) (Київ, 1625 *Кіз. Н. 201*).

ЗДОРОВОСТЬ ж. 1. (стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи) здоров'я: здорова здорово(с)ти (I пол. XVII ст. Сем. 154); Здорóвостъ тѣла (Уж. 1645, 75).

2. *Перен.* Чистота, правильність, святість: набаръзей оусылою: абы Ры(м)ские блѣды ѿ(д)крѣлиса: правда, и здорóвостъ, Кафто-лѣческой надки. и цвичѣнъа ѿ(т)ворáласе (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 16).

Див. ще **ЗДРАВОСТЬ**.

ЗДОРОВШІЙ *прикм. в. ст.* Здоровший, здоровіший: И в' телѣсных'... и в' дѣхóвныхъ пра́цахъ, лю́де, котóрыѣ пѣлно... працѣютъ, здорóвшими... и на тѣлѣ, и на дѣшѣ быва́ють (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 665).

ЗДОРОВЪ *див.* **ЗДОРОВЫЙ**.

ЗДОРОВЫ *див.* **ЗДОРОВЫЙ**.

ЗДОРОВЫЙ, ЗДОРОВЪ, ЗДОРОВЫ, ЗДОРОВЬ, ЗЪДОРОВЫЙ *прикм. 1.* (який має добрий стан здоров'я) здоровий: князь Иванъ... ещо за живота своего, бѣдѣчи ѿ хоро́бе своею, с которе са въжо николи не наделал здоровымъ и живымъ бити, жонѣ свою..., въ моц и в опе́кѣ подал князю Костантинѣ... Ѱстрозькомѣ (Вільна, 1546 *AS IV*, 450); Та(к)же хто на оутробоу боли(т) то є(ст) на бѣгоу(н)коу. з вино(м) албо из ѿц-томъ, оувари и пи́и здоро(в) буде(т) (XVI ст. *УТ*, фотокоп. 1); Не ходи просити, коли есь здоровъ, не лѣнуй ся, али роби (XVI ст. *НЄ* 19); кождый человекъ, хоть же будучи и здоровый, години смерти есть небезъпечный (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/III, 284); Sut woły tá y korowy Wsie máiu kolim zdrowy (Яворів, 1619 *Гав.* 17); зміа хоть и тіса-чѣ рáн' ѿ(т)несе(т), гбловѣ една(к) свою гды хова́ет': то вса є(ст) здоро́ва (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129); вла(с)не та(к) оувада́е(т) члѣкь я(к) трава, бо ннѣ члѣкь здóро(в) а до вечера хорóбою зара́жо(н) (1645 *УЄ* № 32, 82); онъ [Іосифъ]..., вытáль ихъ мóвачи: здорóвъ

ли е́сть оцъ ва́шь ста́рый (серед. XVII ст. *Хрон.* 70); здоровый на тѣлѣ, на теле здо-ровый *див.* **ТѢЛО**; здоровый на умыслѣ, на умысли здоровый *див.* **УМЫСЛЪ**; въ памяти здоровый *див.* **ПАМЯТЬ**; на баче-ню здоровый *див.* **БАЧЕНЯ**; на розумѣ здоровый *див.* **РОЗУМЪ**; при здоровомъ умысле *див.* **УМЫСЛЪ**;

(про органи та частини тіла) (неушкодженый) здоровий: лѣкаръ довѣ́пны(и) кгды обачить яки(и) шкодливый вродъ,... не жа-луется наперѣдѣ здорóвого члонка оурѣзати, абы все тѣло ѿ(т) того са не псовáло (Острог, 1587 *См. Кл.* 14); мóви(т) златоѿ(ст) в ма(р)гарите очи слепые члóнки гнѣлые здорóвымъ завада (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); "палец мертвый и непотребный от руки и четырех здоровых отсѣчен и отвержен е́сть" (1608-1609 *Виш. Зач.* 214); самого протестуючого барзо збитого, змордованого, якъ колода спухлого, синего, кровю сплы-неного, же тела и местца здорового намней не было,... видел и огледалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 538);

перен. морально здоровий, чистий, незіпсований: Бо што бчóмъ здорóвымъ барзо е́сть протівно, то́е на то́тъ часъ прироже-(н)є и мóцъ свою ѿ(т)ложѣвши, здорóвымъ зостáло (Київ, 1631 *Син. Тр.* 814).

2. (*корисний для здоров'я*) здоровий: з рóбли пожѣткомъ обфито́уючеи, из жрóд-ла вóдѣ здорóвы(х) оплава́уючого,... лáк-ноучихъ ѿ(т)живѣти, и пра́гнѣчи(х) охолоди-ти мóглъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 3 зв. нenum.); з áптыки где здорóвые лѣка(р)ства, и кош-тóвные ѿлѣ́йки прода́ются, часо(м) выхó-дитъ я́дъ и смѣртелнаа трѣти(зна) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211); А пастѣшбкѣ оубóгѣи, по(д) лѣстѣмъ Бѣкóвымъ, Прóсты(х) пѣснѣи скла-дае(т) Рѣт(м), в' тѣню здорóвы(м) (Київ, 1632 *Євх.* 302).

3. (*цілий, неушкоджений, живий*) здоро-вий: мы за́сь,... пожиткѣ ннѣ ѿ(д)бѣра́емо,

гды ты щасливе до насъ звроченого, здорб-
вого и ненардшеного оглядаемо (Манява,
1619 *Привит. Феод.* 288); Самъ... показале-
сь дѣлность твою... гдысь... з' посрбдкѣ
непріятелей ласкою Бжею, ...//... мѣжне
ражачи карки их', напоивши мечь свой,
крбвю непріятел'скою з' пострѣленнымъ ко-
нѣм' вѣшоль здорбвый (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
6-7).

4. *Перен.* Истинный, правильный, правди-
вий, непомильный: а наша вѣра ч(с)таа цѣла
и здорова стои(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 254 зв.);
за Латинниками есмо пошли, ... за сталою
правою опокою Петра, и за верою здоровою
(Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 286); оучнемъ, и
дббре вѣрѣ Каѣтоли(ц)кой зычливымъ, и
здоровдю надкѣ маючим' згбла се тѣе Кни-
ги заказуют' и одыймдют' (Єв'е або Вільна,
п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.); Также хтѣ бы о(т)
здоровои вѣры и наменшее штѣ перемѣни(л),
всю вѣрѣ нардшаѣеть и псѣеть (Київ, 1619
Гр. Сл. 234);

добрий, корисний: а што(ж) ты здоро-
вого знае(ш) да говори(ш), а што(ж) за по-
жито(к) йнокѣ о(т) твбее бесѣды (п. 1596
Виш. Кн. 245 зв.); ѡ вѣрнаа оутѣчко, где
кромь воу'нтѣпливости оутоноути тѣ прї-
идеть, ѡ здорбваа порадо, през' котбрдю
конѣчне згйндти моу'сишь (Дермань, 1605
Мел. Л. 38 зв.); што мы видачи волю, и ра-
дѣ его Милости здорбвдю, и Церкви Божой
вел'це потребную, и пожитечндю, // позво-
лилисмо, абы... отець Архимандрита... да-
нины, грѣнты, ... вѣ своемъ завѣдованью
мѣль (Київ, 1631 *ПВКРДА II-1*, 105-106);
Потребдючомѣ порадѣ подати здорбвдю ра-
дѣ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 71);

тверезий, розсудливий: иншую угоду
аренды зо мною и зѣ моими потомьками,
такъ яко преречено есть, выражоные зѣдо-
ровымъ побожьнымъ и сълушьнымъ умирь-
кованьемъ, княз викареи, на он часъ буду-

чие, учинити будут повиньни (Луцьк, 1559
АрхЮЗР 8/VI, 68); Баче(н)е здорового вы-
роздме(н)а неха(и) то тм(с) само зо мною
розсѣди(т) (Корелич, 1593 *ЛСБ* 287, 1); Здо-
рбвый рбздмъ мѣй ѡ православної наоуцѣ
(Острог, 1614 *Тест.* 136); Повѣжте намъ
Нбса, чи бнѣ васъ злымъ слбвомъ, Помыш-
ленемъ обрѣзилъ в' рбзмыслѣ здорбвомъ
(Вільна, 1620 *Лям. К.* 4); абы(с)мо //... здо-
рбвыми очѣма, ... могли ихъ на яво вѣдати
и причѣны або поча(т)ки ѡсвѣтити (серед.
XVII ст. *Кас.* 62-62 зв.).

7. *У знач. ім.* Здоровий, -ого: Же ся лю-
ди дивовали видячи немые мовячи уло(м)-
ные здоровые хромые ходячие... и славили
бога Израе(л)ского (Хорошѣв, 1581 *Є. Нег.*
15 зв.); якъ здоровомѣ лѣкарства, такъ рѣ-
чи цѣлой поправле(н)а не потреба (Острог,
1587 *См. Кл.* 16 зв.); не потребуоуютъ здоро-
вые лѣкара але хбрые (Острог, 1607 *Лѣк.*
4); не пришб(л) е(м) для здбровы(х), але
для хбрѣхъ которѣи потребуоуютъ лѣкарства
(поч. XVII ст. *УЄ № 91*, 49 зв.); вѣдлѣгъ
Хрїстїанскогѡ стародавногѡ звычайу нашо-
го, ... здорбвыѣ навѣжаймѡ хбрѣхъ (Київ,
1637 *УЄ Кал.* 85); **буди здоровь** — (*уста-
лена форма вѣтанья при зустрѣчї*) здоров
будь (здоровї будьте): бор'зо присто(д)пи(в)-
ши кѣ їсви рекль боуди (зд)оровь оучителю
и поцеловаль его (1556-1561 *ПЄ* 113 зв.);
будте здоровы — (*побажання здорв'я при
частуванні*) будьте здоровї: ѡ такомъ банке-
тѣ бддте здоровы пане ѡ(и)че и пани матко
(к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); **бодай здоровь
быль** — (*побажання здорв'я при згадцї про
кого-небудь*) нехай здоровий буде: Тыѣ ж
Кгрекове... и то пишут: бодай господарѣ
цесарѣ нашѣ здоровь былъ, же мы Кгреко-
ве за его панством в покою сѣдимо (Львѣв,
1605-1606 *Перест.* 36).

*Див. ще ЗДРАВЫЙ, ЗДРОВЫЙ.
ЗДОРОВЬ див. ЗДОРОВЫЙ.*

ЗДОРОВЬЕ *див. ЗДОРОВЕ.*

ЗДОРОВЬА *див. ЗДОРОВЕ.*

ЗДОРОВЯ *див. ЗДОРОВЕ.*

ЗДОРОВА *див. ЗДОРОВЕ.*

ЗДОРОЖНИЙ *див. ЗДОРОЖНЫЙ.*

ЗДОРОЖНОСТЬ *ж. Помилка, хиба:*

Збываєть ми въ томъ девятомъ отступнищкомъ роздѣлѣ отповѣдати як на иншии ихъ здорожности, такъ особливе на листъ Петра патріарха Антіохійскаго (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 788); **домъ здорожности** — дім розпусти: Дѣмъ здоро(ж)нос(т)и, до(м) вытагне(н)а, або Тѣрна (1627 *ЛБ* 194).

ЗДОРОЖНЫЙ, ЗДОРОЖНИЙ *прикм.*

(*стп. zdgożny*) **1.** Недоречный, неодоладный, нестосовный: за́чности и знаменѣтости свѣта сегѡ шдкати, и тѣми еи здобити и славити, рѣчь єсть здоро(ж)наа (Вільна, 1620 *См. Каз.* 16);

у знач. ім. с. р. **здоровное** — неодоладне, -ого; недоречне, -ого: ничего здоро(ж)ного не боуде(т), егда тоє слово ...//... о первенство пора(д)кѡ, а не зверхности роздѣмѣти боудешъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 102 зв.-103).

2. Нечесный, гідний осуду, злий, грішний, неморальный: тѣ(ст)... здавна все здброжное по мне раздѣмѣючи по зверхно(мѡ) вшелякую зверхно(ст) причитаючими а заѡчне и впри(и)ме нехо(т) и неласку ѡ славе мое(и) кновати рачи(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); И далей... мовить: “бы ся добре было на него што и здорожного показало, якожь не показало, предѣся выступокъ особы справы и моцы вряду не могъ бы увлачати и уймовати” (Вільна, 1599 *Ант.* 823);

у знач. ім. с. р. **здоровное** — гріховне, -ого; неморальне, -ого: Пѡколъ чловѣкъ Бѣга са держитъ, и пѡколъ при нѣмъ найдѡетъса, пѡты нѣчѡго не брѡитъ здорѡжного (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 23).

ЗДОСТАТЧИТИ *дієсл. док. (чого) (на-дати кому-небудь засоби до існування) за-*

безпечити: братью чернцовъ водлугъ заможности доходѡвъ того монастыря тамъ ховати и опатровати, такъ много, иле бы здостатчити могли пожитки того монастыря на выхованье братьи (Краків, 1605 *АЗР IV*, 253).

ЗДОХЛИНА *ж. (труп здохлої тварини; падло)* здохлятина: Всѡкое што має(т) пѣрье и лѡскѡ єсть бѡдете, а што кѡлвекъ пѣрья и лѡски не має(т), тѣи сѡтъ обрыдлѣиви, ма́са ихъ єсть не бѡдете а здѡхлинъ варѡвать са бѡдете (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.); єсли хто водѡю полїєтъ насѣнье а потѡмъ єгѡ здѡхлина доткне, на тѣхъ мѣсть бѡдетъ сплюгѡвено (Там же, 119).

ЗДОХЛЫЙ, ЗЪДОХЪЛЫЙ, ЗЪДХЛЫЙ *прикм. (про падалъ)* здохлий, дохлий: в томъ стаде... виде(л) єси вола зѡдохълого (Луцьк, 1564 *ТУ* 108); Ой ты, мужу необачный! Зрѡби жонѣ бенкетъ смачъный: Змажь ю лоемъ зѡдхлого хорта, Ачей зженешъ з шкуры чорта (Луцьк, 1575 *КС XXV*, 98); ѡвожь єще прѣшій ѡнъ адѡмъ выгнаный з раю зе(м)скаго скороми себе приѡдѣвъ здѡхлы(х) звѣра(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 13 зв.); Тѡкъже и прѡтѣвникѡве, гды все што мѣли потравѣли, вѣ тѡкъ срѡгѣй недостаѡкъ, и неѡлю зѣ гѡлодѡ вѣпали, же и тѣла чловѣчіи, и бѣдло здѡхлое,... мѡсѣли ѣсти (Київ, 1627 *Тр.* 668); пѡнъ єгѡ ѡ(т)-дасть вола за вола, а здѡхлогѡ себѣ вѡзме (серед. XVI ст. *Хрон.* 99).

ЗДОХНУТИ *дієсл. док. 1. (про тварин)* здохнути, згинути: Гринца безвинне с попелом выгнали, тамже ему кон здох (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); єсли бы хто кому застави(л) коня або вола бе(з) року або и на ро(к) а в то(м) часе ѡное застави то(т) ко(н) а(л)бо во(л) здохнетъ безъ причины..., тогды такового конѡ... платити не повине(н) (1566 *ВЛС* 74); Огень тѡмъ нѣкѡли не згѡснетъ, чѣрвъ тѡмъ нѣгды не здѡхнетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 42); пта(х) якъ летѣ(в) пре(з)

мѣсто то впаль и здохъ (серед. XVII ст. ЛЛ 165).

2. *Зневажл. (про людину)* здохнути, померти: цеса(р) твр'скїи селим' сїрію, егїпе(т), и аравїю взавши, оу константинополю здо(х) (1509-1633 *Остр. л.* 126); Егда... царь еретикъ здохъ, жена его ...//... православїе утвердила (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 65-66); тогды(ж) его вдари(л) аггль па(н)ски(и) дла того и(ж) не да(л) хвалы богу и будучи сточоны(и) ѿ(т) че(р)ве(и) здо(х) (II пол. XVI ст. КА 66); борис ѿт страха нагле здох (поч. XVII ст. Вол. В. 99); Едїнъ нѣакїйсъ з' межи протївныхъ Сараценѡвъ кѡнный, ... в' едєнь ровъ з' конємъ падши, здѡхъ (Київ, 1627 *Тр.* 667); *Образно:* Се(и) єсть трѡпъ того рапсака пѡпєж'ского гла(с)а, нагле здохлы(и) лежи(т) (1599 *Виш. Кн.* 216 зв.).

Див. ще **ИЗДОХНУТИ.**

ЗДРАВИЄ, ЗДРАВИЄ, ЗДРАВИЄ, ЗДРАВИЄ с. (цсл. здравїє) 1. (стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи) здоров'я: кр(с)ть ослаблены(м) здравїє гладным хлѣбъ (1489 *Чет.* 21 зв.); мы... хоче(м) дрѣжати... дла своегѡ дѡшев-нагѡ спєсєнїа и телєснагѡ здравїа тымъ обычає(м) бра(т)ствѡ дхвное (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); Писа(н)є любви вашеє врѣчено ми є(ст) ѿ(т) посла(н)ны(х) к ва(м) бра(тїи) вилє(н)ское чере(з) которы(х) за посещение здравїа моего хдого велико дакѡю (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); Заты(м) зычїми в(ш) мл(с)ти ѿ(т) га ба добро(г) здравїа (Сучава, 1599 *ЛСБ* 345, 1 зв.); довлѣет ми свой струп соглядати и к здравїю приводити, а не других раздражняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192); Тѣмъ же възрадова(х)са... ѡ здравїи твое(м) (Ірклїїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); **учинити за здравїє** — відправити молебєнь за здоров'я: мы... сь нашимъ млєб-никѡм... кир силїѡнанѡм, ... вчинї(х)мо за наше з(д)равїє (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327).

2. *Перен.* Благодать Божя: єсли бы в хорѡбѡв якѡю дхѡвнѡю, то ес(т) в' грѣхї впаль, абы покаанїє(м) яко лекарство(м) на(и)скѡте(ч)нейши(м) здравїа пє(р)во(г) то єсть блгодати Бжїа достѡпи(л) (Львів, 1645 *О тайн.* 6).

Див. ще **ЗДОРОВЄ, ЗДРОВЄ.**

ЗДРАВИЙ *див.* **ЗДРАВЫЙ.**

ЗДРАВИЄ *див.* **ЗДРАВИЄ.**

ЗДРАВИЄ *див.* **ЗДРАВИЄ.**

ЗДРАВИЙ *див.* **ЗДРАВЫЙ.**

ЗДРАВНЫЙ *прикм. (цсл. здравный) (який містить побажання здоров'я) заздоровний:* А на кожды(и) ро(к) имаю(т) быти д: ли-то(р)гїи (!) за все бра(т)ство за все здра(в)-наа и пама(т)наа (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

ЗДРАВѦСТЬ ж. (цсл. здравѡсть) (стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи) здоров'я: Четвѣртаа звѣзда; значїть здравѡсть тѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.).

Див. ще **ЗДОРОВОСТЬ.**

ЗДРАВСТВОВАТИ *дієсл. недок. (цсл. здравствовати) (бути здоровим, благополучно існувати) здравствовати, здраствувати:* Братствѡ лвовскому вєпєнїа прч(с)тоє бїи матерє божєи ѡ г(с)дѣ радовати(с) и ми(р)не здравствова(ти) жєлає(м) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); здра(в)ствѡ(и)те и молїте(с) за мя ѡка-я(н)нѡю... писавша... се(ст)ра и послѡшница та(т)яна боговїтїло(в)на мали(н)ска (Вєрба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); вша м(л) за дє(р)зно-венное про(с)тїте и ми(р)но здра(в)ству(и)те (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); valeo, здравствую, могу (1642 *ЛС* 407); князю Семєну васї(л)євїчѡ Прозоро(в)ско(мѡ)... воеводѣ... Пути(в)скомѡ Си(л)вєстє(р) Косовѡ... здра(в)-ствова(ти) и радоватїся многѡл(т)не жєлає(т) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

ЗДРАВЪ *див.* **ЗДРАВЫЙ.**

ЗДРАВИЄ *див.* **ЗДРАВИЄ.**

ЗДРАВЫЙ, ЗДРАВИЙ, ЗДРАВИЙ,
ЗДРАВЪ, ЗДРАВЪ *прикм.* 1. (який має добрий стан здоров'я) здоровий: Та(к)же ѿ(т) кашлю ѿзми боуквиць и сто(л)ци с прѣсны(м) медомъ оувари и пїи тѣплъ здравъ боуде(т) (XVI ст. УТ, фотокоп. 7); з ла(с)ки бѣжи споко(и)но в на(с), и вси есмы здра́ви (Львів, 1590 ЛНБ 4, 1136, 2, 30, 2); А когда их в том неприклонных и гордых увидели, тогда их от соборной церкви, яко гнили уд от здраваго тѣла, отсеки и проклели (1600-1601 Виш. Кр. отв. 176); incolumis, здравъ, цѣль (1642 ЛС 231); такѡѡ(г) дара; Бѣ слѣшне борѡнитъ, такѡви(м) люде(м), котѡры здра́ви бѣли (Чернігів, 1646 Перло 125).

2. *Перен.* Истинный, правильный, правдивый, непомильный: если кто... не есть единомыслен в здоровом и // чистом исповѣданнии правое, соборное и апостольское божественное церкви вѣры, таковой во истинну живо и вѣчне умер (1600-1601 Виш. Кр. отв. 168-169);

трезвый, рассудливый: Второе съборно съзва(в)ши бра(ти)ю православно(х) в шко(л)е рано по проспани(и) ношно(м) докѡла еще мо(л)ва миркаа (!) смѣщеніе и попеченіе на мѣсль бо(д)раю и з(д)равю не възы(и)де(т) (1599-1600 Виш. Кн. 201 зв.); Зри жь ту судом здравым мысли любимый прочитателю, того ходатая зовемого исусового живота, проповѣдника евангельского — не лживый ли то таковой исусов живот (1600-1601 Виш. Кр. отв. 165); святые отцы, ... видѣвши неисцѣлную рану гордаго помысла латинского, мудрость от здраваго мудрования благочестивое вѣры отсѣкли (1608-1609 Виш. Зач. 208); Что снадне з настѣпючих переграфо(в) здоровый разѡмъ всѡкомѡ имѣшемѡ познати (Київ, 1621 Коп. Пал. (Лв.) 33).

3. *У знач. ім.* здоровый, -ого: не требуют бо здравии врача но болащии (1489

Чет. 308); и не потребуют здравии врача (Заблудів, 1568 УЄ № 552, 2 зв.).

Див. ще **ЗДОРОВЫЙ, ЗДРОВЫЙ.**

ЗДРАВЪ *див.* **ЗДРАВЫЙ.**

ЗДРАДА, ЗЪДРАДА *ж. (стп. zdrada)*

1. (*перехід на бік ворога*) зрада: Если он признает, же не по конѣ пана воеводы киевского, але от мене з зрадою ездилъ, я готовъ горло мое дати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); полковникъ, учинивъши на протестантъа фурию, ... шью хотел утяти, задаючи тое, же войско Запорозьское лекъце важиль и о зраде его мыслиль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 127).

2. (*віроломство, зрадицтво, підступ*) зрада: Якож дей онъ самъ небожчикъ тое забите свое приятелем и суседом околичнымъ оповедаль..., и жь забито его в дому спячого зрадою (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 369); Доткнися одно сумненья своего, ти лялете, што людянь ѡальшы и зрады и поступки задаешъ, обачишь (и самъ,) на какомъ тая прывара зостанеть (Вільна, 1599 *Ант.* 813); Клѡмства, фѡлшѡ, зрады, по(д)стѣпкѡ, пѡтвары, ... ненависти отинюдь не знѡль (Вільна, 1620 *См. Каз.* 19); Небожчикъ, постерегиши в горелце порошокъ, обавячисе таковое зърады, ... тое горельки пит не хотел (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584); Бѣ, ...//... пре(д) всѣми ѡ(т)крые(т), мѡвы и зрады, хитрости и ненависти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 42-43); и тое место презъ зраду тыхже месчанъ луцких опановаль (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

3. (*відмова від своїх переконань, поглядів і т. ін.*) зрада: далеко болшъ въ правѣ духовномъ зрада духовная, которая въ такомъ поступку явне се указывает (Володимир, 1608 *АСД* VI, 118); А слѣхаючи Ап(с)ла, Абѣсмы ю(ж) не бѣли дѣтми хвѣючимса, и не былі оунѣсены ѡ(т) кѡждого вѣтрѡ надки в лжи лю(д)ской, в хитрости

штѣкъ зрады (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 286); мы..., такъ барзо варѣмоса хитровати и преврѣтне роздѣйти, албо новѣтнины важитиса в' подано(м) намъ мѣчно // вызнаню повшѣхной Ап(с)льскои непокаланой вѣры, йле мѣжемо роздѣйти в' то(м) смертѣльной зрады живота свѣего (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 195-196); если прѣто рѣзъмь егѡ понѣкондѣ легкимъ бѣдетъ, прирѣзитѣса мѣслемъ нечѣстымъ, натѣхъмѣстѣ дѣхове з'драды, жи(р) собѣ найдѣють (Вильна, 1627 *Дух. б.* 341).

Див. ще **ЗРАДА.**

ЗРАДЕЦКЕ *присл.* (*смп.* zdradzieckie) зрадливо, по-зрадницьки, підступно: Плачливе светчуся и ускаржаю на ниякого Войтеха Домановского... и... помочниковъ, которые... засадившия непристойне, умыслне, зрадецке, з немалымъ людей, ...// мене квалтом, зле, непристойне... на сани вкинули (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 476-477).

Див. ще **ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДЕЦКИ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДНЕ.**

ЗРАДЕЦКИЙ *прикм.* (*смп.* zdradziecki) (*підступний, віроломний*) зрадницький: за таковымъ окрутнымъ и тиранскимъ, зрадецкимъ замордованьемъ брат нашъ небожчик пан Счастныи Харлезскый с того света зшол (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495).

Див. ще **ЗРАДЕЦКИЙ.**

ЗРАДЕЦКО, ЗЪДРАДЕЦЪКО *присл.* (*смп.* zdradziecko) те саме, що **зрадецке**: кгда мене въ томъ зрадецко поступуючи зо мною, упевнилъ,... ужилемъ пана Александра Мирского, абы впродъ до того то Пакевича ехалъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 160); по которомъ дзвонению зараз неведати якие гультаи, пропомъневши боязьни Божое... сердце у дзвону великого... зъдрадецко по злодейску влезши... урезали (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 6/I, 797); алит' нападаѣт' Птоломѣй на пѣных' зрадецко

и безъ вѣсти, и такъ всѣх' банкетѣющихса позабіалъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942).

Див. ще **ЗРАДЕЦКИ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДНЕ.**

ЗРАДЕЦСТВО *с.* (*смп.* zdradziectwo) *перен.* (*поведінка, вчинки зрадника*) зрадництво, зрада: Пр(о)ркѣ Бжій оускаржаѣтса, якѡбы на зрадецство албо недодержанѣ слѡва смѣрти, йжѣ ѡкнѣми вѣшла и позабивѣла ихъ ѡтрѡчѣта и юнѡша (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 937).

Див. ще **ЗРАДЕЦСТВО.**

ЗРАДЗАТЪ *дієсл. недок.* (*смп.* zdradzać) (кого) (*діяти по-зрадницькому, підступно, віроломно стосовно кого-небудь*) зраджувати: кгдамъ кго намавѣла до брати свѣ(и) поведалъ же я нехѣце пана подѣкоморого зрадзатъ бо ты за то побрала ѡ нихъ пененѣдзы (Луцьк, 1580 *ЖКК* I, 186).

Див. ще **ЗРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗДРАЖОВАТІ, ЗРАДИТИ, ЗРАЖАТИ.**

ЗРАДИТИ *дієсл. док.* (кого) (*учинити по-зрадницькому, підступно, віроломно*) зрадити: Klim: Muły brate ia z toboiu Ta iák każesz szco tia zdrádiu Kotá v pered w tot mich wsádyw (Яворів, 1619 *Гав.* 19); онъ без'роздѣмникъ... несправедливе Пана своѣго зрадилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 430); А коли оузрѣла жона Самбила, крѣкнѣла великимъ гѡлосомъ, и рекла до Саѣла: чомѣ єсь мене зрадилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 238); *Образно*: Прѣдко свѣтъ той зрадитъ члѣвка: и оучинить бѡгѡтого оубѡгимъ (поч. XVII ст. *Пчела* 29 зв.).

Див. ще **ЗРАДЗАТЪ, ЗДРАЖАТИ, ЗДРАЖОВАТІ, ЗРАДИТИ, ЗРАЖАТИ.**

ЗРАДЛИВЕ *присл.* (*смп.* zdradliwie) те саме, що **зрадецке**: припа(д)ши здра(д)-ливе преречоны(и) Верещака ис тыми тата(р)ми,... пана ро(т)мистра... з росказа(н)я ...//... пана воеводы киевского,... здра(д)-ливе его само(г)[о] и при не(м) товаришовъ

...помо(р)довали (Житомир, 1584 АЖМУ 117-118); Не оуслѣхавши Кáинь Г(с̄)да б̄га и оупоминáньа егѡ, зрадливе брáта на по́ле вѣзавши забѣль (серед. XVII ст. Хрон. 11); року прошлого, ... козаки Запорозькие с татари, ... зъ гультайствомъ розънымъ и хлопами свовольными злучывъшисе, ... впрод войско квартаное зрадливие знесъли (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 394).

Див. ще **ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЕЦКИ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДНЕ.**

ЗРАДЛИВОСТЬ ж. (стп. zdradliwość) зрадливість: Настѣпат' бо на насъ Вóйска, и мѡцы Нб(с̄)ныи, и неприáтелскаа потѣжност', старшии тѣмностей, свѣтовлáдцы здра(д)лívостей (Львiв, 1642 Час. Слово 267).

ЗРАДЛИВИЙ прикм. в. ст. (який містить у собі більшу небезпеку, загрозу) зрадливий: Якъ по еднѡй Сторонѣ на ширѡкѡсть мѡр'скѡю, и оурѡчища страшные са п'щати, рѣчь ёсть кѡждомѣ, а бáрзѣи неоумѣтномѣ небезпѣчнаа, ... тákъ по дроугѡй Сторонѣ еше зрадлívшее небезпечѣнство (Львiв, 1614 Кн. о св. 440-441).

Пор. **ЗРАДЛИВИЙ.**

ЗРАДЛИВЪ *див.* **ЗРАДЛИВИЙ.**

ЗРАДЛИВЫ *див.* **ЗРАДЛИВИЙ.**

ЗРАДЛИВИЙ, ЗРАДЛИВЫ, ЗРАДЛИВЪ прикм. 1. (здатний на зраду, підступ, віроломний вчинок) зрадливий: Czy lichij lude O Boże myłostywy Kolisz by sia tot trápył czolowik zdrádlivy Szco mi tákoie ryczy ós Páne nábroił (Яворiв, 1619 Гав. 20); Притвѡрный: Змышлáючий, зрадлívый (1627 ЛБ 100); Пронырлiвецъ: Прохiра, ный, зрадлívъ (Там же, 101); ѡбѡги тамъ Кролѣве: ... и неприѣмные похлѣбства здрадлívыхъ Пiсарѡв' (Львiв, 1642 Час. Слово 274);

(властивий зрадниковi) зрадливий: где в' тѡй чáсь строѣнаса шáтное; где рѡскошь попѣднаа, нечiстаа, и брѣдкаа; где мѣрзкое мѣжелѡжство, в' пожадлiвостии здрадлívый

кохаючiса... // ...абiсмо весѡлыи находiлiса (Львiв, 1642 Час. Слово 270-270 зв.).

2. Зрадливый, фальшивый, пiдлий, вiроломный, брехливый: Гдi вѣрви дѡшѡ мою, ѡ(т) // незбѡжной гѡбы, и ѡ(т) азъика здрадлívого (Киiв, бл. 1619 Аз. В. 124-125); Гоуси зáса крѣко(м) свои(м) чоуѣные, ѡбоудiли людiй: и дла того(ж) то(т) лю(д) на пси бѣль гнѣвли(в)шiй, ихъ яко здра(д)лívыхъ рѣчи посполiтой стрѡжовъ, на шоубенiци кр(с̄)нои забива(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 301 зв.); Показуе(т) в'пáрдѣ свѣтъ якое(с) естество, але рѣхло мнiяючее, и скáзѣ по(д)лѣглое: нѣáкое(с) добро, але припрáвное здра(д)лívое, фа(л)шiвое (Там же, 234).

Див. ще **ЗРАДЛИВИЙ.**

ЗРАДЦА, ЗДРАЙЦА, ЗДРАЙЦЯ ч. (стп. zradźca, zdrajca) (той, хто дiе по-зрадницькому, пiдступно, вiроломно) зрачник: А ты(х) здра(и)цѡвъ А винова(и)цѡвъ которы(х) ѡ(н) ва(м) ѡсне повѣ(л)... до на(с) ѡ(т)сыла(и)те (Корсунь, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 113); Мы вси масѣ ся тымъ ображати отъ тыхъ здрайцовъ нашихъ, которые то наварили (1596 МИВР 67); Июда искарiотскiй апостолъ бѣль, чуда чинилъ; ставшися зрадцею, не ест южъ апостолъ (Львiв, 1605-1606 Перест. 47); Сирiйскiй Кро(л) пытáние чини(л), хтѡ бы егѡ здра(д)цею бы(л) (Киiв, бл. 1619 О обр. 103); боуде(т) нѡшенный або триманный ѡ(т) áгглов(в) и Се-рафiмовъ, котѡрый некгды(с) ѡ(т) като(в) злы(х) здрайцовъ, ношѡный, шпечѡный, и ѡплюгáвлены(и) бѣль (поч. XVII ст. Проп. р. 301); кѡждый котѡрый нѣприазнь ховáеть, здрáйцею естъ (Киiв, 1637 УЄ Кал. 61); Pro-dawala babusienka iayca, — Hde-m sia wziaw kozak zdrajca, Vchoryw y zwaryw y zyw babusine iayca (бл. 1650 ШКН 179).

Див. ще **ЗРАДЦА.**

ЗДРАЖАТИ дiесл. недок. (дiяти по-зрадницькому, пiдступно, вiроломно) зраджу-

вати: а дмитр на царствѣ сѣл, хот не долго еднок: здражен // и забит (поч. XVII ст. Вол. В. 99-100); Лещѣ: Здражаю, ошѣквиваю (1627 ЛБ 57).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЪ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖОВАТИ, ЗРАДИТИ, ЗРАЖАТИ.**

ЗДРАЖОВАТИ *дієсл. недок.* (кого) (*діяти по-зрадницькому, підступно, віроломно стосовно кого-небудь*) зраджувати: тогды соблаж'на(т)са мнози и друогъ друога боуде здражоваті и ненавидѣти (1556-1561 ПЄ 101 зв.).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЪ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗРАДЖАТИ, ЗРАДИТИ.**

ЗДРАЖЪНЬЄ с. Зрада, зрадництво, віроломство: Лестъ, лщѣніе: Здрада, здражѣнье, ошуканье (1627 ЛБ 57); Прелщѣніе: Перелешѣнье, здражѣнье, омана (Там же, 95).

Див. ще **ЗРАДЖАНЄ.**

Пор. **ЗДРАДИТИ.**

ЗДРАЙЦА *див.* **ЗДРАДЦА.**

ЗДРАЙЦЯ *див.* **ЗДРАДЦА.**

ЗДРАЙЧИНАЯ ж. (*та, котра діє по-зрадницькому, підступно, віроломно*) зрадниця: Такъ албовѣ(м) и патріарха оучини(л) іосифъ, здрайчиной свое(и) // вѣда(л) оѣна з неволѣ слоужины выскочѣвши: на кролевство встоупи(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 92 зв.-93).

ЗДРАПАНИЙ *дієприкм.* Подряпаний, *діал.* здрапаний: Дне(с) тѣло єго... котрое на окроу(т)ной моуцѣ было, я(к) мѣ(х) здерты(и) тѣло єго здрапаное (XVI ст. УЄ № 29519, 46 зв.).

ЗДРИГНУТИСА, ЗДРЫГНУТИСА *дієсл. док.* (*захвилюватися від сильних емоцій*) здригнутися: А онь ани здрыгнуо(л)са окаян'ный, не вырозумѣ(л) томоу бездоуш'ный, и(ж) єго пань и єго оучите(л) ноги оумива(т)є(т) (!) и отирає(т) (XVI ст. УЄ *Трост.* 54);

(*забитися, стиснутися від хвилювання*) (*про серце*) здригнутися: яко(ж) тоу(т) богобо(и)ное православногo хр(с)тіанина ср(д)це на тоє смотречи не з(д)ригнет'са (1598 *Розм. пап.* 4).

ЗДРОБНА *присл. (стисло)* коротко: Об'яснѣет' прето им' з'дробна приповѣсть сѣю Г(с)дь (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 586).

ЗДРОВ *див.* **ЗДРОВИЙ.**

ЗДРОВЄ, ЗДРОВЬЄ, ЗДРОВЯ, ЗДРОВА с. (*стп.* zdrowie) 1. (*стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи*) здоров'я: Панове мещане бра(т)ство лво(в)ское ти(м) писа(н)ємъ наши(м) здровя ва(ш) мл(с)ти навежаемо и всего доброго о(т) га бга... жичимо (Сучава, 1603 ЛСБ 376); здровя здровости — salus (I пол. XVII ст. *Своб.* 27); **в доброумь здровю** — (*фізично і психічно правочинний*) у доброму здоров'ї: ва(с)ко мига(л)ча пришо(д)ши пере(д) вра(д) вызналь в доброумь з(д)ровю котрыи дѣвки свои има(л) (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДІАЛ 37, 16, 18).

2. Безпека, цілість: Самоель Сенчило... противко имъ и противко иншимъ всимъ протестоваль се у въ ураду свѣцкогo, якобы одъ нихъ здровья беспечонъ не былъ (Володимир, 1608 АСД VI, 116).

3. Життя, існування: частые вести доходят, якобы имъ Ваша Милость о горло стат мѣль, а Вашей Милости розѣмет, може же ниць иншого над здрове // милшого (Белз, 1552 АС VI, 128-129); Смѣле ойчїзны борб'начи: Здрова за ню покладаячи. Єднакъ потымнымъ вѣкомъ, слава Вѣчнаа, по тобѣ зостала (Київ, 1622 *Сак. В.* 41).

Див. ще **ЗДРОВЄ, ЗДРАВИЄ, ЗДРОВИЄ.**

ЗДРОВИЄ с. Те саме, що **здрове** у 1 знач.: всегда о много ле(т)но(м) здрови(и) в̄м ради слыши(м) ко(ж)догo часу (Стратин, 1561 ЛСБ 35); Мне ве(л)це ла(с)кавы Пано-

ве бра(т)ство здравия доброго и вселаки(х) радостны(х) потѣ(х) ѿ(т) г(с̄)а б̄га в(ш) м(с)тя(м) жычимо (Устя, 1614 ЛСБ 450).

ЗДРОВИЙ, ЗДРОВ, ЗДРОВЬ прикм. (який має добрий стан здоров'я) здоровий: Та(к)же що ты(ж) росте(т) по(д) око(м) яко мась дикое сто(л)ци боуквиць, и прикладаи на очи здровь боуде(т) (XVI ст. УТ, фотокоп. 5 зв.); я... на тѣлѣ бывши ба(р)зо хоры(и) але на д̄ши и на в̄мыслѣ мо(ц)не достатечне и праве цѣлѣ здрави(и)... явне ясне правдиве щире визнаваю же кажды(и) ѿ(т) приятеловъ мои(х)... досы(т) мають за свое (Лопушна, 1598 ЦДІАЛ 201, 4, 12, 49); Pomáhay boh brátya Truželnicy Czy zdrowiste horásd wszy (поч. XVII ст. Траг., фотокоп. 6); здоров — columis (I пол. XVII ст. Своб. 27).

Див. ще **ЗДОРОВИЙ, ЗДРАВЫЙ.**

ЗДРОВЬ див. **ЗДРОВИЙ.**

ЗДРОВЬЄ див. **ЗДРОВЄ.**

ЗДРОВЯ див. **ЗДРОВЄ.**

ЗДРОВА див. **ЗДРОВЄ.**

ЗДРОЙ ч. (стп. zdrój) 1. (потік води, що виходить на поверхню землі) джерело: Тд̄тъ сл̄ичный цнѡтъ; огородъ рѣки поливають: Котѡрый водѣ живы(х) здроємъ обфитд̄ють (Єв'є, 1616 На г. Вол., тит. зв.); добрый сей пастырь... Паслѣ ихъ по горáхъ и по здрѡлхъ (Вільна, 1620 См. Каз. 20 зв.); Источникъ: Здрѡй, жрд̄ло, áбо крыніца (1627 ЛБ 51); Наветъ и самыѣ вѡды, хотя бе(з)дв̄шны, и нечд̄вственны сд̄тъ, áле еднáкъ здрѡѣ пос̄ро(д)кд̄ гвр̄ь, зъ себе выпд̄щáютъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 757).

2. Перен. (основа, начало) джерело: Або вѣмъ тákесь в' оной засмаковáль; Жесъ и здорѡв'á зъ сд̄птомъ не жаловаль; Якъ бы мѣтныє ѿчистилесь здрѡѣ: Цѣркиви стѡѣ (Львів, 1642 Бут. 9 зв.);

(те, звідки виникає що-небудь) джерело: Стáрайсажъ п̄лно здро(и) злб̄сти затамовáти (Вільна, 1627 Дух. б. 160).

ЗДРЫГНУТИСА див. **ЗДРИГНУТИСА.**

ЗДРѢНИЦА див. **ЗРѢНИЦЯ.**

ЗДУЖАТИ дієсл., недок. і док. (бути спроможним, могли щось робити) здужати: áле щѡжъ то ёсть за вѣмовка, // ярма дѡброго не мочи понести и бѣрема лѣгкого не здѡужати носіти, тл(ж)к̄іє спрáвы и притроу(д)ныє заплáты прибо(л)шв̄ютъ (Острог, 1607 Лѣк. 102-103); Мощ̄й: Здѡжати, змоч̄й (1627 ЛБ 65); з плáцѡ той во(и)ны... з га(н)бою и з сромѡтою в̄стѡп̄ити мѣсимо..., понева(ж) тѣла... противашогосá дѡхови нашемд̄, по(д)бити по(д) моць не (з)дѡжаемо (серед. XVII ст. Кас. 73 зв.).

2. Тільки док. (що) (перемогти, збороти) здужати: Можеť ти д̄ша застановитисá грѣхѡви: áле здѡжати злѡсти и з кѡрена вѣрвати бе(з) Б̄га не мѡжеť (Вільна, 1627 Дух. б. 269).

ЗДУМАТИ дієсл. док. (замислити, надумати) здумати: Здѡмати, зм̄и(с)льти, ступео (I пол. XVII ст. Сем. 166).

ЗДУМЕВАТИСА див. **ЗДУМѢВАТИСЯ.**

ЗДУМЕНА див. **ЗДУМѢНЕ.**

ЗДУМѢВАНЄ, ЗДУМѢВАНЬЄ с. (стп. zdumiewanie) здивування, зачудування, зчудування: а при тѡй зáсь слáвѣ ѡбокъ стáндлѣ Гд̄фець оушикованы... оны твои цнѡты, онаá до намнѣйшого склѡнность, згѡла на здѡмѢвáньє минѣрвѣ (Київ, 1632 Євх. 292); Снáдне тѡє здѡмѢвáн'є ѿ(т) себе ѿ(т)даліти мѡжемѡ (Київ, 1646 Моґ. Тр. 938).

Див. ще **ЗДУМѢВАНЄСА.**

Пор. **ЗДУМѢВАТИ.**

ЗДУМѢВАНЄСА с. (стп. zdumiewanie się) те саме, що **здумѢване**: До сегѡ мѣстца мѡвы мѡєи и пѡвѣсти дошѣдши, и на высѡкость чд̄шовъ Б̄а... смѡтрачи, бѣзъ гѡлосѡ ѿ(т) здѡмѢвáнья сá зоставáю (Київ, 1627 Тр. 668); А поневажъ великаá знаменіть,

ле(д)во коли слыханого такового чѣда до страхѣ, и до здѣмѣванса всѣхъ тамошнихъ обывателей приводила (Київ, 1637 УЄ Кал. 575).

Пор. ЗДУМѢВАТИСЯ.

ЗДУМѢВАНЬЄ *див.* ЗДУМѢВАНЄ.

ЗДУМѢВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* zdu-miewać) (кого) здивовувати, дивувати, *діал.* здумівати: Издмліаю: Оужасаю, дязвліаю, здѣмѣваю, перестрашѣю. ѿморѣчю (1627 ЛБ 47); послалъ ихъ, абы чѣдами людій здѣмѣваючи, готѣвыхъ послѣдшиковѣ до надки мѣли (Київ, 1637 УЄ Кал. 796).

Див. ще ЗДУМѢТИ.

ЗДУМѢВАТИСЯ, ЗДУМѢВАТИСА, ЗДУМЕВАТИСА *дієсл. недок.* (*стп.* zdu-miewać się) дивуватися, *діал.* здуміватися: Писа(н)є ваше дано ми чере(з) ѿсвеще(н)но(г) ...ѿ(т)ца Іпатіа с которого зрозуме(в)ши добре то(мѣ) нечестивому ве(л)це здѣмѣваю-са и(ж) таковыя тажести ѿ(т) во(л)ка того настоащо(г) стра(ж)дете (Супрасльський монастир, 1593 ЛСБ 234); Котрѣмѣса всѣ сѣкты мистроуѣвъ дивовали: И на его ѿ(т)пѣ-вѣдъ, ажъ са здѣмѣвали (Львів, 1616 Бер. В. 87); З боязною, на грѣбъ ся тотъ позираю-чи: И справѣ ся туй Панскуй здумѣваючи (Львів, 1630 Траг. п. 161); А пристѣпівши, доткнѣлса трѣнны: и застановіліса котѣ-рыѣ нѣсли, дивѣючиса и здѣмѣваючиса, не вѣдаючи хто бы то былъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 573); Прѣто здѣмѣваѣтса, Раздѣмъ мой стра(ш)лівый, Зраѣщи величествѣ твоѣ, и Недостѣинство своѣ (Чернігів, 1646 Перло 31).

Див. ще ЗДУМѢТИСА.

ЗДУМѢВАТИСА *див.* ЗДУМѢВАТИ-СЯ.

ЗДУМѢЛОСТЬ *ж.* (*стп.* zdumiałość) здивування, *діал.* здумілість: такъ розмайти-ми фїгѣрами, мнѣгою и ро(з)майтию Бо(з)-скою славою на себе поглядати бѣдѣтъ,

йжъ кѣждый до задивѣнья и здѣмѣлости прїидеть (Вільна, 1627 Дух. б. 307).

ЗДУМѢНЄ, ЗДУМЕНА, ЗДУМѢНА *с.* (*стп.* zdumienie) здивування, *діал.* здуміння: Такъ и црѣвъ сїѣн'скаа въ правїци, ѿпатрѣности бжеи, яко навдачнѣйшаа корѣна, вѣчно(и) славы и красоты; котѣрой са славѣ и чѣсти з великимъ здѣмѣнамъ дивѣють агглскїи хѣры: в таковои славѣ и чѣсти, веселїтса на вѣки мат'ка наша (Почаїв, 1618 Зерц. 63 зв.); з' здѣмѣна(м) подивѣтса нѣса томоу и задрижи зѣмле (поч. XVII ст. Проп. р. 128); Оужасповѣнїе: Здѣмѣ(н)є, зжахне(н)єса, перѣстрахѣ, перелакнѣ(н)єса, затрвожѣ(н)єса (1627 ЛБ 137).

Див. ще ЗДУМѢВАНЄ, ЗДУМѢНЄ-СА.

Пор. ЗДУМѢТИ.

ЗДУМѢНЄСА *с.* (*стп.* zdumienie się) те саме, що **здумѣнє**: Оужасъ: Здѣмѣ(н)єса, пережахне(н)є, перестрахѣ (1627 ЛБ 137).

Див. ще ЗДУМѢВАНЄ, ЗДУМѢВАНЄ-СА.

Пор. ЗДУМѢТИСА.

ЗДУМѢНА *див.* ЗДУМѢНЄ.

ЗДУМѢТИ *дієсл. док.* (*стп.* zdumieć) здивуватися, *діал.* здуміти. *Образно*: Двѣ ...злости учинили заходніи Латини, черезъ котѣрыи и поднесли схисму и въ ней зостали. Зачимъ здумѣло небо и барзо задрижало (Київ, 1621 Кон. Пал. 759).

Див. ще ЗДУМѢВАТИ.

ЗДУМѢТИСЬ *див.* ЗДУМѢТИСА.

ЗДУМѢТИСА, ЗДУМѢТИСЬ *дієсл. док.* (чому і без додатка) (*стп.* zdumieć się) здивуватися, *діал.* здумітися: а г(д)ы преминѣла соубѣта, мрїа маг(д)альни, марїа іаковла и солѣмїа ...//... барзо рано... пришли до грѣбоу,... и здоумѣли(с) (XVI ст. УЄ № 29519, 58-58 зв.); Пренайч(с)тѣшаа Матка,... Котрѣго кдѣ обачила, ажъ са

здѣмѣла: И якъ всюды шѣдкала все мою повѣла (Львів, 1616 *Бер. В.* 87); ѡцѣ егѡ слышавши же са ему снѣ мѣ(л) оуродѣти, здѣмѣвшиса рѣчи новѣй, бѣрзо а бѣрзо са смѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250 зв.); ѡлитъ гора з' шѣмом', гѣкомъ, и трѣскомъ, на мѣстѣци назначѡномъ стѣла, злѣ(к)са крѣль, здѣмѣлѣса сѣнѣтъ, крѣкнѣло поспо(л)ство (Виль-на, 1627 *Дух. б. (Передм.)* 3 нenum.); Тѣтъ здѣмѣйсѣ Парнассе з' Рѡдѡпомъ высѡкимъ: бо вѣзде пѡлно Пѣснѣй по(д) нѣбомъ ширѡкимъ (Київ, 1632 *Євх.* 302); Сампсѡнъ ... поразѣлъ ихъ порѣжкою великою, тѣкъ ижъ здѣмѣвшиса не розѣмѣли штѡбы з нимъ чинѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 185 зв.).

Див. ще ЗДУМѢВАТИСЯ.

ЗДУХЪ ч. (*грудочеревна перепона*) діафрагма: на которой дочѣ пана Заболоцко-го видѣлъ есми раны на боках, под самыми здухами, под ребрами, битые синие, спухлые (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 360).

ЗДЫБАТИ *дієсл. док.* (кого) (*знайти кого-небудь, натрапити на кого-небудь*) здыбати, зустрѣти: Иванъ Путошинскѣй... мнѣ дей шкоды великие починилъ, для чо-го ся дей передо мною крыетъ, а ижъ дей то ему идетъ о горло; которого теперъ тутъ передъ вашею милостью судомъ здыбалъ, прошу абы ми ся тут уистилъ (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/I, 11); и стѣлоса кгда ѡ(т)шѡлъ ѡ(т) нѣго, здыбалъ его лѣвъ, и забѣлъ его (Острог, 1598 *Отп. КО* 11); а еще ты(м) ся не ко(н)те(н)туючи, протѣстующихъ Данила и Миска... на кгру(н)те вла(с)ны(м) стѣнишо(в)ски(м) здыба(в)ши... каза(л) свои(м) бити, забѣяти и мо(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

ЗДЫЙМАТИ, ЗДОЙМАТИ *дієсл. недок., перен.* дѣймати (що), проймаати (що), допѣкати, дошкуляти (чому): Пане Люциперѣ, пане старосто, Хочъ оу тебе самого слѣгъ тысячь [зо] сто. Чемѣсь мнѣ гадки великие

головѣ здоймають (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 16).

◊ **шапку здымати** — (*виражати свою повагу кому-небудь*) шапку здымати: перед тыми хлопи нѣхто славный шапки не здоймет, а перед нами и воеводы здоймают и низко кланяются (1598 *Виш. Кн.* 105).

Див. ще ЗДОЙНЯТИ, ЗДЫЙМОВАТИ.

ЗДЫЙМОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (що з кого) (*скидати що-небудь надѣте*) здымати, знімати: оди(н)... взѣвши на нѣмъ сѣкосъ стѣльскѣй, почѣлъ зъ негѡ здыймавати (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 53).

2. *Перен.* (що з кого) (*звѣльняти від чо-го-небудь неприемного*) знімати: присмотрѣса скритымъ таемницѣмъ дѣши, з которой Г(с)дѣ привалендѣю те(м)ност' зды(и)мѣетъ (Виль-на, 1627 *Дух. б.* 362); Не зѣразъ припадѣетъ и рѣдет' дѣчкѡвъ Хс, ѡнѣ скѡрѡ здыймѣетъ з' нѣхъ страхъ и трѣвѡгѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 437);

(*проймаати, охоплювати*) (*про почуття*) здымати: Памѣтаючи на тѣе рѣчи дѣвныє, та(ж)каа ма зды(и)мѣе тошница, и нѣякое дѣ(в)ное потѣшѣнѣе (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 54); И иншихъ всѣхъ Такѣсарховъ страх здыймаетъ: Же Царѣ моцарствъ и живот. смерт'ъ подыймаетъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 170).

◊ **здымовати личбу** *див. ЛИЧБА.*

Див. ще ЗДОЙНЯТИ, ЗДЫЙМАТИ.

ЗДЫЙМОВАТИСЯ, ЗДЫЙМОВАТЫСЯ *дієсл. недок.* 1. Збиратися, сходитися, зустрѣчатися: вчинили есмо промежъ собою з тыми суседмы и товарищами своими, которые од насъ на иншие острова пошли, зрокъ и местце, гдѣ ся знову здымоваты маемъ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81).

2. Межувати, прилягати: Трипольски(и) кгру(нт) зды(и)муе(т)ся и граница е(ст) старове(ч)ная с паны Трипольскими (Київщина, 1600 *ККПС* 156).

ЗДЫМАТИСА дієсл. недок., перен. (набирати гордовитого, пихатого вигляду) надиматися, надуватися: Чймъ же са тоу ѿ чловѣче, хлѣбити маѣшь, Албо чймъ са такъ бързо, мѣзѣрный здымаѣ(ш) (Львѣв, 1615 Лям. Жел. 2 зв.).

ЗДЫХАНА с., перен. Сум, журба, печаль, співчуття: ѿто(ж) мы хр(с)тіанѣ млы(и) оумываймы лице свое слезами а в ср(д)цоу своимъ мѣймы завше до не(г) частое з(д)ыхана (к. XVI ст. УЄ № 31, 14).

Пор. **ЗДЫХАТИ**².

ЗДЫХАТИ¹, **ЗДИХАТИ** дієсл. недок. (про тварин) (дохнути, гинути) здыхати: Што теж подданые повинни чыншовые кѣры давати, ино тых кѣр выбирати тепер не мают, поневаж коло них пилности не бѣдет, а в дворцѣ бѣдѣт здыхати (1567 AS VII, 119); Року 1264 быдло великое и малое здыхало в Полци (поч. XVII ст. КЛ 73); Котрый огонь незгашоный, нинѣ згасаеъ, И робацтво незаснулое, южъ здыхаеъ (Львѣв, 1630 Траг. п. 177); а потому ско(т) здыха(л) ба(р)зо (серед. XVII ст. ЛЛ 165).

ЗДЫХАТИ², **ЗДЫХАТИ**, **ЗДИХАТИ**, **ЗДИХАТИ** дієсл. недок. Зітхати, діал. здыхати: таковыи нехай гѣр'ко здыхаеъ в' слеза(х)... волаючи... лѣкароу... ѿцѣстї проказѣ дши (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 297); здыхати — *congemo* (I пол. XVII ст. Своб. 26); здыхати — *suspiro* (Там же); АГГль: ...але згола здыхале(с), в'зираючи на тоє, когда прїятелевѣ... на мае(т)-ности и добромъ їмѣнїи не сходило и добре поведилося (Чорна, 1629 Діал. о см. 273).

ЗДЫХАТИ див. **ЗДЫХАТИ**².

ЗДЫХТОВАНЫЙ дієприкм. (стп. *zdychtowany*) законопачений: А маеѣ Его Милость тѣю сто лаштов жита... поставити на берегѣ реки Бѣга, то ест..., ѣ в ымени Их Милости пановѣ Крѣпських и с комагами добре бѣдоваными, здыхтоваными, з дрыкгавками (Вільна, 1555 AS VII, 9).

ЗДѢ див. **ЗДЕ**.

ЗДѢВАНА с. (заподіяння мук, страждання кому-небудь) знуцання, наруга: тогдѣ сты(х) тѣла нѣкоторыи лѣемъ ѿбливано,... и ро(з)маитыи моуки и здѣвана чинили (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29519, 148 зв.).

ЗДѢЛАТИ дієсл. док. 1. (що) (виконати, здійснити) зробити: ѿтѣц' Ки(р) Єліссѣй Плетенѣцкїй... нашѣлъ //... Бѣсѣды выкладѣ на стѣи с(т) верхѣвноѣ Ап(с)ла Павла лісты, и старал'са ѿ Сафаны, през' котрых' бы еи магістерством' типографїи здѣлавши, народови славанорѣсскїскомѣ переслалъ (Київ, 1623 МІКСВ 68-99); Оудобѣзде(н): Лѣцно з(д)ѣла(н), ѣчїне(н) (1627 ЛБ 137);

(перетворити, обернути на що-небудь) зробити, створити: Ты ѿ Пане и Бже нашъ,... рачъ ср(д)ца и мысли наші пре(з) заслѣгѣ спїсїтелной Мѣки твоѣи, ѿ(т) всѣх' злѣстей ѿчїстивши, и Рае(м)... дѣхѣвнымъ... здѣлавши и ѣчинивши,... абїсмо... всѣми марностами свѣта тогѣ в'згордѣли (Київ, 1632 МІКСВ 289);

(скоїти, вчинити що-небудь) зробити: Якожъ посполїто єсть нѣкоторы(м) людѣ(м) гды сѣми що рѣба(т) нефорѣмноѣ, за грѣхъ тогѣ не маю(т), але гды їншїй такѣвое що здѣлаеъ, срѣго ѿномѣ ганать (Київ, 1646 Мог. Тр. 945).

ЗДѢРАВИТИ дієсл. док. (пробиваючи що-небудь, робити діри) здірявити: Розѣмѣй же собѣ брата мїлыи, ѿ то(м) кораблі, котры(и) на бѣрегѣ езера стои(т), // знищенїй, здѣравлѣный (XVI ст. УЄ № 29519, 116-116 зв.);

перен. зруйнувати, знищити: книгъ не потратили, побо(ж)ности не ѿ(т)стѣпили, вѣры не здѣравили (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 157 зв.).

ЗДѢСЕ див. **ЗДЕСЕ**.

ЗДѢСЬ див. ЗДЕСЕ.

ЗДѢСА див. ЗДЕСЕ.

ЗДѢХЪ ч. Здохлятина, падло, стерво:

Нощный вранъ: слѣповбронъ, птіца си плачліва ёсть, и на нѣрищихъ и на здѣхъ, тѣ любить сѣдати (1627 ЛБ 78).

ЗДѢШНИЙ див. ЗДЕШНИЙ.

ЗДАКОВАТИСА дієсл. док. (виразити в достатній мірі подяку) надякуватися: то мѡвлю мл(с)ти жадень дѡсы(т) вѣмовити, жадє(н) досы(т) вѣхвалити и до той здаковатиса не мѡже(т) (1645 УС № 32, 309).

ЗЕ прийм. (стп. ze) **I.** (з род.) **1.** (виражає об'єктні відношення) **а)** (вказує на об'єкт, на який поширюється дія) з, із, зі: ива(н) снѣ шафарє(в)... зєзна(л)... и(ж) сѡ тоу(и) то кулинѣ... досы(т) оучинило та(к) з доу(б)рѣ вши(т)кы(х) рухаючи(х) и нерухаючи(х) зє (в)ши(т)кы ѡчизны єѣ ко(т)ру(и) мелє(н)... ѡ(д)плати(л) (Одрехова, 1580 ЦДИАЛ 37, 1, 10 зв.); **б)** (вказує на сукупність об'єктів, з яких виділяється один) з, із, зі: ты, оу всѣх', ёстєсь в' ненависти, Ѡ безєцнаѡ, и нѡддерѣ злѡѡ зѡздрости. Прѣдѣсѡжѣ, єдно зє злѣх', дѡброе в' собѣ мѡєшѣ: же своїми стрѣлами, себе оубодѡєшѣ (Львів, 1614 Кн. о св. 447); **в)** (вказує на джерело дії) з, із, зі: поменєные ма(л)жѡ(н)ковє дали на себе два квиты... єдє(н) на выро(к) с посакгу... А дрѣги(и) Квитуючи(и)... прѡтє(с)таци(и) Прѡтивѣку и(х) м(л)с Поменєнымѣ панѡмѣ... в якимѣ колѣвє(к) КГороде ѡчинєны(х) и зє вѣшєляки(х) прѡцєсовѣ правѣны(х) затымѣ походѡячи(х) (Житомир, 1643 ЦДИАК 11, 1, 10, 17); **г)** (вказує на матеріал, із якого що-небудь виготовлено) з, із, зі: єди(н) єпєтрахи(л) зє злѡта ткѡны(и) пугви(ц) на нє(м) срѣбрѣны(х) позлѡтисты(х) пара (Львів, 1579 ЛСБ 1033); Кгды мѣ кѡновѣ зє злѡта, внєт' роскѡзѡл' дѡти, Абы воды дрѣгѣй рѡзѣ мѣлѣ в чѡмѣ дарѡвати (Київ, 1632 Євх. 304); Корѡна то нє зє злѡ-

та тлѣнноѡ; алє з дѡрѡ бо(з)кои // свѣтлѡсти корѡна (Чернігів, 1646 Перло 163 зв.-164).

2. (виражає означальні відношення) (вказує на місце, звідки походить особа) з, із, зі: Фє(д)ко фѡсти(к)... из ма(л)жєнкою своєю... вызнали и(ж) прѡдали тоє имѣна вышє мѣнєное оучитѡи панѣи зѡфѣи цєго(л)чанцѣ розѡю тужѣ зє лѡва (Львів, 1580 Юр. 1 зв.); На(и)бо(л)шє(и) фрѡсую(т)сѡ ѡ дѡка, види(т) сѡ имѣ же сѡ з моцы и(х) то вынѡло же дѡкѣ зє лѡва (Рѡгатин, 1591 ЛСБ 162); Перє(д) нами дєпутѡты дєпутѡту судѡ головного трибуѡалу любє(л)скогѡ зє все(х) вѡєво(д)ствѣ корѡны По(л)ское На рѡ(к) тєперєшни(и) вы(ш)мєновѡны(и)... высѡжѡными Стѡвши ѡчєви(с)то во(з)ны(и) єнєра(л)... подѡ(л) кви(т) со(з)нѡ(н)ѡ своє(г) с печѡ(т)ю (Люблін, 1618 ЦДИАЛ 181, 2, 322, 4); А // поправлялѣ тую цєрковѣ майстрѣ зє Влѡхѣ (поч. XVII ст. КЛ 82-83); Сиби(л)лѡ... бѣла зє влѡ(х) рѡдо(м) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 78 зв.).

3. (виражає причиніві відношення) з, із, зі: Причи(н) дѡя котѡры(х) ѡтє(ц) снѡ можєтѣ ѡ(т) имєнє(и) ѡ(т)далити: ...кгды сы(н) або дє(в)кѡ правє нє дѡя рєчи по(с)политѡє зѡхѡвѡ(н)ѡ алє зє (з)лѡсти або з нєнавѣ(с)ти стѡи(т) на гѡ(р)лѡ рѡдичѡ (1566 ВЛС 77);

зѡ: Тєды братѣ, любѡвию ближнягѡ и рєвностю по нєвинности, вѡзѡлѣ зѡ кривду братнюю и зѣ влѡдзы своєй архієрєйской стрѡфуєтѣ зє злѡгѡ учинку (Київ, 1621 Коп. Пал. 651).

4. (виражає просторові відношення) **а)** (вказує на місце, звідки спрямовані дія або рух) з, із, зі: што(м) я тєжѣ ѡ тѣ(р)цє(х)... ѡписа(л) в особливы(х) кни(ж)ках... коли(м) сє зє тѣрѡкѣ вернѣ(л) (1582 Кр. Стр. 29 зв.); зє злѡгѡ то(р)гѣ з' оушѣма дѡдѡмѣ (Острог, 1598-1599 Апокр. 168); А писѡнѣ до Риму листу того, або пристѣ тѡмѣ нѣкѡторыхѣ

зе всходу, не въ способъ апелляціи было, але зъ трохъ причинъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 624); при се(м) гд̄ь міра да буде(т) з вами да(н) зе Лвова 27 дня априля ро(к) ах̄мв (Львів, 1642 *ЛСБ* 559); б) (вказує на місце, де що-небудь знаходиться) з, із, зі: Брамы оу того мѣста, зе всѣхъ четырёхъ частій (Почаїв, 1618 *Зерц.* 67 зв.).

II. (зі знах.) (у сполуч. з числівником виражає кількісні відношення, вказуючи на приблизну кількість) з, із, зі: Oś koby sia z kim trápilo Sczoby nas chot ze try było (Яворів, 1619 *Гав.* 20); я... намовиле(м) и приве(л) до того П Сло(з)ку абы он̄ь гу(р)томъ такъ е̄вгліа, яко и пса(л)тыры и зе сто служебниковъ купилъ (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51 зв.).

III. (з ор.) **1.** (виражає об'єктні відношення) а) (вказує на об'єкт, на який поширюється дія) з, із, зі: то вши(т)ко те(н) чісты(й) сте(ц) або дѣти є(г) буду(т) пови(н)ни... ту(и) сиротѣ... о(д)дати о(д) мала до велика зе (в)сѣ(м) на (в)се (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 16, 6); ива(н)... прода(л) ролю из бддоване(м) и зе (в)ши(т)кы(м) што до нейѣ нале(жи)ти (!) (Одрехова, 1607 *ЦДІАЛ* 37, 2, 9 зв.); фед̄(р) ле(ц) да(л) василеви ролю мдхо(в)скд̄ю и зе (в)ши(т)кими рѣч(я)ми (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 19); По(т)о(м) ест̄ь еди(н) остро(в) то(т) потонд̄ль з лю(д)мъ и зе збожемъ (серед. XVII ст. *Луц.* 536); б) (вказує на зв'язок або взаємодію між істотами та предметами) з, із, зі: Или не вѣдає(ш), я(ко) зе (п)сы братѣство прина(в)ши(и),... того помысла о животѣ вѣ(ч)но(м) видѣти // не може(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 238-238 зв.); А юж мѣлъ о томъ намову перше зе лвовским... и премыского до тогожъ южъ натягъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 32); по розрозненюся зе всходными и по одестю оныхъ, самы заходніи епископове каноны Сардікійскіи ухвалили (Ки-

їв, 1621 *Кон. Пал.* 575); діаволы лютыи; тѣи всѣ дѣла злыи покаждѣтъ: а не тѣлко то, але и добрыи зе злыми помѣшають (Чернігів, 1646 *Перло* 151).

2. (виражає означальні відношення) (вказує на постійну ознаку) з, із, зі: поясов три, еденъ з розных шолковъ..., на концох мохры едwabныя зе злото(м) (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 295); по(з)ваны(и) побра(л)... ле(т)ни(к) табину чо(р)но(г) зе (з)лото(м) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); по(д) кресто(м) галка взоры(с)тая зе шме(л)це(м) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 4); Лутше тебѣ з о(д)нимъ ѡкомъ, и з о(д)ною рѣк̄ю, внійти до живота вѣчног̄о... анѣжли зе (д)вѣма очіма и рѣкама; вѣвержен̄ быти въ геен̄ (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.).

3. (виражає обставинні — способу дії — відношення) (вказує на супровідний стан, почуття) з, із, зі: всѣ еретіцы... лежѣтъ по(д) ногами оу мѣтки нашої, потоптаны зе сромотою вѣчною, и не могѣтъ зрѣти на пресвѣтлоє лице е̄а (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56); Такъже и тотъ воевода..., зе встѣдомъ в̄ свою одышбѣль стѣронѣ (Київ, 1627 *Тр.* 663); До того має(т)са о(т)правовати зе встѣдо(м), покѣрою..., знаючи тѣе же не пре(д) члкомъ тѣлько грѣшны(м), але пре(д) самымъ маєстѣтомъ бжымъ стоить (Львів, 1645 *О тайн.* 80).

Див. ще ЗЪ, ИЗЪ, СЪ.

ЗЕБРАНЄ, ЗЕБРАНЬЄ с. (стп. zebrańie) **1.** (збір, зустріч групи людей, товариства з відповідною метою) зібрання: теды панъ збавитель... // ...мовить... ямъ ти завше оучиль в зебраню, и в̄ цркви, где са всѣ жидове схѣждѣють... що (ж) са ма пытѣешъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 93 зв.-94); Такъ по Церквахъ въ зебраню, якъ тежъ и зьособна: Ночъ тая през свѣтло пькне была оздобна (Львів, 1630 *Траг. п.* 174); братиї зебраня бело (!) здпо(л)ное, того часѣ

справъ ки(л)ка ѱ(т)правили (Львѣв, 1642 ЛСБ 1043, 60).

2. Громада, товариство, коло, гроно: еслѣ бы хто з' Колеюмѣ албо з' зебрѣнѣа нѣашого, Ересѣ чинѣти, и стадо Хво шарпати, и пѣстѣшити кѣсилѣса, абѣи и(н)шиѣ томѣ забегали и помочи додавали (Ев'е або Вѣльна, п. 1616 *Прич. отех.* 14 зв.);

спѣльнота: едѣнѣ Васѣлѣй, якѣ стлѣпѣ са найдбуючѣй. Котрѣй з' Нѣа, такѣ Велѣкимѣ, естѣ оуказѣный: И на Архѣереѣство, Бѣгомѣ поволѣный: Око велѣкое, зебрѣнѣа церкѣвного (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 405).

3. (*сукунѣсть текстѣв, зѣбрѣних ѣ видѣних разом*) зѣбрѣнѣа; зѣбрѣка: Тѣй абѣвѣмѣ ...выда(л) з' Типогрѣфѣи своѣи Печѣрской Кѣвской, Корѣткое зебрѣнѣе и надкѣ ѱ Вѣры с(т): Правосла(в)ной Артикѣла(х) (Львѣв, 1646 *Зобр.* 2 зв.).

4. (*знимѣнѣа урожаю*) зѣбрѣнѣа: на жнѣво зо всѣхѣ мѣрѣ, зо всѣхѣ сторѣнѣ стѣлѣ Дозрѣлой пшѣнѣицѣ для зебрѣна в' цѣлѣ. Робѣтника чѣдлого рѣчилѣ скѣро зеслатѣ (Вѣльна, 1620 *Лѣм. К.* 20).

Дѣв. ще ЗЕБРАНѣСѣЯ.

Пор. ЗЕБРАТИ.

ЗЕБРАНѣСѣЯ с. (*стп. zebrawie się*) те саме, що зебрѣне у 1 знач.: Року бѣжѣа ахѣи Сталосѣ певное постановѣ(н)ѣ И ѣхвала ѱ(т) всѣхѣ зго(д)нѣ, при зе(с)тѣю, а(л)бо зебра(н)юсѣ сѣпо(л)номѣ всего клѣросѣ клѣрико(в) Лвовскихѣ (Львѣв, 1610 ЛСБ 1046, 5).

Пор. ЗЕБРАТИСѣЯ.

ЗЕБРАНѣСѣ с. (*сукунѣсть, певна кѣлькѣсть чого-небудѣ*) зѣбрѣ, зѣбрѣка: Мшѣлю: Зебрѣнѣю рѣчѣй яки(х) ли (1627 ЛБ 67).

ЗЕБРАНѣНѣЙ, ЗЕБРАНѣ *дѣепрѣкм.*

1. (*вѣднѣятий, вѣдѣбрѣаний*) забрѣаний: Гдѣ нѣнѣ глава Корѣною вѣнчѣннаѣ; ѱ(т)сѣченѣа мѣчѣмѣ; гнѣвлѣиво(и) смѣрти. Гдѣ нѣнѣ скѣрбѣ бѣгатырѣй; прихѣдо(м) смѣрти в'незапѣра(з)сѣпѣани, и зебра(н) (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 123).

2. У знач. *прѣкм.* Зѣбрѣаний, згромадженѣй, скупчѣний: В тѣмѣ то сѣонѣ, ѣзра вѣдѣвѣ, незлѣчѣнѣное мнѣожѣство зебрѣнѣного лѣюдѣ ѱдѣгнѣныхѣ в шѣты бѣлыи (Почѣв, 1618 *Зѣрц.* 64).

ЗЕБРАНѣ *дѣв. ЗЕБРАНѣНѣЙ.*

ЗЕБРАНѣСѣ *дѣв. ЗЕБРАНѣСѣ.*

ЗЕБРАТИ *дѣесл. док. (стп. zebrać)* (*з'ѣднѣати окрѣми частѣни*) зѣбрѣати: Кре(ст)... на(и)бо(л)ши(и) новозламаного срѣбра ѱ(т) блѣгодатѣлѣ(и) даного зебрѣаны(и)... ѱздобнѣ за сѣвѣто(м) // всѣ(х) братѣи(и) сѣворѣженѣи(и) ввѣ(с) з сто(л)цѣ(м) злоцѣсты(м) (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 4 зв.-5).

Дѣв. ще ЗБИРАТИ.

ЗЕБРАТИСѣЯ, ЗЕБРАТИСА *дѣесл. док. (стп. zebrać się)* (*зѣйтѣся в однѣ мѣсцѣ*) зѣбрѣатѣся: Кгдѣжѣ невѣдомѣ Аггѣли сѣ зебрѣали: И Хѣрувѣми полки своѣими стали (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 170); Той а Пѣлѣмонѣ..., зебрѣавшѣса с кѣлкѣ товѣришѣвѣ, маючи при собѣ кѣлкасѣ(т) чѣлѣвка, зѣйхѣлѣ ѱкрѣтамѣ, В тѣи по(л)нѣ(ч)нѣи(и) крѣѣ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 3).

Дѣв. ще ЗБИРАТИСѣЯ.

ЗЕБРАТИСА *дѣв. ЗЕБРАТИСѣЯ.*

ЗЕВЕЗАТИ *дѣв. ЗАВѣЗАТИ.*

ЗЕВЗАТИСА *дѣесл. док. (з'явѣтѣся, винѣкнутѣи)* узѣятѣся: с тоѣй хорѣби мѣсѣли ѱ(т)мѣнѣи велѣкѣи стѣти са котѣрѣѣ рознѣмы чѣси, по стѣомѣ Иѣрѣонѣмѣ зѣвза(в)шѣса,... смѣють на правѣвѣрныхѣ ѱмрачѣвшѣи са тѣй своѣ блѣдѣ в'зволѣкѣаты (Кѣв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 23).

ЗЕВНУТРѣНѣЙ *прѣкм. (стп. zewnętrzny)* (*якѣй мѣстѣтѣся зовнѣ чого-небудѣ*) зовнѣшнѣй: Двоѣкѣ рѣчи зарѣвно дѣлѣ Бѣгѣ всѣмѣ чѣловѣкомѣ, внѣтрнѣи и зѣвнѣтрнѣи (Кѣв, 1637 *УС Кал.* 20); Крѣве абѣвѣмѣ егѣ ѱ(т) рѣкѣ твоѣхѣ вѣзѣщѣтѣ; из' неклѣючѣмымѣ рабѣомѣ, не оусѣгѣбѣвшѣимѣ Тѣланѣтѣ, до тѣмнѣости зѣвнѣтрнѣоѣ ѱсѣдатѣ (Львѣв, 1646 *Жѣл. Сл.* 3).

ЗЕВНУТРЬ присл. (стп. zewnątrz) 1. (із зовнішнього боку) зовні: Зевнутрь церкви будучому — порожни вынеслости слова не помогут (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 475); Та(к)же и дша блі(з)ко тебе ёсть, внѣтърь тебе ёсть, и зѣвнѣтърь // тебе ёсть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 111-112).

2. (із внутрішнього боку) зсередини: а обачивши, ижъ дверей тых зевнутрь церкви мощным друкомъ замкнених выбити не могли, ... в дзвонѣ бити... почали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

ЗЕВСЮДЬ присл. (з усіх боків, з різних місць) звідусюди, звідусіль: Козаки вышодши з запорожа..., поты(м) зобравшися почалися купити зевсю(д) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168).

Див. ще **ЗЕВШОНДЬ**.

ЗЕВШОНДЬ, ЗЕВШУНДЬ присл. (стп. zewsząd) те саме, що **зевсюдъ**: Зевшондъ арматою мощне обляжетъ, И каждому противъ него сердце звязетъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 166); Съ Серафими страшными ся скупивши, И гробъ святыи зевшундъ чинно обступивши (Там же, 170); Образъ сѣдїи оу Егїптчикѡвъ, былъ бѣ(з) бѣчїи, бѣ(з) рѣкѣ, а оу нѡгѣ маючїи Книги вѣ ѡколо зѣвшон(д) розложѡныѣ (Львів, 1646 *Ном. б.*).

ЗЕВШУНДЬ див. **ЗЕВШОНДЬ**.

ЗЕГНАНЫЙ дієпримк. (стп. zegnany) (примушений покинути певне місце; прогнаний) зігнаний: подъ живымъ патріархою... на столицу... былъ Фотїи поднесенъ — признаваемо, але подъ зегнаннымъ зъ столицы владзою цесарскою (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 737).

ЗЕГАРКОВЫЙ, ЗЕКГАРКОВЫЙ примк. (стп. zegarkowy) годинниковий, діал. дзигарковий: а были тамъ годинъ зекгарковыхъ большъ пяти подъ полудень (1596 *МИВР* 67).

Див. ще **ЗЕГАРОВЫЙ**.

ЗЕГАРМИСТРЪ, ЗЕКГАРМИСТРЪ, ЗЫКГАРМИСТРЪ ч. (стп. zegarmistrz) годинникар: зекга(р)мистръ которы(и) поправѣтъ зекгара якѡбъ пѣшъкаръ беретъ ѡтъ зекгара ѡсобно съ ска(р)бѣ гдѣрьского .ѣі. копъ гроше(и) (1552 *ОКЗ* 33); Якѡбъ зекга(р)мистръ и пѣшъкаръ беретъ на пѣшка(р)ство .ѣі. копъ гроше(и) а сѣкна лѣньского ѣ локоть (Там же, 36 зв.); славе(т)ны(и) па(н) Янъ Мае(в)ски(и), ... проте(с)това(л) и зъ велики(м) жалемъ у(с)каржалъ проти(в)ко славе(т)ному Петрови Обуговичови, зыкга(р)мистрови, при(н)ципалови (Володимир, 1646 *ТУ* 330).

ЗЕГАРОВЫЙ, ЗЕКГАРОВЫЙ примк. (стп. zegarowy) годинниковий, діал. дзигаровий: па(н) миха(л) мышка... з о(д)ное стороны ѡ(т) вежи будова(н)я пна хо(д)кевичова ажъ до друго (!) вежи зекгаровое... насла(н)є бла(н)ковое ...//... попалити каза(л) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 7 зв.); Въ року 1620 дня 29 паздерня тресение земли было на четверть години зекгаровой (поч. XVII ст. *КЛ* 90).

Див. ще **ЗЕГАРКОВЫЙ**.

ЗЕГАРОКЪ, ЗЕКГАРОКЪ ч. (стп. zegarek) годинник, діал. дзигарок: побрал... зекгарок квадратовой штука не малая з Норамъбарку, за сто злотых (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

Див. ще **ЗЕГАРЪ**.

ЗЕГАРЪ, ЗЕКГАРЪ, ЗЕКАРЪ, ЗИКАРЪ, ЗЫГАРЪ, ЗЫКГАРЪ, ДЗИКАРЪ ч. (стп. zegar, нім. Seiger) 1. Годинник, діал. дзигар: на зекаръ яко выше(и) написано Вале(н)ты(и) беретъ .ѣі. копъ гроше(и) (1552 *ОКЗ* 36 зв.); Ино твоа м(л)... речи монасты(р)скїе еси побра(л) меновите зыкга(р) и кнїгѣ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); а оучиню знѣкъ и потве(р)жѣна той речи, абы слнца тѣнь десатма стѡпнами в зыкгари наза(д) оустоупїла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 71); На

знакъ той речи привюль тѣнь пре(з) линіи котѣрыми южъ зстоупова(л) в зыгари аха(м) наза(д) десатма стѣпнами (Там же, 171); Годи(н)ни(к), зегар(р) (1627 ЛБ 156).

2. Вл. н.: Охрѣмъ Дзикга(р) (1649 РЗВ 405 зв.).

Див. ще **ЗЕГАРОКЪ**.

ЗЕДЕЛЬ див. **ЗЫДЕЛЬ**.

ЗЕДЛИКЪ ч. (стп. zydelek) дзиглик; стілець; лавчина: Францишкѣ принеси зедликъ твоємѣ покревномѣ Приятелю (к. XVI ст. Розм. 9 зв.); яне... принеси зедлики (Там же, 10 зв.).

Див. ще **ЗЫДЕЛЬ**.

ЗЕЗВАНЄ с. (стп. zezwanie) (прохання або вимога з'явитися куди-небудь) виклик, скликання: отцы, кгды ся згромадили до Константинополя, за зезванемъ цесара Кгрецкого... переконавши оного, отъ соборное церкви оттяли (1603 Пут. 17).

Пор. **ЗЕЗВАТИ**.

ЗЕЗВАТИ дієсл. док. (стп. zezwać) 1. (кого) Зізвати, скликати: Оѣбѣра бѣдѣчихъ в' вигнѣн'ю и темнѣцахъ, всѣхъ зезвѣвши, на вѣлности жѣти росказѣла (Київ, 1627 Тр. 293).

2. (запропонувати кому-небудь з'явитися у призначене мѣсце) викликати: А на потвержене тыхъ границъ... повинна бѣдѣ... пана Подкоморого Кременецкого (!)... яко найпрѣдшеі зезвати подъ закладомъ (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 84).

ЗЕЗВОЛЕНЄ, ЗЕЗВОЛЕНЬЄ с. (стп. zezwolenie) 1. (згода, що дає право на здійснення чого-небудь) дозвіл: которые контракты же не могли быт варованы без призволеня ей, теды также учинене мембран и зезволене на то все, што бы одно до тых контрактов служило, муки и збитя розмаитые... ей задавал (Володимир, 1602 АрхЮЗР 8/III 487); хто колвекъ поневолене будетъ поставленъ... и жаднымъ того лю-

боначаліемъ шукати не // будетъ, за зезволенемъ всѣхъ, тому головы ваша подклонѣте (Київ, 1621 Коп. Пал. 744-745); Пѣты(м) за спѣлнымъ зезволен'емъ Патріарха, и старшого мѣсцкогѣ и всегѣ поспѣлства, выслани были нѣкоторые з' мѣста (Київ, 1627 Тр. 660); Изволѣніе: Допѣще(н)є, зезволѣн'є, позволѣн'є (1627 ЛБ 45); Пото(м)... за зпрошене(м) и зезволене(м) всеі еже ѣ хѣ братіи стои великоі и чѣдотво(р)ноі Лаври... зоста(л) Архима(н)дрито(м) в ѣста(т)-кѣ (Київ, 1647 Епит. Мог. 154).

2. (погодження з чим-небудь, вияв бажання щось робити) згода: василиса сощо(в)-ская по(ло)вищѣ име(н)я кунева шляхетномѣ григо(р)ю еловичѣ букоемъскомѣ наве(ч)но продали яко(ж) на то запи(с) ѣное продажи... с по(д)писо(м) рѣки и зго(д)ны(м) на то зе(з)воле(н)емъ сына семенова Федора еловича куневско(г)... пере(д) нами покладено (Вільна, 1579 ЛНБ 5, II 4044, 51); прои(з)волѣніе, зез'воле(н)є до(б)раа во(л)а (1596 ЛЗ 70); он зас способилъ там себе певных особъ... которые се при руке ее подписавши, якобы были свѣдками, оного зезволеня ее доброволного (Володимир, 1602 АрхЮЗР 8/III, 487); Ижъса в' людехъ дѣброе зезволѣн'є стѣло, Котрѣса южъ скоуткомъ з' Бѣга показѣло (Львів, 1616 Бер. В. 72); не дла недолѣжности є(ст) Распѣты(и), ѣле вѣлею дѣброго зезволѣн'ѣ егѣ на збавѣнн'є мѣрѣ (Київ, 1625 Сур. Сл. 123 зв.); Произволѣніе: Зезволѣн'є, дѣбраа вѣла (1627 ЛБ 101); В Сакраментѣ Малжѣн'ства, ѣлбо в' ѣдправовѣн'ю Вѣнчѣн'їа словъ шлѣбныхъ в' котѣрыхъ зезвѣлен'є ѣбои(х) ѣсѣбъ, (котѣрое єсть фѣрмою) выраѣается, в' тѣхъ же Трѣбникахъ неполѣжено (Київ, 1646 Мог. Тр. 5).

Див. ще **ЗЕЗВОЛЕНІЄ**.

Пор. **ЗЕЗВОЛИТИ**.

ЗЕЗВОЛЕНЬЄ див. **ЗЕЗВОЛЕНЄ**.

ЗЕЗВОЛЕНІЄ, ЗЕЗВОЛЕНІЄ с. Те саме, що **зезволене** у 1 знач.: *Остається тѣды мѡвити, же даваніе дхѡвны(х) дѡрѡвъ, з' зезволѣніемъ Ѡщѡвски(м) и Снѡвски(м) стѡлосѡ на Стѣхъ Ап(с)лѡвъ (Київ, 1619 Гр. Сл. 243); я вышѣпомененный Архимандритъ со всею... Капитулою одностайне нарадившись, за благословеніемъ и добровольнымъ зезволеніемъ и усильною прозбою всѣхъ вышѣпомененныхъ... мѣстце тымъ вышѣпомененнымъ Братіямъ // ...подали (Київ, 1631 ОЛ 20-21); Пови(н)нысмо бо... послѣшен(ст)во ѡ(т)давати... ты(м) ко(т)рїе стародѡвно(ст) та(к) многа вѣко(в) и незличѡное мно(з)ство стѣ(х) ѡ(т)це(в) зго(д)ливы(м) зе(з)волѣніе(м) оутвердїло (серед. XVII ст. Кас. 4 зв.).*

Пор. ЗЕЗВОЛИТИ.

ЗЕЗВОЛИТИ дієсл. док. (смп. *zezwołić*)

1. (*виявити добру волю; забажати; виявити згоду, погодитися*) зволити: Якож и тая Шаурьская... зезволила и того истого Януша Бенедиктовича з стану малженского выпустила (1581 *АрхЮЗР* 8/III, 333); пань мой тѣ ма послалъ тебе просити абысь зезволилъ // ютро на обѣдъ до него прибыти (к. XVI ст. *Розм.* 16-16 зв.); А хтѡ ж'... зезвѡлитъ в' томъ Кораблю плѣти. Хйба ...котѡрїй не захѡчетъ жїти (Вільна, 1620 *Лям. К.* 19); Ото крѡвъ свою гойне зезвѡлил' пролѡти (Львїв, 1631 *Волк.* 27 зв.); п̄ братиѡ зезволили абы ся южъ рахунки инвента(р) ѡ(т)правова(л) зараз во стѣ(и) велики(и) постъ вступи(в)ши (Львїв, 1646 *ЛСБ* 1043, 76); Тѣды ксю(н)же(н)та..., з хме(л)нищкы(м) быти ся зезволили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

2. (на що і без додатка) (*дати дозвіл, право*) зволити, дозволити: на штомъ я зезволилъ и поведилъ есми князю Романѡ, не хотечи Желеха большей въ домѡ... ховати (Петрків, 1564 *AS* VI, 252); а они те(ж) де(и)

на то зе(з)воли(ли) кгдыбы(м) ли(ст) принесла ѡ(т) врадѡ луцко(г)... тѣды(м) с товаро(м) свои(м) во(л)на быти мѣла (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 41); Просилисмо всѣ сполне превелебнѣйшаго въ Христѣ его // Милости... Петра Могилѡ,... абы школы... перенести зезволилъ (Київ, 1631 *ЛВКРДА* II-1, 101-102); Прѡшѡ тебе, абысь зезвѡлилъ на про(с)бѡ мою, йже бысмо мы тобѣ оучнилы козлѡтко з кѡзъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 184).

Див. ще ЗЕЗВОЛЯТИ.

ЗЕЗВОЛИТИСЯ див. **ЗЕЗВОЛИТИСЯ**.

ЗЕЗВОЛИТИСА див. **ЗЕЗВОЛИТИСЯ**.

ЗЕЗВОЛИТИСЯ, ЗЕЗВОЛИТИСА, ЗЕЗВОЛІТИСА, ЗЕЗВОЛИТИСЕ, ЗЕЗЬВОЛИТИСЕ дієсл. док. (смп. *zezwołić się*) (о що і без додатка) (*прийти до згоди, домовитися, зговоритися про що-небудь*) згодитися: и поведили подвождъ свой в той сосни старший и урослейший, нишли Солуяновъ, которые ся зезволили выколѡть (Невмиричї, 1552 *АрхЮЗР* 4/I, 60); Кгды бы са з ва(с) двѡ зе(з)волїли на земли о всѡкдю рѣчъ котѡрое бы прѡсили, станѣтса и(м) ѡ(т) ѡ(т)ца моего котѡры(и) естѣ на нѡсѣхъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 9 зв.); При то(м) проси(м) ва(с) мы зе(з)воли(в)шисѡ мѣщане сатано(в)скыи ѡ поро(к) бра(т)цкы цр̄кве стѡи ижебы гѣ бѣ рачи(л) и на(с) ѡтве(р)дити в правосла(в)нои вѣрѣ хр(с)тиѡ(н)скои яко и ѡ ва(с) (Сатанїв, 1590 *ЛСБ* 135); вси одностайне зезьволившысе, такъ свое зданье и остатнее вызнанье повѣдѣли (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 129);

(на що і без додатка) (*дати згоду*) погодитися, згодитися: А такъ южъ одностайными ср(д)цы и оусты и оумыслы на то зезьволившыса, покѡй згѡдѡ мл(с)ть зо всѣхъ радѡстью обволали (Острог, 1598 *Ист. фл.*

син. 46 зв.); по небожчику жена его Евдокія з другим мужем своим Стефаномъ Андрушевичем, обоє доброволне зезволившия // от коп тринасту... мене даровали (Дермань, 1645 *ВНАС* II, 264); кгды призвѣвши спытали: а бна се зезволила ѣхать (серед. XVII ст. *Хрон.* 38 зв.).

ЗЕЗВОЛІТИСА *див.* **ЗЕЗВОЛИТИСЯ.**

ЗЕЗВОЛЯТИ, ЗЕЗВОЛАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* *zezwałać*) **1.** (на кого, на що і без додатка) (*виявляти добру волю, бажати, виявляти згоду, погоджуватися*) зволюти: по словє землѣ Киевское,... именовемъ всѣхъ ...обывателей земли Киевское, маючи отъ нихъ поручене, на Мелентія Хребтовича одностайне зезволяючи съ чернцами Печерскими, насъ въ причине жадали (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 65); едно рекѣ(т) тые котрыє ба(р)зѣи рєчи(и) сѣ(т) вѣдомы и ѿмѣтнѣ(и)шіє, на тоє всѣ абы(с)те зезволяли (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.); Которыи правды и не знаютъ и учитися не зезволяютъ,... тоє теперь чинятъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 506); Сѣвѣщавѣюса: ѿмовлѣюса сѣ ки(м), змовлѣю(с), зезволѣю сѣ кѣмъ (1627 *ЛБ* 126); тєды и мы,... зезволяемъ и на то припадаемъ, и при той церкви Братской,... обовязуемъ стоять (Канів, 1632 *ПККДА* II-1, 422).

2. (на що і без додатка) (*давати дозвіл, право*) зволюти, дозволяти: и на томъ южъ такъ переставалъ: которіє рєчи они синодалне або похваляютъ и на нихъ зезволяютъ, або тежъ потопляють и с церкви вытискають (Єгипет, 1602 *Діал.* 60); панъна Софронія Макаровичовна Ивашенъцевичовна... с притомністю и по(з)воле(н)ємъ ста(р)шихъ своихъ... Сестрѣ законъничокѣ ...на то зє(з)воляющихъ... явне ѣстне и доброво(л)не для вписаня до книгъ... подали листь (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 131); ес-

лѣбы котѣры(и) нѣ(м)ко исповѣдалса, тогды дѣсы(т) емѣ на томъ, жєбы знѣкъ сѣкрѣшенїа... показалъ, и на пытанье сѣщенникови зезволялъ, альбо не зє(з)волялъ еслѣбыса в чѣмъ не чѣлъ (Львів, 1645 *О тайн.* 77).

Див. ще **ЗЕЗВОЛИТИ.**

ЗЕЗВОЛАТИ *див.* **ЗЕЗВОЛЯТИ.**

ЗЕЗВОЛАЮЧІЙ *дієпримк. у знач. ім.* (*той, хто не перешкоджає, не протидіє, потурає кому-небудь*) потуральник: Лакѣймо са несправедлѣвыхъ стѣло(в), бо и зезволяючіи чѣначимъ гѣдни сѣ(т) смѣрти вѣдлѣгъ Ап(с)ла (Київ, бл. 1619 *О обр.* 176); Рачѣтель: Мѣлостникъ, любѣтель, зезволяючіи (1627 *ЛБ* 108).

ЗЕЗНАВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* *zeznawać*) (*подавати відомості, свідчити*) зѣзнавати, визнавати: **Я** Ѡле(х)но... зєзнава(м) и(ж) є(м) прода(л) половиноу вла(с)нои очизны своєи (Одрехова, 1573 *ЦДІАЛ* 37, 16, 2); **Я** иванъ зѣ Барлемонтѣ зєзнаваю ижемъ наня(л) Петрѣ марша(л)кѣ домъ в Антверпїи на рынкѣ збѣдовѣаны(и) (к. XVI ст. *Розм.* 68 зв.); Тая(ж) марѣ(ш)ка сєньковая сама зєзнаває(т) жє ю(и) тая ѡлекшая ѡ(т)да(ла) тои роботы кошуло(к) коро(т)ки(х)... .Г. (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.); я василє(и) со(с)ни(ц)ки(и) и я юрє(и) ивано(в)ски(и)... зє(з)нава(ли) на то(м) нѣшо(м) квите (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 33); Мы во(и)тѣ бѣ(р)мистрѣ Ра(и)цы и ѡве(с) ма(и)стра(т) Мєста Єго К(р) мѣсти Києва зє(з)навамы ты(м) писанє(м) нашимъ ижъ што ѡєдо(р) Юшковичѣ... мѣлъ ѣ себе Коморѣ... на пляцѣ волномъ а не кунично(м) стоачую (Київ, 1638 *ПИ* № 30).

Див. ще **ЗЕЗНАТИ, ЗОЗНАВАТИ, ЗОЗНАТИ.**

ЗЕЗНАНЄ, ЗЕЗНАНЯ, ЗЕЗНАНЪЄ, ЗЕЗНАНЬЄ *с.* (*стп.* *zeznanie*) (*повідомлення, свідчення про кого-, що-небудь*) зѣзна-

ня: пан Федоръ Босий,... таковий листъ и зезнане отъ войта одержавши, въ схованю своем... мѣти маеть (1577 *АС VI*, 82); при ты(м) зезнаню бы(л) па(н) грицко ѡса(д)ца о(д)ре(х)вьскы(и) (Одрехова, 1584 *ЦДИАЛ* 37, 1, 20 зв.); А слуги... поведили: то дей значная речъ съ того зезнанъя того пана возного указываете (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 357); подданные... Вышковские,... тѣло забитого человека,... знашедшы, зо всѣмъ тымъ на врьдъ кгродский,... отдали и оповедане зезнанье возного до книгъ внесли (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 6/1, 255); енералове во(з)ны(и),... при квите свое(м) зе(з)на(н)е свое дчини(ли) (Житомир, 1609 *ЦДИАК* 11, 1, 5, 33); ко(т)рое то мы зезна(ня) его... я микола(и) добря(н)ски(и) слышачи з ѡстъ того то вы(ш)помяне(н)но(го) ши(н)каря к томѡ до такового неслыхано(го) на кгрѡ(н)тѣ выстѡпкѡ его поводо(м) бы(л) (Львѣв, 1612 *ЦДИАЛ* 129, 1, 1119).

Див. ще ЗОЗНАНЄ.

Пор. ЗЕЗНАТИ.

ЗЕЗНАНЪС *див. ЗЕЗНАНЄ.*

ЗЕЗНАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*

Який містить зізнання. ◊ **листь зезнаний** *див. ЛИСТЬ².*

ЗЕЗНАНЬЄ *див. ЗЕЗНАНЄ.*

ЗЕЗНАНЯ *див. ЗЕЗНАНЄ.*

ЗЕЗНАТИ, ЗЕЗНАТЬ *дієсл. док. (стп.*

zecznać) **1.** (дати свідчення, засвідчити) зізнати, визнати: ацько гри(н)ча(к) завою(в) зезна(л)... иже прода(л) пасѣку на воли пола(в)скуи аньдрѣви токареви (Одрехова, 1519 *ЗНГШ* L, 4 (факс.); Я Ѡле(х)но... стану(в)ши... доброво(л)не пре(д) оура(д) и ѡса(д)цю... є(ст) є(м) зезна(л) и зезнава(м) и(ж) є(м) прода(л) половиноу вла(с)нои ѡчизны своєї (Одрехова, 1573 *ЦДИАЛ* 37, 16, 2); мне на держанье войтовское сеножати... панъ войтъ листомъ своимъ ѡбовезалса..., въ замкѡ господарскомъ Володимер-

скомъ, зезнать (1577 *АС VI*, 82); Которая, будучи поставлена, зезнала у суду, ижъ того подданого пана Шкленского не знаю дей (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 422); ма(ц)ко марѣцино(в) снѣ зезна(л) доброво(л)не и(ж) прода(л) лежачее имѣна (Львѣв, 1596 *Юр.* 22); Стано(в)ши ѡчевисто шляхе(т)ны(и) Якубъ Пе(т)ро(в)ски(и)... доброво(л)не для записа(н)я до кни(г) тѡто(ш)ни(х) зе(з)налъ (Чернігів, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 112); *Образно:* Ѡ якъ сватобліве Ѡ(т)правоватъ и що днѣ, былѡ ть нетескліве выстѣны Церкѡвныи и мѡры зезнайте, Єгѡ любѡю милость, къ Бгѡ ѡглашайте (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5).

2. (що) (*підтвердити істинність, законність чого-небудь*) визнати: Право одре(х)вское зе(з)воли(в)ши(с) послали... с посро(д)коу себе дво(х) приса(з)нико(в)... до пна миха(и)ла одрехо(в)ско(г) пытаючиса є(г) с права если воу(н) зезнава соумоу котрую вза(л) ѡ(д) фе(до)ра (Одрехова, 1582 *ЦДИАЛ* 37, 1, 18 зв.); Бѡдѡчи при то(м) паве(л) сока(ч) из сыно(м) свои(м) ивано(м). Просачи свата своего кѡзана иже бы зезна(л) до(л)гы брата своего ле(ш)ка (Одрехова, 1614 *ЦДИАЛ* 37, 16, 13).

Див. ще ЗЕЗНАВАТИ, ЗОЗНАВАТИ, ЗОЗНАТИ.

ЗЕЗНАТЬ *див. ЗЕЗНАТИ.*

ЗЕЗУЛЯ *див. ЗОЗУЛЯ.*

ЗЕЗЮЛЯ *див. ЗОЗУЛЯ.*

ЗЕЗЬВОЛИТИСЕ *див. ЗЕЗВОЛИТИСЯ.*

ЗЕЙСТИЄ *див. ЗЕЙСТИЄ.*

ЗЕЙТИ *дієсл. док. 1.* Зійтися, зібратися: Второго дна по елекции зешли панове мешчане... на ревизию вшелякого порядку на манасты(р) (Львѣв, 1616 *ЛСБ* 1043, 25).

2. (з чим) (*зімкнутися, з'єднатися межами*) зійтися: мы, комисаре..., по(з)вы нши... повывадали, а меновите... ѡ приле(г)ло(ст)

кгру(н)ту п̄на Го(р)ностаевого Лещи(н)ско-го до кгру(н)ту его м(л) к̄нза Кирика Ру-жи(н)ского Котеле(н)ского, зешлого кгру(н)-ту з кгру(н)то(м), то є(ст)... урочище(м) у ку(р)гана Белого Каме́ня (Житомирщина, 1597 ККПС 87).

3. (на чому) Забракнути (чого); закінчи-тися, вичерпатися: даю справ̄в вам'... чи-тателе(м), которы(м) власне та́а Б̄год̄хно-вѣннаа Кн̄ига Номоканон̄ъ назва́наа нале-жи(т), жемъ еи для то́го ко́штомъ своѣмъ вла́сны(м) пре(з) Тип̄ ѡ(т)нов̄ити пода́ль, же ю́жь на ста́ры(х) Ексемпла́рахъ овше́ки зешло (Львів, 1646 *Ном.* 5 зв.).

4. (на чому) Втратити (що), позбутися (чого): Прото(ж) панове мешчане лво(в)ские по(д)вигнулися выше силы и(х) направля-ти впа(д)лые sprawy. Буд̄чи самы в люде(х) и на маєт'но́сте(х) зешлые, спод̄ѣваючися на га̄ ба̄ и на х(с̄)тиа(н)скую милостивую добродите(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 83).

◊ з̄ь сего (того) свѣта зейти *див.* СВѢТЬ.

Див. ще ЗОЙТИ.

ЗЕЙТИСЯ *дієсл. док. 1. (прийти куди-небудь, щоб зустрітися) зійтися, зібратися: а гды пришла не(д)ля... п.п. братство зешлося до бра(т)ства (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 41).*

2. (*припасти на той самий час*) збігти-ся: Подобно ты(м) если бы та(к)же десять дню(в) в̄киндли, то бы в серед̄в ве(л)к̄ноць мдс̄ѣли сватіти, але и(ж) тоє са не зешло, ты(ж) днемъ те(ж) напередъ десети дновъ ли(ч)бы не дошло, а двома нед̄ѣлами за(с) перешло (Острог, 1587 *См. Кл.* 16 зв.).

3. (*стати необхідним, неминучим у зв'язку з певними обставинами*) довестися: такъ зешло бы са ю(ж) опать по ста́ром̄ на ономъ да́вномъ фу(н)дамент̄ъ б̄довати (Острог, 1587 *См. Кл.* 14 зв.).

ЗЕКАРЬ *див.* ЗЕГАРЬ.

ЗЕЛВЫЙ *див.* ЖЕЛВИЙ.

ЗЕЛЕ *див.* З̄БЛЯ.

ЗЕЛЕЗНЫЙ *див.* ЖЕЛЕЗНЫЙ.

ЗЕЛЕЗО *див.* ЖЕЛЕЗО.

ЗЕЛЕНАВИЙ *див.* ЗЕЛЕНАВЫЙ.

ЗЕЛЕНАВЫЙ, ЗЕЛЕНАВИЙ, ЗЕЛЕ-НЯВИЙ *прикм.* Зеленавий, зеленявий: ѡ(т)-то́ла да́лей постоупоуочи, и ѡчи на зеленá-в̄ю ѡн̄ю ѡл̄ивн̄ю роу(з)коу по(д)не́си кот̄ор̄ю... голоуби́ца верноу́вшиса принес-ла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 294 зв.); hyalus, скло, зеленяви(й) (1642 *ЛС* 221); viridica-t(us), зеленави(й) (Там же, 414).

ЗЕЛЕНИЙ *див.* ЗЕЛЕНЫЙ.

ЗЕЛЕНИТИСЯ *дієсл. недок. (про рос-линність) (мати зеленій колір) зеленитися: г(с̄)дь дожд̄иль на Содом̄ и гомор̄ с̄рою и огнемъ,... и в̄воротиль м̄ста т̄би,... и все ш̄то се зеленіть на земли (серед. XVII ст. *Хрон.* 32).*

Див. ще ЗЕЛЕНѢТИСЯ.

ЗЕЛЕНИЧІЄ, ЗЕЛЕНІЧІЄ *с. (Laurus) (південне вічнозелене дерево або кущ) лавр: зеленічіє, єсть д̄ерево, кот̄орое л̄ѣтъ и зим̄ъ зелено (1596 *ЛЗ* 49); bassalia, зеленічіє зелиє, ля(в)р̄ь древо (1642 *ЛС* 99).*

ЗЕЛЕНИЧНЫЙ *прикм.* Самшитовий: buxus, зеленичны(й) (1642 *ЛС* 106); buxum, зеленичны(й) са(д) (Там же).

ЗЕЛЕНІЧІЄ *див.* ЗЕЛЕНИЧІЄ.

ЗЕЛЕНО *присл.* Зелено: В̄не(ц) зеле-но є(д)вабемъ обвити(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 13).

ЗЕЛЕНОБЕЛЫЙ *прикм.* Зелено-білий: покровец плотенковый зеленобелый (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502).

ЗЕЛЕНОВЛАСІЙ *прикм.* Зеленолистый. *Образно:* И вс̄а зеленовлас̄іа др̄ева, в но́выа са різы ѡблачат' (Львів, 1591 *Просф.* 70).

ЗЕЛЕНОЖОЛТОПАСКОВАТЫЙ *прикм.* Який має зелено-жовті смужки (*про тка-*

нину): Стиха(р)... пу(л)га(т)лася (!) зелено-жо(л)топа(с)коватого (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 59).

ЗЕЛЕНОСТЬ див. **ЗЕЛЕНОСТЬ**.

ЗЕЛЕНОСТЬ, ЗЕЛЕНОСТЬ ж. 1. зб. (*зелені дерева, куці, трави*) зелень: viriditas, зелено(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 414);

(*колір рослин*) зелень: фиговое е̄в(г)лское древо... пер̄вно(м) оудареное ѡ(т) га̄ зара(з) оусхло, всю з̄лено(ст) стратило (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176 зв.); іона пр(о̄)ркъ... гды ѡполоу(д)ни по(д) // т̄на(м) д̄ерева... засноуль, вид̄ль при к̄брени его робакъ, кот̄рый по(д)еда(л) т̄ыкву, и та(к) оусхла ей зелено(ст) (Там же, 243 зв.-244); Злак̄ъ: З̄еленость на трав̄ или на былінах', л̄юбо на лістехъ дер̄евъ (1627 *ЛБ* 43).

2. (*зеленый колір чого-небудь*) зелень: аспись зеленостю зм̄шаний, знаменуєть несмертел'ность ст̄ыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70 зв.).

ЗЕЛЕНЬ див. **ЗЕЛЕНЬИЙ**.

ЗЕЛЕНЬИЙ, ЗЕЛЕНЬИЙ, ЗЕЛЕНЬ прикм.

1. (*один з основних кольорів*) зеленый: А в тотже дей час взял в него др̄огого валаха гнедого из седлом... новым, крытым с̄кном зеленым (Вільна, 1555 *AS VI*, 17); взято... ко(л)пакъ зелены(и) лисами по(д)шиты(и) (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); ѡболокъ, гди станеть противь сл(н)ца покажетъ на соб̄ь барву по чотирохъ живіолахъ, то есть чтири барви розмайтий мудр̄ю по пов̄тр̄ѣ, по ѡгн̄ь зеленую по вод̄ь че(р)воную, по зе(м)л̄ь буратую (серед. XVII ст. *Луц.* 543); летни(к) мухояровы(и) зелены(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194);

(*який має колір трави, зелені*) зеленый: и розказаль и(м) посад̄те в'с̄ь на коупы на т'рав̄ь // зеленой (1556-1561 *ПС* 150-150 зв.); чернаа чемерица ім̄ѣе(т) листвіе зелены велми (XVI ст. *Травн.* 195 зв.); То-г(д)а и земля неб̄дно зел̄ен̄ь трав̄ п̄щ̄а-

еть, И Д̄б̄ь по(д)чесан̄ь, головерх̄а х̄о(л)-мы Оукрашаетъ (Львів, 1591 *Просф.* 70); Зродила земля з̄елье зел̄еное на оужитки и потребы кожд̄ом̄ жив̄от̄ь маючом̄ (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.).

2. (*не сухой, живой, свежий*) зеленый: то-гда почноу(т) мовити горама̄ па(д)н̄ѣте на насъ и хол'мом̄ покры(и)те насъ бо если то чинать на(д) зеленым̄ деревом̄ а што(ж) пакъ боуде(т) на(д) соухым̄ (1556-1561 *ПС* 327); Але ѡное бо(л)шее а видимое подобе(н)-ство было ѡ той сил̄ь г̄н̄ей, коли са оуказаль мойсеѡви зеленый коустъ, що ѡгне(м) гор̄ь(л) а не згор̄ьль (к. XVI ст. *УЕ* № 31, 93); оус̄шиле(м) д̄ерево з̄еленое а ѡзелени-ле(м) соух̄е д̄ерево (поч. XVII ст. *Проп. р.* 301).

3. (*недозрілий, недостиглий*) зеленый: прето з̄авше ѡказ̄детса б̄г̄ь справедливым̄ ...абы... до ѡ(т)чизни нб(с̄)нои посп̄ш̄алиса; не бавачиса н̄ь тр̄оха на ягодахъ зеленыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 58 зв.); А если пер̄шое зб̄ожье г(с̄)д̄ѣ оф̄р̄дешъ, з колос̄ѡвъ еще зел̄еныхъ б̄д̄ешъ пр̄ажил' огне(м) и сотр̄ешъ и(х) як̄о кр̄пы (серед. XVII ст. *Хрон.* 115).

4. (*який покрився, заріс рослинами*) зеленый: позвы ѡ забра(н)є дв̄хъ... люде(и)... з кгру(н)ты зелеными и (с)та(т)ками (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 156); есть в той зе(м)л̄ь два ѡстрови ти(и)... черезъ рокъ зелени(и) суть, бо та(м) зима не бивает (серед. XVII ст. *Луц.* 531); Зродила земля... // вд̄ачныи пагорки шир̄ок̄и п̄бла, зел̄еныи л̄дги пшеницы и пр̄оса з̄рож̄аныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.-3).

5. Вл. н.: Димитра(ш) зелены(и) (1649 *РЗВ* 174 зв.);

у складі вл. н.: **зеленая дубровька** див. **ДУБРОВКА**.

◊ **зеленая розка** див. **РОЗКА**; **зеленые свята** див. **СВЯТО**; **зеленые святки** див. **СВЯТКИ**; **ружка зеленая** див. **РУЖКА**.

ЗЕЛЕНѢТИ дієсл. недок. **1.** (чим і без додатка) (*покриватися листям, рослинністю*) зеленіти: Цебѣла, мѡвѣть, котѡраа полбже-на ёсть на рѡли, гды часѣ своёго зеленѣти начнѣтъ, сѡхаа котѡраа ёсть в' домѣ, ростѣтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 153); землѧ розмаѣтymi травѧми и ѡгорѡдными яринами зеленѣти починѧетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 152); сѧды лїстом' ѡкрывѧют'са, лѣсы зеленѣють (Там же, 222).

2. Зеленіти; блїднути: *eviresco*, зеленѣю (1642 *ЛС* 184).

3. *Перен.* (*розвиватися, мїцнїти*) процвїтати: Любо(в)... ёсть квѣт', же на вѣки не оувѧнет'... и в' ѡномъ безконѣчномъ Нѡ(с)-номъ Цр(с)твѣ, зеленѣти и квїтнѣти не перестѧне(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 513).

ЗЕЛЕНѢТИСЯ, ЗЕЛЕНѢТИСА дієсл. недок. **1.** (*бути зеленим, видїлятися зеленим кольором*) зеленїтися: *interuireo*, зеленѣюся (1642 *ЛС* 243); Лѣкаръ телѣсный, не тѡгды тѡл'кѡ добръ ёст' и зычлївъ, колї до зеленѣючи(х)са и заквїтлых' сѧдовъ и ѡгорѡдовъ мѣжи розмаѣте пѧхнѡчїѣ цвѣты, хѡрых' в'вѡдїтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 250).

2. *Перен.* (*розвиватися, мїцнїти*) розцвїтати: заказано є(и) жебы не шкодили травѣ то є(ст) вѣ(р)ны(х) котѡры(х) са вѣра зеленѣе(т) и цвите(т) мило(ст)ю и справе(д)ливо(ст)ю (XVI ст. *КАЗ* 619).

Див. ще ЗЕЛЕНИТИСЕ.

ЗЕЛЕНѢТИСА *див. ЗЕЛЕНѢТИСЯ.*

ЗЕЛЕНЯВИЙ *див. ЗЕЛЕНАВИЙ.*

ЗЕЛЕПУХА *ж., діал.* Зелепуха, зелепуха “недозрїлий плїд”. *Вл. н., ч. : ѡлексѣ(и)* Зелепуха (1649 *РЗВ* 183 зв.).

ЗЕЛЕЦАТИ ЗАЛЕЦАТИ.

ЗЕЛЖЕНЄ, ЗЕЛЖЕНЬЄ, ЗЕЛЬЖЕНЬЄ *с. (стп. zelženie)* знеславлення, збезчещення, зганьблення: Прото дей ты ѡ то такъ сѣ пильностью старайса, якобы са еси того зрадцы,... довѣдала, бо са братѣ

моємѡ ни ѡтколь тоє зельженье и постреленье не стало, ѡдно въ домѣ твоємѣ (Луцьк, 1564 *AS VI*, 232); досаж(д)ѣнїе, зе(л)жѣнье сромоче(н)є (1596 *ЛЗ* 43); Вzvѣль ѡхъ на Горѣ, и показа(л) ѡм' Цр(с)тво свое в'пере(д) смрти своѣи: ...и ч(с)тъ свою в'пере(д) зельжена своёго (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123 зв.); Зоставуючы теды волное чинене шыршее протестации, тепер о таковое зелжене мєнованого чернца самотрет идучого, зсромочене людей духовных... протестансѣ и повторе светчитсе и то до уряду доносит (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 583); Досаждѣнїе: ...зелже(н)є, сромочѣнье, ѡкорє(н)є, злорече(н)є (1627 *ЛБ* 32).

Див. ще ЗЕЛЖИВОСТЬ.

ЗЕЛЖЕНЬЄ *див. ЗЕЛЖЕНЄ.*

ЗЕЛЖИВОСТЬ, ЗЕЛЖИВОСТЬ, ЗЕЛЖЫВОСТЬ, ЗЕЛЪЖИВОСТЬ, ЗЕЛЪЖИВОСТЬ, ЖЕЛЖИВОСТЬ, ЖЕЛЪЖИВОСТЬ *ж. (стп. zelżywość)* те саме, що **зелженє**: и поведиль дей тотъ Желехъ, ижъ заразомъ тогожъ часѣ ѡмыслилъ былъ ѡное жельживости своеє Сго Милости князю Ярославѣ помстити (Луцьк, 1564 *AS VI*, 240); священник Луцкий... от пана Станислава Кграевского жаль, кривду и зельживость немалую быти менить (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 1/VI, 61); въ томъже разделе ку зельживости старшенства папезского найматваль, яко геретикъ явный (Вільна, 1599 *Ант.* 797); ку болшому нашому деспекту и желживости, казалъ его убрати у стихаръ и въ ризы (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11); такѡвый еси и вымовлає(т) тоую зе(л)живость, нѣ дла чѡго и(н)шого то чїни(т), ты(л)ко абы великость мїлости... // прїтѧгъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 73-74); Ляментъ ѡ прыгодѣ неща(с)но(и) ѡ зе(л)живо(с)ти и мо(р)дєрствѣ мє(ш)ча(н) ѡстро(з)ки(х) (1636 *Лям. о приг.* 1); Кѣ Бгѣ, ѡжъ ѡнъ насѣ..., такъ оулюбїлъ, же и Снѧ свѣго

единорѣднаго за насъ, на сромѣтныѣ зелѣживости... вѣдалъ (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 3).

ЗЕЛЖИВЫЙ *прикм.* (*смп.* zelżywy) обрзливиый, зневажливиый: Бгъ... тѣю, наперо(д) нагорѣдѣ оучинилъ, же... Сърры... жоны прекрасной малже(н)скѣю чи(с)тость в' небеспечѣнстве... бѣдѣчю ѡ(т) зелѣживого насмѣвѣиска заховалъ (Ев'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 13); якъ злочинцѣ егѡ спотвѣривши, на крѣстнѣю, сромѣтнѣю, зелѣживѣю и проклатѣю смѣртъ ѡсѣжajúть егѡ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 775).

ЗЕЛЖИТИ, ЗЕЛЪЖЫТИ, ЗОЛЖИТИ, ЗОЛЪЖИТИ *дѣсл. док.* (*смп.* zelżyć) (кого) знеславити, збѣсчестити, зганѣбити: ничого не респектujúчи на стан ее шляхецкий белоголовъский, сами впрод словы спросными зелживши,... з дворка сельца прочъ выганяли (Луцк, 1523 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); кгды ся преречоный панъ Иванъ Терлецкий... заплаты за послуги..., упоминалъ..., — место слова своего и нагороды... золжилъ и злаялъ (Луцк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 275); не тебе зелѣжили, але мене (Львѣв, 1603 *ЛСБ* 384); они... // словы ѡщыпливыми гонорѣ ее шляхецкого поцѣтливого белеголовъского не ѡшановавъшы зелѣжыли (Киѣв, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 38-38 зв.); сами прынѣцypалес,... не обавляючисе ничого, сведчачого,... словами непрстойными золживши, потомъ се до шабел порѣзавъшы,... сечи почали (Луцк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 597); заступивши зараз под двором резиденции ...протестантовъ невинныхъ словами нецѣтивными зелживши... оружемъ незвычайнымъ ...збили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 246).

ЗЕЛЖИВОСТЬ *див.* **ЗЕЛЖИВОСТЬ.**

ЗЕЛЖЫВОСТЬ *див.* **ЗЕЛЖИВОСТЬ.**

ЗЕЛИЗНЫЙ *див.* **ЖЕЛЕЗНЫЙ.**

ЗЕЛИЗО *див.* **ЖЕЛЕЗО.**

ЗЕЛИЄ, ЗЕЛИЄ, ЗЕЛІЄ, ЗЪЛІЄ *с.* (*цсл.* зелиє) (*трав'янисті рослини*) зїлля: зрѣно грѣчи(ч)ное,... коли са с'плоди(т), и в'зросѣ(т) оу былиноу, и быває(т) большеє ѡ(т) в'сѣхъ зелїи и чини(т) лѣторосли великыи (1556-1561 *ПС* 141 зв.); Знають же зелїа и коренїа и камени, что где ражается (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 179); и рѣклъ: нехай зродить земла зѣліє зѣмное и даваючое насѣньє (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.);

(*споживні рослини*) зелень: Бѣда ва(м) фарисеѡмъ и(ж) даѣте десатины з' маты... и в'сакого зелїа а соу(д) и мл(с)ть бжїю ѡпоущаѣте (1555-1561 *ПС* 270 зв.); Предтеча саранчѣ не вживал, але зелїоми и медом ся питал (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); **Ѡцы** ѡбный стѣи... рѣбъ, вина и ѡ(т) живѣтныхъ мѣсла не коштѣючи, кро(м) ѡвоцѡвъ ѡ(т) дрѣвъ, и зѣліа (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 171); Земла... рѣдитъ зѣліє оужитѣчное (Киѣв, 1636 *МІКСВ* 317)

(*лїкарські рослини*) зїлля: ведренець є(ст) зелїє добро и оужито(ч)но, кто боли(т) ср(д)-цемя (XVI ст. *УТ*, фотокоп. 4); тоє зелїє... оувари оу вѣцѣтѣ (Там же, 11 зв.); “Не ищѣлитъ нѣ зѣліє, нѣ запахъ, лише слово твое, Господи” (XVI ст. *НС* 191).

Див. ще ЗЪЛЯ.

ЗЕЛИЩЕ *с., перен.* (*відступництво, ересь*) зелище, бур'янище: Бо если што єсть гдѣ хрестїанъ, тогды нѣтъ ничого иного, одно божницы, блудъ и рольа зарослая розмаитымъ зелищемъ розличныхъ ересей и забобоновъ (Вильна, 1608 *Гарм.* 186).

ЗЕЛІЄ *див.* **ЗЕЛИЄ.**

ЗЕЛІЙЦЕ *с.* (*споживна зелень*) зїллячко: нѣколи... цр(с)каа многосмышле(н)наа трапѣза та(к) ма не оусолодїла,... яко(ж) тво(и) соухїи хлѣбъ, и тоє зѣлїйце че(ст)-ны(и) ѡ(т)че (1596 *Виш. Кн.* 241).

ЗЕЛКО, ЗЪЛКО *с.* Зїллячко: в' часехъ мѣсаца апрїла корени землїю прикрѣтыи.

сво́й ово́ць и свои зѣлка и о́здобы выдаю́т' (Вильна, 1627 *Дух. б.* 112); Сѣть и зѣлка, и в' нѣх' розмайтости мно́ги: о́дни здоро́вую слѣжать, а ин'шіи до за́пахѣ налѣжа(т) (Там же, 295).

ЗЕЛНИЙ *див.* **ЗЕЛНЫЙ**.

ЗЕЛНЫЙ, ЗЕЛНИЙ *прикм.* Трав'яний, трав'янистый: olerau(us), зе(л)ни(й) (1642 *ЛС* 290); **Матка Божая Зелная** *див.* **МАТКА**.

ЗЕЛО¹ *с.* (*трав'янисті рослини*) зело, зілля: ты еси е(ст) в' бѣл'шеи по́ва(ж)ности, и в' бѣл'ше(м) опáтренію нѣжли п'тѣцѣ, и... зела, ал'бо цвѣти и(х) (к. XVI ст. *УС* № 77, 79); *Zelo*: ziele (Жовква, 1641 *Dict.* 101); **романово зело** — ромен-зілля: dendroides, романово зело (1642 *ЛС* 158).

ЗЕЛО² *див.* **ЗѢЛО**.

ЗЕЛЪЖИВОСТЬ *див.* **ЗЕЛЖИВОСТЬ**.

ЗЕЛЪЖЫТИ *див.* **ЗЕЛЖИТИ**.

ЗЕЛЪЄ, ЗѢЛЪЄ, ЗѢЛЪЄ *с.* (*трав'янисті рослини*) зілля: зеленічіє, єсть дѣрево, котѡрое лѣтѣ и зимѣ зелено, подо(б)ное листьє мае(т) зѣлю, на котѡро(м) че(р)ніцѣ ягоды ростѣ(т) (1596 *ЛЗ* 49); Трѡскоть: Посполїте всáкое зѣлье мѡдрѣцѣ пѡлное назывáю(т) (1627 *ЛБ* 134); Ъли люде листь и лободу, зѣлье розмаитое (1636-1650 *ХЛ* 78); вѣшолѣ одїнѣ на поле, áбы збирáлѣ зѣлье полевѡе (серед. XVII ст. *Хрон.* 323); **татарское зѣлье** — татарське зілля: Акоронѣ: Татарское зѣлье (1627 *ЛБ* 185).

ЗЕЛЪЖЕНЬЄ *див.* **ЗЕЛЖЕНЄ**.

ЗЕЛЪЖИВОСТЬ *див.* **ЗЕЛЖИВОСТЬ**.

ЗЕЛЪЗЄ *с., зб.* Залїззя: за два снопи зелѣзья да(л) емѣ два таляри (Львїв, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 6).

ЗЕЛЪЗО *див.* **ЖЕЛЕЗО**.

ЗЕЛЯ *див.* **ЗѢЛЯ**.

ЗЕМДЛЕННЫЙ *дієприкм.* (*стп.* zemdlo-ny) (*який став фізично слабким, безсилим*)

знесилений, ослаблений: Пѣршая: абѣсмо ...трѣдами Пѡстной дорѡги земдлѣнены по(д) тѣнемѣ лист'а тогѡ, животворáщогѡ дрѣва,... ѡ(т)почїнокѣ... мѣти моглы (Київ, 1632 *МІКСВ* 271).

ЗЕМЕНИНЪ *див.* **ЗЕМЯНИНЪ**.

ЗЕМЕННЫЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ**.

ЗЕМЕЦЪ *ч.* Дрїбний землевласник: а земѣцы ѡ(д)но до дрѣгихѣ пови(н)ни проважати бобровѣниковѣ (1552 *ОЧорн.З.* 57).

ЗЕМИНИНЪ *див.* **ЗЕМЯНИНЪ**.

ЗЕМИНИНЪ *див.* **ЗЕМЯНИНЪ**.

ЗЕМЛЕДѢЛАТЕЛЬ *ч.* Землероб, рїльник: тоє мно́го // чина(т) землѣдѣлáтелѣ, оумножоую(т) стѡги и мно́го лѣ(т) ховаю(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 280 зв.-281).

Див. ще **ЗЕМЛЕДѢЛЕЦЪ**.

ЗЕМЛЕДѢЛЕЦЪ *ч.* Те саме, що землѣдѣлáтель: Мáе(т) црѣковѣ бѣжїа пáстыро(в), мáе(т) лѡвцо(в),... мáе(т) // зѣмледѣл'цо(в) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 201-202); Тажáтель, и землѣдѣлáтель, землѣдѣлецѣ, ѡрáчѣ, ро(л)ник' (1627 *ЛБ* 135); Геѡргїй: Землѣдѣлецѣ, мáкс: землѣдѣлскїй, áлбо орáчѣ, ролю справуючїй (Там же, 199); agricultor, зе(м)лѣдѣлецѣ (1642 *ЛС* 76).

ЗЕМЛЕМѢРНЫЙ *прикм.* (*геодезичний*) землемїрний: Николáй, и его товáриство в' таковою превáгѣ послїзнѣлїса, же и фѣкѣдрами Гїѡметрїцкими землемѢрными,... преїстѡтного Бо(з)ства гѡрде дмѣтѣса ѡказáти мїмо и на(д) пїсмо (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 211); Сѣды Бѣжїи и дорѡги егѡ непонáты и невѣслѣжены повѣдáетѣ бѣти, ѡ Николáю! и Бо(з)ского єстества áлбо прирѡжѣна допѣститѣ ли тобѣ бáдатїса чере(з) землемѢрное цырклїѡвáne и рысовáne (Там же, 272).

Див. ще **ЗЕМЛЕМѢРСКИЙ**.

ЗЕМЛЕМѢРСКИЙ *прикм.* Те саме, що **землемѢрный**: Єслїбы тѡ вѣдáлѣ Никѡ-

ла́й,... нѣкды бы Геометри́цкими, а́лбо землемѣрскими фѣкграми маліоваными не ва́жил'са бадатиса недостігнуеного есте́ства (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 269); А не Геометри́цкими землемѣрскими рíсами ровнойблными и неровнойголными, и штоколвекъ таково́го Никола́й впроважа́еть но́вого и чѣжо́го (Там же, 273).

ЗЕМЛЕНИЦА ж. (*Fragaria vesca* L.) суни́ця: ѳраче по ла(т). ... а по рѣсски землени́ца (XVI ст. *Травн.* 217 зв.).

ЗЕМЛЕНИЧНЫЙ *прикм.* Суни́чний: кедрь... имѣ(т) на собѣ пло(д) или ягоды подобны землени́чнымъ ягода(м) (XVI ст. *Травн.* 159 зв.).

ЗЕМЛЕННЫЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЛЕНЬ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЛЕНОЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЛЕНЫЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЛИЦА *див.* **ЗЕМЛИЦЯ.**

ЗЕМЛИЦЯ, ЗЕМЛИЦА ж. 1. (*верхній шар земної кори*) землиця, земля: Та о́с ру-
ruch ná trawicy Vuу liboy wyrosł z zemlicy (Яворів, 1619 *Гав.* 21).

2. (*земельне угіддя*) землиця, земля, грунт: на(м) в то(м) ме(ст)цу кгру(нт) є(ст)... с чотыро(х) имене(и),... а ему землицою его Барано(в)щиною то(л)ко по(л)слу(ж)бы в то(м) ме(ст)цы (Житомирщина, 1595 *ККПС* 63); Да(ш) ми зась д'яволе... домо(к) и землицю, да(ш) ми смѣто(к) и бѣдѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 211 зв.).

3. (*країна, край*) землиця, земля: ро(з)дели(л) ти(м)способо(м), сиимона, а(л)бо займона ста(р)шого на столици свое(и) надь и(н)шими браты преложи(х), которы(и)... да(л) ѱ(т) себе про(з)ви(с)ко, кгда емѣ ся тежъ таа землиця и(з) вдѣлѣ... доста(ла) (1582 *Кр. Стр.* 55); литва тѣю зе(м)лицѣ... приле(г)лѣю... бѣрыла, гали(н)дя ѱ(т) галина на(з)вана зе(м)лица, велика и... люднаа была (Там же, 55 зв.).

ЗЕМЛНЫЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЛѢНИНЪ *див.* **ЗЕМЯНИНЪ.**

ЗЕМЛЯ, ЗЕМЛА, ЗЕМЬЛЯ, ЗЕМЬЛЯ, ЗѢМЛЯ ж. 1. (*місце життя і діяльності людей*) земля: Заправды повѣдаю ва(м) коли кого зважете на земли боуде(т) звазань и на нѣсехъ (1556-1561 *ПЄ* 80 зв.); Растѣте, и множѣте ся, и наполнѣте землю, и обладайте ю (XVI ст. *НЄ* 223); Докончылесь на земли бѣю, ѱ(т)починь же в' вѣчномъ покѣю (Київ, 1622 *Сак. В.* 41 зв.); Котрый Небо и землю въ горсти маеть: Тотъ ся за насъ въ гробѣ маломъ погрѣбаеть (Львів, 1630 *Траг. п.* 161); еще до то́го часѣ не было на земли жадно́го члѣвка котѣрый бы мѣль радѣти землѣю (серед. XVII ст. *Хрон.* 4 зв.); **лице земли** *див.* **ЛИЦЕ; соль земли** *див.* **СОЛЬ;**

перен. буденність, сирість, проза: що все розмѣсливши в собѣ, ѱ(т)траси по́ро(х), по(д)несѣса ѱ(т) землѣ, ѱсмѣльса протѣвко непріателя своѣго (Острог, 1607 *Лѣк.* 95).

2. (*земляна поверхня, площина, по якій ходять*) земля: семеонъ... леже на земли ѱ(т) днии (1489 *Чет.* 2); сви(н)цѣ в штѣки што ле(д)ве ѱ(д)нѣ с нихъ ѱ(т) земьли члѣвкъ подо(и)меть (1552 *ООвр.* 3. 99 зв.); начали є(с)мы црѣко(в) знову мѣровати... и ю(ж) стѣны по(д)неслиса вы(ш)ше ѱ(т) зе(м)лѣ на три ло(к)тѣ (Львів, 1598 *ЛСБ* 319); подвимѣнтъ: посадз'ка ко(ш)тѣвнаа на землѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв. нenum.); пал' тежъ и Лѣвъ на вѣрх' гроба г(с)дна своѣго бѣючи головою ѱ землю (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19); Бо гды стоачи ан'тифѣны трѣ ѱ(т)спѣваю(т); пото(м) на зе(м)ли або ни(з)ки(х) лавочка(х) седачи... є(д)но́го спѣваючого слѣхаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 30 зв.); **земля темности** — пекло: Третье словется те(р)ра тенеброва то есть зе(м)ля те(м)ности бо тая сте(ж)ка которая йдетъ до пекла

полна ес(т) смоли и сѣрки (серед. XVII ст. Луц. 526); **зровнати изъ землю** див. **ЗРОВНАТИ**; **зъ землю ровнатиса** див. **РОВНАТИСЯ**; **о землю ударити** див. **УДАРИТИ**.

3. (земна кора) земля: афоз... трасѣніе землѣ было. Тогб же року война кгда́нскаа (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); земля ся по-трасла, и камене роспадовалисѣ (Володимир, 1571 *УС Вол.* 54); двѣри... нб(с)ные отвѣратса, и задрыва́тъ фѣдамѣнта земли (Острог, 1607 *Лѣк.* 51); Дрижала земля, же ажъ ламали ся шпоки (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 26); Гди ся Води изберѣт, по(д) Землю такъ великой моци ажъ ся земля двигати почнетъ (серед. XVII ст. Луц. 538).

4. (верхній шар земної кори) земля: мешчанських и зема(н)скихъ погребовъ на захованье в земли починено ново .к. (1552 *ОВін.З.* 130 зв.); А тело мое грешное, бѣдъ который христианинъ, або панъ Татаринъ, въ землю где погребеть, за то емѣ... Богъ милостивый... заплатитъ (1577 *АС VI*, 71); по мѣло(м) часѣ в зѣмлю зстоупити моу-сишъ (Острог, 1614 *Тест.* 165); оувидѣвши гѣ и(х) зло(ст) подаеть ѡныє свѣнїа на по-гоубленїе бѣсомъ. Накѣздючи // ѣ на(с) же бысмо не свѣнско жи́ли зѣмлю рѣючи (Устрики, I пол. XVII ст. *УС № 29515*, 169 зв.-170); скрини поодбиявши, изъ земли выкопуючи, семрягъ, кожухов, плахоть, полотенъ побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 117); **въ земли молчанїя погребти** див. **ПОГРЕБТИ**; **полецати тело землѣ** див. **ТЪЛО**; **предавати тѣло земли** див. **ТЪЛО**; **тѣло земли отдавати** див. **ТЪЛО**; **тѣло земли отдати** див. **ТЪЛО**.

5. (шар земної кори, придатний для життя рослин, грунт) земля: ото вышель ро(с)-сѣвачь сѣяти, а коли розсѣваль, едино пало на поути и прилетѣвши пѣтица нб(с)ныа и изъобалї е... //... Иншеє па(к) пало вѣ доб-

роую землю и дало пло(д) (1556-1561 *ПЕ 139-139* зв.); гѣ пре(з) исаїю... таковыи прозывает... злою землѣю ка́менною на которбиса ни(ч) не роди(т) (Львѣв, 1585 *УС № 5*, 280 зв., на полях); Земля котраа тѣрнье, и осеть плодїла: Таа ннѣ хлѣбъ..., боуйно зродїла (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 81); ѡлива на плодонѡсной посажноаа земли ѡво(ц) принѡситъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 248 зв.); Южъ вѣ томъ рѡкѣ жи́зности земля не пѣщаеть (Київ, 1632 *Свх.* 295); Южъ земля в неплодствѣ нѣби желѣзная, Котрая в час продкомъ была збитъ жизная (1648 *Елег.* 152); *Образно*: оумакчїте зѣмлю ср(д)ца ва́шего (Заблудїв, 1568 *УС № 552*, 2); **земля солоннаа** — солончак: Земля слатїна: Землѣ солонѣа (1627 *ЛБ* 43).

6. (речовина, що входить до складу земної кори, грунт) земля: межї плотѣ того и стѣны толѣсто на локоть насыпано землѣю (1552 *ОВін.З.* 129 зв.); на томъ городищи не мало остатковъ огорѣлых, што землѣю припало (Володимир, 1571 *АрхЮЗР 8/IV*, 133); плюнд(в) хс на землю и вз(л) болото, і ѡчи слѣпомѣ помаза(л) (к. XVI ст. *УС № 31*, 72 зв.); Хлопѣ що спрѣ(д) попо(в)ского до(м)ѣ вывози(л) рѣ(м) и зе(м)лю дали(с)мо гро(ш) .ѣ. (Львѣв, 1612 *ЛСБ* 1047, 2); вѣ старїй горнець не сыплю(т) глїны, зе(м)лѣ, // и(ж)бы бы(л) мѡцнейшїй (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 17-17 зв.); еднѡго часѣ стѣый оцѣ росказаль бѣль, жебы зѣ едного мѣстца матерїю глѣїѡва́тои землѣ зносїлъ (Київ, 1627 *Тр.* 556); навгѣрѡванѣ а́лбо настѣпѣнѣ на Цѣрство, поспѡлѣ бывѣаетъ зѣ посыпѣнѣмъ // землѣ а́лбо пѡпелѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 936-937); (одна з першооснов буття) земля: Кто хѡчетъ зѣмлю, нѡ и всѣ Єлемѣнта Познѣти, Геѡмѣтресѣ подастѣ: докѣмѣнта (Київ, 1632 *Свх.* 297);

(те, з чого постала людина ѣ у що перетворитьсѣ) земля, порох, прах: нше тѣло

ω(т) землѣ земля, зѣмленого тажарѣ и пока(р)мѣ прагне(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252 зв.); Им же преми(р)ныа чины сотворены, нѣо земля и море кѣпно ѣтве(р)жены. Вы бо земля и поро(х) бозства не спытуите истинную наѣкѣ зѣ апосто(л) почувите (к. XVI — поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 109); Зѣмля ѣсть и в' зѣмлю знѣвѣ пѣйдешѣ (Киѣв, 1627 *Тр.* 40); знаю, шо Бг̄ Адама создалѣ ω(т) землѣ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14); тело мое гре(ш)ное з зѣ(м)ли ѣ(ст) взятое и взятое в зѣ(м)лю те(ж) по(и)ти має(т) (Тригорск, 1648 *ДМВН* 217).

7. (земельне угіддя) земля: вѣ ты(х) на(м) трѣ(х) имѣ(н)а(х) де(л) ста(л) на полы вѣ все(м) в людѣ(х) и в зѣмля(х) в дани в мѣдовой (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); Маюа они вси тыи земли по шным границам... спокойне на себе держати и вживати (Краків, 1538 *AS IV*, 171); ты(м) де(и) ставомѣ своимѣ немало земли и сеножаті его во(л)чковської затопили (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/1с, 1898, 10); ω(н)..., би(л) на(мѣ) чоло(мѣ) и проси(л) абы(х)мо дали ему землю на ѣпоха(н)ѣ хлѣба... неподалеку замѣку киевського (Киѣв, 1581 *ЛСБ* 62, 2); до рѣги мы(т)ники аре(н)доують, земля подѣлена ѣсть (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); дамѣ тобѣ зѣмлю и насѣнью // твоємѣ по тобѣ во ωсѣдлость вѣчнью (серед. XVII ст. *Хрон.* 75-75 зв.); земля (земля) бортная (борътнаа), бортнаа (борътнаа, борътънаа) земля — ділянка з бортями, лісова пасіка: Записаль есми..., игумену Пустинскому..., землю бортную Петрову (Киѣв, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); земля борътнаа именемѣ лада на(и)момѣ ѣе ходи(ть) (1552 *ООвр.З.* 113); томѣ манастырѣ бывала такѣже пашъна борътънаа земля (1552 *ОКЗ* 46); земля боброва — угіддя, де водилися бобри: К томѣ болотѣ... прилегла... земля боброва (Пісочне, 1541 *AS IV*, 281); земля непи-

туцаа — непридатний для використання ґрунт: с тыхъ верѣхѣ писаныхъ люде(и) подачѣки приходитѣ Г̄ копи г(рш) дворъное пашъни всеѣ ч̄ веде(р) врѣ(ц)кихъ к томѣ бо(р)тн(а)а земля посполѣ з непитѣщою приходи(ть) на его ча(с)ть три ве(д)ри ме-дѣ (1552 *ООвр.З.* 111 зв.).

8. (планета) Земля: И боудоуть знаменіа на слн'ци и на м(с)ци, и на звѣзда(х) и на земли тоуга народомѣ (1556-1561 *ПЄ* 315 зв.); Если би ми било ѣправлено коло ѣ землю, то би а взавши за то ѣдною рѣкою всю землю повернѣлѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); оного дна... планіти ро(с)топат'са, а землѣ... згоріть (1598 *Розм. пан.* 35); Тут ѣбличаетса проклатая бладна... лживых философовѣ, шо бладут, иж земля посредѣ неба а небо як яйцо ѣколо земли, а земля як желток в яйци (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101); Велика ѣсть земля и высѣко нѣо, и прѣдкѣй бѣгѣ слнца ѣборочаетѣ в'коло нѣо на свое мѣстце за одінѣ днѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 368);

(населення Землі) людство: А з' людѣй кѣждый са своѣго ѣддет' боѣти сѣда и затрачѣна, кѣждый тамѣ на сѣдѣ... ставитиса мѣсит': богатый и оубѣгій, малый и великій,... // ...Всѣ тыѣ едноѣ помочи та(м) шѣкати ѣддѣ(т)... Бг̄... призвал' зѣмлю ω(т) Всахѣдѣ слнца аж' до Захѣдѣ (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 43-44).

9. (суша; континент) земля: Торговѣцы... на каневѣ земљею або водою ѣ(з)дать (1552 *ОКан.З.* 23 зв.); была лода насере(д) мора, а шнѣ са(м) на зем'ли (1556-1561 *ПЄ* 151); зѣ(м)ла дана лѣсо(м), а мѣрю мѣсто (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 207); одни моремѣ, а другіи по земли подѣ муры Царигородскіи поплилы и штурмовали на городѣ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 1106); гды мѣре всю зѣмлю, в' ѣколо ѣбхѣдитѣ, А конѣць почѣткѣ незнѣчне привѣдитѣ, Шѣцаіномѣ зовѣтса

(Київ, 1632 *Євх.* 298); и назвѣль бг̄ъ сѣшеноу зѣмлю, а собранье водѣ назвѣль море (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.).

10. (*країна, край*) земля: па(к) боу(д) ко-го б̄ъ избере(т)ъ г(с)п(д)ре(м) быти нашеи земли молдавской, то(т) бы емѣ не порѣши(л) нашего дааніа (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 256); кѣпцом нашимъ обоих панствъ наших, ... так теж и съ чѣжих земель даем доброволенство, как к торгѣ, так теж и на тот армарокъ приездчати зо всакими кѣплами ихъ (Вильна, 1529 *AS III*, 342); нѣкоторые влохи опѣ(с)ти(в)ши зе(м)лю вло(с)кѣю до зе(м)ле(и) лито(в)ски(х) вошли (1582 *Кр. Стр.* 58 зв.); Южъ бовѣмъ бѣлемъ Спи(с)копомъ... двѣхъ Крѣле(в)ствъ, слова(н)ской земли и Харва(ц)кой (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 3); повѣстали жабы бѣ(з) мѣры, и закрѣли вѣши(ст)кѣ землю егѣпе(т)скѣю (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); слава кви(т)не Карѣла... не ти(л)ко В корѣнѣ По(л)ско(и); але и вѣ шве(д)ско(и) земли (Чернігѣв, 1646 *Перло* 4 зв. нenum.); земля **обѣтованная** — земля обѣтована: Жидѣве ходѣли по пѣщи м̄. лѣ(т), и приведѣни бѣли до зе(м)лѣ обѣтова(н)ной (XVI ст. *УЄ* № 29519, 42 зв.); земля **обещованная** — те саме, що земля **обѣтованная**: скрѣна тестамен(т)ѣ // зѣвшелю(д) ійльскѣй... дла переплывѣна іорданѣ оупережѣла, жебы дрѣгѣе до землѣ обещова(н)но(и) бѣ(з)печнѣй пришли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв.-207); земля **обѣцанная** (**обицанная**), **обѣцанная** земля — а) те саме, що земля **обѣтованная**: Дозналѣ людѣ Ійлскѣй, ... пелgrimѣючи до землѣ обѣцанной, нѣ(с)нагѣ покармѣ... розмайтѣхъ замыслныхъ смѣковъ (Київ, 1640 *Тр. Ч.* 2 нenum.); з такъ мнѣгы(х) людей два тѣлко землю обицаннѣю наслѣдили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); б) рай: Абѣсмо оуставѣче на пѣмѣти... смѣрть спѣса нашего маѣючи, ... // до пожаданѣи дѣхѣвногѣ ѣ(т)нове(н)а...

обѣцанѣи земли внѣйти могли (Київ, 1632 *МІКСВ* 272); **свѣтаа земля** — рай: Пастыра своѣго, южъ бѣлшѣ ѣглядати Не бѣдѣтъ: зѣ навки са Єго ѣтѣшѣти, Котрѣй до свѣтѣи земли, мѣлѣ імѣ вѣжемѣ бѣити (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 2).

11. (*адміністративно-територіальна одиниця*) земля: передо (м)ною... ревизоро(м) зе(м)ли кие(в)ское... служебни(к)... жалова(л) (Київ, 1501 *ЦНБ II* 21039, 1); Я Федор Андрѣевич... маршалок Волинское земли, староста Володимерский даю знати сим моим листом (Турѣйськ, 1540 *AS IV*, 242); А при томѣ были... // ...судя земский Володимерский, а его милость, панѣ Янѣ Левицкий, судичѣ земский земли Белское (Локачі, 1593 *АрхЮЗР I/I*, 370-371); Кто жѣ добре рядитѣ або мѣстомѣ або землю жадного иншого языка ѣпрѣчь прирѣжѣного не ѣмѣючи (к. XVI ст. *Розм.* 3); в то(м) тако(ж) дамакѣ была іудѣа земля, жидѣ(в)скаа ѣ(т) іер(с)лѣма чѣтѣре дни ходѣ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 5); енераль... былѣ... в маѣтѣносьти... воеводы и енерала земѣ киевѣскихъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 215).

ЗЕМЛЯНИНЪ *див.* **ЗЕМЯНИНЪ.**

ЗЕМЛЯНСКИЙ *див.* **ЗЕМЯНСКИЙ.**

ЗЕМЛЯНЫЙ, ЗЕМЪЛЯНЫЙ, ЗЕМЛЕННЫЙ, ЗЕМЛЕНОЙ, ЗЕМЛНЫЙ, ЗЕМЛЬНЫЙ, ЗЕМЛЕНЪ, ЗЕМЯНЫЙ, ЗЕМАННЫЙ, ЗЕМЕННЫЙ *прикм. 1.* (*який стосується землі як сільськогосподарського угіддя*) земельный: там тыижѣ приѣтели наши маѣют ѣехать и промежкѣ нас в тѣх земляных кривдах маѣют братским, а приѣтелским ѣбычаем вгѣдити (Задиби, 1531 *AS III*, 392); кривды, розницы и заистѣя в рѣчи земельной, ... деѣлися на обе стороне (Бородчичѣ, 1553 *АрхЮЗР 8/VI*, 17); Розде(лѣ) девѣты(и) ѣ права(х) земли(х) и ѣ гранѣца(х) ѣ межа(х) і ѣ ко(п)а(х) (1566 *ВЛС* 78); Да(ш)

ми зась діаволе... смѣто(к) и бѣдѣ, да сво(и) розв(м) в то(и) забавѣ фрасѣ(н)кѣ и старана домовѣго, земле(н)ного и же(н)ско(го) погрѣбѣ (1599-1600 Виш. Кн. 211 зв.); **кгрунтъ земляный** (земланный, земьяланный, земляленный, землянный, земляный, земляный, земляный) див. **ГРУНТЬ**.

2. (який виростає з землі, ґрунту) земляний: Димитрій: Земле(н), пло(д) зѣмлны(и) з' збѣжа (1627 ЛБ 200).

3. (який стосується землі, земного світу) земний: та(к) ѝ нше тѣло ѡ(т) землѣ земля зѣмленого тажарѣ и пока(р)мѣ праґне(т) (п. 1596 Виш. Кн. 252 зв.).

4. (про колір) земляний, землистий, землянистий: земляныи бо лица чудотворныя цвѣты прозабше (1489 Чет. 68 зв.).

♦ дымъ земленой див. **ДИМЪ**; зеленые надра див. **НЯДРА**; мещанинъ земанный див. **МЕЩАНИНЪ**; персть земляная див. **ПЕРСТЬ**; рокъ земленой див. **РОКЪ**; яблоко земленое див. **ЯБЛОКО**.

Див. ще **ЗЕМНЫЙ**.

ЗЕМЛЬНЫЙ див. **ЗЕМЛЯНЫЙ**.

ЗЕМЛА див. **ЗЕМЛЯ**.

ЗЕМЛАНИНЪ див. **ЗЕМЯНИНЪ**.

ЗЕМЛАННЫЙ див. **ЗЕМЯННЫЙ**.

ЗЕМНИЙ див. **ЗИМНИЙ**².

ЗЕМНІЙ див. **ЗЕМНЫЙ**.

ЗЕМНОРОДНЫЙ, ЗЕМНОРОДНИЙ

прикм. Який народився на землі: только о рождению небеснаго царя, земнородным на обновление нетлѣння // рождшагося, показалем (1598 Виш. Кн. 101-102); церковь христова... вмѣсто мирского разума хитрости духовный // ...разум збудовала, ... ведлуг голоса Исаия пророка, который от лица божия на земнородных кликал (1608-1609 Виш. Зач. 205-206); Надъ прироженье свое землѣ са рѣхаєтъ, Всѣх' земнорѣдны(х) знѣгла страхо(м) наполняє(т) (Львів, 1631 Волк. 3); terrigena, зѣ(м)нородни(й) (1642 ЛС 396).

ЗЕМНЫЙ, ЗЕМНІЙ, ЗЕМЬНИЙ, ЗЕМЬНИЙ, ЗЕМНЫ прикм. 1. (який стосується землі, земного світу) земний: славный ап(с)лъ. нѣсныи и члѣкѣ земныи аѣгль (1489 Чет. 227 зв.); Послушайте изъ любустю себѣ слова святыи, чомѣ не суть земного чоловіка, али Божіи (XVI ст. НС 44); епископъ не маєтъ противитися сем(ѣ) правѣ... ани про(ти)витися яковыми правы ѡ(т) земнаго царѣства наданыи по внѣшнемѣ обычаю (Львів, 1586 ЛСБ 71); Его дѣша якѣ птѣшокѣ ѡ(т) тенѣтъ таѣмныхъ Лѣвцовѣ оушла, порвѣла сѣти засѣдѣ зѣмны(х) (Вильна, 1620 Лям. К. 9); Кто бы иско(р)кѣ мѣ(л) в бѣгѣ мл(с)ти, всѣ зѣ(м)ныє рѣчи почѣ(л) бы марности (Київ, 1623 Моґ. Кн. 32); Ѡ якѣ сѣрѣво зѣмныє Моѣархѣве, такѣвых' своіхъ збѣгѣвъ достѣвши карают' (Київ, 1648 МКСВ 346); земное мудрование див. **МУДРОВАНІЄ**; мудрость земная див. **МУДРОСТЬ**;

у знач. ім. людина, земна істота: бѣ... восхотѣвши тѣю тайнѣ ѡ(т) вѣкѣ сокрове(н)нѣю... мірѣ ѡ(т)крѣтити, и плѣтїю на зѣ(м)ли межи зѣ(м)ными са ро(ди)ти, и ѡ(т) земны(х) зѣ(м)ное тѣло на себе взати, для тоґо ниши(х)..., ро(ди)теле(и) собѣ избирає(т) (1598 Виш. Кн. 287 зв.);

у знач. ім. с. р. земное — земне, -ого: хто коли ку хвале бо(ж)е(и) строи(т) земная тому его свѣтая мл(с)ть зґотоваетъ небесная (Новгородок, 1547 ЛСБ 13).

2. (який стосується верхнього шару земної кори) земний: Я рабѣ бѣжи(и) тишко... тело мое ко по(г)ребенїю зѣ(м)ному ѡ(т)даю се ѣв опеку (Чигирин, 1600 ПИ № 37); вѣды ...//... сѣбрѣлиса в' сѣнны вѣ єдино мѣсто зѣмное, и стѣлиса мѣремѣ (Почаїв, 1618 Зерц. 15-15 зв.); пара земная, в' часѣ холодный, промен'ми слѣчными потагана до слѣнца бывѣєтъ (Київ, 1637 УС Кал. 391);

(який живе, росте на землі) земний, наземний: жидовѣ... вкоусили, ѡ(т) земны(х)

пло(д)овъ пшеници и вина (1489 *Чет.* 210 зв.); жабы, миши и и(н)шие зе(м)ные звѣрята, кгды(с) нѣ(л) рѣка вы(л)ле(т) на(и)дѣю(т) в мулѣ живые недосконалыми еще чло(н)ками, я(к) бы и(х) зе(м)ля родила (1582 *Кр. Стр.* 73 зв.); ре(к) гдѣ навѣжоу и(х) чты(р)ма подобѣн'ствы,... псы на (ра)сто(р)ган'е, птахи нбсныи, и звѣри зе(м)ныи на расхищен'е, и на пожра(н)е (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 207); оучинилъ тѣды г(с)дѣ бгѣ еще з' земли звѣрѣта земныи, и всѣкое птаство повѣтрнее (серед. XVII ст. *Хрон.* 7); **земная чревца** див. **ЧРЕВЦА**; **повой земный** див. **ПОВОЙ**;

(призначений для застосування на землі) наземный: fundamenty u strelba zemnaja, kotoraja udefana, tyi strelby zemnyy peskom ne nasupany u werchy ne pobuty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 20); вси вежи с по(д)сабитьемъ а покрытьемъ добрымъ... съ стрельбами земными сере(д)ними ве(р)хними (1552 *ОКЗ* 32 зв.); с кажъдого зрѣба по два ѡ(к)на скро(з)валь на земнѣю а побо(ч)нѣю стрельбѣ (1552 *Очерк.* 3. 17).

3. (який стосується землі як речовини) земляний: А та(к) оучи(м) са тои покори и ты хр(с)тіанській члѣче, зѣмнаа спрѣснаа невѣ(ч)наа гліно (XVI ст. *УЄ* № 29519, 50); Престѣый мой Ги,... азъ зѣмній прахъ и пепель; поклоняюся тебѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 97).

4. (який стосується земельного угіддя) земельный: еслибы панъ Богъ... рачилъ нас з моею... малжонкою... спомоч где што прислужит, або... набыти именья,... кгрунту земного, того всего третью част... жоне даю (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 26); Во всаки(х) розница(х) земны(х) кграни(ч)ны(х) за ѡдосла(н)емъ ѡ(т) судѣ земьского мае(т) по(д)коморы(и) мощью зви(р)хно(с)ти ншоє... давати позвы (1566 *ВЛС* 59); едины ѡ межа(х) зѣмныхъ свѣра(т)са, а

дроугіе ѡ бѣдованье домѡвъ раны собѣ за дают' (Острог, 1607 *Лѣк.* 121).

5. (про колір) земляний, землистый, землянистый: Додоминъ: или Адѡммимъ. Зѣмны, червѡни, або крѡвни (1627 *ЛБ* 201).

Див. ще **ЗЕМЛЯНЫЙ**.

ЗЕМОКЪ ч. Земляк: Нашестранъ: З нашеи стороны, зѣмо(к) (1627 *ЛБ* 72); абыс'мѡ... до показана мѣлости кѡждомѣ члѣковив прѡсачомѣ, были гѡтовыми, не пытаючи хто естъ зѣмокъ, або чѣжозѣмецъ, прѣатель, або непрѣатель (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 645).

ЗЕМСКИЙ, ЗЕМСКІЙ, ЗЕМСКІЙ, ЗЕМСКИЙ, ЗЕМЬСКИЙ, ЗЕМЬСКІЙ, ЗЕМЬСКІЙ, ЗЪМСКИЙ прикм. 1. (який стосується землі, земного світу) земний, мирський, світський: а егда в'шель в до(м) оупередилъ его іс рекоучи што са тобѣ види(т) симоне црѣе земьстїи (1556-1561 *ПЄ* 78); выше(д)шы з раю адамъ смоутныи и(з)женою своєю тѣшилиса прѣрож(д)енными кротофила(ми) зѣмскими, стрѣтивши вѣчныи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 4 зв.); заправды мѣ(д)рїй є(ст), котѡрїй всѣ зе(м)скїе речи та(к) собѣ важи(т) яко гно(и), абы ха позыскалъ (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 14); А гды прїйде на свѣтъ антїхрист' тогда... крѡлю въ зѣмскихъ лѡжными чѣдами прелѣститъ (Чернігів, 1646 *Перло* 138); **земское море** див. **МОРЕ**; **мудрость земская** див. **МУДРОСТЬ**.

2. (який стосується верхнього шару земної кори) земний: Гди ся зе(м)ская пара изъ зи(м)ною водою изъ (!) мглою по(м)тикаеть (!) тоє не може(т) згѣстѣти на снѣгъ (серед. XVII ст. *Луц.* 543); Земьскї(и) Terrenus (*Уж.* 1645, 31 зв.);

(який росте, живе на землі) земний, наземний: виде(л) є(с)ми а то ку(н) половы(и) а которы(и) на не(м) седѣ(л) има было сме(р)тьи пекло шло за нею и дана ему мо(ц) на(д) четве(р)тою ча(с)тю землѣ абы мо(р)довали

мече(м) и голодо(м) и сме(р)тью и звераты зе(м)скими (XVI ст. КАЗ 611); Вл(д)ко ги и твѳрче всѳческыхъ, ѱ(т) всѳхъ дѳбравъ зѳмскихъ, и ѱ(т) всѳхъ древесъ избралъ еси собѳ виноградъ оди́нь (Острог, 1598 Отп. КО 31 зв.).

З. (який стосується землі як адміністративно-територіальної одиниці) земський: братъ нашъ Александеръ, корол... дла великое земъское потреби заставиль замок Володимир з мытомъ... панѳ Федорѳ (Берестя, 1508 АС III, 56); которых людей промежкѳ ними тые сѳди знайдут виноватых, ино тыежъ сѳди тым виноватым мают роки покладати, водлѳг земское ѳхвалы (Вильна, 1522 АС III, 231); ѳста(в)уемъ которые кнзи и му(р)зы татарове закону бесу(р)ма(н)ско-го, маю(т) ѱсело(ст) имения земъские,... таковы(м) нава(з)ка має(т) быти яко шла(х)-ти (1566 ВЛС 95 зв.); мы за ва(ж)не(и)шими и бли(ж)шими справами земъскими... выехати на кгру(н)тъ не мо(г)ли (б. Києва, 1585 ЦНБ ДА/П-216, 1 зв.); та(м)же в коморове положи́ле(м) ве (д)воре е(г) м(л) пна Але(к)са(н)дра кропи(в)ни(ц)кого писара зе(м)ского бра(с)ла(в)ского по(з)во(в) два (Вінниця, 1622 ЛНБ 5, III 4057, 63); приточилася справа з реестрѳ сѳдово(г)... межи... паномъ Силвестромъ че(р)леньковъскимъ писаромъ земъскимъ... а... паномъ Яномъ Песочинъскимъ (Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 147); давность земская див. **ДАВНОСТЬ**; земское право, право земское див. **ПРАВО**¹; книги земские (зѳмские) див. **КНИГА**; рокъ земский див. **РОКЪ**; судъ земский див. **СУДЪ**.

ЗЕМСКІЙ див. **ЗЕМСКИЙ**.

ЗЕМСКІЙ див. **ЗЕМСКИЙ**.

ЗЕМСКИЙ див. **ЗЕМСКИЙ**.

ЗЕМСТА ж. (стп. zemsta) помста: Кгдыбы, не збытняя добротъ, закročила: И справедливой земстѳ, не допустила (Львѳв, 1630

Траг. п. 162); О небо, якесь зъ высокости стерпѳло: И до земсты ся над такими не мѳло (Там же, 163).

Див. ще **ЗЕМЩЕНЕ**.

ЗЕМСТВО, ЗЕМСТЪВО, ЗЕМЪСТВО с. (місцеве самоврядування і судочинство) земство: те(н) запи(с) те(ж) до зе(м)ства... коли са по(ч)нуть роки пови(н)ни е(мѳ) бѳдемы до кни(г) перенести (Юскѳвци, 1576 ЛНБ 5, II 4044, 87 зв.); во(и)ски(и)... в земстѳве передъ сѳдо(м) нѳшимъ выводиль давность земскую (Городно, 1585 ЛНБ 5, II 4046, 92 зв.); па(н) Дорогоста(и)ски(и), не хотечи своего промо(л)чати, поча(л) позывати его м(л)... до земства (Киѳвщина, 1600 ККПС 133); в тако(и) справе, форѳмъ до земства не до кгродѳ право назъначило (Киѳв, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 140 зв.); тамъ же с тымъ Позвомъ Положилемъ ѱ(т) тое(ж) Панее Сто(л)никовое Новагоро(д)ское Позовъ Кгро(д)ски(и)... в то(и) же справе в которо(и)... до земства е(ст) положоны(и) (Чернігѳв, 1641 ЛНБ 5, III 4063, 177).

ЗЕМСТИТИСЯ, ЗЕМСТИТИСА дієсл. недок. (стп. zemścić się) (за ким, над ким і без додатка) помститися (за кого, кому і без додатка): Пѳроны албовѳ(м) з высѳкости до брѳнѳ са своей мѳли, абыса были земстѳили, але пре(з) самѳго жъ дѳспектъ ѱ(т)сѳчого загамовѳни были (поч. XVII ст. Проп. р. 95); Якесь хотѳла, тѳкесьса на(д) нѳмъ земстѳила (Львѳв, 1615 Лям. Жел. 3 зв.); О створенье, певнебысь имъ не стерпѳло: Снадне бысь въ тое, потрафити умѳло. Вшеляко ся, за творцемъ своимъ земстити (Львѳв, 1630 Траг. п. 162).

ЗЕМСТИТИСА див. **ЗЕМСТИТИСЯ**.
ЗЕМСТЪВО див. **ЗЕМСТВО**.

ЗЕМЩЕНЕ с. (стп. zemszczenie) помста: Якъ далѳко болѳй Отѳць нѳ(с)ный оучинитъ по(м)стѳ волѳючимъ до себе днѳ и ночь, И придалъ мѳвачи: Заправды повѳдаю ва(м)

вріхле земщен'е ихъ оучини(т) (Вільна, 1627 Дух. б. 47): А гды обачитъ Г(с)дь, же по здблности силъ своихъ крѣпат'са, // швѣаю чи завжды Г(с)да... оучинит' земщен'е еи як' обѣцаль. и очіщеню, ѿ(д) всеи злѣсти еи, за ненаганеню и непокаланю облюбѣнницѣ собѣ възметъ (Там же, 304-305).

Див. ще **ЗЕМСТА.**

ЗЕМЪЛЕТИ див. **ЗОМЛѢТИ.**

ЗЕМЪЛЕНЫЙ див. **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЪЛЯ див. **ЗЕМЛЯ.**

ЗЕМЪСКИЙ див. **ЗЕМСКИЙ.**

ЗЕМЪСКІЙ див. **ЗЕМСКИЙ.**

ЗЕМЪСТВО див. **ЗЕМСТВО.**

ЗЕМЪЛЯ див. **ЗЕМЛЯ.**

ЗЕМЪСКІЙ див. **ЗЕМСКИЙ.**

ЗЕМЯНИНЪ, ЗЕМАНИНЪ, ЗЕМЕНИНЪ, ЗЕМЕНИНЪ, ЗЕМІНИНЪ, ЗЕМЛЯНИНЪ, ЗЕМЛѢНИНЪ ч. Дрібний землевласник: И здесе были в нас земаѣ полонскіи и мѣщане и люди волосныи и жаловали нам на тебѣ (Мельник, 1501 *АС I*, 146); Я, Юхно Семенович Кошка, земинин господарский повѣту Брянского, визнаваю сам на сѣбе сим моим листом каждому доброму (Стрижовець, 1508 *АрхЮЗР 8/IV*, 177); ти(ж), тако(ж) лю(ді) поимани, которыи соу(т) поимани ѿ битва(х)... панове, землѣне, кмети и ѿбозіи лю(ді) абы са вернѣли с обѣдвѣ сторѿ(н) (Ясси, 1510 *Cost. DB 470*); Замокъ... ѿтъ чотырехъ годовъ лю(д)ми тѣтошъными гдръскими зема(н)скими и церъковъными справою земенина тѣтошъного... робленъ (1552 *ОЧорн. З. 54*); князи и панове, духовные и земляне мають ся въ томъ ку нимъ заховати, водлугъ сего листу Нашого (Вільна, 1564 *РЕА II*, 133); бра(т)а монастыра светого миха(и)ла... жало(ли) на(м) на земінина ки(в)ского максима (Київ, 1572 *ЛОИИ 68, 1, 24*); ты наехавъ на мою епископію,... будучи простымъ нѣякимсь земляниномъ, и смѣшешъ безпечне

литургивати (бл. 1626 *Кир. Н. 12*); Перенесль тежъ ехоніа до вавилонѣ и маткѣ цр(с)кѣю и жоны цр(с)кѣи... и прѣднейшіи земаны забралъ в' невѣлю (серед. XVII ст. *Хрон. 351*).

ЗЕМЯНКА, ЗЕМАНКА, ЗЕМАНЬКА

ж. Дрібна землевласница: староста Володимирский... кѣпил в земанки Холмское,... имѣне... ѿтчинное (Краків, 1512 *АС III*, 94); селище про(з)вищомъ госкоежъ... де(р)жи(т) земанька тамошънаа именовъ крыжановскаа (1552 *ООвр. З. 114 зв.*); Я Милоха Морозовая, землянка... повету Киевского, визнаваю сама на себе тым моимъ листомъ (Канів, 1564 *ЗНТШ XI*, 13); земля(н)ка г(с)дрская... сознала, иж... продала есми... писару земскому... тое име(н)е (Житомир, 1584 *АЖМУ 145*).

ЗЕМЯНСКИЙ, ЗЕМАНСКИЙ, ЗЕМАНЬСКИЙ, ЗЕМАНЬСКИЙ, ЗЕМЪЯНСКИЙ, ЗЕМЯНЬСКИЙ, ЗЕМЛЯНСКИЙ прикм. Який стосується дрібного землевласника — зем'янина: Што перво сего даиванъ платъ подымщину з людей землянскихъ наместникомъ браславскимъ (Вільна, 1507 *АЛРГ 128*); горо(д)ни .в. вси(х) гдръскихъ и зема(н)ски(х) люде(и) грабе(ж)ми и(х) зароблены (1552 *ОВін. З. 130 зв.*); Села землянские (Там же, 139 зв.); инышиє [мещане]... и на земълахъ кна(з)скихъ ...и земаньски(х)... седать (1552 *ООвр. З. 106 зв.*); по земаньскимъ и боарьскимъ берегомъ бобры ловать на воеводѣ киевского (1552 *ОЧорн. З. 57*); которые маю(т) бо(р)ти свои в пѣщи нѣшо(и) господа(р)ско(и), або те(ж)... (в) землянско(и)... маю(т) бо(р)те(и) своихъ ѿживати (1566 *ВЛС 86*); Реє(ст)рѣ списанья двора чернгоро(д)ского рече(и) вси(х) рѣхомы(х) ста(т)ковъ домовыхъ такъ же землянски(х) (Черногород, 1578 *ПВКРДА III*, 17); князские, панские, землянские... наданья,... не ведети, где ся

подевають (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/1, 259); домо(в) в острозе земля(н)ски(х), и меша(н)-ски(х) пе(т)деся(т) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.).

ЗЕМЯНЪСКИЙ *див.* **ЗЕМЯНСКИЙ.**

ЗЕМЯНЫЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМЯНЬСКИЙ *див.* **ЗЕМЯНСКИЙ.**

ЗЕМАНИНЪ *див.* **ЗЕМЯНИНЪ.**

ЗЕМАНКА *див.* **ЗЕМЯНКА.**

ЗЕМАНЪКА *див.* **ЗЕМЯНКА.**

ЗЕМАНСКИЙ *див.* **ЗЕМЯНСКИЙ.**

ЗЕМАНЪСКИЙ *див.* **ЗЕМЯНСКИЙ.**

ЗЕМАНЫЙ *див.* **ЗЕМЛЯНЫЙ.**

ЗЕМАНЬСКИЙ *див.* **ЗЕМЯНСКИЙ.**

ЗЕНЗЪВЕРЪ *ч.* (*Althaea officinalis*) мальва лікарська, проскурняк: ибискѣ(с) евискѣсь по ла(т)... а по рѣ(с). зензѣверь... // тога трава листвіє имѣ(т)... аки по(д)лѣш-никова трава (XVI ст. *Травн.* 16-16 зв.).

ЗЕПСОВАНЕ, ЗЕПСОВАНЬЕ, ЗЕПСОВАНА *с.* (*стп.* *zepsowanie*) **1.** (*непридатність для вжитку, пошкодження*) зіпсуття, зопсуття: На ѡ(с)тато(к) просили ꙗ̄ міхала абы увидѣль бра(т)скии прасы прыдавшы му двоухъ брати(и)... которы(и) вше(д)-шы в дрѣка(р)ню прызнава(л) бити великую неготовость и зепсоване дрѣка(р)ски(х) дѣль (Львѣв, 1641 *ЛСБ* 1043, 56);

(*нищення, руйнування*) зіпсуття, зопсуття: проси(л) мене ѡ прида(н)е возного на ѡгледа(н)е того кгва(л)товного порѣба(н)я и спѣстоше(н)я дѣбровы... такъ те(ж) и зепсова(н)я слободы (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122); В' Снѡвъство са Б̄жеє вѣчне поволѣвши, И несм̄ртѣльными ведлѣгъ лѣски зостѣвши. Хѡтъ и тѣла на̄ши до зепсован̄я пр̄йдѣтъ, И внѣвечъ са тѣк'же якъ и ѣнши(х) розы(и)дѣтъ (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.); то(т) [кр̄(с)тъ] е(ст) всѣ(х) хр̄(с)тіанъ ѡздоба,... ѡнъ пѣнскій цр̄кви естъ знѣкъ, ѡнъ е(ст) стра(х) народѡ(м), балванѡвъ погѣнскы(х) зепсована (поч. XVII ст. *Проп. р.*

292); Лѣкомствѡ протѣвно естъ ѡпѣще(н)е сегѡ свѣта: пѡдлость погребѣ(н)ѣ, протѣ-висьѣ гѡрдости: и тѣла зепсова(н)е протѣ-висьѣ вшетече(н)ствѡ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 168).

2. *Перен. (духовний занепад, розбещеність; грѣх, грѣховність)* зіпсуття, зопсуття: Вѣрѣи быти свѣтъ то(т) сказѣтелнымъ, поне-вѣжъ таки(м) и естъ, ѣле по зепсован̄ю знѡвъ в несказѣтел'ность боуде(т) перемѣ-ненъ (Острог, 1614 *Тест.* 137); Х̄с з' зепсо-ван̄я на̄сь вывѡдитъ: А до несм̄ртѣльности животѣ прывѡдитъ (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 93); Х̄с... натѡрѣ на̄шѣ ѡ(т) грѣха... и зепсова-на, што на̄мъ справиль былъ... Адѣмъ, сво-боди(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 177).

Див. ще **ЗОПСОВАНЕ.**

Пор. **ЗЕПСОВАТИ.**

ЗЕПСОВАНЫЙ, ЗЕПЪСОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (стп. zepsowany)*

1. (*який зіпсувався, став непридатним для використання, вживання*) зіпсований, зопсований: тыи рекгѣлы гишпанскіи сѣтъ фа(л)-шован̄и и зепсован̄и (к. XVI ст. *Розм.* 57 зв.); Неха(и) са балваны зепсован̄е валѣю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 47); В кото-ро(и) справе су(д) трибуна(л)ски(и) то(т) кгру(нт),... знову поведови,... присудил..., границы зепсован̄е направити..., припо-(з)ва(в)шы (Шумськ, 1638 *ККПС* 177);

(*повністю або частково втрачений*) зіпсований: Брѣта тѣжъ тогѡжъ, Цѣсара Сте-фѣна..., з' хорѡбы ѡблѡжнои взвела. И Іѡ-аннѣ Іер̄(с)лімскомѣ, Патріарсѣ слѣхъ зепсован̄ый прывернѣла (Київ, 1631 *Син. Тр.* 816).

2. (*розбещений; грѣшний, грѣховний*) зіпсований, зопсований: такъ суть обычае ихъ зепсован̄е, ижъ самижъ собе и своимъ намней верити не хотять (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1017); Бг̄ъ... кгды бѣчилъ пре(з) пѡтопъ зепсованѡе лѣдськое прироже(н)е,...

помысливъ, если за кождый выстоупокъ такую срокою кар'ностью створе(н)е мое карати боуду, все згйнет' (Дермань, 1604 *Охт.* 3); ты оусылоуешъ, абысь выпхнлтъ и выбилъ стыхъ з нба, и... хочешъ ихъ зновд привести, в тѣло того видимо(г) свѣта; и посади(т)и в(п)осре(д)кѣ зепсованы(х) елементовъ: где са бѣсѡве волочатъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); способъ яко на(и)-сна(д)нѣ(и)ший вына(и)шли до затрима(н)а благочестїа и до исправленїа обычае(в) зепсованы(х), а цвиче(н)а Дѣховного (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 154); Зычу і я, абы самъ Христось... зепсованыи мысли направиль (Київ, 1644 *КМЛМ* II, 289).

Див. ще ЗОПСОВАНЫЙ.

ЗЕПСОВАНЬЕ *див. ЗЕПСОВАНЕ.*

ЗЕПСОВАНА *див. ЗЕПСОВАНЕ.*

ЗЕПСОВАТИ *дієсл. док. (стп. zepsować)*

1. (що) Зруйнувати, знищити: панство Римское не есть еще до конца знищено, зепсовано и спустошено: бо еще якожъ колвекъ держитсе (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 151); в' вывороченю ерихонско(м) толко до(м) раавы блоу(д)нищи зоста(л) вцале, инше всѣ з гроунтоу соу(т) зепсованы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192); кды амалехитове зепсовали и спалили сих'хе(и), и такъ пооумирали (Там же, 218);

(що) (зробити непридатним для вжитку, поламати) зіпсувати: Тесли, що заправи(л) Притво(р) котры(и) бы(л) снѣ(г) зепсова(л) з дзво(н)нищи дале(м) гро(ш) .s. (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.); огладалемъ все: гдѣмъ тѣжъ нашолъ кадъ мѣданю, на ланцѣхъ желѣзномъ оу стѣдни висачю, южъ старостю зепсованю (Вильна, 1627 *Дух. б.* 5 зв.);

(що) усунути, ліквідувати: А до того, же Церковъ мѣлъ зепсовати, А за три дни, знову еи збудовати (Львів, 1630 *Траг. п.* 163);

(що) позбавити (чого): Хс Црѣ... Закаменѣлость мою ра(ч) самъ зепсовати, Мѡцно(ст)

каменїи мои(х) тажки(х) згрѣхотати (Львів, 1631 *Волк.* 8).

2. Споганити: грѣцы... Блюзнатъ бовѣмъ явне, где альбо насмѣатиса альбо зепсовати не мѡгдтъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 19 зв.).

Див. ще ЗОПСОВАТИ.

ЗЕПСОВАТИСА *дієсл. док. (стп. zepsować się) (втрратити життездатність)* загинути: тѣло... если бы само в' свѡей натѣрѣ толко зоставало, не заживаючи ничѡго з' стороны, зепсовало бы са и згйндло (Вильна, 1627 *Дух. б.* 12).

Див. ще ЗОПСОВАТИСЯ.

ЗЕРВАТИ *дієсл. док. (стп. zerwać)* (що) (рвучко відокремити що-небудь прикріплене) зірвати: огляди если попрѣги не зерваны принеси ми бѣлкгй которая висит) при седлѣ (к. XVI ст. *Розм.* 40 зв.); порвалиса ланцѣхы, якобы кто зервалъ ниткѣ оупраденю с кѣделѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150).

Див. ще ЗОРВАТИ, ЗРИВАТИ.

ЗЕРЕМА *с.* Місце, де водяться бобри; бобровї нори: и дал... емд тое имѣне... // с потоки и з их ѡзреки, з бобровыми гоны и з зереманы (Краків, 1507 *AS* III, 39-40); Маеть он тые двѣ части в... имѣнахъ держати... и с хворосты и з лады и з заросльми ... // и з зеремены (Краків, 1518 *AS* III, 169-170); тот Гневошъ... тое имене свое власное... продал Маршалкѣ // Волынское земли... з бобровыми гоны и зеремены (Вильна, 1540 *AS* IV, 266-267).

ЗЕРКАЛО *с. 1. (відшлифована поверхня, яка відображає предмети)* дзеркало: фе(д)-ко... кобынецъ ме(л) това(р) сво(и)... ножовъ сви(д)ницъки(х) ладанѣ купо(р)ва(с)у зе(р)каль всего того по(т)росе (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 19); он же ме(л)... зе(р)каль стуго(в) гребене(и)... того всего потросе (Там же, 21); Непокаланїи ср(д)цемъ позираю(т) на славѣ Бжїю, а ошпѣченны на розѣмѣ вид(т) дѣвола, а звлаща... Котрыи зась лице

олѣйками намазуютъ, ... и в' зѣркалѣ здѣ-
батса, абы могли оуловѣти и звести дш̄д
(Львѣв, 1642 *Час. Слово* 276); *Образно*: За-
зираймо чѣсто в' зѣркала дш̄гъ наши(х) (поч.
XVII ст. *Пчела* 47); *У порівн.*: который
кгуз потомъ барвѣръ пусчалом протялъ,
от которого протятя тая ся рана, яко зѣрка-
ло, розширила (Луцкъ, 1583 *АрхЮЗР* 8/III,
381).

2. *Перен.* (відображення яких-небудь явищ,
процесів і т. ін.) дзеркало: Веелсепфонъ:
Болванъ вѣтрѣ полнѣчного, потаѣмны(и)
зѣркала, або одрѣжѣте(л) полнѣчны(и) (1627
ЛБ 192).

Див. ще ЗВЕРЦАДЛО, ЗВЕРЦАЛО,
ЗЕРЦАЛО.

ЗЕРНИСТИЙ *прикм.* Зернистый: granatus,
зерни(с)ти(й) (1642 *ЛС* 211).

ЗЕРНКО *с.* Зернятко: Кѣккѣнъ: Зѣрнко,
шарлатъ, паволок(а) (1627 *ЛБ* 217).

ЗЕРНО, ЗЪРНО, ЗРЪНО *с.* 1. (плід
хлѣбних злаків) зерно: ядѣние его было...
зерна бобоу соухаго (1489 *Чет.* 10 зв.);
Єв(г)листа выписоуетъ ѱ подобен'ствѣ
роз'сѣвача ѱ доброй мѣрѣ, ѱ зер'ноу горь-
чично(м)ъ И тыжь якъ хс на лодѣ опочи-
вает (1556-1561 *ПС* 139); Симоне, Симоне,
просить сатана, што бы сѣялъ зерно, али
я прошу тебе, нагай не ослабѣетъ вѣра твоя
(XVI ст. *НС* 102); якъ бовѣмъ з многих
зернѣ един хлѣбъ и з многих ягод едно
бывает вино, так з многих пер'сонѣ едно
тѣло з Церкви Христовы бывает (Вильна,
1600 *Катех.* 52); видали(с)мо на вѣпрѣ на
зе(р)на пу(л)ѱ(с)ма золотого (Львѣв, 1607-
1645 *РДВ* 31 зв.); granum зѣрно (I пол. XVII ст.
Сем. 89); Дла чѣго и Хс Гъ тѣлъ вѣскр(с)-
ніе оувѣраючи рѣклъ: Если зѣрно пшенич-
ное оупавши на землю не обомрѣет то са-
мѣе пребывае(т), а еслѣже обомрѣет мнѣ-
гѣй овоць оучѣнитъ (Киѣв, 1625 *Коп. Ом.*
160); В ты(ж)день..., шафаръ... три зѣрнѣ

сочевѣицѣ оузрѣвши..., которіе... на землю
ѱпали, зара(з) то до ігѣмена ѱ(т)нѣслъ (се-
ред. XVII ст. *Кас.* 43 зв.); *Образно*: Прѣйми
пре(д)вѣчнаа Тр(о)це престѣаа и единѣце,
сіе малѣе зѣрно; ч(с)тои пшеницѣ твѣой сѣв-
бы, котѣрое оуросло бл̄г(д)тѣю твѣею (Чер-
нігѣв, 1646 *Перло* 170); *У порівн.*: Если боу-
дете мѣти вѣроу яко зерно горчичное а
рекли бы сте той то ягодичинѣ вытрѣг'ниса
а в'корениса в' море, послоухала бы васъ
(1556-1561 *ПС* 295 зв.); у котором крыжу
крыжик, в немъ шмаракгов десет великих
в золоте и перел уриянских шест яко зер-
но (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427).

2. (насіння плоду рослини) зерно: Та(к)же
кого боли(т) селезе(н),... възми .д̄. ло(ж)кы
боуквицѣ варенои, а .д̄. ло(ж)ки вина, а .л̄.
зе(р)нѣ пе(р)цоу // сто(л)ци посполоу и пѣи
пораноу (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7-7 зв.); *У*
порівн.: тѣй бытности бѱ(з)ко(и): такъ ро-
зѣмѣй якѱ все створѣна видѣмое: и невидѣ-
мое; всѣ девѣтеры Нѣба: и нашь видѣмый
сѣй мѣрѣ, такъ е(ст) великою рѣчѣ; в рѣцѣ
тои бытности бѱ(з)кои; якѱ в рѣцѣ твѣей,
зѣрно гѣроховое (Чернігѣв, 1646 *Перло* 12).

2. *Перен.* (суть, основа) зерно: мы Россо-
ве, если для наукъ вѣ край Нѣмецкѣи уда-
емося..., зъ ростропностью еднакъ смѣтѣе
отметуемо, а зерно беремо (Киѣв, 1621 *Коп.*
Пал. 900).

ЗЕРНОРОДНИЙ *прикм.* (який дае пло-
ди і насіння у вигляді зерна) зерновий: gra-
nifer, зернородни(й) (1642 *ЛС* 211).

ЗЕРНЯ, ЗЕРНА, ЗРЪНА *с.* Зерня: а
sto sia dotyczek (!) na spiżowania zamkowo-
ho, toho żadnoho zernity net, a nemajut odkul-
metry (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); коу
чемѣ естъ подобно цр(с)тво бѣжѣе, и комоу
его оуподоблю. Подобно е(ст) зрѣнати гор'-
чич'номуу, которое в'зав'вши чл̄кь оуврѣгъ
вѣ ѱгоро(д) свои и в'зросло (1556-1561 *ПС*
281); правдѣвые плевы роздѣлитъ ѱ(д) прав-

дйвѣхъ зѣрнатъ (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 17 зв.); Шйпокъ: Овоць є(ст), грановітоє яблко пѣльное зѣрнатъ, запашное и смачное (1627 *ЛБ* 158).

ЗЕРНЯСТЫЙ *прикм.* (який складається з дрібних часточок якої-небудь речовини) зернистый: шостый перстен з рубином зернястым нерезаным, за которого-м дей дал осмъ коп грошей литовских (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 244).

ЗЕРНЯТЫЙ *прикм.* (який має в собі багато зерен) зернистый: выпуканія твоа раи зернятыхъ яблѣкъ со овозомъ яблоннымъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53).

ЗЕРНА *див.* **ЗЕРНЯ.**

ЗЕРНАТКО *с., перен.* (дрібна частинка чого-небудь) зернятко, зернина, крупинка: такъ на(с) са(м) милоуетъ и любить жебысмо его взаѣмною любовію могли любити, або жебы мл̄(с)ть такъ коштовны(и) была бы гѣдна оувагы жебы ани єдино зѣрнатко его не ѡпоушалоса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.).

ЗЕРЦАЛО *с.* (*цсл.* зръцало) **1.** Те саме, що **зеркало** у 1 знач.: Аг̄гл̄(м) Б̄ж̄ӣ(м), нѣсть бѣльшеї радѣсти в' цр̄(с)твѣ Н̄б̄(с)-номъ, понѣже в' Б̄з̄ѣ вса оузритъ якѡ в' зерцалѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 162); а такѡвый то даръ бѣде мѣти з мл̄(с)рдїа бо(з)когѡ; ...и всѣ таїны збавѣна нашегѡ, якѡ в' зерцалѣ; оузритъ яснѡ тог(д)а в' їсноути бо(з)кой (Там же, 165 зв.); Александръ... на верхѣ ѡной тарчи казалъ приправитъ великое зерцало (серед. XVII ст. *Хрон.* 454).

2. Те саме, що **зеркало** у 2 знач.: Тоу ѡ(т)че владька присмотрїса в' тѣе зерцало згѣды ст̄ы(х) ап̄(с)ль... вѣдали до себе же маю(т) мѣць, ... бѣсы выгонїти, вазати, разрѣшати, а пре(д)са не садїлиса на своїхъ доумахъ, на свої(х) мьсла(х) (Острог, 1598 *Отп. КО* 26 зв.); ѡ друже... // Оумѣи зерцало чистоты ховати, Єй пристѣиנדю по-

честь выражати (Львів, 1631 *Волк.* 18 зв.); **Ото** маєшь зерцало бгослѣвіи, посмотри са вне окомъ разѣмнои дш̄ѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. нenum.).

3. *Перен.* (*приклад, взірєць, зразок*) зерцало: такъ тѣтъ синѣдъ зерцало в' сѣбѣ тїранства потѣмковъ зоставиль (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.); Поминаймо блгочестїа не захвѣаного фїлѣра, побѣжности зерцало: иночества вѣзерѣнокъ (Київ, 1625 *Кол. Ом.* 166); Се тебѣ Бл̄гч(с)тївый, и Правѡвѣрны(и) Читателю, Пресвѣтлое Зерцало свѣршѣннагѡ Хр̄(с)тїанскагѡ жїтелства пре(д)лагает(с)а (Київ, 1628 *ДП* 519); Правдїве бовѣмъ наслѣдовати Х̄а єст': гды... не тѣлко вѣритъ кто ємѣ, але и трѣпїт' дла нѣгѡ, ... свѣй бовѣ(м) живѣт' П̄ан', на прїкла(д) дѣброгѡ мешка(н)а якѡ зерцало нѣкакѡє тѣм' котѣрыи его слѣхати хотат', положїти рачил' (Київ, 1632 *МКСВ* 282).

4. Деталь спорядженнїа воїна: его мл̄(с)ти кн̄жти... **Остро(з)скомѣ**... зброю мою зе(р)-цала бѣла(т)ныє шишакъ и ка(р)вашъ бѣлатны(и) позолотисты(и) дарѣю (Миленовичі, 1581 *ЖКК* I, 198).

Див. ще **ЗВЕРЦАДЛО, ЗВЕРЦАЛО.**

ЗЕСЛАНЬЄ *див.* **ЗЕСЛАНЬЄ.**

ЗЕСЛАНЬЄ, ЗЕСЛАНЬЄ *с.* (*смпн.* zesta-
nie) **1.** Дорученнїа, розпорядженнїа: ѡ(т) поча(т)кѣ тѣе фвндацыи нашеѡ... за зє(с)ланьємъ ѡ(т) мене... и всего рїце(р)ства во(и)ска... Запоро(з)ского Посланика мають и повинны бѣдѣтъ... рахѣно(к) прїсто(и)ны(и) и личбу чинити (Київ, 1622 *ЛСБ* 486); братїя ...за зє(с)ланьємъ ѡ(т) его мл̄(с)ти любѣ ѡ(т) настѣпъцы потѣмка его М̄... маєтъ... рахѣно(к) прїсто(и)ны(и) и личбѣ чинити (Львів, 1622 *ЛСБ* 490).

2. (*про Святого Духа*) зїсланнїа, зїшестїа: а кдѣ прїдетъ потѣшїтель котѣрого а вамъ пошлю ѡ(т) ѡца, то єсть тепѣрешнее пѣд часѡмъ боудѣее зєсланье и прїхо-

жёнѣ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 15); а до того анджли тѣе свѣдоцтва соуть ѿ тепѣрешнемъ схоженіи по(д) часомъ боудѣчомъ, котороѣ называемо зесланьемъ,... и оказаньемъ дха стого (Там же, 24).

Пор. **ЗЕСЛАТИ.**

ЗЕСЛАТИ, ЗЕСЛАТЬ *дієсл. док. (стп. zesłać)* (кого) послати, дати, дарувати: Робѣтника чѣлого зеслатъ рачиль скѣро (Вильна, 1620 *Лям. К.* 20); Г(с)дѣ встѣпѣлъ на нѣо зеслалъ бовѣмъ Дѣа потѣшитѣла // на двана(д)цать Ап(с)ловъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 64-65); ѿбе(з)валъся панъ гео(р)ги(и) ѳеодосовичъ если бы бгъ рачи(ль) на(м) зе(с)лати дида(с)кѣла... ѿ(д) себе самого на ка(ж)ды(и) рокъ... ѿному... давати по золоты(х) пятидеся(т) неѿ(т)рече(н)но (Львѣв, 1635 *ЛСБ* 1043, 43).

ЗЕСЛАТЬ *див. ЗЕСЛАТИ.*

ЗЕСРОМОТИТИ *дієсл. док. (стп. zesromocić)* (кого) зганьбити, знеславити: поменены хлопи,... ѿного протестанта, вперѣдъ словы ушчипливѣми, гонорови его шкодячыми, зесромотивши,... окрыкъ учынивши: “быйми, забийми того собаку, ляха, зъ его челядю...” (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/1, 523).

ЗЕСПЕЧОНЫЙ *дієприкм. (стп. zeszpeczony)* споганений: Красота са напра(в)лаѣ(т) зеспѣчнаа пре(з) грѣ(х) (Киѣв, 1623 *Мог. Кн.* 38).

ЗЕСТЕ, ЗЕЙСТЕ, ЗЕЙСТЬЕ, ЗЕСТЬЕ, ЗЕШТЬЕ, ЗЕШТЬЕ, ЗОСТЕ, ЗОЙСТЕ, ЗЫСТЕ, ЗЫСТЬЕ, ЗЫШТЬЕ *с. (стп. zejście)* 1. Зібрання, згромадження: Року бжия а хи Стало са певное постанове(н)е И ѿхвала ѿ(т) всѣхъ зго(д)не, при зе(с)тю, а(л)бо зебра(н)юся сѣпо(л)номъ всего клеросѣ клерико(в) Лвовскихъ (Львѣв, 1610 *ЛСБ* 1046, 5); Лѣкъ: Зѣстье, а(л)бо згромаже(н)е спѣваковъ (1627 *ЛБ* 58); Състоаніе: ...бра(т)ство товариство, зѣзд(д)ъ зе(ст)е, я(к)бы спо(л)стоа(н)е (Там же, 129).

2. (*про зіслання Святого Духа*) зіслання, зішестя: А по зѣистю Бо(з)ского Потѣшитѣла,... смѣле пѣстѣлиса по всѣмъ ѿкрѣдѣ свѣта (Киѣв, 1619 *Гр. Сл.* 238); А кѣ томѣ запѣтанный Николѣй, ѿ зѣистю котороѣ са стало в' день Па(т)десѣтный Всѣстго Дѣа, нехай ѿ(т)повѣди(т), если мѣжетъ, правдою, а не свѣро(м) (Там же, 243).

3. Смерть, кончина: А если бы ся приграфило по зештью моем, жебы жона моя... с того свѣта зышла... тогды... всю маѣстность поручаю в моцъ, оборону и опеку зятю своему пану Войне Линевскому (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 193); А ѿмоцованы(и)... // ...ѿпоминалъ ся вперѣд) жебы сторона поводовая... позъву своего вывѣла, в то(м) звлаща пѣ(н)кте где себе чере(з) позовъ бли(з)ко(ст) кре(в)ную по зо(ст)ю небожъчика князя боре(м)ского приписѣю(т) (Кременецъ, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 25 зв.-26); А по тогѣ зѣистю Ирѣна и Ко(н)ста(н)тѣнъ дѣдичами Цесѣрства зостаѣли (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 76); **зѣстье зъ сего жытѣя** — смерть, вѣдхѣд, кончина: по зѣистю зъ сего жытѣя ѿдны плѣменемъ чиститѣльнымъ будутъ очищени, а другіе суду вѣчного потѣпленъя подыимуть (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 132); **зѣсте (зейстье, зештьѣ, зештьѣ, зойсте) зъ (сѣ) сего (того) свѣта, зѣсте зъ свѣта** — смерть, вѣдхѣд, кончина: священникъ (Илія) по зѣистю с того свѣта першеѣ жоны своеѣ,... в второе малженство вступивши, над заказъ духовный литоргию Божественную отправовати... усиловалъ (Львѣв, 1633 *КМММ* II, 18); дѣтинныѣ лета... потребдють мети при нихъ сѣрдоболного приѣтѣла... ако въ небытности ѿтца въ домѣ, або по зештью его зъ сего свѣта, матце... статѣчной (1577 *AS* VI, 72); козаки и татарове, по зойистю с того свѣта... короля полского Владислава четвертого, на Рѣчь посполитую кѣвалтовне наступили (Луцьк, 1649

АрхЮЗР 3/IV, 304); По зеистью съ сего свѣта каждого... епископа, кому его королевская милость рачить отдати тые мѣста духовные, ижъбы были посвящаны,... отъ митрополита кievского (Новгородок, 1594 МСЛ I-2, 556); По зѣстю его з' свѣта, Дрдкарню воскресити, И през выдаванье Книгъ Црковъ оукрасити (Київ, 1618 Вѣзер. 16).

4. (таємний самовильний відхід) втеча: я... в то(м) именью..., про зыштъя людѣ(и) доходити никотори(м) способо(м) по(и)скивати не буду мочи (Луцьк, 1585 ЛНБ 5, II 4044, 146).

5. Злиття, зіткнення, з'єднання: а от села Свшиченского попереk есть кгрвнтѣ Свшиченского до зыста границы Козлиничское з Несвхоежскою... такеж на милю (Сухошично, 1569 АС VII, 330); Треволнѣіе: Трѣхъ волнъ въ единою кѣпѣ зѣстѣе (1627 ЛБ 133).

6. (зменшення кількості чого-небудь) втрата: мене дей, человека так утрапеного, змордованого, для зыштъя крови зомдделого, балверови мене з росказаня того владыки опатрить... заказаль (Володимир, 1592 АрхЮЗР 1/VI, 92).

Див. ще ЗЕСТЕСЕ, ЗЕСТИЄ.

ЗЕСТЕСЕ с. (стп. zejście się) 1. (домовлене побачення з ким-небудь) зустріч: А кгда ишоль в покояхъ королевскихъ у Варшавѣ пан воевода кievскій до зестяся з гетманом на угоду, там же пріятель его,... под руку его взявши, провадилъ (Львів, 1605-1606 Перест. 40).

2. Злиття, з'єднання, зіткнення: пленипоте(н)тъ, поведи(л), же то зреченье кгрунъто(в) Ло(в)ко(в)ски(х), якобы ты(л)ко до зестя се рекъ Иве(н)ки зъ И(в)ницею, кгрунъты ло(в)ко(в)ские быти бы мели (Житомирщина, 1639 ККПС 214).

Див. ще ЗЕСТЄ.

ЗЕСТИЄ, ЗЕЙСТИЄ с. (про народження Ісуса Христа) прихід, поява: А пото(м) кладѣмъ рѣкѣ на живо(т), исповѣдючи зѣстїе его на зѣмлю, и въ прч(с)тѣмъ животѣ Бг̄о-матере, бе(з)сѣмненное зачатїе его (Київ, бл. 1619 О обр. 69).

◊ **зеистїе з свѣта сего** — смерть, відхід, кончина: По сму(т)ны(х) намъ новина(х) ѿ зе(и)стию з свѣта сего... Мелетия алекса(н)дрѣ(и)скаго патрия(р)хи еще зо(с)тала ѣтѣха его праца и дѣла рѣкѣ, которою ...ѿ(т) сѣпоста(т) нѣкоторые ѣтѣша(т)иса бѣдѣ(тъ) (Острог, 1607 ЛСБ 372, 1).

Див. ще ЗЕСТЄ.

ЗЕСТЬЄ див. ЗЕСТЄ.

ЗЕТЬ див. ЗЯТЬ.

ЗЕФИРЬ, ЗЕФЪРЬ, ЗЕФІРЬ ч. (лат. zephyrus) (теплый легкий вѣтерець) зефир: зефиръ, вѣтръ вда(ч)ны(и), ѿ(т) полд(д)на бѣжучій (1596 ЛЗ 49); зѣфиръ тиховѣчїи и нѣѿ(т)мѣнный оучинїль, котѣрыи з' квѣто(в) вѣнности повѣтрїе наполнѣеть (серед. XVII ст. Хрон. 5); *Образно*: на такой мѣцной скалѣ вѣчного спѣсѣнія постановїти бы хотѣль нѣгѣ свою... //... таки(м) возвѣаньемъ тїхого зефирѣ ѿхоложѣли бы са... веселїли бы са патрїа(р)си (Острог, 1598 Отп. КО 31-31 зв.); Прїими всемогщїй... Бжѣ, сїю малѣю мерѣжѣ... негѿ(д)нои рѣкї мой:... и въверзѣ ю въ мѣре великое вѣка сегѿ,... //... абѣ... лѣвци... твої, вїтагнѣли ихъ: на свѣтъ ч(с)тогѿ Нб(с)ногѿ зефѣра (Чернігів, 1646 Перло 169 зв.-170).

ЗЕФЪРЬ див. ЗЕФИРЬ.

ЗЕШЛЫЙ дієприкм. (стп. zesły) 1. У знач. прикм. Покійний: пото(м) поклада(л) дрѣги(и) ли(ст) ко(н)фи(р)мацыю або потве(р)же(н)є ѿ(т) г(с)дра корола его мл(с)ти зешлого жикгимо(н)та авгу(с)та емѣ даны(и) (1582 ЖКК II, 109); То южъ плакали тамтѣи, побѣжне и прилїчне, якосте слѣшали, по особѣхъ зѣшлыхъ (Київ, 1625 Кон. Каз. 16);

Тогда(ж) п̄нове фере(н)цове зятеве зешло-го небощика п̄на миколая вне(с)ли про(з)бу страны опеки абы ей братия приняли (Львів, 1634 ЛСБ 1043, 38).

2. У знач. ім. Покійник, покійний, небіжчик: Збываётъ намъ еще четвёртый часъ чинёна п̄амати Оумёрлымъ, то́естъ рочыны, котóрыи гды рóкъ по смёрти зéшлого в̄йидеть, ω(т)правдёмъ (Київ, 1625 Коп. Ом. 161).

◦ **быти зешлыхъ летъ** див. ЛѢТО; **быти въ летехъ зешлыхъ** див. ЛѢТО.

ЗЕШТЬЕ див. ЗЕСТЕ.

ЗЕШТЬЕ див. ЗЕСТЕ.

ЗЕФІРЪ див. ЗЕФІРЬ.

ЗЕДАТИ див. ЗѢДАТИ.

ЗЕДАТИСА див. ЗѢДАТИСА.

ЗЕДЕНЕ див. ЗѢДЕНЬЕ.

ЗЕДНАНЕ див. ЗѢДНАНЕ.

ЗЕДНАТИ див. ЗѢДНАТИ.

ЗЕДНАТИСА див. ЗѢСДНАТИСА.

ЗЕДНОЧАТИ дієсл. недок. (кого з ким, що) З'єднувати, поєднувати, злучати: Третаа: же двѣе найда(л)шїе зедночаётъ, бо оубо(з)ство и бѣды нашѣ з бояство(м) и великостю бо(з)скою злоучиль (поч. XVII ст. Проп. р. 161); Яко то чїни(т) Николаї, котóрый гдѣ та(м) якбе слóвко позвати(т), што Д̄ха з' С̄номъ албо з'єдночаётъ, албо власного ем̄ оуказветъ, яко // спольистóтного (Київ, 1619 Гр. Сл. 285-286); таа то любóвъ, понева́жъ є(ст) звáзкомъ з'єдноча́ющимъ члóнки цр̄ковныи не тóлко до живѣихъ протагаётъса, лѣчь и до оумёрлыхъ (Київ, 1625 Коп. Ом. 163).

ЗЕДНОЧАТИСА дієсл. недок. (до кого) Приєднуватися, прилучатися: прото(ж) не хотачи в долегливости и в' терпѣніи х̄во(м) быти до ни(х) са з'єдноча́ю(т) (Вільна, 1596 З. Каз. 20 зв.).

ЗЕДНОЧЕНЕ див. ЗЪЕДНОЧЕНЕ.

ЗЕДНОЧЕНІЕСА с. (стп. zjednoczenie się) з'єднання, об'єднання: пѣрше при нои

са зє(д)ночѣніаса и свѣта того // шѣтетчѣн'ства зглади(л) б̄гъ в'весь свѣ(т) потопо(м) (Вільна, 1596 З. Каз. 19-19 зв.).

Див. ще **ЗЕДНОЧЕНЬЕ, ЗЪЕДНОЧЕНЕСА.**

ЗЕДНОЧЕНЬЕ с. (стп. zjednoczenie) об'єднання, з'єднання: Дроу́гїй [пунктъ]. абы на тóмъ ма́ло оголошѣномъ помѣстномъ синóдѣ, ... з'єдночѣнье з рѣмскимъ за́паднымъ костѣломъ бѣдóвано и чинено не было, але... жебы набожѣнство... в'цѣле захóвано и оутвержѣно было (Острог, 1598-1599 Апокр. 14).

Див. ще **ЗЕДНОЧЕНІЕСА, ЗЪЕДНОЧЕНЕСА.**

ЗЕДНОЧИТИ див. ЗЪЕДНОЧИТИ.

ЗЕДНОЧИТИСЕ див. ЗЕДНОЧИТИСА.

ЗЕДНОЧИТИСА, ЗЕДНОЧИТИСЕ дієсл. док. (стп. zjednoczyć się) 1. (з ким) З'єднатися, злучитися: гдѣ са с̄нове бѣжїи з сы(н)ми люде(и) свѣта того зедно́чили в'ве(с) свѣтъ Б̄ъ затопи(л) потóпо(м) (Вільна, 1596 З. Каз. 20); Та(к) и тогѡ жебы Ап(с)лѡве и хрїстіане Паракліта принáти, а мо(ц)ю з' высóкості приѡболочиса, Бо(з)ства напóлнитиса, и дѣши з' Д̄х̄омъ с(т): з'єдно́читиса мѣли, Пр(о)роки и Кролеве не вѣдали (Вільна, 1627 Дух. б. 264).

2. (з ким) (одружитися) поєднатися: Тое са оп̄сдетъ в' кнїзѣ Рѣѡы на самомъ почáткѣ: якѡ се онаа Рѣѡа з' Воѡзо(м) з'єднóчивши, а пре(з) вндчата свои зродила Давыда цр̄а (серед. XVII ст. Хрон. 63 зв.).

ЗЕДНЫВАТИ дієсл. недок. З'єднувати: Сле(з)ное за(с) и м̄чѣническое назывáютса кр̄щѣніемъ дла того, и(ж)... ω(т)п̄щѣніе вины, и кара(н)а за грѣхъ з'єдныва́ю(т) (Львів, 1645 О тайн. 14).

ЗЕЖДЖАТИСА дієсл. недок. (збиратися де-небудь разом) з'їжджатися: на(м) са здадо абы на каждое лѣто, в' каждой

епархії два рази на рокъ еписко(п)ській со-
бо(р) бываль, абы посполъ на единос мѣсце
з'єжджаючися сполной епархії таковыи
взысканіа истазовали (Острог, 1598-1599
Апокр. 135 зв.).

ЗЕЖДЧАТИ див. **ЗЪЕЖДЖАТИ**.

ЗЕЗДЪ див. **ЗЪЪЗДЪ**.

ЗЕРЕТИЧЕНЬЙ дієприкм. у знач. прикм.

Який став еретиком: Если бо... назвалися
в правду и вкупѣ стоящие — отступници и
отметницы, а един збѣснѣлый и зеретиченый
— основание или фундамент, то бы и тая
хула пала и на апостолы (1608-1609 Виш.
Зач. 214).

ЗЕРЕТИЧИТИСЯ дієсл. док. Стати
еретиком: Если бо... един взбѣснѣвши и
зеретичившися оторгнувся от лика или
почту вѣрных,... то бы и тая хула пала и
на апостолы (1608-1609 Виш. Зач. 214).

ЗЕРОЖИТИ дієсл. док., перен. (що)
Розворушити, розбурхати, сколотити: Вше-
течѣнство... тихое а скромное прироженіе
лю(д)ское збѣствило и зерожило, роздмное
и безроздмное ѿ(т)менило (Київ, 1637 УЄ
Кал. 986).

ЗЕСТИ див. **ЗЪЪСТИ**.

ЗЕХАНЕ див. **ЗЪЕХАНЕ**.

ЗЕХАНЬЕ див. **ЗЪЕХАНЕ**.

ЗЕХАТИ див. **ЗЪЕХАТИ**.

ЗЕХАТИСЕ див. **ЗЪСХАТИСЯ**.

ЗЕХАТИСЯ див. **ЗЪЕХАТИСЯ**.

ЗЕХАТИСА див. **ЗЪСХАТИСЯ**.

ЗЖАЛИТИЕА дієсл. док. (над чим)

Зжалитися, зглянутися: а а нѣ маю ли
зжăлити са на(д) нинѣвію мѣсто(м) велі-
кы(м) (Острог, 1599 Кл. Остр. 213).

ЗЖАТИ, ЗОЖАТИ дієсл. док. (що)

1. (зрізати стебло рослини біля кореня)
зжати: збожя, зложеного и на поли зжато-
го: жита копь триста... ячменю копь двад-
цать (Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/1, 53); тые по-
менены слдги... // ...горѣх нивѣ зжали и

забрали (Вінниця, 1640 ЛНБ 5, III 4063, 34).

2. *Перен.* Дістати, одержжати, заробити:
што тѣтъ посѣешь, та(м) тоє(ж) зожнешь,
а спроста повѣдавши, яко што тѣ заробишь,
а та(м) заплатѣ возмѣ(ш) (Височани, 1635
УЄ № 62, 3).

ЗЖАХАТИСА дієсл. недок. Лякатися,
жахатися: Оужасаюса: Стрăшѣса, лакă-
юса, здѣмѣваюса, зжахăюса, сполѣхѣюса
(1627 ЛБ 137).

ЗЖАХНЕНЕСА, ЗЖАХНЕНЬЕСА с.

1. Здивування, подив: Издѣмѣніе: Забы(т)е-
са, задѣмѣва(н)еса, зжахнѣние са (1627 ЛБ
47).

2. Страх, переляк: Оужасновѣніе: Здѣ-
мѣ(н)е, зжахне(н)еса, перѣстрахѣ, перелакнѣ-
(н)еса, затрвожѣ(н)еса (1627 ЛБ 137).

ЗЖАХНЕНЬЕСА див. **ЗЖАХНЕНЕ-
СА**.

ЗЖЕЧИ, ЗОЖЕЧИ дієсл. док. (кого,
що) (знищити вогнем) спалити: Хто бы ко-
му... млы(н) зжо(г)... таковыи має(т) пла-
тити кгва(л)тѣ (1566 ВЛС 87 зв.); тамъ з
многими по(д)даными своими... дубе мое
грани(ч)ное а бо(рт)ное... изо бчолами зжогъ
(Житомир, 1584 АЖМУ 88); Хоть я дамъ
тѣло свое, што бы мя зожгли, а любве не
(в ориг. нѣтъ. — Прим. вид.) имаю, не есть
ми ніякой помочи (XVI ст. НС 16); такъ и
сосна наша власная, которую дей годовъ
пять яко ее громъ зжогъ (Краків, 1633
АЮЗР II, 82).

ЗЖОЛТАБЕЛЬЙ прикм. Жовто-білий:
камен з жолта-белый, яко старый диямент
(Володимир, 1613 АрхЮЗР 1/VI, 427).

ЗЗА див. **ЗЪЗА**.

ЗЗАДУ, ЗЪЗАДУ **1.** присл. (із задньої
сторони, зі спини) ззаду: пристоупи(в)ши
з'задоу и до(т)к'ноуласа подол'ка ѿдѣна
его (1556-1561 ПС 251); защепьку отьломѣле-
но, што знать свѣже изорѣвано вѣко и съ
переду и зъ заду закладано якимись желѣза-
ми (Луцьк, 1591 АрхЮЗР 1/1, 317); Хімѣра:

Коза спередъ ле(в), а з'зѣдъ змѣй, а всерединѣ Хімера (1627 ЛБ 241); пристѣпи(в)ши з'зѣдъ доткнѣлася краю ѡдѣна егѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 623).

2. У знач. прийм. (з род.) (уживається на означення предмета або особи, позаду яких щось розміщене або відбувається) ззаду: з'шны(х) складаны(х) и фалшівы(х) [словъ] ...напльнѣный естъ свѣ(т) котѡрій пере(д) тобою хвѣла(т), а з'задоу тебе продаю(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 212 зв.); А з дрѡгое стороны ѡтъ реки Норины сѣ сажонъ а (з)зѣдъ ѡтъ реки врѣчаѣ еї сажонъ (1552 ООвр. З. 100 зв.).

Див. ще **ИЗЗАДУ**.

ЗЗВАТИ дієсл. док. (кого) Зізвати, склікати: Гды з'зовѣтъ пѣстырь стадо свое: хтѡколвекъ бѣдетъ мѣти патно, познѣеть пѣстыра своѣго (Вільна, 1627 Дух. б. 112); а тий люде... гди ѡ(т)ць ихъ состарѣ(т)ся албо мати... тогды оучинятъ за мѣ(с)томъ костръ дровъ и запаля(т) и ззовуть приятели(и) и вчинятъ калацію (серед. XVII ст. Луц. 532).

Див. ще **ЗЗЫВАТИ, ИЗЪЗЫВАТИ**.

ЗЗВОЛИТИ дієсл. док. (виявити бажання) зволити: Дла Кр(с)тѣ пре(д) ты(м) за(в)ше вѣрны(х) забивано... Кѡтѡрыи з'звѡли(в)ши трѣвати при не(м) стѣле, И потѡм'кѡ(м) до ннѣ доховѣли вцѣле (Угорці, 1618 Лютк. В. 1 зв.).

ЗЗУВАТИ дієсл. недок. (скидати взуття зі своїх ніг) роззувати, діал. ззувати: ёсли коли одѣнь дрѡгомѣ своегѡ прѣва оустѣповѣль, ѣбы оустѣпованье было вѣжно. з'звѣль члѣвкѣ боть свѡй, и давѣль егѡ бли(з)комѣ своємѣ. то было свѣдѣцтво оустѣповѣнья во Израїлю (серед. XVII ст. Хрон. 196 зв.).

Див. ще **ЗЗУТИ**.

ЗЗУТИ дієсл. док. (що) (зняти з ноги) роззути: ззѣй обѣве твои з ногъ твоихъ (серед. XVII ст. Хрон. 162 зв.);

(скинути з ноги) зняти: ззѣй ми пончохи и загрѣй ми ложку кгдажъ барзо зле ся маю (к. XVI ст. Розм. 44 зв.).

Див. ще **ЗЗУВАТИ, ИЗЗУТИ**.

ЗЗУТИСА дієсл. док. 1. Роззутися: помѣль члѣвкѣ постѣпѣ(т), и мѡжемъ досконѣлымъ бывѣе(т), и зѣпѡлность лѣт мѣвѣеть, не якъ нѣкотѡрій мѡвѣтъ, ѡдѣтиса и ззѣтиса (Вільна, 1627 Дух. б. 155).

2. Перен. Позбутися: Але мы тѣкъ прѡстыи и безѣмныи ёстехмо, же кгда незліченны пре(з) ве(с) рѡкъ грѣхи пополнѣемо, не стѣраемоса ѡны з'зѣтиса (Київ, бл. 1619 Аз. В. 294).

ЗЗЫВАТИ, ЗЗЫВАТЬ, ЗЪЗЫВАТИ дієсл. недок. (кого) Ззивати, скликати: возный повету Луцкого,... зезналь, ижъ въ тыхъ всѣхъ селахъ былъ и листъ врядовый, на копу зъзываючи, оказоваль (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 6/1, 257); Всѣхъ насъ до коўпы вѣрныхъ Хвѣхъ, ззывѣеть, И радѡсть невымѡвню оповѣдѣеть (Львѣв, 1616 Бер. В. 68); до нѣх' ззывѣет' насъ всѣх' Бж(с)тѣвнннй Св(г)л'скій гѡлосъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 423); И рѣкль г(с)дѣ до Мѡисѣѣ мѡвачи: оучини собѣ двѣ трѣбѣ сребреныхъ ковѣныхъ, котѡрыми бысь мѡглъ з'зывать людь, колѣ са маеть рѡшитъ обѡзъ (серед. XVII ст. Хрон. 132).

Див. ще **ЗЗВАТИ, ИЗЪЗЫВАТИ**.

ЗЗЫВАТЬ див. **ЗЗЫВАТИ**.

ЗИБАТИСЬ дієсл. недок. Спотикатися; вагатися: titubo, колибаю(с), зибая(с) (1642 ЛС 398).

ЗИГАРЪ див. **ЗЕГАРЪ**.

ЗИДАНІЄ с. (цсл. зидание) творення, розбудова: Ёрослѣвъ зиданіємъ црковны(м) кїевъ и чернїговъ оукраси, Костантїн же едїнѣ собѡрню црковъ писаніємъ възвыси (Острог, 1581 См. В. 7 зв.).

Пор. **ЗИЖДАТИ**.

ЗИДАТИ див. **ЗЪДАТИ**.

ЗИЖДАТИ дієсл. недок. (цсл. зиждати) (що) (виготовляти, споруджувати) будувати: Да проклати бддѣтъ влѣдки, ар(ъ)хима(н)дри(ты), і игѣмени, которіе манастирѣ позапѣскалы ...//... кариты зиждѣт, възники сѣтыє... спрагаю(т) (до 1596 Виш. Кн. 263 зв.-264);

перен. (грунтувати на чому-небудь) будувати: Мы, православнии, так вѣруем и исповѣдуем и на том фундаменте вѣры церковной спасение свое сновем и зиждем (1600-1601 Виш. Кр. отв. 168); Знѣю и(ж) працовито(ст) любовное,... помножає(т)ся Праца не рекучи абы(с)те ты(л)ко здѣние стѣнь... ѡкрашѣли, алѣ абы и соглашѣние красногласное в то(м) здѣнии ѡмножалосѣ що пѣвне бо(л)шая Славе(н) в правдѣ хра(м), славнѣ(и)ши(и) зи(ж)да(и) (Острог, 1633 ЛСБ 519).

ЗИЖДИТЕЛЬ ч. (цсл. зиждатель) будівник, творець: Подббно же естли речъ зиждѣтель, рѣкше, бддѣвникъ или, творѣтель (Острог, 1588 Сур. 8 зв.).

ЗИЙТИ див. **ЗЫЙТИ**.

ЗИМА, ЗІМА, ЗЫМА, ЗЪМА ж. 1. (найхолоднѣша пора року) зима: а мають... сани дровми зима имѣ давати, а зима не давати (Київ, 1507 АрхЮЗР 1/VI, 11); вси маснѣици тѣи тепло было, ю(ж) них'то не сподѣвався, жебы зима мѣла бѣти (1509-1633 Остр. л. 130); оуже зима поминоула, преваль лютости отшоль и отступиль (поч. XVI ст. Песн. п. 51); Козаки... бывають ѡ нихъ прихожие козаки сѣе зимы было ихъ разомъ ѡ полѣтрета ста (1552 Очерк. З. 15); а погани... запали(в)ши ѡго(н) казали на(м) всѣ(м) огрѣватисѣ дла до(ж)чу и зимы (II пол. XVI ст. КА 153); тогды на ма бѣла оуставичнаѣ зима, трясавіца (XVI ст. УС № 29519, 285); засе(в)кѣ на зимѣ три(д)ца(т) мерокъ жита... пограби(л) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 40 зв.); Лѣна, сѣ планѣтами,... показоуєтъ

прехѣдомъ всѣ четѣри чѣсти, всего рѣкѣ; зимѣ, вѣснѣ, лѣто, ѣсѣнь (Почаїв, 1618 Зерц. 17 зв.); юж са та(м) почѣна(т) мѣре лѣдѣвое, та(м) вѣчнаѣ зим(а) (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 28 зв.); за встѣпенѣемъ сѣнца вѣ знаки пѣльнѣчныи свѣтъ зѣмный зѣ зимы са смѣетъ (Київ, 1632 Євх. 293); Юж весна і лѣто зимѣ уступають, Юж жнива і осѣнь аквѣліон голдуют (1648 Елег. 52); Учень. Ѡ(т)кола зима походи(т) (серед. XVII ст. Луц. 538).

2. Вл. н., ч.: Яро(ш) Зѣма (1649 РЗВ 357 зв.); Хвеско Зима (Там же, 399 зв.).

ЗИМАТИ див. **ЗЫМАТИ**.

ЗИМЕ див. **ЗИМѢ**.

ЗИМИ див. **ЗИМѢ**.

ЗИМНИЙ¹ див. **ЗИМНЫЙ**¹.

ЗИМНИЙ² див. **ЗИМНЫЙ**².

ЗИМНИЦА ж. Лихоманка, пропасница: Ѡ(т)стѣпѣла ѡ(т) неѣ зимнѣца, і изышла и(з) свѣта двѣца (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 53); той Истѣчни(к)... оулѣчѣль,... крѣтече(н)ѣ рѣзныи Царѣцѣ и ѣныхъ невѣсть и горѣчокъ и зимнѣць ро(з)маитыхъ мнѣзство (Київ, 1631 Син. Тр. 815); guerguera, зи(м)ница (1642 ЛС 342).

ЗИМНО¹ с. 1. Холод, діал. зимно: А потом,... мене... у светлочку малую до везенѣя осадил,... гдем великого зимна,... и голоду, через чѣтыри недел седечи, уживала (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 135); А... грѣбѣе лю(ди)... приняли насѣ всихъ дла до(ж)чѣвъ... и дла зимна (Хорошѣв, 1581 Є. Нег. 144); птахи, вылетѣвши зѣрьѣ, отъ зимна и снегу, который былѣ напаль, поздыхали (Вѣльна, 1599 Ант. 775); сѣнце прѣменѣ тѣплыи ѡ зѣмлю ѡпирѣетъ; и збѣтнеѣ зимно прогѣнѣтъ (Почаїв, 1618 Зерц. 11 зв.); Сѣтый приѣтелѣ Іс хѣвы слѣжѣили бѣгѣ в лакнѣню и прагнѣню, в зимнѣ и нагости (Київ, 1623 Мог. Кн. 21 зв.); ѡбдѣвѣнѣ; яко... ѡживѣти не хѣта(т), ты(л)ко гды злѣе здѣрѣва прѣйде, або порѣннего зи(м)на ѡст-

ро(ст)... примѣси(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 7 зв.); Во дни палѣнь бѣлъ ѿ(т) сл̄нца а вночи ѿ(т) зѣмна (серед. XVII ст. *Хрон.* 49).

2. Вл. н.: яко бым я мел Мину якогос черца з манастыра Зимна выгнати и якихсь бегуновъ до него впровадити (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 537).

Див. ще ЗИМНОСТЬ.

ЗИМНО² *присл.* Холодно, *диал.* зимно: ѿчини достатни(и) ѿгонь Абых мы са загрѣли ѿгонь горить ѿ(т)че намъ не зимно потреба на(м) о(т)и(и)ти кгда жъ часть есть (к. XVI ст. *Розм.* 24 зв.); Благов: Не гараздъ, мдлѣ, недобре, оулбмне, зѣмно (1627 *ЛБ* 7); *gelide*, зи(м)но, гню(с)но (1642 *ЛС* 206).

ЗИМНОСТЬ *ж.* 1. Холодність; холод: не є(ст) воды исно(ст), котбрая если зогрѣє(ш) зѣмно(ст) оутрачаєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); вода бовѣ(м) зѣмно(ст) псоуетса, а тепло(м) оумнѣйшдетса (Там же); Кири́неа: Стѣна а́бо Тра́м', а́бо зѣмно(ст), забѣженъ а́бо готовленъ (1627 *ЛБ* 216).

2. *Перен.* Холодність, бездушність, байдужість: бѣ... нако(р)ми лакнѣючого жебрака, распали зи(м)но(ст) мою ѿгне(м) мл̄(с)ти твоє(и) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 45).

Див. ще ЗИМНО¹.

ЗИМНЫЙ¹, **ЗИМНИЙ**, **ЗИМЪНЫЙ**, **ЗИМНЬИЙ** *прикм.* (який має низьку температуру) холодний, зимний: Так же и ти чл̄че хр̄(с)... // мѣже(ш) емѣ подати троунокъ воды зѣмнои (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 269-269 зв., на полях); чемѣ ты тѣ такъ рано выходишь на повѣтре зѣмноє? (к. XVI ст. *Розм.* 25); зара(з) з неба спалъ дѣжчъ великій на войско мое // зѣмный бѣр'зо (Дермань, 1604 *Охт.* 10-11); вода свѣи(м) прирожена(м) есть вода, и ѿпро(ч) того маєтъ, же есть зѣмнаа и свѣ(т)ла(а) и чѣстаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); Овъ нехай роздаєтъ взѣтвю мѣдрость... ѣншій кѣбокъ зѣмноѣ

воды (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 531); Гди ся зѣ(м)-ская пара изъ зи(м)ною водою... по(м)тикаеть (!) тоє не може(т) згѣстѣти на снѣгъ (серед. XVII ст. *Луц.* 543);

(який характеризується низькою температурою повітря) холодний, зимний: есть та(м) гѣра бѣр'зо великаа, и высѣкаа, досагаєтъ вер'хомъ... до фри(к)гѣды, то є(ст) до зѣмнаго пѣаса (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 439);

(який має суворий клімат) холодний, зимний: прих(о)ди(ли) и(з) зи(м)ни(х) стро(н) шѣкаючи пого(д)нѣишо(г) неба... напро(д)са(р)матове и ро(к)солани (1582 *Кр. Стр.* 95); Которые та(к)же єдно(ст) народѣ з кѣтами здавна были, и с ними ся єдноста(и)не на ро(з)маитые во(и)ны до чѣжи(х) край(н)с ты(х) кутовъ зѣмны(х) выправовали (Там же, 161); *Образно:* Оукопалесь Колѣюмнѣ ѿ(т) зѣмнои Зѣны, При бѣрегахъ Днѣпрѣвыхъ по(д) Седмитрѣѣны, где задѣржишь мешканѣв' Россійскихъ в' шѣкан'ю Цнѣыхъ Навѣкъ (Київ, 1632 *Євх.* 298);

(який викликає відчуття холоду) холодний, зимний: в'ну(т)рности бѣде(т) горячка пекти, а звнѣ хла(д) и потъ зим'ный, знакъ дефектовъ тѣле(с)ны(х) на тебѣ ся покажетъ (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 267).

ЗИМНЫЙ², **ЗИМНИЙ**, **ЗЕМНИЙ** *прикм.* (наявний узимку) зимовий: тогды бо было врѣмя зимнои ча(с) лють (1489 *Чет.* 144); вольно купцомъ со всякими товары... //... лѣтными дорогами и зимними,... приѣздити и отѣздити (Петрків, 1526 *РЕА* I, 140-141); а ча(с)у зимнего кгда снегове бываю(т) великие маю(т) дорогу потка(в)шиса поповицы делити а ѿди(н) дрѣгого спыхати з дороги не маєтъ (1566 *ВЛС* 84 зв.); тогды... попровадили мя за село манастырское млино(в)цѣ до копцо(в)... которые сѣтъ якобы кѣ заходѣ сл̄нца зим'ного (Унів, 1581 *ЛСБ* 61);

(який відбувається взимі) зимовий: о́ста-токъ на ярмарокъ зѣмный... што для лѣп-шой вѣры подписа́лемъ (к. XVI ст. *Розм.* 71); **свѣтый (свѣтый) Микола (Никола)** **зимный (зимний, земный)** — (назва церков-ного свѣта, також календарна дата) зимовий Миколай: Мы им рок положили были день свѣтого Николы зимного (Варшава, 1526 *AS* III, 288); И рок есмо себе положили пер-ед свѣтымъ Николою зимним третій ден (Берестя, 1544 *AS* IV, 407); Третійнацѣт въ Яруни местечку, також волности: яр-марки два крот на ден свѣтого Миколы земного (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 130);

(призначений для зими) зимовий: а на ты(х) двѣ лѣтѣ мае(т) дати бра(т)ство одежку присто(и)ную та(к) лѣтнюю я(к) и зи(м)ную (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 3).

ЗИМНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Холодні-ший, морозніший: *alsius*, зи(м)нѣ(й)ши(й) (1642 *ЛС* 78).

Пор. **ЗИМНИЙ**¹.

ЗИМНѢТИ *дієсл. недок.* Холодніти, хо-лодіти, *діал.* зимніти: *inalgesco*, зи(м)нѣю (1642 *ЛС* 229).

ЗИМОВАНЄ *с.* 1. Зимовання, зимівля: пришли є(с)мо до мири мѣ(с)та //... и не маючи доброе при(с)тани к' зимова(н)ю много и(х) радили жебы са ѿ(т)тола пу(с)-тили... к ѳиникїи зимовати (II пол. XVI ст. *КА* 146-147).

2. (утеплене приміщення чи місце для зимовання) зимівля: шляхетъны(и) пнѣ Ми-кола(и) Янови(ч),... присягу в тую роту, же тые волы... з вла(с)ное мае(т)но(с)ти... и вла(с)ного зимованя кнѣжти его мило(с)-ти сутъ,... прися(г)ль (Володимир, 1636 *ТУ* 305); *hyberna*, *ogum*, зимованє (1642 *ЛС* 221).

Див. ще **ЗИМОВИСКО, ЗИМОВЪЛЯ.**

Пор. **ЗИМОВАТИ.**

ЗИМОВАТИ, ЗИМОВАТЬ *дієсл. недок.*

1. (жити де-небудь узимку, залишатися десь на зиму) зимувати: семъе(и) еї зимдють при замъкѣ в мѣсте (1552 *ОКан.* 3. 25 зв.); не маючи доброе при(с)тани к' зимова(н)ю много и(х) радили жебы са ѿ(т)тола пу(с)-тили коштуючи є(с)ли бы а(к) мо(г)ли са переплавити к ѳиникїи зимовати (II пол. XVI ст. *КА* 147); сарацини... зимовати ѿ(т)-ходїли до Кизїкѣ, и знѣвѣ на вѣснѣ прихо-дїли до Кѳнстантінопѳла (Київ, 1627 *Тр.* 666); Рокѣ *ѣахлд*: Коро(л) еше в Москви бы(л), бо такїи та(м) и зимоваль (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

2. (кого) (доглядати тварин протягом зими) зимувати: пнѣ ма(р)тинъ... в ты(х) же спо(л)ны(х) и зѣме(ст)ных леса(х) лю де(м) по(с)торо(н)ны(мъ)... бы(д)ла ѿв(ц)е и (с)ви(н)е зимова(т) по(з)воли(л) (Жито-мир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 28); И коровы двѣ Ива(н) Повине(н) еи зимовати (Одре-хова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 44).

ЗИМОВАТЬ *див.* **ЗИМОВАТИ.**

ЗИМОВИСКО *с.* Зимовище, зимівля, зимовання: *От tam, zołnire, idite smiłe wsi na zimowisko. W biłe horode, w zahorode myiłe stanowisko* (1648 *П. про пол.* 201).

Див. ще **ЗИМОВАНЄ, ЗИМОВЪЛЯ.**

ЗИМОЗЕЛЕНЪ *ч.* Назва вічнозеленої рослини: пирѳла по ла(т)н. и по гречески..., а по рѣ(с)ски зимозелєнъ (XVI ст. *Травн.* 362 зв.).

ЗИМОЮ *присл.* Зимую, взимку: а Ян нехай их в бечки солит, бо маєм тѣю звери-нѣ зимую некоторым паном здѣ казат вез-ти (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); поведели под-даные Сѣшиченские, иж... толко вершами рыб зимую потросе доставают (Сушично, 1569 *AS* VII, 330); Тогдыжъ. Всѣхъ зго(д)ные вота, абы... дочекавши на ве(с)нѣ... зачатое будованя ско(н)чити, а зимую зара(з) ма-терию к тому належную готовати (Львів,

1633 ЛСБ 1043, 36); зимою сл(н)це бѣжитъ бокомъ низко, далеко ѿ(т) на(с) и тимъ маемо студено (серед. XVII ст. Луц. 539).

Див. ще **ЗИМЪ**.

ЗИМЪНЬЙ *див. ЗИМНЬЙ*¹.

ЗИМОВЪЛЯ *ж.* Зимування, зимівля: Пань Юре(и) Макаровичъ... заграби(л)... // ...и дрѣгое быдло протестѹючихъ которое ...для зимовъле двесте се(м)десять ро(з)дали были по(д)даны(м) (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 30).

Див. ще **ЗИМОВАНЄ, ЗИМОВИСКО.**

ЗИМЪ, ЗЪМЪ, ЗИМЕ, ЗИМИ *присл.*

Зимою, взимку, *діал.* взими: и лете и зиме з млына того мерокъ две части на замокъ а третѣя млинарѣ (1552 *ОВол. З.* 196); про- то жь молитеса абы не было оутѣкана ваше зимѣ (1556-1561 *ПС* 181); робить около огородовъ — што треба, а зими клячами дворными дрова возити по дню въ тыйденъ (Луцьк, 1589 *АрхЮЗР* 6/І, 202); Злокозныи мысливецъ за(с)тавляє(т) сѣти, въ дни же и в нощи и зѣмѣ и в лѣти (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 86); Зеленичѣе: Естѣ дѣрево, котѣрое лѣтѣ и зимѣ зѣлено (1627 *ЛБ* 43); Зимѣ ся зе(м)ля запечатуеть, морозо(м) же горячость з ней не можетъ ви- (и)ти (серед. XVII ст. Луц. 543).

Див. ще **ЗИМОЮ.**

ЗИНВЕНТОВАТИ *дієсл. док. (стп. zin- wentować)* (що) инвентаризувати: тые жь помененые панове братство Луцькое,... крамный товаръ увесь... зинвентовавъши, обравъшы якого чоловика цнотливого купецкого, оные речи и товары вси спродати повѣриты (!) (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 507).

Див. ще **ИНВЕНТОВАТИ.**

ЗИСКЪ *див. ЗЫСКЪ.*

ЗИСПОДУ, ЗІСПОДУ, ЗЫСПОДУ *присл.*

1. (у нижній частині) зісподу: А дрѣгаж ве- жа... зве(р)хѣ ѿпала зісподѣ по(д)гнила

(1552 *ОВол. З.* 192); горо(д)на пана миха(и)- ла... половица зрѣ(б)лена а зы сподѣ згни- ла (1552 *ОЛЗ* 163 зв.); такъ тежъ на теле небожчика княза Ярослава видели есмо въ правомъ ѿде зы сподѣ и горе чотырма кѣла- ми пострелонъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 259); Пекло естѣ з верхѣ ѿзко а зісподу широко (серед. XVII ст. Луц. 525).

2. (*з-під кого, чого-небудь*) зісподу: мно- госа трафлає(т), я(к) дво(м) борѣце(м) бѣ- рѣчи(м)са... того по(д) себѣ по(д)гѣбати, то томѣ за(с) зісподѣ вы(м)кнутиса, и ве(р)хо- вого наспо(д) пере(р)нѣти (п. 1596 *Виш. Кн.* 252 зв.).

3. Из внутрішнього боку: А потомъ зараз помененый Павелъ Домбский... тое обра- женье на левой руке, на палцу мизинымъ, зісподу и на верху другого палца подле него указаль (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 585);

зсередини: ѿные богѣтва жидомъ са достали, которые заразъ на рѣчи стѣе тѣе скѣрбы ѿбєрнѣли, а напродъ на прибыто(к), котѣрый щѣри(м) золото(м) зісподѣ и звѣ(р)- хоу былъ накрѣтый (поч. XVII ст. *Проп. р.* 232); *sublino* зі(с)подѣ мазати (I пол. XVII ст. *Сем.* 166).

ЗИСТИТИ *див. ЗЫСТИТИ.*

ЗИСТИТИСЕ *див. ЗЫСТИТИСЕ.*

ЗИХАТИ *див. ЗЪЪХАТИ.*

ЗИХАТИСА *див. ЗЪЪХАТИСА.*

ЗИЦЕРЪ *ч. (стп. zycer)* друкар: А до того еще пилно прошу вѣ(с)... жебы при ты(х) литера(х) а зицера якого в то(м) цви- чоного (Острог, 1607 *ЛСБ* 372, 1).

ЗИЧЕНЬЕ *див. ЗЫЧЕНЬЕ.*

ЗИЧИТИ *див. ЗЫЧИТИ.*

ЗИЧЛИВЕ *див. ЗЫЧЛИВЕ.*

ЗИЧЛИВИЙ *див. ЗЫЧЛИВИЙ.*

ЗИЧЛИВОСТЬ *див. ЗЫЧЛИВОСТЬ.*

ЗИЧЛИВЫЙ *див. ЗЫЧЛИВЫЙ.*

ЗИЧЫТИ *див. ЗЫЧИТИ.*

ЗИЧЬЛИВОСТЬ *див. ЗЫЧЛИВОСТЬ.*

ЗИЩЕНЬЕ с. Виконання, здійснення: Свършѣніе: Зищѣнье, выполне(н)е (1627 ЛБ 126).

Пор. **ЗЫСТИТИ**.

ЗИЯТИ дієсл. недок. Зіяти, зяяти: А што ся тычеть, же церкви затворены стояли, — чы хотели есте, абы отворомъ зияли, жебы и псомъ до нихъ вольно было входити?! (Вільна, 1599 *Ант.* 883); Але и овшемъ на другомъ зияти мѣстцу, гды науки и напомиане до Ефескихъ презвитеровъ чиниль, признаваетъ имъ, же ихъ Духъ Святый... многихъ поставиль епископы пасти церковь Господа а Бога (1603 *Пит.* 38); ню, зияю, ра(с)падаюся (1642 *ЛС* 218).

ЗЙТИСЯ див. **ЗОЙТИСЯ**.

ЗІЛЯ див. **ЗЪЛА**.

ЗИМА див. **ЗИМА**.

ЗИОЛКО с. (стп. ziółko) 1. (лікувальна трава, рослина) зілля: На лѣчѣньа тѣла да(л) Бгъ зѣла земныи... спорадѣвши жебы взѣтоє зъ земли тѣло зъ земли // походѣчими зіо(л)ками лѣчѣлоса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 377-378).

2. *Перен.* Зіллячко: Абы тѣжъ члѣвкъ в' глѣбѣкостахъ покѣсъ стѣлсьа в' ласкѣ богатымъ, пре(д)са еще зіолко злѣсти при нѣмъ зостаѣтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 167).

Див. ще **ЗЕЛКО**.

ЗИСКЪ див. **ЗЫСКЪ**.

ЗИСПОДУ див. **ЗИСПОДУ**.

ЗКАНЦЕРОВАНЬЙ дієприкм. 1. (морально) ушкоджений, знищений: Зачи(м) много с православъны(х) є(д)ны з невѣдомости дрѣгіе за(с) з частого ѡжива(н)а казан'а и набожен'ства и на(д)де(р) зкан'церованы(ми) зостали, и(ж) трѣ(д)но розе(з)нати (Городок, 1640 *Гр. Мог.* 1).

2. *У знач. прикм.* (який хворіє на рак) канцерний: Презвите(р) сканцерованый до стго приходитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 17).

ЗКВАЛЦЕНЄ див. **ЗГВАЛЦЕНЄ**.

ЗКВАПНЬЙ прикм. Квапливий, поспішний: за такимъ // зквапнымъ вашей милости совершеніємъ, негодные ся въ такой великій станъ епископскій совершаютъ (Варшава, 1585 *АЗР* III, 289-290).

ЗКИДАТИ див. **СКИДАТИ**.

ЗКИЛКА див. **СКИЛКА**.

ЗКИНУТИ див. **СКИНУТИ**.

ЗКЛАДАТИ див. **СКЛАДАТИ**.

ЗКЛАНЪ ч. Безодня: Лоуциферъ... аггловъ тѣе оучинѣти збрана(л)са: але ѡ(т) того часоу бо(з)ствоу спротивляючи(с) ѡвомоу за(и)зрѣли мѣчно... и для того(ж) з га(н)бою великою зъ нб(с)ны(х) ѡны(х) гмѣховъ соу(т) стрѣчены, и в пеке(л)ные зкланы прѣпасти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 40 зв.).

ЗКЛАНАТИСЕ див. **СКЛАНЯТИСЯ**.

ЗКЛОНИТИ див. **СКЛОНИТИ**.

ЗКЛЯМРОВАНЄСЯ с. Об'єднання; злука: пре(з)... братию ѡ(т)правованы(и) дрѣги(и) ѡбѣтъ: котры(и)... естъ для тро(х) прычы(н) барзо потребны(и)... для поту(ж)ного зклямрванья, и неро(з)рванья братии (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 61 зв.).

ЗКЛАМРОВАНЪ дієприкм. (чим) Об'єднаний, злучений: Ѡ(т)кѣль... оустановлѣныи нѣкотѣрыи годѣны тѣйжъ бгѡнѡсныи Ѡцы намъ недолѣжнѣйшимъ вѣразили... жебысмы якъбы нѣакимы ланцѣхѡмъ... зклямрваны бѣдѣчи,... той дѣброи повѣннѣности...не занехивѣли (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 196).

ЗКОЗАЧИТИСЕ дієсл. док. Покозачитися: менованые принципалове... // ...сами се зкозачивши и побунѣтовавши,... менованого пана Андрея Турского... до себе его хитрыми словами прибавили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361-362).

ЗКОЛЬКО див. **СКОЛКО**.

ЗКОНДЪ див. **СКОНДЪ**.

ЗКОНДЪКОЛВЕКЪ присл. (стп. skąd kolwiek) звідкись, будь-звідки: ѡ(т) бѣлои лилии албо з кондѣколвекъ веле принесѣ (к. XVI ст. *Розм.* 14 зв.).

ЗКОНЦИПОВАНЫЙ дієприкм. (стп. skoncypowany) укладений: ревока́ція... Пдблице з' каѳѣдры... читанаа была: в правдѣ было тѣ же з'конципованаа была и написанаа (Київ, 1628 *Апол.* 3).

ЗКОНЪТЕМНОВАТИ дієсл. док. (стп. skondemnować) (що) зневажити (що), знехтувати (чим): его м(л). панъ Яневски(и),... модовишле(н)то зконътемъновавъши ли(ст) и оному фальшь задавъши, взя(л) возъ зъ конемъ (Володимир, 1645 *ТУ* 324).

ЗКОНЪФЕРОВАТИСЕ дієсл. док. (стп. skonferować się) умовитися, порозумітися: козаки, люд своеволный... умыслъне зконъферовавъшысе на знищенъе вьсее... Речи посполитое..., на село Туличовъ въ килку тысячь наехавъшы,... поймавши працютого Грыца Кипменяти,... розными муками оного мучили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98).

ЗКОРОТИТИСА див. **СКОРОТИТИСА.**

ЗКОРЫГОВАТИ див. **СКОРЫГОВАТИ.**

ЗКОШТОВАТИ див. **СКОШТОВАТИ.**

ЗКРАЮ див. **СКРАЮ.**

ЗКРЕМПОВАНЫЙ дієприкм. (стп. skrepowany) (об'язаний, обкручений чим-небудь) зв'язаний: тамъ же вы тых подданных,... обухами били и мордовалисте посторонъками звезаных зкремпованых трималисте (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465).

ЗКРИВАВИТИ див. **СКРИВАВИТИ.**

ЗКРУШИТИ див. **СКРУШИТИ.**

ЗКУПЕНЕ див. **СКУПЕНЕ.**

ЗКУПИТИСА див. **СКУПИТИСЯ.**

ЗКУПОВАТИ див. **СКУПОВАТИ.**

ЗЛАКЪ ч. Злак: который бы ихъ на дшезбавенныхъ твоихъ ев(г)лскихъ пажитехъ злакомъ тѣчныхъ и нѣколи неванѣчихъ травъ и цвѣтовъ (Вильна, 1620 *См. Каз.* 26); cleonition, споришь зла(к) (1642 *ЛС* 126).

ЗЛАМАНЕ, ЗЛАМАНЬЕ с. (стп. złamanie) 1. (дія всупереч законѣ, праву) порушення: на остатокъ,... чынить прозбу... до всихъ обывателей Корунъныхъ,... указуючы... много... незгодъ, зламаныя правъ (Вильна, 1599 *Ант.* 940).

2. (відступлення від традицій, звичаїв) порушення: Не есть то теды зламаные церемоней Греческихъ, яко ѳилялетъ, беручи причину съ тыхъ словъ, несправедливе вывращаеть (Вильна, 1599 *Ант.* 721).

3. Скасування, анулювання, відміна: Нехай ся одно прысмотреть сынодомъ всимъ,... до кого о потверъженъя ихъ, албо о зламаные несправедливыхъ соборовъ утекалися? (Вильна, 1599 *Ант.* 671); **зламаные шлюбу** див. **ШЛЮБЪ.**

ЗЛАМАИЫЙ, ЗЛОМАИЫЙ дієприкм. у знач. прикм. 1. (який розбився, зіпсувався, розпався на куски) зламаний: Въ томъ же дворе, въ коморе, маетности речей рухomyхъ..., горшокъ невеликий, зламаний, триногъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 54); пульмисокъ цѣновый еденъ, другий зламаний (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); По в'весь тѣтъ часъ на столкѣ ногъ подпилованыхъ Сѣдѣлемъ, ахъ, на дошкахъ помѣстѣ зламаныхъ (Вильна, 1620 *Лям. К.* 19); Лѣхтаро(в) мосяжны(х) веліки(х) посре(д) це(р)кве два складаны(х), А третій зламаны(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 260); 1 те(р)тица зламанаа (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 7); Сигни(т) зломаны(и) золоты(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 18 зв.).

2. (у якого порушена цілість кістки) зламаний: Члвкъ ёсли бѣдетъ слѣпый або хромый, ёсли ма́лого нѣса, и велікогѡ, або кривѡго, ёсли зламаныи рѣки або нѡги,... не пристѣпитъ оферовать офѣръ бѣгѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123 зв.).

3. У знач. ім. с. р. **зламаное** — (те, що надламалося) зламаные, -ого: Бѣда, мѡвить,

па́стырѡмъ Гїл'скимъ, котѡрыѣ па́сли самѣхъ себе, ... а ста́да мѡбего не па́слисте, што было ослабѣлое не оутвердїлисте, што хѡрое не оулѣчылисте: што е(ст) зламáное не ѡбвзáлисте (Львїв, 1645 Жел. Тр. 2).

Див. ще **ИЗЛОМАНЫЙ**.

ЗЛАМАНЬЄ див. **ЗЛАМАНЄ**.

ЗЛАМАТИ, ЗЛОМАТИ, ЗЛОМАТИ, СЛАМАТИ дієсл. док. 1. (кого, що) (згинаючи що-небудь, розламати) зламати: Преклѡнный: Котѡрого нахилїти и зламáти мѡжетъ (1627 ЛБ 94); destruo зломати (I пол. XVII ст. Сем. 69); frango зламати (Там же, 87);

(що) (порушити цілість кістки) зламати: перси себе барзо подле руки правое шкодливе былъ розбилъ и в плечѣ в томъ же правомъ кост ось зламалъ (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 377); та(м) їсоу(с) злама(л) нѡгоу, а іюде ни(ч) (Львїв, поч. XVII ст. Крон. 93 зв.); вы... ивана векерами збили сто(л)кли рѣкѣ левую зламали (Вінниця, 1634 ЛНБ 5. II 4060, 72 зв.); **зламати каркѣ** див. **КАРКѣ**; **шию зламати, шию зломати** див. **ШИЯ**;

(що) (зробити непридатним для використання, зіпсувати) зламати: и слуга его... злама(л) колесо и муѣ(л) помалу ехати (Гологори, XVI ст. ЛНБ 7, 1136, 35, 1 зв.); слуга его милости пана по(д)коморого... весло, ажъ дощенту бѣючи ты(х) по(д)данныхъ гнидавѣски(х), зламалъ (Луцьк, 1592 ТУ 223);

(що) зламати, зруйнувати, знищити: и за то те(ж), соу(т) скáрани... и(ж) вши(т)ко мѣсто и(х) тврѣдое зламáно спáлено, людїй вѣсѣчено (XVI ст. УС № 29519, 228); А їжъ еще мѡвãтъ протївъ того прѡтївницы, жé Цãрь Іезéкіã крѣшачи пога(н)скїи бѡги, и змїю ѡнѣю мѣданѣю злама(л) (Київ, бл. 1619 О обр. 55); И ѡного бѡвѣмъ кіюта, и Херѣвїмѡ(в), и блáхи золотѡи, на котѡрой былъ

напїсанъ образъ... не зламáль Цãрь Іезéкіã (Там же, 56).

2. (що) (знищити або порушити традиційне, усталене) зламати: А якъ же ты смеешь то судити, и жъ онъ самъ, ... // ... можетъ то зломати и вси церемонїи Восточное церкви в-ни-во-што обернути? (Вїльна, 1599 Ант. 737-739).

3. (що) (не додержати чого-небудь обїцяного, даного, порушити щось) зламати: Но протївчїса влѣдка томѣ манастырѣ фу(н)датарѡмъ, и зламáвши свою прїсягѣ, до врѣдовѣ... ктїторовѣ мещã(н) лвовскы(х) ѡ той манастырѣ поволочã(л) (Берестя, 1590 ЛСБ 143); Поведъже ми, Ѳїлялете, которая сторона тотъ листъ его королевское милости и застановенїе покою зъкгвалтила и зламала? (Вїльна, 1599 Ант. 861); ато яким способом справити может: абы народу руского вольности, а свое сумнение и прїсягу сламал, и ни до единого достоинства, ... если до латыни не приложатся, русский народ припущен не был (1600-1601 Виш. Кр. отв. 165); понéже жїдове... по(ст) зламáли зáто ты(ж) бѣли карáни (Львїв, поч. XVII ст. Крон. 158); которимъ таковимъ своимъ поступѣком менованые подданные право посполитое зневажили, верность подданѣства паном своим зламали, зачымъ въ вины, ... попали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 113).

4. *Перен. (про хворобу)* зламати, знесилити, змучити: пристоупилъ к нему сотникъ просачи его глã. Гїи слоуга мои лежить в домоу дноу зломаныи и велми самоучи(т) (1556-1561 ПЄ 42).

5. *Перен. (що)* Перебороти, здолати: Наипрѣвое повѣдаеть, и же боудеть зломано ярмо тã(ж)костии(х) (!) ихъ (XVI ст. УИ 1911/2, 75); ты(х)... съборѡвѣ... поважность якã иншаã повãга зламáти мѡжетъ (Дермань, 1605 Мел. Л. 35); такъ и ты до люб-

лѣна бо(з)ского бѣжи, и если що прешкодою бѣде(т) розорви и зломи яко писано е(ст) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 224).

ЗЛАМАТИСЯ, ЗЛАМАТИСА *дієсл. док.* 1. Зламатися, розламатися, зруйнуватися: пань Борис,... шаблею ее порубаль на штуки, и иных речей не мало, што в скрынци было, и взявши скрынку и брамку..., //... не перестал шаблею рубат, ажъ ся ему зламала (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР I/III*, 374-375); тая шкута головою на берези стояла и та(к) зламалася упо(л), же врекги поламалися (Володимир, 1602 *ТУ* 234).

2. Втратити силу, перестати діяти: ю(ж) са тбе право зламало, ю(ж) тымъ споро(м) мае(т) бѣти коне(ц) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 303).

3. Порущуватися, припинятися: цр̄ь тѣрецькы пріеха(л)... и(з) войсками своими на жигмо(н)та... и притиснѣ(л) бы на(с)... // ...и дали бы(х)мо и(м) помо(ч)... и бѣде(т) томѣ зна(к) и дово(д), а(ж) есмо дали ѿ(т) великого нати(с)кѣ... и припѣженіа, то(г)ди за то ми(р) межи нами, абы са не злама(л) и не прикази(л) (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 494-495).

ЗЛАМАТИСА *див.* **ЗЛАМАТИСЯ.**

ЗЛАМОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Проломлювати, проламувати, пробивати, продірявлювати: камень... если звысока лети(т) и що-кѣлве(к) емоу трафлаетса злагоуе(т) жебы пришо(л) где лети(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 224); *destruo* зламѣю (I пол. XVII ст. *Сем.* 5).

ЗЛАТАВИЙ *прикм.* Золотавий, залотистий: *horn[e]s[i]on*, камен(ъ) златави(и) (1642 *ЛС* 220).

Див. ще **ЗЛОТАВИЙ, ЗЛОТИСТЫЙ, ЗЛОТКОВЫЙ.**

ЗЛАТАРСКИЙ *прикм.* Золотарський, ювелірний: Єв(г)ліе виле(н)ского др(ѣ)ку все в срѣбро злоцѣстое дѣло(м) злата(р)-

скимъ прекрасно ѿпра(в)ное (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 2); *orobi[t]is*, кли(и) злата(р)ски(и) (1642 *ЛС* 295).

ЗЛАТИЙ *див.* **ЗЛАТЫЙ.**

ЗЛАТНИКЪ¹ *ч.* (жук) світляк: *lampiris*, *dis*, зла(т)никъ че(р)въ (1642 *ЛС* 250).

ЗЛАТНИКЪ² *ч.* (*цсл.* златьникъ) (*грошова одиниця*) золота монета: в Слѣвѣ зась нѣь пішетъ ѿ Мнѣхѣ з' тромá златниками погрѣбено(м), ѣжъ са в огні мѣчилъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 132);

(*грошова одиниця*) золотник: Естли бы станъ або парсуну цареву, на златнику вырытый,... потопталъ предъ слугами царскими... право молвю, ижъ каранъ бы за то былъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 59).

ЗЛАТО *с.* (*цсл.* злато) 1. (*благородний метал*) злато, золото: И аще ли у старомъ законе вещи тые отъ злата и сребра, и отъ древа,... и просто все церков'ное начине почитано... было (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 55); Кризолитѣсь... по ла(т)не... то(т) камень... подобе(н) златѣ (XVI ст. *Травн.* 505 зв.); Пошло щось на москву з ѿобразами их и коваными з сребла и злата сватыми их (поч. XVII ст. *Вол. В.* 85); Прѣто я ѿ Г(ѣ)пже моа; молю мл(с)ть твою, Прѣйми ласкаве Корѣночкѣ мою, Пáче зláта и каменій драгіхъ многѣцѣнныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.); а есть в той зе(м)лѣ два ѿстрови ти мають в собѣ полно злата и сребра (серед. XVII ст. *Луц.* 531); *У порівн.:* Вѣрѣ яко злато любовь яко ливань,... к неи же еси позва(н) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 95); снѣ цр(с)тва нѣ(с)ного... Принѣсит яко злато оучѣнки дѣбріи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 62 зв.).

2. (*золоті речі*) золото: не носѣте злата ани сребра ани пѣнезїи при поясѣхъ ваши(х) (1556-1561 *ПС* 49); Чужоземьскіе мѣдрѣцы Ха привитали, злато ладанъ и мѣрѣ яко

пáнд дали (Острог, 1581 *Римша*, *Хрон.* 33); все побрано: сребро и злато, кресты и иконы (поч. XVII ст. *КЛ* 83);

(*позолочені нитки*) золото: Посмотри жь постели царской,... златомъ вышиваны, пестротами, различными шолками покрывала и простири устроены? (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 162).

3. *Перен.* (*багатство, маєтки*) золото: ап̄(с)ль пав̄е(л) мовить, злато ваше и сребро р̄жа поисть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 17 зв.); Слава бо и злато, яко т̄нь, мимо ходить и любящих сию в па̄губу приводить (к. XVI ст. *Укр. п.* 80); ины(х) ваши(х) пап̄жей в̄еликое мно(ж)ств̄о воева̄лиса ѡста̄вивши ц̄рк̄овь б̄ожію, и г̄н̄или(с) за злато(м) и сребро(м) и м̄стами (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 101); а пр̄б̄стых̄ народ̄(в) злато(м) и сребромъ; до себе пота̄гнетъ, и кто поклонит̄ся ем̄, таковом̄ на чол̄ ег̄о,... пол̄ожитъ зна̄къ св̄ой, ан̄т̄ихристовъ (Чернігів, 1646 *Перло* 138 зв.).

4. *Перен.* (*про когось гідного похвали*) золото: девицу... начал звати златом и серебром, яко румяность з б̄л̄остью в лице цветет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164); Не явна ли то ложь, яко та девица не была ни солнц̄, ни злато и сребро (Там же).

Див. ще ЗЛОТО, ЗОЛОТО.

ЗЛАТОВИДНІЙ *прикм.* (*цсл.* златовидь-ный) (*про людину, її душу*) чистий, чесний, безгрішний: пр̄(и)нес̄мо ем̄ в̄ под̄аро(к), не злато сказителное, але дв̄ш̄ на̄ш̄ златови(д)н̄ий (Чернігів, 1646 *Перло* 59 зв.).

ЗЛАТОВЪРХИЙ *прикм.* (*цсл.* златовърх-ий) золотоверхий: мови(л) на(м) иг̄ме(н) ст̄го арха(н)гела михаила златовърхого монастыра и проси(л) оу на(с)... с̄шлища посто(в)щины (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П-216*, № 37).

ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ *прикм.* (*цсл.* златоглавыи) златоглавовый, парчевий: Что

та по(л)з̄де(т) златоглавоваа дел̄ѣа, ко(ли) а(д) та с не(ю) пожре(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232 зв.).

Див. ще ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ.

ЗЛАТОГЛАВЪ¹ *ч.* (*цсл.* златоглавъ) златоглав, парча: Маестать цесарскій, червонымъ златоглавомъ накритый (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 700).

Див. ще ЗЛАТОГЛАВЪ.

ЗЛАТОГЛАВЪ² *ч.* (*лат.* albucium, albucum) рослина родини лілієвих: alb[u]cium, златогла(в) зеліє (1642 *ЛС* 76).

ЗЛАТОГЛАГОЛИВЫЙ *прикм.* (*цсл.* златоглаголивыи) красномовний, златоустий: З того златогливого Оучт̄ла вт̄браг̄о Покаанію пропов̄дника такъ достат̄чної и выразной на̄дки б̄имъ жадного н̄ато не м̄ль св̄ѣд̄оцтва (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 152).

ЗЛАТОДЪЛЕЦЪ *ч.* (*цсл.* златодълецъ) золотар, ювелір: адамасъ есть камень а требую(т) его златод̄лци к своимъ р̄(ко)д̄ліамъ (XVI ст. *Травн.* 486).

ЗЛАТОЗАРНЕ *присл.* (*цсл.* златозарьне) *перен.* осяино: ра(д)уиса златозарне коуз-мо (1489 *Чет.* 69 зв.).

ЗЛАТОЗАРНЫЙ *прикм.* (*цсл.* златозарь-ный) який сіяє, блищить, як золото: илья златозарная лоуча (1489 *Чет.* 236 зв.).

ЗЛАТОКОВАННЫЙ *прикм.* (*цсл.* златокованыи) кований золотом: в̄ст̄очные д̄ховны(е)... не поез̄д̄жаю(т), и на кол̄есни-ца(х) златокован̄ных(х), и не н̄бса(т)са на л̄ѣктица(х), але ма̄ю(т) н̄оги домовою ко-л̄есниц̄а (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223).

ЗЛАТОЛЮБЕЦЪ *ч.* (*цсл.* златолюбьць) золотолюбець: позна(л) є(с)ми р̄ѣктора в̄м̄(с) саколюбца, селолубца, злато и сребролюбца, а не н̄ишаго сиромаха, бе(з)домни(к)а (1598 *Виш. Кн.* 277 зв.); н̄ькоторыш мова(т) жебы х̄с повида(л) емоу тоє жебы ѡ(н) бы(л) златолюбець (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 134 зв.); алчен буди и жажден, кроток, прив̄тливъ,

неславохотен, не златолюбец (Вільна, 1600 *Katex.* 81).

Див. ще ЗЛОТОЛЮБЕЦЬ.

ЗЛАТОРУЧКА ж. Вл. н., ч.: Николаю Златорѣчцѣ блг(д)тъ во(м) миръ (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1).

ЗЛАТОСЛОВЕЦЬ ч. Златоуст: Гды тѣю вдѣчне пріймѣють, вѣдачи конѣць свѣй дѣвне солѣдкѣй и пожаданный, и пѣнкне ѿ нѣхъ Златослѣвецъ написалъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 40).

ЗЛАТОСЛОВНЫЙ ч. Златоуст: То Златословный. Можетъ же ся надъ то яснѣй выразити, што то есть будовати Церковь (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 368).

ЗЛАТОСТРОЙ ч. (*цсл. златострой*) (*назва богослужбової книги*) “Златоуст”: соборникъ одень, книга златостроя, книга Златоустъ, ... — то все вылупили и выбрали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160).

ЗЛАТОСТРУЙНЫЙ *прикм., перен.* (*повний щедрот, дарів, Божої ласки*) благодатний: Златоструйны[и] поток, любимици, пійте, отческую ж вѣру хранити умѣйте (к. XVI ст. *Укр. п.* 75).

ЗЛАТОУСТЬ¹ ч. (*назва богослужбової книги*) “Златоуст”: Книги, напервей: Уставовъ 2, Апостоловъ 2, ... Златоустовъ 2 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 367).

ЗЛАТОУСТЬ² *див. ЗЛАТОУСТЫЙ.*

ЗЛАТОУСТЫЙ, ЗЛАТАУСТЫЙ, ЗЛАТОУСТЬ *прикм.* Златоустый, красномовный. Вл. н. ч. Златоустый: запомне(л)... столповъ црѣквныхъ дѣчителей кгрѣцкихъ. Васіліа великого, Григоріа богослѣва, Іоа(н)на златоустаго (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); Да тут ставши со Златоустом вас, останка народа руского утвержаю. Невмѣтаемы бутѣтъ! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 170); Іѡа(н)нъ златаусты(и)... писа(л) книги црѣквныи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 87 зв.); придаеть то(т) же авто(р) з златоусты(м) стѣ(м),

же то(т) кре(ст) на дни соу(д)но(м) чоудѣвне са мае(т) по(д)вы(ш)шити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 301); на́йлѣпшимъ е(ст) стѣрожемъ добродѣйствъ, самаа Пáмáть, Хвала, и вставѣчное дáк' ѿ(т)давáнье, якъ Златоустъ мѣвитъ (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 2 зв.); якъ златоустый стѣй, пѣшѣчи на матѣѣа Глава с, посвѣдчаеть (Київ, 1648 *МКСВ* 349).

ЗЛАТОЦВѢТЕНЬ *прикм.* Кольору золота: Хрѣсанѣъ: Златоцвѣтень. златый цвѣтъ (1627 *ЛБ* 241).

ЗЛАТЦА ж. Золота монета: philerrei, зла(т)ца, рублѣ (1642 *ЛС* 314).

ЗЛАТЪТКАНЫЙ *прикм.* Золототканий: голова твоя яко Кармилъ, а волосы головы твоеи якъ багоръ златъ-тканыи царевъ, причинены къ жолобомъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

ЗЛАТЫЙ, ЗЛАТИЙ *прикм.* 1. (*який містить у собі золото*) золотий: По сѣм же бгъ зѣмлю разлічними цвѣты, покривъ //... и кáменіємъ, мнѣгоцѣн'ны(м) и кроушъцами златими, и срѣбръными оукрасивъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14-14 зв.);

(*виготовлений зі золота або покритий золотом*) золотий: Олексѣи... сѣлъ на своє(м) мѣстци, и взе(м) перстень златыи, да(л) обрученици своєї (1489 *Чет.* 147 зв.); голени его... соуть оуставлены на подкладахъ златыхъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); Мають бо и гробы златыи оздобу, але внутри полни чловечого смраду (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); постава великого моужа а(л)бо стлѣпа, которого глѣва была злата, перси сребрени (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 13); Повтѣре называється стражницею, и вежѣю; на которой висить сто тѣрчъ, и щѣтовъ златыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.); Прїидї любимаа моа..., и прїимї Корѣнѣ златѣю ѿ(т) Рѣки мои (Чернігів, 1646 *Перло* 161).

2. *Перен.* Дорогий, розкішний: Не в полатах златых господа шукайте, але его

скоро з неба ожидайте (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

З. У знач. ім. (*грошова одиниця*) золотий, -ого: Чл̄к н̄которыи... приз'валь деса(т) слоуг свои(х) и даль и(м)... ĩ зла(т)[ы](х) (1556-1561 *ПЄ* 304 зв.); то(т) шрекъ... дали его за в̄дсм̄деса(т) златы(х) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДИАЛ* 37, 14, 17); кр̄оль в̄йдачи еи, ста̀ло(ст),... //... да̀ль ей трис-та зла́тыхъ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.-77); **златый татарский** — (*золота монета татарського карбування*) татарський золотий: та продали тотъ монастырь и тоти пать сель господств̄ мы, за тисашоу и пать съть златъ татарскихъ (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); па(н) могила чашни(к)... заплати(л)... т̄ зла(т) татарски(х) ъ р̄рки сл̄дга(м) наши(м) (1507 *Cost. DB.* 98); **златый угръский** — (*золота монета угорського карбування*) угорський золотий: б̄огданъ воевода... даемъ вашей млсти знати, аж ишче, коли бил пан исак, митникомъ с̄чавскимъ, а онъ с̄ѣ имилъ пор̄к̄ѡ коснара ѡт л̄ѡв за антон̄иа тиж от л̄ѡва, за л̄з златъ угръскихъ (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB.* 509); **златый чръвены** — дукат, червоний золотий, червінець: ю(ж) в м̄сте бы(л) корѣць ѡ(ч)мене за сто зла́ты(х) чръвены(х) (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 83 зв.).

◊ **златое число** *див.* **ЧИСЛО.**

ЗЛАЩА *див.* **ЗВЛАЩА.**

ЗЛАЯТИ *дієсл. док.* (кого) Виляяти: кгда ся преречоный панъ Иванъ Терлецкий...просиль, абы его..., отъ послугъ своихъ волныхъ учиниль, — место слова своего и нагороды,... золжилъ и злаялъ и здаваня послугъ его... слухати не хотелъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 275); Юрей Чарторийский... жаловалъ... ижъ... при одправованью судовъ [Колпытовские] словы неспристойными,... //... на кшталтъ якогос пашьквинушу... злаяли (Володимир, 1619 *АрхЮЗР*

8/III, 555-556); так замыслови и воли своей предсвѣзятой досит учинившы, то зъробившы и всих злаявши, одехалъ (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 583).

ЗЛЕ, ЗЛѢ, ЗЪЛЕ *присл. 1.* (*незаконно; нечесно, несправедливо*) зле, погано: Бо зле и небезпечно кролевськіе, и княжацкіе в̄ставы и декрета нар̄дшати и ламати (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Єго м(л)... бачи(л) то, же ѡ(н) зле купиль, и тотъ те(ж) ему зле бы(л) продалъ (Київщина, 1600 *ККПС* 133); ѡнъ зле наб̄ивъ, а и(н)ш̄іе оуживаю̄т, его проклинаю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); многи зле дне(с) богата(т)са ѡ(т) неправды (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 309); Кто приве(р)н̄ѡти пов̄инень; На(и)пер'вей к̄бждый кот̄орый ма̄еть ре(ч) самую зле вз̄ат̄ѡ: купиль напрӣкладъ хт̄ѡ кон̄а ѡ(т) ра(з)б̄ѡйника (Львів, 1645 *О тайн.* 101); Козаки вышедши з запорожа и того гри(с)ка ге(т)мана же зле п̄незѣ рекомо под̄ѣлилъ, которы(и) на ун̄ю бы(л) присагалъ са(м) са призналъ которого стато, поты(м) зобравшиса почалиса купити зевсю(д) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168);

(*грішно*) зле, погано: если са зле справовалъ, ѡс̄дженъ б̄детъ до пекла в̄чнаго (XVI ст. *Сл. о см.* 336); она, препомневши боязни Божое и стративши встыдъ стану своего малженского, неучтиве, зле и неспристойне се справуе (Луцьк, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 491); Недобре и зле Миколай папежъ учиниль, же тому Григорию неслушне и неналежне отухи додалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 749); сла(д)к̄ій поч̄атокъ гр̄ѡха... але тогѡ поч̄атк̄ѡ сла(д)кого: конѣць б̄арзо г̄орк̄ій... А т̄ѡ са(м) собѣ ѡ чл̄вче и збира̄ешъ; самовла̄стіємъ своимъ, Гды егѡ зл̄е зажива̄ешъ (Чернігів, 1646 *Перло* 5);

(*жорстоко; важко, стражденно*) зле: зл̄ѣ пагоубоу приналъ еси (1489 *Чет.* 244 зв.); змилоуйса надо мною ги с̄ноу дв(д)ь д̄щерь

моа зле са ω(т) дiавола моу́чить (1556-1561 ПС 70 зв.); Тотъ царъ Костянтинъ укинулся у пьянства... // ..., и изъ оногo своволенства ослепъ... и тако зле скончался (Супрасльський монастир, 1580 Пис. пр. лют. 57-59); злых зле погубити, а виноград иным дѣлателем предати (Львiв, 1605-1606 Перест. 43); бѣдъ, гоненiя, удаваня нас зле утрѣпли есмо барзо много (Львiв, 1608 АрхЮЗР 1/ХІІ, 528); Нѣкоторыѣ... з' людiй на самомъ початкѣ жiтiа своегo дѣбрый початокъ в' помешканю оуказавши, ωстатокъ животá... зле докончили (Киiв, 1637 УЄ Кал. 186);

(несумлiнно) зле, погано: И опять каравъ Господь Бг̄ъ велми, одно назначивъ Господь Бг̄ъ пастырюмъ, котрый зле пасуть увци его (ХVI ст. НС 218); родичѣ за дѣти свои сѣ(д) прiмоутъ если бы зле и(х) наоучили (к. ХVI ст. УЄ № 31, 71 зв.); Комо(р)ка и ме(ш)кана твое ωсѣбное завше соло(д)нѣе а зле стереженаа тескно(ст) роди(т) (Киiв, 1623 Мог. Кн. 19 зв.).

2. (невiдповiдно до iстини, неправильно, помилково) зле, погано: Злѣ ли тоутъ в' тотъ ча(с) мысли(л) пѣтръ, ижъ... наоучители свѣмѣ не зычи(л) такiхъ срѣбгiхъ моукъ и сромоты... признати то моусимъ, же не зле, дѣбре (Острог, 1598 Отп. КО 13); Еп(с)пы зле // оудали Бл(с)вѣного Кирилла, якобы становылъ и оухвалѣ чинылъ абы Дх̄ъ и ω(т) Сна, и пре(з) Сна мѣ(л) завшебытне йстность, тѣ естъ походи(л) (Киiв, 1619 Гр. Сл. 216-217); Николаiй и егѣ дрѣжйна барзо зле и глѣпе злѣчаю(т) в' ѣди(н) початокъ, нерожѣное мѣвлю и рожѣное (Там же, 251); ωные зле и превротне выкладають, анѣ з' ѣдного рахѣють, але личбою послѣслѣднѣишого (!) ω(т) ω(т)ца сна чинать (поч. ХVII ст. Проп. р. 142);

(хибно, невдало) зле, погано: мнимаю ижъ ѣфналь пре(з) подкѣвѣ зле естъ вбитый (к. ХVI ст. Розм. 38 зв.); ютро рано нимъ

кѣна моего напоишь попрова(д) ωного доковала и ωбыча(и)не поступовати абы не зле ѣхнали приби(л) (Там же, 41); рады те(ж) заживай ω(т) ты(х), котѣрые в своихъ справа(х)..., що дѣбре справили, а не ω(т) ты(х) котѣрые и свое з нерозбачѣнъа зле справили, бо кто зле в своихъ постѣпоуе(т), нѣк(д)ы дѣбре ω чюжи(х) радити не мѣжетъ (Острог, 1614 Тест. 146);

(осудливо, грубо, непристойно) зле, погано: если же есми зле повидѣль а ты ω злости поста(в) свѣдоство (1556-1561 ПС 427); па(н) ωлизаръ... зле а непристо(и)не мене самого... на вряде староства лѣцкогo... зе(л)жи(л) и ωслави(л) (Луцьк, 1575 ЖКК I, 70); у тумъ приказаню Божумъ заказуетъ Господь Бг̄ъ, што бы есме на имя Божiе задармо не божили ся, анѣ што бы ся нимъ проклинали, анѣ што бы зле мовили (ХVI ст. НС 211); Напервое абы тое вызналъ предъ всѣмъ духовенствомъ лвовски(м)... и(ж) гдѣ(ж) ко(л)векъ... ω мнѣ мови(л) теды зле а непристо(и)не ω мнѣ мовилъ (Львiв, 1586 ЛСБ 70); на чомъ безбожникъ кривду ми значную учинилъ а зле и неправдиве мя славить (Луцьк, 1599 АрхЮЗР 1/VI, 272); неха(и) теды перестаноу(т) злыи и небачныи лѣуде зле и нецнотливе ω дрѣгы(х),... мѣвити (поч. ХVII ст. Проп. р. 193); Гдѣ много пере(д) тымъ на Х̄а Б̄а нашего, и на тѣю котѣраа егѣ родила, зле мѣвилъ, и блѣзнилъ то(т) нѣндзни(к) (Киiв, 1627 Тр. 660).

3. У знач. присудк. сл. Зле, погано: стережѣтеса антiхриста, злѣ то жѣ васъ стѣнъ мiлость обдѣржитъ, и коханьеса в ни(х) ого(р)нѣло, зле же црковъ бжiю в' дахахъ...чтитѣ, злѣ жѣ по(д) тымi покѣю има покладаете (Острог, 1598-1599 Апокр. 14 зв.); лечъ то зле е(ст) ижъ таа дорога полна естъ збойцовъ (к. ХVI ст. Розм. 37 зв.); зле быти члѣкѣ самомѣ стѣворѣмо емоу помощника по(до)бнаго емоу (к. ХVI ст. УЄ № 31, 93 зв.); пристѣйно ли грѣхови допѣстити...

зле, негб́раздъ (Льв́в, поч. XVII ст. *Хрон.* 158); Тч́еніе: Тка(н)е поло(т)на. или св́кна ...и спра(в) послѣднюю стрѣкв. ѿ(т) самáго тч́еніа, бо чт́еніа, зле та(м) е(ст) (1627 *ЛБ* 135); Москва видѣв́ши що зле. измѣнили ца(р)а (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

4. У знач. *ім. с. р.* Зло, лихо: рекль и(м) годи(т) ли са в' соуботы добро чинити, чили зле // оучинити (1556-1561 *ПС* 136-136 зв.); п́ятаю ва(с), годи(т) ли са в соуботы д́б́ро чин́ити, или зле чин́ити (XVI ст. *УЕ Литк.* 21).

♦ за зле мати *див. МАТИ*²; зле ся мати, зле (в собѣ) са мати *див. МАТИСЯ*; мети за зле *див. МЕТИ*.

ЗЛЕУРОЖОНЬЙ *прикм. у знач. ім.* Простолудин: пыхи, зневаже(н)е б́йти здает'са. Ижъ... чл́кь... иншихъ понижа́етъ: има́етъ ѿвыхъ за оубб́гихъ, йншихъ за злеоурожо́ныхъ, дрѣги(х) розд́мѣетъ б́йти нед́ками (Ки́в, 1637 *УЕ Кал.* 7).

ЗЛЕВА *присл.* Зліва: ѿ(т) то́е горы... привель до горы..., которая гора пры(ш)ла намъ злева (1546 *ОГ* 21 зв.).

ЗЛЕГКА *присл.* 1. Поступово: а с чюж́ихъ прикладовъ наоуч́или са есмо того, якъ... зл́гка,... по(д) свою зв́ірхность лю́ди ва́бити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43); Як' н́ѣакаа мгл́стаа мо́ць нахо́дитъ, и зл́гка на кштáлтъ гв́сто́го повѣтра ѿт́на́етъ свѣч́, ... та́къ на тамт́ю свѣтлостъ п́крывка напада́етъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 75); Пси стрѣпы и ра́ны жебрака́ нендзно́го лизáли..., а гнóй з' ранъ вычища́ючи, и зл́гка бо́лю оулжа́ючи (Ки́в, 1637 *УЕ Кал.* 598).

2. Поволі: зл́гка той пожа(р) идетъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 216); А пойдѣ зл́гка за нимъ в трѣпы еѓо (серед. XVII ст. *Хрон.* 51).

ЗЛЕГЧАТИ *дієсл. недок.* (що) Облегшувати, полегшувати: Оумъ в́перáю: Рó-

зъмъ якъ перѣ злегча́ю, албо т́онко розмышл́аю (1627 *ЛБ* 21).

Див. ще ЗЛЕГЧИТИ.

ЗЛЕГЧИТИ *дієсл. док.* (що) Облегшити, полегшити: В́сперй́ль: Оперна́ти(л), зл́гчи(л) (1627 *ЛБ* 22).

Див. ще ЗЛЕГЧАТИ.

ЗЛЕЖАЛЬЙ *прикм.* Злежаний: За ро(с)-казане(м) п́новъ брати(и) аксами(т) це(р)ковны(и) чо(р)ны(и) во(с)ко(м) поквапаны(и) и ю(ж) злежалы(и), дале(м)... до спроданя (Льв́в, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.).

ЗЛЕЗБИРАТЕЛЬ *ч.* Зловмисник: епи(с)-ко(п) ма́е(т) быти бе(з) приганы... не гордому не гневли(во)му не пианици..., не злезбирателю але привѣтливому (II пол. XVI ст. *КА* 534).

ЗЛЕЗТИ *див. ЗЛѢЗТИ.*

ЗЛЕКНУТИСА *див. ЗЛЯКНУТИСЯ.*

ЗЛЕКЧИТИСА *дієсл. док.* Злагіднити, подобрішати, зм'якнути: одорва́ль г(с)дѣ цр́ство Изра́ильское ѿ(т) те́бе, и далъ еѓо бл́жнемѣ тво́емѣ, лѣпшемѣ н́жли ты, а звитáжца во Изра́илю // не прип́дститъ, ани жа́лемъ са не зл́кчитъ, бо не е́сть чл́вкь же́бы мѣль жа́ловати (серед. XVII ст. *Хрон.* 216-216 зв.).

ЗЛЕПЛЕНИЕ *див. ЗЛѢПЛЕНИЕ.*

ЗЛЕТИТИ *дієсл. док.* (кому що) Доручити: злетили мы тежъ послови нашому, абы велможность вашу наведиль (поч. XVII ст. *КЛ* 88); въ которой справе... послови нашому,... мовити злетилисьмы (Там же).

Див. ще ЗЛЕТИТИСЕ, ЗЛЕЦАТИ, ЗЛЕЦИТИ.

ЗЛЕТИТИСЕ *дієсл. док.* Доручити: а то се посланно(м) ѿ(т) мене злетило, которы(м) в́м во все(м) вѣрѣ дати и дѣфале пре(з) ни(х) зносити се... зъ его м(л) ѿ(т)це(м) Балабано(м) (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 11 зв.).

Див. ще ЗЛЕТИТИ, ЗЛЕЦАТИ, ЗЛЕЦИТИ.

ЗЛЕТѢТИ, ЗЛѢТѢТИ дієсл. док. 1. (летячи, піднятися в повітря) злетіти: а ты(м) и(х) зве(д)ль, к(г)ды емѣ лѣпили птахі з гліны, ставляли и(х) по(д)ле дорѣги коуды ишо(л), а ѡ(н) на ѡныє пта(ш)ки скѣро дѣноу(л), злетѣли на воздѣхъ яко живыи (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 92); казали тог(д)ы іудѣ за нѣ(м) летѣти, котѣрїи злетѣвши оухопи(л) его за поасъ, та(к) и(ж) оба впали на землю (Там же, 93 зв.).

2. (летячи, опуститися вниз) (до кого, на що) злетіти: того(ж) ча(с)у злетѣли до ни(х) два аггли // ...оу ѡдѣню бѣло(м) (к. XVI ст. *УС* № 31, 76 зв.-77); злѣтѣли птахи на ѡно мѣсо (серед. XVII ст. *Хрон.* 27).

Див. ще **ЗЛѢТАТИ**.

ЗЛЕЦАТИ дієсл. недок. (стп. zlecać) (що кому і без додатка) (покладати на кого-небудь виконання чогось) доручати: а тело мое гришное мають поховати у въ отчизни // моей, ... а память и обыходы водлугъ закону нашего хрестянского злецаю жонѣ моей милой (Чорторійськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/1, 17-18); а та(к)... не могучи сами для пи(л)ны(х) потребѣ нѣши(х) на ти(х)... роце(х) в лу(ц)ку быти злецае(м)... мо(ц) зѣпо(л)ную тую спра(в)у ѣ сѣдѣ... брату нѣшому ста(р)шому (Краків, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 129); а и(ж) ѡ(н) са(м) тепе(р) естѣ хоры(и) злецае(т) его мѣ(ст) ѡ(т)цѣ димитрию... абы тыє книги ѡ(т)иска(л) (Білий Камінь, 1620 *ЛСБ* 474); Которое диляцы бо(л)шое sprawy зажить слуге моему, ... злециле(м) и ты(м) листо(м) мои(м) злецаю (Люблін, 1643 *ДМВН* 230);

(кому, що кому) (віддавати що-небудь у чиєсь розпорядження) доручати, передавати: е(ст)ли богъ со(т)ворите(л) в то(и) форобе свое(и) допу(с)ти(т) на мене ча(с) смѣ(р)те(л)ны(и) тогды я дѣшѣ мою его свето(и) бжо(и) мѣл злецаю (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 73);

который же замокъ и мѣсто Вѣницу... его милости, ... въ держане, моцъ и оборону поручаю и симъ тестаментомъ моимъ злецаю (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 103); ихъ милостямъ злецаю и покорно прошу, абы, зъ доброты и ласки своеи ку мне... тую працу на себе принять... рачили (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/1, 33).

Див. ще **ЗЛЕТИТИ, ЗЛЕТИТИСЯ, ЗЛЕЦИТИ**.

ЗЛЕЦЕНЕ, ЗЛЕЦЕНЬЕ, ЗЛЕЦЕНЬЕ, ЗЛИЦЕНЕ, ЗЛѢЦЕНЕ с. (стп. zlecenie) доручення: Ино хотяж за правомъ прирожоным, або и за злеценьемъ ѡпеки хто дѣти, або имена и маетность чию ѣ в ѡпекѣ свою берѣчи, предса вравовне то чинити мает (Вільна, 1562 *АС* IV, 56); Хто бы... речи своеє справова(ти) поручилъ ѣстне кому дрѣгому..., тогды такому злеце(н)я и(н)шого листовного не буде(т) потреба але судъ за злеценемъ ѣстны(м) маеть его за мо(ц)ного принять (1566 *ВЛС* 35); водлугъ которого злѣценя и росказаня продка нашего, короля его милости, тыє помененые особы ты границы воеводства Браславского, выехавши, списали (Краків, 1574 *АрхЮЗР* 8/1, 263); И маючи я лиценцію, альбо злеценье, отъ пана владыки Львовского, ... листы, ему належачие, секретне альбо // верне, отпечатати и прочитати и зась, ... до его милости, ... отсылати (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 480-481); Яко з писана ва(ш) мѣ(с)ти, та(к) и и(з) ѣ(с)тно(г) злецена, ... зрозѣмили(с) ми..., якоби таа работа то(г) стѣго храмѣ: чи(м) скории до свое(г) скѣ(т)кѣ могла прийти (Ясси, 1602 *ЛСБ* 370); Еще реку и то, же жаденъ зъ пожилыхъ... не мѣль такого злеценья (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 497); Еднѣкъ же за позволе(н)емъ выра(з)нымъ, и злеце(н)емъ еп(с)копимъ мѣжетъ сѣщенникъ дѣйствоватѣ тѣю тѣйнѣ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 32); иле ѡ(д)но бы(т) могъло,

побра(в),... у Ивана Водяника,... пинезе(и) готовыхъ чынъшовыхъ, которы(и) з (з)лещеня пана протє(с)туючого зо всѣхъ се(л) ...выб(и)ра(л), золотыхъ... дви тисечи золь по(л)ки(х) (!) взя(в) (Житомир, 1650 ДМВН 193).

Пор. **ЗЛЕЦИТИ**.

ЗЛЕЦЕНЬЄ див. **ЗЛЕЦЕНЄ**.

ЗЛЕЦЕНЬЙ див. **ЗЛЕЦОНЬЙ**.

ЗЛЕЦЕНЬЄ див. **ЗЛЕЦЕНЄ**.

ЗЛЕЦИТИ, ЗЛЕЦЫТИ, ЗЛИЦИТИ, ЗЛѢЦИТИ дієсл. недок. (стп. zlecić) (що, що кому, що в що) (покласти на кого-небудь виконання чогось) доручити: Што князь Янѣшъ Жославский... всю маєтност свою... ъ в опека панѣ Троцкомѣ... злещывши, намъ господарѣ то ѡбѣавиль (Вільна, 1562 AS VI, 57); то(т) слѣга... побра(в)ши тѣю всю має(т)но(ст) которѣю ъ себе ме(л) злещенѣю до часѣ самъ ѡтекъ зо всею тою має(т)но(с-т)ю (1583 ЖКК II, 140); апостолу Петру злѣчено евангелію проповѣдати во Іудеи (Львів, 1605-1606 Перест. 51); Але абы познѣль свѣтъ же люблю Ѡца, и якъ злещиль Ѡць, такъ чиню (Київ, 1619 Гр. Сл. 301); Печалованье надъ братією злещено Петрови (Київ, 1621 Коп. Пал. 433); если же папѣ(ж)ка да(ст) ты(и) грошѣ мнѣ бо бы то вчинило наши(х) зло(т) 2000 чи(р)воны(х) пя(т)со(т) повиди(л) же господа(р) того ми не злици(л) (Ясси, 1627 ЛСБ 499, 1 зв.); Которое диялицы бо(л)шое sprawy зажитъ слузе моему, шляхе(т)но(му) п̄ну Стефанови Во(л)скому злещиле(м) и ты(м) листо(м) мои(м) злещая (Люблін, 1643 ДМВН 230); А то(т)... котѡромѣ... братію бѣдѣти и до коупы збирѣти злещено... // ...на звѣзды глѣдачи пѣвности часѣ... довѣдоватиса повїне(н) (серед. XVII ст. Кас. 22-22 зв.).

Див. ще **ЗЛЕТИТИ, ЗЛЕТИТИСЕ, ЗЛЕЦАТИ**.

ЗЛЕЦОНЬЙ, ЗЛЕЦЕНЬЙ дієпримк. у знач. примк. (стп. zlesony) доручений, до-

вірений: а Єго Милость за ѡнымже листомъ,... и за мощью злещеною... дрѣгий рокъ,... яко я, такъ и князь Роман, повинни бѣдемъ... вси артыкѣлы,... выполнити (Берестя, 1558 AS VII, 35).

ЗЛЕЦЫТИ див. **ЗЛЕЦИТИ**.

ЗЛЕЧИ дієсл. док. (вкластися спати) злягти, лягти: “подбачиль есми, поведаетъ, теперь свежо, у вечеръ, толко што спать злегли, али, повидаетъ, Яцько Есиповичъ з сыномъ своимъ Мишкомъ,... суседи наши з лезивомъ и з коробами въ ночи пошли въ боръ” (Овруч, 1629 АрхЮЗР 4/1, 80).

ЗЛЕЧИНЕНЄ с. Злочинство, злочин: Всеѣго бовѣмъ чл̄ка, дш̄д и тѣло злослївецъ ѡнъ ѡшпѣтиль и розорвѣль,... жебы чл̄къ не гладѣлъ якъ самъ хѡчетъ, але жебы лѣкаво смотрїлъ, преврѣтне слѣшаль, нѡги мѣль скѡрыи до злечинѣнъа, рѣки чїначїи непраѡвость (Вільна, 1627 Дух. б. 16).

ЗЛЕЧИНЬЙ примк. (який чинить зле, погано, недобре) злочинний: Не поїдешъ за громадою кѣ (!) злечинною, ани оу сѣдѣ не перестѣнешъ на здѣнью мнѡжства и(х) абысь ѡ(т) правды ѡ(т)стѣпїль (серед. XVII ст. Хрон. 100).

Див. ще **ЗЛОЧИНЬЙ**.

ЗЛЕЧИСЕ дієсл. док. (вступити в интимні, любовні зв'язки) злягтися: с подворницею Андреевою Кравцовой злегсе и з нею живеть через тые вси часы, за чимъ фала Божая в тых всихъ чотырохъ церквяхъ устала (Київ, 1605 ЧИОНЛ V-3, 142).

ЗЛЕЧИТИ див. **ЗЛѢЧИТИ**.

ЗЛЕЧИТИСА дієсл. док. (до кого о чїм) Доповїсти (кому про що): на то(м) є(ст) ѡмысль на(ш),... абы на(м) допомогль доко(н)ченя томѣ дѣлѣ початомѣ ѡ че(м) ширей пре(з) ѡ(т)ца Василїа до в(м) мл(с)те(и) злечилисми были ѡстне и пре(з) п̄на Димѣ (Устя, 1613 ЛСБ 448).

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.**

Випуск 11

3

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти INTAS, надрукована кошти Українського Наукового Інституту Гарвардського Університету

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України

Підписано до друку з готових діапозитивів .2004. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26,46
Зам.

**Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
вул. Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА**

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000